

Minna Kimpimäki

UNIVERSAALIPERIAATE KANSAINVÄLISESSÄ RIKOSOIKEUDESSA

UNIVERSAALIPERIAATE
KANSAINVÄLISESSÄ RIKOSOIKEUDESSA

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-Sarja N:o 264

Minna Kimpimäki

Universaaliperiaate kansainvälisessä rikosoikeudessa

Yliopistollinen väitöskirja, joka Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi Castrén-salissa perjantaina 16.9.2005 klo 12.

WITH AN ENGLISH SUMMARY

Julkaisuvaliokunta

Risto Nuolimaa, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Raimo Lahti

Pekka Vihervuori

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Verkkokirjan ISBN 978-951-855-525-7

© 2005 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja Minna Kimpimäki

ISSN 0356-7206

ISBN 951-855-243-6

Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2005

Alkusanat

Kansainvälisen rikosoikeuden alueelle kuuluvan tutkimuksen tekeminen on välillä muistuttanut yritystä järjestää ja sisustaa vasta rakenteilla olevaa taloa. Oikeuden muuttuminen on tietysti olennainen osa kaikkea oikeudellista tutkimusta ja perinteisilläkin oikeudenaloilla tehdään jatkuvasti merkittäviä peruskorjauksia. Kansainvälisen rikosoikeuden muuttuminen muistuttaa kuitenkin enemmän uudisrakentamista kuin peruskorjausta – ja vielä sellaista uudisrakentamista, jossa kaikilla rakentajilla on enemmän tai vähemmän erilaiset piirustukset ja työkalut. Monet tämän tutkimuksen keskeisistä lähteistä onkin kirjoitettu ja monet tärkeät oikeudelliset ratkaisut annettu vasta tutkimuksen aikana. Tämä on tehnyt tutkimuksen tekemisestä haastavaa, mutta samalla mielenkiintoista.

Tämä tutkimus on valmistunut vanhan kaavan mukaan niin, että väitöskirjaa on edeltänyt lisensiaatintyö, jonka aihe liittyy väitöskirjan aiheeseen vain etäisesti. Tämä on hidastanut prosessia, mutta antanut myös sellaista osaamista ja kokemusta, jota ilman väitöskirja ei olisi tässä muodossaan voinut syntyä. Tutkimus on pääosin tehty rikosoikeuden assistentin työn ohessa. Tämä on vaatinut kompromisseja tutkimuksen, opetuksen, laitostehtävien ja yliopistohallinnon yhteensovittamisessa. Mahdollisuus työskennellä Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnassa on kuitenkin ollut olennainen tekijä, joka on tehnyt tämän tutkimuksen ylipäättään mahdolliseksi. Tiedekunta on tukenut väitöskirjan laatimista kaikissa vaiheissa.

Erityinen kiitos tutkimuksen valmistumisesta kuuluu työnohjaajana toimineelle professori Terttu Utriaiselle, joka on muiden työkiireidensä ohessa lukenut työn eri versioita ja ohjannut välillä eksyksissä ollutta tutkijaa eteenpäin. Kritiikki ja punakynämerkinnät eivät ole aina antamishetkellä ilahduttaneet, mutta aina ne ovat ajan myötä osoittautuneet oikeiksi ja aiheellisiksi. Kiitoksen ansaitsevat myös esitarkastajina toimineet professori Per Ole Träskman, joka on ystävällisesti lupautunut toimimaan myös vastaväittäjänä, ja professori Kari Hakapää, jonka asiantuntevat kommentit ja korjausehdotukset ovat olleet avuksi käsikirjoituksen viimeistelyssä.

Oikeustieteiden tiedekunnan väki on muodostanut tiedeyhteisön, jossa tutkimusta on ollut antoisaa tehdä. Vuosien aikana läheisiä työtovereita on ollut monia, heistä erikseen mainittakoon Marianne Wagner-Prenner, Mari Spolander ja Pirjo Laitinen. Tiedekunta ja sen henkilökunta ovat tarjonneet olennaisen perustan tutkimuksen tekemiselle, mutta tutkimus ei olisi voinut valmistua pelkästään Lapin yliopistossa työskennellen. Tutkimusaiheen kansainvälisyys on edellyttänyt tutkimustyön tekemistä myös ulkomailla. Pääosa lähdemateriaalista on ulkomaista ja siksi on ollut tärkeää päästä vierailemaan kahdessa erinomaisessa

kirjastossa: Max-Planck-Instituutissa Freiburgissa ja Institute for Advanced Legal Studies -instituutissa Lontoossa. Freiburgissa erityiskiitokset ansaitsee aina ystävällinen ja auttavainen tri Karin Cornils, joka on Max-Planck-Instituutissa kaikkien pohjoismaisten rikosoikeustutkijoiden tärkein tuki ja turva.

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen myöntämä apuraha mahdollisti tutkimuksen tekemisen virkatehtävistä vapaana vuoden ajan, millä on ollut keskeinen merkitys tutkimuksen edistymisen kannalta. Taloudellisesti tutkimusta ovat tukeneet myös Max-Planck-Gesellschaft ja Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta. Suomalainen Lakimiesyhdistys on ystävällisesti ottanut väitöskirjan julkaistavaksi julkaisusarjassaan ja huolehtinut julkaisemiseen liittyvästä toimitustyöstä. Englanninkielisen yhteenvedon on ammattitaitoisesti kääntänyt lehtori Richard Foley.

Lopuksi vielä henkilökohtaisempi kiitos vanhemmilleni, sisareni perheelle ja Teemulle, jotka ovat aina ja kaikin tavoin tukeneet käsittämätöntä sukellustani akateemiseen maailmaan. Kiitos Teidän, elämää on ollut myös tutkijanhuoneen ulkopuolella!

Rovaniemellä, kesän kynnyksellä 2005

Minna Kimpimäki

Sisällys

ALKUSANAT.....	V
SISÄLLYS	VII
LÄHTEET.....	XIII
LYHENTEET.....	XLIX
I UNIVERSAALIPERIAATE TUTKIMUSKOhteena	1
1 TUTKIMUSTEEMAN ESITTELY.....	3
2 LÄHDEMATERIAALI	11
3 METODISET LÄHTÖKOHDAT	15
4 TUTKIMUKSEN RAKENNE	19
II UNIVERSAALIPERIAATTEEN KEHITYSTAUSTA JA AATTEELLINEN PERUSTA.....	23
1 UNIVERSAALIPERIAATTEEN HISTORIAALLINEN TAUSTA	25
1.1 Kiinniottopaikan toimivalta keskiajan kaupunkivaltioissa	25
1.2 Toimivalta-ajattelun luonnonoikeudellinen perusta.....	27
1.3 Valistuksen ja saksalaisen idealismin vaikutus toimivalta-ajatteluun	31
1.4 Kansallisvaltiolliset näkemykset ja ekstraterritoriaalisen toimivallan laajentuminen	33
2 RIKOSOIKEUDELLINEN TOIMIVALTA ENNEN TOISTA MAAILMANSOTAA	37
2.1 Tapaoikeus ja kansainväliset sopimukset	37
2.2 Suvereenisuus ja toimivalta 1900-luvun alussa	41
3 KEHITYS TOISEN MAAILMANSODAN JÄLKEEN.....	47
3.1 Ihmisoikeudet ja kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset	47
3.2 Kylmän sodan aika ja maailmanrikokset.....	52
3.3 Täytäntöönpanon tehostuminen 1980- ja 1990-luvuilla.....	57

III	UNIVERSAALIPERIAATTEEN SISÄLTÖ JA ASEMA	
	KANSAINVÄLISESSÄ RIKOSOIKEUDESSA	61
1	UNIVERSAALIPERIAATE OSANA RIKOSOIKEUDELLISTA TOIMIVALTAJÄRJESTELMÄÄ.....	63
1.1	Universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön periaatteen erot	71
1.2	Sijaislainkäyttö oikeuskirjallisuudessa.....	74
1.3	Sijaislainkäyttöön liittyviä tulkintakysymyksiä	76
1.4	Ekstraterritoriaalinen toimivalta alueperiaatteen nojalla.....	79
2	KANSAINVÄLISET RIKOKSET JA UNIVERSAALIPERIAATE..	81
2.1	Maailmanrikokset	86
2.2	Kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset.....	91
2.2.1	Terminologia	92
2.2.2	Ulottuvuus ja sisältö.....	94
2.2.3	Kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset ja legaliteettiperiaate	97
2.2.3.1	Praeter legem -kielto kansainvälisessä rikosoikeudessa.....	99
2.2.3.2	Taannehtivan rikoslain kielto kansainvälisessä rikosoikeudessa.....	102
2.2.3.3	Kansainvälinen rikosoikeus ja epätäsmällisyyskielto	105
2.3	Jus cogens ja Erga omnes	107
3	UNIVERSAALIPERIAATTEESEEN LIITTYVIÄ TULKINTAKYSYMYKSIÄ.....	111
3.1	Aut dedere aut iudicare -vaatimus ja universaaliperiaate	113
3.1.1	Universaaliperiaate vai sijaislainkäyttö aut dedere aut iudicare -velvoitteen perustana?	114
3.1.2	Luovuttaminen vai toimivallan käyttö?.....	118
3.2	Oleskelu valtiossa tai muu liittymä universaaliperiaatteen soveltamisen edellytyksenä	120
3.2.1	Oleskeluvaatimus Belgian lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä.....	122
3.2.2	Liittymävaatimus Saksan lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä.....	125
3.2.3	Läsnäolovaatimus oikeuskirjallisuudessa ja kansainvälisissä sopimuksissa	127
3.3	Autonominen universaaliperiaatteen soveltaminen.....	129
3.3.1	Universaaliperiaate Ruotsin ja Norjan lainsäädännössä....	130
3.3.2	Autonomisen universaaliperiaatteen soveltamisen sallittavuus.....	135

IV	UNIVERSAALITOIMIVALTA KANSAINVÄLISESSÄ JA KANSALLISESSA TOIMIVALTASÄÄNTELYSSÄ	139
1	UNIVERSAALIPERIAATTEEN KONKRETISOITUMINEN TOIMIVALTASÄÄNNÖIKSI	141
2	HUMANITAARISEN OIKEUDEN LOUKKAUKSET KANSAINVÄLISEN OIKEUDEN VASTAISTEN RIKOSTEN YDINALUEENA	143
2.1	Sopimukseen ja tapaoikeuteen perustuva universaalitoimivalta Geneven oikeuden loukkauksissa	145
2.1.1	Vuoden 1949 Geneven sopimukset	146
2.1.2	Geneven sopimusten törkeisiin rikoksiin liittyvä toimivalta.....	149
2.2	Tapaoikeus universaalitoimivallan perustana Haagin oikeuden loukkauksissa	154
2.2.1	Kulttuuriomaisuuden tuhoamiseen liittyvä toimivalta	157
2.2.2	Palkkasotilaiden käyttöön, rahoitukseen ja kouluttamiseen liittyvä toimivalta	159
2.2.3	Kemiallisten aseiden kiellon rikkomisiin liittyvä toimivalta	161
2.3	Kansainväliset rikostuomioistuimet toimivaltasääntelyn selkiyttäjinä ihmisyyttä vastaan tehdyissä rikoksissa	164
2.4	Toimivaltakysymyksen kiistanalaisuus rauhaa vastaan tehdyissä rikoksissa	168
3	VAKAVAT IHMISOIKEUKSIEN LOUKKAUKSET KANSAINVÄLISEN OIKEUDEN VASTAISTEN RIKOSTEN JA MAAILMANRIKOSTEN VÄLIMUOTONA	173
3.1	Tekopaikan valtion toimivalta vai universaalitoimivalta joukkotuhontarikoksissa?	174
3.1.1	Joukkotuhontasopimus	174
3.1.2	Joukkotuhontaan liittyvä toimivalta	178
3.2	Rotusyrjintään ja apartheid -rikoksiin liittyvä toimivalta	184
3.3	Sopimusperusteinen ja tapaoikeudellinen universaalitoimivalta kidutusrikoksissa	186
3.3.1	Kidutuksen määritelmä Yhdistyneiden Kansakuntien kidutuksen vastaisessa sopimuksessa.....	189
3.3.2	Kidutukseen liittyvä toimivalta	192
3.4	Tahdonvastaiset katoamiset ja ekstraterritoriaalinen toimivalta ..	197
4	TERRORISMI JA MAAILMANRIKOKSIIN LIITTYVÄ TOIMIVALTA.....	199
4.1	Aut dedere aut iudicare -vaatimus ilmaliikenteeseen kohdistuvia laittomia tekoja koskevissa sopimuksissa.....	202

4.1.1	Ilmaliikenteen turvallisuutta koskevat sopimukset.....	203
4.1.2	Ilmaliikenteeseen kohdistuviin laittomiin tekoihin liittyvä toimivalta	204
4.1.3	Lockerbie-tapaus esimerkkinä maailmanrikoksiin liittyvistä toimivaltaristiriidoista	212
4.2	Meriliikenteeseen kohdistuvia laittomia tekoja koskeva sääntely merioikeussopimuksissa ja meriturvallisuus- sopimuksessa	215
4.2.1	Merioikeussopimukset ja merirosvouteen liittyvä universaalitoimivalta	216
4.2.2	Meriturvallisuussopimus merirosvoussääntelyn täydentäjänä.....	218
4.2.3	Meriturvallisuuteen kohdistuviin laittomiin tekoihin liittyvä toimivalta	221
4.3	Aut dedere aut iudicare -vaatimus suojeltuihin henkilöihin kohdistuvien laittomien tekojen yhteydessä	225
4.3.1	Diplomaattisesti suojeltuihin henkilöihin kohdistuviin laittomiin tekoihin liittyvä toimivalta	226
4.3.2	Yhdistyneiden Kansakuntien henkilöstöön kohdistuviin laittomiin tekoihin liittyvä toimivalta	228
4.4	Panttivankien ottamiseen liittyvä toimivalta.....	232
4.5	Aut dedere aut iudicare -vaatimus ydinräjähderikosten ja terrorististen pommi-iskujen yhteydessä	234
4.5.1	Ydinräjähderikoksiin liittyvä toimivalta.....	235
4.5.2	Terroristisiin pommi-iskuihin liittyvä toimivalta	239
4.6	Terrorismin rahoittamiseen liittyvä toimivalta	242
4.7	Eurooppalainen yhteistyö terrorismin vastustamisessa	245
4.7.1	Eurooppalaisen terrorismiyleissopimuksen toimivaltasääntely.....	246
4.7.2	Euroopan unionin terrorismia koskevan puitepäättöksen toimivaltasääntely.....	248
5	AUT DEDERE AUT IUDICARE JÄRJESTÄYTYNEEN RIKOLLISUUDEN YHTEYDESSÄ	253
5.1	Rahanväärentämiseen liittyvä toimivalta	254
5.2	Aut dedere aut iudicare -mahdollisuus huumausainerikoksia koskevissa sopimuksissa.....	257
5.2.1	Huumausainerikoksia koskevat sopimukset.....	258
5.2.2	Huumausainerikoksiin liittyvä toimivalta	260
5.3	Ihmiskauppaan ja ihmisten salakuljettamiseen liittyvä toimivalta.....	265
5.4	Lapsipornografian levittämiseen liittyvä toimivalta	274

V	UNIVERSAALIPERIAATTEEN JA SIIHEN PERUSTUVAN TOIMIVALLAN ALA JA HYVÄKSYTTÄVYYS.....	279
1	OIKEUS TAI VELVOLLISUUS UNIVERSAALITOIMIVALLAN KÄYTTÖÖN.....	281
1.1	Universaalitoimivalta kansainvälisen oikeuden vastaisissa rikoksissa	282
1.2	Universaalitoimivalta maailmanrikoksissa	284
2	UNIVERSAALIPERIAATTEEN JA -TOIMIVALLAN YLEINEN HYVÄKSYTTÄVYYS	289
3	UNIVERSAALIPERIAATTEEN OIKEUDELLINEN ASEMA JA MAHDOLLISUUDET TULEVAISUUDESSA.....	297
	SUMMARY	301
	OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO	315
	ASIAHAKEMISTO	321

Lähteet

Monografiat

Aarnio, 1989

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Juva 1989.

Adamoli – Di Nicola – Savona – Zoffi, 1998

Adamoli, Sabrina & Di Nicola, Andrea & Savona, Ernesto U. & Zoffi, Paola: Organised Crime around the World. Heuni Publication Series No. 31, Helsinki 1998.

Agge, 1944

Agge, Ivar: Den Svenska straffrättens allmänna del i huvuddrag, första häftet. Stockholm 1944.

Agrawala, 1973

Agrawala, S. K.: Aircraft Hijacking and International Law. Bombay 1973.

Alldridge, 2000

Alldridge, Peter: Relocating Criminal Law. Dartmouth 2000.

Andenæs, 1974

Andenæs, Johs.: Alminnelig strafferett. Oslo 1974.

Anttila – Heinonen, 1971

Anttila, Inkeri & Heinonen, Olavi: Rikos ja seuraamus, Rikosoikeuden perusteet. Helsinki 1971.

Anttila – Heinonen, 1977

Anttila, Inkeri & Heinonen, Olavi: Rikosoikeus ja kriminaalpolitiikka. Helsinki 1977.

Auvinen – Minkkinen – Saarinen, 1986

Auvinen, Aila & Minkkinen, Tuula & Saarinen Helvi: Prostituutio ja seksiturismi. Helsinki 1986.

Backman, 1992

Backman, Eero: Oikeustiede yhteiskuntatieteenä, Tutkimuksia oikeustieteen luonteesta erityisesti rikosoikeuden kannalta. Helsinki 1992.

Bantekas – Nash, 2003

Bantekas, Ilias & Nash, Susan: International Criminal Law. London 2003.

Bassiouni – Wise, 1995

Bassiouni, M. Cherif & Wise, Edward M.: Aut Dedere Aut Judicare, The Duty to Extradite or Prosecute in International Law. Dordrecht 1995.

Baumann – Weber – Mitsch, 1995

Baumann, Jürgen & Weber, Ulrich & Mitsch, Wolfgang: Strafrecht, Allgemeiner Teil, Lehrbuch. Bielefeld 1995.

Beccaria, 1984

Beccaria, Cesare: Dei delitti e delle pene, Edizione Nazionale Delle Opere di Cesare Beccaria, vol.I. Toim. Luigi Firpo. Milano 1984.

Beccaria, 1998

Beccaria, Cesare: Rikoksesta ja rangaistuksesta. Suomenkielinen käännös. Toim. Anne Koskela & Marjaana Kempas. Helsinki 1998.

Bentham, 1882

Bentham, Jeremy: Theory of Legislation. London 1882.

Bentham, 1945

Bentham, Jeremy: The Limits of Jurisprudence Defined. New York 1945.

Binding, 1885

Binding, Karl: Handbuch des Strafrechts. Leipzig 1885.

Boister, 2001

Boister, Neil: Penal Aspects of the UN Drug Conventions. The Hague 2001.

Bratholm, 1980

Bratholm, Anders: Strafferett og samfunn, alminnelig del. Oslo 1980.

Brinck – Ohlson – Thornell, 1993

Brinck, Bertil & Ohlson, Birger & Thornell, Greger: Straffrätt, Grundläggande lärobok i allmän straffrätt enligt brottsbalken. Under medverkan av Per Falk & Christer Lang. Vasa 1993.

Brownlie, 2003

Brownlie, Ian: Principles of Public International Law. New York 2003.

Burgers – Danelius, 1988

Burgers, J. Herman & Danelius, Hans: The United Nations Convention against Torture, A Handbook on the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Dordrecht 1988.

Cameron – Kirilova Eriksson, 1993

Cameron, Iain & Kirilova Eriksson, Maja: An Introduction to the European Convention on Human Rights. Göteborg 1993.

Cassese, 2001

Cassese, Antonio: International Law. New York 2001.

Cassese, 2003

Cassese, Antonio: International Criminal Law. New York 2003.

Chatterjee, 1981

Chatterjee, S. K.: Legal Aspects of International Drug Control. The Hague 1981.

van Dijk – van Hoof, 1998

van Dijk, P. & van Hoof G. J. H.: Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. The Hague 1998.

Dreixler, 1998

Dreixler, Markus: Der Mensch als Ware, Erscheinungsformen modernen Menschenhandels unter strafrechtlicher Sicht. Frankfurt am Main 1998.

Falk, 1976

Falk, Per: Straffrätt och territorium, Studier i internationell straffrätt. Lund 1976.

Forsberg – Teivainen, 1998

Forsberg, Tuomas & Teivainen, Teivo: The Role of Truth Commissions in Conflict Resolution and Human Rights Promotion: Chile, South Africa and Guatemala. Research Report for International Development Cooperation, Ministry of Foreign Affairs of Finland. Ulkopoliittinen instituutti (UPI) – The Finnish Institute of International Affairs, Working Papers 10 (1998). Helsinki 1998.

Forsman, 1930

Forsman, Jaakko: Anteckningar enligt professor Jaakko Forsmans föreläsningar öfver straffrättens allmänna läror med särskild hänsyn till strafflagen af den 19 december 1889. Med tillstånd af föreläsaren utgifna af Lars Wasastjerna. Helsingfors 1930.

Frände, 1989

Frände, Dan: Den straffrättsliga legalitetsprincipen. Ekenäs 1989.

Frände, 1994

Frände, Dan: Allmän straffrätt, En introduktion. Helsingfors 1994.

Gilbert, 1998

Gilbert, Geoff: Transnational Fugitive Offenders in International Law, Extradition and Other Mechanisms. The Hague 1998.

Greve – Jensen – Larsen – Nielsen – Lindegaard, 1993

Greve, Vagn & Jensen Asbjørn & Larsen, Bent Unmack & Nielsen, Gorm Toftegaard & Lindegaard, Per: Kommenteret straffelov, Almindelig del. Gylding 1993.

Grotii, 1689

Grotii, Hugonis (Grotius, Hugo): De Jure Belli ac Pacis, Libri Tres. Amstelodami 1689.

Grotius, 1925

Grotius, Hugo: De jure belli ac pacis, libri tres, Book II. Englanninkielinen käännös. The Classics of International Law. Toim. James Brown Scott. Oxford 1925.

Hagerup, 1928

Hagerup, Francis: Strafferettens almindelige del. Oslo 1928.

Hagströmer, 1901–1905

Hagströmer, Johan: Svensk straffrätt, föreläsningar. Uppsala 1901–1905.

Hakapää, 1988

Hakapää, Kari: Uusi kansainvälinen merioikeus, Helsinki 1988.

Hakapää, 2003

Hakapää, Kari: Uusi kansainvälinen oikeus. Helsinki 2003.

Hall, 1924

Hall, William Edward: A Treatise on International Law. Oxford 1924.

Halsbury's Laws of England, 1990

Halsbury's Laws of England, vol. 11(1). Toim. Lord Hailsham of St. Marylebone et al. London 1990.

Hannikainen, 1988

Hannikainen, Lauri: Peremptory Norms (Jus Cogens) in International Law, Historical Development, Criteria, Present Status. Jyväskylä 1988.

Hegel, 1994

Hegel, G. W. F.: Oikeusfilosofian pääpiirteet, eli, Luonnonoikeuden ja valtiotieteen perusteet. Oulu 1994.

Henkin, 1995

Henkin, Louis: International Law, Politics and Values. Dordrecht 1995.

Henzelin, 2000

Henzelin, Marc: Le Principe de l'universalité en droit pénal international, Droit et obligation pour les États de poursuivre et juger selon le principe de l'universalité. Bâle 2000.

Hobbes, 1962

Hobbes, Thomas: Leviathan, Or the matter, forme and power of a commonwealth ecclesiastical and civil. Toim. Michael Oakeshott. New York 1962.

Hobbes, 1999

Hobbes, Thomas: Leviathan eli kirkollisen ja valtiollisen yhteiskunnan aines, muoto ja valta. Suomenkielinen käännös. Juva 1999.

Holmberg – Hult – Leijonhufvud – Wennberg, 1995

Holmberg, Carl & Hult, Bengt & Leijonhufvud, Madeleine & Wennberg, Susanne: Kommentar till Brottsbalken, Del I (1–12 kap.), Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m. Smedjebacken 1995.

Honkasalo, 1960

Honkasalo, Brynolf: Suomen rikosoikeus, Erityinen osa II. Helsinki 1960.

Honkasalo, 1965

Honkasalo, Brynolf: Suomen rikosoikeus, Yleiset opit, ensimmäinen osa. Helsinki 1965.

Honkasalo, 1967

Honkasalo, Brynolf: Suomen rikosoikeus, Yleiset opit, toinen osa. Helsinki 1967.

Huet – Koering-Joulin, 1994

Huet, André & Koering-Joulin, Renée: Droit pénal international. Paris 1994.

Huumausainerikokset, 1985

Huumausainerikokset. Toim. Terttu Utriainen & Kimmo Hakonen. Mänttä 1985.

Jareborg, 1989

Jareborg, Nils: Brotten, första häftet, grundbegrepp, brotten mot person. Lund 1989.

Jareborg, 2001

Jareborg, Nils: Allmän kriminalrätt. Göteborg 2001.

Jescheck, 1952

Jescheck, Hans-Heinrich: Die Verantwortlichkeit der Staatsorgane nach Völkerstrafrecht, Eine Studie zu den Nürnberger Prozessen. Bonn 1952.

Jescheck – Weigend, 1996

Jescheck, Hans-Heinrich & Weigend, Thomas: Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner Teil. Berlin 1996.

Kant, 1919

Kant, Immanuel: Metaphysik der Sitten. Toim. Karl Vorländer. Leipzig 1919.

Kenny, 1902

Kenny, Courtney Stanhope: Outlines of Criminal Law. Cambridge 1902.

Kenny, 1936

Kenny, Courtney Stanhope: Outlines of Criminal Law. Cambridge 1936.

Kittichaisaree, 2001

Kittichaisaree, Kriangsak: International Criminal Law. Oxford 2001.

Kjerschow, 1930

Kjerschow, P.: Almindelig Borgerlig Straffelov og lov om den almindelige borgerlige straffelovs ikrafttreden. Oslo 1930.

Kohler, 1917

Kohler, Josef: Internationales Strafrecht. Stuttgart 1917.

Koskenniemi, 1989

Koskenniemi, Martti: From Apology to Utopia, The Structure of International Legal Argument. Helsinki 1989.

Lambert, 1990

Lambert, Joseph J: Terrorism and Hostages in International Law. Cambridge 1990.

Lauterpacht, 1950

Lauterpacht, H.: International Law and Human Rights. London 1950.

Lehti, 2003

Lehti, Martti: Trafficking in women and children in Europe, HEUNI Paper No. 18, Helsinki 2003. (Saatavilla sähköisessä muodossa: <http://www.heuni.fi/12542.htm>.)

Lehti – Aromaa, 2002

Lehti, Martti & Aromaa, Kauko: Naiskauppa, laitton siirtolaisuus ja Suomi. Helsinki 2002.

Lemkin, 1944

Lemkin, Raphaël: Axis Rule in Occupied Europe, Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress. Washington 1944.

Li, 1991

Li, Haidong: Die Prinzipien des internationalen Strafrechts. Eine vergleichende Untersuchung zwischen dem internationalen Strafrecht der Volksrepublik China und dem der Bundesrepublik Deutschland. Pfaffenweiler 1991.

v. Liszt, 1927

v. Liszt, Franz: Lehrbuch des Deutschen Strafrechts. Besorgt von Eberhard Schmidt. Berlin und Leipzig 1927.

Lombois, 1979

Lombois, Claude: Droit pénal international. Paris 1979.

Meili, 1910

Meili, F.: Lehrbuch des Internationalen Strafrechts und Strafprozessrechts. Zürich 1910.

Meron, 1989

Meron, Theodor: Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law. Oxford 1989.

Meyer, 1888

Meyer, Hugo: Lehrbuch des Deutschen Strafrechts. Erlangen 1888.

Montesquieu, 1900

Montesquieu: De L'Esprit des Lois. Avec des notes de Voltaire, de Crevier de Mably, de la Harpe etc. De la Défense de L'Esprit des Lois. Paris 1900.

Montesquieu, 1990

Montesquieu, Charles de Secondat: The Spirit of the Laws. Englanninkielinen käännös. Cambridge 1990.

Naiskauppa ja pakkoprostituutio, 1993

Naiskauppa ja pakkoprostituutio, Raportti Euroopan Neuvoston Seminaarista. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvojulkaisuja Sarja C: Työraportteja 1/1993.

Nuutila, 1997

Nuutila, Ari-Matti: Rikoslain yleinen osa. Jyväskylä 1997.

Oehler, 1973

Oehler, Dietrich: Internationales Strafrecht. Limburg 1973.

Oehler, 1983

Oehler, Dietrich: Internationales Strafrecht. München 1983.

Pellonpää, 2000

Pellonpää, Matti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Jyväskylä 2000.

Pinochet Papers, 2000

The Pinochet Papers, The Case of Augusto Pinochet in Spain and Britain. Toim. Reed Brody & Michael Ratner. Bodmin 2000.

Pufendorf, 1934

Pufendorfii, Samuelis (Pufendorf, Samuel): De Jure Naturae et Gentium, Libri Octo. The Classics of International Law. Toim. James Brown Scott, Vol. I-II. London 1934.

Puurunen, 2000

Puurunen, Tapio: The Committee on Amnesty of the Truth and Reconciliation Commission of South Africa. Helsinki 2000.

Reschke, 1962

Reschke, Eike: Der Schutz ausländischer Rechtsgüter durch das deutsche Strafrecht, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der juristischen Doktorwürde der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Albert-Ludwigs-Universität zu Freiburg im Breisgau. Freiburg i. Br. 1962.

Reydams, 2003

Reydams, Luc: Universal Jurisdiction, International and Municipal Legal Perspectives. Padstow 2003.

Rosén – Parkkari, 2004

Rosén, Gunnar & Parkkari, Juhani: Sodan lait, Käsikirja. Helsinki 2004.

Rousseau, 1925

Rousseau, J. J.: Du Contrat Social ou Principes du Droit politique. Lettre à M. D'Alembert sur les Spectacles. Paris 1925.

Rousseau, 1982

Rousseau, Jean-Jacques: The Social Contract and Discourses. Englanninkielinen käännös. London 1982.

Sarvanti, 1997

Sarvanti, Tapani: Huumepolitiikka ja oikeudenmukaisuus. Stakes, Tutkimuksia 83. Jyväskylä 1997.

Savona – Adamoli – Zoffi, 1995

Savona, Ernesto U. & Adamoli, Sabrina & Zoffi, Paola: Organized Crime across the Borders, Preliminary results, Heuni Papers No. 6. Helsinki 1995.

Schabas, 2000

Schabas, William A.: Genocide in International Law. Cambridge 2000.

Schachter, 1991

Schachter, Oscar: International Law in Theory and Practice. Dordrecht 1991.

Schönke – Schröder, 1997

Schönke, Adolf & Schröder, Horst: Strafgesetzbuch, Kommentar. Begründet von A. Schönke & H. Schröder, 25., neubearbeitete Auflage von T. Lenckner & P. Cramer & A. Eser & W. Stree. München 1997.

Serlachius, 1951

Serlachius, Allan: Suomen rikosoikeuden oppikirja, ensimmäinen osa, yleiset opit. Hämeenlinna 1951.

Siltala, 2003

Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Vammala 2003.

Skeie, 1946

Skeie, Jon: Den Norske Strafferett, Den alminnelige del. Oslo 1946.

Solna, 1925

Solna, Georg: Das Weltrechtsprinzip im internationalen Strafrecht. Kirchhain o.J. 1925.

Spirakos, 1990

Spirakos, Dimitris: Folter als Problem des Strafrechts, Kriminologische, kriminalsoziologische und (straf-)rechtsdogmatische Aspekte unter besonderer Berücksichtigung der Folterschutzkonvention und der Pönalisierung der Folter in Griechenland. Frankfurt am Main 1990.

Tarkka, 1977

Tarkka, Jukka: 13 artikla. Suomen sotasyllisyyskysymys ja liittoutuneiden sotarikospolitiikka vuosina 1944–1946. Porvoo 1977.

Triffterer, 1966

Triffterer, Otto: Dogmatische Untersuchungen zur Entwicklung des materiellen Völkerstrafrechts seit Nürnberg. Freiburg i Br. 1966.

Träskman, 1977

Träskman, P. O: Straffrättsliga åtgärder vid brott med främmande inslag, I. En granskning av den finska straffrättens tillämpningsområde. Borgå 1977.

Tröndle, 1997

Tröndle, Herbert: Strafgesetzbuch und Nebengesetze. Nördlingen 1997.

Tuori, 2000

Tuori, Kaarlo: Kriittinen oikeuspositivismi. Vantaa 2000.

Tupamäki, 1999

Tupamäki, Matti: Valtion rikosoikeudellisen toimivallan ulottuvuus kansainvälisessä oikeudessa. Helsinki 1999.

Tønnesen, 1981

Tønnesen, Sverre: Internasjonal strafferettspleie. Manuskript Desember 1975. Bergen 1981.

de Vabres, 1928

Vabres (de), H. Donnedieu: Droit Pénal International. Paris 1928.

de Vattel, 1863

Vattel (de), Emmerich: Le Droit des Gens ou Principes de la Loi Naturelle, Vol. I–III. Toim. M. P. Pradier-Fodéré. Paris 1863.

de Victoria, 1917

Victoria (de), Francisci (Victoria (de), Franciscus): De Indis et de Ivre Belli Relectiones, Relectiones Theologicae XII, De Indis Relectio Posterior, sive De Iure Belli Hispanorum in Barbaros. The Classics of International Law. Toim. James Brown Scott. Washington 1917.

Waaben, 1993

Waaben, Knud: Strafferettens almindelige del, I Ansvarslæren. København 1993b.

Wallis, 2001

Wallis, Rodney: Lockerbie, The Story and the Lessons. Westport 2001.

Williams – Castel, 1981

Williams Sharon & Castel, J. G.: Canadian Criminal Law, International and Transnational Aspects. Toronto 1981.

Wolff, 1934

Wolff, Christian: Jus Gentium Methodo Scientifica Pertractatum. The Classics of International Law, vol. I–II. Toim. James Brown Scott. Washington 1934.

Zieher, 1977

Zieher, Wolfgang: Das sog. Internationale Strafrecht nach der Reform, Der Rechtsgrund bei Straftaten im Ausland nach den § 5 und 6 StGB. Berlin 1977.

Artikkelit

Agrawala, New Horizons 1983

Agrawala, S. K.: The Concept of International Criminal Law. – Teoksessa: New Horizons of International Law and Developing Countries. Toim. S. K. Agrawala & T. S. Rama Rao & J. N. Saxena. Ganeshkhind 1983 s. 71–86.

Akhavan, AJIL 2001

Akhavan, Payam: Beyond Impunity: Can International Criminal Justice Prevent Future Atrocities? – American Journal of International Law (AJIL) 1/2001 s. 7–31.

Ambos, NStZ 1999

Ambos, Kai: Aktuelle Probleme der deutschen Verfolgung von "Kriegsverbrechen" in Bosnien-Herzegowina. – Neue Zeitschrift für Strafrecht (NstZ) 5/1999 s. 226–230.

Andreopoulos, Genocide 1994

Andreopoulos, George, J.: Introduction, The Calculus of Genocide. – Teoksessa: Genocide: Conceptual and Historical Dimensions. Toim. George J. Andreopoulos. Philadelphia 1994 s. 1–28.

Andreu-Guzmán, Review 2001

Andreu-Guzmán, Federico: The Draft International Convention on the Protection of All Persons from Forced Disappearance. – Teoksessa: The Review, Impunity, Crimes against Humanity and Forced Disappearance. International Commission of Jurists 62–63/2001 s. 73–106.

Asp – Samuelsson, Straffprocessrätt 1995

Asp, Petter & Samuelsson Jörgen: De Svenska jurisdiktionsreglerna. – Teoksessa: Svensk internationell straffprocessrätt. Toim. Nils Jareborg & Petter Asp. Göteborg 1995 s. 21–112.

Bass, Universal Jurisdiction 2004

Bass, Gary J.: The Adolf Eichmann Case, Universal and National Jurisdiction. – Teoksessa: Universal Jurisdiction, National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law. Toim. Stephen Macedo. Philadelphia 2004 s. 77–90.

Bassiouni, Treatise 1973

Bassiouni, M. Cherif: The International Narcotics Control System. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol I, Crimes and Punishment. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 533–556.

Bassiouni, ECJ 1983

Bassiouni, M. Cherif: International Criminal Law – Teoksessa: Encyclopedia of Crime and Justice (ECJ). Toim. Sanford H. Kadish et al. New York 1983 s. 901–910.

Bassiouni, FS Jescheck 1985

Bassiouni, M. Cherif: The Proscribing Function of International Criminal Law in the Processes of International Protection of Human Rights. – Teoksessa: Festschrift für Hans-Heinrich Jescheck zum 70. Geburtstag. Toim. Theo Vogler et al. Berlin 1985 s. 1453–1475.

Bassiouni, LCP 1996

Bassiouni M. Cherif: International Crimes, Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes. – Law and Contemporary Problems (LCP) 4/1996 s. 63–74.

Bassiouni, Études 1998

Bassiouni, M. Cherif: Searching for Peace and Achieving Justice, The Need for Accountability. – Teoksessa: Nouvelles études Penales 14/98, Reining in Impunity for International Crimes and Serious Violations of Fundamental Human Rights, Proceedings of the Siracusa Conference 17–21 September 1998 s. 45–70.

Bassiouni, International Criminal Law 1999

Bassiouni, M. Cherif: Crimes against Humanity. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 521–588.

The Normative Framework of International Humanitarian Law, Overlaps, Gaps and Ambiguities. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 617–642.

International Terrorism. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 765–801.

Kidnapping and Hostage Taking. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 859–864.

Bassiouni, VJIL 2001–2002

Bassiouni, M. Cherif: Universal Jurisdiction for International Crimes, Historical Perspectives and Contemporary Practice. – Virginia Journal of International Law (VJIL) 2001–2002 s. 81–162.

Bassiouni, Universal Jurisdiction 2004

Bassiouni, M. Cherif: The History of Universal Jurisdiction and Its Place in International Law. – Teoksessa Universal Jurisdiction, National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law. Toim. Stephen Macedo. Philadelphia 2004 s. 39–63.

Bassiouni – Nafziger, International Criminal Law 1999

Bassiouni M. Cherif & Nafziger, James A. R.: Protection of Cultural Property. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 949–982.

Bassiouni – Thony, International Criminal Law 1999

Bassiouni, M. Cherif & Thony, Jean François: The International Drug Control System. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 905–948.

Bergsmo, Eur.J.CrimeCr.L.Cr.J. 1998

Bergsmo, Morten: The Jurisdictional Régime of the International Criminal Court (Part II, Articles 11–19). – European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice (Eur.J.CrimeCr.L.Cr.J.) 4/1998 s. 345–363.

Bergsmo, NJIL 2000

Bergsmo, Morten: Occasional Remarks on Certain State Concerns about the Jurisdictional Reach of the International Criminal Court, and Their Possible Implications for the Relationship between the Court and the Security Council. – Nordic Journal of International Law (NJIL) 1/2000 s. 87–113.

Bierzanek, Treatise 1973

Bierzanek, Remigiusz: War Crimes, History and Definition. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol I, Crimes and Punishment. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 559–590.

Bindschedler-Robert, Treatise 1973

Bindschedler-Robert, Denise: Lawful and Unlawful Objectives. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol I, Crimes and Punishment. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 304–319.

General Principles. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol I, Crimes and Punishment. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 326–327.

Blakesley, RIDP 1996

Blakesley, Christopher L.: The Criminal Justice Systems Facing the Challenge of Organized Crime, Section II The Special Part. – Revue Internationale de Droit Penal (RIDP) 3–4/1996, Les Systèmes Pénaux à l'Épreuve du Crime Organisé, Préparation du XVIème Congrès International de Droit Pénal, The Criminal Justice Systems Facing the Challenge of Organized Crime, Preparatory for the XVIth International Congress of Penal Law s. 581–598.

Blakesley – Lagodny, Principles 1992

Blakesley, Christopher L. & Lagodny, Otto: Competing National Laws, Network or Jungle. – Teoksessa: Principles and Procedures for a New Transnational Criminal Law, Documentation of an International Workshop in Freiburg, May 1991. Toim. Albin Eser & Otto Lagodny. Freiburg im Breisgau 1992 s. 47–100.

Bloom, AJIL 1995

Bloom, Evan T.: Protecting Peacekeepers, The Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel. – American Journal of International Law (AJIL) 3/1995 s. 620–631.

Boister – Burchill, CLF 1999

Boister, Neil & Burchill, Richard: The Pinochet Precedent, Don't leave home without it. – Criminal Law Forum (CLF) 4/1999 s. 405–442.

Bourloyannis-Vrailas, Aspects 2000

Bourloyannis-Vrailas, M. Christiane: Crimes against United Nations and Associated Personnel. – Teoksessa: Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law, The Experience of International and National Courts. Volume I, Commentary. Toim. Gabrielle Kirk McDonald & Olivia Swaak-Goldman. The Hague 2000 s. 337–365.

Bowett, BYBIL 1982

Bowett, D. W.: Jurisdiction, Changing Patterns of Authority over Activities and Resources. – British Year Book of International Law (BYBIL) 1982 s. 1–26.

Brody, NELR 2001

Brody, Reed: The Prosecution of Hissène Habré, An "African Pinochet". – New England Law Review (NELR) 2/2001 s. 321–335.

Broomhall, NELR 2001

Broomhall, Bruce: Towards the Development of an Effective System of Universal Jurisdiction for Crimes under International Law. – New England Law Review (NELR) 2/2001 s. 399–420.

Brown, NELR 2001

Brown, Bartram S.: The Evolving Concept of Universal Jurisdiction. – New England Law Review (NELR) 2/2001 s. 383–397.

Brugger, JZ 2000

Brugger, Winfried: Vom unbedingten Verbot der Folter zum bedingten Recht auf Folter. – Juristenzeitung (JZ) 4/2000 s. 165–173.

Byers, McGillL.J. 2002

Byers, Michael: Abuse of Rights: An Old Principle, A New Age. – McGill Law Journal

(McGillL.J.) 2/2002 s. 389–431. (Saatavilla sähköisessä muodossa: www.journal.law.mcgill.ca/abs/vol47/2byers.html)

Byrnes, Aspects 2000

Byrnes, Andrew: 7B, Torture and Other Offences Involving the Violation of the Physical or Mental Integrity of the Human Person. – Teoksessa: Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law, The Experience of International and National Courts. Volume I, Commentary. Toim. Gabrielle Kirk McDonald & Olivia Swaak-Goldman. The Hague 2000 s. 197–245.

Cameron, Criminal Law Theory 1992

Cameron, Iain: The Protective Principle of Criminal Jurisdiction in Nordic Criminal Law. – Teoksessa: Criminal Law Theory in Transition, Finnish and Comparative Perspectives. Toim. Raimo Lahti & Kimmo Nuotio. Tampere 1992 s. 544–570.

Cameron, NTfK 1993

Cameron, Iain: Straffrättslig jurisdiktion i Norden. – Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab (NTfK) 3/1993 s. 221–234.

Cassese, EJIL 1998

Cassese, Antonio: On the Current Trends towards Criminal Prosecution and Punishment of Breaches of International Humanitarian Law. – European Journal of International Law (EJIL) 1/1998 s. 2–17.

Cassese, EJIL 2002

Cassese, Antonio: When May Senior State Officials Be Tried for International Crimes? Some Comments on the Congo v. Belgium Case. – European Journal of International Law (EJIL) 4/2002 s. 853–875.

Castrén, LM 1956

Castrén, Erik: Viimeaikaisia virtauksia kansainvälisessä oikeudessa. – Lakimies (LM) 1956 s. 717–737.

Chalk, Genocide 1994

Chalk, Frank: Redefining Genocide. – Teoksessa: Genocide, Conceptual and Historical Dimensions. Toim. George J. Andreopoulos. Philadelphia 1994 s. 47–63.

Cheng, Contemporary Problems 1988

Cheng, Bin: Aviation, Criminal Jurisdiction and Terrorism, The Hague Extradition/Prosecution Formula and Attacks at Airports. – Teoksessa: Contemporary Problems of International Law, Essays in Honour of Georg Schwarzenberger on his eightieth birthday. Toim. Bin Cheng & E. D. Brown. London 1988 s. 25–52.

Chung, KOIG 1987

Chung, Tam: International Terrorism and the Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, Including Diplomatic Agents – Kansainoikeus, Ius Gentium (KOIG) 3– 4/1987 s. 275–305.

Clark, International Criminal Law 1999

Clark, Roger S.: Apartheid. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 643–662.

v. Cleric, SchwJZ 1920

v. Cleric, G. F.: Das Weltrechtsergreifungsprinzip. – Schweizerische Juristenzeitung, Revue Suisse de Jurisprudence (SchwJZ) 22/1920 s. 345–352.

Cornils, Criminal Law Theory 1992

Cornils, Karin: Zur Regelung des räumlichen Geltungsbereichs im finnischen Strafgesetzentwurf. – Teoksessa: Criminal Law Theory in Transition, Finnish and Comparative Perspectives. Toim. Raimo Lahti & Kimmo Nuotio. Tampere 1992 s. 571–586.

Cornils, LM 1999

Cornils, Karin: Internetissä tehtyjen rikosten paikallistaminen. – Lakimies (LM) 5/1999. s.

705–716. Teksti ruotsinkielisenä: Cornils, Karin: Om lokalisering av brott på Internet. – Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab (NTfK) 3/1999 s. 194–205.

Cowles, CalLRev 1945

Cowles, Willard B.: Universality of Jurisdiction Over War Crimes. – California Law Review (CalLRev) 2/1945 s. 177–218.

Derby, International Criminal Law 1999

Derby, Daniel H: Torture. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 705–761.

Dottridge – Weissbrodt, GYIL 1999

Dottridge, Michael & Weissbrodt, David: Review of the Implementation of and Follow-up to the Conventions on Slavery. – German Yearbook of International Law (GYIL) 1999 s. 242–292.

Draper, War Crimes 1996

Draper, G. I. A. D.: The Modern Pattern of War Criminality. – Teoksessa: War Crimes in International Law. Toim. Yoram Dinstein & Mala Tabory, The Hague 1996 s. 141–182. (Reprinted from 6 Israel Yearbook on Human Rights s. 9–48 (1976).

Drost, ZIR 1930–1931

Drost, H: Völkerrechtliche Grenzen für den Geltungsbereich staatlicher Strafrechtsnormen. – Niemeyers Zeitschrift für Internationales Recht (ZIR) 1930–1931 s. 111–140.

Ehard, AJIL 1949

Ehard, Hans: The Nuremberg Trial against the Major War Criminals and International Law. – American Journal of International Law (AJIL) 2/1949 s. 223–245.

Eide, NJIL 2000

Eide, Asbjørn: Preventing Impunity for the Violator and Ensuring Remedies for the Victim. – Nordic Journal of International Law (NJIL) 1/2000 s. 1–10.

Erman, JT 1998–99

Erman, Anna: Rome Statute of the International Criminal Court, a small victory for International Criminal Law. – Juridisk Tidskrift vid Stockholms Universitet (JT) 3/1998–99 s. 552–566.

Falk, Universal Jurisdiction 2004

Falk, Richard A.: Assessing the Pinochet Litigation, Whither Universal Jurisdiction? – Teoksessa Universal Jurisdiction, National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law. Toim. Stephen Macedo. Philadelphia 2004 s. 97–120.

Farer, HRQ 2000

Farer, Tom J.: Restraining the Barbarians: Can International Criminal Law Help? – Human Rights Quarterly (HRQ) 2000 s. 90–117.

Fein, Genocide 1994

Fein, Helen: Genocide, Terror, Life Integrity, and War Crimes: The Case for Discrimination. – Teoksessa: Genocide: Conceptual and Historical Dimensions. Toim. George J. Andreopoulos. Philadelphia 1994 s. 95–107.

Feller, Treatise 1973

Feller, S. Z: Jurisdiction over Offences with a Foreign Element. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol II, Jurisdiction and Cooperation. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 5–48.

Fife, NJIL 2000

Fife, Rolf Einar: The International Criminal Court, Whence It Came, Where it Goes. – Nordic Journal of International Law (NJIL) 1/2000 s. 63–85.

Flynn UWALR 2000

Flynn, Martin: Genocide, It's a Crime Everywhere, But Not in Australia. – University of Western Australia Law Review (UWALR) 1/2000 s. 59–78.

Forsman, JFT 1877

Forsman, Jaakko: Muistutuksia alamaiseen rikoslain ehdotukseen, jonka on valmistanut eräs sitä varten asetettu komitea. – Tidskrift utgifven af Juridiska Föreningen i Finland (JFT). Lisäviikko 1877 s. 1–83.

Friedlander, International Criminal Law 1999

Friedlander, Robert A: Kidnaping of Diplomatic Personnel. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 869–880.

Gardocki, ZStW 1986

Gardocki, Lech: Über den Begriff des Internationalen Strafrechts. – Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW) 3/1986 s. 703–719.

Gardocki, NTfK 1989

Gardocki, Lech: The Principle of Universality. – Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab (NTfK), Double Criminality, Studies in International Criminal Law. Toim. Nils Jareborg, 1989 s. 57–69.

Gardocki, RIDP 1989

Gardocki, Lech: General Report, Part II, Legal Problems Emerging from the Implementation of International Crimes in Domestic Criminal Law. – Revue internationale de Droit Penal (RIDP) 1989, Les Crimes Internationaux et le Droit Penal Interne, Actes du Colloque Préparatoire tenu à Hammamet, Tunisie 6–8 juin 1987 s. 91–111.

Germann, SchwZStr 1954

Germann, O. A: Rechtsstaatliche Schranken im Internationalen Strafrecht. – Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht/Revue Pénale Suisse (SchwZStr) 1954 s. 237–252.

Gil Gil, ZStW 2000

Gil Gil, Alicia: Die Tatbestände der Verbrechen gegen die Menschlichkeit und des Völkermordes im Römischen Statut des Internationalen Strafgerichtshofs. – Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW) 2/2000 s. 381–397.

Glaser, SchwZStr 1953

Glaser, Stefan: Les Lois de Nuremberg et le droit international. – Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht/Revue Pénale Suisse (SchwZStr) 1953 s. 321–359.

Goldstein, International Criminal Law 1999

Goldstein, Bohunka O.: Mercenarism – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 439–458.

Goode, CLJ 1996

Goode, Matthew: Contemporary Comment, Two New Decisions on Criminal "Jurisdiction", The Appalling Durability of Common Law. – Criminal Law Journal (CLJ) 1996 s. 267–282.

Green, BYBIL 1988

Green, L. C.: Canadian Law, War Crimes and Crimes against Humanity. – British Yearbook of International Law (BYBIL) 1988 s. 217–235.

Green, FYBIL 1991

Green, L. C.: The Intersection of Human Rights and International Criminal Law. – Finnish Yearbook of international law (FYBIL) 1991 s. 153–196.

Green, International Criminal Law 1999

Green, Leslie C: International Regulation of Armed Conflicts. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 355–380.

Weapons Control and the Law of War. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 459–493.

De Greiff, Universal Jurisdiction 2004

Greiff (de), Pablo: Comment, Universal Jurisdiction and Transitions to Democracy. – Teoksessa Universal Jurisdiction, National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law. Toim. Stephen Macedo. Philadelphia 2004 s. 121–130.

Guillaume, Mélanges 1992

Guillaume, Gilbert: La Compétence universelle formes anciennes et nouvelles. – Teoksessa: Mélanges offerts à Georges Levasseur, droit pénal, droit européen. Paris 1992 s. 23–36.

Gulbrandsen, Treatise 1973

Gulbrandsen, Perry: A Commentary on the Geneva Conventions of August 12, 1949. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol I, Crimes and Punishment. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 368–400.

Hailbronner, NJW 1973

Hailbronner, Kay: Aktuelle Rechtsfragen der Luftpiraterie. – Neue Juristische Wochenschrift (NJW) 37/1973 s. 1636–1639.

Hakulinen, DL 1963

Hakulinen, Y. J.: Rikoslain uuden 1 luvun oikeudellista arviointia. – Defensor Legis (DL) 1963 s. 239–260.

Halberstam, AJIL 1988

Halberstam, Malvina: Terrorism on the High Seas, The Achille Lauro, Piracy and the IMO Convention on Maritime Safety. – American Journal of International Law (AJIL) 1988 s. 269–310.

Halberstam, International Criminal Law 1999

Halberstam, Malvina: International Maritime Navigation and Installations on the High Seas. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 819–835.

Hannikainen, EIF 1995

Hannikainen, L.: Kansainvälinen rikos – Teoksessa: Encyclopædia iuridica fennica (EIF), IV Rikos- ja prosessioikeus. Toim. Antti Jokela & Raimo Lahti & Heikki E. S. Mattila. Jyväskylä 1995 s. 131–138.

Hannikainen, Ulkopoliitiikka 1999

Hannikainen, Lauri: Kosovon katastrofi horjuttaa kansainvälistä oikeutta. – Ulkopoliitiikka, Kosovo -erikoisnumero 1999 s. 79–92.

Harhoff, NJIL 2000

Harhoff, Frederik: Legal and Practical Problems in the International Prosecution of Individuals. – Nordic Journal of International Law (NJIL) 1/2000 s. 53–61.

Herdegen, HRLJ 1998

Herdegen, Matthias: Natural Law, Constitutional Values and Human Rights, A Comparative Analysis. – Human Rights Law Journal (HRLJ) 2–4/1998 s. 37–42.

Heymann – Gershengorn, Principles 1992

Heymann, Philip B. & Gershengorn, Ian Heath: Pursuing Justice, Respecting the Law. – Teoksessa: Principles and Procedures for a New Transnational Criminal Law, Documentation of an International Workshop in Freiburg, May 1991. Toim. Albin Eser & Otto Lagodny. Freiburg im Breisgau 1992 s. 101–147.

Hinton – Lind, CLJ 1999

Hinton, Martin & Lind, Graig: The Territorial Application of the Criminal Law, When Crime is not Local. – Criminal Law Journal (CLJ) 1999 s. 285–299.

Hughes, HastingsWLJ 2002

Hughes, Donna M.: The Use of New Communications and Information Technologies for Sexual Exploitation of Women and Children – Hastings Women's Law Journal (HastingsWLJ) 2002 s. 129–222. (Saataavilla sähköisessä muodossa: www.uri.edu/artsci/wms/hughes/new_tech.pdf.)

Husabø, JV 1995

Husabø, Erling Johannes: Strafferetten og menneskerettane. – Jussens Venner (JV) 3/1995 s. 129–143.

Jareborg, FS Thornstedt 1983

Jareborg, Nils: En algoritm över svensk domstols behörighet i brottmål med internationell anknytning (2 kap. BrB). – Festskrift till Hans Thornstedt. Toim. Per-Edwin Wallén et al. Stockholm 1983 s. 333–351.

Jescheck, ZStW 1954

Jescheck, Hans-Heinrich: Die internationale Genocidium-Konvention vom 9. Dezember 1948 und die Lehre vom Völkerstrafrecht. – Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW) 1954 s. 193–217.

Jescheck, FS Maurach 1972

Jescheck, Hans-Heinrich: Gegenstand und neueste Entwicklung des internationalen Strafrechts. – Teoksessa: Festschrift für Reinhart Maurach zum 70. Geburtstag. Toim. Friedrich-Christian Schroeder & Heiz Zipf. Karlsruhe 1972 s. 579–594.

Jescheck, Treatise 1973

Jescheck, H. H.: International Criminal Law, Its Object and Recent Developments. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol I, Crimes and Punishment. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 49–76.

Jescheck, Strafrecht 1980

Jescheck, Hans-Heinrich: Verbrechen gegen das Völkerrecht. Generalbericht, vorgelegt dem IV. Internationalen Kongreß für Rechtsvergleichung 1954 in Paris. – Teoksessa: Strafrecht im Dienste der Gemeinschaft, Ausgewählte Beiträge zur Strafrechtsreform zur Strafrechtsvergleichung und zum Internationalen Strafrecht aus den Jahren 1953–1979. Toim. Theo Vogler. Berlin 1980 s. 492–520. (Artikkeli alun perin julkaistu: Deutsche Landesreferate zum IV. Internationalen Kongreß für Rechtsvergleichung in Paris 1954. Düsseldorf 1955 s. 351–382.)

Zur Reform der Vorschriften des StGB über das internationale Strafrecht. – Teoksessa: Strafrecht im Dienste der Gemeinschaft, Ausgewählte Beiträge zur Strafrechtsreform zur Strafrechtsvergleichung und zum Internationalen Strafrecht aus den Jahren 1953–1979. Toim. Theo Vogler. Berlin 1980 s. 521–544. (Artikkeli alun perin julkaistu: Internationales Recht und Diplomatie 1956 s. 75–95.)

Die Entwicklung des Völkerstrafrechts nach Nürnberg. – Teoksessa: Strafrecht im Dienste der Gemeinschaft, Ausgewählte Beiträge zur Strafrechtsreform zur Strafrechtsvergleichung und zum Internationalen Strafrecht aus den Jahren 1953–1979. Toim. Theo Vogler. Berlin 1980 s. 545–565. (Artikkeli alun perin julkaistu: Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht 1957 s. 217–248.)

Joutsen, RIDP 1989

Joutsen, Matti: Finland, National Report, I The concept of international crimes. – Revue internationale de Droit Penal (RIDP) 1989, Les Crimes Internationaux et le Droit Penal Interne. Actes du Colloque Préparatoire tenu à Hammamet, Tunisie 6–8 juin 1987 s. 291–302.

Joyner, LCP 1996

Joyner, Christopher C.: Arresting Impunity: The Case for Universal Jurisdiction Bringing War Criminals to Accountability. – Law and Contemporary Problems (LCP) 4/1996 s. 153–172.

Joyner – Friedlander, International Criminal Law 1999

Joyner, Christopher C. – Friedlander, Robert A.: International Civil Aviation. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 837–858.

Kaila, LM 1930

Kaila, K.: Rikoslain soveltamisala de lege ferenda. – Lakimies (LM) 1930 s. 140–151.

Kamminga, HRQ 2001

Kamminga, Menno T.: Lessons Learned from the Exercise of Universal Jurisdiction in Respect of Gross Human Rights Offences. – Human Rights Quarterly (HRQ) 4/2001 s. 940–974.

Kaul, Eur.J.CrimeCr.L.Cr.J.1998

Kaul, Hans-Peter: Special Note, The Struggle for the International Criminal Court's Jurisdiction. – European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice (Eur.J.CrimeCr.L.Cr.J.) 4/1998 s. 364–376.

Kaul, Rome Statute 2002

Kaul, Hans-Peter: Preconditions to the Exercise of Jurisdiction. – Teoksessa: The Rome Statute of the International Court, A Commentary, Volume I, Toim. Antonio Cassese, Paola Gaeta & John R. W. D. Jones. New York 2002 s. 583–616.

Kellman International Criminal Law 1999

Kellman, Barry: The Legality of the Use or Possession of Weapons of Mass Destruction. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 495–518.

Kennedy, TPV 1999

Kennedy, Robert: Is One Person's Terrorist Another's Freedom Fighter? Western and Islamic Approaches to "Just War" Compared. – Terrorism and Political Violence (TPV) 1/1999 s. 1–21.

Kimpimäki, DL 2002

Kimpimäki, Minna: Rikosoikeudellinen koskemattomuus ja universaalitoimivalta sotarikosten ja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten yhteydessä. – Defensor Legis (DL) 6/2002 s. 976–987.

King, NELR 2001

King, Henry T. Jr.: Universal Jurisdiction, Myths, Realities, Prospects, War Crimes and Crimes against Humanity, The Nuremberg Precedent. – New England Law Review (NELR) 2/2001 s. 281–286.

Kirsch, Establishment 2000

Kirsch, Philippe: The Preparatory Commission Today. – Teoksessa: Establishment of the International Criminal Court, Seminar held in Helsinki, 23 February 2000, Publications of the ministry for foreign affairs. Helsinki 2000 s. 7–16.

Kobrick, CoLR 1987

Kobrick, Eric S.: The Ex Post Facto Prohibition and the Exercise of Universal Jurisdiction over International Crimes. – Columbia Law Review (CoLR) 1987 s. 1513–1538.

Koivurova, Yugoslavian 1996

Koivurova, Timo: Jugoslavia-tuomioistuimen asiallinen tuomiovalta – Teoksessa: Immi Lehtonen & Timo Koivurova: Entisen Jugoslavian alueen humanitaarisen oikeuden loukkaukset tuomiolla. Helsinki 1996 s. 75–129.

Korkman, Filosofien 2001

Korkman, Petter: Valtio ja sen lait modernissa luonnonoikeusperinteessä. – Teoksessa: Filosofien oikeus I. Toim. Jarkko Tontti, Kaisa Mäkelä & Heta Gylling. Saarijärvi 2001 s. 87–107.

Koskinen, Johdatus 1993

Koskinen, Pekka: 6 § Rikosoikeus – Teoksessa: Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään, 2, Rikos- ja prosessioikeus sekä julkisoikeus. Toim. Pekka Timonen. Jyväskylä 1993 s. 3–122.

Kourula, Establishment 2000

Kourula, Erkki: Reflections on Certain Key Issues Pertaining to the Statute of the International Criminal Court (ICC). – Teoksessa: Establishment of the International Criminal Court, Seminar held in Helsinki, 23 February 2000, Publications of the ministry for foreign affairs. Helsinki 2000 s. 25–33.

Kreß, NStZ 2000

Kreß, Claus: Völkerstrafrecht in Deutschland. – Neue Zeitschrift für Strafrecht (NStZ) 12/2000 s. 617–626.

Kuper, Genocide 1994

Kuper, Leo: Theoretical Issues Relating to Genocide, Uses and Abuses. – Teoksessa: Genocide, Conceptual and Historical Dimensions. Toim. George J. Andreopoulos. Philadelphia 1994 s. 31–46.

Lagodny, ZStW 1989

Lagodny, Otto: Grundkonstellationen des internationalen Strafrechts. Zugleich ein Rückblick auf das Internationale Kolloquium über ”International Cooperation in Criminal Matters” an der Harvard Law School. – Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW) 4/1989 s. 987–1011.

Lagodny – Nill-Theobald, JR 2000

Lagodny, Otto & Nill-Theobald, Christiane: Entscheidungen, Straf- und Strafprozeßrecht, Anmerkung. – Juristische Rundschau (JR) 5/2000 s. 202–207.

Lahti, NTfK 1994

Lahti, Raimo: Internationaliseringen av straffrätten, Aktuella utvecklingsdrag och problem – Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab (NTfK) 1/1994 s. 77–87.

Lahti, Asianajajan työkentältä 1994

Lahti, Raimo: Kansainvälistyvä rikosoikeus, ajankohtaisia kehityspiirteitä ja ongelmia. – Teoksessa: Asianajajan työkentältä, Från advokatens arbetsfält. Helsinki 1994b s. 185–195.

de La Pradelle, Droit international pénal 2000

de La Pradelle, Gérard: La Compétence Universelle. – Teoksessa: Droit international pénal. Toim. Hervé Ascensio & Emmanuel Decaux & Alain Pellet. Paris 2000 s. 905–918.

Lehtonen, Yugoslavian 1996

Lehtonen, Immi: Jugoslavia-tuomioistuin. – Teoksessa: Immi Lehtonen & Timo Koivurova: Entisen Jugoslavian alueen humanitaarisen oikeuden loukkaukset tuomiolla, Helsinki 1996 s. 1–73. (Julkaistu myös teoksessa Immi Tallgren: A Study of the ’International Criminal Justice System’ What Everybody Knows? Helsinki 2001.)

Lemkin, AJIL 1947

Lemkin, Raphael: Genocide as a crime under international law. – American Journal of International Law (AJIL) 1947 s. 145–151.

Levie, War Crimes 1996

Levie, Howard S: Violations of Human Rights in Time of War as War Crimes. – Teoksessa: War Crimes in International Law. Toim. Yoram Dinstein & Mala Tabory. The Hague 1996 s. 123–139.

Linton, CLF 2001

Linton, Suzannah: Cambodia, East Timor and Sierra Leone, Experiments in International Justice. – Criminal Law Forum (CLF) 2/2001 s. 185–246

Lippman, International Criminal Law 1999

Lippman, Matthew: Genocide. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 589–615.

Lüder, NJW 2000

Lüder, Rolf: Eröffnung der deutschen Gerichtsbarkeit für den Völkermord im Kosovo? – Neue Juristische Wochenschrift (NJW) 4/2000 s. 269–270.

Maison, EJIL 1995

Maison, Rafaëlle: Les premiers cas d’application des dispositions pénales des Conventions de Genève par les juridictions internes. – European Journal of International Law (EJIL) 2/1995 s. 260–273.

Marks, Universal Jurisdiction 2004

Marks, Stephen P.: The Hissène Habré Case, The Law and Politics of Universal Jurisdiction – Teoksessa Universal Jurisdiction, National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law. Toim. Stephen Macedo. Philadelphia 2004 s. 131–167.

Martenczuk, EJIL 1999

Martenczuk, Bernd: The Security Council, the International Court and Judicial Review, What Lessons from Lockerbie? – European Journal of International Law (EJIL) 3/1999 s. 517–547.

Marx, ZRP 1986

Marx, Reinhard: Die Konvention der Vereinten Nationen gegen Folter und andere grausame, unmenschliche oder erniedrigende Behandlung oder Strafe. – Zeitschrift für Rechtspolitik (ZRP) 4/1986 s. 81–85.

Mattausch – Baumann, NStZ 1994

Mattausch & Baumann: Nuklearkriminalität – Illegaler Handel mit radioaktiven Stoffen – Neue Zeitschrift für Strafrecht (NStZ) 10/1994 s. 462–466.

Mayer, JZ 1952

Mayer, Hellmuth: Völkerrecht und Internationales Strafrecht. – Juristenzeitung (JZ) 20/1952 s. 609–611.

McConville, ACLR 2000

McConville, Molly: A Global War on Drugs: Why the United States Should Support the Prosecution of Drug Traffickers in the International Criminal Court. – American Criminal Law Review (ACLR) 1/2000 s. 75–102.

McCormack – Robertson, MULR 1999

McCormack, Timothy L. H. & Robertson, Sue: Jurisdictional Aspects of the Rome Statute for the New International Criminal Court. – Melbourne University Law Review (MULR) 3/1999 s. 635–667.

McGoldrick, CLR. 1999

McGoldrick, Dominic: The Permanent International Criminal Court, An end to the culture of impunity. – Criminal Law Review (Crim.L.R.) 1999 s. 627–655.

McLachlan, ICQL 2002

McLachlan, Campbell: Pinochet Revisited. – International & Comparative Law (ICLQ) 4/2002 s. 959–966.

Menefee, Maritime Terrorism 1990

Menefee, Samuel Pyeatt: Piracy, Terrorism, and the Insurgent Passenger. A Historical and Legal Perspective. – Teoksessa: Maritime Terrorism and International Law. Toim. Natalino Ronzitti. Dordrecht 1990 s. 43–68.

Meron, AJIL 1995

Meron, Theodor: International Criminalization of Internal Atrocities. – American Journal of International Law (AJIL) 3/1995 s. 554–577.

Meron, EJIL 1998

Meron, Theodor: Is International Law Moving towards Criminalization. – European Journal of International Law (EJIL) 1/1998 s. 18–31.

Morris, NELR 2001

Morris, Madeline H.: Universal Jurisdiction in a divided world, Conference Remarks. – New England Law Review (NELR) 2/2001 s. 337–361.

Mueller – Besharov, Treatise 1973

Mueller, G. O. W. & Besharov Douglas: The Existence of International Criminal law and Its Evolution to the Point of Its Enforcement Crisis. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol I, Crimes and Punishment. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 5–22.

Murphy, AJIL 1982

Murphy, Cornelius F. (Jr.): The Groatian vision of World Order. – American Journal of International Law (AJIL), 3/1982 s. 477–498.

Murphy, HRJ 1999

Murphy, John F.: Civil Liability for the Commission of International Crimes as an Alternative to Criminal Prosecution. – Harvard Human Rights Journal (HRJ) 1999 s. 1–56.

Nelson, NTfK 1989

Nelson, Alvar: Swedish and Foreign Crimes in the Swedish Criminal Justice System. – Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab (NTfK), Double Criminality, Studies in International Criminal Law 1989 s. 11–42.

Nuotio, DL 2001

Nuotio, Kimmo: Eurooppalaistuva rikosoikeus – rikosoikeudellistuva Eurooppa. – Defensor Legis (DL) 4/2001 s. 686–699.

Nuotio, FS Jareborg, 2002

Nuotio, Kimmo: The Emerging European Dimension of Criminal Law. – Teoksessa: Flores juris et legum, Festskrift till Nils Jareborg. Toim. Petter Asp & Carl Erik Herlitz & Lena Holmqvist. Uppsala 2002 s. 531–558.

Nuotio, LM 2003

Nuotio, Kimmo: Euroopan unioni kriminaalipolitiikan tekijänä – järkevän kriminaalipolitiikan pääteipiste? – Lakimies (LM) 7–8/2003 s. 1213–1235.

Nuutila, Johdatus 1999

Nuutila, Ari-Matti: 6 § Rikosoikeus. – Teoksessa: Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään, 2, rikos- ja prosessioikeus sekä julkisoikeus. Toim. Pekka Timonen. Jyväskylä 1999 s. 3–113.

Nystuen, NJHR 2002

Nystuen, Gro: Terrorbekjempelse og folkerettslige normkonflikter. – Nordic Journal for Human Rights (NJHR), Mennesker & Rettigheter 3/2002 s. 2–31.

Oehler, JR 1977

Oehler, Dietrich: Entscheidungen, Straf- und Strafprozeßrecht (Anmerkung Oehler). – Juristische Rundschau (JR) 10/1977 s. 422–426.

Oehler, NStZ 1994

Oehler, Dietrich: Verfolgung von Völkermord im Ausland. – Neue Zeitschrift für Strafrecht (NStZ) 10/1994 s. 485.

Orentlicher, Universal Jurisdiction 2004

Orentlicher, Diane F.: The Future of Universal Jurisdiction in the New Architecture of Transnational Justice. – Teoksessa Universal Jurisdiction, National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law. Toim. Stephen Macedo. Philadelphia 2004 s. 214–239.

Parker, HRLJ 1996

Parker, Peter: The politics of indemnities, truth telling and reconciliation in South Africa, Ending apartheid without forgetting. – Human Rights Law Journal (HRLJ) 1–2/1996 s. 1–13.

Paust, Hous.J.Int’lL. 1989

Paust, Jordan J.: Universality and the Responsibility to Enforce International Criminal Law: No U.S Sanctuary for Alleged Nazi War Criminals. – Houston Journal of International Law (Hous.J.Int’lL.) 2/1989 s. 337–344.

Petrovic, EJIL 1994

Petrovic, Drazen: Ethnic Cleansing, An Attemt at Methodology. – European Journal of International Law (EJIL) 3/1994 s. 342–359.

Plachta, NTfK 1989

Plachta, Michal: The Role of Double Criminality in International Cooperation in Penal Matters. – Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab (NTfK), Double Criminality, Studies in International Criminal Law 1989 s. 84–134.

Plachta, EJIL 2001

Plachta, Michael: The Lockerbie Case, The Role of the Security Council in Enforcing the

Principle Aut Dedere Aut Judicare. – European Journal of International Law (EJIL) 1/2001 s. 125–140.

Plawski, RIDP 1989

Plawski, Stanislaw: France, National Report. – Revue internationale de Droit Penal (RIDP) 1989, Les Crimes Internationaux et le Droit Penal Interne. Actes du Colloque Préparatoire tenu à Hammamet, Tunisie 6–8 juin 1987 s. 556–575.

Randall, TLR 1988

Randall, Kenneth C.: Universal Jurisdiction Under International Law. – Texas Law Review (TLR) 1988 s. 785–841.

Reiss, Cornell ILJ 1987

Reiss, Rena Hozore: The Extradition of John Demjanjuk, War Crime, Universality Jurisdiction, and the Political Offence Doctrine. – Cornell International Law Journal (Cornell ILJ) 2/1987 s. 281–315.

Reydams, EurJ.CrimeCr.L.Cr.J. 1996

Reydams, L.: Universal Jurisdiction over Atrocities in Rwanda: Theory and Practice. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice (EurJ.CrimeCr.L.Cr.J.) 1/1996 s. 18–47.

Reydams, AJIL 2002

Reydams, Luc: International Decisions, Niyonteze v. Public Prosecutor. – American Journal of International Law (AJIL) 1/2002 s. 231–236.

Rodley, Directions 1989

Rodley, Nigel S.: The International Legal Consequences of Torture, Extra-Legal Execution, and Disappearance. – Teoksessa: New Directions in Human Rights. Toim. Ellen L. Lutz & Hurst Hannum & Kathryn J. Burke. Philadelphia 1989 s. 167–194.

Rodley, NJIL 2000

Rodley, Nigel S: Breaking the Cycle of Impunity for Gross Violations of Human Rights, The Pinochet Case in Perspective. – Nordic Journal of International Law (NJIL) 1/2000 s. 11–26.

Ronzitti, Maritime Terrorism 1990

Ronzitti, Natalino: The Law of the Sea and the Use of Force Against Terrorist Activities. – Teoksessa: Maritime Terrorism and International Law. Toim. Natalino Ronzitti. Dordrecht 1990 s. 1–14.

The Prevention and Suppression of Terrorism Against Fixed Platforms on the Continental Shelf. – Teoksessa: Maritime Terrorism and International Law. Toim. Natalino Ronzitti. Dordrecht 1990 s. 91–96.

Rosenne, War Crimes 1996

Rosenne, Shabtai: War Crimes and State Responsibility. – Teoksessa: War Crimes in International Law. Toim. Yoram Dinstein & Mala Tabory. The Hague 1996 s. 65–106.

Rubin, NELR 2001

Rubin, Alfred P.: Actio Popularis, Jus Cogens and Offences Erga Omnes. – New England Law Review (NELR) 2/2001 s. 265–280.

Ruud, Straffeloven 1991

Ruud, Morten: Kapittel 1, Den norske Stafferets Virkereds, § 12–14. – Teoksessa: Straffeloven med kommentarer, Første Del, Almindelige Bestemmelser. Toim. Anders Bratholm & Magnus Matningsdal. Oslo 1991 s. 29–47.

Ruy – Silving, Treatise 1973

Ruy, P. K. & Silving, Helen: International Criminal Law, A Search for Meaning. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol I, Crimes and Punishment. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 22–49.

Rüter – Vogler, JR 1988

Rüter, C. F. & Vogler, Theo: Ein Grenzfall: Die Bekämpfung der internationalen Drogenkri-

minalität im Spannungsfeld zwischen den Niederlanden und der Bundesrepublik Deutschland, Zugleich eine Besprechung des Urteils des Bundesgerichtshofs vom 8.4.1987 – 3 StR 11/87, Nachwort: Theo Vogler. – Juristische Rundschau (JR) 4/1988 s. 136–141.

Röling, Treatise 1973

Röling, Bert V. A: The Nuremberg and Tokyo Trials in Retrospect. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol I, Crimes and Punishment. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 590–619.

Sadat, NELR 2001

Sadat, Leila Nadya: Redefining Universal Jurisdiction. – New England Law Review (NELR) 2/2001 s. 241–263.

Sadat, Universal Jurisdiction 2004

Sadat, Leila Nadya: Universal Jurisdiction, National Amnesties, and Truth Commissions, Reconciling the Irreconcilable. – Teoksessa Universal Jurisdiction, National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law. Toim. Stephen Macedo. Philadelphia 2004 s. 193–213.

Salmiala, Kirjoituksia 1965

Salmiala, Bruno A.: Siveellisyyttä koskevat rikosoikeudelliset säännökset ja taide, eritoten kau-nokirjallisuus – Teoksessa: Kirjoituksia neljän vuosikymmenen ajalta. Toim. Matti Ylöstalo & Paavo Kekomäki & Reino Ellilä. Porvoo 1965 s. 119–133.

Sandoz, International Criminal Law 1999

Sandoz, Yves: Penal Aspects of International Humanitarian Law. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 393–415.

Sarvanti, Sosiaalinen aikakauskirja 1992

Sarvanti, Tapani: Kansainvälinen huumausainepolitiikka ja Suomi – Sosiaalinen aikakauskirja 4/1992 s. 4–9.

Scharf, NELR 2001

Scharf, Michael P.: Application of Treaty-Based Universal Jurisdiction to Nationals of Non-Party States. – New England Law Review (NELR) 2/2001 s. 363–382.

Schmalenbach, NZWehrr 2000

Schmalenbach, Kirsten: Der internationale Terrorismus. Ein Definitionsversuch. – Neue Zeitschrift für Wehrrecht (NZWehrr) 1/2000 s. 15–20.

Schultz, FS von Weber 1963

Schultz, Hans: Neue Entwicklungen im sogenannten internationalen Strafrecht. – Teoksessa: Festschrift für Hellmuth von Weber zum 70. Geburtstag. Toim. Hans Welzel & Hermann Conrad & Armin Kaufmann & Hilde Kaufmann. Bonn 1963 s. 305–324.

Schwarzenberger, Problems 1950

Schwarzenberger, Georg: The Problem of an International Criminal Law. – Teoksessa: Current Legal Problems, 1950. Toim. George W. Keeton & Georg Schwarzenberger. London 1950 s. 263–296.

Schönke, FS Mezger 1954

Schönke, Adolf: Gegenwartsfragen des internationalen Strafrechtes. – Teoksessa: Festschrift für Edmund Mezger zum 70. Geburtstag 15.10.1953. Toim. Karl Engisch & Reinhart Maurach. München und Berlin 1954 s. 105–116.

Shraga – Zacklin, EJIL 1994

Shraga, Daphna & Zacklin, Ralph: The International Criminal Tribunal for the Former Yugo-slavia. – European Journal of International Law (EJIL) 3/1994 s. 360–380.

Simson, SvJT 1956

Simson, Gerhard: Internationell straffrätt. – Svensk Juristtidning (SvJT) 1956 s. 309–323.

Sorel, EJIL 2003

Sorel, Jean-Marc: Some Questions About the Definition of Terrorism and the Fight Against Its

Financing. – European Journal of International Law (EJIL) 2/2003 s. 365–378.

Stahn, KJ 1999

Stahn, Carsten: Internationaler Menschenrechtsschutz und Völkerstrafrecht. – Kritische Justiz (KJ) 3/1999 s. 343–354.

Steiner, CLR 1991

Steiner, Eva: Prosecuting War Criminals in England and in France. – Criminal Law Review (CLR) 1991 s. 180–188.

Stephens, YJIL 2002

Stephens, Beth: Translating Filártiga: A Comparative and International Law Analysis of Domestic Remedies For International Human Rights Violations. – Yale Journal of International Law (YJIL) 1/2002 s. 1–57.

Stern, GYIL 1997

Stern, Brigitte: La compétence universelle en France: le cas des crimes commis en ex-Yougoslavie et au Rwanda. – German Yearbook of International Law (GYIL) 1997 s. 280–299.

Strömberg, SvJT 1996

Strömberg, Håkan: Tankar om naturrättens renässans. – Svensk Juristtidning (SvJT) 8/1996 s. 635–643.

Sundberg, Treatise 1973

Sundberg, Jacob W. F.: Piracy, Air and Sea. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol I, Crimes and Punishment. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 455–490.

Sundberg, International Criminal Law 1999

Sundberg, Jacob W. F.: Piracy. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 803–817.

Sundström, DL 1932

Sundström (Salmiala), Bruno A.: Suomen rikosoikeuden soveltaminen ulkomaalaisten Suomen alueen ulkopuolella tekemiin tekoihin. Defensor Legis (DL) 1932 s. 316–318.

Swart, Criminal Law Theory 1992

Swart, A. H. J.: Jurisdiction in Criminal Law: Some Reflections on the Finnish Code from a Comparative Perspective. – Teoksessa: Criminal Law Theory in Transition, Finnish and Comparative Perspectives. Toim. Raimo Lahti & Kimmo Nuotio. Tampere 1992a s. 527–543.

Swart, Principles 1992

Swart, Bert, A. H. J.: Human Rights and the Abolition of Traditional Principles. – Teoksessa: Principles and Procedures for a New Transnational Criminal Law, Documentation of an International Workshop in Freiburg, May 1991. Toim. Albin Eser & Otto Lagodny. Freiburg im Breisgau 1992 s. 505–534.

Szaszy, Treatise 1973

Szaszy, Istvan: Conflict-of-Laws Rules in International Criminal Law and Municipal Criminal Law in Western and Socialist Countries. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol II, Jurisdiction and Cooperation. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 135–168.

Tallgren, NJIL 1998

Tallgren, Immi: Completing the "International Criminal Order". The Rhetoric of International Repression and the Notion of Complementarity in the Draft Statute for an International Criminal Court. – Nordic Journal of International Law (NJIL) 2/1998 s. 107–137. (Julkaistu myös teoksessa: Immi Tallgren: A Study of the 'International Criminal Justice System', What Everybody Knows. Helsinki 2001.)

Tallgren, What Everybody Knows 2001

Tallgren, Immi: The Sensibility and Sense of International Criminal Law. – Teoksessa: A Study

of the 'International Criminal Justice System', What Everybody Knows? Helsinki 2001 luku V s. 1–42.

Taylor, Review 2001

Taylor, Wilder: Background to the Elaboration of the Draft International Convention for the Protection of All Persons from Forced Disappearance. – The Review, Impunity, Crimes against Humanity and Forced Disappearance. International Commission of Jurists 62–63/2001 s. 63–72.

Tolonen, Filosofien 2001

Tolonen, Juha: Thomas Hobbes tämän päivän näkökulmasta. – Teoksessa: Filosofien oikeus I. Toim. Jarkko Tontti, Kaisa Mäkelä & Heta Gylling. Saarijärvi 2001 s. 109–122.

Tomuschat, War Crimes 1996

Tomuschat, Christian: Crimes Against the Peace and Security of Mankind and the Recalcitrant Third State. – Teoksessa: War Crimes in International Law. Toim. Yoram Dinstein & Mala Tabory. The Hague 1996 s. 41–63.

Trechsel, ÖZöRV 1982

Trechsel, Stefan: Probleme und aktueller Stand der Bemühungen um eine UN-Konvention gegen die Folter. – Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht (ÖZöRV) 1982 s. 245–266.

Treves, Maritime Terrorism 1990

Treves, Tullio: The Rome Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation. – Teoksessa: Maritime Terrorism and International Law. Toim. Natalino Ronzitti. Dordrecht 1990 s. 69–90.

Triffterer, Treatise 1973

Triffterer, Otto: Jurisdiction over States for Crimes of State. – Teoksessa: A Treatise on International Criminal Law, Vol II, Jurisdiction and Cooperation. Toim. M. Cherif Bassiouni & Ved P. Nanda. Springfield 1973 s. 86–96.

Triffterer, FS Jescheck 1985

Triffterer, Otto: Völkerstrafrecht im Wandel? – Teoksessa: Festschrift für Hans-Heinrich Jescheck zum 70. Geburtstag. Toim. Theo Vogler et al. Berlin 1985 s. 1477–1503.

Triffterer, RIDP 1989

Triffterer Otto: Commentaire de la question IV. Les Crimes internationaux et le droit penal interne. Premiere partie. Efforts pour obtenir la legitimisation et une codification des crimes internationaux. – Revue internationale de Droit Penal (RIDP) 1989, Les Crimes Internationaux et le Droit Penal Interne. Actes du Colloque Préparatoire tenu à Hammamet, Tunisie 6–8 juin 1987 s. 19–22.

General Report, Part I, Efforts to Recognize and Codify International Crimes. – Revue internationale de Droit Penal (RIDP) 1989, Les Crimes Internationaux et le Droit Penal Interne. Actes du Colloque Préparatoire tenu à Hammamet, Tunisie 6–8 juin 1987 s. 31–88.

Triggs, MULR 1987

Triggs, Gillian: Australia's War Crimes Trials, A Moral Necessity or Legal Minefield? – Melbourne University Law Review (MULR) 1987 s. 382–402.

Träskman, JFT 1977

Träskman, P. O.: Internationell straffrätt och utomnationell straffrätt, Försök till gränsdragning. – Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland (JFT) 1977 s. 395–400.

Träskman, NTfK 1986

Träskman, P. O: Skräckbrottslingar och brottsskräck – Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab (NTfK) 5/1986 s. 452–464.

Träskman, RIDP 1989

Finland, National Report, II Legal Problems Emerging from the Implementation of International Crimes in Domestic Criminal Law. – Revue internationale de Droit Penal (RIDP) 1989,

Les Crimes Internationaux et le Droit Penal Interne. Actes du Colloque Préparatoire tenu à Hammamet, Tunisie 6–8 juin 1987 s. 303–316.

Träskman, FS Codex 1990

Träskman, P. O.: Internationella brott och världsbrott. – Teoksessa: Europeisk Rätt i utveckling, Festschrift utgiven i anledning av juristklubben Codex' 50-års jubileum. Helsingfors 1990 s. 223–242.

Träskman, Criminal Law Theory 1992

Träskman, Per Ole: Provisions on Jurisdiction in Criminal Law. The Reform of Law Caught in the Tension between Tradition and Dynamism. – Teoksessa: Criminal Law Theory in Transition, Finnish and Comparative Perspectives. Toim. Raimo Lahti & Kimmo Nuotio. Tampere 1992 s. 511–526.

Träskman, EIF 1995

Träskman, P. O.: Suomen rikosoikeuden soveltamisala – Teoksessa: Encyclopædia iuridica fennica (EIF), IV Rikos- ja prosessioikeus. Toim. Antti Jokela & Raimo Lahti & Heikki E. S. Mattila. Jyväskylä 1995 s. 628–632.

Träskman, Nykyaajan rikosoikeus 1997

Träskman, Per Ole: Den internationella straffrätten. – Teoksessa: Nykyaajan rikosoikeus II. Toim. Raimo Lahti, Rikosoikeuden julkaisuja 4, Helsingin yliopisto, Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos. Helsinki 1997 s. 317–343.

Träskman, SvJT 2002

Träskman, Per Ole: Strafflagen för Europeiska Unionen – Fakta och fiktion. – Svensk Juristtidning (SvJT) 2002 s. 345–362.

Veuthey, International Criminal Law 1999

Veuthey, Michel: Non-International Armed Conflict and Guerilla Warfare. – Teoksessa: International Criminal Law, Vol. I Crimes. Toim. M. Cherif Bassiouni. New York 1999 s. 417–438.

Vogler, FS Maurach 1972

Vogler, Theo: Entwicklungstendenzen im internationalen Strafrecht unter berücksichtigung der Konvention des Europarats. – Teoksessa: Festschrift für Reinhart Maurach zum 70. Geburtstag. Toim. Friedrich-Christian Schroeder & Heiz Zipf. Karlsruhe 1972 s. 595–613.

Waaben, Suum Cuique 1993

Waaben, Knud: Aut dedere aut iudicare. – Teoksessa: Suum Cuique, legal studies from the University of Copenhagen Law Faculty. Toim. Peter Blume, Ditlev Tamm & Vibeke Vindeløv. Gylling 1993a s. 321–329.

Weigend, ZStW 1993

Weigend, Thomas: Strafrecht durch internationale Vereinbarungen – Verlust an nationaler Strafrechtskultur? – Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW) 4/1993 s. 774–802.

Weiss, BYBIL 1982

Weiss, Friedl: Time Limits for the Prosecution of Crimes against International Law. – The British Year Book of International Law (BYBIL) 1982 s. 163–195.

Weiß, JZ 2002

Weiß, Wolfgang: Völkerstrafrecht zwischen Weltprinzip und Immunität. – Juristenzeitung (JZ) 14/2002 s. 696–704.

Wengler, JZ 1977

Wengler, Wilhelm: Völkerrechtliche Schranken des Anwendungsbereichs von Strafgesetzen. Bemerkungen zu BGH 20.10.1976, JZ 1977, 67. – Juristenzeitung (JZ) 8/1977 s. 257–259.

Werle, ZStW 1997

Werle, Gerhard: Menschenrechtsschutz durch Völkerstrafrecht. – Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW) 4/1997 s. 808–829.

Werle, JZ 1999

Werle, Gerhard: BGH, Strafrecht, Anmerkung. – Juristenzeitung (JZ) 23/1999 s. 1176–1184.

Wilhelmsson, Oikeustiede 1997

Wilhelmsson, Thomas: Vieteriukkoteoria EY-oikeudesta. – Oikeustiede – Jurisprudentia, Juhlajulkaisu Aulis Aarnio 1997 s. 357–374.

Wilhelmsson, Minun metodini 1997

Wilhemsson, Thomas: Sosiaalisen siivilioikeuden metodiset lähtökohdat – Teoksessa: Minun metodini. Toim. Juha Häyhä. Helsinki 1997 s. 339–358.

Wilkitzki, RIDP 1989

Wilkitzki, Peter: Federal Republic of Germany, National Report. – Revue internationale de Droit Penal (RIDP) 1989, Les Crimes Internationaux et le Droit Penal Interne. Actes du Colloque Préparatoire tenu à Hammamet, Tunisie 6–8 juin 1987 s. 263–290.

Wilkitzki, ZStW 1993

Wilkitzki, Peter: Die Regionalisierung des internationalen Strafrechts. – Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW) 4/1993 s. 821–845.

Williams, LQR 1965

Williams, Glanville: Venue and the Ambit of Criminal Law, Part 1. – Law Quarterly Review (LQR) 1965 s. 276–288.

Williams, Commentary 1999

Williams, Sharon A.: Jurisdiction, Admissibility and Applicable Law. – Teoksessa: Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article. Toim. Otto Triffterer. Baden-Baden 1999 s. 329–342.

Witten, AJIL 1998

Witten, Samuel M.: The International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings – American Journal of International Law (AJIL) 1998 s. 774–781.

Wolfrum, War Crimes 1996

Wolfrum, Rüdiger: The Decentralized Prosecution of International Offences Through National Courts. – Teoksessa: War Crimes in International Law. Toim. Yoram Dinstein & Mala Tabory. The Hague 1996 s. 233–249.

van den Wyngaert, NTfK 1989

Van den Wyngaert, Christine: Double Criminality as a Requirement to Jurisdiction – Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab (NTfK), Double Criminality, Studies in International Criminal Law 1989 s. 43–56.

van den Wyngaert, RIDP 1996

Van den Wyngaert, Christine: The Criminal Justice Systems Facing the Challenge of Organized Crime, Section IV International cooperation – Revue internationale de Droit Penal (RIDP) 3–4/1996, Les Systèmes Pénaux à l'Épreuve du Crime Organisé, Préparation du XVIème Congrès International de Droit Pénal, The Criminal Justice Systems Facing the Challenge of Organized Crime, Preparatory for the XVIth International Congress of Penal Law s. 623–636.

Yokaris, Droit International Pénal 2000

Yokaris, Angelos: Les Critères de compétence des juridictions nationales. – Teoksessa: Droit international pénal. Toim. Hervé Ascensio & Emmanuel Decaux & Alain Pellet. Paris 2000 s. 897–904.

Kotimaiset virallisjulkaisut

HE 22/1931 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslain 1 luvun 1 §:n 2 luvun 16 §:n ja 37 luvun 1, 2, 5, 6 ja 7 §:n muuttamisesta sekä lisäyksestä viimeksimainittuun lukuun, rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen 5 luvun 7 §:n muuttamisesta, laiksi Suomen lain soveltamisesta eräissä tapauksissa, ulkomaalaisen Suomen ulkopuolella tekemiin rikoksiin sekä rikoksente-kijäin luovuttamisesta annetun lain 4 ja 5 §:n muuttamisesta.

HE 13/1963 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle Suomen rikosoikeuden soveltamisalaa koskevan lainsäädän-nön uudistamisesta.

HE 71/1971 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain täydentämisestä ilma-aluksen kaappausta koskevilla säännöksillä.

HE 50/1973 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslain täydentämisestä ilmailiikennesabotaasia koskevilla säännöksillä.

HE 241/1973 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten rankaisemista koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 55/1982 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain täydentämisestä panttivangin ottamista kos-kevilla säännöksillä.

HE 66/1988 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vai-heen käsitteviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

HE 35/1989 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä.

HE 36/1989 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 1 luvun 3 §:n ja 21 luvun 5 §:n muuttami-sesta.

HE 94/1993 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen kä-sittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

HE 247/1994 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle kemiallisten aseiden kehittämisen, tuotannon, varastoinnin ja käytön kieltämistä sekä niiden hävittämistä koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä sekä laiksi rikoslain muuttamisesta.

HE 1/1996 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle Suomen rikosoikeuden soveltamisalaa koskevan lainsäädän-nön uudistamisesta.

HE 106/1998 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle merenkulun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä.

HE 186/1998 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle täydellisestä ydinkoekiellosta tehdyn sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä ja sopimuksen soveltamisesta sekä laiksi rikoslain muuttami-sesta.

HE 152/1999 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle mannerjalustalla sijaitsevien kiinteiden lauttojen turvallisuus-

LÄHTEET

teen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskevan pöytäkirjan eräiden määräysten hyväksymisestä sekä laiksi rikoslain 34 luvun muuttamisesta.

HE 88/2000 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle Yhdistyneiden Kansakuntien ja sen yhteydessä toimivan henkilöstön turvallisuutta koskevan yleissopimuksen hyväksymisestä ja laista sopimuksen lainsäädäntöolaan kuuluvien määräysten voimaansaattamiseksi.

HE 161/2000 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön hyväksymisestä sekä laeiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja rikoslain muuttamisesta.

HE 22/2001 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 9 ja 37 luvun muuttamisesta.

HE 231/2001 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle terrorististen pommi-iskujen torjumista koskevan kansainvälisen yleissopimuksen hyväksymisestä ja laiksi sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta.

HE 44/2002 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 188/2002 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle terrorismia koskeviksi rikoslain ja pakkokeinolain säännöksiksi.

HE 102/2003 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi Suomen perustuslain muuttamisesta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 34/2004 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

KM 1976:72

Komiteanmietintö 1976:72. Rikosoikeuskomitean mietintö.

Laintarkastuskunta 4/1972.

Laintarkastuskunnan lausunto ehdotuksesta hallituksen esitykseksi Eduskunnalle kansainoikeusrikoksia koskevaksi lainsäädännöksi. Laintarkastuskunnan lausunto 4/1972.

Lainvalmistelukunta 3/1962.

Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle Suomen rikosoikeuden soveltamisalaa koskevan lainsäädännön uudistamisesta, Lainvalmistelukunnan julkaisuja 3/1962.

Lainvalmistelukunta 4/1972.

Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle kansainoikeusrikoksia koskevaksi lainsäädännöksi, Lainvalmistelukunnan julkaisuja 4/1972.

Lainvalmisteluosasto 2/1991.

Suomen rikosoikeuden soveltamisala, rikoslakiprojektin ehdotus, Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1991

Lainvalmisteluosasto 4/1991.

Huumausainerikokset, rikoslakiprojektin ehdotus, oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1991.

Lainvalmisteluosasto 5/2000.

Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevat säännökset, rikoslakiprojektin ehdotus, oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 5/2000.

LaVM 4/1996 vp.

Lakivaliokunnan mietintö 4/1996 vp. Hallituksen esitys Suomen rikosoikeuden soveltamisalaa koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

UaVM 12/2000 vp.

Ulkoasiainvaliokunnan mietintö 12/2000 vp. Hallituksen esitys Yhdistyneiden Kansakuntien ja sen yhteydessä toimivan henkilöstön turvallisuutta koskevan yleissopimuksen hyväksymisestä ja laista sopimuksen lainsäädäntöalaan kuuluvien määräysten voimaansaattamiseksi.

Ulkomaiset virallisjulkaisut

Besl. O. nr. 63 (2004–2005)

Besl. O. nr. 63 (2004–2005). Odelstingsbeslutning nr. 63, 11.4.2005.

BMJ -Arbeitsentwurf, 2001

Arbeitsentwurf eines Gesetzes zur Einführung des Völkerstrafgesetzbuchs, Stand 2. Mai 2001. Bundesministerium der Justiz. (Saatavilla sähköisessä muodossa: www.bib.unimannheim.de/bereiche/jura/strafrecht, strafprozessrecht/arbentw-einf-voelkerstgb.pdf)

Folkrätt och straffansvar, 1984

Folkrätt och straffansvar. Justitie-departementet, Ds Ju 1984:6. Stockholm 1984.

Innst. O. nr. 72 (2004–2005)

Innst. O. nr. 72 (2004–2005). Innstilling fra justiskomiteen om lov om straff (straffeloven).

Memorandum, ILM 1980

In the United States Court of Appeals for the Second Circuit, No. 79-6090 Dolly M. E. Filartiga and Dr. Joel Filartiga, Plaintiffs-Appellants, v. Americo Norberto Pena-Irala, Defendant-Appellee, Appeal from the United States District Court for the Eastern District of New York, Memorandum for the United States as Amicus Curiae. – International Legal Materials (ILM) 3/1980 s. 585–611.

Memorandum, 2002

Memorandum for Alberto R. Gonzales Counsel to the President, Re: Standards of Conduct for Interrogation under 18 U.S.C. §§ 2340–2340A. (Saatavilla sähköisessä muodossa: www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/documents/dojinterrogationmemo20020801.pdf)

Memorandum, 2004

U.S. Department of Justice, Office of Legal Counsel, Office of the Assistant Attorney General, Memorandum for James B. Comey Deputy Attorney General, Re: Legal Standards Applicable Under 18 U.S.C. §§ 2340-2340A, December 30, 2004. (Saatavilla sähköisessä muodossa: www.usdoj.gov/olc/dagmemo.pdf)

NOU 1984:31

Norges offentlige utredninger. Straffelovgivningens stedlige virkeområde, Straffelovkommissjonens delutredning II.

NOU 1992:23

Norges offentlige utredninger. Ny straffelov – alminnelige bestemmelser, Straffelovkommissjonens delutredning V.

NOU 2002:4

Norges offentlige utredninger. Ny straffelov, Straffelovkommissjonens delutredning VII.

Ot.prp. nr. 90 (2003–2004)

Odelstingsproposisjon, Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) Om lov om straff (straffeloven). Tilråding fra Justis- og politidepartementet av 2. juli 2004, godkjent i statsråd samme dag.

Prop. 1971:92

Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lagstiftning om kapning av luftfartyg, m.m.

Prop. 1973:92

Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lagstiftning om straff för luftfartssabotage, m.m.

Prop. 1992/93:181

Regeringens proposition: Sveriges tillträde till Förenta nationernas Konvention mot kemiska vapen.

Prop. 1993/94:120

Regeringens proposition: Lagstiftning med anledning av Sveriges tillträde till Förenta nationernas konvention mot kemiska vapen.

Prop. 2000/01:40

Regeringens proposition: Penningförfalskning m.m.

Prop. 2002/03:38

Regeringens proposition: Straffansvar för terroristbrott.

Prop. 2002/03:146

Regeringens proposition: Sveriges tillträde till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet.

Prop. 2003/04:12

Regeringens proposition: Sveriges antagande av rambeslut om åtgärder för att bekämpa sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi.

Prop. 2003/04:35

Regeringens proposition: Människosmuggling och tidsbegränsat uppehållstillstånd för målsägande och vittnen m.m.

Prop. 2003/04:111

Regeringens proposition: Ett utvidgat straffansvar för människohandel.

Rigsadvokatens Meddelelse 3/2002, Kompetenceregler

Rigsadvokaten, Meddelelse nr. 3/2002. Den 20. marts 2002. J. nr. G 2874. Forelæggelsesregler og kompetenceregler m.v.

Sénat de Belgique, Proposition 2002

Proposition de loi interprétative de l'article 7, alinéa 1er, de la loi du 16 juin 1993 relative à la répression des violations graves du droit international humanitaire. Senat de Belgique, session de 2001–2002, 8 juillet 2002.

SOU 2002:98

Internationella brott och svensk jurisdiktion. Statens offentliga utredningar (SOU) 2002:98.

Working Group Report, 2003

Working Group Report on Detainee Interrogations in the Global War on Terrorism: Assessment of Legal, Historical, Policy, and Operational Considerations, 6 March 2003. (Saatavilla sähköisessä muodossa: www.globalsecurity.org/security/library/policy/dod20040622doc8.pdf)

Kansainvälisten järjestöjen ja projektien raportit

Amnesty International, Universal Jurisdiction

Amnesty International, Universal jurisdiction – the duty of states to enact and enforce legislation. (Saatavilla sähköisessä muodossa: http://web.amnesty.org/web/web.nsf/pages/legal_memo-morandum).

Building up a network, 1999

Building up a network for monitoring, analysing and combatting trafficking in women and children. European Commission Stop-Project, Helsinki 1999. (Saatavilla sähköisessä muodossa: www.stakes.fi/sexviolence/stop/).

Børnepornografi Rapport, 2001

Børnepornografi på Internettet, Strafferetsekspertruppens Rapport om bekæmpelse af børnepornografi på Internettet – Child Pornography on the Internet, A report from the Nordic Criminal

Law Expert Group. Nördiska rådet, Nordiska ministerrådet, Nord 2001:28. Århus 2002. (Saatavilla sähköisessä muodossa: www.norden.org/pub/velfaerd/lagstiftning/sk/2001-28.pdf).

EU and the UN Convention, 2001

The European Union and the United Nations Convention against Transnational Organised Crime, working paper, European Parliament, Directorate-General for Research. Brussels 2001.

Extraterritorial criminal jurisdiction, 1990

Extraterritorial criminal jurisdiction. Council of Europe, European Committee on Crime Problems, Strasbourg 1990.

Harvard Draft, AJIL 1935

Jurisdiction with Respect to Crime, Draft Convention with respect to crime. American Journal of International Law (AJIL) Supplement, 1–2/1935 s. 435–651.

Organized Crime Report, 2001

Organized crime situation report 2001. Council of Europe, Strasbourg 2002. (Saatavilla sähköisessä muodossa: www.coe.int/T/E/Lega_affairs/Legal_co-operation/Combating_economic_crime/Organised_crime/Documents/1Annual_reports.asp#TopOfPage).

Piracy and Armed Robbery against Ships, 2000

Piracy and Armed Robbery against Ships, Annual Report, 1 January – 31 December 1999. International Maritime Bureau. Moniste, 2000.

Princeton Principles, 2001

The Princeton Principles on Universal Jurisdiction. Princeton 2001. Julkaistu myös teoksessa Universal Jurisdiction, National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law. Toim. Stephen Macedo. Philadelphia 2004 s. 15–35.

Restatement, 1987

Restatement of the Law Third. The Foreign Relations Law of the United States, Vol. 1, §§ 1–488. The American Law Institute. St. Paul 1987.

Straffrättslig jurisdiktion i Norden, 1992

Straffrättslig jurisdiktion i Norden. Nord 1992:17. Nordiska Rådet 1992.

YILC, 1993

Yearbook of the International Law Commission 1993. Volume II, Part Two. Report of the Commission to the General Assembly on the work of its forty-fifth session. United Nations 1995.

YILC, 1994

Yearbook of the International Law Commission 1994. Volume II, Part Two. Report of the Commission to the General Assembly on the work of its forty-sixth session. United Nations 1997.

YILC, 1996

Yearbook of the International Law Commission 1996. Volume II, Part Two. Report of the Commission to the General Assembly on the work of its forty-eighth session. United Nations 1998.

Kansainväliset sopimukset

1884

Convention for the Protection of Submarine Cables, Pariisi 1884 (ATS 1901 No. 1).

1886

Declaration explanatory of Articles II and IV of the Convention for the Protection of Submarine Telegraph Cables of 14 March 1884, Pariisi 1886 (ATS 1901 No. 1).

LÄHTEET

1887

Final Protocol to the Convention for the Protection of Submarine Cables of 14 March 1884, Pariisi 1887 (ATS 1901 No. 1).

1899

Liittokirja, koskeva maasodissa noudatettavia lakeja ja tapoja, Haag 1899 (L 40/1901).

Lisäkirja. Ohjesääntö, koskeva maasodissa noudatettavia lakeja ja tapoja.

1904

Pariisissa 18 päivänä toukokuuta 1904 tehty kansainvälinen yleissopimus, jonka tarkoituksena on taata naisille ja alaikäisille tytöille tehokasta turvaa ”valkoiseksi orjakaupaksi” kutsuttua rikollista ammattia vastaan, Pariisi 1904 (SopS 3/1927).

1906

Yleissopimus, jonka tarkoituksena on lieventää sodassa haavoittuneiden ja sairastuneiden kohtaloa, Geneve 1906 (SopS 10/1924).

1907

Yleissopimus, joka koskee vihollisuuksien aloittamista (3. Haagin sopimus), Haag 1907 (SopS 11/1924).

Yleissopimus, joka koskee maasodan lakeja ja tapoja (4. Haagin sopimus), Haag 1907 (SopS 11/1924).

Yleissopimus, joka koskee puolueettomien valtojen ja henkilöiden oikeuksia ja velvollisuuksia maasodassa (5. Haagin sopimus), Haag 1907 (SopS 11/1924).

Yleissopimus, joka koskee merisotavoimien toimittamaa pommittamista sodan aikana (9. Haagin sopimus), Haag 1907 (SopS 11/1924).

Yleissopimus, joka koskee Geneven yleissopimuksen periaatteiden soveltamista merisotaan (10. Haagin sopimus) Haag 1907 (SopS 11/1924).

Yleissopimus, joka koskee erinäisiä valtausoikeuden harjoittamisen rajoituksia merisodassa (11. Haagin sopimus), Haag 1907 (SopS 11/1924).

Yleissopimus, joka koskee puolueettomien valtojen oikeuksia ja velvollisuuksia merisodassa (13. Haagin sopimus), Haag 1907 (SopS 11/1924).

1910

Kansainvälinen sopimus epäsideellisten julkaisujen leviämisen ehkäisemisestä, Pariisi 1910 (SopS 16/1923).

Pariisissa 4 päivänä toukokuuta 1910 tehty, valkoisen orjakaupan ehkäisemistä tarkoittava kansainvälinen yleissopimus päätöspöytäkirjoineen, Pariisi 1910 (SopS 3/1927).

1912

Kansainvälinen opiumsopimus, allekirjoitettu Haagissa 23 päivänä tammikuuta 1912, Haag 1912 (SopS 19/1922).

1919

Treaty of Versailles, Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Germany, Versailles 1919 (Major Peace Treaties of Modern History 1648–1967, Vol II, New York 1967 s. 1265–1533. The Treaties of Peace 1919–1923, Vol I, New York 1924 s. 3–263.).

1921

Naisten ja lasten kaupan ehkäisemistä tarkoittava Genevessä 30 päivänä syyskuuta 1921 tehty kansainvälinen yleissopimus, Geneve 1921 (SopS 3/1927).

1923

Epäsideellisten julkaisujen levittämisen ja kaupaksipitämisen ehkäisemistä tarkoittava, Genevessä 12 päivänä syyskuuta 1923 tehty kansainvälinen yleissopimus, Geneve 1923 (SopS 13/1927).

1925

Genevessä 19 päivänä helmikuuta 1925 tehty kansainvälinen opiumsopimus, Geneve 1925 (SopS 27/1928).

Tukehduttavien, myrkyllisten tai muiden samankaltaisten kaasujen sekä bakteriologisten keinojen käytön kieltoa sodassa koskeva pöytäkirja, tehty Genevessä 17. kesäkuuta 1925, Geneve 1925 (SopS 23/1929).

1926

Orjuutta koskeva, Genevessä 25 päivänä syyskuuta 1926 tehty kansainvälinen yleissopimus, Geneve 1926 (SopS 27/1927).

1928

Sodan hylkäämistä kansallisen politiikan välikappaleena tarkoittava yleissopimus, allekirjoitettu Pariisissa 27 päivänä elokuuta 1928 (SopS 25/1929).

1929

Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field, Geneve 1929 (UNTS No.2733).

Convention relative to the treatment of Prisoners of War, Geneve 1929 (UNTS No. 2734).

Yleissopimus väärän rahan valmistamisen vastustamiseksi, Geneve 1929 (SopS 47/1936).

1930

Pakollista työtä koskeva sopimus, jonka kansainvälinen työkonferenssi on hyväksynyt vuonna 1930, Geneve 1930 (SopS 44/1935).

1931

Huumausaineiden valmistuksen rajoittamista ja kaupan säännöstämistä tarkoittava sopimus, Geneve 1931 (SopS 49/1936).

1933

Yleissopimus täysi-ikäisten naisten kaupan vastustamiseksi, Geneve 1933 (SopS 1/1937).

1936

Convention of 1936 for the Suppression of the Illicit Traffic in Dangerous Drugs, Geneve 1936 (UNTS No. 4648).

1945

Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal, Lontoo 1945 (UNTS No. 251).

1948

Yleissopimus joukkotuhontana pidettävän rikoksen ehkäisemiseksi ja rankaisemiseksi, New York 1948 (SopS 5/1960).

1949

Geneven sopimus maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta 12 päivänä elokuuta 1949 (I Geneven sopimus), Geneve 1949 (SopS 8/1955).

Geneven sopimus merisotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden, sairaiden ja haaksirikkoutuneiden aseman parantamisesta 12 päivältä elokuuta 1949 (II Geneven sopimus), Geneve 1949 (SopS 8/1955).

Geneven sopimus sotavankien kohtelusta 12 päivältä elokuuta 1949 (III Geneven sopimus), Geneve 1949 (SopS 8/1955).

Geneven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 12 päivältä elokuuta 1949 (IV Geneven sopimus), Geneve 1949 (SopS 8/1955).

1950

Ihmisen kaupan ja toisten prostituutiosta hyötymisen tukahduttamista koskeva yleissopimus, Lake Success 1950 (SopS 33/1972).

Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien suojaamiseksi (Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus), Rooma 1950 (SopS 19/1990).

1954

Yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen selkkauksen sattuessa, Haag 1954 (SopS 93/1994).

LÄHTEET

- 1957
Sopimus, joka koskee pakkotyön poistamista, Geneve 1957 (SopS 17/1960).
- 1958
Aavaa merta koskeva yleissopimus, Geneve 1958 (SopS 7/1965).
- 1959
Keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskeva eurooppalainen yleissopimus, Strasbourg 1959 (SopS 30/1981).
- 1961
Vuoden 1961 huumausaineyleissopimus, New York 1961 (SopS 43/1965).
- 1963
Yleissopimus rikoksista ja eräistä muista teoista ilma-aluksissa, Tokio 1963 (SopS 22/1971).
- 1965
Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus, New York 1965 (SopS 37/1970).
- 1966
Kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus), New York 1966 (SopS 8/1976).
- 1969
American Convention on Human Rights, San José 1969 (UNTS No. 17955).
Valtioiden oikeutta koskeva Wienin yleissopimus, Wien 1969 (SopS 33/1980).
- 1970
European Convention on the International Validity of Criminal Judgments, The Hague 1970 (CETS No: 070).
Yleissopimus ilma-alusten laittoman haltuunoton ehkäisemisestä, Haag 1970 (SopS 62/1971).
- 1971
Psykotrooppisia aineita koskeva yleissopimus, Wien 1971 (SopS 60/1976).
Siviili-ilmailun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskeva yleissopimus, Montreal 1971 (SopS 56/1973).
- 1972
European Convention on the Transfer of Proceedings in Criminal Matters, Strasbourg 1972 (CETS No: 073).
Vuoden 1961 huumausaineyleissopimuksen muuttamista koskeva pöytäkirja, Geneve 1972 (SopS 42/1975).
Yleissopimus bakteriologisten (biologisten) ja toksiiniaseiden kehittämisen, tuottamisen ja varastoinnin kieltämiseksi ja niiden hävittämiseksi, Lontoo/Moskova/Washington 1972 (SopS 15/1975).
- 1973
International Convention for the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid, New York 1973 (UNTS No. 14861).
Kansainvälistä suojelua nauttivia henkilöitä vastaan, mukaan lukien diplomaattiset edustajat, kohdistuvien rikosten ehkäisemistä ja rankaisemista koskeva yleissopimus, New York 1973 (SopS 63/1978).
- 1977
Convention for the Elimination of Mercenaries in Africa, Libreville 1977 (UNTS No. 25573).
Eurooppalainen yleissopimus terrorismin vastustamisesta, Strasbourg 1977 (SopS 16/1990).
Geneven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (I pöytäkirja), Geneve 1977 (SopS 82/1980).

Geneven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälistä luonnetta vailla olevien aseellisten selk-
kausten uhrien suojelemisesta (II pöytäkirja), Geneve 1977 (SopS 82/1980).

Yleissopimus ympäristönmuuttamismenetelmien sotilaallisen tai muun vihamielisen käytön
kieltämisestä, Genece 1977 (SopS 60/1978).

1979

Kansainvälinen yleissopimus panttivankien ottamista vastaan, New York 1979 (SopS
38/1983).

Yleissopimus ydinaineiden turvajärjestelyjä koskevista toimista, Wien 1979 (SopS 72/1989).

1980

Yleissopimus tiettyjen sellaisten tavanomaisten aseiden käytön kielloista tai rajoituksista,
joiden voidaan katsoa aiheuttavan tarpeettoman vakavia vammoja tai olevan vaikutuksiltaan
umpimähkäisiä, Geneve 1980 (SopS 64/1983)

Pöytäkirja havaitsemattomista sirpaleista (I pöytäkirja)

Pöytäkirja miinojen, ansojen ja muiden taistelulaitteiden käyttöä koskevista kielloista tai ra-
joituksista (II pöytäkirja)

Pöytäkirja polttoaseiden käyttöä koskevista kielloista tai rajoituksista (III pöytäkirja).

1981

African Charter on Human and Peoples' Rights, Nairobi 1981 (UNTS No. 26363).

1982

Merioikeusyleissopimus, Montego Bay 1982 (SopS 50/1996).

1984

Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaami-
seksi), Strasbourg 1984 (SopS 63/1999).

Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vas-
tainen yleissopimus, New York 1984 (SopS 60/1989).

1985

Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture, Cartagena de Indias 1985 (ILM
3/1986 s. 519–526).

1987

Eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai ran-
gaistuksen estämiseksi, Strasbourg 1987 (SopS 17/1991).

1988

Kansainväliseen siviili-ilmailuun käytettävillä lentoasemilla tapahtuvien laittomien väkivallan-
tekojen ehkäisemistä koskeva lisäpöytäkirja, Montreal 1988 (SopS 43/1998).

Mannerjalustalla sijaitsevien kiinteiden lauttojen turvallisuuteen kohdistuvien laittomien teko-
jen ehkäisemistä koskeva pöytäkirja, Rooma 1988 (SopS 44/2000).

Merenkulun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskeva yleissopi-
mus, Rooma 1988 (SopS 11/1999).

Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden
laitonta kauppaa vastaan, Wien 1988 (SopS 44/1994).

1989

International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenar-
ies, New York 1989 (UNTS No. 37789).

Yleissopimus lapsen oikeuksista, New York 1989 (SopS 60/1991).

1990

Tarkastusten asteittaisesta lakkauttamisesta yhteisillä rajoilla 14 päivänä kesäkuuta 1985 Be-
nelux-talousliiton valtioiden, Saksan liittotasavallan ja Ranskan tasavallan hallitusten välillä
tehdyn Schengenin sopimuksen soveltamisesta tehty yleissopimus, Schengen 1990 (SopS
23/2001).

LÄHTEET

1993

Kemiallisten aseiden kehittämisen, tuotannon, varastoinnin ja käytön kieltämistä ja niiden hävittämistä koskeva yleissopimus, Pariisi 1993 (SopS 19/1997).

1994

Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons, Belém do Pará 1994 (ILM 6/1994 s. 1529–1533).

Yleissopimus Yhdistyneiden Kansakuntien ja sen yhteydessä toimivan henkilöstön turvallisuudesta, New York 1994 (SopS 2-3/2001).

1995

Agreement on Illicit Traffic by Sea, implementing article 17 of the United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, Strasbourg 1995 (CETS No: 156. UNTS No. 37251).

1996

Sopimus täydellisestä ydinkoekiellosta, New York 1996 (SopS 15/2001).

Tiettyjen sellaisten tavanomaisten aseiden käytön kielloista tai rajoituksista, joiden voidaan katsoa aiheuttavan tarpeettoman vakavia vammoja tai olevan vaikutuksiltaan umpimähkäisiä, tehtyyn yleissopimukseen liittyvä muutettu pöytäkirja miinojen, ansojen ja muiden taisteluvälineiden käyttöä koskevista kielloista tai rajoituksista (II pöytäkirja niin kuin se on muutettu 3 päivänä toukokuuta 1996), Geneve 1996 (SopS 91/1998).

1997

Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, Oslo 1997 (UNTS No. 35597).

Terrorististen pommi-iskujen torjumista koskeva kansainvälinen yleissopimus, New York 1997 (SopS 60/2002).

1998

Kansainvälisen rikostuomioistuimen Rooman perussääntö, Rooma 1998 (SopS 56/2002).

1999

Toinen pöytäkirja Haagin vuoden 1954 yleissopimuksen kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen selkkauksen sattuessa, Haag 1999 (SopS 152/2004).

Terrorismin rahoituksen torjumista koskeva kansainvälinen yleissopimus, New York 1999 (SopS 74/2002).

Yleissopimus (nro 182), joka koskee lapsityön pahimpien muotojen kieltämistä ja välittömiä toimia niiden poistamiseksi, Geneve 1999 (SopS 16/2000).

2000

Euroopan unionin perusoikeuskirja, Nizza 2000 (2000/C 364/01, EYVL C 364, 18.12.2000, s. 1–22).

Euroopan unionista tehdyn sopimuksen 34 artiklan mukaisesti tehty yleissopimus keskinäisestä oikeusavusta rikosasioissa Euroopan unionin jäsenmaiden välillä, Bryssel 2000 (SopS 57/2004).

Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastainen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus, New York 2000 (SopS 20/2004).

Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja maitse, meritse ja ilmaitse tapahtuvan maahanmuuttajien salakuljetuksen ehkäisemisestä.

Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta.

Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ampuma-aseiden, niiden osien ja komponenttien sekä ampumatarvikkeiden laittoman valmistuksen ja kaupan torjumisesta.

Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, New York 2000 (UNTS No. 27531).

2001

Convention on Cybercrime, Budapest 2001 (CETS No: 185).

Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Strasbourg 2001 (CETS No: 182).

2005

International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, New York 2005 (UNGA A/59/766).

Lyhenteet

A	asetus
ACLR	American Criminal Law Review
AIDP	Association Internationale de Droit Pénal
AJIL	American Journal of International Law
art.	artikla
ATS	Australian Treaty Series (www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties)
Besl. O.	Odelstingsbeslutning
BGHSt	Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Strafsachen
BMJ	Bundesministerium der Justiz
BrB	brottsbalken
BSL	borgerlig straffelov
BYBIL	British Yearbook of International Law
CalLRev	California Law Review
CAT/C/CR	Committee against Torture. Conclusions and recommendations.
CAT/C/SR	Committee against Torture. Summary record.
CETS	Council of Europe Treaty Series (http://conventions.coe.int/)
CLF	Criminal Law Forum
CLJ	Criminal Law Journal
CLR	Criminal Law Review
C.L.R.	Commonwealth Law Reports
CoLR	Columbia Law Review
Cornell ILJ	Cornell International Law Journal
DL	Defensor Legis
Ds Ju	departementsserien, justitiedepartementet
ECJ	Encyclopedia of Crime and Justice
EIF	Encyclopædia iuridica fennica
EJIL	European Journal of International Law
EU	Euroopan Unioni / European Union
Eur.J.CrimeCr.L.Cr.J.	European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice
EY	Euroopan yhteisö(t)
EYVL	Euroopan yhteisöjen virallinen lehti / Euroopan unionin virallinen lehti
FS	Festschrift / Festschrift
FYBIL	Finnish Yearbook of International Law
GYIL	German Yearbook of International Law
HastingsWLJ	Hastings Women's Law Journal
HE	hallituksen esitys
HEUNI	European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations
Hous.J.Int'lL	Houston Journal of International Law
HRJ	Harvard Human Rights Journal
HRLJ	Human Rights Law Journal
HRQ	Human Rights Quarterly
ICAO	International Civil Aviation Organization
ICC	International Criminal Court

ICJ	International Court of Justice
ICQL	International & Comparative Law
ICTR	International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens Responsible for Genocide and Other Such Violations Committed in the Territory of Neighbouring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994
ICTY	International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the former Yugoslavia since 1991
ILC	International Law Commission
ILM	International Legal Materials
ILO	International Labour Organization
ILR	International Law Reports
IMB	International Maritime Bureau
IMT	International Military Tribunal
Innst. O.	Innstilling til Odelstinget
JFT	Tidskrift utgifven af Juridiska Föreningen i Finland
JR	Juristische Rundschau
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms Universitet
JV	Jussens Venner
JZ	Juristenzeitung
kap.	kapitel
KJ	Kritische Justiz
KM	komiteanmietintö
KOIG	Kansainoikeus, Ius Gentium
KP-sopimus	kansainoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
L	laki / lag
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
LCP	Law and Contemporary Problems
LM	Lakimies
LQR	Law Quarterly Review
McGillL.J.	McGill Law Journal
MULR	Melbourne University Law Review
NELR	New England Law Review
NJHR	Nordic Journal for Human Rights
NJIL	Nordic Journal of International Law
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
NOU	Norges offentlige utredninger
NStZ	Neue Zeitschrift für Strafrecht
NTfK	Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab
NZWehrr	Neue Zeitschrift für Wehrrecht
OAS	Organization of American States
OAU	Organization of African Unity
Ot.prp.	Odelstingsproposisjon
PCIJ	Permanent Court of International Justice
Prop.	Kungl. Maj:ts proposition / Regeringens proposition
RCS	Canada Supreme Court Reports

RIDP	Revue Internationale de Droit Penal
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (11.7.1997/689)
RL	rikoslaki (19.12.1889/39)
SchwJZ	Schweizerische Juristenzeitung, Revue Suisse de Jurisprudence
SchwZStr	Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht, Revue Pénale Suisse
SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja
SOU	Statens offentliga utredningar
StGB	Strafgesetzbuch
SvJT	Svensk Juristtidning
TLR	Texas Law Review
TPV	Terrorism and Political Violence
UaVM	Ulkoasiainvaliokunnan mietintö
UfR	Ugeskrift for Retsvæsen
UN	United Nations
UNGA Res	United Nations General Assembly Resolution
UNTS	United Nations Treaty Series (http://untreaty.un.org)
UPI	Ulkopoliittinen instituutti, Finnish Institute of International Affairs
U.S.C	United States Code
UWALR	University of Western Australia Law Review
v.	versus / vastaan
VJIL	Virginia Journal of International Law
YILC	Yearbook of the International Law Commission
YJIL	Yale Journal of International Law
YK	Yhdistyneet Kansakunnat
YOS	yhteistyö oikeus- ja sisäasioissa
ZIR	Niemeyers Zeitschrift für Internationales Recht
ZRP	Zeitschrift für Rechtspolitik
ZStW	Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft
ÖZöRV	Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht

I UNIVERSAALIPERIAATE TUTKIMUSKOHTENA

1 Tutkimusteeman esittely

Tämän tutkimuksen aiheena on universaaliperiaate kansainvälisessä rikosoikeudessa. Kysymys on valtion rikosoikeudellisen toimivallan rajoista eli siitä, millä valtiolla on oikeus käyttää rikosoikeudellista toimivaltaa. Nykyisessä globalisointuneessa maailmassa tämä on noussut keskeiseksi kysymykseksi.

Rikosoikeudellisen toimivallan rajat ovat muotoutuneet vuosisatojen kuluessa kansainvälisessä oikeudessa ja valtioiden käytännössä. Yleisesti kansainvälisellä tasolla hyväksyttyjä rikosoikeudellisen toimivallan käyttöä koskevia sääntöjä ei kuitenkaan ole olemassa. Toimivallan käyttöä ovat ohjanneet ns. toimivalta-periaatteet, jotka muodostavat väljän kehyksen, jonka puitteissa valtiot voivat määrittää oman rikosoikeutensa soveltamisalan sekä omien tuomioistuintensa ja viranomaistensa rikosoikeudellisen toimivallan.

Nykyisin tunnustetaan yleensä seitsemän erilaista toimivalta-periaatetta. Alue-periaatteen nojalla valtiolla on toimivalta puuttua kyseisessä valtiossa tehtyihin tekoihin ja lippuperiaatteen nojalla valtion tuomioistuimet ovat toimivaltaisia sellaisten tekojen osalta, jotka on tehty sen lipun alla purjehtivassa aluksessa. Reaaliperiaate¹ antaa valtiolle oikeuden puolustautua sellaisilta muualla tehdyiltä rikoksilta, jotka kohdistuvat kyseiseen valtioon tai sen keskeisiin intresseihin. Aktiivinen persoonallisuusperiaate antaa valtiolle toimivallan sellaisiin rikoksiin, jotka kyseisen valtion kansalainen on tehnyt ulkomailla, ja passiivisen persoonallisuusperiaatteen nojalla valtio voi rangaista ulkomailla tehdystä teosta, joka kohdistuu tuomioistuinvaltion kansalaiseen. Eräissä valtioissa aktiivinen ja passiivinen persoonallisuusperiaate on ulotettu valtion kansalaisten lisäksi myös valtiossa pysyvästi asuviin ulkomaalaisiin sekä oikeushenkilöihin, joilla on kotipaikka toimivaltaa käyttävässä valtiossa. Universaaliperiaate ja sijaislainkäytön periaate koskevat tekoja, jotka ulkomaalainen on tehnyt ulkomailla ja jotka eivät ole loukanneet kyseisen valtion intressejä. Reaaliperiaate, aktiivinen persoonallisuusperiaate, passiivinen persoonallisuusperiaate, sijaislainkäytön periaate ja universaaliperiaate siis mahdollistavat toimivallan ulottamisen tekoihin, jotka on tehty toimivaltaa käyttävän valtion alueen ulkopuolella, eli ekstraterritoriaalisen toimivallan käytön.

¹ Reaaliperiaatteesta on käytetty myös nimitystä suojeluperiaate (the principle of protection, the protective principle, das Schutzprinzip) (kts. esim. *Reydams*, 2003 s. 21; *Henkin*, 1995 s. 238–239; *Oehler*, 1983 s. 133–134, 367). Tällaista terminologiaa käytetään myös suomenkielisessä kansainvälisoikeudellisessa kirjallisuudessa (kts. esim. *Hakapää*, 2003 s. 194). Perinteisessä suomalaisessa toimivaltadoktriinissa termiä suojeluperiaate (tai suojeluperiaate) on käytetty passiivisesta persoonallisuusperiaatteesta ja reaaliperiaatteesta yhdessä (kts. *Serlachius*, 1951 s. 44; *Träskman*, *Nykyajan rikosoikeus* 1997 s. 323; *Tupamäki*, 1999 s. 264).

Sekä universaaliperiaatteen että sijaislainkäytön periaatteen yhteydessä on kyse valtion toimivallan ulottamisesta tekoon, jonka ulkomaalainen on tehnyt toimivaltaa käyttävän valtion ulkopuolella ja joka ei kohdistu kyseisen valtion intresseihin. Erona universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön periaatteen välillä on kuitenkin se, että sijaislainkäytön periaate edellyttää yleensä tekopaikan valtion tai muun toimivaltaisen valtion esittämää luovutuspyyntöä tai pyyntöä syytteen asettamisesta. Toisin kuin universaaliperiaate sijaislainkäytön periaate edellyttää myös kaksoisrangaistavuutta eli sitä, että teko on rangaistava sekä tekopaikan valtiossa että toimivaltaa käyttävässä valtiossa. Sijaislainkäytön periaatteessa kyse onkin oikeusavun antamisesta toimivaltaiselle valtiolle, joka ei jostain syystä voi tai halua itse käyttää toimivaltaa. Käytännössä universaalitoimivaltaa ja sijaislainkäyttöä ei kuitenkaan ole helppo erottaa toisistaan, ja kaikissa valtioissa sijaislainkäytön periaatetta ei edes tunneta.

Yleisenä rikosoikeudellista toimivaltaa koskevana lähtökohtana on, että toimivalta edellyttää jonkinlaista liittymää rikollisen teon ja toimivaltaa käyttävän valtion välillä. Esimerkiksi alueperiaatteen yhteydessä tällaisena liittymänä on tapahtumapaikka, ja aktiivisen ja passiivisen persoonallisuusperiaatteen yhteydessä puolestaan tekijän tai uhrin kansalaisuus tai asuinpaikka. Reaaliperiaatteen yhteydessä liittymän muodostaa teon kohde. Universaaliperiaatteen yhteydessä liittymää ei kuitenkaan edellytetä. Universaaliperiaatteen perusteella valtio voi ulottaa toimivaltansa eräisiin rikoksiin riippumatta tekopaikasta, tekijästä ja tekopaikan lainsäädännöstä. Merkitystä ei ole myöskään sillä, kohdistuiko teko koti- vai ulkomaisiin oikeushyviin². Universaaliperiaate on siksi ainoa toimivaltaperuste, jonka perusteella rikostoimivalta voisi ainakin teoriassa olla täysin rajoittamaton.

Universaaliperiaate, joka antaisi valtiolle toimivallan kaikkien missä tahansa tehtyjen rikosten suhteen, tekisi muut toimivaltaperusteet tarpeettomaksi ja olisi kyseenalainen laillisuusperiaatteen kannalta, kun tekijä voitaisiin tuomita teoistaan missä tahansa riippumatta siitä, oliko teko tekopaikassa rangaistava. Käytännössä universaaliperiaatetta ei ole sovellettu näin laajasti, vaan siitä on muodostunut muita toimivaltaperiaatteita täydentävä periaate, jonka ala on rajattu tiettyihin vakaviin rikoksiin. Universaaliperiaate on liitetty eräisiin sellaisiin vakavimpiin rikoksiin, jotka kohdistuvat yhteisiä oikeushyviä vastaan ja joiden torjumiseen valtiot ovat sitoutuneet.³ Tällöin eräänlaisena liittymänä on teon vakava ja kansainvälinen tai ylikansallinen luonne. Siitä, mihin rikoksiin universaalitoimivalta käytännössä liittyy, ei kuitenkaan ole yksimielisyyttä. Tä-

² Schönke – Schröder, 1997 s. 64. Kts. myös Falk, 1976 s. 65.

³ Jescheck, *Strafrecht* 1980 s. 537. Onkin esitetty, että universaaliperiaatteen soveltaminen tulisi rajata tekoihin, joiden osalta rikosoikeudellisen tunnusmerkistön puuttumista ei voi puolustaa oikeusjärjestyksen omaperäisyydellä. (Vogler, *FS Maurach* 1972 s. 604, av. 48.) On selvää, että kysymys siitä, milloin on kyse puutteesta ja milloin taas hyväksyttävästä erilaisuudesta on arvos-

män tutkimuksen kannalta keskeinen kysymys onkin se, mikä on universaaliperiaatteen ala, eli mihin rikoksiin universaalitoimivalta tulee tai voidaan ulottaa. Tutkimuksessa käydään läpi joukko kansainvälisiä rikoksia luoneita sopimuksia ja niiden toimivaltamääräyksiä sen selvittämiseksi, kuuluvatko nämä rikokset universaaliperiaatteen piiriin.

Universaaliperiaatteesta puhuttaessa on tarpeen erottaa kaksi eri kansainvälisten rikosten ryhmää eli ns. maailmanrikokset ja kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset. Universaaliperiaate on yhdistetty näihin molempiin, mutta periaatteen syntytaustassa, hyväksyttävyydessä ja alassa on eroja. Maailmanrikoksia ovat rikokset, joiden rikosluonteesta on määrätty kansainvälisissä sopimuksissa⁴. Näissä sopimuksissa valtioille asetetaan yleensä kriminalisointivelvoite ja velvoite toimivallan käyttöön. Tällöin pyritään valtioiden toimien yhtenäistämiseen maailmanrikosten vastustamisessa.⁵ Maailmanrikosten yhteydessä varsinaiset rikosoikeudelliset määräykset luodaan sopimusvelvoitteiden perusteella valtioiden kansallisessa rikoslainsäädännössä. Sen sijaan toisen maailmansodan jälkeen esiin nousseiden varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten on katsottu olevan universaaliperiaatteen alaisia suoraan kansainvälisen tapaoikeuden nojalla. Tällöin on katsottu, ettei varsinaisista kansainvälisen oikeuden vastaisista rikoksista rankaiseminen edellytä kansainvälisiä sopimuksia tai kansallista rikoslainsäädäntöä.⁶ Esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeisissä Nürnbergin ja Tokion tribunaaleissa syytettyjä tuomittiinkin suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla, eikä pidetty ratkaisevana sitä, olivatko kyseiset teot rangaistavia rikosten tekopaikan kansallisessa lainsäädännössä.

Universaaliperiaatteen yhteydessä voidaan kysyä, mitä intressiä valtioilla on rangaista teoista, jotka on tehty niiden alueen ulkopuolella ja joihin niillä ei ole erityistä liittymää. Monissa tapauksissa universaalitoimivalta on omaksuttu käytännön tarpeiden pohjalta. Tällöin universaalitoimivallan käytöllä pyritään estämään sitä, että vakavia rikoksia tehnyt voisi välttää rangaistuksen pakenemalla

⁴ Termiä ”maailmanrikos” (”världsbrott”) on käytetty suomenkielisessä ja ruotsinkielisessä kirjallisuudessa kuvaamaan sopimukseen perustuvia kansainvälisiä rikoksia (*Träskman*, 1977 s. 23; *Lainvalmisteluosasto 2/1991* s. 25; *HE 1/1996 vp.* s. 22; *Straffrättslig jurisdiktion i Norden*, 1992 s. 53; *Tupamäki*, 1999 s. 354). Termin taustalla on ilmeisesti saksalaisessa oikeuskirjallisuudessa universaalitoimivallasta käytetty nimitys ”Weltrechtsprinzip” (ks. esim. *Binding*, 1885 s. 378; *Meili*, 1910 s. 3; *Schönke – Schröder*, 1997 s. 64), josta on johdettu termit ”Weltverbrechen” ja ”Weltrechtsvergehen” (v. *Cleric*, *SchwJZ* 1920 s. 352; *Schönke, FS Mezger* 1954 s. 111). Saksasta kyseinen terminologia omaksuttiin Suomeen. Vuonna 1930 ilmestyneissä Forsmanin luennoista tehdyissä muistiinpanoissa on käytetty termiä ”världs-straffrätt” (*Forsman*, 1930 s. 502.) ja Hakulisen vuonna 1963 ilmestyneessä artikkelissa jo termiä ”maailmanrikos” (*Hakulinen, DL* 1963 s. 242). Alun perin termillä viitattiin yleisesti kansainvälisiin rikoksiin ja termi on vasta myöhemmin muotoutunut nimenomaan sopimukseen perustuvia kansainvälisiä rikoksia tarkoittavaksi. Englanninkielisessä kirjallisuudessa termiä ”maailmanrikos” ei tunneta.

⁵ *Simson, SvJT* 1956 s. 313; *Tupamäki*, 1999 s. 354.

⁶ *Lainvalmisteluosasto 2/1991*, s. 26. Tosin kansalliset kriminalisoinnit voivat olla tarpeen legaaliteettiperiaatteen asettamien vaatimusten täyttämiseksi. (Kts. esim. *Jescheck, Strafrecht* 1980 s. 499; *Stern, GYL* 1997 s. 286. Kts. myös jäljempänä s. 97 ss.)

teon jälkeen toiseen valtioon. Monet universaalitoimivallan piiriin otetuista teoista ovatkin sellaisia, joiden yhteydessä tällainen pakenemismahdollisuus on ilmeinen. Yksi esimerkki on merirosvous, jota on pidetty ensimmäisenä kansainvälisessä oikeudessa universaaliperiaatteen piiriin otettuna rikoksena. Vastaava riski on myös uudemmantyyppisissä ilma- ja meriliikenteeseen kohdistuvissa rikosteoissa. Valtioilla on käytännön intressiä muualla tehdyistä rikoksista rankaisemiseen myös sitä kautta, että valtiot eivät useinkaan halua muodostua vakavia rikoksia tehneiden rikollisten pakopaikaksi. Valtioiden yhteistä intressiä korostaa myös se, että monet kansainväliset rikosteot kohdistuvat valikoimattomasti eri valtioihin. Tällöin ajatuksena on, ettei rikosoikeus voi rikollisuuden kansainvälistyessä pysyä kansallisesti rajattuna. Laajan toimivallan tarvetta on korostanut myös se, etteivät valtiot ole kaikissa tapauksissa olleet valmiita luovuttamaan rikoksenteikijää tekopaikan valtioon tai tekijän kansalaisuusvaltioon siellä tuomittavaksi.

Universaaliperiaatteen taustalla on kuitenkin myös periaatteellisempia lähtökohtia. Kansainvälinen rikosoikeus ja valtioiden rikosoikeudellisen toimivallan ala ovat laajentuneet lähes samaa tahtia kansainvälisen oikeuden ja ihmisoikeusajattelun kehityksen ja laajentumisen kanssa. Osaltaan universaaliperiaatteen perusteena onkin näkemys, etteivät eräät vakavimmat rikosteot saa jäädä rankaisematta. Tällöin taustalla on luonnonoikeusajatteluun viittaava näkemys valtioiden lakien yläpuolella olevasta laista. Eräiden tekojen katsotaan olevan niin paheksuttavia, että niistä tulee voida tuomita riippumatta tekopaikan valtion laista ja sen suhtautumisesta tekoihin. Erityisen vahvasti tällaiset näkemykset ovat tulleet esiin esimerkiksi vakavimpien sotarikosten, ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten ja joukkotuhonnan yhteydessä.

Useimmiten universaaliperiaatetta laajennettaessa taustalla on ollut sekä käytännöllisiä että moraalisia lähtökohtia. Nämä erilaiset tavoitteet ovat johtaneet vaatimuksiin, etteivät vakavat kansainväliset rikokset saa jäädä rankaisematta. Käytännössä universaaliperiaatteen alan laajentuminen on tapahtunut vaiheittaisen ja epäyhtenäisen prosessin kautta valtioiden lainsäädännössä ja käytännössä sekä kansainvälisissä sopimuksissa ja tapaoikeudessa. Etenkin kansainvälisellä tasolla toimivallan laajentumiseen johtanut kehitys on usein ollut perusteiltaan kiistanalaista ja lopputuloksiltaan tulkinnanvaraista. Universaaliperiaate ja sen perusteella harjoitettu universaalitoimivalta ovat laajentuneet eri tahtia oikeudellisessa kirjallisuudessa, valtioiden lainsäädännöissä, kansainvälisessä sopimus- ja tapaoikeudessa sekä kansallisessa ja kansainvälisessä oikeuskäytännössä. Tämä on johtanut siihen, että universaaliperiaatteen sallittavuudesta, tarpeellisuudesta, alasta ja perustasta voidaan esittää hyvinkin erilaisia näkemyksiä.

Erityisen voimakasta universaaliperiaatteen kehitys ja laajentuminen on ollut toisen maailmansodan jälkeen. Sotarikosprosesseilla onkin ollut keskeinen merkitys kansainvälisen rikosoikeuden kehityksessä, ja toisen maailmansodan jälkeen on solmittu myös keskeisimmät kansainvälisiä rikoksia koskevat sopi-

mukset. Näillä sopimuksilla on pyritty laajentamaan valtioiden välistä yhteistyötä vakavan kansainvälisen rikollisuuden torjumisessa⁷. Sopimusten myötä valtioiden mahdollisuudet käyttää omaa rikostoimivaltansa ovat laajentuneet merkittävästi ja universaaliperiaate on saanut merkitystä yleisenä toimivaltaperiaatteena.

Tästä sopimusverkoston kehittämisestä huolimatta monet vakavat ihmisoikeusnormien ja humanitaarisen oikeuden loukkaukset jäivät vielä toisen maailmansodan jälkeenkin usein rankaisematta, koska solmittuja kansainvälisiä sopimuksia ei käytännössä sovellettu⁸. Keskeinen käännekohta tässä suhteessa oli entisen Jugoslavian alueen rikoksia selvittävän tuomioistuimen ja Ruandan alueen rikoksia selvittävän tuomioistuimen perustaminen vuosina 1993 ja 1994⁹. 1990-luvulta lähtien onkin ollut havaittavissa uusi kansainvälisen rikosoikeuden täytäntöönpanoa vahvistanut suuntaus. Jugoslavian ja Ruandan rikoksia selvittävien *ad hoc* -tuomioistuinten perustaminen on ollut alkusysäyksenä myös laajemmalle kehitykselle kansainvälisen rikosoikeuden alalla. Tämän kehityksen seurauksena hyväksyttiin vuonna 1998 Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntö, joka tuli voimaan heinäkuun alussa vuonna 2002.

Tämän tutkimuksen aiheen kannalta keskeistä on se, että myös kansallisessa täytäntöönpanossa on ollut havaittavissa aktivoitumista. Valtioiden oma aktiivisuus kansainvälisen rikosoikeuden täytäntöönpanossa on kasvanut ja valtioilla on ollut enemmän valmiutta reagoida kansainvälisiin rikoksiin.¹⁰ Universaaliperiaatetta onkin 1990-luvun jälkeen sovellettu entistä useammin etenkin varsinaisiin kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin. Universaaliperiaate on noussut myös kansainvälisessä keskustelussa entistä useammin esiin yhtenä varteenotettavana kansainvälisen rikollisuuden vastustamisen ja ihmisoikeuksien täytäntöönpanon keinona¹¹.

Valtioiden rikosoikeudellisen yhteistyön tarvetta on toisen maailmansodan jälkeen merkittävästi lisännyt se, että kansainvälisen rikollisuuden toimintatavat ovat koventuneet. Viimeisimpänä merkinä tästä ovat Yhdysvaltoihin *Pentago-*

⁷ Lainvalmisteluosasto 2/1991, s. 25.

⁸ Kts. tästä esim. *Meron, AJIL 1995 s. 554*.

⁹ Jugoslavia-tribunaali perustettiin Yhdistyneiden Kansakuntien turvallisuusneuvoston päätöslauselmalla 827 (1993) ja Ruanda-tribunaali päätöslauselmalla 955 (1994).

¹⁰ Kts. tästä esim. *Meron, EJIL 1998 s. 29; Rodley, NJIL 2000 s. 25; Fife, NJIL 2000 s. 79; Akhavan, AJIL 2001 s. 27; Reydam, Eur.J.Crime Cr.L.Cr.J. 1996 s. 18–19, 33–47; Hannikainen, Ulkopoliitikka 1999 s. 78*.

¹¹ On järjestetty esimerkiksi universaaliperiaatetta käsitteleviä yliopistojen projekteja (kts. esim. *Princeton Principles, 2001*) ja kansainvälisiä konferensseja (kts. esim. Symposiumi ”Universal Jurisdiction: Myths, Realities, and Prospects”, jonka esitelmät on julkaistu *New England Law Review* -lehdessä, *NELR 2/2001*). Myös ihmisoikeusjärjestöt ovat lisääntyvässä määrin kiinnittäneet huomiota mahdollisuuksiin puuttua ihmisoikeusloukkauksiin universaalitoimivallan käytön kautta (kts. esim. *Amnesty International*, <http://web.amnesty.org/pages/uj-index-eng>; *Redress*, www.redress.org/information_project.html; *Human Rights Watch*, www.hrw.org/wr2k2/internationaljustice.html#universal%20jurisdiction).

niin ja *World Trade Centeriin* syyskuun 11. päivänä vuonna 2001 kohdistuneet vakavat terrori-iskut ja niiden jälkeen käynnistetty ”maailmanlaajuinen terrorismin vastainen taistelu”, joiden lopulliset vaikutukset eivät vielä ole täysin arvioitavissa. Kuitenkin myös ennen näitä iskuja laajasti julkisuutta saaneet yksittäiset rikolliset teot ovat vaikuttaneet kansainvälisen rikosoikeuden muotoutumiseen aina vuonna 1927 ratkaistusta *Lotus*-tapauksesta¹² lähtien. Lentokoneisiin kohdistuneiden väkivallanteiden voimakas lisääntyminen 1960- ja 1970-luvuilla johti puolestaan näitä rikoksia koskevien sopimusten solmimiseen, ja syksyllä 1985 Välimerellä tapahtunut *Achille Lauro* -laivan kaappaus vaikutti meriturvallisuutta koskevan oikeuden muotoiluun. Espanjan vuonna 1998 esittämä vaatimus Chilen entisen päämiehen Augusto Pinochetin luovuttamisesta sekä Belgian vuonna 2000 Kongon entistä ulkoministeriä vastaan tekemä kansainvälinen pidätysmääräys ja näiden jälkiselvittelyt ovat taas muotoilleet suhtautumista rikosoikeudelliseen koskemattomuuteen vakavissa kansainvälisissä rikoksissa. Irakin vuonna 1991 esittämät uhkaukset käyttää kemiallisia aseita Persianlahden sodassa jouduttivat näitä aseita koskevan sopimuksen solmimista. Jugoslavian ja Ruandan sotien rikokset sekä Kambodžan, Itä-Timorin, Sierra Leonen, Kongon, Ugandan, Keski-Afrikan ja Sudanissa Darfurin alueen vakavat ihmisoikeusloukkaukset¹³ ovat puolestaan ikävällä tavalla tuoneet esiin humanitaariseen oikeuden alaan kuuluvien kysymysten jatkuvan ajankohtaisuuden. Uudenlaisia yhteistyön malleja vaatii myös järjestäytynyt rikollisuus. Järjestäytyneen rikollisuuden harjoittama huumausaineiden kauppa, rahan väärentäminen ja ihmiskauppa ovat ongelmia, joiden vastustaminen puhtaasti kansallisin toimin on mahdotonta.

Kansainvälisen rikollisuuden vastustamiseksi on kehitetty ja tehostettu kansainvälisen rikosoikeudellisen yhteistyön muotoja, perustettu kansainvälisiä tuomioistuimia ja valtioiden rikosoikeudellista toimivaltaa on laajennettu. Toisaalta vakaviin kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin on voitu rikosoikeudellisten keinojen sijasta vastata myös voimankäytöllä ja sotilaallisilla reaktioilla. Tämän tutkimuksen kannalta keskeisessä asemassa ovat kuitenkin rikosoikeudelliset toimet ja erityisesti valtioiden rikosoikeudellinen toimivalta tilanteissa, joissa ulkomaalainen on tehnyt ulkomailla rikoksen, jolla ei ole liittymää kysei-

¹² Tätä toimivaltasääntelyn kehittymisen kannalta keskeistä tapausta, jossa oli kyse ranskalaisen ja turkkilaisen aluksen yhteentörmäyksestä aavalla merellä, käsitellään tarkemmin jäljempänä (kts. s. 43 ss.)

¹³ Itä-Timoriin, Sierra Leoneen ja Kambodžaan on perustettu Yhdistyneiden Kansakuntien kanssa yhteistyössä toimivat erityistuomioistuimet tutkimaan näitä rikoksia. YK:n turvallisuusneuvosto on esittänyt Kansainväliselle rikostuomioistuimelle Sudanin Darfurin tilannetta koskevan tutkintapyyntö. Valtiot ovat puolestaan esittäneet tuomioistuimelle tutkintapyyntö Keski-Afrikan tasavallan, Kongon ja Ugandan tilanteesta. Näistä Kongon ja Ugandan tapaukset on jo otettu tutkittavaksi Kansainvälisessä rikostuomioistuimessa. Keski-Afrikan tasavallan, Kongon ja Ugandan tapauksissa kyseiset valtiot ovat itse saattaneet alueillaan tehdyt teot kansainvälisen rikostuomioistuimen tutkittavaksi.

seen valtioon. Kysymys on siis siitä, onko universaaliperiaate toimiva ja järkevä vaihtoehto kansainvälisten rikosten vastustamisen keinona.

Universaaliperiaatteen ala on viimeisten vuosikymmenten aikana voimakkaasti laajentunut ja on todennäköistä, että kansainvälisen rikosoikeuden ja universaaliperiaatteen merkitys tulee ainakin lähitulevaisuudessa säilymään ja korostumaan. On kuitenkin muistettava, että vaikka universaaliperiaatteen merkitys on kasvanut, tuomitseminen kansainvälisistä rikoksista universaaliperiaatteen nojalla on edelleen harvinaista ja tulee ajankohtaiseksi lähinnä yksittäisissä poikkeustapauksissa. Universaalitoimivallan käyttöön liittyy myös ongelmia, jotka ovat omiaan heikentämään valtioiden valmiutta tuomita muualla tehdyistä rikoksista. Universaaliperiaatteen nojalla käytävään rikosprosessiin liittyy jo käytännön ongelmia, koska usein näissä tapauksissa keskeiset todisteet ja todistajat ovat ulkomailla. Laaja universaalitoimivallan käyttö vaatii myös paljon resursseja toimivaltaa käyttävän valtion oikeudelliselta koneistolta. Näiden käytännön ongelmien lisäksi universaalitoimivallan käyttö voi olla haitallista valtioiden välisten suhteiden kannalta. Valtio, jossa rikos on tehty, ja tekijän kansalaisuusvaltio voivat vastustaa tällaista toimivallan käyttöä. Universaaliperiaatteen soveltaminen voi myös luoda vastakkainasetteluja valtioiden välille ja tuoda esiin olemassa olevia piileviä poliittisia ristiriitoja.

Harkittaessa universaalitoimivallan ottamista osaksi valtion lainsäädäntöä tai sen soveltamista yksittäistapauksissa pitää päätöksentekijän ottaa huomioon monenlaisia tekijöitä. Valmiuteen käyttää universaalitoimivaltaa vaikuttaa ensinnäkin universaaliperiaatteen yleinen, teoreettinen hyväksyttävyys. Keskeisiä tekijöitä ovat myös kansainväliset sopimukset ja kansainvälinen tapaoikeus sekä niissä omaksutut toimivaltaa koskevat velvoitteet. Lisäksi universaaliperiaatteen hyväksyttävyyttä ja käytettävyyttä määrittävät erilaiset kansalliset tekijät kuten valtion oikeusjärjestelmän rakenne, maantieteellinen asema ja oikeustieteessä esitetyt näkemykset. Ratkaisuihin vaikuttaa myös se, millaisessa geopoliittisessa ympäristössä ja ilmapiirissä toimivaltaan liittyviä ratkaisuja tehdään. Toisaalta halutaan estää se, että vakavia kansainvälisiä rikoksia tehneet välttäisivät rangaistuksen, mutta toisaalta halutaan suojata oman valtion kansalaisia muualla tapahtuilta aiheettomilta tai epäoikeudenmukaisella tavalla toteutetuilta rikosprosesseilta ja estää ulkopuolinen puuttuminen oman valtion sisäisiksi asioiksi katsottuihin tilanteisiin.

Yksi tämän tutkimuksen keskeisiä teemoja onkin se, miten ne tilanteet, joihin universaaliperiaatteen nojalla puututaan, valikoidaan ja miten ne tulisi valikoida. Universaalitoimivallan käytössä on aina kyse myös valtioiden välisistä suhteista ja poliittisesta harkinnasta. Vaikea kysymys onkin, miten rikosoikeus ja kansainvälinen politiikka ovat oikeudenmukaisella tavalla yhdistettävissä. Voidaan kysyä, onko universaaliperiaate ylipäätään mahdollista muotoilla niin, että siitä voisi tulla yleisesti hyväksytty ja johdonmukaisesti sovellettu periaate.

2 Lähdemateriaali

Tämä tutkimus sijoittuu rikosoikeuden ja kansainvälisen oikeuden välimaastoon. Näkökulma on ensi sijassa rikosoikeudellinen, mutta myös kansainvälisoikeudellinen pohdinta on ollut aiheen kannalta välttämätöntä. Rikosoikeuden ja kansainvälisen oikeuden lisäksi toimivaltanormeilla on yhteyksiä myös rikosprosessioikeuteen. Kansainvälisen rikosoikeuden voidaan katsoa olevan osa rikosoikeutta, rikosprosessioikeutta ja kansainvälistä oikeutta tai se voidaan katsoa omaksi oikeudenalaksi¹⁴. Vaikka lähdettäisiin siitä, että kansainvälinen rikosoikeus on oma oikeudenalansa, sillä on silti läheiset yhteydet edellä mainittuihin perinteisiin oikeudenaloihin. Oikeudenalojen rajat ylittävän luonteen vuoksi tämän tutkimuksen lähdemateriaalina on käytetty sekä rikosoikeuden että kansainvälisen oikeuden alaan kuuluvaa materiaalia ja vähäisessä määrin myös rikosoikeudelliseen toimivaltaan liittyvää prosessioikeudellista kirjallisuutta.

Aiheen kansainvälisyyden vuoksi ulkomaista lähdemateriaalia on käytetty varsin runsaasti, koska työssä ei ole voitu keskittyä pelkästään kansallisen oikeuden tarkasteluun. Toimivaltaperiaatteet ovat pitkälti kehittyneet kansainvälisellä tasolla, ja toimivallan käyttö tulee ajankohtaiseksi nimenomaan tilanteissa, joilla on kansainvälisiä yhteyksiä. Universaalitoimivallan soveltamismahdollisuudet eivät olekaan vain kansallisten lainsäännösten varassa, vaan riippuvat keskeisesti myös muiden valtioiden suhtautumisesta. Alan kansainvälisyyttä korostaa myös se, että kansainvälisistä rikoksista puhuttaessa on kyse teoista, joiden rikosluonteesta ja toimivaltajärjestelystä on määrätty kansainvälisissä sopimuksissa. Tätä kautta erällä kansallisen rikosoikeuden normeilla on kansainvälinen tausta ja

¹⁴ Frände on todennut, ettei ole täysin selvää mille dogmatiikan alueelle valtioiden rikosoikeudellista toimivaltaa määrittävät säännöt kuuluvat, eli kuuluvatko ne materiaaliseen rikosoikeuteen vai rikosprosessiin. Fränden mukaan asiaan ei myöskään voida antaa selkeää vastausta, koska oikeudenalojen väliset rajat ovat enemmän tai vähemmän liukuvia. (Frände, 1994 s. 296.) Myös Träskman on todennut, että toimialaa koskevalla sääntelyllä on kaksoisfunktio: toisaalta on kyse tuomioistuinten toimivallan määrittävistä prosessuaalisista säännöistä, mutta toisaalta samat säännöt myös määrittävät tietyn valtion rikosoikeuden soveltamisalan. (Träskman, *Criminal Law Theory* 1992 s. 511.) Saksalaisessa dogmatiikassa on esitetty näkemyksiä, että soveltamisalaa koskevat säännökset ovat materiaalisen rikosoikeuden erityisalue (Jeschek, *Strafrecht* 1980 s. 522; Zieher, 1977 s. 44). Sen sijaan ruotsalaisessa oikeustieteessä soveltamisalaa koskevien normien on katsottu olevan osa rikosprosessioikeutta, vaikkakin on todettu, että näillä normeilla on läheinen yhteys materiaaliseen rikosoikeuteen, mistä syystä niiden sijainti rikoslaissa on perusteltavissa (Asp – Samuelsson, *Straffprocessrätt* 1995 s. 21, 25; kts. myös Jareborg, 1989 74–75, 137). Myös Agge on todennut, että soveltamisalanormeilla on lähinnä formaalinen luonne, vaikkei olekaan katsonut näiden normien olevan selkeästi luettavissa osaksi rikosprosessioikeutta. (Agge, 1944 s. 69.) Rikosoikeudellista toimivaltaa käsittelevässä ruotsalaisessa virallisjulkaisussa soveltamisalaa koskevien sääntöjen on puolestaan katsottu kuuluvan kansainvälisen oikeuden alaan (*Folkkrätt och straffansvar*, 1984 s. 10, 40; kts. myös Cassese, 2003 s. 16).

perusta. Lähdemateriaali koostuu pohjoismaisen materiaalin lisäksi valtaosin englannin- ja saksankielisestä kirjallisuudesta. Jonkin verran on käytetty myös ranskankielistä lähdemateriaalia.

Aiempi universaaliperiaatetta käsittelevä kirjallisuus Suomessa on varsin vähäistä. Universaaliperiaatetta on käsitelty lähinnä artikkelitasolla, rikosoikeuden perusoppikirjoissa ja rikoslain soveltamisalaa koskevissa teoksissa. Soveltamisalaa koskevasta kirjallisuudesta voidaan mainita Per Ole Träskmanin väitöskirja *Straffrättsliga åtgärder vid brott med främmande inslag I, En granskning av den finska straffrättens tillämpningsområde* (1977) ja Matti Tupamäen väitöskirja *Valtion rikosoikeudellisen toimivallan ulottuvuus kansainvälisessä oikeudessa* (1999). Keskeisessä asemassa ovat olleet myös Träskmanin kansainvälisen rikosoikeuden alaan kuuluvat artikkelit sekä Lauri Hannikaisen kansainvälisen oikeuden ehdottomia normeja (*jus cogens*) käsittelevä väitöskirja *Peremptory Norms (Jus cogens) in International Law, Historical Development, Criteria, Present Status* (1988). Kansainväliselläkin tasolla universaaliperiaatetta on viime vuosiin asti käsitelty lähinnä kansainvälistä rikosoikeutta koskevissa yleisesityksissä sekä yleisesti soveltamisalaa käsittelevissä kirjoituksissa. Esimerkiksi Cherif M. Bassiounin toimittamat kansainvälisen rikosoikeuden alaan kuuluvat yleisteokset *A Treatise on International Criminal Law* (1973) ja *International Criminal Law* (1999) ovatkin olleet keskeisiä lähteitä. Saksankielisestä oikeuskirjallisuudesta voidaan mainita Hans-Heinrich Jescheckin opinnäytetyö *Die Verantwortlichkeit der Staatsorgane nach Völkerstrafrecht, Eine Studie zu den Nürnberger Prozessen* (1952), Otto Trifftererin monografia *Dogmatische Untersuchungen zur Entwicklung des materiellen Völkerstrafrechts seit Nürnberg* (1966) ja Dietrich Oehlerin monografia *Internationales Strafrecht*, jonka ensimmäinen painos ilmestyi 1973 ja uudistettu painos 1983 sekä näiden samojen kirjoittajien laaja artikkelituotanto. Uudempia kansainvälisen rikosoikeuden yleisesityksiä ovat Kriangsak Kittichaisareen *International Criminal Law* (2001), Antonio Cassesen *International Criminal Law* (2003) sekä Ilias Bantekasin ja Susan Nashin *International Criminal Law*, jonka ensimmäinen painos ilmestyi 2001 ja uudistettu painos 2003. Viime vuosina on ilmestynyt myös eräitä nimenomaan universaaliperiaatetta käsitteleviä teoksia, kuten Luc Reydamsin universaalitoimivaltaa käsittelevä monografia *Universal Jurisdiction, International and Municipal Legal Perspectives* (2003), Marc Henzelinin universaaliperiaatetta käsittelevä ranskankielinen väitöskirja *Le Principe de l'universalité en droit pénal international, Droit et obligation pour les États de poursuivre et juger selon le principe de l'universalité* (2000) ja Stephen Macedon toimittama artikkelikokoelma *Universal Jurisdiction, National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law* (2004). Myös ulkomaisen materiaalin osalta artikkelimateriaali on ollut keskeisessä asemassa. Etenkin kansainvälisoikeudellisissa aikakausjulkaisuissa on laajasti käsitelty myös kansainvälisen rikosoikeuden alaan kuuluvia kysymyksiä.

Vaikka nimenomaan universaaliperiaatetta käsittelevä materiaali on viime aikoihin asti ollut suhteellisen vähäistä, on tavalla tai toisella tutkimuksen alaan kuuluvista tai sitä lähellä olevista kysymyksistä kirjoitettu hyvinkin paljon. Ihmisoikeuksia ja yksittäisiä kansainvälisiä rikoksia koskevaa kirjallisuutta on tässä työssä hyödynnetty siinä laajuudessa kuin se on ollut tutkimusteeman kannalta tarpeen. Yksittäisten kansainvälisten rikosten käsittely on pyritty rajaamaan siihen, mikä yleiskuvan saamisen ja toimivaltakysymyksen käsittelyn kannalta on ollut tarpeen. Myös eräät laajat kansainvälisoikeudelliset kysymykset, kuten suvereeniseen immuniteettiin¹⁵ liittyvät ongelmat on rajattu käsittelyn ulkopuolelle.

Monografioiden ja artikkelien lisäksi työn lähdeaineistoa ovat olleet kansainvälisen rikosoikeuden alaan kuuluvat valtiosopimukset sekä rikosoikeudelliseen toimivaltaan ja sen käyttöön tavalla tai toisella liittyvät kansalliset ja kansainväliset tuomioistuinratkaisut. Tutkimuksessa käsiteltäviksi valitut esimerkit kansallisesta lainsäädännöstä ja oikeuskäytännöstä ovat pääosin peräisin pohjoismaiselta, saksalaiselta, englantilaiselta ja ranskalaiselta kielialueelta. Valtaosa esimerkkimaista on siis läntisiä teollisuusmaita. Syynä tähän on se, että universaaliperiaatteen kehitys ja universaalitoimivallan laajeneminen on useimmissa tapauksissa tapahtunut näiden valtioiden oikeustieteen, lainsäädännön, oikeuskäytännön ja kansainvälisoikeudellisen aktiivisuuden seurauksena. Sen sijaan esimerkiksi monet Aasian maat ovat historiallisista, kulttuurisista ja poliittisista syistä korostaneet vahvemmin valtion suvereenisuutta ja vastustaneet puuttumista sisäisiin asioihinsa. Afrikan valtioissa on ollut Aasian maita enemmän valmiutta universaalitoimivallan hyväksymiseen. Afrikan valtioiden aloitteesta onkin solmittu esimerkiksi apartheidia ja palkkasotureita koskevat sopimukset, joiden toimivaltasääntely menee osin jopa pitemmälle kuin mitä länsimaiset teollisuusvaltiot ovat olleet valmiita hyväksymään. Universaalitoimivalta kuitenkin torjuttiin Afrikan ensimmäisessä universaaliperiaatteen nojalla vireille pannussa oikeustapauksessa Senegalissa ja Tšadin entistä diktaattoria Hissène Habrèa koskenut syyte hylättiin¹⁶.

Tarkasteltavaksi valittujen esimerkkimaiden lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä tarkasteltaessa on keskeistä huomata, että kansallisen toimivaltasääntelyn perustana ovat nykyisin vahvasti kansainvälisiä rikoksia koskevat kansainväliset sopimukset. Esimerkkimaiden lainsäädäntö ja näissä maissa tehty lainsäädäntömuutokset osoittavatkin selvästi, että kansainvälisillä sopimuksilla on merkittävä valtioiden toimivaltasääntelyä yhtenäistävä vaikutus, mikä ei laajasti hyväksyttyjen monikansallisten sopimusten osalta luonnollisestikaan rajoitu vain valittuihin esimerkkimaihin, vaan on laajempi ilmiö.

¹⁵ Kts. suvereenisesta immuniteetista esim. *Hakapää*, 2003 s. 230–243. Rikosoikeudellisesta koskemattomuudesta sotarikosten ja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten yhteydessä kts. myös *Kimpimäki*, *DL* 2002 s. 978–980.

¹⁶ Kts. Habré-tapauksesta jäljempänä s. 167, 196, 290.

3 Metodiset lähtökohdat

Tämä tutkimus on oikeuspositivistinen eli oikeus nähdään asetettuna oikeutena, joka on inhimillisin päätöksin luotavissa, muutettavissa ja pantavissa yksittäistapauksissa täytäntöön sekä kumottavissa¹⁷. Ankarimman traditionaalisen oikeuspositivismin lähtökohdista poiketen kuitenkin hyväksytään se kriittisen oikeuspositivismin näkemys, ettei oikeus tyhjenny pelkästään lakeihin, tuomioistuinratkaisuihin ja oikeustieteen lausumiin, vaan oikeudella on myös hitaammin muuttuvia syvempiä kerrostumia, joita Kaarlo Tuori on eritellyt teoksessaan *Kriittinen oikeuspositivismi*¹⁸. Kansainvälisen rikosoikeuden ja universaalitoimivallan eriytymisen ja kehittymisen taustalla ovatkin olleet oikeuden syvätasolla tapahtuneet muutokset: ihmisoikeusajattelun vahvistuminen ja sen mukanaan tuoma uudenlainen näkemys yksilön asemasta valtiossa. Näitä syvätason muutoksia ja niiden merkitystä kansainvälisen rikosoikeuden kehittymisen kannalta käsitellään tämän tutkimuksen toisessa pääjaksossa.

Tutkimuksen keskeiset tehtävänasettelut ovat lainopillisia: tavoitteena on selvittää universaalitoimivallaksi kutsutun oikeudellisen ilmiön sisältöä, käyttöalaa ja asemaa valtioiden ja kansainvälisen yhteisön oikeudellisissa järjestelmissä. Kansainvälisen rikosoikeuden tulkintaa ja systematisointia kuitenkin vaikeuttaa se, että oikeudenala on varsin avoin, hajanainen ja epäyhtenäinen. Sääntely on moniselitteistä, aukkoista ja osin ristiriitaista. Myös oikeudenalan yleiset käsitteet ja periaatteet ovat selkiytymättömiä.

Tutkimuksessa sitoudutaan kansainvälisen oikeuden oikeuslähdeoppiin, vaikka oikeuslähdeaineisto ei muodostakaan aukotonta järjestelmää, johon tulkintoja voisi perustaa. Kansainvälisen rikosoikeuden alaan kuuluvat valtiosopimukset, tapaoikeus, yleisesti tunnustetut oikeusperiaatteet ja oikeudelliset ratkaisut ovat valtaosin muodostuneet ad hoc -pohjalta vastauksena yksittäisiin ongelmiin. Tässä kehitysprosessissa tärkeämpää on usein ollut käytännön ratkaisujen ja kompromissien löytäminen kuin oikeudenalan sisäinen konsistenssi ja koherenssi. Tästä syystä erilaisille perustelluille tulkintasuosituksille jää paljon

¹⁷ Tästä oikeuspositivismin peruslähtökohdasta kts. esim. *Siltala, 2003* s. 72; *Tuori, 2000* s. 5. Lähtökohtana on siis käsitys, ettei ole olemassa Jumalan ilmoituksen tai rationaalisen järjellisen avulla selville saatavaa ikuista, muuttumatonta, ajasta ja paikasta riippumatonta luonnonoikeutta.

¹⁸ Tuori on erotellut oikeudessa kolme tasoa, oikeuden pintatason, oikeuskulttuurin tason ja oikeuden syvärakenteen. Näistä nopeimmin muuttuva on jatkuvasti liikkeessä oleva oikeuden pintataso, jonka tärkeimpiä ainesosia ovat lait ja muut säädökset, tuomioistuinratkaisut ja oikeustieteen lausumat. Sen sijaan oikeuskulttuurin (oikeudellisen asiantuntijakulttuurin) tasolla muutostahti on hitaampi, ja kullekin oikeustyyppille ominainen oikeuden syvärakenne puolestaan muuttuu kaikkein hitaimmin. (*Tuori, 2000* s. 163–216.)

tilaa, ja puhtaasti analyttis-deskriptiivinen lähestymistapa käy mahdottomaksi tai ainakin hedelmättömäksi¹⁹. Tässä tutkimuksessa ei siksi pitäydytä pelkästään yksittäisten sopimusten ja ratkaisujen analyysiin, vaan pyritään esittämään vaihtoehtoja myös yleisemmän tason ratkaisuille.

Oikeuskäsitteiden ja oikeusperiaatteiden selkeyttämiseksi on ilmeistä tarvetta tutkimuksen aihepiiriin kuuluvalla kansainvälisen rikosoikeuden lohkolla. Tutkimuksen alaan liittyvien käsitteiden ja yleisten periaatteiden sisältöön liittyviä ristiriitoja ja näkemyseroja käsitellään tutkimuksen kolmannessa pääjaksossa ja tulkintasuosituksia esitetään myös työn viimeisessä pääjaksossa. Kestävää ja kattavaa kansainvälisen rikosoikeuden yleisten oppien järjestelmää ei ole mahdollista kehityksen tässä vaiheessa rakentaa. Jo yksittäisten tulkintasuositusten yhteydessäkin on huomattava, että kansainvälinen rikosoikeus on edelleen kehittyvässä turbulenssitilassa, joten yksittäiset sopimukset tai kansainvälisten tuomioistuinten ratkaisut voivat muuttaa vallitsevia näkemyksiä olennaisella tavalla²⁰.

Työn neljäs pääjakso on selkeimmin oikeusdogmaattinen. Tässä jaksossa liikutaan oikeuden pintatasolla ja käydään läpi universaalitoimivaltaan liittyviä valtiosopimuksia, kansallisia säännöksiä, kansallisten ja kansainvälisten tuomioistuinten ratkaisuja sekä näihin liittyviä oikeuskirjallisuudessa esitettyjä tulkintakannanottoja. Tämän jakson tarkoituksena on tuoda esiin se reaalinen tila ja asema, joka universaalitoimivallalla on kansainvälisessä ja kansallisessa toimivaltasääntelyssä. Tämän jakson osalta on syytä korostaa, että tuomioistuinratkaisujen ja kansallisten säännösten osalta käytetty lähdeaineisto on aiheen mukaan valikoitunutta. Esittelyn kohteeksi on otettu nimenomaan tapauksia, joissa on viitteitä universaalitoimivallan suuntaan. Varsinkin oikeuskäytännössä tällaiset tapaukset ovat kuitenkin poikkeusluonteisia, ja vaikka kansainvälinen sääntely on kansainvälisten sopimusten myötä merkittävästi yhtenäistynyt, myös esiteltyt kansalliset säännökset ovat yksittäisiä esimerkkejä mahdollisista lainsäädäntöratkaisuksista. Käytetty lähdemateriaali osoittaa sen, että universaalitoimivallalla on paikkansa sekä kansainvälisessä että kansallisessa toimivaltasääntelyssä. Sen sijaan ei voida väittää, että universaalitoimivalta olisi poikkeuksettomasti tai edes kovin yleisesti sovellettu toimivaltaperiaate. Kyse on poikkeusluontoisesta

¹⁹ Siltala onkin todennut, että analyttis-deskriptiivisen ja normatiivis-kriittisen tutkijanideologian välinen rajalinja ohenee kiperissä oikeustapauksissa (hard cases), joissa on oikeussääntöjen riittämättömyyden tai keskinäisten ristiriitaisuuksien vuoksi turvauduttava erilaisten oikeusperiaatteiden punnintaan ja tasapainottamiseen voimassaolevan oikeuden sisällön selvittämiseksi. (Siltala, 2003 s. 67.)

²⁰ Wilhelmsson on todennut, että kun työskennellään sellaisen oikeudellisen aineiston kanssa, joka sisältää murtumakohtia, ei voida varmuudella ennakoida, milloin uusi tapaus aiheuttaa uuden murtuman yleisesti hyväksyttyyn teoriafasadiin. Jos vallitsee tällainen oikeudellinen turbulenssi, on vaikea ennustaa konkreetin tapauksen lopputulosta. (Wilhelmsson, *Minun metodini* 1997 s. 351–353.)

ja käyttöalaltaan rajatusta toimivaltamuodosta, jonka soveltamistilanteet eivät ole oikeudellisin perustein tai välinein ennustettavissa²¹.

Vaikka täysin arvovapaa tutkimus lienee oikeustieteen alueella mahdotonta, on tässä tutkimuksessa pyritty mahdollisimman objektiiviseen ja riippumattomaan tutkimusotteeseen. Pyrkimyksenä on siis tutkia oikeutta yhteiskunnallisena tosiasiana, eikä sille pyritä hahmottamaan ideaalista tai oikeaa sisältöä²². Tässä suhteessa tutkimus pyrkii ottamaan etäisyyttä esimerkiksi sellaisiin kansainvälisen rikosoikeuden alalla esitettyihin tulkintakannanottoihin, joissa julkilausuttuna tai piilotetumpana tavoitteena on ollut kehittää toimivaltasysteemi, joka mahdollisimman aukottomasti estäisi vakaviin kansainvälisiin rikoksiin syyllistyneiden henkilöiden rankaisematta jäämisen. Tällainen lähtökohta pakottaisi etsimään ratkaisuja, jotka mahdollistaisivat mahdollisimman laajan universaalitoimivallan käytön. Tutkimuksessa on myös pyritty välttämään kansallisista intresseistä lähteviä tulkintoja: jos tutkimuksen tavoitteena olisi esimerkiksi oman valtion ulkomailla toimivien sotilaiden mahdollisimman laajamittainen suojelu muiden valtioiden ja kansainvälisten rikostuomioistuinten toimivallan käytöltä, se ilmeisesti vaikuttaisi tutkimuksen tulkintakannanottoihin. Tavoitteena on ollut myös mahdollisimman pitkälle oikeusalueellisista eroista riippumaton käsittely. Universaalitoimivallalle on ominaista nimenomaan universaali luonne, eikä se siksi voi pitäytyä esimerkiksi *common law* -järjestelmän tai mannermaisen lakikeskeisen systeemin lähtökohtiin. Tutkijan on kuitenkin mahdotonta täysin irtautua edustamastaan ajasta ja kulttuurista²³, ja siksi 2000-luvun länsimaisen kulttuuripiirin käsitykset ja painotukset hallitsevat tätäkin tutkimusta.

Vaikka tutkimuksen lähtökohtana on mahdollisimman arvo- ja intressineutraali lähestymistapa, tämä ei merkitse sitä, että oikeudenalan sidos politiikkaan tai moraaliin haluttaisiin kiistää tai piilottaa. Eero Backmanin sanoin, kansainvälisellä oikeudella on valtiollinen luonne, mutta yhteiskunnallinen perusta. Kansainvälinen oikeus ja sen tulkinnat muuttuvat sen mukaan, miten yhteiskunnalliset olosuhteet yleismaailmallisessa mittakaavassa kehittyvät ja millaisia valtioita kansainvälisten normien subjektit ja soveltajat ovat.²⁴ Kansainvälisen oikeuden poliittisuutta korostaa sen synty tapa. Jo kansallisellakin tasolla lakien säätämi-

²¹ Wilhelmsson on EY-oikeuden yhteydessä todennut, ettei voida oikeudellisin välinein ennustaa, milloin ja miten EY-oikeus vaikuttaa kansallisissa tuomioistuimissa juttujen ratkaisuun. Hän on nimennyt tämän ilmiön ”vieteriukkoilmiöksi” ja pitänyt sen syynä Euroopan unionin rakenteen hajaantuneisuutta ja polymorfia. (Wilhelmsson, *Oikeustiede* 1997 s. 359, 364–368.) EY-oikeuden yhteydessä ennustamattomuus liittyy siihen, miten EY-oikeuden vaikutus yllättäen ilmenee eri puolilla kansallista oikeusjärjestystä. Kansainvälisen rikosoikeuden yhteydessä ennustamattomuus liittyy sen sijaan siihen, missä valtioissa ja missä yksittäistapauksissa toimivaltasääntöjä sovelletaan. Kansainvälisen rikosoikeuden hajanaisuuden vuoksi ei ole myöskään helppo ennustaa, mitkä säännöt kussakin yksittäistapauksessa valikoituvat sovellettavaksi.

²² Näin Siltala on määritellyt vallitsevan lainopin ja sille ominaisen analyttis-deskriptiivisen tutkijanideologian tutkimuskohteen (Siltala, 2003 s. 59–60, 141).

²³ Aarnio, 1989 s. 54.

²⁴ Backman, 1992 s. 127.

nen on paitsi oikeudellinen myös poliittinen käytäntö²⁵. Kansainvälisen oikeuden yhteydessä poliittisuus vielä korostuu. Kansainvälisistä sopimuksista neuvoteltaessa näkemyserot ovat usein laajamittaisempia ja perustavampaa laatua olevia kuin kansallisen tason lainsäädäntötoiminnassa. Systeemin koherenssia ja konsistenssia suojaavat oikeudelliset järjestelmät ja instituutiot eivät myöskään ole kansainvälisellä tasolla yhtä tehokkaita kuin kansallisissa järjestelmissä ja ne voivat joutua väistymään kompromissien tavoittelun tieltä. Myös sopimusten valmisteluun osallistuvat juristit ovat monessa suhteessa enemmän valtiodensa edustajia kuin riippumattomia oikeudellisia toimijoita. Kansainvälisellä tasolla ei ole olemassa sellaista yhtenäiseen koulutukseen ja kokemukseen perustuvaa oikeudellista ammattikulttuuria kuin kansallisella tasolla. Tätä voidaan pitää puutteena, koska juuri oikeuskulttuurin taso oikeuskäsitteineen ja -periaatteineen luo oikeusjärjestykseen systemaattisuutta. Kansainvälisesti suuntautuneella oikeustieteellä onkin valtava haaste tai jopa mahdoton tehtävä kansalliset rajat ylittävän oikeudellisen kulttuurin kehittämisessä ja vahvistamisessa²⁶.

²⁵ Kts. lainsäädännöstä poliittisena ja oikeudellisena käytäntönä, *Tuori*, 2000 s. 150–151.

²⁶ Tällöin pyritään siihen, että oikeuden pintatasolle sijoittuvalla kansainvälisen rikosoikeuden tutkimuksella olisi vähittäinen vaikutus oikeuskulttuuriin ja oikeuden syvärakenteeseen. Kansainvälisesti suuntautuneen oikeudellisen tutkimuksen alueellinen, kulttuurinen ja kielellinen hajaantuneisuus kuitenkin vaikeuttaa tätä tavoitetta. Esimerkiksi Tuori on jo EY-oikeuden yhteydessä kyseenalaistanut erityisen EY-oikeudellisen oikeuskulttuurin mahdollisuuden ja toivottavuuden. (*Tuori*, 2000 s. 228.) Jos täysin luovutaan pyrkimyksestä yleisempään oikeusperiaatteiden ja oikeuskäsitteiden järjestelmään, ainoaksi vaihtoehdoksi jäänee Koskenniemen näkemys, joka rajaa kansainvälisen oikeuden mahdollisuudet tapauskohtaiseksi hyvien ratkaisujen etsimiseksi. (*Koskenniemi*, 1989 s. 477–501.)

4 Tutkimuksen rakenne

Tämän johdantojakson jälkeisessä toisessa pääjaksossa käsitellään rikosoikeuden kansainvälistymisprosessia yleisellä tasolla. Tarkastelun kohteena on se kehitystausta ja aatteellinen perusta, johon universaaliperiaate voidaan liittää. Huomiota kiinnitetään sekä käytännössä tapahtuneeseen rikollisuuden kansainvälistymiseen että teoriasolla tapahtuneisiin muutoksiin, jotka ovat luoneet pohjaa kansainvälisen rikosoikeuden merkityksen kasvulle. Tämän jakson tarkoituksena on antaa yleiskuva kansainvälisen rikosoikeuden historiasta, kehityksestä ja yleisestä merkityksestä. Jakson alkupuolella on käsitelty universaaliperiaatteen esiinnousua, vahvistumista ja laajentumista rikosoikeudellista toimivaltaa koskevassa teoriassa. Liikkeelle lähdetään keskiajalla kehittyneestä kiinniottopaikan toimivallasta, jota voidaan pitää yhtenä universaalitoimivallan edeltäjänä. Keskeisiä universaaliperiaatteen kehittymisen kannalta ovat olleet myös 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa esitetyt luonnonoikeudelliset näkemykset. Erityisesti Hugo Grotiuksen kehittämä velvoite luovuttaa tai tuomita alueella kiinniotettu rikoksenteijä on keskeinen ajatus nykyisessä kansainvälisessä rikosoikeudessa.

Universaaliperiaatteen keskeisin kehitys on tapahtunut 1900-luvulla, jolloin käsitykset valtioiden asemasta ja tehtävistä muuttuivat. Universaaliperiaatteen omaksuminen on edellyttänyt sen näkemyksen hyväksymistä, ettei tuomitseminen toisen valtion alueella tehdyistä teoista ole sen suvereniteetin loukkaus. Myös ihmisoikeusajattelun kehitys on vaikuttanut merkittävästi universaaliperiaatteen muotoutumiseen. Tarve ihmisoikeuksien tehokkaan täytäntöönpanon varmistamiseen on ollut yhtenä tekijänä luomassa perustaa universaaliperiaatteen laajemmalle käytölle. Yksi toimivallan laajentumiseen johtanut tekijä on ollut myös rikollisuuden muuttuminen. Rikosteoilla on entistä useammin yhteyksiä moniin eri valtioihin, jolloin rikosten torjuminen ja rankaiseminen edellyttää valtioiden rikosoikeudellista yhteistyötä ja mahdollisuutta laajaan toimivallan käyttöön. Esimerkiksi kansainvälistä terrorismia tai järjestäytyynyttä rikollisuutta ei ole mahdollista vastustaa tehokkaasti pelkästään kansallisin toimin.

Tutkimuksen kolmannessa pääjaksossa käsitellään universaaliperiaatetta osana rikosoikeudellista toimivaltajärjestelmää. Universaaliperiaate on yksi rikosoikeudellisista toimivaltaperiaatteista, mistä syystä työssä on tarpeen lyhyesti käsitellä rikosoikeudellista toimivaltaa yleisellä tasolla ja eri toimivaltaperiaatteita. Aiheen kannalta keskeinen toimivaltaperiaatteiden erotteluun liittyvä kysymys on esimerkiksi se, miten vedetään raja universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön periaatteen välille. Tässä jaksossa käsitellään myös yleisellä tasolla universaaliperiaatteen alaa, eli sitä, millä perusteella universaaliperiaatteen käy-

tön rajat määräytyvät. Tässä mielessä aiheen kannalta keskeisiä ovat kansainvälisen rikoksen, maailmanrikoksen ja kansainvälisen oikeuden vastaisen rikoksen käsitteet. Niiden tarkempi määrittely on tärkeää, koska nämä käsitteet eivät ole vakiintuneita ja samoja termejä käytetään eri merkityksissä.²⁷ Kansainvälisten rikosten määrittelyn ja jaottelun lisäksi universaaliperiaatteen alaan vaikuttaa myös se, miten tulkitaan kansainvälisten sopimusten asettamia syyttämis- ja luovuttamisvelvoitteita. Lisäksi on pohdittava sitä, hyväksytäänkö valtioiden autonominen universaalitoimivallan käyttö ilman, että sille olisi perustaa kansainvälisessä sopimus- tai tapaoikeudessa. Tässä yhteydessä tulee käsiteltäväksi myös se, edellyttääkö universaalitoimivallan käyttö tekijän oleskelua toimivaltaa käyttävässä valtiossa tai muuta vastaavaa liittymää.

Neljännessä pääjaksossa tarkastellaan sitä, millaisiksi toimivaltasäännöiksi universaaliperiaate on konkretisoitunut kansainvälisten sopimusten määräyksissä, kansallisissa laeissa ja oikeuskäytännössä. Tässä jaksossa käydään läpi niitä rikoksia, joiden on katsottu olevan universaaliperiaatteen alaan kuuluvia kansainvälisiä rikoksia eli humanitaarisen oikeuden alaan kuuluvia vakavia rikoksia, perustavaa laatua olevien ihmisoikeuksien loukkauksia tai terrorismiin ja järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyviä rikoksia. Näiden rikosten kansainvälinen luonne on vahvistettu kansainvälisissä sopimuksissa ja kansainvälisessä tapaoikeudessa, ja niihin liittyvästä toimivallasta on säädelty kansainvälisellä tasolla. Vasta kansainvälisissä sopimuksissa, tapaoikeudessa, kansallisessa lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä omaksuttujen toimivaltaratkaisujen kautta universaaliperiaate saa konkreettisen sisältönsä.

Lopuksi viidennessä pääjaksossa arvioidaan universaaliperiaatteen ja sen nojalla harjoitetun toimivallan sallittua käyttöalaa sekä tämän periaatteen yleistä hyväksyttävyyttä. Tässä jaksossa pyritään selvittämään, milloin valtioilla on

²⁷ Käsitteiden epäselvyys ja kiistanalaisuus johtuu useista eri tekijöistä. Kyseessä on ensinnäkin uusi tieteenala, mistä syystä sille ei ole kansallisen rikosoikeuden tavoin ehtinyt kehittyä vakiintunutta terminologiaa. Terminologisia eroja aiheuttaa myös kyseisen oikeudenalan kansainvälisyys. Kunkin tutkijan käyttämällä terminologialla on yhteys kansalliseen lainsäädäntöön ja doktriiniin ja niinpä yhteisesti käytettyjä termejä on pyritty ymmärtämään, selittämään ja kehittämään oman oikeuskulttuurin ja kielen pohjalta. (Ryu – *Silving, Treatise* 1973 s. 34–35; Cameron, *NTJ* 1993 s. 221.) Oma merkityksensä on myös sillä, että kansainvälinen rikosoikeus on synteisi kansainvälisestä oikeudesta ja rikosoikeudesta, jolloin molempien oikeudenalojen perusperiaatteilla ja terminologialla on ollut vaikutuksensa kansainväliseen rikosoikeuteen (*Folkkrätt och straffansvar*, 1984 s. 12, 46). Yhtenä terminologian vakiintumista ja kansainvälisen rikosoikeuden perusperiaatteiden hahmottumista vaikeuttavana tekijänä voidaan mainita myös kansainvälisen oikeuden synty tapa. Varsinkin kansainvälisessä tapaoikeudessa omaksutut säännöt ovat usein epätasällisia, mistä syystä valtiot ja kansainvälisen oikeuden asiantuntijat ovat voineet tulkita näitä sääntöjä eri tavoin. Tämä ongelma liittyy siihen tosiasiaan, ettei kansainvälisessä oikeudessa ole täyttä yksimielisyyttä siitä, mitä tapaoikeudellisen säännön muotoutuminen täsmällisesti ottaen käytännössä edellyttää, vaikka yleisellä tasolla tapaoikeuden muotoutumisen edellytykset onkin määritelty. Vastaavia ongelmia liittyy kuitenkin myös kansainväliseen sopimusoikeuteen, koska kansainväliset sopimukset syntyvät kompromissien tuloksena ja niiden laatimiseen vaikuttavat monet poliittiset ja tosiasialliset tekijät.

oikeus tai velvollisuus universaalitoimivallan käyttöön sekä kartoittamaan tällaisen toimivallan käytön etuja ja haittoja. Tähän liittyen pohditaan myös sitä, millaisia mekanismeja voidaan omaksua universaalitoimivaltaan liittyvien ongelmien välttämiseksi tai vähentämiseksi.

II UNIVERSAALIPERIAATTEEN KEHITYSTAUSTA JA AATTEELLINEN PERUSTA

1 Universaaliperiaatteen historiallinen tausta

Kansainvälinen rikosoikeus on kehittynyt valtioiden tarpeesta säätää ja panna täytäntöön tiettyjä kansainvälisiä normeja.¹ Aiemmin valtion suvereenisuuden piiriin kuulunutta valtaa on siirretty kansainväliselle yhteisölle² ja valtioiden yhteistyötä rikosten torjumisessa ja rankaisemisessa on lisätty³. Osa tätä rikosoikeuden kansainvälistymistä on ollut myös toimivallan laajentuminen ja valtion ulkopuolella tehtyihin tekoihin ulottuvan ns. ekstraterritoriaalisen toimivallan laajempi hyväksyminen. Tämän laajentumiskehityksen taustalla on ollut valtiofilosofisessa ajattelussa, oikeustieteessä, valtioiden lainsäädännössä ja kansainvälisessä oikeudessa tapahtunut kehitys sekä yleinen globalisaatiokehitys. Toimivallan laajentuminen ei ole kuitenkaan ollut lineaarisen kehityksen tulosta, vaan pikemminkin aaltoliikettä. Ekstraterritoriaalisen toimivallan hyväksyttävyyden ja merkityksen on vaihdellut eri aikakausina.

1.1 KIINNIOTTOPAIKAN TOIMIVALTA KESKIAJAN KAUPUNKIVALTIOISSA

Universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön periaatteen edeltäjänä voidaan pitää keskiajalla kehittyntä kiinniottopaikan toimivaltaa. Kiinniottopaikan toimivallan nojalla voitiin rikokseen syylistynyt henkilö tuomita siinä paikassa, missä hänet otettiin kiinni, vaikkei se ollut kyseisen teon tekopaikka eikä kyseisen henkilön kotipaikka. Tällainen toimivaltaperuste esiintyi *glossaattorien* ja *post-*

¹ Bassiouni, *ECJ* 1983 s. 901.

² Tässä tutkimuksessa termeillä kansainvälinen yhteisö ja valtioiden yhteisö viitataan valtiojärjestelmän kehittymisen myötä syntyneeseen horisontaaliseen valtioiden yhteisöön jossa valtioiden yläpuolella ei ole yhteistä vallanpitäjää (*Cassese*, 2001 s. 19–45). Hannikainen on käyttänyt ensimmäistä maailmansotaa edeltäneestä kansainvälisestä järjestelmästä nimitystä ”the society of States” ja maailmansotien välisestä kansainliiton aikaisesta järjestelmästä nimitystä ”the community of States”. Nykyisestä YK:n koordinoimasta ja käytännössä universaalista kansainvälisestä yhteisöstä hän on käyttänyt nimitystä ”the international community of States” (*Hannikainen*, 1988 s. 16–19). Jonkinasteisen yhteisöidean hyväksymistä voidaan pitää edellytyksenä kansainvälisen oikeuden olemassaololle ja perustana monille tämän oikeudenalan peruslähtökohdille. Tässä tutkimuksessa käytetyllä terminologialla ei ole haluttu ottaa kantaa kysymykseen, missä määrin tällaisesta society-tyyppisestä yhteisöstä on mahdollisesti siirrytty tai ollaan siirtymässä civitas maxima -tyyppiseen koherentimpaan yhteisöön, jolle olisi ominaista kaikille valtioille yhteisen sosiaalisen ja moraalisen järjestyksen olemassaolo. (Kts. kansainvälisten suhteiden selitysmalleista esim. *Bassiouni – Wise*, 1995 s. 28–36.)

³ *Alldridge*, 2000 s. 138–139.

glossaattorien kirjoituksissa⁴. Erityisesti kiinniottopaikan toimivaltaa kannatettiin kiertolaisten osalta, joilla ei ollut pysyvää asuinpaikkaa. Näiden osalta luotiin toimivallan perustaksi eräänlainen fiktiivinen asuinpaikka.⁵ Myöhemmissä kirjoituksissa kiinniottopaikan toimivalta ulotettiin kiertolaisten lisäksi myös eräisiin muihin rikoksentekijöihin, kuten maantierosvoihin⁶. Tällöin kyseessä ei enää ollut niinkään fiktiivinen kotipaikka, vaan pikemminkin fiktiivinen tekopaikka sellaisten tekojen osalta, joiden todellista tekopaikkaa ei aina pystytty tarkasti määrittämään.⁷

Kiinniottopaikan valtion toimivalta olikin keskiajalla käytössä eräiden Pohjois-Italian kaupunkivaltioiden oikeudessa esimerkiksi salamurhaajien ja maantierosvojen osalta sekä sellaisten kiertolaisten osalta, joilla ei ollut kotipaikkaa⁸. Lähtökohtana oli, että koska tällaisten rikoksentekijöiden teot saattoivat kohdistua kehen tahansa, oli myös oikeus tuomitsemiseen millä tuomiovallan käyttäjällä tahansa⁹. Tällaista toimivaltaa tarvittiin, koska kaupunkivaltiot olivat alueiltaan pieniä ja toimivaltaristiriidat yleisiä. Lisäksi kaupunkivaltioiden yhteistyötä ja rikoksentekijöiden luovuttamista vaikeutti se, että nämä valtiot olivat usein sodassa toisiaan vastaan.¹⁰ Myös Saksan kaupungeissa tunnettiin 1500- ja 1600-luvuilla kiinniottopaikan oikeus ryhtyä oikeudellisiin toimiin kaupungista toiseen matkustavia ammattirikollisia vastaan. Näissä kaupungeissa tilanne oli samantyyppinen kuin Pohjois-Italian kaupunkivaltioissa aiemmin. Vaikka Saksan kaupungit olivat periaatteessa Saksan keisarin alaisia, olivat ne käytännössä hyvin itsenäisiä, ja etenkin kiertolaisuus aiheutti niissä toimivaltaongelmia.¹¹

Keskiajalla kiinniottopaikan valtion toimivaltaa perusteltiin lähinnä käytännöllisillä syillä. Toimivallan käytön taustalla oli näkemys, että vaarallisten, rankaisematta jääneiden rikollisten oleskelu alueella aiheutti ahdistusta ja pelkoa ”kunnon kansalaisten” parissa. Kiinniottopaikan toimivallalle oli tällaisissa tilanteissa tarvetta, sillä ainoat tuolloin tunnustetut toimivaltaperusteet – kotipaikka ja tekopaikka – eivät tulleet kyseeseen, jos tekijällä ei ollut pysyvää kotipaikkaa, eikä häntä saatu rangaistua tekopaikassa¹². Kiinnioton perusteella tapahtuneen rankaisemisen taustalla ei tällöin ollut niinkään ulkomaisen oikeudenhoidon tukeminen, vaan pikemminkin oman valtion suojele liikkuvalla

⁴ Esimerkiksi ensimmäisen rikosoikeudellisen toimivaltajärjestelmän kehittäjänä pidetty Bartolus (1314–1357) kannatti tällaista toimivallan käyttöä kiertolaisten osalta. (Kts. v. *Cleric*, *SchwJZ* 1920 s. 346; *Oehler*, 1983 s. 69.)

⁵ *Oehler*, 1983 s. 65, 69, 91–92; v. *Cleric*, *SchwJZ* 1920 s. 345–346; *Solna*, 1925 s. 21; *Henzelin*, 2000, s. 76; *Guillaume*, *Mélanges* 1992 s. 24–25.

⁶ Kts. *Kohler*, 1917 s. 37; v. *Cleric*, *SchwJZ* 1920 s. 346.

⁷ *Henzelin*, 2000 s. 75–76.

⁸ *Kohler*, 1917 s. 37–38. Kts. myös v. *Cleric*, *SchwJZ* 1920 s. 345–346; *Solna*, 1925 s. 21.

⁹ *Kohler*, 1917 s. 37.

¹⁰ *Henzelin*, 2000, s. 72, 75–76.

¹¹ *Kohler*, 1917 s. 44–45; *Solna*, 1925 s. 22–23; *Henzelin*, 2000 s. 77–78.

¹² *Solna*, 1925 s. 13.

irtolaisväeltä ja vakavilta rikollisilta, jotka loivat turvattomuutta kyseiseen valtion.¹³ Ajatus kiinniottopaikan toimivallasta ei kuitenkaan ollut 1500- ja 1600-lukujen vaihteeseen mennessä muuttunut vallitsevaksi näkemykseksi.¹⁴

1.2 TOIMIVALTA-AJATTELUN LUONNONOIKEUDELLINEN PERUSTA

Nykyisenkaltaisten valtioiden on katsottu kehittyneen 1400- ja 1600-lukujen välisenä aikana. Keskeinen vaihe tässä kehityksessä oli etenkin Westfalenin rauhan solmiminen 1648. Tämän kehityksen seurauksena syntyi joukko vahvoja kansallisvaltioita, jotka muodostuivat omiksi erillisiksi ja autonomisiksi yksiköikseen.¹⁵ Kuninkaiden vallalle perustuvien suurten valtioiden kehittyminen edisti ennen kaikkea alueperiaatteen vahvistumista. Kun ulkomaalainen oli tehnyt teon ulkomailla, kuninkaalla ei katsottu olevan toimivaltaa tai intressiä, koska kuningasta tai tämän alamaisia ei ollut loukattu.¹⁶ Oikeus- ja valtiofilosofien näkemyksissä sen sijaan omaksuttiin tästä valtiokeskeisestä ajattelusta poikkeava linja. 1500- ja 1600-lukujen luonnonoikeusajattelussa luotiin nimittäin periaatteellinen perusta ekstraterritoriaaliselle toimivallan käytölle.

Luonnonoikeusajatteluun liittyy keskeisesti ajatus, että rikokset ovat rikkomuksia yleistä jumalallista tai luonnon käskyä vastaan, eivätkä ne siksi saa jäädä sovittamatta¹⁷. Tämän näkemyksen mukaan kyse on ihmisyyden ja yleisten intressien loukkauksista, joita koko ihmiskunnan tulee vastustaa.

Grotius ja Samuel Pufendorf olivat keskeisiä luonnonoikeusteorian edustajia ja kehittäjiä 1500- ja 1600-luvuilla. Heidän lisäksi luonnonoikeusperinteesen kuuluviksi lasketaan esimerkiksi Thomas Hobbes, Christian Wolff ja Emerich de Vattel.¹⁸ Vaikka näitä ajattelijointa yhdisti osin yhteinen teoreettinen viitekehys, heidän näkemyksissään oli kuitenkin myös merkittäviä eroja, esi-

¹³ Reschke, 1962 s. 53.

¹⁴ Oehler, 1983 s. 91–92.

¹⁵ Cassese, 2001 s. 19–21.

¹⁶ Guillaume, *Mélanges* 1992 s. 25–26.

¹⁷ Esimerkiksi Grotius on katsonut, että oikeus rangaista perustuu tehtyyn rikokseen. Hänen näkemyksensä mukaan henkilö, joka on omasta tahdostaan tehnyt vääryyden on myös sitoutunut tulemaan rangaistuksi, koska vakavat rikokset eivät saa jäädä rankaisematta. (*Grotii, 1689* s. 488 [L. II, C. XX, § II.3]. Englanninkielinen käännös, *Grotius, 1925* s. 464–465.) Solna onkin todennut, etteivät luonnonoikeusajan näkemykset olleet niin tieteellisiä kuin myöhemmät kirjoittajat ovat uskoneet, vaan enemmänkin kyseessä oli idealistinen näkemys siitä, etteivät oikeuden loukkaukset saaneet jäädä rankaisematta. Koska tuona aikana yksityisen ihmisen elämällä ei ollut suurtakaan merkitystä eikä ihmisen vapaudella yleisempää merkitystä lainkaan, oli mahdollista omaksua lähtökohdaksi se, että on parempi toimia syytöntä vastaan kuin jättää saattamatta rikollinen vastuuseen. (*Solna, 1925* s. 28–29.)

¹⁸ Korkman, *Filosofien* 2001 s. 88–90.

merkiksi siinä, millainen asema luonnonoikeudelle annettiin. Myös toimivaltaan liittyvät näkemykset erosivat toisistaan.

Grotius (1583–1645) toi esiin ajatuksen, että valtioilla oli oikeus rangaista rikoksista, joita ei ollut tehty kyseistä valtiota tai sen alaisia vastaan, vaan jotka rikkoivat vakavasti luonnonoikeutta tai kansainvälistä oikeutta tai loukkasivat ihmisyyhteisöä kokonaisuudessaan.¹⁹ Grotius katsoi, että valtioilla oli velvollisuus pyynnöstä joko luovuttaa alueellaan olevat rikoksenteikijät tai rangaista heitä. Tämä rankaisuvälvoite ei koskenut vain valtion alueella tehtyjä tekoja, vaan myös sellaisia tilanteita, joissa muualla rikoksen tehnyt henkilö oli otettu valtion alueella kiinni.²⁰ Luovuttaminen ja rankaiseminen olivat Grotiuksen mukaan ainoat mahdolliset toimintavaihtoehdot, koska valtiot eivät yleensä sallineet sitä, että toisten valtioiden aseistetut joukot ylittäisivät niiden rajat rangaistusten täytäntöön panemiseksi, eikä tätä voinut Grotiuksen mukaan edes pitää järkevänä vaihtoehtona rangaistusten täytäntöönpanon toteuttamisessa.²¹

Grotiuksen esiintuoma ajatus kansainvälisestä oikeudesta kaikkia sitovana kattavana maailman oikeusjärjestyksenä kuitenkin heikentyi samalla, kun ajatus kristikunnan yhtenäisyydestä hävisi ja valtiollinen itsetietoisuus vahvistui. Reformaatio osaltaan myös joudutti tätä kehitystä. On katsottu, että ajatus kansainvälisestä rikosoikeudesta menetti mielekkyytensä, kun valtio saattoi harjoittaa sisä- ja ulkopoliitiikkaansa harkintansa mukaan.²² Absoluuttisen valtioteorian edustajana esimerkiksi Hobbes (1588–1679) toi esiin näkemyksen, että valtiolla oli oikeus toimia harkintansa mukaan suhteessa alamaisiinsa. Vastaava toimintavapaus suvereenilla oli myös suhteessa muihin valtioihin, sillä suvereenille kuului valta päättää sodasta ja rauhasta sekä siitä, millaiset keinot olivat tarpeen rauhan ja puolustuksen kannalta.²³ Luonnonoikeuden merkityksen Hobbes ymmärsi eri tavalla kuin Grotius. Hobbes teki eron syntien ja rikosten välille ja korosti sitä, ettei ole rikosta ilman lakia. Loukkaukset ikuista luonnonoikeutta vastaan olivat synty, mutta luonnonoikeus ei sopinut perustaksi oikeudelliselle syyttämislle.²⁴ Juha Tolonen onkin todennut, että tämän Hobbesin edustaman ajattelumallin mukaan suvereenin tuli määritellä moraalisen ja juridisen oikeu-

¹⁹ *Grotii*, 1689 s. 535 (L. II, C. XX, § XL.1). Englanninkielinen käännös, *Grotius*, 1925 s. 504–505. Kts. myös *Jescheck – Weigend*, 1996 s. 119. Myös Franciscus de Victoria (de Vitoria) on korostanut valtioiden yhteisön oikeutta rangaista henkilöitä, jotka ovat vaaraksi luonnonoikeudelle. (*De Victoria*, 1917 s. 432–433 [§ 19]. Englanninkielinen käännös *De Victoria*, 1917 s. 172.)

²⁰ Kts. tästä v. *Cleric*, *SchwJZ* 1920 s. 346.

²¹ *Grotii*, 1689 s. 561–562 (L. II, C. XXI, § IV.1). Englanninkielinen käännös, *Grotius*, 1925 s. 527. Luovuttamis- ja tuomitsemisvelvoitteen rajoituksista vähäisten rikosten osalta kts. *Grotii*, 1689 s. 568–569 (L. II, C. XXI, § V.5). Englanninkielinen käännös, *Grotius*, 1925 s. 533.

²² *Jescheck*, 1952 s. 25–26; *Murphy*, *AJIL* 1982 s. 478, 483–484.

²³ Kts. suvereenille kuuluvista oikeuksista *Hobbes*, 1962 s. 134–141 (c. 18). Suomenkielinen käännös, *Hobbes*, 1999 s. 162–170. Suvereenin vallan luonteesta ja alamaisten velvollisuuksista Hobbesin ajattelussa kts. myös *Tolonen*, *Filosofien* 2001 s. 118–119.

²⁴ *Hobbes*, 1962 s. 216–217 (c. 27). Suomenkielinen käännös, *Hobbes*, 1999 s. 251–252.

den ja vääryyden ala, koska ei ollut olemassa mitään materiaalisia ”luonnollisia oikeuksia”²⁵.

Myös Pufendorf (1632–1694) erotti synnit ja niihin liittyvät luonnolliset seuraukset rikoksiin liitettävistä rangaistuksista ja korosti suvereenin oikeutta määrittää rangaistukset.²⁶ Hän myös kiisti ylivaltiollisten lakien olemassaolon. Pufendorfin mukaan ei ollut olemassa luonnonoikeudesta erillistä valtioita sitovaa positiivista oikeutta (*jus gentium, law of nations*), joka olisi valtioiden yläpuolella olevan lainsäätäjän asettamaa²⁷. Toimivallan osalta Pufendorf katsoi, ettei valtioilla yleensä ole kiinnostusta tuomita valtion ulkopuolella tehdyistä teoista²⁸. Hän ei pitänytään esimerkiksi merirosvoihin kohdistuvaa toimivallan käyttöä osoituksena rikosoikeuden vaan sodan oikeussääntöjen käytöstä. Koska merirosvot olivat koko ihmiskunnan vihollisia, oli jokainen merirosvoja vastustava henkilö valtiotaan puolustava sotilas.²⁹ Oehler on todennut, ettei Pufendorfin ajattelussa ollut enää jälkiä Grotiuksen pyrkimyksistä ihmiskunnan suojeluun maailmanlaajuisen oikeudenhoidon kautta, vaan valistuksen lakiuskollisuus oli jo nähtävissä.³⁰

Samoin kuin Pufendorf myös Wolff (1679–1754) torjui universaaliperiaatteen. Hän katsoi, ettei valtioon rikoksen tekemisen jälkeen tullutta henkilöä voitu tuomita teosta, joka on tehty toista valtiota vastaan. Rankaisuoikeuden edellytykset eivät tällöin täyttyneet, koska teko oli kohdistunut toiseen valtioon, eikä ollut loukannut lainkaan kyseistä valtiota. Wolffin näkemyksen mukaan rankaisuoikeus kuului nimittäin luonnostaan sille henkilölle tai valtiolle, jota teolla oli loukattu.³¹

Sen sijaan Vattel (1714–1767) katsoi, että oli olemassa yleistä turvallisuutta uhkaavia rikoksia ja rikollisia, jotka voitiin katsoa ihmiskunnan vihollisiksi. Tällaisiin rikoksiin voitiin Vattelin näkemyksen mukaan puuttua siellä, missä tekijä saatiin kiinni. Vattelin ajatuksissa onkin nähtävissä Grotiuksen viittaava rankaisemisen tai luovuttamisen ajatus. Vattel piti pääsääntönä rankaisemisen rajoittamista valtion alueella tehtyihin rikoksiin, mutta katsoi välttämättömäksi poiketa tästä lähtökohdasta sellaisten rikollisten henkilöiden suhteen, jotka rikostensa luonteen ja yleisyyden vuoksi loukkasivat yleistä turvallisuutta ja muodostuivat siksi koko ihmiskunnan vihollisiksi. Vattel katsoi, että tällä perusteella ammattimaiset myrkyttäjät, salamurhaajat ja tuhopolttajat voitiin teloittaa

²⁵ Tolonen, *Filosofien* 2001 s. 119.

²⁶ Pufendorf, 1934 vol. I s. 792, 794, 800 (L. VIII, C. III, § 1, § 4, § 7). Englanninkielinen käännös, Pufendorf, 1934 vol. II s. 1160, 1163, 1170–1171.

²⁷ Pufendorf, 1934 vol. I s. 155–156 (L. II, C. III, § 23). Englanninkielinen käännös, Pufendorf, 1934 vol. II s. 226.

²⁸ Pufendorf, 1934 vol. I s. 890 (L. VIII, C. VI, § 16). Englanninkielinen käännös, Pufendorf, 1934 vol. II s. 1307.

²⁹ Pufendorf, 1934 vol. I s. 807 (L. VIII, C. III, § 13). Englanninkielinen käännös, Pufendorf, 1934 vol. II s. 1181–1182.

³⁰ Oehler, 1983 s. 102–103.

³¹ Wolff, 1934 vol. I s. 55 (§ 151). Englanninkielinen käännös, Wolff, 1934 vol. II s. 82.

kiinniottopaikassa ja myös merirosvot voitiin määrätä hirsipuuhun siellä, missä heidät ensin saatiin kiinni. Vattelin näkemyksen mukaan tällaiset rikolliset tuli kuitenkin luovuttaa tekopaikan valtioon, jos tämä valtio pyysi heidän luovuttamistaan. Syynä tähän oli se, että kyseinen tekopaikka oli se taho, jolla oli suurin intressi rankaisemiseen. Luovuttaminen tekopaikan valtioon oli Vattelin mukaan kannatettavaa myös siksi, että oli asianmukaista saattaa rikoksentekijät lainmu-
kaisessa oikeudenkäynnissä tuomittaviksi.³²

Oikeustieteessä ja valtioiden lainsäädännössä omaksuttiin 1500- ja 1600-luvuilla varsin laajasti näkemys, että merirosvot ovat ihmiskunnan vihollisia, jotka millä tahansa valtiolla on oikeus ottaa kiinni. Monissa valtioissa säädettiin 1500-luvulla lakeja, joissa merirosvous kriminalisoitiin ja monet kirjoittajat määrittivät merirosvot ihmiskunnan vihollisiksi. Eurooppalaiset valtiot ryhtyivät kehittämään merirosvouden vastaisia toimia, koska ne alkoivat pitää merirosvousta liiallisena haittana merenkululle ja kaupankäynnille. Merirosvouksen kiellosta tulikin 1600-luvulta lähtien yhtenäinen: valtiot olivat yleensä yksimielisiä siitä, että merirosvoja tuli pitää rikollisina, jotka millä tahansa valtiolla oli oikeus ottaa kiinni ja saattaa rangaistavaksi.³³ Universaaliperiaatteen alkuperä onkin usein liitetty juuri merirosvouksen vastustamiseen. Nykykäsitys eroaa Grotiuksen ja Vattelin näkemyksistä kuitenkin siinä suhteessa, että nykyisin universaalitoimivallan käyttö on rajattu valtioille. Grotius ja Vattel sen sijaan olivat valmiita näissä tapauksissa hyväksymään myös yksityishenkilöiden harjoittaman toimivallan. Tällöin rankaisemisen perustana toimi luonnonoikeus. Grotius katsoi, että valtiojärjestelmän jäsentymisen jälkeen rankaisuoikeus, joka oli alun perin kuulunut yksilöille, oli siirretty valtion korkeimmalle virkavallalle. Yksilöiden perinteinen toimintaoikeus oli kuitenkin Grotiuksen näkemyksen mukaan edelleen olemassa merillä ja muilla alueilla, missä ei ollut oikeusistuimia, joiden puoleen olisi ollut mahdollista kääntyä. Tähän perustui oikeus ryhtyä toimenpiteisiin merirosvoja vastaan aavalla merellä.³⁴

Universaaliperiaate voidaan siis liittää toisaalta keskiajalla sovellettuun kiinniottopaikan toimivaltaan ja toisaalta luonnonoikeusajattelussa kehitettyyn ajatukseen vakavien rikosten tekijöistä koko ihmiskunnan vihollisina. Keskiajalla kiinniottopaikan toimivallan soveltaminen oli ollut enemmänkin käytännön tarpeista lähtenyt toimintaa kuin oma eriytynyt toimivaltaperiaatteensa. Luonnonoikeusajattelu sen sijaan loi yleisempää perustaa universaaliperiaatteelle.

³² *De Vattel*, 1863, vol. 1 s. 525–526 (L. I, C. XIX, § 232–233). Valtion omien kansalaisten osalta kts. *De Vattel*, 1863, vol 2 s. 52–53 (L. II, C. VI, § 75–76).

³³ *Hannikainen*, 1988 s. 67–68.

³⁴ *Grotii*, 1689 s. 500–501 (L. II, C. XX, § VIII.5–6). Englanninkielinen käännös, *Grotius*, 1925 s. 474–475. Grotius tosin katsoi, että yksilön perinteiseen rankaisuoikeuteen vetoamisen sijasta olisi ollut parempi antaa merillä liikkuville henkilöille valtakirja tuhota tapaamansa merirosvot. Tällöin tällainen merirosvouksen vastustaminen olisi voitu katsoa julkiseen tehtävään perustuvaksi toiminnaksi. (*Grotii*, 1689 s. 513–514 [L. II, C. XX, § XIV]. Englanninkielinen käännös, *Grotius*, 1925 s. 485.)

Luonnonoikeusajattelussa perusteltiin universaaliperiaatetta rikosten luonteen perustuvilla argumenteilla ja luotiin *aut dedere aut punire* -doktriini. Tätä Grotiuksen omaksumaa velvoitetta luovuttaa tai rangaista (*aut dedere aut punire*) voidaan pitää eräänlaisena nykyaikaisen kansainvälisen rikosoikeuden alkuna³⁵. Tähän Grotiuksen muotoilemaan velvoitteeseen vedotaankin edelleen ja se on myös otettu useimpiin kansainvälisiin rikoksia koskeviin kansainvälisiin sopimuksiin. Nykyisin tämä velvoite tosin yleensä ilmaistaan velvoitteena luovuttaa tai syyttää (*aut dedere aut iudicare*).

1.3 VALISTUKSEN JA SAKSALAISEN IDEALISMIN VAIKUTUS TOIMIVALTA-AJATTELUUN

Valistusaika merkitsi muutosta myös toimivaltakysymyksissä. Grotiuksen esiintuoma universaaliperiaatteen ajatus hävisi mannermaisesta oikeudesta käytännössä kokonaan valistuksen tuoman uuden mannermaisen rikosoikeuden myötä 1700-luvulla³⁶. Esimerkiksi Charles de Secondat Montesquieu (1689–1755) ja Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) ottivat jälleen alueperiaatteen ainoaksi hyväksyttäväksi lähtökohdaksi rikosoikeudelliselle toimivallalle. Montesquieu katsoi, ettei valtio voi tehdä lakeja toista valtiota varten ja katsoi henkilön olevan asuinvaltionsa oikeudellisten tribunaalien alainen. Hän torjui siten lakien ekstrasitoriaalisen soveltuvuuden.³⁷ Myös Rousseau oppi yhteiskuntasopimuksesta sulki pois lakien vaikutuksen valtion ulkopuolella tehtyihin tekoihin ja korosti siten lakien alueellista rajoittuneisuutta³⁸.

³⁵ Kts. Kohler, 1917 s. 58.

³⁶ Ranskan vallankumouksen liberaalit ajatukset olivatkin vaikuttamassa siihen, että esimerkiksi Preussin rikoslaisia ja 1800-luvun saksalaisessa kirjallisuudessa korostettiin voimakkaasti alueperiaatetta. (Oehler, 1983 s. 97, 119–120.)

³⁷ Montesquieu, 1900 s. 448, 451–452 (L. XXVI, C. XVI, XXI, XXII). Englanninkielinen käännös, Montesquieu, 1990 s. 512, 515–516. Montesquieun mukaan poikkeus tästä asuinpaikan toimivallasta olivat kuitenkin valtion lähettiläät, jotka eivät voineet olla vastaanottajavaltion suvereenin ja oikeusistuinten alaisia. (Montesquieu, 1900 s. 451 [L. XXVI, C. XXI]. Englanninkielinen käännös, Montesquieu, 1990 s. 515.)

³⁸ Kts. Rousseau, 1925 s. 16–21 (L. I, C. VI, VII). Englanninkielinen käännös, Rousseau, 1982 s. 173–177. Kts. tästä myös Oehler, 1983 s. 112–113. Rousseau satoi valtion toimien legitimitietin yhteiskuntasopimuksen olemassaoloon (Rousseau, 1925 s. 35 [L. II, C. IV]. Englanninkielinen käännös, Rousseau, 1982 s. 188.) Hän kiisti universaalien oikeuden käytännön merkityksen: ”Sans doute il est une justice universelle émanée de la raison seule; mais cette justice, pour être admise entre nous, doit être réciproque. A considérer humainement les choses, faute de sanction naturelle, les lois de la justice sont vaines parmi les hommes; elles ne font que le bien du méchant et le mal du juste, quand celui-ci les observe avec tout le monde sans que personne les observe avec lui. Il faut donc des conventions et des lois pour unir les droits aux devoirs et ramener la justice à son objet. Dans l’état de nature, où tout est commun, je ne dois rien à ceux qui je n’ai rien promis; je ne reconnais pour être à autrui que ce qui m’est inutile. Il n’en est pas ainsi dans l’état civil, où tous les droits sont fixés par la loi.” (Rousseau, 1925 s. 39 [L. II, C. VI]. Englanninkielinen käännös, Rousseau, 1982 s. 191.)

Montesquieun ja Rousseauin ohella myös Cesare Beccaria (1738–1794) korosti tekopaikan erityisasemaa rikoksista rangaistaessa. Hänen mukaansa rangaistus tuli panna täytäntöön siellä missä rikos oli tehty. Vain tässä valtiossa oltiin pakotettuja loukkaamaan yksityishenkilöä, jotta yhteisö ei kärsisi vahinkoa. Muilla kuin tekopaikan valtiolla oli sen sijaan mahdollisuus karkottaa ja eristää henkilö, joka oli tehnyt muualla rikoksen.³⁹ Beccaria piti ajatusta rikoksentekijöiden luovuttamisesta kansakuntien välillä periaatteessa hyvänä. Hän ei kuitenkaan katsonut voivansa kannattaa tällaista luovuttamista ennen kuin lait vastaisivat paremmin inhimillisiä tarpeita, rangaistuksia lievennettäisiin ja ne irrotettaisiin mielivallasta ja ennakkoluuloista.⁴⁰

Beccarian ajatuksista sai vaikutteita Jeremy Bentham (1748–1832) joka korosti sitä, ettei ollut olemassa luonnonoikeutta todellisten luonnon lakien mielessä. Hän piti termiä luonnonoikeus (*law of nature*) kuvaannollisena ilmaisuna, joka kuvasi ihmisten yleisiä ihmisyhteisöistä riippumattomia taipumuksia. Vetoaminen luonnonoikeuteen todellisena luonnonlakien kodifikaationa oli Benthamin näkemyksen mukaan vetoamista kuvitteellisiin sääntöihin. Vetoaminen luonnonoikeuteen tai sen muunnelmiin⁴¹ perustui sympatioille ja antipatioille (*principle of sympathy and antipathy*) ja oli siksi lähtökohdiltaan Benthamin edustaman utilitaristisen näkemyksen vastaista. Myös termiä ”oikeudet” (*rights*) voitiin Benthamin mukaan käyttää todellisessa oikeudellisessa mielessään tai metaforisesti luonnollisia oikeuksia tarkoittavana. Luonnollisten oikeuksien käsitettä hän piti toiseen metaforaan perustuvana metaforana, joka oli järjen vastainen ja hallituksille vaarallinen käsite.⁴² Lakien alueellisen ulottuvuuden ja tuomioistuinten toimivallan osalta Bentham korosti paikallista ulottuvuutta. Tällainen paikallinen ulottuvuus saattoi olla suoraan tekopaikkaan perustuva tai perustua epäsuorasti tekijän kansalaisuuteen tai alamaisuuteen.⁴³

Toimivallan jonkinasteiseen laajentamiseen johti saksalainen idealismi ja sen ajatus absoluuttisesta oikeudenmukaisuudesta, joka vaati rikosten laajaa rankaisemista⁴⁴. Tämä Immanuel Kantin (1724–1804) ja Georg Wilhelm Friedrich Hegelin (1770–1831) näkemys nousi vallitsevaksi 1700-luvun loppupuolella. Näkemyksen taustalla oli 1700-luvulle asti vaikuttanut kristillinen ajatus, jonka mukaan inhimillinen oikeudenmukaisuus on vain jumalallisen oikeudenmukaisuuden heijastuma. Saksalainen idealismi toi tämän ajatuksen takaisin sekulaarisessa muodossa, mikä johti laajempaan rikosoikeuden soveltamisalaan ja

³⁹ Beccaria, 1984 s. 97 (§ XXIX). Suomenkielinen käännös, Beccaria, 1998 s. 91–92.

⁴⁰ Beccaria, 1984 s. 112–113 (§ XXXV); Beccaria, 1998 s. 106–107.

⁴¹ Tällaisia luonnonoikeuden muunnelmia olivat Benthamin mukaan esimerkiksi fraasit ”natural right”, ”natural equity”, ”the rights of man” jne. (Bentham, 1882 s. 7.)

⁴² Bentham, 1882 s. 7–9, 82–85.

⁴³ Bentham, 1945 s. 157–158.

⁴⁴ Ajatukseen absoluuttisesta oikeudenmukaisuudesta liittyi vaatimus, ettei minkään rikoksen maailmassa tullut jäädä sovitamatta. (Reschke, 1962 s. 61.) Oikeudenmukaisuuden rankaisemiselle asettamista edellytyksistä kts. Kant, 1919 s. 158–166.

edisti etenkin aktiivisen persoonallisuusperiaatteen omaksumista.⁴⁵ Aktiivinen persoonallisuusperiaate sai tukea erityisesti sitä kautta, että saksalainen idealismi korosti voimakkaasti kansalaisen sidosta valtioonsa. Kant katsoikin, että rankaisuoikeus on suvereenin oikeus alamaisiinsa nähden⁴⁶. Myös Hegel korosti ajattelussaan sitä, että yksilöiden ylin velvollisuus on olla valtion jäsen⁴⁷. Kant ei kirjoituksissaan käsitellyt kansainvälisen rikosoikeuden alaan kuuluvia kysymyksiä. Henzelin on todennut, että Kantin kirjoitusten pohjalta on mahdollista esittää erilaisia arvioita siitä, olisiko hän hyväksynyt universaaliperiaatteen, mutta yksiselitteistä ratkaisua kysymykseen ei ole löydetty⁴⁸.

Valtioiden lainsäädännössä toimivaltakysymyksiä käsiteltiin vielä 1700-luvun alussa usein forum-säännösten yhteydessä. Kysymys toimivaltaisesta forumista ja rikosoikeudellisesta toimivallasta eriytyi vasta 1700-luvun puolivälin jälkeen. Esimerkiksi Ruotsi-Suomessa toimivaltasäännökset olivatkin vielä vuoden 1734 laissa oikeudenkäymiskaaren 10 luvussa forum-säännösten yhteydessä. Tässä laissa peruslähtökohtana oli alueperiaate, mutta myös kansalaisen ulkomailla tekemistä vakavista rikoksista voitiin tuomita.⁴⁹ Lisäksi laissa oli säännöksiä ran- gaistusten yhdistämisestä, jos rikoksenteijä oli tehnyt rikoksia eri paikoissa.

1.4 KANSALLISVALTIOLLISET NÄKEMYKSET JA EKSTRATERRITORIAALISEN TOIMIVALLAN LAAJENTUMINEN

Vielä 1800-luvun laeissakin universaalitoimivalta esiintyi vain poikkeuksellisesti.⁵⁰ Yhtenä tällaisena poikkeuksena voidaan mainita Itävallan vuoden 1803 rikoslain laaja toimivaltasääntely. Kyseisessä laissa oli säädetty toimivaltaperus-

⁴⁵ *Oehler*, 1983 s. 117–118.

⁴⁶ *Kant*, 1919 s. 154, 158.

⁴⁷ *Hegel*, 1994 s. 205.

⁴⁸ *Henzelin*, 2000 s. 101–104.

⁴⁹ Tässä laissa toimivallasta säädettiin seuraavasti:

Rättegångs Balk 10:21

”Brott och misgiärningsmål, swårare och mindre, ransakes och dömes ther giärningen giordt är, ehwad rätt han elliest hörer til, som brutit. Hafwer någor å flera ställen giordt enahanda misgiärning; ransake och pröfwe Domaren å hwarje ort, om han til giärningen saker är: men warde dömd för altsammans, af den rätt ther han sist lagföres. Hafwer han flera slags misgiärningar å särskilta orter giordt, som swåra äro, eller å lif gå; tå skal om hwartera ransakas ther thet skedt, och gånge sedan dom öfwer then brotsliga ther thet timat, som grofwast är. Äro alla brotten ringa; dömes för hwartera thet skedt, och warde ther dom i fulbordan stäld.”

Rättegångs Balk, 10:22

”Giör swensk man dråp, eller annan swår gärning, å swensk man utrikes, och warder han ther ej gripen, utan kommer hit i Riket in; dömes ther han fångas, efter swensk rätt, om giärningen är uppenbar, äntå at ej någor målsägande åkärer. Bryter siöman under resa från utrikes ort; ther om skils i Sjölagen.”

⁵⁰ Kts. v. *Cleric*, *SchwJZ* 1920 s. 346.

teeksi esimerkiksi rikoksenteikijän kiinniotto (§ 33). Silloin kun kyseinen rikos ei ollut kohdistunut Itävaltaa vastaan, oli tätä toimivaltaa kuitenkin rajoitettu sitä kautta, että rikoksenteikijää tuli tarjota tekopaikan valtiolle luovutettavaksi.⁵¹

Kansallisvaltiolliset näkemykset toivat 1800-luvun lopussa esiin ajatuksen, ettei valtiolla ole sellaista toimivaltaa, mitä se ei itselleen ota. Katsottiin, että valtiolla on oikeus tarttua jokaiseen rankaisumahdollisuuteen.⁵² Tätä näkökantaa edusti esimerkiksi Karl Binding⁵³, joka korosti sitä, että valtioilla on kompetenssi määrätä rikosoikeutensa soveltamisalasta (*Kompetenz-Kompetenz*), eivätkä ristiriidat toisten valtioiden oikeuden tai kansainvälisen oikeuden kanssa rajoita tämän oikeuden sitovuutta. Tämän näkemyksen mukaan valtiolla on valta myös luopua toimivallasta esimerkiksi välttääkseen konflikteja toisten valtioiden kanssa, mutta tämä luopuminen oli valtion suvereenissa vallassa, eikä yleisesti sitovien normien velvoittamaa.⁵⁴

Norjan vuoden 1902 toimivaltasääntelyssä lähdettiin näistä kansallisvaltiollista ajatusta korostavista lähtökohdista. Katsottiin, että Norjan lainsäätäjällä on valta päättää Norjan rikoslain soveltamisalasta. Eräissä tapauksissa katsottiin aiheelliseksi ottaa tekopaikan laki huomioon, mutta tällöin taustalla oli enemmänkin syytetyn edun huomioon ottaminen kuin se, että olisi katsottu kansainvälisen oikeuden rajoittavan toimivaltaa. Universaalitoimivalta otettiinkin Norjan vuoden 1902 laissa ehkä laajempaan käyttöön kuin missään muualla.⁵⁵

Kansallisvaltiollisissa näkemyksissä perusta ekstraterritoriaaliselle toimivalalle oli täysin erilainen kuin varhaisemmissa luonnonoikeudellisissa näkemyksissä. Kansallisvaltion ja suvereniteetin korostus sulki pois kirjoittamattoman ylivaltiollisen sitovan oikeuden. Esimerkiksi Binding kiistikin ylikansallisen oikeuden olemassaolon:

”Da es für den Juristen weder ein göttliches noch ein natürliches, also kein kraft seiner inneren Autorität die ganze Welt beherrschendes Recht giebt, giebt es auch keine Weltnormen, sondern stets nur Normen der einzelnen Staatsgewalt. Aus ihnen erwächst nur dem sie aufstellenden Staate ein Gehorsamsrecht, aus ihrer Verletzung kan nur diesem ein Strafrecht erwachsen. Wie keine Weltnormen, so kann es auch keine Weltstrafrechte geben.”⁵⁶

Moraaliin ja filosofisiin käsityksiin perustuvia luonnonoikeudellisia näkemyksiä alettiin enenevässä määrin pitää irrelevantteina suvereenien valtioiden poliittisen järjestyksen kannalta ja alettiin korostaa sitä, että valtioiden toiminnan taustalla

⁵¹ Kts. Reschke, 1962 s. 61.

⁵² Oehler, 1983 s. 123. Kts. myös Zieher, 1977 s. 62.

⁵³ Kts. Binding, 1885 s. 372.

⁵⁴ Binding, 1885 s. 374. Vrt. Oehler, joka on pitänyt tällaista näkemystä epärealistisena (Oehler, 1983 s. 127).

⁵⁵ Kts. Tønnesen, 1981 s. 0.47, 7.8.

⁵⁶ Binding, 1885 s. 375.

olivat pikemminkin vallankäyttöön ja valtion intresseihin liittyvät perusteet.⁵⁷ Tästä kansakuntien tasa-arvoisuuden, riippumattomuuden ja vapauden korostamisesta huolimatta 1800-luvulla esiintyi kuitenkin myös pyrkimyksiä tehdä ihmisoikeuksista kansainvälisen yhteisön yhteinen asia. Pyrkimyksen taustalla ei kuitenkaan ollut enää aiemmin vallinnut ajatus kristikunnan yhtenäisyydestä ja uskonnollisesta missiosta, vaan pikemminkin valistuksen näkemyksiin pohjautunut maallistunut humanisuusajattelu.⁵⁸

⁵⁷ *Oehler*, 1983 s. 124; *Schachter*, 1991 s. 35–36.

⁵⁸ *Jescheck*, 1952 s. 39–41.

2 Rikosoikeudellinen toimivalta ennen toista maailmansotaa

2.1 TAPAOIKEUS JA KANSAINVÄLISET SOPIMUKSET

Tapaoikeudessa oli 1900-luvun alkuun mennessä vakiintunut näkemys merirosvouteen liittyvästä erityisestä toimivallasta. Esimerkiksi Yhdysvalloissa vuonna 1820 ratkaistuissa oikeustapauksissa korostettiin sitä, että kaikilla valtioilla on oikeus tuomita merirosvouksesta⁵⁹. Myös Isossa-Britanniassa vuonna 1934 käsitellyssä *In re Piracy Jure Gentium* -tapauksessa omaksuttiin tämä sama lähtökohta. In re Piracy Jure Gentium -tapauksessa tämä näkemys ilmaistiin seuraavasti:

”But whereas according to international law the criminal jurisdiction of municipal law is ordinarily restricted to crimes committed on its terra firma or territorial waters or its own ships, and to crimes by its own nationals wherever committed, it is also recognized as extending to piracy committed on the high seas by any national on any ship, because a person guilty of such piracy has placed himself beyond the protection of any State. He is no longer a national, but ‘hostis humani generis’ and as such he is justiciable by any State anywhere...”⁶⁰

Tämän erityisen toimivallan taustalla oli Grotiuksen ja Vattelin myötä kehittynyt näkemys, että merirosvot ovat koko ihmiskunnan vihollisia, jotka millä tahansa valtiolla on oikeus tuomita. Laajan toimivallan omaksumiselle oli kuitenkin myös käytännöllisiä perusteita, koska aavalla merellä tehtyjen rikosten yhteydessä ei välttämättä voitu osoittaa toimivaltaista tekopaikan valtiota tai lippuvaltiota, eikä tekijän kansalaisuusvaltiokaan kaikissa tapauksissa ollut kiinnostunut tai kykenevä syyttämään. Aavalla merellä tehtyihin rikoksiin oli kuitenkin tärkeää puuttua, koska merenkululla oli suuri taloudellinen, poliittinen ja sotilaallinen merkitys. Meri oli kauppatavaran ensisijainen tai ainoa mahdollinen kuljetusreitti, sotatantere ja suurvaltojen poliittisen kilpajuoksun areena. Lisäksi alukset olivat varsin puolustuskyvyttömiä aavalla merellä liikkeessaan.

Jo 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuoliskolla esiintyi myös pyrkimyksiä merirosvouksen ja siihen liittyvän laivojen tarkastusoikeuden sääntelyyn sopimustasolla.⁶¹ Laaja toimivalta nähtiin tässä vaiheessa kuitenkin lähinnä meriros-

⁵⁹ Kts. *The United States v. Smith*, 1820 s. 57; *The United States v. Pirates*, 1820 s. 67.

⁶⁰ *In re Piracy Jure Gentium*, 1934 s. 589.

⁶¹ Sundberg, *Treatise* 1973 s. 455–457; Sundberg, *International Criminal Law* 1999 s. 805.

vouteen liittyvänä poikkeuksellisenä toimivallan muotona eikä niinkään yleisenä toimivaltaperiaatteena⁶². Tämä ajattelutapa näkyy myös siinä, että 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa toimivallan laajentamiseen pyrittiin samaistamalla eräitä muita merialueilla tehtyjä tekoja merirosvouteen. Esimerkiksi orjien kuljetus ja vedenalaiset hyökkäykset pyrittiin ottamaan merirosvous (*piracy*) -käsitteen piiriin ja tätä kautta ulottamaan merirosvoukseen liittyvä toimivalta ja laivojen tarkastusoikeus myös näihin tekoihin.⁶³

Orjien kuljettamiseen aavalla merellä liittyi vastaavia toimivaltaongelmia kuin merirosvouteen, koska orjien kuljetus oli merirosvouksen tavoin pääosin aavalla merellä tapahtuvaa toimintaa. Varhaisimmat orjuutta koskevat kansainväliset säännöt koskivatkin nimenomaan orjien kauppaa ja kuljetusta, eivät niinkään orjuutta sinänsä. Syynä tähän oli se, että kauppataroituksessa tapahtuva orjien kuljetus oli yksityisten henkilöiden valtioiden alueen ulkopuolella harjoittamaa toimintaa, kun taas orjuuden salliminen tai kieltäminen oli selkeämmin valtioiden sisäinen asia. Orjakauppaan ja orjien kuljettamiseen puuttumisen taustalla oli paitsi kristillinen orjuuden vastainen ideologia myös orjuuden lakkauttamisvaiheeseen liittynyt pyrkimys estää se, että orjuuden salliminen eräissä valtioissa olisi muodostunut kilpailuvaltioksi kansainvälisessä kaupankäynnissä. 1800-luvulta lähtien vallalla olleet pyrkimykset orjakaupan ja orjuuden poistamiseen johtivat monien kansanvälisten sopimusten solmimiseen 1900-luvun alussa⁶⁴. Näihin orjuutta koskeviin sopimuksiin ei kuitenkaan otettu määräyksiä universaalitoimivallasta⁶⁵.

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa solmittiin myös eräitä muita kansainvälisiä rikoksia koskeneita sopimuksia, joissa käsiteltiin hajanaista joukkoa tekoja,

⁶² Kts. esim. *In re Piracy Jure Gentium*, 1934 s. 589; *Kenny*, 1902 s. 411.

⁶³ *Sundberg, Treatise* 1973 s. 455–457; *Bassiouni – Wise*, 1995 s. 132, 174; *Bassiouni, VJIL* 2001–2002 s. 112; *Schwarzenberger, Problems* 1950 s. 283–286; *Randall, TLR* 1988 s. 800; *Brownlie*, 2003 s. 230.

⁶⁴ Keskeinen orjuuden kieltävä sopimus on vuonna 1926 hyväksytty orjuutta koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 27/1927), joka rakentuu aikaisemmin hyväksyttyjen monenvälisten asiakirjojen pohjalle. Tämä sopimus muodostaa kansainvälisen perusnormiston orjakaupan ja orjuuden vastustamisessa. Sopimuksessa valtiot sitoutuvat estämään orjakaupan ja rankaisemaan siitä sekä pyrkimään orjuuden täydelliseen lopettamiseen. Muita 1900-luvun alussa hyväksyttyjä orjuutta koskevia sopimuksia olivat esimerkiksi naisten ja lasten kaupan ehkäisemistä tarkoittava kansainvälinen yleissopimus vuodelta 1921 (SopS 3/1927), valkoisen orjakaupan ehkäisemiseksi laaditut kansainväliset yleissopimukset vuosilta 1904 ja 1910 (SopS 3/1927) sekä vuonna 1933 solmittu yleissopimus täysi-ikäisten naisten kaupan vastustamiseksi (SopS 1/1937). Orjuuteen ja orjakauppaan liittyvistä sopimuksista kts. myös *Bassiouni, VJIL* 2001–2002 s. 112–115.

⁶⁵ Orjuuttaminen onkin mainittu esimerkkinä siitä, ettei tekojen kieltäminen kansainvälisellä tasolla vielä automaattisesti merkitse sitä, että valtioilla olisi oikeus tuomita näistä teoista universaaliperiaatteen nojalla (*Henzelin*, 2000 s. 381). On kuitenkin esitetty myös näkemyksiä, että orjakauppa olisi universaaliperiaatteen alainen rikos. Esimerkiksi *Schachter* on esittänyt orjakaupan yhtenä esimerkkinä perinteisesti universaaliperiaatteen piiriin kuuluvista rikoksista (*Schachter*, 1991 s. 254, 267) ja myös Princetonin yliopistossa laadituissa universaalitoimivaltaa koskevissa periaatteissa orjuus on mainittu yhtenä kansainvälisen oikeuden vastaisena rikoksena, johon liittyy universaalitoimivalta (*Princeton principles*, 2001 s. 29, 45–46).

joilla oli erilaisia kansainvälisiä vaikutuksia tai ilmenemismuotoja. Monien sopimusten taustalla olivat ongelmat, joita oli aiheutunut siitä, että 1800-luvulla erilaiset matkustusmahdollisuudet sekä liikkumisen ja kommunikaation tavat olivat lisääntyneet. Taustalla oli myös se yleisempi kehityspiirre, että rikoksiin ja toimivaltaan liittyviä ongelmia pyrittiin enenevässä määrin ratkaisemaan yhteistyön ja sopimusten kautta.⁶⁶ 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa solmittiin esimerkiksi siveettömän materiaalin kauppaa⁶⁷, merenalaisten kaapelien vahingoittamista⁶⁸ ja huumausainerikoksia⁶⁹ koskevia sopimuksia. Näissä sopimuksissa ei kuitenkaan ollut omaksuttu mitään johdonmukaista linjaa toimivallan suhteen, eikä niissä ollut selkeää universaaliperiaatetta koskevaa määräystä.⁷⁰

Vuonna 1929 solmittu rahanväärennystä koskeva sopimus⁷¹ on ensimmäinen kansainvälisiä rikoksia koskeva sopimus, jossa valtioille asetetaan velvoite syyttää rikoksentekejiä, joita ei luovuteta. Kansainvälisen liikenteen lisääntyminen 1900-luvun alussa oli tuonut mukanaan rikollisten menetelmien leviämisen valtiorajoista piittaamatta. Samalla kiinteämmäksi käyneet taloudelliset suhteet eri kansojen välillä aiheuttivat sen, että yhdessä valtiossa tapahtuneet raharikokset vaikuttivat haitallisesti muidenkin maiden talouselämään heikentämällä yleistä luottamusta rahaan maksuvälineenä ja aiheuttamalla häiriöitä ja esteitä valtioiden talousyhteistyölle. Tällaisten rikosten vastustaminen oli muuttunut entistä enemmän kysymykseksi, jota yksittäiset valtiot eivät pystyneet ratkaisemaan.⁷² Rahan merkityksellisyyden vuoksi pidettiin välttämättömänä saada ainakin koko Eurooppaan lainsäädäntö, joka estää rahan valmistamisen luvatta. Tämän sopimuksen muotoilussa otettiin kuitenkin huomioon se, ettei kaikissa valtioissa hyväksytty toimivallan käyttöä ulkomailla tehtyjen rikosten suhteen, eikä sopimuksessa asetettu velvoite syyttää tai luovuttaa siksi ollut ehdoton.⁷³

Kansainvälisten sopimusten asettamat velvoitteet johtivat muutoksiin myös kansallisella tasolla. Suomessa annettiin vuonna 1895 asetus, jossa säädet-

⁶⁶ *Harvard Draft, AJIL 1935* supplement s. 443. Kansainvälisen yhteistyön ja sopimusten merkityksen kasvua kuvastaa myös Kansainliiton perustaminen vuonna 1919.

⁶⁷ Kansainvälinen sopimus epäsideellisten julkaisujen leviämisen ehkäisemisestä vuodelta 1910 (SopS 16/1923). Epäsideellisten julkaisujen levittämisen ja kaupaksipitämisen ehkäisemistä tarkoittava Genèvessä 26 päivänä syyskuuta 1923 tehty kansainvälinen yleissopimus (SopS 13/1927).

⁶⁸ Convention for the Protection of Submarine Cables, 1884 (ATS 1901 No. 1), Declaration 1886 (ATS 1901 No. 1), Final Protocol 1887 (ATS 1901 No. 1). Kts. näistä rikoksista myös *Bantekas – Nash, 2003* s. 100–103.

⁶⁹ Kts. esim. kansainvälinen opiumsopimus, allekirjoitettu Haagissa 23 päivänä tammikuuta 1912 (SopS 19/1922). Genevessä 19 päivänä helmikuuta 1925 tehty kansainvälinen opiumsopimus (SopS 27/1928). Huumausaineiden valmistuksen rajoittamista ja kaupan säännöstämistä tarkoittava yleissopimus, 1931 (SopS 49/1936).

⁷⁰ Kts. näiden sopimusten toimivaltasäännösten tulkinnasta *Harvard Draft, AJIL 1935* Supplement s. 476–480.

⁷¹ Yleissopimus väärän rahan valmistamisen vastustamiseksi, 1929 (SopS 47/1936).

⁷² *HE 22/1931 vp.* s. 1–2.

⁷³ *Bassiouni – Wise, 1995* s. 12–13.

tiin mahdollisuudesta syyttää Suomessa tavattua ulkomaalaista, joka oli tehnyt rikoksen ulkomailla, silloin kun kansainvälinen sopimus velvoitti tuomitsemiseen⁷⁴. Tällä säännöksellä otettiin Suomen lainsäädäntöön ensimmäisen kerran universaalitoimivaltaa muistuttava toimivallan muoto. Vuonna 1932 (L 27.5.1932/178) kyseinen asetus korvattiin lailla, jonka nojalla voitiin asettaa syytteeseen vieraan valtion kansalainen, joka oli tehnyt ulkomailla sellaisen rikoksen, josta häntä Suomen ja vieraan valtion välisen sopimuksen mukaan tuli rangaista Suomessa.⁷⁵ Sisällöllisesti uusi laki vastasi pitkälti kumottua asetusta. Tämän lain nojalla saattoi ulkomaalaisen ulkomailla tekemä rikos tulla Suomessa Suomen lain mukaan tuomituksi silloinkin, kun teko oli tehty vieraan valtion kansalaista vastaan. Tällainen tuomitseminen perustui Suomen ja vieraan valtion välillä tehtyyn sopimukseen.⁷⁶ Lisäksi ns. maailmanrikokset oli asetettu poikkeusasemaan erityisillä säännöksillä. Tällaisena poikkeuksena mainittiin rikoslain 1 luvussa raharikos (RL 1 § 2 c, L 27.5.1932/178). Muita tapauksia, joissa erityinen toimivalta perustui Suomea sitoviin kansainvälisiin sopimuksiin, olivat Y. J. Hakulisen mukaan esimerkiksi porttolanpito ja prostituutioon taivuttaminen, valkoinen orjakauppa ja epäsiiveellisten julkaisujen levittäminen.⁷⁷

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa syntyi kansainvälisellä tasolla myös sotaa koskeva sopimussääntely, jonka yhteydessä valtioille asetettiin ensimmäi-

⁷⁴ Keisarillisen Majesteetin Armollinen asetus, joka koskee Suomen lain soveltamista eräissä tapauksissa henkilöön, joka ei ole Suomen mies ja ulkopuolella Venäjän valtakunnan aluetta on tehnyt rikoksen toista vastaan, joka ei ole Suomen mies.

Me Nikolai Toinen, Jumalan Armosta, koko Wenäjänmaan Keisari ja Itsevaltias, Puolanmaan Tsaari, Suomen Suuriruhtinas y.m., y.m., y.m., Teemme tietäväksi: Suomenmaan Valtiosäätyjen alamaisesta esityksestä Me, lisäykseksi siihen, mitä 19 p:nä Joulukuuta 1889 annetun rikoslain 1 luvun 2 §:ssä on säädetty niistä, jotka ovat Suomen rikoslain alaisia, täten armossa säädämme:

Jos joku, joka ei ole Suomen mies, ulkopuolella Venäjän valtakunnan aluetta on toista vastaan, joka ei myöskään ole Suomen mies, tehnyt semmoisen rikoksen, josta hän, Venäjän ja vieraan vallan välisen sopimuksen mukaan, on Venäjän valtakunnassa tuomittava, ja hän sittemmin tavataan Suomessa, syytettäköön häntä Suomen oikeudessa ja sovellettakoon häneen Suomen lakia. Tätä kaikki asianomaiset alamaisuudessa noudattakoot.

⁷⁵ Laki Suomen lain soveltamisesta eräissä tapauksissa ulkomaalaisen Suomen ulkopuolella tekemiin rikoksiin.

Sen lisäksi, mitä rikoslain 1 luvun 2 §:ssä on säädetty Suomen lain soveltamisesta henkilöön, joka ei ole Suomen mies, säädetään Eduskunnan päätöksen mukaisesti täten:

Jos joku, joka ei ole Suomen kansalainen, on Suomen ulkopuolella tehnyt sellaisen rikoksen josta häntä Suomen ja vieraan valtion välisen sopimuksen mukaan on rangaistava Suomessa, tuomitakoon, jos hänet sittemmin täällä tavataan, Suomen tuomioistuimessa ja Suomen lain mukaan, vaikkakaan hänen rikoksensa ei olisi sellainen kuin rikoslain 1 luvun 2 §:ssä sanotaan.

⁷⁶ Kts. *Sundström, DL 1932 s. 317–318*. Myös eräissä muissa valtioissa oli 1930-luvun puoliväliin mennessä säännöksiä, joiden mukaan toimivaltaa harjoitettiin sellaisissa tilanteissa, joissa kansainvälinen sopimus auktorisoi toimivallan käytön. Kts. näistä *Harvard Draft, AJIL 1935 Supplement s. 477–478*.

⁷⁷ *Hakulinen, DL 1963 s. 242*. Muiden valtioiden sääntelystä kts. *Harvard Draft, AJIL 1935 Supplement s. 569–571*.

sen kerran velvoite kriminalisoida tiettyjä sotaan liittyviä toimia⁷⁸. Näkemys sotarikoksiin liittyvästä universaaliperiaatteesta ei kuitenkaan ollut kehittynyt vielä ennen toista maailmansotaa. Merkittävää kehitystä sotarikoksiin liittyvän toimivallan kannalta merkitsivät kuitenkin jo ensimmäisen maailmansodan jälkeiset yritykset rangaista Saksan keisaria ja sotarikoksiin syyllistyneitä. Tämä merkitsi uutta vaihetta sotarikoksista seuraavan rikosoikeudellisen vastuun kehittymisen kannalta. Vaikka yksilöiden rikosoikeudellinen tuomitseminen suurelta osin epäonnistui ensimmäisen maailmansodan jälkeen⁷⁹, loivat Leipzigin tuomiot kuitenkin pohjaa toisen maailmansodan jälkeen omaksutuille periaatteille ja niiden hyväksyttävyydelle kansainvälisessä yhteisössä.⁸⁰

2.2 SUVEREENISUUS JA TOIMIVALTA 1900-LUVUN ALUSSA

1800-luvulla ja 1900-luvun alussa solmittujen sopimusten toimivaltaa koskevat määräykset olivat siis vielä varsin varovaisia ja puutteellisia. Tämä johtui ainakin osittain siitä, että monet valtiot suhtautuivat vielä 1900-luvun alussa kielteisesti toimivallan ulottamiseen tekoihin, jotka oli tehty toimivaltaa käyttävän valtion ulkopuolella. Erityisen vahvasti rikosten alueellista luonnetta korostettiin *common law* -maissa. Esimerkiksi englantilaisessa traditiossa noudatettiin lähes yksinomaan alueperiaatetta⁸¹, ja myös australialaisessa oikeuskäytännössä kehittyi 1800-luvun lopulla näkemys, jonka mukaan kaikki rikokset olivat paikallisia ja toimivalta kuului valtiolle, jossa rikos oli tehty⁸². Esimerkiksi Courtney Stanhope Kenny esitti 1902 ilmestyneessä teoksessaan näkemyksen, että on kansainvälisen oikeuden nojalla kiellettyä tuomita ulkomaalaisia mistään kyseisen valtion alueellisen toimivallan ulkopuolella tehdyistä teoista merirosvousta lukuun

⁷⁸ Kts. esim. vuonna 1906 solmitun haavoittuneiden ja sairaiden suojelua maasodassa koskevan Geneven sopimuksen 28 artikla (SopS 10/1924). Myös Haagissa vuosina 1899 ja 1907 solmittujen maasodan lakeja ja tapoja koskeneiden yleissopimusten liitteenä olevissa maasodan lakeja ja tapoja koskevista ohjesäännöissä kiellettiin tietynlaisen omaisuuden tuhoaminen ja velvoitettiin ryhtymään kannetoiimiin, jos tällaista oli ilmennyt (L 40/1901, SopS 11/1924). Keskeinen merkitys sotarikoksiin liittyvän rikosoikeudellisen vastuun kehittymisen kannalta oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen solmituilla rauhansopimuksilla. Versailles'n sopimus velvoitti hävinneet tunnustamaan voittajien oikeuden syyttää sodan lakien ja tapojen loukkauksista ja sisälsi myös tarkempia luovuttamiseen ja syyttämiseen liittyviä määräyksiä (art. 227–230).

⁷⁹ Liittoutuneet suostuivat Saksan kompromissiesitykseen rikollisten tuomitsemisesta Saksassa, mikä johti siihen, että suuri osa epäillyistä sotarikollisista todettiin syyttömiksi tai vapautettiin. Perusteina syyttömäksi toteamisille ja vapauttamisille voitiin esimerkiksi todeta, että näyttö oli puutteellista tai etteivät kyseiset teot olleet Saksan lain säätelemiä. Lisäksi annetut tuomiot olivat varsin lyhyitä ja useat tuomitut onnistuivat pakenemaan. (Bierzanek, *Treatise* 1973 s. 566–568; Tarkka, 1977 s. 24.)

⁸⁰ Gardocki, *ZStW* 1986 s. 706–709; Jescheck, 1952 s. 41–42; Tarkka, 1977 s. 24.

⁸¹ *Halsbury's Laws of England*, 1990 vol. 11(1), s. 462–464; Williams – Castel, 1981 s. 6.

⁸² Hinton – Lind, *CLJ* 1999 s. 285–286.

ottamatta⁸³. Myös William Edward Hall suhtautui kriittisesti siihen, että eräiden valtioiden lainsäädännössä toimivalta oli ulotettu tekoihin, joita ulkomaalainen oli tehnyt ulkomaalaisen toimivallan piirissä⁸⁴. Tämän common law -maissa kehittyneen rikosten alueellista luonnetta koskevan näkemyksen taustalla oli ilmeisesti valtiosuvereniteettiin liittyvä harkinta ja samalla erityisesti common law -oikeudelle ominainen näkemys jurystä paikallisten olosuhteiden tuntijana⁸⁵. Käytännössä taustalla lienee ollut myös se, että anglosaksiset maat olivat maantieteellisen sijaintinsa ansiosta varsin suojatussa asemassa, kun sen sijaan Länsi-Euroopassa liikkuminen valtioiden välillä on aina ollut helpompaa⁸⁶.

Alueperiaatteen yksinomaisuutta tai ensisijaisuutta korostavissa näkemyksissä rikosoikeuden katsottiin olevan varsin kansallinen oikeudenala ja kuuluvan valtion suvereniteetin ydinalueeseen. Rikosoikeudellisen lainsäädännön säätämisen katsottiin kuuluvan suvereenin valtion toimivaltaan samoin kuin verotuksen ja oikeuden solmia valtiosopimuksia, ja rikosoikeudellisen toimivallan ulottamista toisessa valtiossa tehtyihin tekoihin pidettiin tekopaikan valtion suvereenisuuden loukkauksena. Tämän perinteisen näkemyksen mukaan tuomio rikosasiassa on suvereenisuuden ilmaus ja saattaa siksi olla myös toisen valtion suvereenisuuden loukkaus. Tällöin lähtökohtana on ajatus, että itsenäisten valtioiden järjestelmässä kukin valtio hallitsee omalla alueellaan ja yleensä vain omalla alueellaan ja myös oikeudenkäytön katsotaan kuuluvan tämän hallintavallan piiriin.⁸⁷ Klassinen kansainvälisen oikeuden teoria erottikin rikosoikeuden ja kansainvälisen oikeuden selkeästi omiksi aloikseen. Kansainvälinen oikeus käsitteli valtioiden keskinäisiä oikeussuhteita, kun taas rikosoikeus käsitteli valtion rikostoimivaltaa suhteessa toimivaltansa alaisuudessa oleviin yksityishenkilöihin. Valtioiden välisissä suhteissa kansainvälisen oikeuden rikkomusten perinteisenä seurauksena eivät ole olleet rikosoikeudelliset rangaistukset, vaan diplomaattisten ja taloussuhteiden katkaiseminen, vahingonkorvausvaatimukset, repressaalit ja äärimmäisissä tapauksissa sota. Näiden toimien toteutus on perinteisesti ollut valtion itseavun varassa.⁸⁸

Rikosoikeudellisen toimivallan laajentuminen edellytti suvereenisuuden toimivallalle asettamien rajoitusten ja esteiden vähentämistä. Tässä suhteessa radikaalisti uudenlaista ajattelua edustivat jo edellä käsitelty kansallisvaltiolliset

⁸³ *Kenny*, 1902 s. 411. Sen sijaan teoksensa vuonna 1936 ilmestyneessä painoksessa *Kenny* ei enää puhu kansainvälisen oikeuden asettamasta kiellosta. Hän kuitenkin toteaa monien valtioiden näkemyksenä olevan, ettei valtio saa tuomita ulkomaalaisia rikoksista, jotka on tehty sen alueellisen toimivallan ulkopuolella. (*Kenny*, 1936 s. 487.)

⁸⁴ *Hall*, 1924 s. 261–264.

⁸⁵ *Goode*, *CLJ* 1996 s. 268; *Williams*, *LQR* 1965 s. 276.

⁸⁶ *Sundberg*, *Treatise* 1973 s. 471; *Williams – Castel*, 1981 s. 6.

⁸⁷ *Alldridge*, 2000 s. 138; *Lainvalmisteluosasto* 2/1991 s. 3; *Feller*, *Treatise* 1973 s. 38–39.

⁸⁸ *Jeschke*, 1952 s. 2–3, 9.

näkemykset, joissa lähtökohtana oli, että suvereeneilla valtioilla on oikeus määrätä toimivaltansa rajoista.⁸⁹

Kysymystä valtiosuvereniteetin ja rikosoikeudellisen toimivallan välisestä suhteesta käsiteltiin Kansainvälisessä tuomioistuimessa *Lotus*-tapauksen yhteydessä vuonna 1927⁹⁰. *Lotus*-tapauksessa oli kyse ranskalaisen *Lotus*-aluksen ja turkkilaisen *Boz-Kourt*-aluksen yhteentörmäyksestä aavalla merellä elokuussa 1926. Yhteentörmäyksen seurauksena turkkilainen alus upposi ja kahdeksan Turkin kansalaista kuoli. Kun ranskalainen alus tuli maihin Turkissa sen vahtiupseeri pidätettiin ja myöhemmin tuomittiin kuolemantuottamuksesta kahdeksaksikymmeneksi päiväksi vankeuteen ja sakkoon. Ranska vastusti kansalaisensa pidätystä, oikeudenkäyntiä ja tuomiota. Osapuolet päättivät viedä Kansainvälisen tuomioistuimen (PCIJ) ratkaistavaksi kysymyksen siitä, loukkasiko Turkin toimivallan käyttö tapauksessa kansainvälisen oikeuden periaatteita.⁹¹ Ranska katsoi, että toimivalta tapauksessa olisi kuulunut pelkästään sille ja kiisti sen, että Turkilla olisi toimivalta pelkästään sillä perusteella, että uhrin olivat turkkilaisia. Ranskan näkemys oli, että Turkin olisi tullut osoittaa jokin kansainvälisen oikeuden tunnustama perusta toimivallan käytölle. Turkki puolestaan pyysi tuomioistuinta vahvistamaan, että sillä oli tapauksessa toimivalta. Turkin näkemyksen mukaan sillä oli oikeus käyttää toimivaltaa, koska sen harjoittama toimivallan käyttö ei ollut ristiriidassa kansainvälisen oikeuden periaatteiden kanssa.⁹²

Kansainvälinen tuomioistuin katsoi päätöksessään Turkin toimivallan käytön sallituksi ja korosti sitä, ettei ollut kansainvälisen oikeuden periaatetta, joka olisi sulkenut pois tällaisen toimivallan mahdollisuuden. Näin ollen toimivallan käyttö oli Turkin vapaan harkinnan piirissä, eikä Turkki ollut siksi toiminut kansainvälisen oikeuden vastaisesti.⁹³ Ratkaisu oli äänestysratkaisu, jossa äänten mentyä tasan puheenjohtajan ääni ratkaisi. Eriävissä mielipiteissä korostettiin alueeseen ja kansalaisuuteen perustuvien toimivaltaperiaatteiden ensisijaisuutta ja pidettiin Turkin toimivallan käyttöä kansainvälisen oikeuden yleisesti hyväksyttyjen periaatteiden vastaisena. Valtioiden itsenäisyyden ja suvereenisuuden katsottiin edellyttävän sitä, että kunkin valtion rikoslakia sovellettiin vain kysei-

⁸⁹ Esimerkiksi eräissä norjalaisissa näkemyksissä onkin lähdetty siitä, että Norjan suvereenisuus pitää sisällään mahdollisuuden päättää vapaasti siitä, kuinka laajasti Norjan rikoslakia voidaan käyttää ulkomaalaisen ulkomailla tekemiin tekoihin. Tosin norjalaisissakin näkemyksissä on tunnustettu se, että sisäisiin asioihin puuttumisen kielto voi asettaa eräitä rajoituksia toimivallan käytölle. Tällaisina rajoituksina on mainittu esimerkiksi kaksoisrangaistavuuden vaatiminen ja vaatimus tekopaikan suostumuksesta toimivallan käytölle, silloin kun kyseinen teko ei ole loukannut syyttävän valtion omia intressejä. (Kts. *Tønnesen*, 1981 s. 0.46–0.47, 1.123–1.124.)

⁹⁰ *Lotus*, 1927. Kts. *Lotus* -tapauksesta myös esim. *Brownlie*, 2003 s. 238–239, 300–301; *Schachter*, 1991 s. 250–252; *Henzelin*, 2000 s. 138–148; *Germann*, *SchwZ-Str* 1954 s. 238–239; *Cowles*, *CalLRev* 1945 s. 178–181; *Drost*, *ZIR* 1930–1931 s. 124–125; *NOU* 1984:31 s. 20, 24.

⁹¹ *Lotus*, 1927 s. 5, 10–12.

⁹² *Lotus*, 1927 s. 6–9, 18.

⁹³ *Lotus*, 1927 s. 31–33.

sen valtion alueella tehtyihin tekoihin ja kyseisen valtion kansalaisen tekemiin tekoihin.⁹⁴

Nykyisen merioikeudellisen sääntelyn nojalla kysymys toimivallasta yhteentörmäystapauksissa ratkaistaisiin toisin kuin Lotus-tapauksessa, eikä tapausta voi merioikeuden muutosten jälkeen enää pitää merioikeudellisesti merkittävänä. Lotus-tapauksella katsotaan kuitenkin edelleen olevan yleisempää merkitystä valtion ekstraterritoriaalisen rikosoikeudellisen toimivallan rajojen määrittämisen kannalta.⁹⁵ Tapauksessa tuomioistuimien piti lähtökohtana sitä, että valtioilla on laaja oikeus määrittää toimivaltansa ala. Tuomioistuimien korosti sitä, että itsenäisillä valtioilla on vapaa tahto, eikä rajoituksia niiden itsenäisyydelle voida olettaa.⁹⁶ Päätöksen on katsottu antavan valtioille lähtökohtaisesti laajan harkinnan soveltamisalansa ulottamisessa alueensa ulkopuolelle, mutta tietyissä tapauksissa valtion harkinta voi olla kieltojen rajoittamaa.⁹⁷ Sverre Tønnesen on todennut, että tällä päätöksellä vahvistettiin se, että valtio voi käyttää toimivaltansa halunsa mukaan, ellei toimivallan käyttöä ole kansainvälisessä oikeudessa nimenomaan kielletty. Hän onkin katsonut, että tämän päätöksen jälkeen näyttötaakka on sillä, joka väittää toimivallan käytön olevan kansainvälisen oikeuden vastaista.⁹⁸ Lotus-tapausta on kuitenkin tulkittu eri tavoin. Erilaisissa tulkinnoissa on korostettu ratkaisun eri lausumia ja näin tapausta on voitu käyttää perusteena lähes vastakkaisille argumenteille.⁹⁹

⁹⁴ Opinion dissidente de M. Loder (*Lotus*, 1927 s. 35); Opinion dissidente de M. Weiss (*Lotus*, 1927 s. 44–45, 49); Opinion dissidente de M. Nyholm (*Lotus*, 1927 s. 59, 62–63); Dissenting opinion by Mr. Moore (*Lotus*, 1927 s. 68–69, 91–94); Opinion dissidente de M. Altamira (*Lotus*, 1927 s. 95–96, 101–102, 106).

⁹⁵ Esimerkiksi Henkin katsoo, että kyseinen ratkaisu oli väärä tai ainakin se on myöhemmän kehityksen kumoama, vaikka siihen vedotaan yhä. Henkin viittaa tässä yhteydessä merioikeudellisiin sopimuksiin jotka antavat oikeudellisen toimivallan lippuvaltiolle tai upseerin kansallisuusvaltiolle. (*Henkin*, 1995 s. 230–232.) Kts. myös Jescheck, *FS Maurach* 1972 s. 583, *Oehler*, 1983 s. 311–312 ja *Hakapää*, 2003 s. 190–191. Vrt. Sundberg, joka katsoo, ettei aavan meren sopimus ole vaikuttanut Lotus-tapauksen yleisempään merkittävyyteen. Sundberg katsoo, että Lotus-tapaus kruunasi yleisen kehityksen kohti rikoslain ekstraterritoriaalisempaa soveltamista. (*Sundberg, Treatise* 1973 s. 471; *Sundberg, International Criminal Law* 1999 s. 814–815.) Myös Zieher katsoo, ettei tapaus ole menettänyt merkitystään kansainvälisen oikeuden rajoittavan funktion tunnustavalta osaltaan, eli se tuomioistuimen näkemys, että valtioilla on laaja vapaus käyttää lakejaan suhteensa alueensa ulkopuolisiin henkilöihin, omaisuuteen ja toimiin, kun eivät ylitä kansainvälisen oikeuden asettamia rajoja on edelleen pätevä. (*Zieher*, 1977 s. 63.) Kts. myös *Gardocki*, *NTJK* 1989 s. 59–60.

⁹⁶ *Lotus*, 1927 s. 18–19.

⁹⁷ Kts. *Simson*, *SvJT* 1956 s. 310–311; *Cameron*, *Criminal Law Theory* 1992 s. 564; *Bowett*, *BY-BIL* 1982 s. 3; *Schachter*, 1991 s. 250–251.

⁹⁸ *Tønnesen*, 1981 s. 1.115–1.116. Kts. myös *Cowles*, *CalRev* 1945 s. 178–181. Erityistä toimivallan käyttöön oikeuttavaa säännöstä ei siis vaadita. (*Gardocki*, *RIDP* 1989 s. 104.)

⁹⁹ Esimerkiksi Kansainvälisen tuomioistuimen ratkaiseman Congo v. Belgium -tapauksen yhteydessä annetuissa eriävissä mielipiteissä on universaaliperiaatteen rajoitettua luonnetta puolustanut Guillaume korostanut sitä, että Lotus-tapauksen mukaan valtion toimivalta ei ole rajoitukseton, kun taas laajan universaaliperiaatteen puolesta puhunut van den Wyngaert korosti sitä, että Lotus-tapauksen mukaan valtiolla on oikeus ekstraterritoriaaliseen toimivaltaan, jos sitä ei ole kielletty

Lotus-tapaus oli kuitenkin merkittävä, koska se vahvisti näkemyksen, ettei alueperiaate ole yksinomainen ja poissulkeva toimivaltaperiaate¹⁰⁰. Tapaus loi perustaa toimivaltasääntelyn laajentumiselle kansallisella tasolla ja sitä kautta myös universaaliperiaatteelle, vaikkei ratkaisussa otettukaan suoranaisesti kantaa universaaliperiaatteen tai sijaislainkäytön sallittavuuteen.

kansainvälisessä oikeudessa. (*Congo v. Belgium*, 2002; Separate opinion of President Guillaume, s. 3; Dissenting opinion of Judge van den Wyngaert, s. 26.)

¹⁰⁰ Sundberg on todennut, että Lotus-tapaus kruunasi kehityksen kohti rikosoikeuden ekstraterritoriaalisempaa soveltamista ja jopa anglosaksiset maat ovat kokeneet tarpeelliseksi seurata tätä kehitystä. (*Sundberg, Treatise* 1973 s. 471.)

3 Kehitys toisen maailmansodan jälkeen

Keskeisin kehitys universaalitoimivaltaa koskevassa kansallisessa ja kansainvälisessä sääntelyssä on tapahtunut toisen maailmansodan jälkeen. Universaaliperiaatteen ala on merkittävästi laajentunut ja sen hyväksyttävyys lisääntynyt sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Myös universaaliperiaatteen sisältö ja merkitys ovat muuttuneet ja kehittyneet. Toisen maailmansodan jälkeen universaalitoimivallan laajentumisen taustalla on ollut kaksi toisistaan irrallista kehityssuuntausta. Toisaalta universaalitoimivallalle on luonut tarvetta ja soveltamistilanteita ihmisoikeusajattelun kehittyminen. Tässä suhteessa toisen maailmansodan jälkeiset sotarikosprosessit aloittivat uuden vaiheen ja toivat esiin ajatuksen eräisiin vakaviimpiin rikoksiin liittyvästä yleisestä toimivallasta. Toisaalta taas tarvetta universaalitoimivallalle on luonut yleinen kansainvälistymiskehitys ja siihen liittyvä rikollisuuden kansainvälistyminen, joka vaatii valtioiden välistä yhteistyötä rikollisuuden torjumisessa ja rankaisemisessa. Toisen maailmansodan jälkeen onkin tapahtunut maailmanrikosten ja kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten käsitteellinen eriytyminen toisistaan¹⁰¹. Kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten kehityksen taustalla olivat toisen maailmansodan kokemukset, sodanjälkeiset sotarikosprosessit ja ihmisoikeusajattelun kehittyminen. Maailmanrikosten kehittymisen taustalla on puolestaan ollut valtioiden tarve vastustaa yhdessä kansainvälistyvää rikollisuutta. Tämä on johtanut maailmanrikoksia koskevien sopimusten solmimiseen ja toimivallan laajentamiseen.

3.1 IHMISOIKEUDET JA KANSAINVÄLISEN OIKEUDEN VASTAISET RIKOKSET

Toisen maailmansodan jälkeisiä sotarikosprosesseja on oikeutetusti arvosteltu siitä, että ne olivat voittajavaltojen oikeudenkäyttöä häviäjiä vastaan, mikä osittain tapahtui takautuvasti säädetyn rikoslain nojalla¹⁰². Puutteistaan huolimatta

¹⁰¹ Kyse on siis nimenomaan käsitteellisestä eriytymisestä. Vaikka maailmanrikokset ja varsinaiset kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset voidaan erottaa toisistaan käsitteellisellä tasolla, on näitä kahta kansainvälisten rikosten ryhmää vaikea käytännössä täysin erottaa toisistaan. Useimmat varsinaisista kansainvälisen oikeuden vastaisista rikoksista on otettu myös kansainvälisiin sopimuksiin, jolloin niillä on myös sopimuksiin perustuvan maailmanrikoksen luonne. Varsinaisiin kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin on kuitenkin liitetty omia erityisiä piirteitään ja siksi näiden kahden kansainvälisten rikosten ryhmän käsitteellinen erottaminen toisistaan on oikeudenalan kehityksen ja sisällön ymmärtämisen kannalta olennaista.

¹⁰² Jescheck, 1952 s. 6; Jareborg, *FS Thornstedt* 1983 s. 336; Jareborg, 1989 s. 48; Frände, 1989 s. 29; Träskman, *FS Codex* 1990 s. 226.

näitä prosesseja ja niiden keskeisimpien periaatteiden vahvistamista Yhdistyneissä Kansakunnissa voidaan kuitenkin pitää kansainvälisen oikeuden ja kansainvälisen rikosoikeuden keskeisenä käännekohtana ja nykymuotoisen kansainvälisen rikosoikeuden alkuna.¹⁰³ Myös nykykäsitteiden mukaiset ihmisoikeudet ovat tulleet oikeuskirjallisuuteen toisen maailmansodan jälkeen¹⁰⁴. Kokemukset kolmannen valtakunnan oikeudellisesta positivismista olivat vaikuttamassa siihen, että ihmisarvoa ja perustuslaillisia perusarvoja korostava ajattelu vahvistui. Etenkin Länsi-Euroopassa onkin toisen maailmansodan jälkeen ollut havaittavissa eräänlainen luonnonoikeusajattelun renessanssi¹⁰⁵. Esiin nousi kysymys siitä, ulottuuko valtion suvereenisuus niin pitkälle, että se voi ilman seuraamuksia tuhota omia kansalaisiaan.¹⁰⁶

Toisen maailmansodan tapahtumien seurauksena aiemmin vain vieraiden valtioiden kansalaisille kuulunut kansainvälisoikeudellinen suojeleminen ulotettiin kaikkii ihmisiin, myös valtion omiin kansalaisiin¹⁰⁷. Alettiin korostaa sitä, ettei ihmisoikeuksien näkökulmasta keskeistä ole loukattujen yksilöiden kansalaisuus, vaan päinvastoin: ihmisoikeuksien kannalta voi olla keskeistä nimen-

¹⁰³ Werle, *ZStW* 1997 s. 808–809.

¹⁰⁴ Green, *FYBIL* 1991 s. 155. Ihmisoikeuksien kehityksen lähtökohtana olivat Ranskan suuren vallankumouksen vapausoikeudet. Erityisesti uskonnollisten vähemmistöjen suojeleminen tähtääviä sopimuksia oli tosin laadittu jo tätä ennen. (Kts. Green, *FYBIL* 1991 s. 155.) 1700-luvun ihmisoikeusjulistusten aatehistoriallisena perustana on usein pidetty Grotiuksen, Hobbesin ja Pufendorfin näkemyksiin perustuvaa luonnonoikeusperinnettä (Korkman, *Filosofien* 2001 s. 88–89). Tämän historiallisen taustan ohella vaikutti myös absoluuttisen valtiokäsityksen muuttuminen liberaalin oikeusvaltion suuntaan, mikä johti lopulta siihen, että ihmisoikeuksien suojelusta tuli koko kansainvälisen yhteisön asia. Tämän näkemysten muuttumisen seurauksena oli, että esimerkiksi suurvallat saattoivat puuttua ihmisoikeuksien loukkauksiin diplomaattisin ja sotilaallisin keinoin. Myös vähemmistöjen tasa-arvoisuuden ja koskemattomuuden perusta luotiin Kansainliiton takaamalla vähemmistöjen suojelemaan koskevilla sopimuksilla. 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa ihmisoikeusloukkauksilla ei kuitenkaan nähty olevan rikosoikeudellista luonnetta. Tavoitteena oli lähinnä ihmisoikeusloukkauksien estäminen ja lopettaminen: rankaisemiseen valtion suvereenisuus oli vielä liian vahva. Valtioilla ei ollut toisiinsa nähden rikosoikeudellista valtaa, eikä niitä itseään voitu asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen. (Triffterer, 1966 s. 8.)

¹⁰⁵ Strömberg, *SvJT* 1996 s. 635–636; Herdegen, *HRLJ* 1998 s. 37, 39. Luonnonoikeudellisia ajatuksia otettiin kirjoitetun sääntelyn kohteeksi perustuslakien perusoikeusluetteloissa ja kansainvälisellä tasolla ihmisoikeussopimuksissa. Tätä kehitystä on kuvailtu luonnonoikeuden kodifikaatioksi. (Strömberg, *SvJT* 1996 s. 635; Herdegen, *HRLJ* 1998 s. 39–40, 42; Husabø, *JV* 1995 s. 131.) Esimerkiksi Schachter onkin katsonut, että kehitys kohti ihmisoikeuksien yleistä hyväksyntää vahvistaa luonnonoikeusdoktriinille tyypillisiä arvoja (Schachter, 1991 s. 54–55). Nämä ihmisoikeusajattelulle ominaiset arvot vaikuttavat myös kansainvälisen rikosoikeuden vahvistumisen ja laajentumisen taustalla. Jescheck on todennut, että aidon koko ihmiskuntaa sitovan kansainvälisen rikosoikeuden olemassaolo edellyttää, että on olemassa tiettyjä kansainvälisen yhteisön ylimpiä oikeushyviä, jotka on tunnustettu ehdottomiksi arvoiksi ja joita siksi täytyy suojella oikeusjärjestyksen ankarimmilla sanktioilla. (Jescheck, 1952 s. 225; Jescheck, *Strafrecht* 1980 s. 565.)

¹⁰⁶ Lemkin, *AJIL* 1947 s. 145–146.

¹⁰⁷ Harhoff, *NJIL* 2000 s. 53.

omaan yksilön tarve saada suojelua oman valtionsa toimia vastaan.¹⁰⁸ Nykyisin ihmisoikeusajattelussa lähdetäänkin ajatuksesta, ettei sitä miten valtio kohtelee kansalaisiaan voida pitää yksin kyseisen valtion sisäisenä asiana, vaan yksilöiden ihmisoikeuksien viimekätinen suoja tulee taata valtioiden yläpuolella olevan oikeusjärjestelmän kautta.¹⁰⁹ Hallitusten toimesta tai suostumuksella tehtyjen vakavien ihmisoikeuksien loukkauksien katsotaan olevan koko kansainvälisen yhteisön asia, koska näillä loukkauksilla oletetaan olevan vaikutuksia myös kansainvälisellä tasolla.¹¹⁰ Tällöin oletuksena on, että vakavat ihmisoikeusrikkomukset ovat tapahtumapaikasta riippumatta uhka rauhalle ja turvallisuudelle kaikkialla.¹¹¹

Nürnbergin prosessien seurauksena selkiintyi myös se lähtökohta, että on olemassa kansainvälisiä rikoksia, joista yksilöt ovat vastuussa ja joista voidaan tuomita kansainvälisen tribunaalin toimesta¹¹². Keskeinen ajattelutavan muutos oli, että alettiin tunnustaa yksilön rikosoikeudellinen vastuu suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla¹¹³. Klassinen kansainvälinen oikeus ei ollut tuntenut yksilön vastuuta lainkaan, vaan tunnusti vain valtiot kansainvälisen oikeuden subjekteiksi¹¹⁴. Nürnbergin tuomiossa tästä perinteisestä lähtökohdasta luovuttiin ja todettiin, että yksilöitä voidaan rangaista kansainvälisen oikeuden loukkauksista. Tässä yhteydessä tuomioistuin korosti sitä, että kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia tekevät ihmiset, eivät abstraktit yksiköt¹¹⁵. Nürnbergin oikeudella olikin epäsuora vaikutus valtion suvereenisuutta heikentävänä tekijänä, koska prosesseissa tunnustettiin valtio-organien ja yksilöiden vastuu suoraan kansain-

¹⁰⁸ Green, *FYBIL* 1991 s. 158. Kts. myös Strömberg, *SvJT* 1996 s. 640. On todettu, että hallitusten politiikat ovat nykyisin keskeisin ihmisoikeusloukkausten syy (Bassiouni, *FS Jescheck* 1985 s. 1454). Green on todennut, että esimerkiksi joukkotuhonnan kaltaisia rikoksia on lähestulkoon mahdotonta suorittaa ilman valtio-organien jonkintasoista osallisuutta tai hyväksyntää, jolloin on epärealistista odottaa, että ne henkilöt, jotka ovat rikoksista vastuussa tulisivat kyseisessä valtiossa tuomituiksi, ellei valtiossa tapahdu vallanvaihdosta. (Green, *FYBIL* 1991 s. 189, 192; kts. myös Triffterer, *FS Jescheck* 1985 s. 1503.)

¹⁰⁹ Cameron – Kirilova Eriksson, 1993 s. 16. Tätä on korostettu myös Yhdysvalloissa *Filartiga v. Pena-Irala* -tapauksessa annetussa tuomiossa. Tapauksessa oli kyse Paraguayssa tehtyyn kidutukseen liittyvästä siviilikanteesta. Tapauksen yhteydessä todettiin, että kansainvälinen yhteisö on ottanut asiakseen kantaa huolta myös kansallisella tasolla tapahtuneista vakavista ihmisoikeuksien loukkauksista. Nykyisin lähdetäänkin siitä, että perusihmisoikeuksien kunnioittaminen on sekä valtioiden omassa, että kansainvälisen yhteisön yhteisessä intressissä. (*Filartiga v. Pena-Irala*, *ILM* 1980 s. 979–980.)

¹¹⁰ Bassiouni, *FS Jescheck* 1985 s. 1453–1454; Cameron – Kirilova Eriksson, 1993 s. 16.

¹¹¹ Schabas, 2000 s. 498–499.

¹¹² McCormack – Robertson, *MULR* 1999 s. 638; kts. myös Oehler, 1983 s. 616.

¹¹³ Kts. Träskman, *FS Codex* 1990 s. 226.

¹¹⁴ *Lauterpacht*, 1950 s. 6–7, 43–44. Lauterpacht on kritisoinut tätä perinteistä näkemystä ja korostanut sitä, ettei kansainvälisessä oikeudessa ole sääntöä, joka sulkisi pois sen, että yksilöt saavat oikeuksia tai ovat sidottuja velvoitteisiin suoraan kansainvälisen tapa- tai sopimusoikeuden nojalla. (*Lauterpacht*, 1950 s. 4.)

¹¹⁵ *IMT Judgment and Sentences*, *AJIL* 1947 s. 220–221.

välisen oikeuden nojalla¹¹⁶. Vakavien ihmisoikeuksien loukkausten yhteydessä valtiot eivät voineet enää vedota yksinomaiseen toimivaltaansa, vaan tällaisista teoista tuli kansainvälinen asia.¹¹⁷

Ekstraterritoriaalisen rikostoimivallan mahdollisuuksia on laajentanut merkittävästi se, ettei vakavia ihmisoikeuksien loukkauksia olla enää valmiita pitämään valtioiden sisäisinä asioina. Se on ollut oikeutuksena myös universaaliperiaatteelle. Nürnbergin prosessit loivat perustaa universaaliperiaatteen laajentumiselle, vaikkei toimivaltaa Nürnbergin tuomiossa selkeästi perustettu tähän periaatteeseen. Tuomioistuimien viittasi tuomiossaan miehitysvaltojen oikeuksiin Saksan alueella sekä siihen, että tuomioistuimen luodessaan valtiot käyttivät yhdessä valtaa, jota jokainen niistä olisi voinut käyttää yksinkin¹¹⁸. Bassiouni on katsonut näiden lausumien tarkoittavan sitä, että toisen maailmansodan jälkeisten tuomioistuinten toimivallalla oli alueellinen perusta, joka liittyi suvereeniin vallankäyttöön miehitetillä alueella¹¹⁹. Tätä lähtökohtaa kuvastaa myös se, että kyse oli nimenomaan sodan voittajavaltioiden häviäjiin kohdistamasta oikeudenkäytöstä. Yhtenä Nürnbergin syyttäjistä toiminut Henry T. King Jr. on kuitenkin katsonut, että universaaliperiaate on osa Nürnbergin keskeistä perintöä. Hänen mukaansa Nürnbergissä omaksutun mallin taustalla näyttäisi olevan periaate, että henkilöt, jotka asetetaan vastuuseen teoistaan suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla, voidaan tuomita teoistaan missä tahansa.¹²⁰ Toisin kuin Nürnbergin tuomiossa, brittiläisessä sotilastuomioistuimessa vuonna 1945 käydyssä *Almelo*-oikeudenkäynnissä annetussa ratkaisussa viitattiin suoraan sotarikoksiin liittyvään universaaliperiaatteeseen¹²¹.

Vaikka on kiistanalaista missä määrin universaalitoimivaltaa tosiasiaassa käytettiin sodan jälkeisissä prosesseissa, muodostui näistä oikeudenkäynneistä kuitenkin ennakkotapaus universaaliperiaatteen laajentumiselle sotarikosten ja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten yhteydessä¹²². Toisen maailmansodan jälkeen universaaliperiaate alettiin yleisesti yhdistää Nürnbergin rikoksiin. Erityisesti saksalaisessa keskustelussa luotiin erityinen kansainvälisen rikosoikeuden alue *Völkerstrafrecht*, joka käsittelee varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia, joista valtiot ovat oikeutettuja rankaisemaan suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla¹²³. Näkemyksiä sotarikoksiin liittyvästä universaaliperiaatteesta esitettiin kuitenkin myös angloamerikkalaisessa oikeuspiirissä. Esimerkiksi

¹¹⁶ Triffeterer, 1966 s. 3.

¹¹⁷ Triffeterer, *Treatise* 1973 s. 92; Meron, *AJIL* 1995 s. 555.

¹¹⁸ *IMT Judgment and Sentences*, *AJIL* 1947 s. 216.

¹¹⁹ Bassiouni, *VJIL* 2001–2002 s. 91; kts. myös Morris, *NELR* 2001 s. 342–344.

¹²⁰ King, *NELR* 2/2001 s. 282–283.

¹²¹ *The Almelo trial*, 1947 s. 42.

¹²² Morris, *NELR* 2001 s. 345.

¹²³ ”Völkerstrafrecht”-käsitteen keskeisenä kehittäjänä oli Jescheck, joka toisen maailmansodan jälkeen avasi keskustelun tämän rikosoikeuden alan olemassaolosta teoksellaan ”Die Verantwortlichkeit der Staatsorgane nach Völkerstrafrecht”.

Willard B. Cowles on 1945 ilmestyneessä artikkelissaan katsonut, että valtioilla on oikeus tuomita sotarikoksista universaaliperiaatteen nojalla. Hän perusteli universaaliperiaatteen soveltuvuutta rinnastamalla sotarikokset merirosvouteen. Cowlesin näkemyksen mukaan näissä molemmissa rikoksissa tarvitaan laajaa toimivaltaa, koska molempien yhteydessä keskeinen piirre on kontrollin puute ja täytäntöönpanon vaikeus tekopaikassa. Lisäksi Cowles viittasi Lotus-tapauksessa vahvistettuun lähtökohtaan, jonka mukaan valtiolla on oikeus toimivallan käyttöön silloin, kun se ei ole kansainvälisessä oikeudessa omaksutun kiellon vastaista.¹²⁴

Näkemyksistä sotarikoksiin liittyvästä universaalitoimivallasta vahvistettiin vuonna 1948 solmituissa Geneven sopimuksissa. Näiden sopimusten toimivaltamääräyksissä ei käytetä termiä ”universaalitoimivalta”, mutta sopimusmääräysten on yleensä tulkittu tarkoittavan universaalitoimivaltaa¹²⁵. Madeline H. Morris onkin todennut, että vuoden 1949 Geneven sopimukset poistivat aieman sotarikoksiin liittyvää toimivaltaa koskeneen epävarmuuden ja kodifioivat kehittyneen kansainvälisen tapaoikeuden, jonka perusteella näihin rikoksiin liitettiin universaalitoimivalta¹²⁶. Universaalitoimivallan on katsottu liittyvän tapaoikeuden nojalla myös joukkotuhontaan, vaikka vuonna 1948 solmitussa joukkotuhontasopimuksessa onkin mainittu vain tekopaikan valtion ja kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivalta¹²⁷.

Tämä toisen maailmansodan jälkeen kehittynyt näkemys Nürnbergin rikoksiin liittyvästä universaalitoimivallasta otettiin perustaksi 1960-luvun alussa Israelissa käydyissä *Eichmann*-oikeudenkäynneissä, joissa Adolf Eichmann tuomittiin toisen maailmansodan aikaisista juutalaisia vastaan tehdyistä rikoksista, ihmisyyttä vastaan tehdyistä rikoksista ja sotarikoksista. Israelin tuomioistuimet katsoivat universaalitoimivallan ulottuvan näihin rikoksiin ja perustivat tämän näkemyksensä osaltaan nimenomaan Nürnbergin tuomioistuinten perussääntöön, Nürnbergin tuomioon, Geneven sopimuksiin, joukkotuhontasopimukseen ja joukkotuhontaan liittyvään tapaoikeuteen. Tuomittavana olleiden rikosten katsottiin olevan kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia (*offences against the law of nations, delicta juris gentium*), joista millä tahansa valtiolla oli oikeus tuomita. Israelin korkein oikeus korosti ratkaisussaan sitä, että universaaliperiaate oli 1960-lukuun mennessä ollut jo jonkin aikaa laajentumassa kattamaan merirosvouksen lisäksi myös muita rikoksia.¹²⁸

Vaikka varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ryhmä kehittyi toisen maailmansodan jälkeen kansainvälisessä tapa- ja sopimusoikeudessa, jäivät monet vakavatkin ihmisoikeusnormien ja humanitaarisen oikeuden louk-

¹²⁴ Cowles, *CalLRev* 2/1945 s. 178–181, 189–194, 202, 217–218.

¹²⁵ Kts. tästä jäljempänä s. 149 ss.

¹²⁶ Morris, *NELR* 2001 s. 346.

¹²⁷ Kts. tästä jäljempänä s. 178 ss.

¹²⁸ *Eichmann*, *ILR* 1968 s. 26–39, 287, 298–304.

kaukset pitkään rankaisematta, koska näitä kansainvälisen oikeuden sääntöjä ei juurikaan sovellettu käytännössä¹²⁹. Toisen maailmansodan jälkeinen pyrkimys sotarikoksiin syyllistyneiden tuomitsemiseen alkoi heikentyä jo 1950- ja 1960-luvuilla. Pitkiä prosesseja alettiin kritisoida ja vaadittiin armahduksia. Poliittiset liittolaisuudet olivat myös muuttuneet sodan jälkeen, eivätkä länsimaat olleet kaikissa tapauksissa valmiita yhteistyöhön Neuvostoliiton ja sen liittolaisten kanssa sotarikollisten etsimisessä ja luovuttamisessa.¹³⁰ Sotarikoksiin puuttumista vaikeutti myös se, että kylmän sodan aikana monet sodat ja konfliktit liittyivät tavalla tai toisella suurvaltojen väliseen valtataisteluun. Muutosta tässä suhteessa merkitsi vasta kansainvälisen täytäntöönpanon vahvistuminen 1990-luvulla.

3.2 KYLMÄN SODAN AIKA JA MAAILMANRIKOKSET

Keskeisimmät maailmanrikoksia koskevat sopimukset on solmittu 1970-luvulla ja sen jälkeen. Sopimusten avulla on pyritty laajentamaan valtioiden välistä yhteistyötä vakavan kansainvälisen rikollisuuden torjumisessa. Tämä kansainvälisen rikosoikeuden alueella tapahtunut kehitys on ollut sidoksissa yleisempään kansainvälisen oikeuden alan laajentumiseen ja kansainvälisten sopimusten määrän kasvuun. Näiden oikeudellisten muutosten taustalla on ollut yleinen globalisaatiokehitys, jonka seurauksena valtiot ovat entistä enemmän taloudellisesti, poliittisesti ja käytännön toimintojen kautta sidoksissa toisiinsa. Tähän kehitykseen on sen haittapuolena liittynyt myös rikollisuuden kansainvälistyminen. Rikollisuuden kansainvälistymiseen on vaikuttanut esimerkiksi ihmisten liikkuvuuden yleinen lisääntyminen¹³¹ ja informaatioteknologian alalla tapahtunut kehitys¹³². Kehitys on johtanut siihen, että maailmassa etäisyydet ovat menettäneet merkitystään ja ihmisten väliset kontaktit ovat helpottuneet. Samalla valtiot ovat muuttuneet entistä haavoittuvammiksi muualla tehtyjen tekojen vaikutuksille¹³³. Kansainvälisen rikollisuuden toimintaedellytyksiin ovat

¹²⁹ Meron, *AJIL* 1995 s. 554.

¹³⁰ Triggs, *MULR*, 1987–1988 s. 382; Green, *BYBIL* 1988 s. 217–218; Steiner, *CLR* 1991 s. 181–182.

¹³¹ Valtioiden väliset liikenneyhteydet ovatkin perinteisesti olleet alue, jolla on korostettu kansainvälisen rikosoikeudellisen yhteistyön tarvetta. Esimerkiksi Serlachius on jo 1951 ilmestyneessä kirjassaan todennut, että ”[l]iikeneuvojen yhäti parantuessa ovat eri valtioiden asukkaat lähenemistään läheneet toisiaan, ja seuraus on ollut, että varsinkin ammattimainen rikollisuus sek in on muuttunut yhä yleismaailmallisemmaksi, ja vieläkin laajempi yhteistoiminta eri valtioiden kesken rikollisuuden vastustamiseksi on siten tullut polttavaksi päivänkysymykseksi.” (Serlachius, 1951 s. 44.)

¹³² Tämä informaatioteknologian kehitys on vaikuttanut siihen, että jo sen selvittäminen, missä tietty tietoliikennetietokone on tehty, on vaikeaa (kts. esim. Cornils, *LM* 1999 s. 707–715).

¹³³ Swart, *Criminal Law Theory* 1992 s. 530; Swart, *Principles* 1992 s. 507.

vaikuttaneet myös yhteiskuntarakenteissa tapahtuneet muutokset. Yhtenä esi-merkkinä tällaisista muutoksista voidaan mainita monikansallisten, vaikeasti kansallisella tasolla valvottavien yritysten määrän lisääntyminen ja niiden koon kasvaminen.¹³⁴

Käytännön tarve rikosoikeudellisen yhteistyön tehostamiselle ja valtioiden rikosoikeudellisen toimivallan laajentamiselle onkin käynyt ilmeiseksi 1970-luvulta lähtien. Toimivallan laajentamiselle on luonut tarvetta se tosiasia, ettei rikollisuus kunnioita valtioiden rajoja, vaan on monessa suhteessa rajat ylittävä¹³⁵. Valtion kansalainen voi syyllistyä rikokseen ulkomailla ja palata kotimaa-hansa ennen asian käsittelyä, jolloin kyseisen valtion on valittava oman lakinsa mukaan tuomitsemisen ja oman kansalaisen ulkomaille luovuttamisen välillä¹³⁶. Myös ulkomaalaisen ulkomailla tekemä rikos voi monessa tapauksessa olla sel-lainen, että valtiolla on perusteltu aihe vaatia rikoksenteikijälle rangaistusta.¹³⁷

Kansainvälistyvän rikollisuuden vastustaminen puhtaasti kansalliselta poh-jalta on viimeisten vuosikymmenten aikana käynyt mahdottomaksi.¹³⁸ Rikosoikeutta voi toteuttaa täysin irrallaan muista valtioista vain sellainen valtio, joka muissakin suhteissa harjoittaa eristäytymispolitiikkaa¹³⁹. Valtion rikosoikeudel-lisen toimivallan pysäyttämisen valtion aluerajaan jättää sitä enemmän aukkoja sanktiojärjestelmään, mitä laajemmaksi valtioiden, yhteisöjen ja ihmisten kan-sainväliset kontaktit kasvavat.¹⁴⁰ Yleinen yhteiskunnallinen kansainvälistymi-nen vaatii, että valtioilla on riittävä toimivalta puuttua vakavimpiin rikoksiin myös silloin, kun rikokset on tehty toisessa valtiossa. Kansainvälistyvä rikol-lisuus edellyttää kansainvälistä yhteistoimintaa myös rikosten torjumisessa ja rankaisemisessa.¹⁴¹ Useiden kansainvälisiä rikoksia luoneiden kansainvälisten

¹³⁴ Toimivaltakysymyksistä nykyaikaisten talousrikosten yhteydessä kts. *Henkin*, 1995 s. 242–245.

¹³⁵ *Koskinen, Johdatus* 1993 s. 22. Kts. esim. *Wilkitzki, ZStW* 1993 s. 833. Tämän kansainvälis-tymiskehityksen merkitys kasvaa jatkuvasti, mutta sinällään ilmiö ei ole uusi. Meili on jo 1910 ilmestyneessä rikos- ja rikosprosessioikeuden oppikirjassaan todennut, että usein esiintyy kan-sainvälisesti tehtyjä rikoksia, jotka koskevat monen valtion lakeja tai ovat ylittäneet rajat. Tässä yhteydessä hän on viitannut esimerkiksi väärennettyjen asiakirjojen ja tavaroiden kauppaan, kan-sainväliseen postiin tai junaliikenteeseen kohdistuviin rikoksiin ja naiskauppaan. (*Meili*, 1910 s. 3–4.) Myös Drost on 1930-luvulla viitannut rikollisuuden kansainvälistymiskehitykseen. (*Drost, ZIR* 1930–1931 s. 111; kts. myös *Forsman*, 1930 s. 498; *Serlachius*, 1951 s. 41.) Schultz on 1963 ilmestyneessä kirjoituksessaan todennut, että ajalle oli tyypillistä ulkomaalaisten oleskelu vieraan valtion alueella. Samalla myös se, että ulkomaalaisia oli rikosten tekijöinä tai uhreina oli muuttu-nut poikkeustilanteesta jokapäiväiseksi ilmiöksi. (*Schultz, FS Von Weber* 1963 s. 305.)

¹³⁶ Kyse on siis siitä, että aukollinen rikoksenteikijöiden luovutusjärjestelmä ja mahdollisuus liik-kua nopeasti valtiosta toiseen, johtavat yhdessä mahdollisuuksiin välttää rangaistus. (*Oehler*, 1983 s. 7.)

¹³⁷ *Lainvalmisteluosasto* 2/1991, s. 3.

¹³⁸ *Lehtonen, Jugoslavian* 1996 s. 4.

¹³⁹ *Alldridge*, 2000 s. 139.

¹⁴⁰ *Tupamäki*, 1999 s. 19.

¹⁴¹ *Li*, 1991 s. 22; kts. myös *Joutsen, RIDP* 1989 s. 293; *Tønnesen*, 1981 s. 7.28.

sopimusten taustalla onkin ollut käytännössä esiin tullut tarve vastata rikollisuuden kansainvälistymiseen. Eräissä tapauksissa sopimusten solmimiselle ovat antaneet virikkeen jopa yksittäiset kansainvälistä huomiota ja huolta herättäneet rikostapaukset.

Keskeinen askel kansainvälisen rikosoikeuden ja universaaliperiaatteen kehityksen kannalta oli ilma-aluksiin kohdistuvia rikoksia koskevien sopimusten hyväksyminen 1970-luvulla. Ilma-alusten kaappauksia koskevassa Haagin sopimuksessa omaksuttiin uusi muotoilu Grotiuksen luomasta aut dedere aut punire -velvoitteesta. Valtiolle, josta kaappausrikokseen syyllistynyt henkilö löytyy, asetettiin velvoite ryhtyä oikeustoimiin kyseistä henkilöä vastaan, ellei häntä luovuteta toiseen toimivaltaiseen valtioon. Sopimuksen solmimisen taustalla oli se, että lentokonekaappausten määrä lisääntyi voimakkaasti 1960-luvun lopussa¹⁴². Kansainvälisen siviili-ilmailujärjestön (ICAO) alulle panemien sopimusneuvottelujen tavoitteena oli mahdollisimman suurelta osin poistaa lentokonekaappauksiin syyllistyneiltä henkilöiltä mahdollisuus hakeutua rangaistuksen välttämiseksi valtioon, joka tarjoaisi hänelle suojaa oikeuden eteen joutumiselta. Periaatteessa tämä olisi voitu toteuttaa velvoittamalla valtiot luovuttamaan rikoksenteikijä toimivaltaiseen valtioon, mutta valtiot eivät olleet valmiita hyväksymään ehdotonta luovutusvelvoitetta. Eräät valtiot eivät olleet valmiita luovuttamaan omia kansalaisiaan tai poliittisiin rikoksiin syyllistyneitä, ja kuolemanrangaistus alkoi muodostua esteeksi luovuttamiselle. Myös suuret poliittiset eroavaisuudet ja kylmän sodan ilmapiiri aiheuttivat käytännössä ongelmia luovuttamiselle¹⁴³. Tästä syystä Haagin sopimuksessa omaksuttiin vaihtoehtoksi luovuttamiselle velvoite saattaa tapaus omien oikeusviranomaisten käsiteltäväksi, jos epäiltyä ei luovuteta.¹⁴⁴

Sittemmin tämä Haagin sopimuksessa oleva velvoite on erilaisina muotoiluina otettu lähes kaikkiin maailmanrikoksia koskeviin sopimuksiin. Velvoite luovuttaa tai syyttää on esimerkiksi vuonna 1971 solmitussa ilmailukenteeseen kohdistuvia sabotaasitekoja koskevassa Montrealin sopimuksessa, 1973 solmitussa suojeltuja henkilöitä koskevassa sopimuksessa, 1977 solmitussa eurooppalaisessa terrorismisopimuksessa, vuoden 1979 panttivankisopimuksessa, vuoden 1979 ydinturvallisuussopimuksessa, 1984 solmitussa kidutusta koskevassa sopimuksessa ja 1988 solmituissa merenkulun ja kiinteiden lauttojen turvallisuutta

¹⁴² Cheng, *Contemporary Problems* 1988 s. 33; Agrawala, 1973 s. 18–19; Joyner – Friedlander *International Criminal Law*, 1999 s. 842, 848–849.

¹⁴³ Sundberg, *Treatise* 1973 s. 478–480, 484–488.

¹⁴⁴ Cheng, *Contemporary Problems* 1988 s. 34–38; Bassiouni – Wise, 1995 s. 16–17. Ehdoton velvoite syyttää ei kuitenkaan ollut sopimusneuvotteluissa hyväksyttävissä, joten kompromissiesityksen seurauksena sopimukseen otettiin velvoite toimittaa asia asianomaisille viranomaisille syytekysymyksen ratkaisemista varten. Velvoitetta täsmennettiin vielä niin, että asia tulee ratkaista kyseisen valtion lainsäädännön mukaisesti samalla tavoin kuin vakavanlaatuista yleistä rikosta koskevissa tapauksissa.

koskevista sopimuksissa. Eräänlainen muunnelma velvoitteesta on otettu myös 1988 solmittuun Wienin huumausaineyleissopimukseen. Toimivaltaa koskevaa yleistä kansainvälistä sopimusta ei sen sijaan ole saatu aikaan. Toimivallan laajentuminen onkin tapahtunut *ad hoc* -tyyppisesti yksittäisiä tekoja koskevien sopimusten solmimisen kautta. Näitä sopimuksia on solmittu hajanaisesti ja ta-pauskohtaisesti reaktionä rikollisuudessa tapahtuneisiin muutoksiin.¹⁴⁵

Maailmanrikoksia koskeviin sopimuksiin otettu velvoite luovuttaa tai syyt-tää on edellyttänyt valtioiden toimivaltasääntelyn laajentamista ja useimmissa valtioissa näissä sopimuksissa säänneltyjä tekoja on otettu universaalitoimival-lan piiriin. Sopimuksissa ei ole suoranaisesti edellytetty universaalitoimivallan omaksumista, mutta yleensä velvoite luovuttaa tai syyttää on tehokkaasti toteu-tettavissa vain universaaliperiaatteen kautta¹⁴⁶. Vuoden 1970 Haagin sopimus ja sen mallia seuranneet myöhemmät sopimukset ovatkin voimakkaasti vaikutta-neet siihen, millaiseksi universaaliperiaatteen ala on muodostunut.

Suomessa rikoslakia ja toimivaltasääntelyä täydennettiin Haagin sopimuk-sen allekirjoittamisen jälkeen vuonna 1971 ilma-aluksen kaappauksia koskevilla säännöksillä. Träskman on todennut, että tällä lainmuutoksella universaaliperi-aate tuli ensimmäisen kerran selkeästi ilmaistuksi Suomen rikoslaissa.¹⁴⁷ Vuonna 1973 rikoslakia täydennettiin ilmaliikennesabotaasia koskevilla säännöksillä Montrealin sopimuksen allekirjoittamisen johdosta. Tällöin kyseiseen toimi-valtasäännökseen ilma-aluksen kaappauksen ja laittoman haltuunoton rinnalle lisättiin ilmaliikennesabotaasi ja ilmaliikenteen häiritseminen. Vuonna 1983 rikoslakia täydennettiin panttivangin ottamista koskevilla säännöksillä ja 1989 säännökseen lisättiin kidutusta koskeva 2 a) -kohta.

Vuonna 1996 tehdyn rikoslain toimivaltasääntelyn kokonaisuudistuksen myötä universaalitoimivallan piiriin on Suomessa otettu kaikki maailmanri-kokset, joita koskevista sopimuksista Suomi on mukana. Universaalitoimival-lastä säädetään RL 1:7:ssä ja sen soveltamisesta annetussa asetuksessa.¹⁴⁸ Näitä

¹⁴⁵ Cheng, *Contemporary Problems* 1988 s. 31, 45.

¹⁴⁶ Kts. luovuttamis- tai syyttämismvelvoitteen (aut dedere aut iudicare) tulkinnasta jäljempänä s. 113 ss. ja yksittäisten sopimusten toimivaltamääräysten käsittelyn yhteydessä.

¹⁴⁷ Träskman, 1977 s. 131.

¹⁴⁸ RL 1:7:

”Kansainvälinen rikos. Suomen ulkopuolella tehtyyn rikokseen, jonka rankaiseminen teko-paikan laista riippumatta perustuu Suomea velvoittavaan kansainväliseen sopimukseen tai muuhun Suomea kansainvälisesti velvoittavaan säädökseen tai määräykseen (*kansainvälinen rikos*), sovelletaan Suomen lakia. Tarkemmat säännökset tämän pykälän soveltamisesta anne-taan asetuksella.

Suomen lakia sovelletaan tekopaikan laista riippumatta myös sellaiseen Suomen ulkopuolella tehtyyn ydinräjähdერიkokseen tai yleisvaarallisen rikoksen valmisteluun, jota on pidettävä täy-dellisestä ydinkoekiellosta tehdystä sopimuksessa (SopS 15/2001) tarkoitettuna rikoksena. (30.12.1998/841).

Suomen lakia sovelletaan tekopaikan laista riippumatta myös Suomen ulkopuolella teh-tyyn ihmiskauppaan, törkeään ihmiskauppaan ja 34 a luvussa tarkoitettuun rikokseen. (9.7.2004/650)”

Rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta annetun asetuksen 1 §:ssä luetellaan muut teot, joita soveltamisalaa määritettäessä pidetään kansainvälisinä rikoksina:

”1 §. Rikoslain 1 luvun 7 §:ää sovellettaessa kansainvälisinä rikoksina pidetään seuraavia rikoksia:

1) väärän rahan valmistamisen vastustamiseksi tehdyssä yleissopimuksessa (SopS 47/36) tarkoitettu rahanväärennysrikos, rahanväärennyksen valmistelu tai väärän rahan käyttö sekä Euroopan unionin neuvoston 29 päivänä toukokuuta 2000 hyväksymän puitepäätöksen rahanväärennyksen estämiseksi annettavan suojan vahvistamisesta rikosoikeudellisten ja muiden seuraamusten avulla euron käyttöönotton yhteydessä (EYVL N:o L 140, 14.6.2000) 7 artiklan 2 kohdassa tarkoitettu euroa koskeva rahanväärennys; (3.5.2001/370)

2) sellainen sodankäyntirikos, ihmisoikeuksien loukkaaminen poikkeuksellisissa oloissa, törkeä sodankäyntirikos, törkeä ihmisoikeuksien loukkaaminen poikkeuksellisissa oloissa ja muu vastaava rangaistavaksi säädetty teko, jota on pidettävä maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta, merisotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden, sairaiden ja haaksirikkoutuneiden aseman parantamisesta, sotavankien kohtelusta sekä siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana tehdyissä Geneven sopimuksissa (SopS 8/55) sekä kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta tehdyissä näiden yleissopimusten ensimmäisessä lisäpöytäkirjassa (SopS 82/80) tarkoitettuna törkeänä rikoksena;

3) joukkotuhontana pidettävän rikoksen ehkäisemiseksi ja rankaisemiseksi tehdyssä yleissopimuksessa (SopS 5/60) tarkoitettu joukkotuhonta ja joukkotuhonnan valmistelu;

4) vuoden 1961 huumausaineyleissopimuksessa (SopS 43/65), vuoden 1961 huumausaineyleissopimuksen muuttamista koskevassa pöytäkirjassa (SopS 42/75), psykotrooppisia aineita koskevassa yleissopimuksessa (SopS 60/76) ja huumausainneiden ja psykotrooppisten aineiden laitonta kauppaa vastaan tehdyssä Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksessa (SopS 44/94) tarkoitettu huumausainerikos, törkeä huumausainerikos, huumausainerikoksen valmistelu, huumausainerikoksen edistäminen ja kätkemisrikos;

5) sellainen ilma-aluksen kaappaus tai muu rangaistavaksi säädetty teko, jossa tekijä laittomasti väkivallalla tai sillä uhaten ottaa haltuunsa tai valvontaansa ilma-aluksen ja jota on pidettävä ilma-alusten laittoman haltuunoton ehkäisemisestä tehdyssä yleissopimuksessa (SopS 62/71) tarkoitettuna rikoksena;

6) sellainen liikennetuhotyö, törkeä tuhotyö, yleisvaarallisen rikoksen valmistelu tai muu rangaistavaksi säädetty teko, jota on pidettävä siviili-ilmailun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskevassa yleissopimuksessa (SopS 56/73) tarkoitettuna rikoksena;

7) sellainen kansainvälistä suojelua nauttivaan henkilöön kohdistunut tahallinen surmaaminen, pahoinpitely tai vapaudenriisto taikka hänen virkahuoneistoonsa, yksityisasuntoonsa tai kulkuneuvoonsa kohdistuva väkivaltainen hyökkäys tai tällaisella hyökkäyksellä uhkaaminen, jota tarkoitetaan kansainvälistä suojelua nauttivien henkilöitä vastaan, mukaan lukien diplomaattiset edustajat, kohdistuvien rikosten ehkäisemistä ja rankaisemista koskevassa yleissopimuksessa (SopS 63/78);

8) panttivangin ottaminen tai muu sellainen vapaudenriisto, jota tarkoitetaan panttivankien ottamista vastaan tehdyssä kansainvälisessä yleissopimuksessa (SopS 38/83);

9) sellainen tunnustukseen kiduttaminen, pahoinpitely, törkeä pahoinpitely tai muu rangaistavaksi säädetty teko, jota on pidettävä kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisessa yleissopimuksessa (SopS 60/89) tarkoitettuna kidutuksena;

10) sellainen ydinräjähdetrikos, terveyden vaarantaminen, ydinenergian käyttörikos tai muu ydinaineeseen kohdistuva taikka ydinainetta välineenä käyttäen tehty rangaistavaksi säädetty teko, jota on pidettävä ydinainneiden turvajärjestelyjä koskevista toimista tehdyssä yleissopimuksessa (SopS 72/89) tarkoitettuna rikoksena;

11) sellainen vapaudenriisto, törkeä vapaudenriisto, ihmisryöstö, tuhotyö, vaaran aiheuttaminen tai muu rangaistavaksi säädetty teko, jota on pidettävä terrorismin vastustamisesta tehdyssä eurooppalaisessa yleissopimuksessa (SopS 16/1990) tarkoitettuna rikoksena; (18.4.1997/353)

12) sellainen aluksessa tai ilma-aluksessa olevaan henkilöön kohdistunut surmaaminen, pahoinpitely, vapaudenriisto tai ryöstö taikka alukseen, ilma-alukseen tai niissä olevaan omai-

säännöksiä muotoiltaessa maailmanrikoksia koskevien sopimusten toimivaltasäännöksiä on siis tulkittu niin, että niiden katsotaan antavan valtioille oikeuden käyttää universaalitoimivaltaa. Tässä suhteessa asetus helpottaa toimivaltasäännöksen tulkintaa soveltamisvaiheessa. Sen arviointi, missä konkreettisissa tilanteissa Suomen viranomaisilla on oikeus tai velvollisuus ryhtyä toimivallan käyttöön, vaatii kuitenkin sopimusten toimivaltamääräysten ja rikosmääritelmien tulkintaa.

Maailmanrikoksia koskevat sopimukset ovat tavalla tai toisella määrittäneet universaalitoimivallan alaa myös muissa valtioissa. Eri valtioiden kansallisiin toimivaltasäännöksiin viitataan kansainvälisten sopimusten käsittelyn yhteydessä neljännessä pääjaksossa.

3.3 TÄYTÄNTÖÖNPANON TEHOSTUMINEN 1980- JA 1990-LUVUILLA

Etenkin australialaisessa ja brittiläisessä keskustelussa nousi 1980-luvulla uudelleen esiin vaatimuksia toisen maailmansodan aikaisten sotarikollisten löytämisestä ja syyttämisestä. Aiheesta käyty julkinen keskustelu johti Australiassa, Kanadassa ja Isossa-Britanniassa erilaisten selvityselinten perustamiseen ja lain-

suuteen kohdistunut kaappaus, anastus tai vahingonteko, jota on pidettävä Yhdistyneiden Kansakuntien merioikeusyleissopimuksessa (Sops 50/1996) tarkoitettuna merirosvouksena; (5.2.1999/118)

13) sellainen kemiallisen aseiden kiellon rikkominen, jota tarkoitetaan kemiallisten aseiden kehittämisen, tuotannon, varastoinnin ja käytön kieltämistä sekä niiden hävittämistä koskevassa yleissopimuksessa (SopS 19/1997); (5.2.1999/118)

14) sellainen merenkulun turvallisuuteen kohdistuva laitton teko, jota tarkoitetaan merenkulun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskevassa yleissopimuksessa (SopS 11/1999); (8.6.2000/537)

15) sellainen mannerjalustalla sijaitsevien kiinteiden lauttojen turvallisuuteen kohdistuva laitton teko, jota tarkoitetaan mannerjalustalla sijaitsevien kiinteiden lauttojen turvallisuuteen kohdistuvien tekojen ehkäisemistä koskevassa pöytäkirjassa (SopS 44/2000); (23.8.2001/739)

16) sellainen Yhdistyneiden Kansakuntien ja sen yhteydessä toimivaan henkilöstöön kohdistuva rikos, jota tarkoitetaan Yhdistyneiden Kansakuntien ja sen yhteydessä toimivan henkilöstön turvallisuudesta tehdyssä yleissopimuksessa (SopS 2–3/2001); (13.6.2002/510)

17) sellainen julkiseen paikkaan, valtion laitokseen, julkiseen liikennevälineeseen tai julkisia palveluja tuottavaan laitokseen kohdistuva laitton teko, jota tarkoitetaan terrorististen pommiskujen torjumisesta tehdyssä kansainvälisessä yleissopimuksessa (SopS 60/2002); (25.7.2002/624)

18) kansainvälisen terrorismin rahoituksen torjumisesta tehdyssä yleissopimuksessa (SopS 74/2002) tarkoitettu terrorismin rahoittaminen; (15.10.2003/859)

19) sellainen siviilien tahallinen tappaminen tai vakavien vammojen tuottaminen, jota tarkoitetaan miinojen ansojen ja muiden taisteluvälineiden käyttöä koskevista kielloista tai rajoituksista tehdyssä muutetussa pöytäkirjassa (SopS 91/1998). (15.10.2003/859)

Kansainvälisenä rikoksena pidetään myös 1 momentissa tarkoitettun rikoksen rangaistavaa yritystä sekä rangaistavaa osallisuutta sellaiseen rikokseen.”

muutoksiin.¹⁴⁹ Lainmuutosten¹⁵⁰ tavoitteena oli saattaa oikeuden eteen kyseisissä valtioissa oleskelevat henkilöt, jotka olivat syyllistyneet sotarikoksiin ja ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin toisen maailmansodan aikana. Australiassa asetettiin 1990-luvun alussa syytteeseen Ivan Timofeyevich Polyukhovich Ukrainassa vuosina 1942–1943 tehdyistä sotarikoksista ja Kanadassa syytettiin Imre Fintaa Unkarissa vuonna 1944 tehdyistä sotarikoksista ja ihmisyyttä vastaan tehdyistä rikoksista. Molemmissa tapauksissa keskeinen perusta toimivallalle oli se, että syytetyt asuivat tuomioistuINVALtioissa ja olivat niiden kansalaisia syyttämishetkellä, mutta tapausten yhteydessä annetuissa lausumissa ekstraterritoriaalista toimivallan käyttöä perusteltiin myös universaaliperiaatteella¹⁵¹. Molemmat syytetyt vapautettiin juryn toimesta näytön arvioinnin perusteella.

Myös rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttö kansainvälisissä tuomioistuimissa nousi uudelleen esille 1990-luvulla. Keskeinen käännekohta oli entisen Jugoslavian alueen rikoksia selvittävän tuomioistuimen perustaminen vuonna 1993 ja Ruandan alueen rikoksia selvittävän tuomioistuimen perustaminen 1994. Nämä tuomioistuimet perustettiin Yhdistyneiden Kansakuntien turvallisuusneuvoston päätöksillä, minkä teki mahdolliseksi kylmän sodan päättymisen jälkeen vallinnut suurempi yksimielisyys turvallisuusneuvoston pysyvien jäsenten kesken. Rikostuomioistuinten perustamisen taustalla oli se, että suurvaltojen vallanjakoon perustuneen maailmanjärjestyksen hajoamisen jälkeen eräissä valtioissa syntyi väkivaltaisia sisäisiä konflikteja, joihin liittyi vakavia humanitaarisen oikeuden loukkauksia. Ihmisoikeusajattelun vahvistumisen myötä oli voimistunut näkemys, etteivät tällaisiin rikoksiin syyllistyneet saaneet jäädä rankaisematta, mikä antoi puolestaan tukea ajatukselle kansainvälisestä oikeudenkäytöstä rankaisemisen toteuttamiseksi. Osaltaan kansainvälisten rikostuomioistuinten perustamis päätökseen oli vaikuttamassa myös entisen Jugoslavian alueella tapahtuneiden rikosten saama laaja mediajulkisuus.¹⁵²

Jugoslavia- ja Ruanda-tribunaalien toimivalta on sekä ajallisesti että paikallisesti rajattu ja ulottuu vain tiettyihin vakaviin rikoksiin. Voidsaankin katsoa, ettei näiden tuomioistuinten toimivallan lähtökohtana ole tekojen universaali rangaistavuus, vaan alueellinen toimivalta, jonka viimekätisenä perustana on turvallisuusneuvoston päätöslauselma¹⁵³. Tuomioistuimet ovat kuitenkin käy-

¹⁴⁹ *Triggs, MULR*, 1987 s. 382–387, 401; *Green, BYBIL* 1988 s. 219–234.

¹⁵⁰ Australia: War Crimes Act 1945 as amended by the War Crimes Amendment Act 1988; Iso-Britannia: War Crimes Act 1991; Kanada: Criminal Code 3.71 (kyseinen Kanadan säännös kumottiin vuonna 2000, kun säädettiin Crimes Against Humanity and War Crimes Act).

¹⁵¹ Kts. tuomarien Brennan ja Toohey tuomiolauselmät Polyukhovich-tapauksen yhteydessä (*Polyukhovich, C.L.R.* 1991 s. 562–571, 658–663) ja tuomari La Forestin eriävä mielipide Finta-tapauksen yhteydessä (*R v. Finta, RCS* 1994 s. 731–738).

¹⁵² *Cassese, 2001* s. 267–268; *Cassese, EJIL* 1998 s. 8.

¹⁵³ *Bassiouni, VJIL*, 2001–2002 s. 91, 118–121.

tännössään lähteneet siitä, että niiden toimivallassa oleviin rikoksiin liittyy universaalitoimivalta¹⁵⁴.

Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntö (Rooman sopimus) hyväksyttiin vuonna 1998 ja tuli voimaan 2002. Perussääntöä valmisteltaessa oli käytettävissä 1996 valmistunut ihmiskunnan rauhaa ja turvallisuutta koskeva säännöstöluonnos, jota oli vuosikymmenien ajan valmisteltu Yhdistyneiden Kansakuntien Kansainvälisen oikeuden toimikunnassa. Säännöstöluonnosta ei saatettu sopimusmuotoon, mutta se oli pohjamateriaalina käytettävissä Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntöä valmisteltaessa.¹⁵⁵

Toimivaltakysymys oli yksi sopimusneuvottelujen kiistanalaisimpia kysymyksiä. Neuvotteluissa saivat jonkin verran kannatusta ehdotukset, joiden mukaan tuomioistuimen toimivallan perustaksi olisi otettu universaaliperiaate. Tämä oli lähtökohtana ns. Saksan ehdotuksessa, jossa ajatuksena oli, että liittyessään perussääntöön valtiot delegoivat oman universaalitoimivaltansa tuomioistuimen käyttöön. Ehdotuksen tavoitteena oli, ettei tuomioistuimen toimivaltaan jäisi aukkoja. Jos tämä ehdotus olisi hyväksytty, ei toimivallan käyttäminen yksittäistapauksissa olisi vaatinut minkään valtion suostumusta. Niin sanottussa Korean ehdotuksessa ehdotettiin laajaa toimivaltaa puolestaan sitä kautta, että suostumuksen toimivallan käytölle olisi voinut antaa myös valtio, jolla on tekijä hallussaan. Tällaiset toimivaltaperusteet herättivät kuitenkin suurta vastustusta ja esimerkiksi Yhdysvallat vastusti universaaliperiaatteen ottamista perussääntöön missään muodossa.¹⁵⁶

Lopulta tuomioistuimen toimivallan perustaksi omaksuttiin malli, jonka mukaan toimivallan käyttö edellyttää hyväksyntää, joko valtiolta, jonka alueella tai aluksessa teko on tapahtunut tai siltä valtiolta, jonka kansalainen syytetty on (art. 12). Perussäännön sopimusosapuolet antavat hyväksynnän tuomioistuimen toimivallan käytölle tullessaan sopimusosapuoleksi. Perussäännön ulkopuoliset valtiot voivat antaa hyväksynnän tuomioistuimen toimivallan käytölle tietyn rikoksen suhteen. Tuomioistuimen liityntäperusteiksi on siis hyväksytty varsin yleisesti hyväksytyt liittymät eli alue ja kansalaisuus¹⁵⁷. Alue- tai kansalaisuus-

¹⁵⁴ Kts. esim. *ICTY Tadic*, 1995; *ICTR Ntuyahaga*, 1999.

¹⁵⁵ *YILC*, 1996. Kts. myös esim. *Hakapää*, 2003 s. 141–142.

¹⁵⁶ Kts. toimivaltakysymyksestä sopimusneuvotteluissa esim. *Williams*, *Commentary* 1999 s. 332–338; *Kaul*, *Rome Statute* 2002 s. 584–585, 597–600; *Bergsmo*, *NJIL* 2000 s. 100; *Bergsmo*, *Eur.J. Crime Cr. L Cr. J.* 1998 s. 347–348; *Kaul*, *Eur.J. Crime Cr. L Cr. J.* 1998 s. 369; *Brown*, *NELR* 2001 s. 385–387; *Kourula*, *Establishment* 2000 s. 28–29; *McGoldrick*, *CLR*. 1999 s. 641.

¹⁵⁷ Yhdysvallat vastusti tätäkin toimivaltasääntelyä, koska se jättää tuomioistuimelle mahdollisuuden tuomita myös ei-osapuolivaltioiden kansalaisia. Yhdysvallat katsoi tämän valtiosopimuksia koskevan kansainvälisen oikeuden vastaiseksi, koska sopimuksella luotiin oikeuksia suhteessa kolmansiin valtioihin. Yhdysvallat kiisti myös valtioiden oikeuden delegoida toimivaltansa kansainväliselle oikeudelliselle elimelle. Yleensä nämä väitteet on kuitenkin torjuttu ja korostettu sitä, että alue ja kansalaisuus ovat yleisesti hyväksytyjä liittymiä, jotka eivät edellytä kansalaisuusvaltion suostumusta. Tässä yhteydessä on korostettu myös sitä, ettei kansainvälisessä oikeudessa ole kieltoa siirtää valtioiden suvereenia syyttämisoikeutta Kansainväliselle rikostuomioistuimelle

valtion suostumusta ei kuitenkaan tarvita niissä tapauksissa, joissa aloitteen toimivallan käyttämiseksi on tehnyt turvallisuusneuvosto (art. 13). Bassiouni onkin katsonut, että näissä tapauksissa tuomioistuimen toimivallan perustana on universaaliperiaate.¹⁵⁸ Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivalta jää siksi turvallisuusneuvoston toimista riippuvaiseksi tapauksissa, joissa tekopaikan valtio ja tekijän kansalaisuusvaltio eivät ole tuomioistuimen osapuolivaltioita eivätkä anna suostumusta toimivallan käytölle yksittäistapauksessa.

Vaikka kansainvälisten rikostuomioistuinten toimivalta ei selkeästi perustu universaaliperiaatteeseen, on näiden tuomioistuinten perustamisella ja käytännöllä ollut kuitenkin merkitystä universaaliperiaatteen kehittymisen kannalta. Näiden tuomioistuinten aloitettua toimintansa on myös valtioiden oma aktiivisuus kansainvälisen rikosoikeuden täytäntöönpanossa kasvanut. Rooman sopimuksen hyväksymisen jälkeen eräissä valtioissa on sopimuksen täytäntöön panemiseksi säädetty varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia koskevia lakeja, joissa universaalitoimivallan alaa on laajennettu näiden rikosten osalta.¹⁵⁹ Kansainvälisten rikostuomioistuinten perustamisen jälkeen valtiot ovat myös entistä aktiivisemmin soveltaneet universaalitoimivaltaa ja tuomineet kansallisissa tuomioistuimissaan esimerkiksi entisen Jugoslavian alueen ja Ruandan kriisien yhteydessä tehdyistä rikoksista.¹⁶⁰ Universaalitoimivallasta onkin muodostunut yksi käyttökelpoinen vaihtoehto varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten käsittelyssä.

(Kts. esim. *Williams, Commentary* 1999 s. 336, 341; *Kaul, Rome Statute* 2002 s. 608–610). Tämä keskustelu liittyy yleisempään kysymykseen siitä, voidaanko universaalitoimivaltaa luoda sopimuksilla (Kts. tästä jäljempänä s. 89 ss.)

¹⁵⁸ *Bassiouni, VJIL* 2001–2002 s. 106; *Bassiouni, Universal Jurisdiction* 2004 s. 46. Kts. myös *Sadat, NELR* 2001 s. 251; *Bantekas – Nash, 2003* s. 380.

¹⁵⁹ Esimerkiksi Kanadassa hyväksyttiin vuonna 2000 Rooman sopimusta täytäntöönpaneva laki (Crimes against Humanity and War Crimes Act). Myös Saksassa hyväksyttiin vuonna 2002 varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia koskeva laki (Gesetz zur Einführung des Völkerstrafgesetzbuches), jota esitöissä perusteltiin sillä, että kyseisellä lailla Saksan lainsäädäntö saatettiin sopusointuun Rooman sopimuksen kanssa (*BMJ, Arbeitsentwurf, 2001*). Ruotsissa on annettu esitys kansainvälisiä rikoksia koskevan erityisrikoslain (Lag om internationella brott) säätämiseksi (*SOU* 2002:98).

¹⁶⁰ Kts. tästä esim. *Meron, EJIL* 1998 s. 29; *Rodley, NJIL* 2000 s. 25; *Fife, NJIL* 2000 s. 79; *Akhavan, AJIL* 2001 s. 27; *Reydam, EUR.J.Crime Cr.LCr.J.* 1996 s. 18–19, 33–47.

III
UNIVERSAALIPERIAATTEEN SISÄLTÖ
JA ASEMA KANSAINVÄLISESSÄ
RIKOSOIKEUDESSA

1 Universaaliperiaate osana rikosoikeudellista toimivaltajärjestelmää

Koska universaaliperiaate on yksi toimivaltaperiaatteista ja siten osa valtioiden rikosoikeuden soveltamisalaa määrittävää järjestelmää, sen alaa ja hyväksyttävyyttä ei voida käsitellä ilman että ensin käsiteltäisiin rikosoikeudellisen toimivallan alaa ja rajoja yleisemmällä tasolla:

Rikosoikeudellisen toimivallan muodot voidaan erotella lainsäädäntövaltaan (*legislative/prescriptive jurisdiction*¹), lainkäyttö- tai tuomiovaltaan (*jurisdiction to adjudicate*) ja toimeenpanovaltaan (*executive jurisdiction*)². Näiden eri toimivallan tyyppien erottelu on tarpeen, koska toimivallan käytölle asetetut edellytykset ovat erilaiset eri ryhmien osalta. Lainsäädäntövalta liittyy valtion oikeuteen säätää rikostunnusmerkistöjä ja määrätä niiden ulottuvuudesta ja lainkäyttövalta taas siihen, milloin valtion tuomioistuimilla ja muilla oikeudellisilla elimillä on oikeus soveltaa kyseisiä lakeja tai panna niitä täytäntöön.³ Rikosoikeuden alueella lainsäädäntövallan ja tuomiovallan välillä on selkeä yhteys sillä samat soveltamisalaa koskevat säännöt ja periaatteet määrittävät sekä lainsäädännön soveltamisalaa että tuomioistuinten kansainvälistä toimivaltaa (tuomiovaltaa) rikosasioissa.⁴ Lainsäädäntövalta ja tuomiovalta liittyvät toisiinsa myös sitä kautta, että toisin kuin siviiliasioissa rikosasioissa tuomioistuimet soveltavat yleensä vain tuomioistuinvaltion omaa oikeutta⁵. Kuten työn alkuosan toimival-

¹ Englanninkielisistä termeistä on suositeltu käytettäväksi laajempaa termiä ”prescriptive jurisdiction”, koska myös muut kuin lainsäädäntöelimet voivat säätää erilaisia sääntöjä ja asetuksia. (Schachter, 1991 s. 254.)

² Kts. eri toimivallan muodoista esim. *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 7, 18; Brownlie, 2003 s. 297; Schachter, 1991 s. 253–255; Bowett, BYBIL 1982 s. 1.

³ *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 7, 18; *Strafrrättslig jurisdiktion i Norden*, 1992 s. 26; Schachter, 1991 s. 253–254; *Restatement*, 1987 s. 232–233.

⁴ Kts. tästä Honkasalo, 1965 s. 64; Träskman, EIF 1995 s. 628; Serlachius, 1951 s. 47; Kts. myös Agge, 1944 s. 69–70; Vogler, FS Maurach 1972 s. 595; Schönke, FS Mezger 1954 s. 108; Bowett, BYBIL 1982 s. 1–2; Baumann – Weber – Mitsch, 1995 s. 79. Sen sijaan siviilioikeudessa tuomioistuimet voivat käyttää tuomitsemistoimivaltaa myös osapuolten sopimuksen perusteella, jolloin osapuolten suostumus riittää toimivallan perustaksi. (Schachter, 1991 s. 255–256.)

⁵ Kuitenkin esimerkiksi Sveitsin rikoslainsäädännössä on osittain poikettu tästä lähtökohdasta. Sveitsiläinen tuomioistuin on velvoitettu aktiivisen ja passiivisen persoonallisuusperiaatteen yhteydessä soveltamaan tekopaikan lievempää lainsäädäntöä. (Schweizerisches Strafgesetzbuch, art. 5 ja art. 6. Kts. myös Schultz, FS von Weber 1963 s. 313.) Kaila on todennut, että vaikka eräiden rikoslakien mukaan voidaan muutamissa tapauksissa soveltaa toisen valtion rikoslakia, jos se on lievempi kuin maan oma rikoslaki, tällainen järjestely tuottaa kuitenkin käytännössä monenlaisia vaikeuksia. Kailan mukaan täytynee katsoa myös periaatteellisesti oikeaksi, että kukin valtio, toisin kuin siviilioikeudessa, aina soveltaa vain oman rikoslakinsa rangaistusmääräyksiä. (Kaila, LM 1930 s. 146.) Myös Oehler on korostanut ulkomaisen rikosoikeuden soveltamisen vaikeutta.

tasääntelyn historiaa koskevasta osuudesta käy ilmi, ovat valtioiden lainsäädäntövalta ja lainkäyttövalta laajentuneet kattamaan myös ekstraterritoriaalisia toimivallan muotoja. Valtioiden toimeenpanotoimivalta on sen sijaan alueellisesti rajattua. Lähtökohtaisesti valtio voi suorittaa rikosoikeudellisia täytäntöönpanotoimia vain omalla alueellaan. Täytäntöönpanotoimiin toisen valtion alueella on mahdollista ryhtyä vain, mikäli kyseinen valtio suostuu siihen. Valtio ei siis voi suorittaa tutkinta- tai pakkotoimia toisen valtion alueella ilman tämän valtion antamaa lupaa.⁶ Tämä lähtökohta on vahvistettu myös Kansainvälisessä tuomioistuimessa *Lotus*-tapauksen yhteydessä⁷. Valtion suostumus sille, että toinen valtio suorittaa täytäntöönpanotoimia sen alueella voidaan antaa joko kyseessä olevassa yksittäistapauksessa tai yleisemmin kansainvälisessä sopimuksessa. Esimerkiksi Euroopan unionissa poliisien rajat ylittävistä yhteistyöstä on sovittu Schengenin säännöstössä⁸ ja vuonna 2000 solmitussa oikeusapusopimuksessa⁹. Euroopan unionin oikeusapusopimusta vastaava sääntely on otettu myös Euroo-

(*Oehler*, 1983 s. 145–146, 151.) Huet ja Koering-Joulin ovat sen sijaan katsoneet, että ulkomaisen rikoslain soveltaminen voisi eräissä tapauksissa olla perusteltua (*Huet – Koering-Joulin*, 1994 s. 163, 179–203.)

⁶ *Kaila*, LM 1930 s. 142; *Tønnesen*, 1981 s. 1.176; *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 7; *Asp – Samuelsson*, *Straffprocessrätt* 1995 s. 63–64; *Brownlie*, 2003 s. 306. Tästä vahvasti alueellisesta lähtökohdasta huolimatta valtion viranomaiset ovat joskus tehneet tutkintatoimia toisten valtioiden alueella ja rikoksentekejiä on myös kaapattu vieraan valtion alueelta. Tällaisia kaappauksia on kuitenkin yleensä voimakkaasti vastustettu ja niitä on pidetty vakavina kansainvälisen oikeuden loukkauksina. (*Schachter*, 1991 s. 253). Tästä kriittisestä näkökulmasta poiketen on erityisesti yhdysvaltalaisessa teoriassa ja käytännössä joskus voimakkaastikin kannatettu Yhdysvaltain täytäntöönpanoviranomaisten oikeutta siepata epäilty toisen valtion alueelta ja oikeutta suorittaa rikostutkintaa vieraan valtion alueella kyseisen valtion suostumuksesta riippumatta. Onkin todettu, että yhdysvaltalaisen tuomioistuimen tuomiovalta on varsin rajattu, mutta täytäntöönpanoviranomaiset sen sijaan ovat omaksuneet laajan ekstraterritoriaalisen toimivallan. (Kts. *Heymann – Gershengorn*, *Principles* 1992 s. 120–121, 124–128, 130–136, 145; *McConville*, *ACLR* 2000 s. 85–87; *Hakapää*, 2003 s. 226–229.) Kuitenkin myös Yhdysvalloissa esimerkiksi The American Law Institute on pitänyt yleisesti hyväksyttynä näkemystä, jonka mukaan ulkomailla tehtävät täytäntöönpanotoimet vaativat aluevaltion suostumuksen (*Restatement*, 1987 s. 328–339).

⁷ Tuomioistuin totesi ratkaisussaan seuraavasti: ”Now the first and foremost restriction imposed by international law upon a State is that – failing the existence of a permissive rule to the contrary – it may not exercise its power in any form in the territory of another State. In this sense jurisdiction is certainly territorial; it cannot be exercised by a State outside its territory except by virtue of a permissive rule derived from international custom or from a convention.” (*Lotus*, 1927 s. 18–19.) Vrt. *Henzelin*, joka on kyseenalaistanut sen, onko tämä *Lotus* -tapauksen perustalta kehittynyt toimivallan lajiin perustuva erottelu edelleen loogisin perusta toimivallan käytön sallittavuutta arvioitaessa (*Henzelin*, 2000 s. 173–182).

⁸ Tarkastusten asteittaisesta lakkauttamisesta yhteisillä rajoilla 14 päivänä kesäkuuta 1985 Benelux-talousliiton valtioiden, Saksan liittotasavallan ja Ranskan tasavallan hallitusten välillä tehdyn Schengenin sopimuksen soveltamisesta tehty yleissopimus (SopS 23/2001).

⁹ Yleissopimus keskinäisestä oikeusavusta rikosasioissa Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä (SopS 57/2004).

pan neuvoston keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskevan yleissopimuksen vuonna 2001 solmittuun toiseen lisäpöytäkirjaan¹⁰.

Toimeenpanotoimivallan alueellisen luonteen vuoksi tämä tutkimus keskittyy käsittelemään lähinnä valtioiden lainsäädäntö- ja lainkäyttövaltaa rikosasioissa. Täytäntöönpanotoimivallan alueellisuus kuitenkin vaikuttaa myös lainsäädäntö- ja lainkäyttövallan toteuttamiseen, koska vain valtio, jolla on epäilty hallussaan tai joka saa tämän haltuunsa valtioiden välisen yhteistyön kautta, voi käytännössä toteuttaa rikosoikeudellisen rangaistusvaatimuksen¹¹. Valtiolla voi siis olla lainsäädäntövalta suhteessa tekoon, jonka suhteen sillä ei ole täytäntöönpanovaltaa. Sen sijaan täytäntöönpanovallan edellytyksenä on luonnollisesti, että teko kuuluu valtion rikoslain soveltamisalaan.¹²

Valtioiden lainsäädäntö- ja lainkäyttövaltaa määrittävät käytännössä kehittyneet periaatteet¹³. Näistä periaatteista on käytetty eri nimityksiä, kuten soveltamisalaperiaatteet, liityntäperiaatteet tai toimivaltaperiaatteet. ”Soveltamisalaperiaatteet” viittaa rikosoikeuden soveltamisalaan, kun taas termissä ”toimivaltaperiaatteet” korostuu tuomioistuinten kompetenssi. ”Liityntäperiaatteet” puolestaan viittaavat siihen, että periaatteiden yhteydessä toimivallan perustana on valtion järkevä liittymä käsiteltävään rikosasiaan.¹⁴ Tässä tutkimuksessa näitä eri nimityksiä on käytetty synonyymeinä.

Kuten tämän työn johdannossa on todettu, toimivaltaperiaatteet jaotellaan nykyisin usein seitsemään¹⁵ periaatteeseen eli alueperiaatteeseen, lippuperiaat-

¹⁰ Kts. Keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskeva eurooppalainen yleissopimus (SopS 30/1981) ja Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters (CETS No: 182).

¹¹ *Lagodny*, ZStW 1989 s. 1006.

¹² *Bowett*, BYBIL 1982 s. 1.

¹³ Frände on kyseenalaistanut näiden perusteiden luonteen ”periaatteina” ja toteaa, että todellisuudessa kyse on säännöistä eikä periaatteista. (*Frände*, 1994 s. 302.) Ruotsalaisessa virallisjulkaisussa taas on katsottu, etteivät toimivaltaperiaatteet ole niinkään varsinaisia kansainvälisoikeudellisia sääntöjä, vaan pikemminkin esimerkkejä kansallisen rikoslain toimivaltaa määritettäessä huomioon otettavista seikoista. (*Folkkrätt och straffansvar*, 1984 s. 40.) Li on puolestaan esittänyt näkemyksen, että nämä liityntäperusteet ovat teoreettisia yhteenvetoja eri oikeusjärjestelmissä esiintyvistä määräyksistä. Hän toteaa, ettei eri maiden rikoslaissa kuitenkaan käytetä nimityksiä alueperiaate, lippuperiaate, reaali-periaate, aktiivinen persoonallisuusperiaate, passiivinen persoonallisuusperiaate, universaali-periaate tai sijaislainkäytön periaate, vaan kyse on tieteellisistä nimityksistä. Toimivaltaperiaatteet eivät siis ole konkreettisten asiointilöjen kuvauksia, vaan periaatteellisia oikeudellisia edellytyksiä toimivallan käytölle. (*Li*, 1991 s. 68.) Bassiouni on terminologiassaan lähtenyt siitä, että alueperiaatetta kutsutaan periaatteeksi (principle), koska se on universaalisti tunnustettu, kun taas muita toimivaltaperusteita kutsutaan teorioiksi (theories), koska ne eivät ole samalla tavoin yleisesti tunnustettuja. (*Bassiouni*, VJIL 2001/2002 s. 90.)

¹⁴ Kts myös *Brinck – Ohlson – Thornell*, 1993 s. 29.

¹⁵ Eräissä toimivaltaperiaatteiden jaotteluissa lippuperiaatetta ja sijaislainkäytön periaatteita ei ole katsottu omiksi periaatteikseen, jolloin hyväksyttyjä toimivaltaperiaatteita katsotaan olevan vain viisi. (Kts. esim. *Harvard Draft*, AJIL 1935 supplement s. 445; *Williams – Castel*, 1981 s. 7–9; *Joyner*, LCP 1996 s. 163–165.) Toisaalta yleisesti hyväksyttyjen toimivaltaperiaatteiden rinnalle on esitetty myös vähemmän vakiintuneita toimivaltaperiaatteita kuten ”principle of convenience”,

teeseen, aktiiviseen¹⁶ ja passiiviseen persoonallisuusperiaatteeseen, reaali-periaatteeseen, sijaislainkäytön periaatteeseen ja universaali-periaatteeseen. Alueperiaate antaa valtiolle toimivallan sen alueella tehtyjen rikosten suhteen. Tämän periaatteen perustana on valtion suvereenisuus alueensa ja siellä tehtyjen tekojen suhteen. Oikeudenkäynti on myös käytännössä usein helpoiten järjestettävissä siellä, missä teko on tehty. Alueperiaate olikin pitkään toimivaltaperiaatteista ainoa, joka hyväksyttiin yleisesti.¹⁷ Valtion tuomioistuimia on perinteisesti pidetty toimivaltaisina myös sellaisten rikosten osalta, jotka on tehty sen lipun alla purjehtivassa aluksessa. Aiemmin lippuperiaate käsitettiin osaksi alueperiaatetta, mutta nykyisin lippuperiaate nähdään yleensä omana itsenäisenä liityntäperusteenaan.¹⁸ Aktiivinen persoonallisuusperiaate puolestaan perustuu ajatukselle, jonka mukaan valtion kansalaiset ovat maansa lainsäädännön alaisia myös ulkomailla. Nykyään merkittävin peruste tämän periaatteen soveltamiselle on se, etteivät useat valtiot yleensä luovuta kansalaisiaan toiseen valtioon tuomittavaksi. Aktiivinen persoonallisuusperiaate mahdollistaa näissä tapauksissa rikoksenteikijän tuomitsemisen luovuttamisesta kieltäytyvässä kotipaikan valtiossa.¹⁹ Perinteisesti etenkin Manner-Euroopan valtiot ovat suhtautuneet kielteisesti omien kansalaistensa luovuttamiseen. Nykyisin valtiot ovat kuitenkin entistä valmiimpia rajoitettuun kansalaistensa luovuttamiseen.²⁰ Passiivisen persoonallisuusperiaatteen nojalla rangaistaan ulkomailla tehdystä rikoksesta, joka on kohdistunut tuomioistuinvaltion kansalaiseen, siellä pysyvästi asuvaan

jolloin toimivallan saisi valtio, jossa oikeudenkäynti on käytännöllisintä järjestää (kts. *Williams – Castel*, 1981 s. 9), ”le principe de la puissance publique”, jonka nojalla valtio saa toimivallan sen puolesta toimineiden sotilaiden, diplomaattien yms. tekemiin tekoihin (*Henzelin*, 2000 s. 27), ”Prinzip des Schutzes von Gütern überstaatlicher Gemeinschaften”, joka liittyy kansainvälisten järjestöjen etujen suojaamiseen (*Oehler*, 1983 s. 148–150) sekä ”the effects principle”, jonka yhteydessä toimivaltaa määrittää se, missä teon vaikutukset ilmenevät (*Henkin*, 1995 s. 241–242; *Tupamäki*, 1999 s. 411–417; *Restatement*, 1987 s. 239, 243).

¹⁶ Aikaisemmin aktiivisesta persoonallisuusperiaatteesta käytettiin nimitystä kansalaisuusperiaate.

¹⁷ Kts. esim. *Tupamäki*, 1999 s. 140–178; *Oehler*, 1983 s. 132–133, 155–160; *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 8–9; *Henzelin*, 2000 s. 22–24; *Henkin*, 1995 s. 233–236.

¹⁸ Kts. esim. *Tupamäki*, 1999 s. 178–248; *Li*, 1991 s. 153–158; *Oehler*, 1983 s. 137; *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 11–12; *Restatement*, 1987 s. 240–241, 243. Nykyisin periaate koskee alusten lisäksi myös ilma-aluksia, jotka on rekisteröity valtion ilma-alusrekisteriin.

¹⁹ Kts. esim. *Tupamäki*, 1999 s. 249–264; *Henkin*, 1995 s. 236–238; *Oehler*, 1983 s. 142–144, 456–467; *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 10–11.

²⁰ Esimerkiksi Euroopan unionin puitepäättöksellä (2002/584/YOS), EYVL L 190, 18.7.2002, s. 1–18 luotu eurooppalainen pidätysmääräysmenettely edellyttää kansalaisten luovuttamista ja myös yhteistyö kansainvälisten rikostuomioistuinten kanssa vaatii valtioiden omien kansalaisten luovuttamista. Tästä syystä esimerkiksi Suomessa onkin esitetty lainmuutosta, jolla rajoitettaisiin perustuslakiin sisältyvää kieltoa luovuttaa Suomen kansalaista vastoin tahtoaan toiseen maahan. Muutoksen jälkeen voitaisiin tavallisella lailla säätää Suomen kansalaisen luovuttamisesta tai siirtämisestä rikoksen johdosta tai oikeudenkäyntiä varten. Edellytyksenä luovuttamiselle ja siirtämiselle olisi kuitenkin, että henkilön ihmisoikeudet ja oikeusturva on taattu kyseisessä valtiossa. (*HE 102/2003 vp*. s. 1, 3–5, 9–10.)

ulkomaalaiseen tai oikeushenkilöön, jolla on kotipaikka kyseisessä valtiossa. Kansainvälisen oikeuden järjestelmässä passiivinen persoonallisuusperiaate ei ole rajoituksitta hyväksytty toimivaltaperiaate, vaan sitä on pidetty kiistellyimpänä kaikista toimivaltaperiaateista. Nykyisin se on alettu lisääntyvässä määrin hyväksyä etenkin sellaisten terrorististen rikosten yhteydessä, jotka on kohdistettu uhriin hänen kansallisuutensa perusteella.²¹ Reaaliperiaatteen perustana on valtion oikeus puolustautua rikoksilta, jotka kohdistuvat itse valtioon tai sen keskeisiin intresseihin.²² Sijaislainkäytön periaatteen ja universaaliperiaatteen nojalla valtio voi tuomita ulkomaalaisen ulkomailla tekemästä teosta, johon valtiolla ei ole liittymää²³.

Näiden periaatteiden yhteydessä liittymänä teon ja valtion välillä on siis tekopaikka, tekijän tai uhrin kansalaisuus taikka loukattu intressi. Toimivaltaperiaatteita sovelletaan rinnakkaisina ja toisiaan täydentävinä liityntäperusteina²⁴ eikä niiden välillä ei ole mitään automaattisesti sovellettavaa etusijajärjestystä. Käytännössä oikeudenkäynti järjestetään valtiossa, jolla on siihen mahdollisuus esimerkiksi sitä kautta eikä tekijä oleskelee siellä tai hänet luovutetaan sinne oikeudenkäyntiä varten.²⁵

²¹ Kts. esim. *Tupamäki*, 1999 s. 331–343; *Oehler*, 1983 s. 134–137, 418–424; *Henkin*, 1995 s. 239–240; *Heymann – Gershengorn, Principles* 1992 s. 112–113; *Extraterritorial Criminal Jurisdiction*, 1990 s. 12–13; *Restatement*, 1987 s. 240, 243.

²² Ei ole kuitenkaan yksimielisyyttä siitä, mitkä ovat tällaisia keskeisiä intressejä, joita valtio on oikeutettu suojelemaan reaaliperiaatteen nojalla. (Kts. tästä esim. *Tupamäki*, 1999 s. 264–331; *Henkin*, 1995 s. 238; *Oehler*, 1983 s. 133–134, 384–389; *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 13–14.) Reaaliperiaatteeseen liittyvistä terminologisista kysymyksistä kts. edellä pääjaksoissa I av. 1.

²³ Näitä periaatteita ja niiden välisiä eroja käsitellään yksityiskohtaisesti jäljempänä s. 71 ss. (Kts. näistä periaateista myös esim. *Tupamäki*, 1999 s. 352–411; *Oehler*, 1983 s. 144–148, 506–519, 532–545; *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 14–16.)

²⁴ Alun perin kyseiset periaatteet katsottiin joskus vaihtoehtoisiksi ja toisensa poissulkeviksi perusteiksi valtion toimivaltaa määritettäessä. Tällöin ajatuksena oli, että valtion toimivaltasääntely rakentuu yhden yksittäisen toimivaltaperusteen – kuten alueen tai kansalaisuuden – varaan. Näin ymmärrettynä mikä tahansa toimivaltaperiaate jättää kuitenkin valtion rikosoikeudelliseen toimivaltaan aukkoja. Esimerkiksi Meyer torjuikin siksi suojeluperiaatteen, persoonallisuusperiaatteen, alueperiaatteen ja universaaliperiaatteen ja muotoili oman toimintavaltajärjestelmänsä, johon oli yhdistetty osia eri periaateista. (*Meyer*, 1888 s. 154–157.) Nykyisin on yleisesti hyväksytty näkemys, ettei mikään toimivaltaperiaateista yksinään anna valtiolle riittävän laajaa rikosoikeudellista toimivaltaa. (*Szaszy, Treatise* 1973 s. 146–147; *Bratholm*, 1980 s. 371.)

²⁵ *Waaben*, 1993 s. 227; *Greve – Jensen – Larsen – Nielsen – Lindegaard*, 1993 s. 106. Euroopan unionin neuvoston terrorismin torjumista koskevassa puitepäätöksessä on tosin hahmoteltu etusijajärjestystä eri toimivaltaperusteiden välille. Puitepäätöksen 9 artiklan mukaan koordinoitaessa eri valtioiden syytetoimia liittymäkohdat on otettava huomioon puitepäätöksessä esitetystä järjestyksessä. Etusijalla on tällöin valtio, jossa teko on tehty, toisella sijalla valtio, jonka kansalainen tekijä on tai jossa hän asuu, kolmantena valtio, josta uhrin ovat peräisin ja neljäntenä valtio, jossa tekijä on tavoitettu. (Neuvoston puitepäätös, tehty 13 päivänä kesäkuuta 2002, terrorismin torjumisesta [2002/475/YOS], EYVL L164/6, 22.6.2002.)

Vaikka yleisesti hyväksytyt toimivaltaperiaatteet ovat useimmissa valtioissa toimivaltasääntelyn perustana²⁶, ne eivät kuitenkaan ole suoraan sovellettavissa, vaan ne luovat vain eräänlaisen väljän kehyksen, jonka puitteissa valtiot voivat säännellä eri tavoin rikosoikeudellisen toimivallan yksityiskohdista. Yksityiskohtaiset rikosoikeuden soveltamisalaa koskevat säännöt löytyvät valtioiden kansallisesta lainsäädännöstä. Rikosoikeuden kansainvälistä soveltamisalaa koskevat normit eivät olekaan kansainvälistä vaan valtion sisäistä oikeutta.²⁷ Alun perin toimivaltasääntely kehittyi valtiokäytännössä sen mukaan, millaista toimivaltaa pidettiin kansallisesta näkökulmasta välttämättömänä ja kansainvälisestä näkökulmasta mahdollisena. Yleiset soveltamisalaperiaatteet ovat kehittyneet näiden valtioiden omaksumien käytäntöjen pohjalta.²⁸ Tästä syystä toimivaltaperiaatteet ovat muotoutuneet erilaisiksi eri yhteyksissä. Niillä ei olekaan yleisesti hyväksyttyä sisältöä, merkitystä, alaa tai määritelmää, vaan samanniminen toimivaltaperiaate voidaan eri valtioissa ymmärtää ja toteuttaa eri tavoin.

Toimivaltaperiaatteilla on ensisijaisesti kuvaileva tehtävä: niitä käytetään kuvattaessa, vertailtaessa ja analysoitaessa eri valtioiden toimivaltasääntelyä. Kansainvälisellä tasolla kehittyneet periaatteet antavat yhtenäisen perustan tällaiselle kansallisten toimivaltasäännösten arvioinnille ja analysoinnille. Nykyisin toimivaltaperiaatteilla on kuitenkin myös ohjaava funktio. On todettu, että kansainvälisessä oikeudessa hyväksytyt toimivaltaperiaatteet asettavat rajat valtioiden toimivaltasääntelylle.²⁹

Vaikka valtioilla on laaja valta määrätä rikosoikeutensa soveltamisalasta, on kansallisia soveltamisalasäännöksiä laadittaessa otettava huomioon myös kansainvälinen oikeus³⁰. Kansainvälisen oikeuden teoria on kuitenkin tältä osin

²⁶ Esimerkiksi Suomessa rikoslain 1 luku sisältää säännökset Suomen rikoslain soveltamisalasta. Näiden säännösten määrittämässä tilanteissa rangaistus voidaan tuomita Suomen rikoslain nojalla. Sääntelyn taustalla ovat yleiset toimivaltaperiaatteet. Suomen soveltamisalasääntelyssä tämä yhteys yleisiin periaatteisiin on varsin selkeästi nähtävissä, koska 1 luvun systematiikka on rakennettu toimivaltaperiaatteiden erottelun pohjalta.

²⁷ *Feller, Treatise* 1973 s. 9.

²⁸ *Li*, 1991 s. 46.

²⁹ *Asp – Samuelsson, Straffprocessrätt* 1995 s. 23.

³⁰ Kts. *Schönke – Schröder*, 1997 s. 63; *Jescheck, FS Maurach* 1972 s. 580; *Mayer, JZ* 1952 s. 609; *Meili*, 1910 s. 175–176. Kysymystä siitä, onko kompetenssi määrätä toimivallan laajuudesta, eli niin sanottu kompetenssi-kompetenssi (Kompetenz-Kompetenz), valtioilla vai kansainvälisellä oikeudella, on käsitelty varsinkin varhaisemmassa soveltamisalasääntelyyn liittyvässä kirjallisuudessa varsin laajasti. Esimerkiksi Drost on puolustanut kansainvälisen oikeuden kompetenssia määrätä toimivallan laajuudesta. Hän on kuitenkin todennut, että tästä huolimatta valtioille jää laaja toiminta-ala rikosoikeutensa soveltamisalan määrittämisessä, koska kansainvälinen oikeus asettaa vain harvoja rajoituksia. Hän on kuitenkin katsonut, että valtion rikosoikeudellisen toimivallan ulottaminen ulkomaalaisen ulkomailla tekemiin tekoihin on kansainvälisen tapaoikeuden nojalla kiellettyä, jos nämä teot eivät puutu kyseisen valtion tai sen kansalaisten olemassaolon edellytyksiin taikka valtioiden yhteisön solidaariisiin intresseihin. (*Drost, ZIR* 1930–1931 s. 119–120, 126–127, 136, 139.) Sen sijaan esimerkiksi Jescheckin ja Weigendin oppikirjassa kompetenssin määrätä toimivallan laajuudesta on katsottu kuuluvan valtioille, vaikkakin valtion on otettava soveltamisalasta säädellessään kansainvälisen oikeuden säännöt huomioon (*Jescheck – Weigend*,

puutteellista, eikä siksi ole täysin selvää, mitä konkreettisia toimivallan rajoituksia kansainvälisen oikeuden peruseriaatteista voidaan johtaa³¹. Tästä syystä oikeudellisissa kirjoituksissa ja valtioiden lainsäädännössä on omaksuttu erilaisia näkemyksiä toimivallan hyväksyttävistä rajoista. Yhtenä lähtökohtana on pidetty, että oikeuden väärinkäytön kielto estää valtiota ulottamasta toimivaltansa tekoon, jolla ei ole minkäänlaista liittymää valtion legitiimeihin oikeudenhoitollisiin intresseihin³². Edellä selostetut toimivaltaperiaatteet ilmentävät näitä liittymiä. Hyväksyttävä liittymä valtiolla voi siten olla esimerkiksi tekopaikan, tekijän, teon kohteen tai teon luonteen kautta³³. Järkevän liittymän vaatimuksen lisäksi toimivallan käyttöä rajaavat myös esimerkiksi puuttumattomuuseriaate, alueperiaatteen etusija ja ennustettavuutta koskeva vaatimus³⁴. Se, mitä rajoituksia nämä yleiset periaatteet käytännössä asettavat esimerkiksi universaaliperiaatteen käytölle, ei kuitenkaan ole yksiselitteistä.

Koska soveltamisalaa koskevat normit ovat kansallista oikeutta, on eri valtioissa säädetty erilaisia soveltamisalanormeja³⁵. Laajojen näkemyserojen vuoksi

1996 s. 164–165. Kts. näin myös *Jareborg, FS Thornstedt* 1983 s. 337–338). Vielä 1955 ilmestyneessä kirjoituksessaan Jescheck tosin piti selvittämättömänä kysymyksenä sitä, tuleeko lainsäätäjän soveltamisalakysymyksissä ottaa huomioon kansainvälisen oikeuden periaatteet. (*Jescheck, Strafrecht* 1980 s. 496.) Suomalaisessa oikeustieteessä on Kaila vuonna 1930 ilmestyneessä artikkelissaan todennut, että valtiolla lieenee valta määrätä itse toimivaltansa rajat eli ns. kompetenssi-kompetenssi kansainvälisen oikeuden asettamatta tälle muita kuin eksteritoriaalisuudesta johtuvia esteitä. (*Kaila, LM* 1930 s. 142.) Li on todennut, että kun valtion määräysvallan puolustajat ottavat huomioon myös kansainvälisoikeudellisia tekijöitä ja kansainvälisen oikeuden kompetenssin puolustajat taas puolestaan kiinnittävät huomiota myös valtio-oikeudellisiin näkökohtiin, on lähes turhaa tehdä eroa absoluuttista rajoittamattomuutta ja absoluuttista rajoittuneisuutta edustavien teorioiden välille. Käytännössä ero valtioiden ja kansainvälisen oikeuden määräysvaltaa puolustavien näkemysten välillä onkin varsin suhteellinen. (*Li, 1991* s. 51.)

³¹ *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 20–21; *Cameron, Criminal Law Theory* 1992 s. 562. Kts. myös *NOU* 1984:31 s. 19, 24–26.

³² *Jescheck, Treatise* 1973 s. 51–52; *Jescheck, FS Maurach* 1972 s. 580; *Zieher*, 1977 s. 65; *Jescheck – Weigend*, 1996 s. 165. Kts. myös *Blakesley – Lagodny, Principles* 1992 s. 95. Vrt. *Gardocki*, joka on katsonut, että on kiistanalaista onko kansainvälisessä tapaoikeudessa kehittynyt tällainen yleinen sääntö. Hänen mielestään, se että valtio ulottaa toimivaltansa tekoon, johon sillä ei ole liittymää, ei ole kansainvälisen oikeuden loukkaus. (*Gardocki, NTfK* 1989 s. 61.)

³³ *Asp – Samuelsson, Straffprocessrätt* 1995 s. 22–23. Nämä hyväksyttävät liittytaperusteet muodostavat soveltamisalaperiaatteiden ydinsisällön.

³⁴ *Cameron, Criminal Law Theory* 1992 s. 565–568. Euroopan neuvoston rikosoikeudellista toimivaltaa koskevassa raportissa on näiden Cameronin mainitsemien rajoitusten lisäksi mainittu kansainväliseen kohteliaisuuteen (comity) liittyvät vaatimukset, joita ovat esimerkiksi valtioiden tasa-arvoisuuden tunnustaminen ja vastavuoroinen valtioiden integriteetin kunnioitus. (*Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 21.) *Allridge* on todennut, että tämä kansainvälinen kohteliaisuus (comity) merkitsee sitä, ettei toisen suvereenin valtion sisäisiin asioihin tulisi puuttua kevyin perustein. Hän on katsonut, ettei tämä vaatimus ole varsinainen este toimivallan käytölle, vaan pikemminkin toimivaltakysymysten tulkinnassa huomioon otettava pidäke. (*Allridge*, 2000 s. 141.)

³⁵ *Träskman, FS Codex* 1990 s. 229–230; *Waaben*, 1993 s. 227. Eräitä merkittäviä eroja on ollut jo pohjoismaisten säännösten välillä. *Cameron* on vuonna 1992 todennut, että ottaen huomioon pohjoismaisen yhteistyön rikosasioissa, näiden valtioiden soveltamisalasääntelyn erilaisuus yllät-

soveltamisalaa koskevaa sopimusta ei ole saatu solmittua edes Euroopan neuvostossa³⁶ saati sitten globaalilla tasolla. Valtioilla onkin liikkumavaraa muotoilla rikosoikeutensa soveltamisala omien kriminaalipoliittisten lähtökohtiensa mukaan. Valtion toimintamahdollisuuksia rajaavat kuitenkin toisaalta toisen valtion suvereenisuuden loukkaamisen vaara ja toisaalta sellaiset kansainväliset sopimukset, joiden mukaan sopimusvaltioilla on velvollisuus huolehtia siitä, että niiden rikosoikeus on tarvittaessa käytettävissä sopimusten tarkoittamien kansainvälisten rikosten rankaisemiseen. Rikosoikeuden alueellista soveltamisalaa koskevia normeja säädettäessä onkin huolehdittava siitä, ettei valtio ulota oman rikosoikeutensa soveltamisalaa laajemmalle kuin kansainvälinen oikeus sallii eikä toisaalta ahtaammaksi kuin kyseistä valtiota sitovissa sopimuksissa on sovittu.³⁷ Suomen rikoslain soveltamisalasääntelyn vuoden 1963 uudistusta valmisteltaessa nämä sääntelyn tavoitteet ilmaistiin seuraavasti:

”Esitykseen sisältyvä rikoslain 1 luvun muutosehdotus on pyritty laatimaan siten, että rikosoikeutemme soveltamisalaa koskevat säännökset turvaavat maamme ja kansalaistemme edut, että niiden puitteissa velvoituksemme muita valtioita kohtaan ja riittävässä määrin myös vieraan valtion oikeussäännökset voidaan ottaa huomioon sekä että ne joustavasti sopeutuvat kehittyvänkin kansainvälisen yhteistoiminnan asettamiin vaatimuksiin.”³⁸

Valtioiden omaksumien toimivaltaperusteiden yhtenäistämistä vaikeuttaa se, että valtiot suhtautuvat epäluuloisesti toisten valtioiden rikosoikeudenhoitoon.³⁹ Kaila on todennut, että valtion oman edun kannalta sen rikoslain ulottuvuus tahdotaan ulottaa mahdollisimman laajalle, kun taas kansainvälisiä näkökohtia korostettaessa soveltamisala halutaan rajoittaa melko ahtaaksi.⁴⁰ Soveltamisalasääntely ei olekaan puhtaasti juridis-tekninen kysymys, vaan vaatii erilaisia kan-

tää (Cameron, *Criminal Law Theory* 1992 s. 544). Pohjoismaiden neuvoston rikosoikeuskomitea onkin antanut soveltamisalaa koskevan mietinnön vuonna 1992. Tässä mietinnössä annettiin eräitä suosituksia soveltamisalaaan liittyen. (Kts. *Straffrättslig jurisdiktion i Norden*, 1992.) Nämä suositukset ovat olleet taustalla, kun Suomen, Ruotsin ja Norjan toimivaltasäännöksiä on uudistettu. Uudistuksen jälkeenkin pohjoismaiden toimivaltasäännökset eivät kuitenkaan tule olemaan lähtökohdiltaan tai toteutukseltaan samanlaisia.

³⁶ Kysymystä ekstraterritoriaalisesta rikosoikeudellisesta toimivallasta on tosin käsitelty vuonna 1990 Euroopan neuvoston rikosasioita käsittelevässä komiteassa. Komitealle ei asetettu selkeitä määräyksiä siitä, missä muodossa sen tulisi esittää rikosoikeudellista toimivaltaa koskevat näkemyksensä. Tähän oli ilmeisesti syynä se, että jo tehtävää annettaessa tiedettiin, ettei asiasta olisi helppoa saada aikaan muodollista suositusta, koska toimivaltaa koskevat näkemykset ovat juurtuneet syvälle jäsenvaltioiden kansallisen oikeuteen ja kansallisiin traditioihin. Komitea esittikin näkemyksensä yleisen raportin eikä esimerkiksi sopimusluonnoksen muodossa. (Kts. *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 5–6.)

³⁷ Lainvalmisteluosasto 2/1991, s. 3.

³⁸ Lainvalmistelukunta 3/1962 s. 4. HE 13/1963 vp. s. 2.

³⁹ Oehler, 1983 s. 12.

⁴⁰ Kaila, LM 1930 s. 140.

nanottoja yksilön asemasta valtiossa ja valtion asemasta valtioiden yhteisössä.⁴¹ Träskman on todennut, että rikosoikeuden soveltamisalasta päättäminen vaatii lainsäätäjältä samanlaisia arvostusratkaisuja kuin tekojen kriminalisointi yli-päättään. Kuitenkin soveltamisalaratkaisut ovat vähemmän riippuvaisia sosiaalisista arvostuksista ja enemmän puhtaasti poliittisten valtiointressien sanelemia.⁴² Universaaliperiaatteen alan määräytymiseen ja sen soveltamistilanteiden valikoitumiseen onkin oikeudellisten normien ja periaatteiden lisäksi vaikuttanut poliittinen harkinta.

1.1 UNIVERSAALIPERIAATTEEN JA SIJAISLAINKÄYTÖN PERIAATTEEN EROT

Edellä kuvatut toimivaltaperiaatteiden tulkinnanvaraisuudet ja kansalliset erot liittyvät myös universaaliperiaatteeseen. Universaaliperiaatteen ala ymmärretään eri tavoin eri valtioissa ja kansainvälisen oikeuden universaalitoimivallalle asettamia rajoituksia on tulkittu eri tavoin. Erityisiä ongelmia universaaliperiaatteen yhteydessä aiheuttaa se, ettei sen ala suhteessa muihin toimivaltaperiaatteisiin ole täysin selkeä. Etenkin universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön välille on vaikea tehdä ehdotonta jakoa. Molemmat periaatteet koskevat tilanteita, joissa toimivalta ulotetaan ulkomaalaisen ulkomailla tekemään tekoon, joka ei loukkaa toimivaltaa käyttävän valtion kansalaisia tai intressejä. Periaatteille on siis yhteistä se, että valtiolle annetaan mahdollisuus puuttua rikokseen, johon sillä ei ole varsinaista liittymää. Näiden periaatteiden välillä on kuitenkin myös siinä määrin merkittäviä eroja, että on katsottu aiheelliseksi pitää nämä periaatteet erillään toisistaan⁴³. Rajanveto sijaislainkäytön periaatteen ja universaaliperiaatteen välillä voi kuitenkin yksittäistapauksissa olla hankalaa, eikä näitä periaatteita ole aina selkeästi erotettu toisistaan myöskään oikeustieteessä tai kansainvälisiä rikoksia koskevien sopimusten toimivaltasääntelyssä⁴⁴.

Käytännössä keskeinen ero näiden periaatteiden välillä on se, että toisin kuin sijaislainkäytön periaate, universaaliperiaate ei edellytä kaksoisrangaistavuutta eli sitä, että teko olisi rangaistava sekä tekopaikan valtiossa että tuomitsevassa valtiossa. Universaalitoimivallan käyttö ei edellytä myöskään vieraan valtion, kuten tekopaikan valtion aloitetta, kun taas sijaislainkäytön perustana on yleensä yksittäisen valtion tekemä aloite.⁴⁵ Universaaliperiaatteen alaa rajataan sitä

⁴¹ Jescheck, *Strafrecht 1980* s. 521. Kts. myös Swart, *Criminal Law Theory 1992* s. 527.

⁴² Träskman, 1977 s. 116.

⁴³ Gardocki, *NTfK 1989* s. 65.

⁴⁴ Oehler, 1983 s. 148, 498.

⁴⁵ *Straffrättslig jurisdiktion i Norden, 1992* s. 53. Universaaliperiaatteessa on siis kyse toimivaltaa käyttävän valtion omasta, itsenäisestä, tekopaikan valtiosta riippumattomasta toimivallasta. Sen sijaan sijaislainkäytön periaatteen yhteydessä toimivaltaa käyttävä valtio ei tee päätöstä syytteen nostamisesta itsenäisesti, vaan on riippuvainen läheisemmän liittymän omaavan valtion (esim.

kautta, että sitä sovelletaan vain tiettyihin erityisen vakaviksi katsottuihin rikoksiin.⁴⁶ Sijaislainkäyttöä ei sen sijaan ole yleensä rajattu tiettyihin yksittäisiin rikoksiin, vaan mahdollinen raja on tehty yleisemmin sillä perusteella, millainen rangaistus rikoksesta voidaan tuomita⁴⁷. Näin sijaislainkäytön ulkopuolelle on suljettu vähäisimmät rikokset.

Näiden käytännön erojen taustalla ovat yleisemmät erot universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön tavoitteissa ja yleisissä lähtökohdissa. Universaaliperiaate koskee eräitä vakavia rikoksia, joiden suhteen toimivaltaa voi käyttää mikä tahansa valtio. Kyse on vakavimmista rikoksista, joiden katsotaan loukkaavan koko ihmiskunnan yhteisiä intressejä, jolloin millä tahansa valtiolla on oikeus toimia koko ihmiskunnan puolesta ja rangaista tekijöitä riippumatta siitä, miten tekopaikan valtio niihin suhtautuu⁴⁸. Tästä syystä universaaliperiaatteen yhteydessä ei ole omaksuttu kaksoisrangaistavuuteen tai luovutuspyyntöihin liittyviä rajoituksia. Universaaliperiaatteen tavoitteet voidaan ilmaista myös pragmaattisemmin viittaamalla kansainvälisen yhteisön intressien suojeluun, kansainväliseen solidaarisuuteen ja tarpeeseen vastustaa kansainvälistä rikollisuutta kansainvälisellä tasolla⁴⁹. Yleisellä tasolla universaaliperiaatteen taustalla on valtioiden välisen solidaarisuuden ajatus, mutta tämä solidaarisuus on abstraktia solidaarisuutta koko kansainvälistä yhteisöä kohtaan. Yksittäistapauksissa universaalitoimivallan käyttö ei ole sidoksissa tekopaikan valtion intressien solidaariseen toteuttamiseen, vaan usein se muodostaa jopa epäluottamuksen ilmauksen tekopaikan valtion lainsäädäntöä kohtaan. Universaaliperiaatteessa onkin kyse valtion alkuperäisestä oikeudesta toimivallan käyttöön eikä toisen valtion edustamisesta.⁵⁰

tekopaikan valtio) tietynlaisesta suostumuksesta tai hyväksynnästä. (v. *Cleric*, *SchwJZ* 1920 s. 345; *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 14.) Tämä toisen valtion suostumus voi olla nimenomainen tai hiljainen (*Henzelin*, 2000 s. 30–31). Silloinkin, kun sijaislainkäytön soveltamisen perustana on luovuttamisesta kieltäytyminen, tulee aloite tapauksen käsittelylle luovutusta pyytävästä valtiosta. Tupamäki on pitänyt keskeisenä universaaliperiaatetta ja sijaislainkäyttöä erottavana tekijänä sitä, ettei universaaliperiaatteen soveltaminen edellytä kaksoisrangaistavuuden täyttymistä. (*Tupamäki*, 1999 s. 399.) Oehler on puolestaan pitänyt keskeisenä erona sitä, että sijaislainkäytön yhteydessä toimivalta on sidottu luovuttamatta jättämiseen. (*Oehler*, 1983 s. 539.)

⁴⁶ *Feller*, *Treatise* 1973 s. 36.

⁴⁷ Esimerkiksi Suomessa RL 1:8:n soveltaminen on rajattu tilanteisiin, joissa rikoksesta voi seurata yli kuuden kuukauden vankeusrangaistus.

⁴⁸ Kts. tästä esim. *de Vabres*, 1928 s. 135; *Sadat*, *NELR* 2001 s. 244. Paust onkin todennut, että alkuajoista asti universaali täytäntöönpano on sallittu nimenomaan sellaisten rikosten yhteydessä, jotka katsottu rikoksiksi ihmiskuntaa ("crimes against mankind") tai koko maailmaa (crimes "against the whole world") vastaan ja suhteessa henkilöihin, joita on pidetty koko ihmiskunnan vihollisina ("hostes humani generis"). (*Paust*, *Hous.J.Int'lL.* 1989 s. 340.)

⁴⁹ Tämänäyttymisiä perusteluja universaalitoimivallan käytölle ovat esittäneet esim. *Li*, 1991 s. 191; *Joutsen*, *RIDP* 1989 s. 294; *Träskman*, 1977 s. 143; *Jeschek – Weigend*, 1996 s. 170.

⁵⁰ *Oehler*, 1983 s. 532; *Zieher*, 1977 s. 83.

Sijaislainkäytön periaate puolestaan liittyy valtioiden väliseen yhteistyöhön kansainvälisten rikosten vastustamisessa. Kyse on eräänlaisesta kansainvälisestä oikeusavusta. Sijaislainkäytön periaatteen yhteydessä rikoksen ja tuomioistuinvaltion välisenä liittymänä on rikosentekijän oleskelu kyseisessä valtiossa. Rikoksen ja tuomioistuinvaltion välillä ei siis ole suoraa yhteyttä, vaan myös tämän periaatteen yhteydessä toimivalta perustuu kansainväliseen solidaarisuuteen rikosten vastaisessa taistelussa.⁵¹ Valtio toimii tällöin toisen valtion puolesta sen estämiseksi, että tekijä väistäisi rikosvastuunsa hakeutumalla valtioon, josta luovuttaminen ei ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista.⁵² Sijaislainkäytön periaatetta sovellettaessa on siis olemassa toinen valtio, joka soveltuisi tapauksessa paremmin tuomioistuinvaltioksi, mutta käytännöllisistä tai humanitaarisista syistä on kuitenkin tarkoituksenmukaisempaa viedä oikeudenkäynti läpi rikosentekijän oleskelupaikan valtiossa. Tällöin tekopaikan valtio esittää pyynnön oikeudenkäynnin järjestämisestä kyseisessä oleskelupaikan valtiossa tai tekopaikan valtio esittää luovutuspyynnön rikoksen johdosta, mutta oleskelupaikan valtio kieltäytyy luovuttamisesta, ja saa näin tuomiovallan rikoksen suhteen sijaislainkäytön periaatteen nojalla.⁵³ Yleisempää on, että tällaisen toimivallan perustana on luovuttamisesta kieltäytyminen. Nimenomainen pyyntö oikeudenkäynnin järjestämisestä oleskelupaikan valtiossa on kuitenkin käytännöllinen vaihtoehto esimerkiksi silloin, jos on kyse usean valtion alueella tehdystä rikossarjasta, joka on järkevää tutkia yhdessä paikassa.⁵⁴ Sijaislainkäytölle on siis ominaista epäitsenäisyys kahdessakin eri mielessä. Ensinnäkin siinä suhteessa, että toimivalta syntyy vasta rikoksen tekohetken jälkeen tekijän oleskelun perusteella ja toisaalta sikäli, että toimivallan edellytyksenä on toiminnan rangaistavuus tekopaikassa.⁵⁵

⁵¹ *Lainvalmisteluosasto 2/1991* s. 5–6. Tämän solidaarisuuden taustalla on toisaalta valtion halu itse saada hyötyä tämän periaatteen soveltamisesta muissa valtioissa, mutta ennen kaikkea kuitenkin yksittäistapauksen esiintuoma tahto vastustaa kansainvälistä rikollisuutta yhteistyössä muiden valtioiden kanssa (Zieher, 1977 s. 85).

⁵² *Straffrättslig jurisdiktion i Norden*, 1992 s. 58; *Henzelin*, 2000 s. 30–32. On todettu, että luovuttamisen ja muiden toimivaltaperiaatteiden yhdistelmät eivät takaa kaikkien aukkojen poissulkemista. Nämä aukot ovat seurausta erityisesti siitä, että eri systeemeissä on omaksuttu erilaisia rajoituksia luovuttamiselle. Sijaislainkäytön periaatteen tehtävänä onkin osaltaan näiden aukkojen tukkiminen. (Feller, *Treatise* 1973 s. 34–35. Kts. myös *Jescheck – Weigend*, 1996 s. 170.)

⁵³ *Träskman*, *Nykyajan rikosoikeus* 1997 s. 323; *Van den Wyngaert*, *NTfK* 1989 s. 49. Sijaislainkäytön periaate ei siis anna valtiolle alkuperäistä kansainvälisrikosoikeudellista toimivaltaa, vaan on pikemminkin vaihtoehto luovuttamiselle tilanteissa, kun luovuttaminen ei tosiasiallisista tai oikeudellisista syistä ole menestyksellistä. (Zieher, 1977 s. 85.) Sijaislainkäytön periaate toimii siis eräänlaisena ”korvikkeena” varsinaiselle oikeusavun muodolle, jota ei voida toteuttaa. (Schultz, *FS von Weber* 1963 s. 312.)

⁵⁴ Tällaisen pyynnön perustana voi olla rikosprosessin siirtämistä koskeva Euroopan Neuvoston sopimus. *European Convention on the Transfer of Proceedings in Criminal Matters* (CETS No: 073).

⁵⁵ *Falk*, 1976 s. 49–50.

1.2 SIAISLAINKÄYTTÖ OIKEUSKIRJALLISUUDESSA

Sijaislainkäytön periaate on varsin uusi toimivaltaperiaate⁵⁶. Vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa sijaislainkäytön periaatetta ei tunnettu omana itsenäisenä periaatteenaan. Esimerkiksi Hugo Meyer on käsitellyt universaalitoimivaltana myös sijaislainkäytön tyypisiä tilanteita eli tapauksia, joissa luovuttaminen ei ole sallittua tai toteutettavissa. Binding puolestaan on pitänyt rikostoimivallan siirtoa toiselle valtiolle yhtenä oikeusavun muotona.⁵⁷ Sijaislainkäyttö on kuitenkin mannereurooppalaisessa kirjallisuudessa erotettu omaksi toimivaltaperiaatteen jo 1900-luvun alkupuoliskolla. Esimerkiksi Josef Kohler on jo 1917 ilmestyneessä teoksessaan erottanut universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön periaatteen toisistaan. Hän on katsonut, että sijaislainkäytön perusajatus on luovuttamatta jättämisen aiheuttamien haittojen poistaminen.⁵⁸ Myös G. F. v. Cleric on 1920 ilmestyneessä artikkelissaan tehnyt eron sijaislainkäytön ja universaaliperiaatteen välille. v. Clericin tekemä erottelu ei kuitenkaan täysin vastaa nykyisiä universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön periaatteen erottelun lähtökohtia. Hän on nimittäin asettanut myös universaaliperiaatteen ehdoksi sen, että teko oli myös tekopaikassa rangaistava.⁵⁹

Nykyisin sijaislainkäytön periaate on mannereurooppalaisessa rikosoikeudessa varsin yleisesti tunnustettu, mutta monet muut oikeusjärjestykset eivät sitä tunne⁶⁰. Myöskään suomalaisessa ja muussa pohjoismaisessa doktriinissa sijaislainkäytön periaatetta ei ole perinteisesti tunnustettu omaksi periaatteen, vaan sitä on käsitelty universaaliperiaatteen yhteydessä⁶¹. Sijaislainkäytön tyypisiä tilanteita ovatkin käsitelleet universaaliperiaatteen yhteydessä esimerkiksi Jaakko Forsman ja Brynolf Honkasalo oppikirjoissaan sekä Inkeri Anttila ja Olavi Heinonen yhteisissä julkaisuissaan⁶². Myöskään Pekka Koskinen tai

⁵⁶ Träskman, *Criminal Law Theory* 1992 s. 520.

⁵⁷ Meyer, 1888 s. 158; Binding, 1885 s. 373.

⁵⁸ Kohler, 1917 s. 194. Myös Solna on vuonna 1925 ilmestyneessä teoksessaan käsitellyt sijaislainkäytön periaatetta. Hän on todennut, että sijaislainkäytössä oli kyse ”nykytieteessä” Grotiuksen aut dedere aut punire -periaatteen pohjalta kehitetystä lisäkeinosta toimivallan mahdollistamiseksi (Solna, 1925 s. 19, 88).

⁵⁹ v. Cleric, *SchwJZ* 1920 s. 345, 352. Myös vuonna 1935 julkaistussa toimivaltaa koskevassa sopimusluonnoksessa sijaislainkäytön periaatteelle ominaisia rajoituksia (kaksoisrangaistavuus ja vaatimus tarjoamisesta luovutettavaksi) oli liitetty universaalitoimivallan käytön edellytykseksi (*Harvard Draft, AJIL* 1935 supplement s. 440–441, 573–574, 582).

⁶⁰ Henzelin, 2000 s. 32; Li, 1991 s. 204; Wolfrum, *War Crimes* 1996 s. 235.

⁶¹ Kts. tästä kysymyksestä esim. Träskman, 1977 s. 143; Joutsen, *RIDP* 1989 s. 294.

⁶² Forsman, 1930 s. 500–501, 503; Honkasalo, 1965 s. 65; Anttila – Heinonen, 1971 s. 59–60; Anttila – Heinonen, 1977 s. 103–104. Myöskään Serlachius ei ole maininnut sijaislainkäytön periaatetta toimivaltaperiaatteita luettellessaan (Serlachius, 1951 s. 42). Vuonna 1976 annetussa rikosoikeuskomitean mietinnössä onkin katsottu, että nimenomaan universaaliperiaate tarjoaa vaihtoehdon sellaiselle luovuttamiselle, joka ei ole suotavaa Suomessa hyväksytyjen periaatteiden mukaan. (KM 1976:72 s. 99.) Myös muissa pohjoismaissa sijaislainkäytön periaate usein puut-

Ari-Matti Nuutila eivät ole soveltamisalaa käsitellessään maininneet sijaislainkäytön periaatetta, mutta he ovat jo selkeästi sisällyttäneet universaaliperiaatteen määritelmään edellytyksen rankaisemisesta tekopaikan laista riippumatta⁶³. Pohjoismaisessa kirjallisuudessa Knud Waaben on nimenomaan kiistänyt sijaislainkäytön periaatteen tarpeellisuuden. Hän on todennut, että syyteoikeuden siirtämistä on joissain tapauksissa perusteltu sijaislainkäytön periaatteella, mutta ei katso kyseisestä periaatteesta olevan suurtakaan hyötyä soveltamisaladoktriinin täydentäjänä.⁶⁴

Träskman puolestaan on mannermaista traditiota vastaavasti pitänyt sijaislainkäytön periaatetta selkeästi omana liityntäperusteenaan⁶⁵ ja myös nykyisen soveltamisalalainsäädännön valmistelussa sijaislainkäytön periaate on erotettu universaaliperiaatteesta⁶⁶. Ruotsalaisessa keskustelussa esimerkiksi Per Falk on väitöskirjassaan erottanut sijaislainkäytön omaksi periaatteekseen. Tosin hän on vielä korostanut sitä, että väitöskirjassa liityntäperusteisiin liittyvän terminologian perustana on mannereurooppalainen kirjallisuus, jossa liityntäperusteiden jaottelu on ollut yksityiskohtaisempi kuin aiemmassa ruotsalaisessa kirjallisuudessa.⁶⁷ Uudemmassa kirjallisuudessa esimerkiksi Nils Jareborg sekä Petter Asp ja Jörgen Samuelsson ovat jo käsitelleet sijaislainkäytön periaatetta selkeästi yhtenä erillisenä liityntäperusteena⁶⁸. Bertil Brinckin, Birger Ohlsonin ja Greger Thornellin oppikirjassa on puolestaan lähdetty siitä, että universaaliperiaate jakautuu kahteen erilliseen periaatteeseen, sijaislainkäytön periaatteeseen ja (varsinaiseen) universaaliperiaatteeseen⁶⁹. Vuonna 2002 laaditussa Ruotsin

tuu oikeuskirjallisuuteen otetuista toimivaltaperiaatteiden luetteloista. (Kts. esim. *Hagströmer, 1901–1905*, s. 77–79; *Hagerup, 1928* s. 83–85; *Kjerschow, 1930* s. 28; *Agge, 1944* s. 76; *Simson, SvJT 1956* s. 311–312; *Bratholm, 1980* s. 371; *Ruud, Straffeloven 1991* s. 31; *Waaben, 1993* s. 234–236.)

⁶³ Koskinen, *Johdatus* 1993 s. 58; Nuutila, *Johdatus* 1999 s. 107–108.

⁶⁴ ”Jurisdiction based on the said transfer of prosecution can be said to apply to principle of representation or a ’Prinzip der stellvertretenden Strafrechtspflege’. This expression is often used with varying meanings and is of no great avail in the doctrine of principles of jurisdiction.” (*Waaben, Suum Cuique* 1993 s. 324.)

⁶⁵ Träskman, 1977 s. 143; Träskman, *RIDP* 1989 s. 308–309; Träskman, *Nykyajan rikosoikeus* 1997 s. 323; Näin myös Frände, 1994 s. 302–304; Joutsen, *RIDP* 1989 s. 294–295.

⁶⁶ Soveltamisalasääntelyn uudistamisen yhteydessä annetussa hallituksen esityksessä on todettu, että: ”Osa sopimuksista velvoittaa sopimusvaltion rankaisemaan rikoksesta, jollei rikoksentekijää luovuteta tuomittavaksi toiseen valtioon. Näissä tapauksissa voidaan puhua eräänlaisesta kansainvälisestä oikeusavusta. Niitä ei enää nykyään yleensä lueta universaaliperiaatteen alaan, vaan käytetään nimitystä *sijaislainkäytön periaate*.” (*HE 1/1996 vp.* s. 5–6.)

⁶⁷ Falk, 1976 s. 17, 47, 65.

⁶⁸ Jareborg, *FS Thornstedt* 1983 s. 338; Asp – Samuelsson, *Straffprocessrätt* 1995 s. 22. Asp ja Samuelsson ovat artikkelissaan katsoet, että BrB 2 luvun 2 §:n 3-kohdan ja BrB 2 luvun 3a §:n taustalla on sijaislainkäytön periaate. (Asp – Samuelsson, *Straffprocessrätt* 1995 s. 39, 62.) Myös ruotsalaisessa virallisjulkaisussa *Folkrätt och straffansvar* sijaislainkäytön periaate on esitelty omana liityntäperusteenaan. (*Folkrätt och straffansvar, 1984* s. 43.)

⁶⁹ Brinck – Ohlson – Thornell, 1993 s. 30.

toimivaltasääntelyn uudistusehdotuksessa sijaislainkäyttöä on käsitelty omana universaalitoimivallasta erillisenä toimivaltaperusteenaan⁷⁰. Norjalaisessa keskustelussa Tønnesen on katsonut, että valtio voi siirtää toimivaltansa toiselle valtiolle, jolloin tämä toinen valtio voi käyttää toimivaltansa sijaislainkäytön periaatteen nojalla (*prinsipp om ”stedfortredende strafferettspleie”*)⁷¹. Myös Pohjoismaiden neuvoston rikosoikeuskomitean rikoslain soveltamisalaa koskevassa mietinnössä universaaliperiaate ja sijaislainkäytön periaate on selvästi erotettu toisistaan⁷².

1.3 SIAISLAINKÄYTTÖÖN LIITTYVIÄ TULKINTAKYSYMYKSIÄ

Sijaislainkäytön periaatteen soveltamisen edellytyksenä on siis kaksoisrangaistavuus ja tekopaikan valtion esittämä rikoksen syytteenpanoa tai rikoksen tekijän luovuttamista koskeva pyyntö. Esiintyy kuitenkin erilaisia näkemyksiä siitä, edellyttääkö tuomitseminen sijaislainkäytön periaatteen nojalla tekopaikan valtion nimenomaista pyyntöä, vai voidaanko tätä periaatetta soveltaa myös tuomioistuinvallion omasta aloitteesta. Suomessa RL 1:8 edellyttää tekopaikan valtion nimenomaista pyyntöä panna rikos syytteen Suomessa tai pyyntöä rikosentekijän luovuttamisesta, johon ei ole suostuttu⁷³. Myös Tanskan laissa edellytetään luovutuspyyntöä, mutta pyynnön voi esittää myös muu valtio kuin tekopaikan valtio (BSL § 8 stycke 1 punkt 6)⁷⁴. Sen sijaan esimerkiksi Saksan lainsäädännössä ei edellytetä konkreettista pyyntöä, vaan pelkkä teon luovutuskelpoisuus riittää (StGB § 7 (2))⁷⁵. Saksan oikeudessa omaksuttua mallia on perusteltu sillä, että sijaislainkäytön periaatteen soveltaminen voi olla tarpeen myös sellaisessa tilanteessa, jossa tekopaikan valtio ei ole esittänyt luovutuspyyntöä. Saksalaisessa keskustelussa onkin katsottu, että sijaislainkäytön periaatteen rajaaminen tapauksiin, joissa luovutuspyyntö on esitetty, johtaisi mer-

⁷⁰ *SOU 2002:98* s. 83–84, 175–180.

⁷¹ *Tønnesen, 1981* s. 1.111, 1.121.

⁷² *Straffrättslig jurisdiktion i Norden, 1992* s. 53.

⁷³ Aikaisemman suomalaisen lainsäädännön mukaan luovutuspyyntöä ei edellytetty kaikissa tapauksissa, vaan kaksoisrangaistavuuden täytyminen riitti (RL 1:3, L 1963). Pohjoismaiden neuvoston rikoslakmietinnössä tätä lähtökohtaa arvosteltiin. Mietinnössä todettiin, että näin laajaa toimivaltaa ei voida katsoa tarpeelliseksi ja katsottiin, että näin määritelty toimivalta voi johtaa sattumanvaraisuuteen. Mietinnössä korostettiin sitä, että tällaisten tapausten tietoonsaanti on satumanvaraista, mikä voi johtaa samanlaisten tapausten erilaiseen kohteluun (*Straffrättslig jurisdiktion i Norden, 1992* s. 61).

⁷⁴ Vaikka luovutuspyynnön voi esittää muukin valtio kuin tekopaikan valtio, teon on kuitenkin oltava myös tekopaikan lain mukaan rangaistava. Kts. Karnovs Lovsamling, 1998 s. 3711, viite 35 ja 36. Kts. luovutuspyyntöedellytyksestä myös esim. *Waaben, Suum Cuique 1993* s. 328–329.

⁷⁵ Kts. myös *Oehler, 1983* s. 145, 506; *Jeschek – Weigend, 1996* s. 175; *Cornils, Criminal Law Theory 1992* s. 585.

kittäviin oikeudellisiin aukkoihin⁷⁶. Myöskään Ruotsin voimassa olevassa laissa sijaislainkäytön periaatteen soveltaminen ei edellytä luovutuspyyntöä vaan riittävää on jo se, että teko on ylipäättään rangaistava myös tekopaikassa⁷⁷. Ruotsin toimivaltasäännösten uudistusehdotuksen mukaan sijaislainkäytön perusteena voisi olla vieraan valtion luovutus- tai toimivallan käyttöpyynnön ohella myös kansainvälinen sopimus, jossa on velvoite ryhtyä syytetoimiin, ellei epäiltyä luovuteta. Tällöin sijaislainkäytön perusteena olisi konkreettisen pyynnön sijasta yleinen syyttämisentressi, jota ilmentää valtioiden liittyminen tällaiseen sopimukseen.⁷⁸

Sillä, edellytetäänkö luovutuspyyntöä, on merkitystä myös laajemmin soveltamisalaperiaatteita tulkittaessa. Sellaisissa valtioissa, joissa sijaislainkäytön yhteydessä ei edellytetä luovutuspyyntöä, voidaan universaaliperiaatetta tulkita ahtaasti ja katsoa sijaislainkäytön periaate riittäväksi useammissa tapauksissa. Tämä johtuu siitä, että kun tekopaikan valtion aloitetta ei vaadita, voidaan sijaislainkäytön periaatetta soveltaa myös sellaisissa tapauksissa, joissa tekopaikan valtio on ollut toimintaan tavalla tai toisella osallisena eikä siksi ole halukas esittämään luovutuspyyntöä. Se, mitkä ovat sijaislainkäytön periaatteen soveltamisen edellytykset, onkin keskeinen kysymys esimerkiksi ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten, joukkotuhontarikosten ja kidutuksen yhteydessä. Näihin rikoksiin tekopaikan valtiot ovat usein tavalla tai toisella osallisia, eikä näillä valtioilla siksi ole välttämättä intressiä esittää luovutuspyyntöä tai pyyntöä rikosentekijän syytteen asettamisesta. Tällaisissa tapauksissa on sijaislainkäytön periaatteen soveltamisen kannalta ratkaisevaa se, edellytetäänkö tekopaikan valtion aloitetta.

Jos sijaislainkäytön periaatteen soveltaminen ei edellytä minkäänlaista aloitetta toiselta valtiolta, muodostuu kyseisen periaatteen ala hyvin laajaksi. Tästä syystä on esitetty näkemyksiä, että tekopaikan valtion aloitteesta riippumatonta sijaislainkäytön periaatetta on tarpeen rajoittaa muilla tavoin. Saksassa onkin ehdotettu, että sijaislainkäytön periaatetta sovellettaisiin vain eräisiin yksityisiin oi-

⁷⁶ Kts. *Blakesley – Lagodny, Principles* 1992 s. 68; *Oehler*, 1983 s. 145. Saksalaisessakin keskustelussa on kuitenkin esitetty myös näkemyksiä, että sijaislainkäyttö tulisi rajata niihin tilanteisiin, kun tekopaikan valtio todella haluaa tekijän luovuttamista (mitä ilmentää tehty luovutuspyyntö), mutta luovuttamisesta kieltäytydään. Tämä lähtökohta estäisi sen, että valtio sijaislainkäytön nojalla rankaisisi sellaisistakin teoista, joista ”edustettu” valtio ei todellisuudessa haluaisi rangaista. (*Blakesley – Lagodny, Principles* 1992 s. 99.) Kts. myös Kohler, joka on vuonna 1917 ilmestyneessä teoksessaan todennut, että koska sijaislainkäyttö korvaa luovutuksen, se tulisi luovutuksen tavoin rajata vain niihin tilanteisiin, kun tekopaikan valtio on pyytänyt rankaisua. Kohler on todennut, että muissa tapauksissa rankaisemista voitaisiin pitää puuttumisena tekopaikan valtion rikosoikeudelliseen harkintavaltaan. (*Kohler*, 1917 s. 195.)

⁷⁷ BrB 2:2. Kts. myös *Falk*, 1976 s. 50; *Asp – Samuelsson, Straffprocessrätt* 1995 s. 22. Sen sijaan BrB 2:3a:ssa, joka myös ilmentää sijaislainkäytön periaatetta, edellytetään vieraan valtion tekemää pyyntöä. (Kts. tästä *Asp – Samuelsson, Straffprocessrätt* 1995 s. 62.)

⁷⁸ *SOU* 2002:98 s. 175–179.

keushyviä vastaan kohdistettuihin vakavampiin rikoksiin, jotta vältettäisiin liiallinen puuttuminen toisen valtion sisäisiin asioihin.⁷⁹ Ongelmana on tällöin se, että jos sijaislainkäytön periaatteen ala määritellään tältä pohjalta, sijaislainkäytölle ominainen toisen valtion edustamisen ajatus suurelta osin katoaa ja samalla universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön välinen ero hämärtyy entisestään.

Eräissä puheenvuoroissa on esitetty näkemyksiä, että universaaliperiaate tulisi entistä laajemmin korvata sijaislainkäytön periaatteella. Näissä näkemyksissä on korostettu tarvetta välttää toimivaltakonflikteja rajaamalla toimivalta yhdelle valtiolle. Eli, kun alun perin universaaliperiaate omaksuttiin aukkojen peittämiseksi, jotta ainakin yhdellä valtiolla olisi toimivalta, nykyisin on harkinnassa annettu enemmän painoa toimivaltakonfliktien välttämislle.⁸⁰ Sen arviointi, onko universaaliperiaatetta käytännössä pyritty korvaamaan sijaislainkäytön periaatteella, riippuu siitä, tulkitaanko kansainvälisiä rikoksia koskeviin sopimuksiin viime vuosikymmeninä lähes säännönmukaisesti otettu velvoite syyttää tai luovuttaa osoitukseksi sijaislainkäytön periaatteesta vai universaaliperiaatteesta. Jos tämän *aut dedere aut iudicare* -lausekkeen katsotaan ilmentävän universaaliperiaatetta, on epäilemättä lähdettävä siitä esimerkiksi Träskmanin ja Kenneth Randallin esiintuomasta lähtökohdasta, että universaaliperiaatteen ala on ollut voimakkaasti laajentumassa viime vuosikymmeninä⁸¹. Jos sen sijaan lähdetään siitä, että kyseinen lauseke ilmentää sijaislainkäytön periaatetta, voidaan katsoa

⁷⁹ Oehler, 1983 s. 145, 509–510, 541–543.

⁸⁰ Wilkitzki, RIDP 1989 s. 280–281. Kts. myös Gardocki, NTfK 1989 s. 67–68. On todettu, että tämän kehityksen taustalla on osaltaan se, että aiemmin universaaliperiaatteeseen liittynyt ajatus tästä periaatteesta eräänlaisena kriminaalipoliittisen yhteisvastuun ilmauksena sivistysvaltioiden yhteisössä ei enää herätä entisenlaista innostusta ja siksi on rankaisuaukkojen tukkimisen sijasta alettu kiinnittää enemmän huomiota toimivaltakonfliktien välttämiseen. (Cornils, *Criminal Law Theory* 1992 s. 584.) Sijaislainkäytön periaatteen alan laajentaminen onkin saanut kannatusta. Esimerkiksi Oehler on todennut, että kun monissa valtioissa oikeustila on viime vuosisatoina muuttunut sivistys- ja oikeusvaltion suuntaan, on tässä yhteydessä myös monia kaikkia valtioita loukkaavia tekoja otettu rikoslakeihin tai muihin vastaaviin normeihin. Tilanne onkin muuttunut niin, että monien tekojen osalta riittää toimivaltaperusteeksi sijaislainkäytön periaate, joka – toisin kuin universaaliperiaate – asettaa vaatimuksen rangaistavuudesta myös tekopaikassa. (Oehler, 1983 s. 541.) Oehler onkin katsonut, että universaaliperiaate on lähes kaikkialla tarpeeton ja se on mahdollista ilman vahinkoa korvata sijaislainkäytön periaatteella. (Oehler, 1983 s. 543.) Myös v. Cleric on katsonut, että rikoksenteikijän luovuttamisen tekopaikan valtioon tuomittavaksi tulisi olla ensisijainen ratkaisu. Niissä tapauksissa, joissa tämä ei ole mahdollista olisi käytettävissä sijaislainkäyttö. Hänkin on todennut, että universaaliperiaate näyttäisi turhalta, kun käytettävissä ovat luovuttaminen ja sijaislainkäyttö (v. Cleric, *SchwJZ* 1920 s. 350). Luovuttamisen ensisijaisuutta on korostanut myös Kjerschow (kts. *Kjerschow*, 1930 s. 35). Swart on todennut, että kuvitteellisessa ideaalitalanteessa sijaislainkäytön periaate olisi korvannut universaaliperiaatteen. Ensisijaisena syynä sille, että sijaislainkäytön periaatetta ei ole sopimuksissa omaksuttu universaaliperiaatteen sijasta, Swart mainitsee rikosoikeudellisten aukkojen pelon: jos sijaislainkäytön periaatteen edellytykset eivät täyttyisi, eli valtio ei pyytäisi rikoksenteikijää luovutettavaksi tai kaksoisrangaistavuuden vaatimus ei täyttyisi, teko jäisi rankaisematta. (Swart, *Criminal Law Theory* 1992 s. 530–531, 539.)

⁸¹ Kts. Träskman, *FS Codex* 1990 s. 238; Randall, *TLR* 1988 s. 789.

sijaislainkäytön periaatteen korvanneen universaaliperiaatteen suurelta osin. Kysymystä aut dedere aut iudicare -lausekkeen tulkinnasta käsitellään laajemmin omassa luvussaan⁸². Joka tapauksessa universaaliperiaatteen tarpeellisuutta sijaislainkäytön periaatteen rinnalla korostaa se, että Manner-Euroopan valtioiden ohella vain harvat valtiot tunnustavat sijaislainkäytön periaatteen. Niissä valtioissa, jotka eivät tunnusta sijaislainkäytön periaatetta, universaaliperiaate on ainoa vaihtoehto toimivallan järjestämisessä kansainvälisten rikosten osalta.⁸³

1.4 EKSTRATERRITORIAALINEN TOIMIVALTA ALUEPERIAATTEEN NOJALLA

Rajanvetokysymyksiä ei kuitenkaan esiinny vain universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön periaatteen välillä vaan myös suhteessa muihin toimivaltaperiaatteisiin. Jos tuomiovallan käyttö edellyttää rikoksentekijän kiinniottoa tuomioistuinvaltiossa tai sitä, että tämä on tuomioistuinvaltion kansalainen, voi esiintyä erilaisia näkemyksiä siitä, mistä toimivaltaperiaatteesta on kyse. Eräiden näkemysten mukaan tällaisessa toimivallassa on nimittäin kyse alueperiaatteesta, vaikka tuomittava teko olisi tehty ulkomailla⁸⁴. Tällaisten näkemysten taustalla on ajatus, että alueellinen suvereenisuus oikeuttaa rikosoikeudellisen toimivallan käytön suhteessa kaikkiin alueella oleskeleviin henkilöihin riippumatta siitä, missä rikos on tehty. Rikoksia tehneen henkilön oleskelun valtion alueella katsotaan aiheuttavan häiriöitä kyseisen valtion sisäiselle järjestykselle, vaikka rikollinen teko olisi tehty toisessa valtiossa.⁸⁵

Tällainen terminologia poikkeaa kuitenkin selkeästi yleisesti hyväksytystä näkemyksestä, jonka mukaan alueperiaate koskee nimenomaan toimivaltaa käyttävän valtion alueella tehtyjä tekoja, sekä eräitä muualla tehtyjä tekoja, joiden suoranaiset vaikutukset ilmenevät kyseisen valtion alueella. Tällaisten alueperiaatteen alan laajentamispyrkimysten taustalla voi yhtenä tekijänä olla se, että etenkin *common law* -maissa rikosoikeudellinen toimivalta on perinteisesti rajattu vain alueperiaatteeseen. Myös kansalaisuus on rajoitetusti hyväksytty liittymäksi, mutta muuten ekstraterritoriaaliseen toimivallan käyttöön on suhtauduttu torjuvasti. Näissä maissa toimivaltaa on toisinaan pyritty laajentamaan

⁸² Kts. tästä kysymyksestä jäljempänä s. 113 ss.

⁸³ *Li*, 1991 s. 191. Esimerkiksi aut dedere aut punire -periaatteen nojalla harjoitettava toimivalta on vain universaaliperiaatteen kautta perusteltavissa, jos kyseinen valtio ei tunne sijaislainkäytön periaatetta. (*Li*, 1991 s. 200–201.)

⁸⁴ Kts. esim. *Triggs*, *MULR* 1987 s. 393. Kts. myös Kansainvälisen tuomioistuimen tuomarien Higgins, Kooijmans ja Buergenthal yhteinen lausuma tapauksessa *Congo v. Belgium* (*Congo v. Belgium*, 2002. Separate opinion of Judges Higgins, Kooijmans and Buergenthal, s. 10.)

⁸⁵ *Henzelin*, 2000 s. 129–131. Tämänkaltaisten näkemysten taustalla on yleinen lähtökohta, jonka mukaan yksi valtion suvereenisuuden osatekijöistä on valtion auktoriteetti suhteessa sen alueella oleskeleviin henkilöihin. (Kts. suvereenisuuskäsitteestä esim. *Cassese*, 2001 s. 89–90.)

sitä kautta, että alueperiaatteen piiriin on otettu myös sellaisia tapauksia, joita Manner-Euroopassa on pidetty muiden toimivaltaperiaatteiden piiriin kuuluvina. Geoff Gilbert onkin todennut, ettei alueellista ja ekstraterritoriaalista toimivaltaa voi selkeästi erottaa toisistaan. Valtiolla, joka väittää rajoittavansa rikosoikeudellisen toimivaltansa vain alueperiaatteen soveltamiseen, voi silti olla varsin laaja syyttämisvalta.⁸⁶

Nykyisin myös angloamerikkalaisessa oikeudessa on hyväksytty alueperiaatteen ohella muita toimivaltaperusteita⁸⁷, eikä alueperiaatteen alaa ole syytä tai tarvetta venyttää kattamaan universaalitoimivallan kaltaisia tilanteita. Jos toimivallan käytön edellytyksenä on, että epäilty on tuomioistuinvalltion kansalainen tai siellä pysyvästi asuva henkilö, voi valtioiden välillä kuitenkin olla tulkintaeroja sen suhteen, onko toimivallan perustana tällöin universaaliperiaate vai aktiivinen persoonallisuusperiaate⁸⁸.

⁸⁶ Gilbert, 1998 s. 88. Eräiden valtioiden (mm. USA) pyrkimyksiä muotoilla alueellisuuden ja kansalaisuuden käsitteet varsin laajasti onkin arvosteltu (*Restatement*, 1987 s. 236.)

⁸⁷ Kts. tästä Oehler, 1983 s. 125–126; Blakesley – Lagodny, *Principles* 1992 s. 49, 56; Gilbert, 1998 s. 93.

⁸⁸ Esimerkiksi Suomessa aktiivinen persoonallisuusperiaate ulottuu henkilöihin, jotka rikoksen tekohetkellä olivat tai oikeudenkäynnin alkaessa ovat Suomen kansalaisia tai Suomessa pysyvästi asuvia henkilöitä (RL1:6). Näin ollen sellaiset tapaukset kuten esimerkiksi Australian Polyukhovich ja Kanadan Finta voitaisiin ratkaista Suomessa aktiivisen persoonallisuusperiaatteen nojalla, koska syytetyt olivat oikeudenkäynnin alkaessa tuomioistuinvalltion kansalaisia. Australiassa ja Kanadassa näiden tapausten yhteydessä annetuissa tuomarien lausumissa viitattiin kuitenkin universaaliperiaatteeseen. (Kts. tuomarien Brennan ja Toohey tuomiolauselmät Polyukhovich-tapauksen yhteydessä, *Polyukhovich*, C.L.R. 1991 s. 562–571, 658–663 ja tuomari La Forestin eriävä mielipide Finta-tapauksen yhteydessä, *R. v. Finta*, R.C.S. 1994 s. 731–738.)

2 Kansainväliset rikokset ja universaaliperiaate

Se, mihin rikoksiin universaaliperiaate liittyy, ei ole selvä asia. Niiden rikosten ala, joihin universaaliperiaate soveltuu, on myös muuttunut ajan myötä ja kehittyä edelleenkin⁸⁹. Varhaisemmassa oikeuskirjallisuudessa universaaliperiaatteen joskus ymmärrettiin tarkoittavan täysin rajoittamatonta toimivaltaa tuomita mistä tahansa rikoksesta, ja tästä syystä kyseinen periaate lähtökohtaisesti torjuttiin⁹⁰. Nykyisin lähdetään poikkeuksetta siitä, että universaaliperiaatteen ala on rajattu tiettyihin vakaviin kansainvälisiin rikoksiin. Epävarmuutta universaaliperiaatteen alasta aiheuttaa kuitenkin se, että valtioiden kansallisissa lainsäädännöissä on eroja universaalitoimivallan ulottuvuuden suhteen, vaikkakin nämä erot ovat viime vuosikymmeninä jossain määrin kaventuneet kansainvälisiä rikoksia koskevien sopimusten solmimisen myötä.

Universaaliperiaatteen alaa määriteltäessä keskeistä on rikoksen erityinen luonne, joka vaatii universaalitoimivallan käyttöä. Kyse on rikoksista, joiden katsotaan uhkaavan yhteiskunnan perusteita ja häiritsevän kansainvälistä oikeudellista järjestystä.⁹¹ Universaalitoimivallan käyttö on tällöin perusteltua, koska tällaiset teot kohdistuvat universaaleihin, yleisesti tunnustettuihin ja tärkeisiin

⁸⁹ Stern, *GYIL* 1997 s. 281.

⁹⁰ Kts. esim. Meyer, 1888 s. 156. Näin ilmeisesti myös v. Liszt, 1927 s. 125. Myös Serlachius on määritellyt universaaliperiaatteen niin, että se ulottaa valtion rankaisutoimivallan yleisesti kaikkialla tehtyihin rikoksiin. Tosin Serlachius myös toteaa, ettei universaaliperiaatetta ole missään maassa edes yritetty toteuttaa tässä täydellisessä muodossaan. (Serlachius, 1951 s. 42, 45.) On todettu, että universaaliperiaate, joka tekisi sen omaksuneesta maasta koko maailman rikustuomioistuimen, on utopistinen, realiteetteihin sopeutumaton käsitystapa. (Hakulinen, *DL* 1963 s. 252.) Myös Binding on todennut, että: "Ein Weltrechtsprincip, wonach jedes Verbrechen der Welt jeden Staat zur Strafe berechtigt ist vom Standpunkt des weltlichen Rechtes ein Unding." (Binding, 1885 s. 378, av. 2.) Forsman puolestaan on todennut, että yleismaailmallinen rankaisuoikeus ja -velvollisuus liittyvät sellaisten tulevaisuuden ideaalien tavoitteluun, jotka tuskin koskaan toteutuvat. (Forsman, *JFT* 1877 s. 11, 14.) Hän on pitänyt universaaliperiaatteen ("universel världs-straffrätt") ideaa epäonnistuneena ja katsonut, että se on mahdollista korvata rikoksenteikijän luovuttamisinstituutiota kehittämällä. (Forsman, 1930 s. 503, 515.) Sen sijaan Hagströmer on katsonut, että valtion rikosoikeudellinen toimivalta on mahdollista ulottaa tällaisen rajoittamattoman universaaliperiaatteen mukaisesti kaikkiin rikoksiin, olipa ne tehty missä tahansa. (Hagströmer, 1901–1905, s. 78, 80.)

⁹¹ Traskman, *Nykyajan rikosoikeus* 1997 s. 323. Feller on korostanut, että universaaliperiaate heijastaa nimenomaan tietyn rikosryhmän erityisluonnetta: kyse on rikoksista, jotka uhkaavat kansainvälisen yhteisön perusteita kokonaisuudessaan. (Feller, *Treatise* 1973 s. 32–33. Kts. myös Tallgren, *NJIL* 1998 s. 112; Randall, *TLR* 1988 s. 788.) Vrt. v. Cleric, joka on katsonut, että universaaliperiaatteen kannattajien näkemys, jonka mukaan rikokset ovat loukkauksia ihmisyyden yleisiä intressejä vastaan, edustaa jo ohitettua luonnonoikeudellista näkemystä. (v. Cleric, *SchwJZ* 1920 s. 349.)

arvoihin, joiden suojele on maailman valtioiden yhteinen velvollisuus.⁹² Kyse on siis rikoksentekijöistä, joiden katsotaan olevan vaarallisia kaikille valtioille⁹³. Tältä pohjalta on kuitenkin vaikea löytää selkeitä rajoja universaalitoimivallan käytölle, koska on pitkälti tulkinta- ja mielipidekysymys, milloin teko on taroitettulla tavalla vaarallinen.

Universaaliperiaate on usein liitetty kansainvälisiin rikoksiin. Tästä syystä onkin tarpeen määritellä, mitä kansainvälisillä rikoksilla tarkoitetaan ja mikä on universaaliperiaatteen suhde kansainvälisiin rikoksiin. Kansainväliseksi rikoksiksi nimitetään yleisessä keskustelussa usein kaikkia niitä rikoksia, joiden tekotavoissa tai vaikutuksissa on kansainvälisiä piirteitä. Sen sijaan oikeudellisessa keskustelussa yleisempi lähtökohta on katsoa kansainväliseksi rikoksiksi sellaiset teot, joiden vastustamiseen useat valtiot ovat pyrkineet solmimalla niitä koskevia kansainvälisiä sopimuksia.⁹⁴ Kansainvälisiä rikoksia on omaksuttu kansainvälisissä sopimuksissa *ad hoc* -pohjalta sekä kansainvälisessä tapaoikeudessa, mistä johtuen eri rikosryhmillä ei ole yhdenmukaista perustaa. Myös yhteinen opillinen perusta puuttuu.⁹⁵

Stanislaw Plawski on määritellyt kansainvälisen rikoksen kansainvälisessä oikeudessa sanktoiduksi laittomaksi teoksi, joka kohdistuu ihmisten väliin suhteisiin kansainvälisessä yhteisössä⁹⁶. On kuitenkin epäselvää, tulisiko kansainväliseksi rikoksiksi katsoa kaikki rikokset, joista on säädetty kansainvälisissä sopimuksissa vai näistä vain ne, joiden on nimenomaan todettu olevan kansainvälisiä rikoksia⁹⁷. Tällöin keskeinen kysymys on, miten kansainväliset rikokset (*delicta juris gentium*) erotetaan siviilioikeudellisista oikeudenloukkauksista, jotka johtavat korvausvelvollisuuteen⁹⁸. Pyrittäessä määrittelemään kansainvälisiä rikoksia tältä pohjalta, on yleensä lähdetty siitä, että kansainväliseksi rikoksiksi voidaan katsoa sellaiset kansainvälisen oikeuden loukkaukset, jotka ovat luonteeltaan erityisen törkeitä ja loukkaavat kansainvälisen yhteisön perustavanlaatuisia etuja tai arvoja taikka ihmisyyden vähimmäisvaatimuksia⁹⁹. Muodollisessa mielessä kansainvälisiä rikoksia määrittää siis niiden käsittely kansainvälisissä sopimuksissa tai kansainvälisessä tapaoikeudessa. Materiaali-

⁹² Gardocki, *NTfK* 1989 s. 65. Kts. myös Meili, 1910 s. 85.

⁹³ Oehler, 1983 s. 533.

⁹⁴ Waaben, 1993 s. 224–225.

⁹⁵ Bassiouni, *ECJ* 1983 s. 902.

⁹⁶ "L'infraction internationale est un acte illicite sanctionné par le droit international, et constituant une atteinte aux rapports inter-humains dans la communauté internationale." (Plawski, *RIDP* 1989 s. 557.)

⁹⁷ Van den Wyngaert, *NTfK* 1989 s. 48.

⁹⁸ Kts. esim. Brownlie, 2003 s. 486–487; Rodley, *Directions* 1989 s. 171. Kyse on siis siitä, ettei kansainvälisessä oikeudessakaan jokainen oikeudenvastainen teko ole rikos. (Kts. Weiss, *BYBIL* 1982 s. 172–173.)

⁹⁹ Kts. näin esim. Hannikainen, *EIF* 1995 s. 131. Kts. myös Plawski, *RIDP* 1989 s. 557.

sesti arvioiden kansainvälisille rikoksille on tyypillistä niiden vakava kansainvälinen luonne.

Hannikainen on lähtenyt määrittelemään kansainvälisiä rikoksia niiden oikeudellisesta perustasta lähtien. Hän on todennut, että riidattomimmin kansainvälisiä rikoksia ovat sellaiset rikokset, joiden kansainvälinen rikollinen luonne on todettu suoraan laajalti hyväksytyssä monenkeskisessä yleissopimuksessa tai kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä¹⁰⁰. Kansainvälisinä rikoksina voidaan Hannikaisen mukaan pitää myös sellaisia loukkauksia, joiden yhteydessä laajalti ratifioitu yleissopimus velvoittaa sopimusvaltiot joko asettamaan tekoihin syyllistyneet syytteeseen ja tuomitsemaan ankariin rangaistuksiin tai luovuttamaan heidät toiselle valtiolle syytteeseen asetettavaksi ja tuomittavaksi (aut dedere aut iudicare)¹⁰¹. Näillä sopimuksilla ei luoda yksilön välitöntä rikosoikeudellista vastuuta suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla, vaan velvoitetaan valtiot sopimusmääräysten toteuttamiseen¹⁰². On myös sellaisia yleissopimuksia, jotka yleisesti toteavat tietyt teot rikollisiksi ja velvoittavat jokaisen ratifioijavaltion pyrkimään niiden estämiseen, kriminalisoimaan ne ja huolehtimaan syyllisten rankaisemisesta. Hannikainen on todennut, että vaikka näissä sopimuksissa ei säädetä aut dedere aut iudicare -periaatteesta tai universaaliperiaatteesta, tällaisten rikosten voi argumentoida olevan kansainvälisiä rikoksia etenkin, jos teot ovat luonteeltaan kansainvälisiä^{103, 104}. Laajimmillaan voitaisiin katsoa, että kansainvälisten rikosten piiriin kuuluvat myös sellaiset vakavat rikokset, jotka on yleisesti valtioissa kriminalisoitu. Perusteita tällaiselle

¹⁰⁰ Esimerkiksi joukkotuhontasopimuksen (Yleissopimus joukkotuhontana pidettävän rikoksen ehkäisemiseksi ja rankaisemiseksi, SopS 5/1960) I artiklassa rikoksen kansainvälinen luonne on todettu seuraavasti: ”Sopimuspuolet toteavat joukkotuhonnan, tapahtui se sitten rauhan tai sodan aikana, olevan kansainvälisen oikeuden mukaan rikoksen, jonka ehkäisemiseen ja rankaisemiseen ne sitoutuvat.”

¹⁰¹ Esimerkkinä tällaisesta määräyksestä voidaan mainita kansainvälistä suojelua nauttavia henkilöitä vastaan, mukaan lukien diplomaattiset edustajat, kohdistuvien rikosten ehkäisemistä ja rankaisemista koskeva yleissopimus (SopS 63/1978), jonka 7 artiklassa säädetään, että ”sopimusvaltion, jonka alueella rikoksesta epäilty on, tulee, jos se ei luovuta häntä, poikkeuksetta ja ilman tarpeetonta viivytystä lainsäädäntönsä mukaista menettelyä noudattaen antaa asia asianomaiselle viranomaiselle syytekysymyksen ratkaisemista varten”. Vastaava määräys on myös muissa maailmanrikoksia sääntelevissä sopimuksissa, tosin hieman toisistaan poikkeavin tavoin muotoiltuna.

¹⁰² *Triffterer*, 1966 s. 177.

¹⁰³ Tällaiseksi sopimukseksi lieenee katsottava esimerkiksi Ihmisten kaupan ja toisten prostituutiosta hyötymisen tukahduttamista koskeva yleissopimus (SopS 33/1972), jossa sopimusvaltiot ovat sitoutuneet rankaisemaan sopimuksessa tarkoitetuista toimista (art. 1 ja art. 3), mutta toisaalta sopimuksessa on nimenomaan määrätty, ettei mitään kyseisen sopimuksen määräystä tule tulkita niin, että se määräisi sopimusosapuolien suhtautumisesta kysymykseen rikosoikeudellisen tuomiovallan rajoista (art. 11). Toisena esimerkkinä voidaan mainita vuonna 1926 tehty orjuutta koskeva sopimus (SopS 27/1927), jossa valtiot sitoutuvat estämään orjakaupan ja rankaisemaan siitä (art. 2), mutta sopimuksessa ei ole rikosoikeudellisen toimivallan ulottuvuutta koskevia määräyksiä.

¹⁰⁴ *Hannikainen*, *EIF* 1995 s. 131–132.

näkemykselle olisi erityisesti silloin, kun tällainen kielletty toiminta on luonteeltaan kansainvälistä. Tältä pohjalta lähdettäessä kansainvälisten rikosten ala jäisi kuitenkin laajaksi ja hyvin vaikeasti määritettäväksi. Usein kansainvälistä rikosta määriteltäessä onkin pidetty keskeisenä sitä, että kyseinen toiminta on otettu kansainvälisen sopimuksen piiriin tai teko on kansainvälisessä tapaoikeudessa määritetty kansainväliseksi rikokseksi¹⁰⁵. Tämä lähtökohta on omaksuttu myös tässä tutkimuksessa.

Kansainvälisille rikoksille on yhteistä, että niillä on jokin kansainvälinen tai ylikansallinen elementti. Kansainvälinen elementti voi liittyä esimerkiksi rikoksen luonteeseen, sen kohteeseen tai uhuriin taikka rikoksen vaikutuksiin. Ylikansallinen elementti on puolestaan kyseessä silloin, kun toiminta tai sen seuraukset vaikuttavat usean eri valtion intresseihin. Selkeästi tällä tavoin kansainvälisiä tai ylikansallisia ovat esimerkiksi kansainväliseen lentoliikenteeseen kohdistuvat laittomat teot, vieraan valtion kansalaisiin kohdistettu panttivankien ottaminen, vieraan valtion diplomaatteihin kohdistuvat teot tai kansainvälinen huumausaineiden kauppa. Tällaisten rikosten vastustamiseen kaikilla valtioilla on identtinen intressi, koska tällaiset teot voivat kohdistua mihin tahansa valtioon. Universaaliperiaate on katsottu kuitenkin tarpeelliseksi myös eräiden sellaisten rikosten osalta, jotka on tietyn valtion sisällä kohdistettu sen omiin kansalaisiin. Tällöin rikoksen kansainväliset vaikutukset voivat liittyä esimerkiksi rikosten vakavuuteen tai laajuuteen, mikä aiheuttaa sen, että rikosta voidaan pitää uhkana ihmiskunnan rauhalle ja turvallisuudelle¹⁰⁶. Tällä perusteella voidaan eräissä tapauksissa katsoa kansainväliseksi sellainenkin teko, joka on tehty vain yhden valtion alueella kyseisen valtion kansalaisten toimesta ja joka on kohdistunut vain kyseisen valtion omiin kansalaisiin. Näissä tapauksissa on yleensä kyse vakavista ihmisoikeuksien loukkauksista, joihin kyseisen valtion valtiovalta on usein tavalla tai toisella osallinen. Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi kidutus, joukkotuhonta ja eräät muut ihmisyyteen kohdistuvat teot. Tällöin lähtökohtana on, että tällaiset teot kohdistuvat sellaisia ihmiskunnan perustavaa laatua olevia hyviä vastaan, joiden suojele on kaikkien valtioiden intressissä.¹⁰⁷

Kun sanotaan, että kyseessä on kansainvälinen rikos, määritelmä kertoo lähinnä teon kansainvälisestä tai ylikansallisesta perusluonteesta. Yleensä teon

¹⁰⁵ Kts. esim. *Oehler*, 1983 s. 533–534; *Jareborg*, *FS Thornstedt* 1983 s. 336; *Jareborg*, 1989 s. 49.

¹⁰⁶ Esimerkiksi Kansainvälisen rikostuomioistuimen Rooman perussäännön (SopS 56/2002) johdannossa on todettu, että perussäännössä tarkoitetun kaltaiset törkeät rikokset vaarantavat maailman rauhan, turvallisuuden ja hyvinvoinnin. Myös turvallisuusneuvoston päätöslauselmassa 827, jolla perustettiin Jugoslavian alueella tehtyjä rikoksia käsittelevä kansainvälinen sotarikostuomioistuin, katsottiin entisen Jugoslavian alueella tapahtuneiden vakavien humanitaarisen oikeuden loukkausten muodostavan jatkuvan uhan kansainväliselle rauhalle ja turvallisuudelle.

¹⁰⁷ *Bassiouni*, *ECJ* 1983 s. 902; *Bassiouni*, *FS Jescheck* 1985 s. 1566; *Stern*, *GYIL* 1997 s. 281–282.

kutsuminen kansainväliseksi rikokseksi kertoo myös siitä, että kyseinen teko on otettu sääntelyn kohteeksi kansainvälisellä tasolla. Teon määrittelemisen kansainväliseksi rikokseksi ei sen sijaan kerro täysin varmasti, millainen toimivalta rikokseen voidaan tai tulee liittää¹⁰⁸. Kunkin sopimuksen toimivaltasääntöjä on tulkittava erikseen pohdittaessa, edellyttääkö kyseinen sopimus universaalitoimivallan käyttöä tai salliiko sopimus tämän. Eri valtioissa onkin tehty erilaisia toimivaltaratkaisuja samojen kansainvälistä rikoksia koskevien sopimusten pohjalta.

Arvioitaessa sitä, mihin kansainvälisiin rikoksiin universaaliperiaate liittyy, on tarpeen erotella toisistaan maailmanrikokset ja niin sanotut varsinaiset kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset. Maailmanrikoksilla, tai ”kansainvälisillä rikoksilla laajassa mielessä”, tarkoitetaan rikoksia, joista on kansainvälisillä sopimuksilla luotu kansainvälisiä rikoksia. Tällöin kansainvälinen sopimus velvoittaa valtiota kriminalisoimaan tietyt teot ja usein myös ulottamaan toimivaltansa kyseisiin tekoihin sopimuksen määräämässä laajuudessa. Varsinaisilla kansainvälisen oikeuden vastaisilla rikoksilla puolestaan tarkoitetaan rikoksia, jotka ovat sovellettavissa suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla riippumatta siitä, onko vastaavaa kriminalisointia kirjattu kansalliseen rikoslainsäädäntöön.¹⁰⁹ Ero maailmanrikosten ja varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten välillä ei kuitenkaan ole tarkka, vaan nämä ryhmät ovat osittain päällekkäisiä. Tämä johtuu siitä, että tekoja, jotka ovat kansainvälisessä tapaoikeudessa saaneet varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten luonteen, on myöhemmin sopimuksissa vahvistettu maailmanrikoksiksi.¹¹⁰

Termiä ”kansainväliset rikokset” voidaan käyttää yläkäsitteenä, joka kattaa sekä maailmanrikokset että varsinaiset kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset¹¹¹. Tällainen terminologian käyttö on perustelua myös näiden rikosryhmien

¹⁰⁸ Vrt. Ruotsin toimivaltasäännösten uudistusehdotus, jossa kansainväliset rikokset (”internationella brott”) on määritelty vakaviksi rikoksiksi, joihin liittyy universaalitoimivalta. (SOU 2002:98 s. 149–150, 304.)

¹⁰⁹ Kts. esim. HE 161/2000 vp. s. 5; Träskman, 1977 s. 297–298.

¹¹⁰ Träskman, JFT 1977 s. 397. Kyse on tällöin eräänlaisesta kaksinkertaisesta kriminalisoinnista (Träskman, JFT 1977 s. 397). Myös Yhdistyneiden Kansakuntien Kansainvälisen oikeuden toimikunta on raportissaan tehnyt eron sopimukseen perustuvien rikosten (treaty crimes) ja yleisen kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten (crimes under general international law) välille, mutta on samalla korostanut sitä, että käytännössä näiden kahden ryhmän välillä on päällekkäisyyksiä, mistä syystä selkeää eroa niiden välille on vaikea vetää. (YILC, 1994 s. 36, 38.)

¹¹¹ Kts. esim. Triffiterer, RIDP 1989 s. 47; Lahti, NTJK 1994 s. 81; Lahti, Asianajajan työkentältä 1994 s. 189. Näin myös Träskman väitöskirjassaan (Träskman, 1977 s. 297–298). Tosin väitöskirjan alkupuolella Träskman on määritellyt kansainvälisen rikoksen tästä lähtökohdasta poikkeavasti rikokseksi, jonka rangaistavuus seuraa suoraan kansainvälisoikeudellisesta normista. (Träskman, 1977 s. 25.) Suomen rikoslaissa (RL 1:7) termiä ”kansainvälinen rikos” on käytetty lähinnä maailmanrikokset käsittävänä terminä (kts. Lainvalmisteluosasto 2/1991 s. 26). Kansainvälinen rikos voidaan kuitenkin määritellä myös niin, että se kattaa lähinnä vain varsinaiset kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset, jolloin maailmanrikokset jäävät käsitteen ulkopuolelle. (Kts. esim. SOU 2002:98 s. 149–150, 304; Kittichaisaree, 2001 s. 3; Cassese, 2003 s. 23–25.)

osittaisen päällekkäisyyden vuoksi. Kansainvälisen rikosoikeusyhdistyksen julkaisussa ja pohjoismaiden neuvoston rikosoikeuskomitean mietinnössä termi kansainvälinen rikos on jaoteltu siten, että kansainvälisillä rikoksilla varsinaisessa tai ahtaassa mielessään (*internationella brott i egentlig mening, international crimes in the narrow sense, crimes internaux au sens strict/étroit, international crimes sensu stricto*) tarkoitetaan kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia ja kansainvälisillä rikoksilla laajassa mielessään (*internationella brott i vidsträckt bemärkelse, international crimes in the broad sense, crimes internationaux ou sens large, international crimes sensu largo*) maailmanrikoksia.¹¹²

Maailmanrikosten ja kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten erottelimisella on merkitystä universaliperiaatteen alaa määriteltäessä. Kirjallisuudessa universaliperiaate on usein jo tapaoikeuden nojalla liitetty kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin. Sen sijaan maailmanrikosten osalta näkemykset vaihtelevat enemmän ja ovat enemmän riippuvaisia kansainvälisten sopimusten toimivaltasäännösten sanamuodoista ja niiden tulkinnasta. Maailmanrikosten ja varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten erottelu tässä yhteydessä on perustelua myös siksi, että näiden eri ryhmien osalta kansainvälisten säännösten kehitys on tapahtunut eri aikakausina, eri tavoitteiden saavuttamiseksi ja osittain myös eri mekanismien kautta.

2.1 MAAILMANRIKOKSET

Maailmanrikokset eli kansainväliset rikokset laajassa mielessään¹¹³ ovat tekoja, joiden kansallista kriminalisointia edellytetään kansainvälisissä sopimuksissa.¹¹⁴ Tällaiset kansainväliset sopimukset rakentuvat yleensä tietyille peruslähtökohdille, joita ovat erityisesti teon kansainvälisen luonteen toteaminen, valtioille asetetut velvoitteet rangaista tai ryhtyä muihin toimenpiteisiin sekä rikosten-tekijöiden luovuttamiseen liittyvät velvoitteet.¹¹⁵ Joskus näissä sopimuksissa asetetaan myös joitain edellytyksiä määrättäville sanktioille. Sopimuksessa voidaan esimerkiksi edellyttää, että rangaistukset ovat teon luonnetta vastaavia¹¹⁶,

¹¹² *Straffrättslig jurisdiktion i Norden*, 1992 s. 25; *Triffterer, RIDP* 1989 s. 19–20, 39–40.

¹¹³ On todettu, että näistä rikoksista on käytetty esimerkiksi sellaisia englanninkielisiä nimityksiä kuin ”transnational crimes”, ”crimes of an international character”, ”common international crimes”, ”international criminal offences”, ”conventional crimes” ja ”crimes under treaty”. Triffterer on katsonut, että näiden rikosten erityisluonnetta kuvastaa näistä ehdotetuista nimityksistä lähinnä ”transnational crimes”. (*Triffterer, RIDP* 1989 s. 47–48.) Myös Williams ja Castel ovat suositelleet termin ”transnational” käyttämistä, kun puhutaan rikoksista, joiden yhteydessä kansallista rikosoikeutta sovelletaan kansainväliin asioihin. (*Williams – Castel*, 1981 s. viii–ix.)

¹¹⁴ *Träskman, FS Codex* 1990 s. 227.

¹¹⁵ *Agrawala*, 1973 s. 73–74.

¹¹⁶ Kts. esim. vuoden 1949 Geneven sopimukset (Sopimus I, art. 49; Sopimus II, art. 50; Sopimus III, art. 129; Sopimus IV, art. 146) (SopS 8/1955).

tehokkaita¹¹⁷, riittäviä¹¹⁸, ankaria¹¹⁹ tai tekojen vakavan laadun huomioon ottaen asianmukaisia¹²⁰. Tällaiset rangaistuksiin liittyvät yleiset vaatimukset jättävät valtioille kuitenkin laajan vallan päättää käyttöön otettavista sanktioista¹²¹. Yhteistä kansainvälisiä rikoksia koskeville sopimuksille siis on, että ne julistavat tietyn teon olevan kansainvälinen rikos ja vaativat sopimusosapuolivaltioita säätämään nämä teot rangaistaviksi omassa rikoslainsäädännössään.¹²² Ranskalaisessa keskustelussa onkin esitetty näkemys, etteivät tällaiset rikokset itse asiassa edes ole kansainvälisiä rikoksia (*infractions internationales*), koska varsinainen kriminaalisointi tapahtuu kansallisella tasolla.¹²³ Tässä tutkimuksessa maailmanrikokset kuitenkin edellä selostetulla tavalla katsotaan toiseksi kansainvälisten rikosten ryhmäksi varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ohella.

Maailmanrikokset ovat yleensä rikoksia, jotka tyypillisessä muodossaan ulottuvat valtion rajojen ulkopuolelle tai ovat kansainvälisten ryhmien ammattimaisesti tekemiä. Näiden rikosten vaarallisuus ulottuu tästä syystä useampiin valtioihin ja lähtökohtaisesti kaikki valtiot ovat siksi kiinnostuneita syyttämään näistä rikoksista. Maailmanrikosten tehokas vastustaminen onkin niiden ylikansallisen luonteen vuoksi mahdollista vain kaikkien valtioiden yhteistyönä. Näiden tekojen osalta kansainvälisissä sopimuksissa ei siis luoda yksilövastuuta suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla, vaan asetetaan valtioille toimintavollisuus. Toisin kuin varsinaisista kansainvälisen oikeuden vastaisista rikoksista maailmanrikoksista ei olekaan tuomittu suoraan kansainvälisissä rikostuomioistuimissa, vaan näiden rikosten osalta täytäntöönpano on ollut valtioiden omien oikeusistuimien tehtävänä. Maailmanrikoksia luovien kansainvälisten sopimusten tavoitteena onkin lähinnä teonkuvausten yhtenäistäminen sekä yhteisten keinojen kehittäminen ja käyttöönotto näiden rikosten vastustamiseksi. Rankaisemisen kannalta kansallinen rikosoikeus on tällöin ratkaisevassa asemassa ja kansainvälisellä oikeudella on vain tätä rankaisutoimintaa kansainvälisellä tasolla koordinoiva tehtävä.¹²⁴ Kansainvälisen rikosoikeusyhdistyksen julkaisussa maailmanrikokset on määritelty tältä pohjalta seuraavasti:

¹¹⁷ Kts. esim. joukkotuhontana pidettävän rikoksen ehkäisemiseksi ja rankaisemiseksi tehty yleissopimus, art. V (SopS 5/1960).

¹¹⁸ Kts. esim. vuoden 1961 huumausaineyleissopimus, art. 36 (SopS 43/1965).

¹¹⁹ Kts. esim. siviili-ilmailun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskeva yleissopimus, art. 3 (SopS 56/1973).

¹²⁰ Kts. esim. panttivankien ottamista vastaan tehty kansainvälinen yleissopimus, art. 2 (SopS 38/1983).

¹²¹ Gardocki, RIDP 1989 s. 103–104; Huet – Koering-Joulin, 1994 s. 138.

¹²² Bassiouni, FS Jescheck 1985 s. 1457.

¹²³ Kts. Huet – Koering-Joulin, 1994 s. 101–102.

¹²⁴ Jescheck, Strafrecht 1980 s. 498; Triffterer, 1966 s. 176.

”International crimes in the broad sense are acts that endanger or violate values which are assigned primarily to national legal orders. The way such acts are committed and appear, however, generally affects several states in an equal way. To prevent and fight these crimes more effectively, co-operation between states seems not only rational but necessary. However, such co-operation is possible without a general acceptance in international law.”¹²⁵

Yksittäisinä esimerkkeinä maailmanrikoksista voidaan mainita ilmaliikenteen turvallisuuteen kohdistuvat rikokset, huumekauppa ja rahanväärennys¹²⁶. Yksimielisyyttä siitä, mitkä rikokset ovat maailmanrikoksia, ei kuitenkaan ole. Kansainvälisen rikosoikeuden tutkijat ja valtioiden lainsäätäjät ovat omaksuneet erilaisia maailmanrikosten luetteloita¹²⁷. Yhtenä syynä tähän on kansainvälisten sopimusten tulkinnanvaraisuus¹²⁸. Ehdottoman listan laatimista vaikeuttaa myös se, että maailmanrikoksille on ominaista laajentuva suuntaus¹²⁹.

Maailemrikoksia koskevia sopimuksia on omaksuttu laajemmin 1970-luvulta lähtien. Sopimuksia on solmittu etenkin Yhdistyneiden Kansakuntien piirissä. Suuri osa näistä sopimuksista koskee terrorismiin tai järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyviä tekoja. Sopimusten solmimisen taustalla on ollut ennen kaikkea yleinen globalisaatiokehitys ja siihen liittyvä rikollisuuden kansainvälistyminen. Edellytyksenä sopimusten syntymiselle on ollut myös riittävän konsensuksen syntyminen kansainvälisten toimien tarpeellisuudesta ja toimintatavoista. Tästä syystä sopimuksia on yleensä solmittu vasta siinä vaiheessa, kun kansainvälisen yhteistyön tarve on käynyt ilmeiseksi tietyn rikollisuuden muodon yleistymisen ja kansainvälistymisen myötä. Kansainvälisen sääntelyn kohdeeksi otetuille rikoksille on yhteistä myös se, että ne ovat omiaan aiheuttamaan merkittävää haittaa valtioille esimerkiksi yleisen järjestyksen ja turvallisuuden heikentymisenä, taloudellisina vahinkoina, liikenneyhteyksien vaikeutumisena tai haittana valtioiden välisille suhteille.

Koska maailmanrikoksissa on kyse teoista, joiden yksityiskohtaisempi kriminalisointi ja tuomitseminen tapahtuvat kansallisella tasolla, on näihin rikoksiin liittyvän toimivallan laajuus keskeinen kysymys. Laajimmillaan toimivalta

¹²⁵ Triffterer, *RIDP* 1989 s. 40.

¹²⁶ Lahti on vuonna 1994 ilmestyneessä artikkelissaan todennut, että Suomessa maailmanrikoksen määrittelyssä voidaan tietyin varauksin ottaa lähtökohdaksi ehdotus rikoslain 7 §:ksi (*Lahti, NTfK* 1994 s. 81; *Lahti, Asianajajan työkentältä* 1994 s. 189.). Lakivaliokunnan ehdotuksesta kyseinen lainkohta hyväksyttiin jossain määrin ehdotuksesta muutettuna (*LaVM* 4/1996 vp. s. 2). Voidaan kuitenkin edelleenkin katsoa, että RL 1:7 ja sen soveltamisesta annettu asetus kuvastavat Suomea sitovissa sopimuksissa omaksuttua maailmanrikosten alaa, vaikka nämä maailmanrikokset ovat osittain päällekkäisiä varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten kanssa.

¹²⁷ Kts. näistä esim. *Gardocki, RIDP* 1989 s. 95–96.

¹²⁸ Kts. tästä *Träskman, FS Codex* 1990 s. 231.

¹²⁹ *Triffterer, RIDP*, 1989 s. 50–51, 54. On todettu, että kasvu ja jopa ”rikosoikeuden inflaatio” on luonteenomaista rikosoikeudelle sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Kansainvälisten kontaktien lisääntyminen vaatii ja tuottaa lisää normeja, mikä johtaa kansainvälisen rikosoikeuden kasvuun. (*Mueller – Besharov, Treatise* 1973 s. 6.)

on silloin, kun sopimuksessa on omaksuttu universaalitoimivalta. Tietyn teon ottaminen kansainväliseen sopimukseen ei kuitenkaan automaattisesti merkitse universaaliperiaatteen soveltumista, ellei sopimuksessa ole säädetty tämän toimivaltaperiaatteen soveltamisesta kyseisiin rikoksiin. On todettu, että kun puhutaan kansainvälisestä rikoksesta, tämä tarkoittaa yleensä vain sitä, että kyse on kansainvälisellä tasolla määritellystä oikeushyvästä, jonka suojelun tarpeesta sopimusvaltiot ovat yksimielisiä. Kysymys tekoon liittyvästä soveltamisalasta tulee selvittää erikseen sopusmääräysten ja kansainvälisen tapaoikeuden pohjalta.¹³⁰ Teon nimittäminen maailmanrikokseksi ei sinällään merkitse, että teolla olisi muita ominaisuuksia kuin ne, joista on nimenomaan säädetty kyseessä olevassa sopimuksessa¹³¹, eikä kaikkiin kansainvälisissä sopimuksissa säädeltyihin rikoksiin siis välttämättä liity universaaliperiaatteen mukaista toimivaltaa. On tosin esitetty myös päinvastaisia näkemyksiä, joiden mukaan teon määrittelyyn kansainväliseksi rikokseksi liittyy samalla oletama universaalista toimivaltasta.¹³² Monissa valtioissa universaaliperiaatteen ala onkin määritelty viittamalla maailmanrikoksia koskeviin kansainvälisiin sopimuksiin.

Oikeudellisessa keskustelussa on joskus kyseenalaistettu se, voidaanko universaalitoimivaltaa ylipäättään luoda valtiosopimusten kautta, jos tällaiselle toimivallalle ei ole tapaoikeudellista perustaa. Tällaisia näkemyksiä on esitetty ennen kaikkea yhdysvaltalaisessa keskustelussa vastalauseena pyrkimyksille ulottaa Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivalta myös perussääntöä vastustavien valtioiden kansalaisiin¹³³. Esimerkiksi Morris on katsonut, ettei sopimukseen perustuvaa universaalitoimivaltaa voida soveltaa muihin henkilöihin kuin sopimuksen osapuolivaltioiden kansalaisiin, ellei soveltamiselle ole kyseisen kansalaisuusvaltion suostumusta. Hän on perustellut tätä näkemystään valtiosopimusoikeuden yleisillä periaatteilla. Valtiosopimusoikeutta koskevan Wienin yleissopimuksen 34 artiklassa on määräys, etteivät valtiosopimukset luo velvollisuuksia tai oikeuksia kolmannelle valtiolle ilman sen suostumusta. Morris

¹³⁰ *Oehler*, 1983 s. 533–534, 610.

¹³¹ *Traskman*, 1977 s. 296. Kts. tästä kysymyksestä myös *van den Wyngaert NTfK* 1989 s. 47–48.

¹³² *Restatement*, 1987 s. 257; *Randall*, *TLR* 1988 s. 828–829. Tässä yhteydessä *Randall* viittaa Felleriin. Feller on kuitenkin todennut, että vaikka termeillä universaaliperiaate, kansainväliset rikokset ja kansainvälinen toimivalta on selkeä sidos toisiinsa, niiden välinen suhde ei ole silti täysin vakiintunut. Feller on kuitenkin katsonut, että kansainväliset rikokset, jotka vaarantavat kansainvälisen yhteisön perusarvoja kokonaisuutena, ovat olleet perustana universaaliperiaatteelle. (*Feller, Treatise* 1973 s. 41.) Kts. myös *Agrawala*, joka määrittelee kansainväliset rikokset nimenomaan rikoksiksi, joista valtiolla on toimivalta syyttää tekopaikasta riippumatta. (*Agrawala*, 1973 s. 73.)

¹³³ Näihin näkemyksiin kriittisesti suhtautuva *Scharf* on korostanut, etteivät tällaisen näkökannan vaikutukset rajoitu vain kysymykseen Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivallasta, vaan liittyvät yleisemmin kysymykseen, voidaanko monenvälisessä sopimuksessa luotua universaalitoimivaltaa soveltaa sopimuksen ulkopuolisten valtioiden kansalaisiin. (*Scharf, NELR* 2001 s. 365–366.)

onkin katsonut, ettei aidosti universaalia toimivaltaa voida luoda sopimuksilla, ja pitänyt pätemättöminä sellaisia sopimusmääräyksiä, joilla toimivalta pyritään ulottamaan muihin kuin osapuolivaltioiden kansalaisiin.¹³⁴

Sen sijaan Michael P. Scharf on katsonut, että universaalitoimivaltaa voidaan luoda sopimuksilla yhtä hyvin kuin tapaoikeudenkin kautta. Hänen mukaansa tällainen sopimuksella luotu universaalitoimivalta voidaan ulottaa myös muihin kuin sopimusosapuolivaltioiden kansalaisiin. Scharf on korostanut sitä, ettei toimivaltaa perustavilla sopimuksilla aseteta velvoitteita sopimusten ulkopuolisille valtioille, vaan luodaan syyttämiseen ja luovuttamiseen liittyviä velvollisuuksia nimenomaan osapuolivaltioille.¹³⁵ Kansainvälisiä rikoksia koskevien sopimusten toimivaltasäännöksiä ei olekaan muotoiltu niin, että ne olisi rajattu ulottumaan vain sopimusvaltioiden kansalaisiin. Randall on kuitenkin todennut, että sellaisella sopimuksen ulkopuolisella valtiolla, jonka kansalaiseen toimivallan käyttö on ulotettu, on oikeus protestoida tällaista toimivallan käyttöä vastaan. Hän ei ole kuitenkaan pitänyt varmana sitä, että tällainen toimivaltaprotesti menestyisi.¹³⁶

Kysymystä sopimuksilla luodun universaalitoimivallan hyväksyttävyydestä ei ole virallisesti kansainvälisellä tasolla ratkaistu, mutta sopimusten muotoilu ja valtiokäytäntö puhuvat sen puolesta, että sopimuksella luotu universaalitoimivalta voidaan ulottaa myös muihin kuin sopimusvaltioiden kansalaisiin. Kyse on yksilön rikosoikeudellisen vastuun toteuttamisesta, eikä sopimukseen perustuvien velvoitteiden ulottamisesta sopimuksen ulkopuolisiin valtioihin. Esimerkiksi Yhdysvaltojen oikeuskäytännössä universaalitoimivaltaa onkin sovellettu lentokonekaappaustapauksissa riippumatta siitä, onko tekijän kotipaikan valtio ollut toimivallan perustana olevien sopimusten osapuolivaltio.¹³⁷ Kriittinen keskustelu tällaisen toimivallan sallittavuudesta on noussut esiin vasta Kansainvälistä rikostuomioistuinta vastustavien puheenvuorojen yhteydessä. Mah-

¹³⁴ *Morris, NELR 2001 s. 348–349.* Myös Ruotsin toimivaltasäännösten uudistusesityksessä on useaan kertaan toistettu näkemys, että sopimukset ovat vain osapuolten välisiä ja katsottu, että tämä rajoittaa toimivallan ulottamista kolmansien valtioiden kansalaisiin. (*SOU 2002:98 s. 83, 86, 171, 214, 247.*)

¹³⁵ *Scharf, NELR 2001 s. 363, 366, 374–379, 382.* Kaul on Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivaltaa koskevassa artikkelissaan korostanut sitä, että yksilö on valtiosta erillinen subjekti. Toimivaltasääntelyllä ei siis aseteta velvoitteita sopimuksen ulkopuoliselle valtiolle, vaan yksilölle. (*Kaul, Rome Statute 2002 s. 608–609.*) Tupamäki on todennut, että kansainvälisiä rikoksia koskevien valtiosopimusten velvoittavuus rajoittuu osapuoliin, mutta niiden vaikutukset voivat ulottua myös sopimusten ulkopuolisiin valtioihin. (*Tupamäki, 1999 s. 68.*)

¹³⁶ *Randall, TLR 1988 s. 821–823.* Randall on käsitellyt myös sitä, voivatko sopimusten ulkopuoliset valtiot käyttää ko. sopimuksiin perustuvaa universaalitoimivaltaa. Hän on katsonut, että nykyisin sopimusten ulkopuolisilla valtioilla voi olla oikeus tällaiseen toimivallan käyttöön sillä perusteella, että universaalitoimivalta on omaksuttu kansainvälisissä järjestöissä solmituissa sopimuksissa tai mahdollisesti myös sillä perusteella, että kyse on yleisesti tuomituista rikollisista teoista, joista jokaisella valtiolla on oikeus syyttää. Sopimusten ulkopuolisten valtioiden oikeus-tai velvollisuus syyttää voi Randallin mukaan perustua myös säännösten erga omnes- tai jus cogens-luonteeseen. (Kts. *Randall, TLR 1988 s. 823–834.*)

¹³⁷ Kts. näistä tapauksista *Scharf, NELR 2001 s. 379–382.*

dollisuutta ulottaa sopimuksilla luotu universaalitoimivalta myös muihin kuin osapuolivaltioiden kansalaisiin puoltaa myös se, että perinteistenkin toimivalta-periaatteiden nojalla toimivalta voidaan ulottaa muiden valtioiden kansalaisiin. Perinteisten toimivaltaperiaatteiden yhteydessä ei toimivallan ulottamista toisten valtioiden kansalaisiin ole pidetty ongelmana.

2.2 KANSAINVÄLISEN OIKEUDEN VASTAISET RIKOKSET

Varsinaisilla kansainvälisen oikeuden vastaisilla rikoksilla tarkoitetaan rikoksia, joista valtiot ovat oikeutettuja tai velvoitettuja rankaisemaan suoraan kansainvälisen tapaoikeuden nojalla¹³⁸. Tämä suora sovellettavuus erottaa nämä rikokset maailmanrikoksista, joiden tuomitseminen perustuu kansainvälisten sopimusten toteuttamiseksi säädettyihin kansallisiin kriminalisointeihin. Kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ryhmän tekivät yleisesti tunnetuksi Versailles'n rauhansopimukset ensimmäisen maailmansodan jälkeen ja toisen maailmansodan jälkeiset sotarikosprosessit¹³⁹. Jescheck on todennut, ettei ensimmäisen maailmansodan jälkeen vielä onnistuttu saamaan aikaan selvää julistusta kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten oikeudellisesta sisällöstä, kun sen sijaan toisen maailmansodan jälkeisten prosessien taustalla oli jo selkeästi ajatus, että kyseiset teot olivat suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla tuomittavia rikoksia.¹⁴⁰ Varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ryhmä oli Nürnbergin prosesseissa tarpeen, kun pyrittiin torjumaan väitteitä, joissa kyseenalaistettiin kyseisen tuomioistuimen toimivalta¹⁴¹.

Nürnbergin ja Tokion prosessien jälkeen varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten kehitys oli noin viidenkymmenen vuoden ajan lähes pysähdyksissä ennen kaikkea siksi, ettei kansainvälisiä rikostuomioistuimia ollut olemassa. Kansallisella tasolla käytiin tosin eräitä toisen maailmansodan aikaisiin tekoihin liittyneitä prosesseja¹⁴². Keskeistä muutosta merkitsi entisen Jugosla-

¹³⁸ Tupamäki, 1999 s. 354; HE 1/1996 vp. s. 23; Lahti, NTfK 1994 s. 81; Lahti, Asianajajan työkentältä 1994 s. 189.

¹³⁹ Jescheck, *Strafrecht* 1980 s. 495; Simson, *SvJT* 1956 s. 310.

¹⁴⁰ Jescheck, *Strafrecht* 1980 s. 495.

¹⁴¹ Meronin mukaan: "Indeed, the Nuremberg tribunals invoked the fact that certain acts were criminal under either customary international law or the general principles of criminal justice of the international community as an answer to *ex post facto* challenges to its jurisdiction." (Meron, *EJIL* 1998 s. 31.)

¹⁴² Universaaliperiaatteen kannalta keskeisimpiä näistä prosesseista oli jo edellä mainittu Adolf Eichmannia vastaan Israelissa käyty prosessi 1960-luvun alussa (kts. edellä s. 51 ss.). Myös Ranskassa käytiin eräitä prosesseja toisen maailmansodan aikaisen miehitysvallan aikana Ranskan alueella tehdyistä teoista. 1990-luvun alussa käytiin edellä mainitut prosessit Ivan Timofeyevich Polyukhovichia ja Imre Fintaa vastaan Australiassa ja Kanadassa (kts. edellä s. 58).

vian alueen ja Ruandan sotarikoksia käsittelevien kansainvälisten rikostuomioistuinten perustaminen 1990-luvulla. Näiden ad hoc -tuomioistuinten perussäännöissä ja käytännössä on vahvistettu, täsmennetty ja kehitetty varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten alaa. Näiden tuomioistuinten käytäntö on myös aktivoinut valtioita tuomitsemaan entisen Jugoslavian alueen ja Ruandan sotarikoksista kansallisissa tuomioistuimissaan universaaliperiaatteen nojalla. Ad hoc -tuomioistuinten kokemukset olivat keskeisessä asemassa myös muotoiltaessa pysyvän Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntöä, joka hyväksyttiin vuonna 1998. Tästä perussäännöstä on selkeimmin luettavissa se, mikä on kansainvälisen yhteisön tämänhetkinen käsitys varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten alasta ja sisällöstä.

2.2.1 Terminologia

Varsinaisiin kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin liittyvä terminologia on vaihtelevaa. Kyse on rikoksista, joita Saksassa on käsitelty termin *Völkerstrafrecht* alaisuudessa¹⁴³. Termillä ”Völkerstrafrecht” tarkoitetaan kansainvälisoikeudellisia normeja, joilla on rikosoikeudellinen luonne ja jotka ovat suoraan sovellettavia ilman kansallisen rikosoikeuden välitystä. Kyse on siis eräänlaisesta ”maailman oikeudesta”, joka ohittaa valtioiden suvereenisuuden¹⁴⁴. Völkerstrafrecht-idean taustalla on ajatus valtion yläpuolella olevasta rikosoikeudesta. Tämä ajatus tulee alun perin 1600- ja 1700-lukujen luonnonoikeusopeista, mutta nykyaikaisessa muodossaan kyseinen oikeudenala on muodostunut maailmansotien jälkeen¹⁴⁵.

Termille ”Völkerstrafrecht” ei ole selkeää suomenkielistä vastinetta. Näistä rikoksista on käytetty termejä ”varsinaiset kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset”¹⁴⁶, ”kansainvälisrikokset”¹⁴⁷ ja ”varsinaiset kansainväliset rikokset”¹⁴⁸. Tässä tutkimuksessa tästä oikeudenalasta käytetään nimityksiä suoraan sovellettavissa oleva kansainvälinen rikosoikeus tai varsinainen kansainvälinen rikosoikeus. Suoria käännöksiä kuten kansainrikosoikeus tai kansojen rikosoikeus

¹⁴³ Oehler on käyttänyt termin ”Völkerstrafrecht” rinnalla jossain määrin laajempaa termiä materiaalin kansainvälinen rikosoikeus (materielles internationales Strafrecht) (Oehler, 1983 s. 4). Li on kuitenkin arvostellut tällaista terminologiaa ja todennut, että myös soveltamisalaa sääntelevä oikeus kuuluu materiaalliseen rikosoikeuteen. Tästä syystä ei hänen mukaansa ole mahdollista tehdä eroa kansainvälisen rikosoikeuden ja materiaallisen kansainvälisen rikosoikeuden välille. (Li, 1991 s. 32.)

¹⁴⁴ Jescheck, 1952 s. 11.

¹⁴⁵ Jescheck – Weigend, 1996 s. 119.

¹⁴⁶ Kts. esim. Lehtonen, *Jugoslavian* 1996 s. 5; HE 161/2000 vp. s. 5.

¹⁴⁷ Kts. esim. Lahti, *Asianajajan työkentältä* 1994, s. 189; Tupamäki, 1999 s. 355; HE 1/1996 vp. s. 23.

¹⁴⁸ Kts. esim. HE 1/1996 vp. s. 23; HE 161/2000 vp. s. 5.

ei ole käytetty, koska ne eivät vastaa Suomessa muutoin käytössä olevaa terminologiaa¹⁴⁹. Ruotsinkielisessä kirjallisuudessa näistä rikoksista on aiemmin käytetty esimerkiksi termejä *folkrättsbrott*¹⁵⁰ tai *brott mot folkrätten*¹⁵¹, mutta vuonna 2002 laaditussa virallisjulkaisussa on aiemmin laajemmin ymmärretty termi *internationella brott* määritelty niin suppeasti, että se kattaa lähinnä varsinaiset kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset¹⁵². Norjankielisessä kirjallisuudessa on käytetty esimerkiksi termejä *klare folkerettslige forbrydelser*¹⁵³ tai *folkerettsbrudd*¹⁵⁴. Pohjoismaisessa rikoslain soveltamisalaa käsittelevässä mietinnössä kyseisiä rikoksia on nimitetty kansainvälisiksi rikoksiksi varsinaisessa merkityksessään (*internationella brott i egentlig mening*).¹⁵⁵

Englanninkielisessä kirjallisuudessa kansainvälisen rikosoikeuden ydinsisältöön kuuluvista rikoksista on käytetty lähinnä termejä *Crimes under (general) international law*¹⁵⁶ tai *Core (international) crimes*¹⁵⁷ tai niitä on kutsuttu kansainvälisiksi rikoksiksi ahtaassa mielessään (*international crimes in the narrow*

¹⁴⁹ Kun Suomessa säädettiin sotarikoksia, ihmisoikeuksien loukkaamista, joukkotuhontaa, kiihottamista kansanryhmän syrjintään ja syrjintää koskevaa rikoslain lukua, tälle luvulle ehdotettiin otsikoksi ”Kansainoikeusrikoksista”. (*Lainvalmistelukunta 4/1972* s. 20.) Laintarkastuskunta piti tätä rikosnimeä ”kansainoikeusrikos” sinänsä kielellisesti moitteettomana. Se kuitenkin totesi, että oikeudenalalle, johon termissä viitataan, oli jo vakiintunut nimitys ”kansainvälinen oikeus” aikaisemmin toisinaan käytetyn sanan ”kansainoikeus” asemasta. Laintarkastuskunta ei katsonutkaan olevan perusteltua syytä sisällyttää rikosnimeen ilmaisua, joka oli muuten jo jäänyt pois käytöstä lakikielessä. (*Laintarkastuskunta 4/1972* s. 5–6.) Vuonna 1974 säädetyin rikoslain 13 luvun nimeksi tuli lopulta ”Rikoksista ihmisyyttä vastaan” (20.12.1974/987). Rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä kyseiset säännökset siirrettiin rikoslain 11 lukuun ja niiden otsikoksi tuli ”Sotarikoksista ja rikoksista ihmisyyttä vastaan” (L 21.4.1995/578).

¹⁵⁰ *Träskman, FS Codex 1990* s. 226; *Straffrättslig jurisdiktion i Norden, 1992* s. 53. Lahti, *NTfK 1994* s. 81. Tällaisen terminologian käytön taustalla on vahvasti saksalaisen oikeusajattelun vaikutus. Träskman onkin tässä yhteydessä viitannut Trifftereriin. Vrt. Falk, joka on Saksan termiä ”Völkerstrafrecht” vastaavana käyttänyt termiä ”Krigets straffrätt”. Termin ”Folkrättsbrott” Falk on ymmärtänyt suppeammin lähtien siitä, että kyseinen termi viittaa samannimiseen tunnusmerkistöön Ruotsin rikoslaissa. (Falk, 1976 s. 21, 23–24, 28, 277.) Kyseinen tunnusmerkistö on nykyisin Ruotsin rikoslain 22 luvun 6 §:ssä (Folkrättsbrott) ja se säättää rangaistaviksi vakavat kansainvälisen humanitaarisen oikeuden loukkaukset.

¹⁵¹ Kts. *Träskman, 1977* s. 297–298. Träskman on tässä samassa yhteydessä käyttänyt rinnakkaisena terminä myös termiä ”brott de jure gentium”.

¹⁵² *SOU 2002:98* s. 149–150, 304.

¹⁵³ *Tønnesen, 1981* s. 0.10–0.11.

¹⁵⁴ *Tønnesen, 1981* s. 1.55–1.56.

¹⁵⁵ *Straffrättslig jurisdiktion i Norden, 1992* s. 25. Vrt. Träskman, joka on käyttänyt nimitystä ”internationella brott stricto sensu”. (*Träskman, FS Codex 1990* s. 226.)

¹⁵⁶ Kts. esim. *YILC 1994* s. 36, 38; *Princeton Principles, 2001* s. 29. Triffterer on pitänyt termiä ”crimes under international law” parhaana kyseisiä rikoksia kuvaavana terminä, koska se hänen mukaansa riittävän selvästi ilmaisee sen, että näihin rikoksiin liittyy vastuu suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla. Triffterer on todennut, että aiemmin on käytetty myös termiä ”crimes against international law”, mutta pitää vaihtoehtoa ”crimes under international law” parempana. (*Triffterer, RIPD 1989* s. 47.)

¹⁵⁷ Kts. esim. *Fife, NJIL 2000* s. 71; *McGoldrick, CLR. 1999* s. 633; *Boister – Burchill, CLF 1999* s. 436.

sense)¹⁵⁸. Keskeisimmistä tähän ryhmään kuuluvista rikoksista on käytetty nimitystä (klassiset) Nürnbergin rikokset (*classical*) *Nuremberg crimes*¹⁵⁹.

Myös ranskankielisessä kirjallisuudessa on saksalaisen terminologian tapaan erotettu toisistaan toimivaltasääntelyyn liittyvä oikeus *droit pénal international*, jonka lähteet ovat kansallisia ja *droit international pénal* -tyyppinen oikeus, jonka alaisuuteen kuuluvat rikokset on määritelty suoraan kansainvälisissä sopimus- tai tavanomaisoikeudellisissa säännöissä¹⁶⁰. *Droit international pénal* -tyyppinen oikeus kehittyi toisen maailmansodan jälkeisten prosessien seurauksena¹⁶¹ ja vastaa siis pitkälti saksan kielen völkerstrafrecht-käsitettä¹⁶². Tällaista terminologista erottelua on kuitenkin myös kritisoitu. Esimerkiksi Claude Lombois on todennut, että tällainen terminologia panee ehkä liikaa painoa yhden sanan paikalle ilmaisussa, eikä myöskään vastaa kansainvälisessä yksityisoikeudessa käytettyä terminologiaa. Hän on myös arvostellut sitä, että termi ”*droit pénal international*” on eri terminologiaehdotuksissa pyritty säilyttämään nimenomaan toimivaltasääntelyä kuvaavana, vaikka nimitys sopii tälle kansainvälisen rikosoikeuden osa-alueelle huominkin kuin varsinaiselle kansainvälisellä tasolla luodulle rikosoikeudelle. Lombois on myös korostanut sitä, ettei yhdelle osa-alueelle tulisi antaa nimeä, joka palvelee paremmin kokonaisuutta.¹⁶³ Myös André Huet ja Renée Koering-Joulin ovat katsoneet, että termiä ”*droit pénal international*” tulisi käyttää kuvaamaan kaikkia kansainvälisellä tasolla esiin nousevia rikosoikeudellisia ongelmia.¹⁶⁴

2.2.2 Ulottuvuus ja sisältö

Varsinaiset kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset ovat pääsääntöisesti poikkeuksellisen vakavia tekoja, joiden katsotaan erityisesti vaarantavan kansainvälistä järjestystä ja rauhaa sekä valtioiden olemassaoloa ja kehitystä. Kyse on kansainvälisen yhteisön keskeisten arvojen loukkauksista.¹⁶⁵ Varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ala on varsin rajattu, eikä näihin rikoksiin liity vastaavaa laajentavaa suuntausta kuin maailmanrikoksiin, vaan

¹⁵⁸ Kts. *Triffterer, RIDP 1989* s. 39–40.

¹⁵⁹ Kts. esim. *Triffterer, RIDP 1989* s. 48.

¹⁶⁰ *Yokaris, Droit International Penal 2000* s. 897.

¹⁶¹ *Glaser, SchwZStr, 1953* s. 321.

¹⁶² Huet ja Koering-Joulin ovat tosin todenneet, että eri kirjoittajat käyttävät termiä ”*droit international pénal*” eri merkityksissä ja pitäneet tätä yhtenä syynä sille, miksi tämän termin käytöstä tulisi luopua. (*Huet – Koering-Joulin, 1994* s. 25–26.)

¹⁶³ *Lombois, 1979* s. 13–15. Lombois on ehdottanut rikosoikeudellista toimivaltaa säätelevästä oikeudesta käytettäväksi nimitystä ”*droit pénal extranational*” ja varsinaisesta kansainvälisestä rikosoikeudesta nimitystä ”*droit des infractions internationales*”. (*Lombois, 1979* s. 14–15.)

¹⁶⁴ *Huet – Koering-Joulin, 1994* s. 26.

¹⁶⁵ *Triffterer, RIDP 1989* s. 42–43.

näiden rikosten ryhmä pyritään pitämään varsin suppeana¹⁶⁶. Ei ole täyttä yksimielisyyttä siitä, mitkä rikokset ovat kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia, mutta yleensä tällaisiksi on katsottu niin sanotut Nürnbergin rikokset eli rikokset rauhaa vastaan, sotarikokset ja rikokset ihmisyyttä vastaan.¹⁶⁷ Myös joukkotuhonnan on nykyisin katsottu kuuluvan varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten joukkoon joko omana rikoksenaan tai yhtenä ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten muotona¹⁶⁸. Joukkotuhonta, rikokset ihmisyyttä vastaan ja sotarikokset onkin otettu myös nykyisten kansainvälisten rikostuomioistuinten toimivaltaan¹⁶⁹ sekä eräiden valtioiden varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia koskeviin kansallisiin lakeihin¹⁷⁰. Eri asiakirjoihin otettujen samannimisten rikosten määritelmät kuitenkin poikkeavat toisistaan sekä muotoilultaan että yksityiskohtaiselta sisällöltään.

Keskeinen kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin liitettävä piirre on ollut niiden rangaistavuus suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla ilman kansallisen oikeuden välitystä¹⁷¹. Tätä piirrettä on tekojen vakavan luonteen ohella korostettu esimerkiksi kansainvälisen rikosoikeusyhdistyksen (AIDP) julkaisussa omaksutussa määritelmässä:

”International crimes in the narrow sense are acts that endanger or violate the highest values of the state community and which are penalized by the international community according to generally accepted rules of international law in such a way that these regulations provide for direct criminal responsibility.”¹⁷²

¹⁶⁶ Kts. *Triffterer, RIDP* 1989 s. 49–50, 53; *Wilkitzki, RIDP* 1989 s. 264, 266.

¹⁶⁷ *Lehtonen, Jugoslavian* 1996 s. 5–6; *Träskman, FS Codex* 1990 s. 226.

¹⁶⁸ Kts. esim. *Fife, NJIL* 2000 s. 71; *Triffterer, RIDP* 1989 s. 48; *Wilkitzki, RIDP* 1989 s. 266.

¹⁶⁹ Jugoslavia tribunaalin toimivaltaan kuuluvat vuoden 1949 Geneven yleissopimuksia vastaan tehdyt törkeät rikokset, sodan lakien ja tapojen rikkominen, joukkotuhonta ja rikokset ihmisyyttä vastaan. Ruanda-tribunaalin toimivaltaan kuuluvat joukkotuhonta, rikokset ihmisyyttä vastaan ja eräät Geneven sopimusten ja niiden lisäpöytäkirjojen loukkaukset. Pysyvän Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivaltaan kuuluvat joukkotuhonta, rikokset ihmisyyttä vastaan, sotarikokset ja tulevaisuudessa mahdollisesti myös hyökkäysrikos.

¹⁷⁰ Esimerkiksi Kanadan Crimes against Humanity and War Crimes Act koskee Kanadan ulkopuolella tehtyjä joukkotuhontarikoksia, rikoksia ihmisyyttä vastaan ja sotarikoksia (art. 6.). Myös Saksan Völkerstrafgesetzbuch säätelee nämä samat rikokset rangaistavaksi (§ 6–12). Lisäksi Saksan laissa on säädetty eräistä näihin rikoksiin liittyvistä rikosteoista, kuten valvontavelvollisuuden rikkomisesta (§ 13) ja rikollisen teon ilmoittamatta jättämisestä (§ 14). Ruotsin kansainvälisiä rikoksia koskevaan erityisrikoslakiin on ehdotettu otettavaksi joukkotuhontaa, ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia ja sotarikoksia koskevat säännökset. (Kts. ehdotettu lakiteksti *SOU* 2002:98 s. 25–32.)

¹⁷¹ Kts. esim. *Bowett, BYBIL* 1982 s. 11.

¹⁷² *Triffterer, RIDP* 1989 s. 40. Myös ILC:n raportissa yleisen kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset on määritely viittaamalla nimenomaan yksilönvastuuseen: ”crimes under general international law, that is to say, under a norm of international law accepted and recognized by the international community of States as a whole as being of such a fundamental character that its violation gives rise to the criminal responsibility of individuals.” (*YILC*, 1993 s. 109.)

Oehler on todennut, että on nimenomaan angloamerikkalaiselle ajattelulle ominaista, että tietyt rikokset on voitu katsoa rangaistavaksi myös kirjoittamattoman tapaoikeuden perusteella, ja on katsonut, että *nullum crimen sine lege* -periaate Manner-Euroopassa omaksutussa muodossaan edellyttää, että rangaistavuus perustuu kirjoitettuun rikosoikeudelliseen normiin.¹⁷³ Varsinaisiin kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin liittyvä yksilövastuu suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla on kuitenkin ainakin teoriatasolla tunnustettu myös mannereurooppalaisissa näkemyksissä. Käytännössä kansainvälisen tapaoikeuden suora soveltaminen voi kuitenkin olla hankalaa etenkin sellaisissa valtioissa, joissa rankaisemisen edellytetään perustuvan kansalliseen lakiin. Kansallinen laki voi edellyttää myös varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ottamista kansallisen sääntelyn piiriin.¹⁷⁴ Kansainvälisessä oikeudessa luotujen sääntöjen epävarmuus ja vaikea selvitettävyyys voi myös tuottaa ongelmia legaliteettiperiaatteen kannalta, jos henkilöitä asetetaan rikosoikeudelliseen vastuuseen suoraan kansainvälisen tapaoikeuden nojalla. Näitä kansainvälisen tapaoikeuden suoran soveltamisen yhteydessä esiin tulevia legaliteettiperiaatteeseen liittyviä kysymyksiä tarkastellaan jäljempänä yksityiskohtaisemmin.

Varsinaisiin kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin on yleensä liitetty universaliperiaate, eli on katsottu, että mikä tahansa valtio voi tuomita näistä rikoksista riippumatta siitä missä teot on tehty. Valtioille on myös asetettu näiden rikosten suhteen velvollisuus tutkia rikokset ja asettaa tekijät syytteeseen.¹⁷⁵ Luotaessa kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ryhmää taustalla on ollut ajatus siitä, että eräät vakavat rikokset eivät loukkaa vain uhriksi joutuneita yksilöitä ja kansallista oikeutta, vaan niillä on vaikutusta koko kansainvälisen yhteisön intresseihin. Lisäksi valtion omat tuomioistuimet ovat usein kyvyttömiä tai haluttomia tuomitsemaan kyseisessä valtiossa tehdyistä sotarikoksista, rauhaa tai ihmisyyttä vastaan tehdyistä rikoksista ja joukkotuhonnasta.¹⁷⁶ Syynä tähän voi olla esimerkiksi se, että valtion oikeudelliset elimet ovat lakanneet toimimasta valtiollisen kriisin vuoksi tai ne ovat sellaisten vallanpitäjien kontrollissa, jotka itse ovat olleet osallisina kyseisiin rikoksiin. Universaliperiaatteen on tästä syystä katsottu olevan tarpeen, jotta näistä rikoksista voidaan tehokkaasti rangaista. Rikoksista, jotka ovat yleisesti ihmiskunnan vastaisia, tulee voida syyttää tekijästä ja tekopaikasta riippumatta.¹⁷⁷ Ahtaimmillaan on jopa

¹⁷³ Oehler, 1983 s. 605. Kts. myös Wilkitzki, RIDP 1989 s. 264.

¹⁷⁴ Triffiterer, RIDP 1989 s. 42, 52–53, 60–61, 70. Wilkitzki on todennut, ettei suora sovellettavuus ole hyvä kriteeri varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten määrittelyssä, koska se ei kansallisten lakien mukaan ole suoraan käytettävissä. Hän onkin korostanut suojellun arvon merkittävyyttä keskeisimpänä varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia erottelevana kriteerinä. (Wilkitzki, RIDP 1989 s. 264.)

¹⁷⁵ Rodley, Directions 1989 s. 168; Tallgren, NJIL 1998 s. 112; Eide, NJIL 2000 s. 8; Paust, Hous. J.Int.L 1989 s. 337–340.

¹⁷⁶ Weigend, ZStW 1993 s. 796.

¹⁷⁷ Jescheck, Strafrecht 1980 s. 497. Kts. myös Träskman, 1977 s. 296–297.

katsottu, että universaaliperiaatteen piiriin voivat oikeutetusti kuulua vain varsinaiset kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset¹⁷⁸. Useimmissa valtioissa on universaaliperiaatteen piiriin kuitenkin otettu ainakin joitakin maailmanrikoksia ja eräissä valtioissa myös rikoksia, joiden osalta universaalitoimivallan käytölle ei ole mitään kansainvälistä perustaa.

Maailmanrikokset ja kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset ovat osittain päällekkäisiä, koska eräistä kansainvälisen oikeuden vastaisista rikoksista on säädetty myös kansainvälisissä sopimuksissa¹⁷⁹. Tupamäki on korostanut sitä, että vaikka varsinaisista kansainvälisen oikeuden vastaisista rikoksista (kansainoikeusrikoksista) voi olla määräyksiä sopimuksissa ja tällainen rikos voi olla jopa lähtöisin valtiosopimuksesta, sen varsinaisena oikeuslähteenä voi kuitenkin olla vain kansainvälinen tapaoikeus. Tämä on seurausta siitä, että kaikkia valtioita velvoittavan oikeussäännön on pakko olla tapaoikeudellinen.¹⁸⁰ Träskman puolestaan on korostanut sitä, että toiminta, joka on kansainvälisen oikeuden vastainen rikos, ei lakkaa olemasta tällainen rikos, vaikka se kansainvälisessä sopimuksessa julistetaan maailmanrikokseksi. Samalla säilyy myös kansainvälisen oikeuden vastaisille rikoksille ominainen toimivaltasäätely eli universaalitoimivalta.¹⁸¹

2.2.3 Kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset ja legaliteettiperiaate

Varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia määriteltäessä luodaan kansainvälisellä tasolla oikeuksia tai velvollisuuksia suoraan yksilöille. Suoran yksilövastuun sisältävien sääntöjen luominen kansainvälisellä tasolla ja etenkin kansainvälisessä tapaoikeudessa on kuitenkin rikosoikeudellisen legaliteettiperiaatteen näkökulmasta kyseenalaista. Legaliteettiperiaatteeseen liittyviä kysymyksiä tulee harkittavaksi siitä riippumatta, sovelletaanko näitä sääntöjä kansainvälisessä rikostuomioistuimessa vai kansallisessa tuomioistuimessa universaalitoimivallan nojalla. Varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisen rikosten ja legaliteettiperiaatteen yhteensovittamisoongelmat liittyvät osaksi näiden oikeudellisten konstruktoiden erilaisiin peruslähtökohtiin. Legaliteettiperiaate on voimakkaasti liittynyt oikeudellisen positivismin perinteeseen, kun taas varsinaiset kansainväliset rikokset voidaan liittää luonnonoikeudelliseen ajatukseen, jonka mukaan olemassa on eräänlaisia universaaleja vääryyksiä.¹⁸²

¹⁷⁸ Tällaista näkökantaa on edustanut mm. Tupamäki. (Kts. *Tupamäki*, 1999 s. 356, 381–382, 395.)

¹⁷⁹ *Träskman*, 1977 s. 296–297.

¹⁸⁰ *Tupamäki*, 1999 s. 356–357.

¹⁸¹ *Träskman*, 1977 s. 297.

¹⁸² Kts. luonnonoikeudellisten näkemysten ja legaliteettiperiaatteen välisistä suhteista esim. *Bassiouni*, *VJIL* 2001–2002 s. 99–100.

Legaliteettiperiaatteen on yleensä katsottu sisältävän neljä kieltoa: *praeter legem* -kiellon, analogiakiellon, taannehtivan rikoslain kiellon ja epätäsmällisyyskiellon. *Praeter legem* -kielto on tuomarille asetettu kielto mennä säädetyn lain ulkopuolelle syytetyn vahingoksi. Tämän kiellon ydinsisältö on, että vain laissa rangaistavaksi säädettyt teot ovat rikoksia (*nullum crimen sine lege*) ja niistä voidaan tuomita vain laissa säädetty rangaistus (*nulla poena sine lege*). *Praeter legem* -kieltoa täydentää tuomarille asetettu kielto tulkita lakia analogisesti syytetyn vahingoksi (analogiakielto). Taannehtivan rikoslain kielto (*nullum crimen sine lege praevia*) puolestaan kieltää sekä taannehtivan rikoslain säätämisen että rikoslain taannehtivan soveltamisen. Tämän kiellon tarkoituksena on estää se, että henkilöä rangaistaisiin teosta, joka on vasta tekohetken jälkeen säädetty rikokseksi. Taannehtivan rikoslain kieltoa on kutsuttu myös *ex post facto* -kielloksi¹⁸³. Epätäsmällisen rikoslain kielto (*nullum crimen sine lege certa*) on kohdistettu lainsäätäjään ja se kieltää säätämästä epätäsmällisiä rangaistussäännöksiä.¹⁸⁴

Näiden legaliteettiperiaatteeseen sisältyvien kieltojen taustalla on ajatus, että teon tekijän on voitava ennalta tietää, mitä oikeudellisia seuraamuksia tekoon liittyy. Tämä on luonnollisesti mahdollista vain, jos seuraamukset on määriteltty ennalta.¹⁸⁵ Kansainvälisen rikosoikeuden kannalta ovat *praeter legem* -kielto ja taannehtivan rikoslain kielto erityisen keskeisiä. *Praeter legem* -kiellon kannalta keskeinen kysymys on, voidaanko henkilöä rangaista suoraan kansainvälisen oikeuden normien ja erityisesti kirjoittamattomien kansainvälisen tapaoikeuden normien nojalla vai edellyttääkö legaliteettiperiaate kansallisen rikossäännöksen olemassaoloa¹⁸⁶. Taannehtivan rikoslain kiellon yhteydessä on taas käyty keskustelua siitä, mikä on tämän kiellon sitovuus varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten yhteydessä. Myös epätäsmällisyyskielto nousee esiin, sillä kansainvälisen oikeuden ja aivan erityisesti kansainvälisen tapaoikeuden suoran soveltamisen yhteydessä on tarpeen pohtia, mitä merkitystä tällaisiin normeihin liittyvillä epätäsmällisyyksillä ja tulkinnanvaraisuuksilla on legaliteettiperiaatteen kannalta.

¹⁸³ Kts. esim. *Kobrick, CoLR* 1987 s. 1513–1538.

¹⁸⁴ Kts. *Frände*, 1989 s. 2–4, 223–258. Taannehtivan rikoslain kiellon ja epätäsmällisyyskiellon osalta kts. myös *Jareborg*, 2001 s. 57–58.

¹⁸⁵ Kts. tästä esim. *Ehard, AJIL* 1949 s. 236; *van Dijk – van Hoof*, 1998 s. 481.

¹⁸⁶ Kts. tästä kysymyksestä *YILC*, 1993 s. 119; *Triffterer, RIDP* 1989 s. 60–61; *Straffrättslig jurisdiktion i Norden*, 1992 s. 53–54.

2.2.3.1 *Praeter legem* -kielto kansainvälisessä rikosoikeudessa

Praeter legem -kiellon ulottuvuudesta kansainvälisessä rikosoikeudessa on erilaisia näkemyksiä. Sallivamman näkemyksen mukaan kansainvälisen oikeuden vastaisissa rikoksissa yksilön rikosoikeudellinen vastuu voi perustua paitsi kansalliseen oikeuteen myös kansainväliseen sopimus- tai tapaoikeuteen, eikä kansallista rikosoikeudellista normia edellytetä¹⁸⁷. Tämä lähtökohta omaksuttiin myös Nürnbergin tuomiossa, jossa korostettiin sitä, että tuomioistuimen perussäännön määräykset olivat ilmausta olemassa olevasta kansainvälisestä oikeudesta¹⁸⁸. Kansainvälisten normien suora soveltamista onkin perusteltu Nürnbergin kokemuksilla ja sillä, että nullum crimen, nulla poena sine lege -periaatteen sisältö ymmärretään eri tavalla eri oikeusjärjestelmissä¹⁸⁹. On myös korostettu sitä, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artikla sulkee pois nulla poena sine lege -periaatteen soveltamisen sellaisten tekojen osalta, jotka on sivistysvaltioissa yleisesti tunnustettu rikoksiksi.¹⁹⁰

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 7 artiklassa säädetään siitä, ettei ketään ole pidettävä syypäänä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut tekohetkellä kansallisen lainsäädännön¹⁹¹ tai kansainvälisen oikeuden mukaan rikos. Artiklassa kielletään myös määräämästä tekohetkellä voimassa ollutta ankarampaa rangaistusta. Sopimuksessa omaksuttu nulla poena sine lege -periaatteen muotoilu siis mahdollistaa tuomitsemisen kansainvälisen oikeuden nojalla. Kyseisen 7 artiklan 2 kohtaan on lisäksi otettu selkeä poikkeus praeter legem -kiellosta. Artiklan 2-kohdassa on nimittäin säädetty, että valtioilla on oikeus nulla poena sine lege -periaatteesta riippumatta tuomita sellaisista teoista, jotka olivat tekohetkellä ”sivistyskansojen hyväksymien yleisten oikeusperiaatteiden”¹⁹² nojalla rikollisia tekoja:

¹⁸⁷ Näin esim. *YILC*, 1993 s. 119.

¹⁸⁸ *IMT Judgment and Sentences*, *AJIL* 1947 s. 216.

¹⁸⁹ Triffterer on vuonna 1966 ilmestyneessä teoksessaan varsin laajasti arvioinut nullum crimen, nulla poena sine lege -periaatteen sisältöä ja ulottuvuutta eri järjestelmissä (*Triffterer*, 1966 s. 35–139).

¹⁹⁰ *Werle*, *ZStW* 1997 s. 827.

¹⁹¹ Tätä vaatimusta on tulkittu niin, että myös common law -sääntö voi olla laki kyseisen artiklan tarkoittamassa mielessä, jos se vain on riittävän helposti saatavilla ja riittävän täsmällisesti muotoiltu. (Kts. tästä esim. *Pellonpää*, 2000 s. 195–196, 376–377; *van Dijk – van Hoof*, 1998 s. 482.)

¹⁹² Viittaus sivistyskansojen hyväksymiin yleisiin oikeusperiaatteisiin on otettu suoraan Kansainvälisen tuomioistuimen perussäännön 38 artiklasta, jossa on säädetty kyseisen tuomioistuimen oikeuslähteistä. Perinteisesti tämän säännöksen on katsottu määrittävän kansainvälisen oikeuden lähteet yleisemminkin. Viime vuosikymmeninä kansainvälisen oikeuden lähdepoija on kuitenkin laajentunut, eikä perussäännön luetteloa voi siksi enää pitää täysin tyhjentävänä. (Kts. tästä *Hakapää*, 2003 s. 21.) Sivistyskansojen yleisesti hyväksymien periaatteiden normiluonteesta on erilaisia näkemyksiä. Van Dijk ja van Hoof ovat katsooneet, että kyse voi olla joko valtioiden yleisesti hyväksymistä tai kansainvälisissä sopimuksissa ja tapaoikeudessa kehittyneistä periaatteista. Etenkin kansainvälisellä tasolla kehittyneitä periaatteita on tällöin vaikea erottaa kansainvälisestä

”Mikään tässä artikkelissa ei estä ryhtymästä oikeudenkäyntiin henkilöä vastaan ja tuomitsemasta häntä rangaistukseen teosta tai laiminlyönnistä, joka sivistyskansojen hyväksymien yleisten oikeusperiaatteiden mukaisesti oli tehoketkellä rikollinen teko.”

Tämä määräys siis oikeuttaa tietyissä olosuhteissa poikkeamaan artiklan 1 kapaleen sisältämistä perussäännöistä¹⁹³. Vastaava säännös on myös kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 15 artikkelissa¹⁹⁴.

Näiden poikkeussäännösten laatimisen taustalla olivat toisen maailmansodan jälkeiset oikeudenkäynnit. Nürnbergin oikeudenkäynneissä oli tarpeen hyväksyä sellaisia rikosoikeudellisia normeja, joilla ei ollut selkeää perustaa sopimuksissa tai lakiteksteissä. Ihmisoikeussopimusten tavoitteena oli vahvistaa jo Nürnbergin ja Tokion oikeudenkäynneissä omaksutut yksilön rikosoikeudellista vastuuta koskevat lähtökohdat ja varmistaa, että vastaavia lähtökohtia sovellettaisiin myös tulevaisuudessa mahdollisesti tehtäviin vastaaviin rikoksiin¹⁹⁵. Esimerkiksi Matti Pellonpää on kuitenkin suhtautunut varauksellisesti mahdollisuuteen tuomita henkilö suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla. Hän on korostanut sitä, että kansainvälisessä oikeudessa yksilön vastuun perustavat rikostunnusmerkistöt ovat harvinaisia ja kiistanalaisia, ja muistuttanut, että legaliteettiperiaatteeseen sisältyvät ennustettavuus- ja täsmällisyysvaatimukset koskevat myös kansainvälistä oikeutta silloin, kun sitä käytetään rikosoikeudellisena oikeuslähteenä. Hän onkin katsonut, että rankaiseminen kansainvälisen oikeuden nojalla voi tulla 7 (1) artiklaa sovellettaessa vain harvoin kysymykseen.¹⁹⁶ Myös kyseisen artiklan 2-kohtaa käsitellessään Pellonpää on todennut, että tänä päivänä tämä sopimuskohta voinee oikeuttaa poikkeamaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 1 kapaleen sisältämistä periaatteista vain äärimmäisissä erityisolosuhteissa.¹⁹⁷

tapaoikeudesta. (van Dijk – van Hoof, 1998 s. 487.) Hakapää on sen sijaan liittänyt nämä yleiset oikeusperiaatteet nimenomaan valtion sisäisen oikeuden yleisiin periaatteisiin. Tämän määritelmän mukaan yleiset periaatteet muodostuvat sellaisista valtiosisäisistä periaatteista, jotka valtiot yleisesti tunnustavat, mutta jotka kansallisesta taustastaan huolimatta ovat kuitenkin myös kansainvälisiin suhteisiin sovellettavissa. (Hakapää, 2003 s. 53–55.)

¹⁹³ Pellonpää, 2000 s. 379. On kuitenkin korostettu sitä, ettei kyseinen 7 artikla vaadi valtioilta kansainvälisen oikeuden suoraa soveltamista, vaan se, miten kansainväliset velvoitteet käytännössä toteutetaan, on valtion päätettävissä. (van Dijk – van Hoof, 1998 s. 16–22, 486; Cameron – Kirilova Eriksson, 1993 s. 67.)

¹⁹⁴ Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7(2) artiklan ja KP-sopimuksen 15(2) artiklan väliset erot ovat lähinnä kielellisiä. (van Dijk – van Hoof, 1998 s. 487.)

¹⁹⁵ Meron, AJIL 1995 s. 567; van Dijk – van Hoof, 1998 s. 486–487.

¹⁹⁶ Pellonpää, 2000 s. 379.

¹⁹⁷ Pellonpää, 2000 s. 380. Esimerkkeinä ajateltavissa olevista soveltamistilanteista Pellonpää on maininnut ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin tai merirosvoukseen syyllistyneen rankaisemisen, vaikka rangaistavuuden perustava normi ei kaikilta osin täyttäisikään legaliteettiperiaatteen vaatimuksia. (Pellonpää, 2000 s. 380.) van Dijk ja van Hoof, ovat puolestaan viitanneet tässä yhteydessä ns. Nürnbergin rikoksiin (sotarikokset, rikokset ihmisyyttä vastaan ja rikokset rauhaa vastaan) sekä joukkotuhontaan ja apartheid-rikokseen. (van Dijk – van Hoof, 1998 s. 487–488).

Ihmisoikeussopimuksiin otetuista poikkeussäännöistä huolimatta on esitetty myös näkemyksiä joiden mukaan tuomitseminen ilman kansallisen rikoslain tukea on ristiriidassa nolla poena sine lege -periaatteen kanssa. Tämän ristiriidan on katsottu estävän tuomitsemisen suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla ainakin sellaisissa valtioissa, joiden perustuslaki nimenomaan edellyttää, että tekojen, joista rangaistaan tulee olla kansallisessa rikoslaissa kriminalisoituja.¹⁹⁸ Tähän liittyen on myös vaadittu kansainvälisiä rikoksia luovien sopimusmääräysten kirjoittamista kansallisiksi rikossäännöksiksi. Pelkkää inkorporaatiolauseketta ei ole pidetty riittävänä, koska sopimusten ratifiointi ei ole verrattavissa lainsäädäntöprosessiin, eivätkä sopimusten rikosmääritelmät ole täydellisiä tunnusmerkistöjä.¹⁹⁹ Esimerkiksi Suomessa onkin lähdetty siitä, ettei rikosoikeuden alaan kuuluvia sopimusmääräyksiä ole mahdollista soveltaa suoraan ratifioinnin nojalla, vaan nolla poena sine lege -periaate edellyttää eduskunnan säätämää lakia²⁰⁰. Varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten erityisasema on kuitenkin tunnustettu toimivaltasääntelyä uudistaneessa hallituksen esityksessä, jossa on todettu, ettei tällaisista rikoksista rankaiseminen edellytä kansainvälisiä sopimuksia tai kansallista rikoslainsäädäntöä²⁰¹.

Suoran soveltamisen vastustamisen taustalla lienee se, ettei hajanaisen sopi-

¹⁹⁸ *Straffrättslig jurisdiktion i Norden*, 1992 s. 54. Kansainvälisten rikosoikeudellisten normien soveltamiseen sallivasti suhtautuvissa näkemyksissä on kuitenkin kyseenalaistettu se, voidaanko kansallisen perustuslain määräyksellä ohittaa kansainvälisessä oikeudessa valtioille asetettu velvoite rangaista tietyistä kansainvälisistä rikoksista (*Weiss, BYBIL* 1982 s. 183, 187–188).

¹⁹⁹ *Ryu – Silving, Treatise* 1973 s. 25–27; *Wilkitzki, RIDP* 1989 s. 270–271. Kts. myös *Jescheck – Weigend*, 1996 s. 119. Oehler on todennut, että eräissä teorioissa ja angloamerikkalaisessa oikeudessa eräät teot katsotaan rikoksiksi suoraan kansainvälisen tapaoikeuden nojalla ilman kirjoitettua lakia tai sopimusta. Esimerkkinä tästä hän mainitsee, että englantilaisessa oikeudessa merirosvous on perinteisesti katsottu tällaiseksi teoksi. Oehler katsoo kuitenkin, että Saksan oikeus ei nolla poena sine lege -periaatteen vuoksi tunne tällaisia tunnusmerkistöjä. Saksassa sovelletta-valta kansainväliseltä rikosoikeudelta edellytetään paitsi sitä, että asia on sopimuksessa säännelty, myös sen transformaatiota kansalliseksi tunnusmerkistöksi. (*Oehler*, 1983 s. 2, 317, 605, 310.) Myös Jescheck on todennut, että kansallinen rikosoikeudellinen normi voi legaliteettiperiaatteen kannalta olla tarpeen myös silloin, kun kansainvälinen oikeus lähtee yksilön suorasta vastuusta kansainvälisen oikeuden nojalla. (*Jescheck, Strafrecht* 1980 s. 499. Norjalaisesta keskustelusta kts. *Tønnesen*, 1981 s. 0.27.)

²⁰⁰ Kts. *Joutsen, RIDP* 1989 s. 294. Kts. myös *Träskman, RIDP* 1989 s. 303–304. Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate on Suomen perustuslain 2 luvun 8 §:ssä: ”Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate. Ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei teko hetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin teko hetkellä on laissa säädetty.” On katsottu, että tämä muotoilu pitää sisällään praeter legem -kiellon ja taannehtivan rikoslain kiellon. (*Lainvalmisteluosasto* 5/2000 s. 31.) Rikoslain yleisen osan uudistamisen yhteydessä laillisuusperiaatetta koskeva säännös otettiin myös rikoslakiin (RL 3:1, L 13.6.2003/515). Rikoslaissa laillisuusperiaatesäännös on muotoiltu hieman toisin kuin perustuslaissa. Säännöksessä vaaditaan, että teko on teko hetkellä laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi. Lain esitöissä säännökseen otetun termin ”nimenomaan” todettiin viittaavan tunnusmerkistön täsmällisyysvaatimukseen ja analogiakieltoon. (*Lainvalmisteluosasto* 5/2000 s. 32–35; *HE* 44/2002 vp s. 32.)

²⁰¹ *HE* 1/1996 vp. s. 22–23.

mus- ja tapaoikeusverkoston kautta luodun kansainvälisen rikosoikeuden katsota olevan samalla tavalla yksittäisten henkilöiden tavoitettavissa ja tiedostettavissa kuin kansallisen rikosoikeuden. Myös tuomioistuimet voivat olla taipuvaisia soveltamaan helposti löydettävissä olevia kansallisia normeja vaikeasti selvitettävän kansainvälisen tapaoikeuden sijasta. Yksilöiden ei myöskään haluta joutuvan kansallisen ja kansainvälisen rikosoikeuden ristiriitatilanteisiin. Jos yksilö voitaisiin asettaa rikosvastuuseen suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla, tämä voisi johtaa yksilön kannalta vaikeisiin tilanteisiin silloin, kun kansallinen oikeus vaatisi yksilöltä kansainvälisen oikeuden vastaista käyttäytymistä²⁰². Tällaisen lähestymistavan ongelmana on se, ettei kansainvälisiin rikoksiin voida puuttua, ellei puuttumiselle ole kansallista perustaa. Tämä puolestaan johtaa siihen, että kansainvälinen oikeus jää kansallisen oikeuden suhteen alisteiseen asemaan.²⁰³

Ihmisoikeussopimusten muotoilut huomioon ottaen voidaan lähteä siitä, ettei kansainvälinen oikeus tai legaliteettiperiaate sinällään kiellä kansainvälisen oikeuden rikosoikeudellisten normien suoraan soveltamista. Tämä näkemys on erityisen perusteltu varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten yhteydessä, sillä näiden voidaan katsoa olevan ihmisoikeussopimusten poikkeussäännöksissä tarkoitetulla tavalla rikollisia jo sivistyskansojen hyväksymien yleisten oikeusperiaatteiden nojalla. Kansallisella tasolla on kuitenkin omakuttu erilaisia ratkaisuja suoran soveltamisen sallittavuuden suhteen.²⁰⁴

2.2.3.2 Taannehtivan rikoslain kielto kansainvälisessä rikosoikeudessa

Myös taannehtivan rikoslain kielto herätti kiistaa jo Nürnbergin ja Tokion prosessien aikana. Esimerkiksi Hellmuth Mayer on pitänyt toisen maailmansodan jälkeisten prosessien keskeisenä ongelmana sitä, että syytetyiltä vietiin oikeus tulla tuomituiksi sen lain nojalla, joka heitä sitoi tekohetkellä²⁰⁵. Tämänäyttypisten näkemysten peruslähtökohtana on, ettei rauhaa tai ihmisyyttä vastaan tehdyjen rikosten rikosluonnetta ollut ennen toista maailmansotaa selkeästi vahvis-

²⁰² Esimerkiksi Jescheck on tuonut esiin ongelmia, joita liittyy yksilön rankaisemiseen suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla sellaisissa tilanteissa, kun henkilöä sitoo vastakkainen kansallinen normi. Jescheck on todennut, että rankaiseminen tällaisessa tilanteessa kansainvälisen oikeuden nojalla johtaisi täydelliseen yksilön aseman uudelleenarviointiin. Tämä ei olisi ongelma, jos kansainvälisellä yhteisöllä olisi tosiasiallinen valta suojella kansainväliselle oikeudelle uskollista kansalaista kotivaltion sanktioilta. Käytännössä yksilö kuitenkin on valtionsa pakkovallan alainen, eikä kansainvälinen rikosoikeusjärjestys voi jättää tätä tosiasiaa huomiotta. Jescheck onkin todennut, että monissa tapauksissa kansainvälisen oikeuden ehdoton etusija suhteessa kansalliseen sääntelyyn asettaisi yksilölle liiallisia vaatimuksia. (Jescheck, 1952 s. 326–327.)

²⁰³ Boister – Burchill, CLF 1999 s. 427–428.

²⁰⁴ Käytännössä valtiot eivät ole tuominneet universaliperiaatteen perusteella sellaisista rikoksista, joista ei ole säädetty kansallisessa rikoslainsäädännössä. (Bassiouni, *Universal Jurisdiction* 2004 s. 46.)

²⁰⁵ Mayer, JZ 1952 s. 610.

tettu kansainvälisessä oikeudessa²⁰⁶, vaikka tuomioistuin katsoikin omaksutun perussäännön olleen ilmausta olemassa olleesta kansainvälisestä oikeudesta ja puolustuksen väitteet taannehtivasta lainkäytöstä torjuttiin sillä perusteella.²⁰⁷ Vastaavia väitteitä säännösten ja niiden soveltamisen taannehtivasta luonteesta on esitetty kansainvälisiä rikoksia koskeneissa oikeudenkäynneissä myös Nürnbergin jälkeen. Esimerkiksi *Eichmann*-oikeudenkäynnissä Israelin korkeimmassa oikeusasteessa taannehtivuusväitteet torjuttiin sillä perusteella, että tuomittavat teot olivat vanhastaan kansainvälisen oikeuden kieltämiä ja niiden rikollinen luonne oli ilmeinen.²⁰⁸

Edellä mainituilla legaliteettiperiaatteen alaa rajaavilla ihmisoikeussopimusten määräyksillä on merkitystä myös taannehtivan rikoslain kiellon kannalta²⁰⁹. Jareborgin mukaan näiden normien omaksumisella on tunnustettu, että sotarikollisiin ja sotarikoksiin osallisiin voidaan kohdistaa taannehtivaa rikoslainsäädäntöä ja taannehtivaa rikoslain soveltamista.²¹⁰ Gerhard Werle on mennyt näkemysissään ehkä vielä pitemmälle ja katsonut, ettei takautuvan rikoslain kiello edes voi estää sellaista rankaisemista, jonka Euroopan ihmisoikeussopimus (art. 7 abs. 2) sallii.²¹¹ Toisenlaista näkökantaa on edustanut sen sijaan Jescheck, joka on pitänyt huolestuttavana sitä, että takautuvan rikoslain kiello on pyritty kyseenalaistamaan jatkuvasti. Hän on korostanut, että taannehtivan rikoslain kiello soveltuu myös tapaoikeuteen.²¹² Myös Dan Fränden näkemyksen mukaan ihmisoikeussopimusten määräyksissä on haluttu pitää kiinni siitä, että rangaistavien tekojen tulee olla kirjoitettujen tai kirjoittamattomien normien nojalla rangaistavia jo tekohetkellä. Ihmisoikeussopimusten säännökset ovat kylläkin sikäli ristiriidassa *praeter legem* -kiellon kanssa, ettei niissä ole otettu lähtökohdaksi tuomarin sidosta lakitekstiin, mutta ne kieltävät kuitenkin aidosti taannehtivan rikoslainsäädännön ("*akta*" *retroaktiv strafflagstiftning*). Frände onkin korostanut, että ihmisoikeussopimukset kieltävät rangaistavuuden jälkikäteisen ulottamisen sellaiseen toimintaan, joka ei ollut edes "sivistyskansojen hyväksymien yleisten oikeusperiaatteiden mukaisesti" tekohetkellä rangaistavaa.²¹³

²⁰⁶ *Ehard*, *AJIL* 1949 s. 230; *Jescheck*, *Strafrecht* 1980 s. 556; *Werle*, *ZStW* 1997 s. 811. Kts. myös jäljempänä s. 164, 168 ss.

²⁰⁷ *IMT Judgment and Sentences*, *AJIL* 1947 s. 216–221, 248–249. Kts. myös *Frände*, 1989 s. 8; *Cameron – Kirilova Eriksson*, 1993 s. 66.

²⁰⁸ *Eichmann*, *ILR* 1968 s. 281–283.

²⁰⁹ Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7(1) artiklassa olevan normin onkin katsottu viittaavan laillisuusperiaatteeseen yleisemmin, eikä vain johonkin sen sisältämistä yksittäisistä kielloista (taannehtivuuskiello, *praeter legem*, analogiakiello, täsmällisyysvaatimus). (*Pellonpää*, 2000 s. 376; *Cameron – Kirilova Eriksson*, 1993 s. 66.)

²¹⁰ *Jareborg*, 1989 s. 48–49; *Jareborg*, 2001 s. 39–40.

²¹¹ *Werle*, *ZStW* 1997 s. 827.

²¹² *Jescheck*, *Strafrecht* 1980 s. 557.

²¹³ *Frände*, 1989 s. 8. Frände on katsonut, että KP-sopimuksen 15 artikla kuvastaa pikemminkin anglosaksista "rule of law" -normia kuin rikosoikeudellista legaliteettiperiaatetta. Koska 15 artiklan taustalla ovat samat syyt kuin mitkä ovat legaliteettiperiaatteen perustana, vahvistaa se kuitenkin myös legaliteettiperiaatetta. (*Frände*, 1989 s. 8–9.)

Taannehtivan rikoslain kiellon keskeisenä perusteena on pidetty sitä, että rikoksentehtijän tulee saada etukäteinen varoitus (*fair warning*) tekonsa rikollisesta luonteesta.²¹⁴ Vakavien kansainvälisten rikosten yhteydessä tämän lähtökohdan ei ole kuitenkaan katsottu ehdottomasti estävän taannehtivaa rikoslain säätämistä ja soveltamista. Sellaiset rikokset, joista Nürnbergissä tuomittiin loukkaavat yleisesti hyväksyttyjä ja tiedostettuja normeja, eikä tekijä siksi voi uskottavasti väittää, ettei tiennyt tekojen kielletystä luonteesta.²¹⁵ Eric S. Kobrick onkin katsonut, ettei taannehtivan rikoslain kielto estä tuomitsemasta varsinaisista kansainvälisen oikeuden vastaisista rikoksista, jotka ovat tapaoikeuden nojalla universaaliperiaatteen alaisia.²¹⁶ Scharf on ulottanut tämän näkemyksen vielä pidemmälle ja todennut, ettei myöskään esimerkiksi panttivankisopimuksen, lentokenttien turvallisuutta koskevan sopimuksen tai YK:n rauhanturvajien suojelua koskevan sopimuksen vastaisia tekoja tehnyt henkilö voi vakavasti väittää, ettei tiennyt tällaisten tekojen olevan rikos.²¹⁷

Suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla tapahtuvaa rankaisemista ja takautuvan rikoslainsäädännön sallimista puoltavien näkemysten taustalla on myös se käytännöllinen lähtökohta, että kirjoitetun normin vaatiminen rankaisemisen perustaksi olisi este kansainvälisen rikosoikeuden kehittymiselle. Nürnbergin tuomiossa korostettiin sitä, että kansainvälinen oikeus kehittyy common law -tyyppisesti asteittain valtiokäytäntöjen, sopimusten ja muiden tavanomaista oikeutta ilmentävien julkilausumien pohjalta ja sopeutuu siten muuttuvan maailman muuttuviin tarpeisiin²¹⁸. Bassiouni on todennut, että tällainen *case law* -järjestelmä on lähtökohtaisesti erilainen kuin säädettyyn oikeuteen perustuva systemi, eikä siltä voida edellyttää samaa oikeudellisen täsmällisyyden astetta.²¹⁹ Tästä syystä nolla poena sine lege -periaatetta ei tulisikaan tulkita niin ahtaasti, että se vaatisi aina ennalta säädettyä lakia teknisessä mielessä. On esitetty, että

²¹⁴ Kts. esim. Kobrick, *CoLR* 1987 s. 1528–1530. Toisena keskeisenä perusteluna takautuvan rikoslain kiellolle on pidetty sitä, että takautuva rikoslaki antaisi mahdollisuuksia oikeuden väärinkäytölle ja rangaistavuuden kohdistamiselle erityisryhmiin. (Kobrick, *CoLR* 1987 s. 1530–1532.)

²¹⁵ Kts. esim. Triggs, *MULR* 1987–1988 s. 391–393; Kobrick, *CoLR* 1987 s. 1529. Tämä lähtökohta omaksuttiin myös Eichmann-tapauksessa Israelissa (Eichmann, *ILR* 1968 s. 23, 282.)

²¹⁶ Kobrick, *CoLR* 1987 s. 1528–1529.

²¹⁷ Scharf, *NELR* 2001 s. 375–376.

²¹⁸ *IMT Judgment and Sentences*, *AJIL* 1947 s. 219.

²¹⁹ Bassiouni, *International Criminal Law* 1999 s. 561–562. Myös Glaser on Nürnbergin oikeuteen liittyen korostanut kansainvälisen oikeuden tapaoikeudellista luonnetta ja sitä, ettei tällaiseen oikeuteen voi soveltaa kodifioitua oikeuden sääntöjä. (Glaser, *SchwZStr*, 1953 s. 324–328.) Kansainvälisen rikosoikeuden kehittämättömyys on kuitenkin ongelma ennustettavuuden kannalta. Kansallisella tasolla common law -tyyppisen järjestelmän ennustettavuus perustuu satojen vuosien kuluessa kehittyneeseen oikeuskäytäntöön ja oikeustieteeseen sekä tuomioistuinten hierarkiaan ja ennakkopäätösten sitovuuteen. (Cassese, 2003 s. 20–21.)

periaatteen asettaman vaatimuksen voisi täyttää mikä tahansa oikeudellinen normi, olipa se vahvistettu muodollisesti lakina tai tapaoikeutena.²²⁰

Kobrick on todennut, että etenkin kansainvälisten tribunaalien tapaoikeudellisen oikeudenkäytön yhteydessä taannehtivan rikoslain kielto voi olla este kansainvälisen oikeuden kehitykselle ja kansainvälisen yhteisön toimintakyvylle muuttuvissa olosuhteissa²²¹. Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntöä laadittaessa lähtökohtana oli kuitenkin legaliteettiperiaatteen kunnioittaminen ja perussäännön 22–24 artikloihin otettiin määräykset nullum crimen, nulla poena sine lege -periaatteen noudattamisesta ja taannehtivuuskiellosta.²²² Legaliteettiperiaatteen kannalta keskeistä on myös se, että tuomioistuimen toimivaltaan kuuluvat rikokset määriteltiin kattavasti. Tuomioistuimen toimivalta on siis rajattu ennalta määriteltuihin tunnusmerkistöihin. Suomalaisessa hallituksen esityksessä on kuitenkin korostettu, että perussäännön hyväksymisen ja voimaantulon jälkeenkin voidaan kansallisissa tuomioistuimissa katsoa pakottavan kansainvälisen tapaoikeuden tai kansainvälisten sopimusten nojalla rangaistaviksi eräät sellaisetkin teot, jotka eivät kuulu Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivaltaan. Tämä lähtökohta on vahvistettu perussäännön 22 artiklan 3-kohdassa, jossa on todettu, ettei kyseinen nullum crimen sine lege -periaatetta koskeva artikla estä katsomasta toimintaa rikokseksi kansainvälisen oikeuden nojalla perussäännöstä riippumatta. Onkin korostettu, ettei perussäännön tarkoituksena ole kodifioida tyhjentävästi perusteeltaan kansainvälisoikeudellisia kriminalisointeja.²²³ Tällä tavoin on annettu tilaa kansainvälisen rikosoikeuden kehittymiselle.

2.2.3.3 Kansainvälinen rikosoikeus ja epätäsmällisyyskielto

Jos hyväksytään rankaiseminen suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla, esiin tulee myös kysymys kansainvälisen oikeuden piirissä omaksuttujen normien täsmällisyydestä. Erityisesti kansainväliseen tapaoikeuteen kuuluvien normien

²²⁰ *Ehard, AJIL* 1949 s. 236. Triffterer on katsonut, ettei legaliteettiperiaatteen tiukka muoto, joka ei salli tavanomaista oikeutta rangaistavuuden perustana, ole keskeinen nullum crimen, nulla poena sine lege -periaatteen ydinsisältö, vaan osa oikeusvaltiokäsitettä. Se on kehitetty kirjoitetun lain ja kansallisen oikeuden näkökulmasta. Kansainvälisen oikeuden kehityksessä on kuitenkin merkitystä myös kirjoittamattomalla oikeudella. Silloin, kun maailmanpolitiikka ja valtapoliittiset rakenteet estävät säädetyin kansainvälisen rikosoikeuden kehittymisen on kirjoittamattomien normien hyväksyminen ainoa toteutettavissa oleva kehitysmahdollisuus. (Triffterer, 1966 s. 121–132.) Trifftererin teoksen ilmestyessä vuonna 1966 kansainvälinen oikeus olikin vielä suurelta osin kirjoittamattomaa oikeutta. Nykyisin säädetyin kansainvälisen oikeuden määrä on voimakkaasti kasvanut, mutta kirjoittamattomalla oikeudella on kansainvälisessä oikeudessa edelleen enemmän merkitystä kuin Manner-Euroopan valtioiden kansallisessa rikoslainsäädännössä.

²²¹ Kobrick, *CoLR* 1987 s.1533.

²²² Perussäännön hyväksymisen yhteydessä Suomessa annetussa hallituksen esityksessä on todettu, että tuomioistuimen perustaminen kansainvälisellä sopimuksella ilman taannehtivaa toimivaltaa on sen puolueettomuuden ja uskottavuuden peruslähtökohta. (*HE 161/2000 vp.* s. 7.)

²²³ *HE 161/2000 vp.* s. 6–7, 27–29.

täsmällistä sisältöä voi olla vaikea vahvistaa, mutta tulkintavaikeuksia ja epätas-
mällisyyksiä liittyy myös sopimussäännöksiin. Osaksi kyse on siitä, että laajoja
oikeudellisia tekstejä on mahdoton kirjoittaa niin yksiselitteisesti ja täsmälli-
sesti, ettei tulkinnan tarvetta jäisi lainkaan. Epätas-
mällisyyksiä ja tulkinnanvarai-
suuksia voidaan sopimusneuvotteluissa kuitenkin omaksua myös tarkoituksella,
jotta mahdollisimman monet valtiot voisivat hyväksyä sopimuksen.

Kansainvälisten rikosten määritelmät sopimuksissa ovat täsmällisyydeltään
erilaisia. Géraud de La Pradelle on todennut, että tietyt kansainvälisten rikos-
ten määritelmät olisivat täsmällisyytensä puolesta suoraan sovellettavissa. Esi-
merkkeinä tällaisista määritelmistä hän on maininnut merioikeussopimuksessa
olevan merirosvouksen määritelmän ja kidutuksen määritelmän vuonna 1984
hyväksytyssä kidutuksen kieltävässä sopimuksessa. Sen sijaan esimerkiksi vuo-
den 1949 Geneven sopimusten törkeät rikokset on varsin heikosti määritelty. La
Pradelle on kuitenkin korostanut sitä, etteivät pelkät rikosten määritelmät riitä.
Legaliteettiperiaatteen kannalta on ongelmallista, ettei sopimuksissa ole yleensä
rikosoikeuden yleisiin oppeihin liittyviä määräyksiä, ja niissä mahdollisesti ole-
vat rangaistuksia koskevat määräykset ovat varsin yleisluonteisia.²²⁴ Lech Gar-
docki onkin katsonut, että tällä hetkellä sopimusmääräysten suora soveltaminen
on lähinnä teoreettinen mahdollisuus. Suora soveltaminen olisi mahdollista, jos
sopimukset olisi muotoiltu riittävän täsmällisesti. Käytännössä sopimusmäärä-
ykset ovat kuitenkin heikosti muotoiltuja, minkä vuoksi niiden suora soveltami-
nen rikkoi epätas-
mällisten rikosoikeuden normien kieltoa.²²⁵

Myös epätas-
mällisyysskieltoon liittyvässä keskustelussa varsinaiset kansain-
välisen oikeuden vastaiset rikokset on kuitenkin asetettu erityisasemaan. Tuo-
mari Cory on *Finta*-tapauksen yhteydessä todennut, että sotarikokset ja ihmi-
syyttä vastaan tehdyt rikokset ovat niin vakavia, yleisesti tuomittuja ja yleisesti
tiedostettuja rikoksia, ettei niiden kiellon voida väittää olevan millään tapaa
epävarma tai epätas-
mällinen. Hän on lausumassaan korostanut, ettei tietyn kan-
sainvälisen oikeuden alan kodifioimaton luonne sinänsä tee sitä epätas-
mälli-
seksi. Kiellettyä epätas-
mällisyyttä ei merkitse myöskään se, että soveltaminen
vaatii viittauksia oikeudelliseen kirjallisuuteen tai asiantuntijoiden lausuntoihin.
Myöskään oikeudellisten kirjoittajien erimielisyydet säännöksen tulkinnasta
eivät välttämättä merkitse säännöksen epätas-
mällisyyttä.²²⁶ Vaikka lähdetäisiin
tuomari Coryn näkemyksestä, ettei varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastais-
ten rikosten kielletystä luonteesta sinänsä ole epäselvyyttä, on kuitenkin selvää,
etteivät kansainvälisten sopimusten ja kansainvälisen tapaoikeuden rikosoikeu-
den alaan kuuluvat normit yleensä vastaa täsmällisyydeltään sitä, mitä etenkin
Manner-Euroopan maissa on rikosoikeudellisilta säännöksiltä edellytetty.

²²⁴ de La Pradelle, *Droit International Pénal* 2000 s. 909–910.

²²⁵ Gardocki, *RIDP* 1989 s. 93–95.

²²⁶ *R v. Finta*, *RCS* 1994 s. 866–869.

2.3 JUS COGENS JA ERGA OMNES

Eräitä kansainvälisiä rikoksia on nimitetty *jus cogens* -rikoksiksi. Kansainvälis-oikeudellisille *jus cogens* -normeille on ominaista se, että ne katsotaan yleisesti sitoviksi normeiksi. Näiden perustavaa laatua olevien normien sitovuus ulottuu myös niitä vastustaviin valtioihin eikä valtioiden ei ole mahdollista poiketa niistä edes sopimuksilla.²²⁷ *Jus cogens* -normi on määritelty valtiosopimusoikeutta koskevassa Wienin yleissopimuksessa (SopS 33/1980 vp.):

53 artikla. Yleisen kansainvälisen oikeuden ehdottoman normin (jus cogens) kanssa ristiriidassa olevat valtiosopimukset. Valtiosopimus on mitätön, jos se sen tekemisen aikana on ristiriidassa yleisen kansainvälisen oikeuden ehdottoman normin kanssa. Tässä yleissopimuksessa tarkoitetaan yleisen kansainvälisen oikeuden ehdottomalla normilla kansainvälisen valtioyhteisön kokonaisuudessaan hyväksymää ja tunnustamaa normia, josta poikkeaminen ei ole sallittu ja jota voidaan muuttaa vain myöhemmällä samanluonteisella yleisen kansainvälisen oikeuden normilla.

Kyse on siis normeista, joilla on ylemmän lain luonne ja siksi *jus cogens* -normeja ei voida muuttaa sopimuksin tai normaalin tapaoikeuden avulla. *Jus cogensin* muodostuminen edellyttää valtioiden yleistä hyväksyntää, mutta ei kuitenkaan kaikkien valtioiden hyväksyntää.²²⁸

Siitä, mitkä teot olisi katsottava tällaisiksi *jus cogens* -rikoksiksi, on esitetty eri mielipiteitä. Esimerkiksi Bassiouni on katsonut *jus cogens* -rikoksiksi hyökkäyssotaan ryhtymisen, joukkotuhonnan, rikokset ihmisyyttä vastaan, sotarikokset, orjuuden ja orjuudenkaltaiset käytännöt, apartheidin, kidutuksen ja merirosvouksen.²²⁹ Tällä tavoin varsin tiukasti rajattuja, vaikka jossain määrin toisistaan poikkeavia *jus cogens* -normien luetteloa ovat tuoneet esiin muutkin tutkijat²³⁰. Näin määriteltynä *jus cogens* -rikosten ala on siis pitkälti sama, kuin varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ala. Laajempaa

²²⁷ Kts. esim. Randall, *TLR* 1988 s. 822–823; Bassiouni, *International Criminal Law* 1999 s. 629; Tupamäki, 1999 s. 73; Henkin, 1995 s. 39; Herdegen, *HRLJ* 1998 s. 42.

²²⁸ Henkin, 1995 s. 38–39; Hannikainen, 1988 s. 1–8.

²²⁹ Bassiouni, *International Criminal Law* 1999 s. 629; Bassiouni, *VJIL* 2001–2002, s. 107–108; Bassiouni, *LCP* 1996 s. 68. Yhteensä Bassiouni on eritellyt 25 kansainvälisten rikosten kategoriaa, joista kuitenkin vain näihin mainittuihin Bassiouni liittää *jus cogens* -luonteen. (Bassiouni, *International Criminal Law* 1999 s. 629.)

²³⁰ Hannikainen on käsitellyt *jus cogens* -normeja viitenä eri ryhmänä, joita ovat valtioiden välisen sotilaallisen voimankäytön kielto, kansojen itsemääräämisoikeuden kunnioitus, keskeisten ihmisoikeuksien kunnioitus, merialueiden, ilman ja avaruuden asemaa koskevat perussäännöt ja aseellisia konflikteja koskevat perussäännöt. Hannikainen ei ole käsitellyt kansainvälisiä rikoksia omana *jus cogens* -rikosten kategorianaan, mutta edellä mainitut kategoriat pitävät sisällään monia kansainvälisiä rikoksia kuten orjuuden, orjakaupan, joukkotuhonnan, vakavimpien syrjinnän

näkemyistä on edustanut Randall, joka on katsonut, että myös esimerkiksi lentokoneiden kaappausta, panttivangin ottamista tai suojeltuja henkilöitä vastaan tehtyjä rikoksia koskevat sopimukset, voisivat olla sellaisia perustavaa laatua olevia normeja, jotka sitovat kaikkia valtioita kaikissa tilanteissa ja joista on johdettavissa oikeus harjoittaa universaaliala toimivaltaa näitä normeja rikkoneita yksilöitä kohtaan.²³¹

Erga omnes -normeja voidaan puolestaan kuvata normeiksi, joiden täytäntöönpanoon kaikilla valtioilla on legitiimi intressi. Normien *erga omnes* -luonne merkitsee siis sitä, että myös sellaisella valtiolla, johon tällaisen normin rikkomus ei ole suoranaisesti vaikuttanut, on oikeus ryhtyä toimiin normia loukkaavaa valtiota vastaan. Toisaalta kaikilla valtioilla on myös velvoite olla rohkaisematta muita tällaisten normien rikkomiseen.²³² Käytännössä valtioyhteisön yhteisten intressien toteuttaminen on kuitenkin vielä ongelmallista, sillä kansainvälinen oikeusprosessi perustuu pitkälti asianosaisajattelulle, eikä *actio popularis*- tai *actio communis*-tyyppisen yhteisökanteen käsite ole vielä vakiintunut kansainväliseen oikeuteen.²³³

Erga omnes ja *jus cogens* -normien ala on osin päällekkäinen, mutta *jus cogens* -normien ala on kapeampi kuin *erga omnes* normien.²³⁴ Kaikkien *jus cogens* -tasolle nousseiden rikosten voidaan katsoa olevan *erga omnes* -luonteisia²³⁵, mutta näiden lisäksi esimerkiksi kaikkien ihmisoikeuksien on katsottu kuuluvan *erga omnes* -velvoitteiden joukkoon.²³⁶

Eräiden näkemysten mukaan velvoitteiden *jus cogens*- tai *erga omnes* -luonteeseen liittyy myös se, että niiden loukkauksista voi tuomita mikä tahansa valtio universaaliperiaatteen nojalla silloin, kun loukkaukset on tehty yksilöiden toimesta. Esimerkiksi lordi Browne-Wilkinson, onkin Pinochet-tapauksen yhteydessä antamassaan lausunnossa todennut, että *jus cogens* -rikoksiin liittyy universaalitoimivalta:

muotojen, kidutuksen, panttivankien ottamisen ja merirosvouden kiellot sekä vakavimmat sotarikokset. (Hannikainen, 1988 s. 317–727.) Pitkälti samoilla linjoilla on Brownlie, joka on katsonut *jus cogens* -normeiksi voimankäytön, joukkotuhonnan, rotusyrjinnän, ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten, orjakaupan ja merirosvouksen kiellot sekä oikeuden luonnonvaroihin ja itsemääräämisoikeuden (Brownlie, 2003 s. 489). Herdegen puolestaan on todennut, että *jus cogens* -normit kattavat keskeiset ihmisoikeusnormit ja humanitaariset periaatteet kuten kidutuksen, orjuuden ja rotusorron kiellon ja kansojen itsemääräämisoikeuden. Uudemman kehityksen seurauksena Herdegen katsoo *jus cogens* -luonteisiksi myös eräät perusoikeudet kuten uskonnonvapauden ja tietyt oikeudellisen prosessin minimisäännöt. (Herdegen, HRLJ 1998 s. 42.)

²³¹ Randall, TLR 1988 s. 832.

²³² Schabas, 2000 s. 445; Schachter, 1991 s. 196–197; Meron, 1989 s. 31, 190–191.

²³³ Hakapää, 2003 s. 250.

²³⁴ Meron, 1989 s. 194.

²³⁵ Bassiouni, LCP1996 s. 72–74.

²³⁶ Brown, NELR 2001 s. 393.

”The jus cogens nature of the international crime of torture justifies states in taking universal jurisdiction over torture wherever committed. International law provides that offences jus cogens may be punished by any state because the offenders are ‘common enemies of all mankind and all nations have an equal interest in their apprehension and prosecution’.”²³⁷

Myös Bassiouni on todennut, että jus cogens -luonteisiin rikoksiin liittyy velvollisuus syyttää tai luovuttaa, velvollisuus antaa kansainvälistä oikeusapua ja tiettyjen oikeuttamis- ja koskemattomuusperusteiden poistuminen sekä universaaliperiaate, eli velvollisuus syyttää tekopaikasta riippumatta.²³⁸ Hän on korostanut, että mikä tahansa kansainvälisen oikeuden lähteistä on yksinään riittämätön perusta universaalitoimivallan liittämiseksi jus cogens -rikoksiin. Oikeuslähteiden tulkinnan kautta Bassiouni on kuitenkin päätynyt siihen, että erilaisten kansainvälisten ja kansallisten lähteiden yhteisvaikutuksen tuloksena universaalitoimivalta on jus cogens -rikosten yhteydessä ainakin hyväksytty ellei jopa vaadittu.²³⁹

Jus cogens- ja erga omnes -doktriinien ja universaaliperiaatteen väliset suhteet eivät kuitenkaan ole selkeät. Jokainen näistä oikeudellisista periaatteista soveltuu rajattuun, mutta samalla heikosti määriteltyn joukkoon tapauksia. Bartram S. Brown on todennut, että kyseisten periaatteiden välillä on päällekkäisyyttä, mutta tämä päällekkäisyys ei ole kattavaa. Jus cogens -loukkaus voi olla universaalitoimivallan alainen rikos ja päinvastoin, mutta näin ei ole välttämättä.²⁴⁰ Onkin jossain määrin kiistanalaista, voidaanko varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ja universaaliperiaatteen alaa määrittää jus cogens- ja erga omnes- doktriinien pohjalta. Esimerkiksi Tupamäki onkin väitöskirjassaan todennut, että jus cogensin soveltuminen tekojen ja toimenpiteiden yhteydessä käytettäväksi on kiistanalaista²⁴¹.

Randall on korostanut, että perinteisesti kansainvälisessä oikeudessa on tehty ero jus cogens- ja erga omnes -doktriinien ja universaaliperiaatteen välillä. Näistä ensimmäiset liittyvät kysymykseen valtion vastuusta, kun taas universaaliperiaate liittyy yksilövastuuseen.²⁴² Universaaliperiaate on siis perustana yksilöiden rankaisemiselle, kun taas jus cogens- ja erga omnes -velvoitteet liittyvät valtioiden oikeuksiin ja velvollisuuksiin kansainvälisten rikosten vastustamisessa. Eräiden kansainvälisten rikosten jus cogens -luonnetta voidaankin käyttää

²³⁷ Lordi Browne-Wilkinson (*Pinochet*, 1999, www.../pino1.htm).

²³⁸ Bassiouni, *Études* 1998 s. 56. Bassiouni, *LCP* 1996 s. 63, 65–66.

²³⁹ Bassiouni, *VJIL* 2001–2002 s. 149–150, 153. Bassiouni on kuitenkin todennut, että tällainen kansainvälisen ja kansallisen rikosoikeuden eri lähteiden yhteisvaikutusta korostava kumulatiivinen teoria on puristisen kansainvälisen oikeuden teorian vastainen lähtökohta. (Bassiouni, *VJIL* 2001–2002 s. 149.)

²⁴⁰ Brown, *NELR* 2001 s. 392–393.

²⁴¹ Kts. Tupamäki, 1999 s. 78.

²⁴² Randall, *TLR* 1988 s. 830–831; kts. myös Joyner, *LCP* 1996 s. 169.

perusteena valtioiden velvollisuudelle estää tällaiset teot alueellaan. Esimerkiksi valtioiden velvoitetta syyttää tai luovuttaa (aut dedere aut iudicare) on pidetty jus cogens -normina, joka vaatii valtion puuttumista, jos sen toimivallan piirissä on tehty vakavia kansainvälisiä rikoksia.²⁴³ Tätä kautta jus cogens- ja erga omnes -doktriinit antavat toissijaisesti tukea sille näkemykselle, että kaikilla valtioilla on oikeus universaaliin toimivallan käyttöön tiettyjen rikosten suhteen.²⁴⁴ Tällöin ajatuksena on, että yksilöiden tekemistä erga omnes- tai jus cogens -normien loukkauksista voidaan tuomita universaliperiaatteen nojalla, koska tällaisilla loukkauksilla on vaikutusta kaikkiin valtioihin.²⁴⁵

Jus cogens ja erga omnes -doktriinien kiistellyn luonteen ja sisällön vuoksi niistä on vain rajallisesti hyötyä universaliperiaatteen alan määrittämisessä. Termiä jus cogens -rikokset on kuitenkin käytetty etenkin englanninkielisessä kirjoittelussa. Tätä termiä voidaan käyttää yleisluonteisesti korostettaessa kansainvälisten rikosten vakavaa luonnetta ja eräiden keskeisimpien kansainvälisen rikosoikeuden normien korkeampaa asemaa kansainvälisen oikeuden normihierarkiassa. Universaliperiaatteen kannalta keskeistä on, että normien jus cogens -luonnetta voidaan pitää yhtenä perusteena valtioiden toimintavelvoitteelle ja tätä kautta myös perusteena valtioiden oikeudelle tai velvollisuudelle käyttää universalitoimivaltaa vakavimpien kansainvälisten rikosten ehkäisemiseksi ja rankaisemiseksi.

²⁴³ Bassiouni – Wise, 1995 s. 51–56.

²⁴⁴ Randall, TLR 1988 s. 830–831, kts. myös Joyner, LCP 1996 s. 169.

²⁴⁵ Joyner, LCP 1996 s. 169.

3 Universaaliperiaatteeseen liittyviä tulkintakysymyksiä

Kuten edellä on jo todettu, voidaan kansainvälisiä rikoksia määritellä toisaalta muodolliselta pohjalta viittaamalla niiden sääntelyyn kansainvälisissä sopimuksissa ja toisaalta materiaaliselta pohjalta viittaamalla tekojen erityisen vakavaan ja kansainväliseen luonteeseen. Valtioiden lainsäädännössä universaaliperiaatteen alan määrittämisessä on usein lähdetty muodolliselta pohjalta eli säännöksissä on viitattu nimenomaan kansainvälisissä sopimuksissa asetettuihin velvoitteisiin²⁴⁶. Universaalitoimivallan käytön muodollinen oikeutus onkin kiistaton silloin, kun tällaisen toimivallan soveltaminen selkeästi perustuu kansainväliseen sopimukseen²⁴⁷. Eräät valtiot ovatkin valmiita käyttämään universaalitoimivaltaa vain sellaisten rikosten yhteydessä, joiden osalta kansainvälinen oikeus oikeuttaa tai velvoittaa valtiot tällaiseen toimivallan käyttöön²⁴⁸. Esimerkiksi Suomessa on yleensä lähdetty siitä, että universaalitoimivallan käyttö rajoitetaan rikoksiin, joiden osalta on olemassa Suomea sitova kansainvälinen sopimus²⁴⁹.

Aina ei voida kuitenkaan varmasti sanoa, edellyttäväkö kansainvälinen sopimus universaalitoimivaltaa, koska sopimusten toimivaltamääräykset ovat usein

²⁴⁶ Kts. esim. Suomen RL 1:7, Tanskan rikoslain 2 luvun 8 §:n 5 -kohta, Saksan rikoslain 6 §:n 9 -kohta. Ranskan rikosprosessilain art. 689.

²⁴⁷ Yleisellä tasolla universaaliperiaatteen kansainvälisoikeudellisesta sallittavuudesta ei ole epäilystä, koska sitä on käytetty myös kansainvälisissä sopimuksissa. (*Jeschek, Strafrecht* 1980 s. 536.) Kun universaalitoimivalta on otettu käyttöön kansainvälisellä sopimuksella, esiin tulee kuitenkin kysymyksiä, jotka liittyvät sopimuksen ulkopuolelle jääneiden valtioiden oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Nämä kysymykset koskevat esimerkiksi sitä, missä määrin sopimukseen liittyvä toimivaltalla on velvollisuus hyväksyä sopimusvaltion sopimukseen perustuva toimivallan käyttö sekä sitä, onko myös tällaisella valtiolla oikeus käyttää sopimukseen perustuvaa universaalitoimivaltaa. (Kts. *Randall, TLR* 1988 s. 821–827, 832–834.)

²⁴⁸ *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 15.

²⁴⁹ Kts. tästä *Joutsen, RIDP* 1989 s. 294. Nyttemmin universaalitoimivalta on ulotettu esimerkiksi terrorismirikoksiin (L 17/2003), vaikka terrorismirikoksia koskevassa Euroopan unionin neuvoston puitepäätöksessä ei välttämättä edellytetä näiden rikosten säätämistä kansainvälisiksi rikoksiksi. On myös pidetty epäselvänä, onko Euroopan unionin neuvoston puitepäätös ylipäättään RL 1:7:ssä tarkoitetun kaltainen Suomea kansainvälisesti velvoittava säädös tai määräys. (*HE 188/2002 vp*, s. 21–22. Vrt. *HE 22/2001 vp*, s. 10, jossa on lähdetty siitä, että puitepäätös on Suomea velvoittava säädös tai määräys.) Lähinnä kyse on lakiteknisestä ongelmasta, joka on ratkaistu jossain määrin kömpelöllä tavalla ottamalla terrorismirikokset itse kansainvälisiä rikoksia säätelevään lakipykälään kyseisen pykälän soveltamisesta annetun asetuksen sijasta. Vastaava ratkaisu on omaksuttu myös ydinräjähdერიoksiin (L 841/2003) ja ihmiskauppaan (L 17/2003) liittyen. Asiallisesti universaaliperiaatteen soveltamedellytyksiä ei ole kuitenkaan juurikaan laajennettu entisistä lähtökohdista. Näissäkin rikoksissa toimivaltasääntelyn perustana on kansainvälinen sopimus – tai muu vastaava asiakirja – jossa on omaksuttu syyttämismenettelyjä, joita ei voida aukottomasti toteuttaa muutoin kuin universaalitoimivallan kautta.

tulkinnanvaraisia. Kansainvälisissä sopimuksissa ei useinkaan ilmaista yksiselitteisesti, mitä toimivaltaperiaatteita sopimuksen alaan kuuluviin rikoksiin on tarkoitus soveltaa²⁵⁰. Sopimusteksteistä ei yleensä ole suoraan luettavissa esimerkiksi sitä universaaliperiaatteen kannalta keskeistä vaatimusta, että rankaisemisen tulisi olla mahdollista myös silloin, kun kaksoisrangaistavuuden vaatimus ei täyty²⁵¹. Suvereenin sopimuksensolmimisvapautensa nojalla valtiot voivat sopia varsin vapaasti myös toimivallasta tietyissä rikoksissa, eikä tällainen sääntely ole välttämättä sidoksissa universaaliperiaatteeseen tai muihin toimivaltaperiaatteisiin, vaan toimivallan perusteena on yksinkertaisesti kyseinen sopimus.²⁵² Sopimusmääräysten tulkinnanvaraisuutta lisää myös se, että ne ovat usein monimutkaisten kompromissien tulosta.

Tulkintavaikkeitä voivat aiheuttaa myös sellaiset rikosoikeuden alaan kuuluvat kansainväliset sopimukset, joissa edellytetään sopimuksessa tarkoitettujen tekojen kriminalisoimista valtion kansallisessa lainsäädännössä, mutta ei säännellä toimivaltakysymyksistä. Oehler on katsonut, että vaikka sopimuksessa on sopimusvaltioille annettu kehoitus ottaa sopimuksessa käsiteltyjä rikoksia koskevat rikosoikeudelliset tunnusmerkistöt kansalliseen rikoslainsäädäntöön ja asetettu velvoite toimia syyllisten syytteeseen asettamiseksi ja rankaisemiseksi, tätä ei voi vielä pitää viittauksena universaaliperiaatteeseen.²⁵³ Universaalitoimivallan muodollisen oikeutuksen osalta Oehler ei katsokaan riittäväksi pelkästään sitä, että oikeushyvä on tapaoikeudellisesti tai sopimuksella suojeltu tai sitä, että kansainvälinen oikeus edellyttää tämän oikeushyvän loukkausten rankaisemista, vaan edellyttää nimenomaista universaaliperiaatteen omaksumista.²⁵⁴ Sen sijaan Träskman on vuonna 1990 ilmestyneessä artikkelissaan katsonut, että sellainen sopimus, jossa sopimusvaltioita edellytetään kriminalisoimaan tietty toiminta, riittää perustaksi universaalitoimivallan käytölle²⁵⁵. Muissa yhteyksissä Träskman on kuitenkin arvioinut asiaa toisin. Esimerkiksi väitöskirjassaan hän on esittänyt näkemyksen, että universaalitoimivalta liittyy vain rikoksiin, joita koskevista so-

²⁵⁰ Oehler, 1983 s. 519.

²⁵¹ Träskman, *Criminal Law Theory* 1992 s. 522.

²⁵² Randall, *TLR* 1988 s. 820. Kts. myös Halberstam, joka on todennut, että yksi sopimuksen tarkoituksista voi olla juuri se, että halutaan ylittää voimassaolevan lain toimivaltaa koskevat normit ja varmistaa se, että valtiolla, jolla on intressi asiassa, on myös toimivalta syyttää. (Halberstam, *AJIL* 1988 s. 309.)

²⁵³ Oehler, 1983 s. 524–525, 534–537.

²⁵⁴ Oehler, *JR* 1977 s. 424. Oehler toteaa, että muutoin valtiot voisivat tehdä omat johtopäätöksensä toimivallasta kansainvälisesti suojeltujen oikeushyvien osalta. Koska sopimusten sanamuoto on usein epäselvä, tulkintamahdollisuuksia on monia ja valtioiden oikeusjärjestykset erilaisia. (Oehler, *JR* 1977 s. 424.)

²⁵⁵ Träskman, *FS Codex* 1990 s. 238. Tässä artikkelissaan Träskman toteaa, että kansainväliseen sopimukseen otettu määräys kriminalisoida tietty toiminta luo riittävän perustan rangaista teosta myös muualla kuin tekopaikan valtiossa, vaikkei teko olisikaan tekopaikan lain mukaan rangaistava. (Träskman, *FS Codex* 1990 s. 238.)

pimuksista se on nimenomaan luettavissa. Tässä yhteydessä Träskman on korostanut sitä, ettei rikoksen kuvaaminen maailmanrikokseksi tarkoita sitä, että näihin rikoksiin voitaisiin tällä perusteella liittää muita ominaisuuksia kuin mitä kansainvälisestä sopimuksesta on kyseisen rikoksen osalta luettavissa. Kansainvälinen sopimus ei vaadi valtiota sääntelemään toimivallasta universaaliperiaatteen mukaisesti, ellei siihen ole otettu tähän nimenomaan velvoittavaa säännöstä.²⁵⁶

Sopimusten toimivaltamääräykset vaativat tulkintaa myös sen suhteen, asetavatko ne valtioille oikeuden vai velvollisuuden tiettyntyyppisen toimivallan käyttöön.²⁵⁷ Yleensä on lähdetty siitä, että kun valtioilla on toimivalta tiettyyn tekoon, sillä on oikeus käyttää tätä toimivaltaa, mutta toisaalta myös oikeus halutessaan olla käyttämättä sitä. Tämän näkemyksen mukaan valtiolla on velvollisuus toimivallan käyttöön vain silloin, jos tällainen velvoite on kansainvälisessä oikeudessa nimenomaan asetettu²⁵⁸. Esimerkiksi Oehler on korostanut, ettei eräisiin sopimuksiin otettu universaaliperiaate useinkaan ole pakollinen sopimusvaltioille, vaan vain valtioiden käyttömahdollisuuksien piiriin asetettu periaate²⁵⁹. Rankaisulegitimaation perustavasta universaaliperiaatteesta ei voida johtaa valtion velvollisuutta ryhtyä rikosoikeudelliseen toimivallan käyttöön, ellei tällaista velvoitetta ole kansainvälisessä oikeudessa muodollisesti vahvistettu.²⁶⁰ Useimpiin kansainvälisiä rikoksia koskeviin sopimuksiin otettu aut dedere aut iudicare -velvoite on joskus katsottu tällaiseksi toimivallan käyttöön velvoittavaksi määräykseksi.

3.1 AUT DEDERE AUT IUDICARE -VAATIMUS JA UNIVERSAALIPERIAATE

Kansainvälisiä rikoksia koskevien sopimusten toimivaltasääntelyn lähtökohdana on usein Grotiuksen tunnetuksi tekemä aut dedere aut iudicare²⁶¹ -periaate, joka edellyttää sopimusvaltioiden lainsäädännön muotoilemista niin, että val-

²⁵⁶ Träskman, 1977 s. 296. Myös vuonna 1992 ilmestyneessä artikkelissaan Träskman on katsonut, että universaalitoimivallan käyttö tulisi rajoittaa tilanteisiin, joissa sopimuksessa nimenomaan vaaditaan toimivallan järjestämistä niin, että aut dedere aut iudicare -vaatimus täyttyy. (Träskman, *Criminal Law Theory* 1992 s. 524.)

²⁵⁷ *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 15. Kts. myös Blakesley – Lagodny, *Principles* 1992 s. 99; Rodley, *NJIL* 2000 s. 16.

²⁵⁸ Stern, *GYIL* 1997 s. 283.

²⁵⁹ Oehler, 1983 s. 147. Esimerkkinä tällaisesta sopimuksesta, jossa valtiolle on annettu mahdollisuus universaalitoimivallan käyttöön, Oehler mainitsee rahanväärennystä koskevan sopimuksen vuodelta 1929. (Oehler, 1983 s. 147.)

²⁶⁰ Zieher, 1977 s. 83.

²⁶¹ Grotius on kirjoituksissaan käyttänyt tämän velvoitteen yhteydessä tuomitsemiseen viittaavaa punire-verbiä (aut dedere aut punire), kun taas uudemmassa kirjallisuudessa on käytetty oikeudelliseen käsittelyyn viittaavaa iudicare-verbiä (aut dedere aut iudicare) Taustalla tässä erossa on se, että Grotiuksen muotoilema velvoite luovuttaa tai tuomita koski henkilöitä, jotka oli jo todettu

tion on mahdollista joko syyttää rikoksenteikijää omissa tuomioistuimissaan tai luovuttaa rikoksenteikijä toiseen valtioon tuomittavaksi. Valtiot ovat siis eräissä tapauksissa hyväksyneet velvoitteen käyttää toimivaltaansa, jos ne eivät luovuta rikoksenteikijää. Sellaiset tutkijat, jotka liittävät tämän aut dedere aut iudicare -vaatimuksen universaaliperiaatteeseen ovat esittäneet, että kyseinen vaatimus merkitsee valtioille asetettua velvoitetta käyttää universaalitoimivaltaa. Esimerkiksi Nigel S. Rodley on todennut seuraavasti:

”Where states are actually required to take action, the principle of universality of jurisdiction is coupled with the concept known by the Latin phrase aut dedere, aut iudicare (either extradite or try). In other words, the state on whose territory the alleged offender is found must either try the person or extradite him or her to a country willing to exercise criminal jurisdiction. Piracy would be an example of a case where states are permitted but not required to exercise criminal jurisdiction on a universal basis (permissive universality of jurisdiction), while hostage taking would be an example of a case where states are required either to exercise such jurisdiction or to extradite to a country willing to do so (compulsory universal jurisdiction).”²⁶²

Aut dedere aut iudicare -lausekkeen sisältö tai merkitys eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä tai kiistattomia. Erimielisyyttä on esimerkiksi siitä, liittyykö tämä velvoite universaaliperiaatteeseen vai sijaislainkäyttöön ja siitä, mikä on toimivallan käytön ja rikoksenteikijän luovuttamisen välinen etusijajärjestys tätä velvoitetta toteutettaessa.

3.1.1 Universaaliperiaate vai sijaislainkäyttö aut dedere aut iudicare -velvoitteen perustana?

Aut dedere aut iudicare -lauseke on omaksuttu kansainvälisiin sopimuksiin yhä useammin, mutta tapa, jolla tätä lauseketta on valtioissa tulkittu ja toteutettu on vaihdellut. On todettu, että eroja suhtautumisessa on ollut jopa yksittäisen

syylliseksi tekoon, kun taas nykymuodossaan velvoite luovuttaa tai syyttää tulee usein esiin rikoksesta epäiltyyn henkilöön liittyvänä velvoitteena. (Kts. *Grotii*, 1689 s. 561–562 [L. II, C. XXI, § IV.1]. Englanninkielinen käännös, *Grotius*, 1925 s. 527; *Bassiouni – Wise*, 1995 s. 39–40.) Käytännössä näillä kahdella muotoilulla ei ole kuitenkaan suurta eroa. Waaben on korostanut, että sopimuksiin otettu velvoite ryhtyä oikeudelliseen käsittelyyn (iudicare) tai tuomita (punire) asettaa käytännössä valtiolle kuitenkin vain velvoitteen saattaa asia toimivaltaisten viranomaistensa käsiteltäväksi. Käytännössä tämän käsittelyn lopputulos voi syyttämisen ja tuomitsemisen sijasta olla se, että asia jätetään syyttämättä esimerkiksi todisteiden puutteen vuoksi. (Waaben, *Suum Cuique* 1993 s. 321, 328–329.) Vrt. Tønnesen, joka on katsonut, että velvoite syyttää tai luovuttaa asettaa velvoitteen käsitellä asia oikeudellisesti, mikä rajoittaa syytteestä luopumisen mahdollisuutta. (Tønnesen, 1981 s. 3.47–3.48.)

²⁶² Rodley, *Directions* 1989 s. 176. Kts. myös *Reydamas*, *Eur.J.Crime Cr.L.Cr.J.* 1996 s. 34; *Tallgren*, *NJIL* 1998 s. 112–113.

valtion sisällä eri rikoskategorioissa.²⁶³ Onkin vallinnut erimielisyys siitä, edellyttääkö tämä periaate valtioilta universaalitoimivallan käyttöä, vai riittääkö sijaislainkäytön periaatteen omaksuminen. Tulkintavaikkeitakin aiheuttaa myös kansallisten oikeusjärjestysten erilaisuus. Keskeisenä syynä siihen, ettei aut dedere aut iudicare -periaatetta ole sopimuksissa selkeästi liitetty sen enempää universaaliperiaatteeseen kuin sijaislainkäytön periaatteeseenkaan onkin juuri se, etteivät monet valtiot tunnusta sijaislainkäytön periaatetta ylipäättään. Esimerkiksi yhdysvaltalainen tutkija Randall, joka ei toimivaltaperiaatteiden jaotellussaan tunnusta sijaislainkäytön periaatteen olemassaoloa lainkaan, pitää aut dedere aut iudicare -vaatimusta osoituksena universaaliperiaatteen omaksumisesta²⁶⁴ ja myös norjalaisessa virallisjulkaisussa, jossa sijaislainkäytön periaatetta ei ole käsitelty omana periaatteenaan, on aut dedere aut iudicare -periaate katsottu ilmaukseksi universaaliperiaatteesta²⁶⁵. Myös kansainvälisen oikeuden toimikunta (ILC) on raporteissaan katsonut, että aut dedere aut iudicare -periaate luo perustan nimenomaan universaalitoimivallalle²⁶⁶. Sen sijaan mannereurooppalaisessa kirjallisuudessa aut dedere aut iudicare -vaatimus on varsin usein liitetty sijaislainkäytön periaatteeseen²⁶⁷.

Suomalaisessa oikeustieteessä aut dedere aut iudicare -vaatimus on aiemmin liitetty useimmiten universaaliperiaatteeseen, koska suomalaisessa doktriinissa ei viime aikoihin asti ole erotettu universaaliperiaatetta ja sijaislainkäytön periaatetta omiksi periaatteikseen, vaan puhuttu pelkästään universaaliperiaatteesta. Kuitenkin myös Träskman on liittänyt aut dedere aut iudicare -periaatteen nimenomaan universaaliperiaatteeseen siitä huolimatta, että hänen toimivaltaperiaatteiden jaotellussaan on mukana myös sijaislainkäytön periaate. Vuonna 1990 ilmestyneessä artikkelissaan hän on todennut seuraavasti:

”I flera internationella konventioner förutsätts att en tillträdande stat utformar sin nationella strafflagstiftning så att det alltid är möjligt att antingen utlämna en person som utomlands har begått en i konventionen beskriven brottslig

²⁶³ *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 15.

²⁶⁴ *Randall*, TLR 1988 s. 787–788, 818–819. Kts. myös esim. *Flynn*, UWALR 2000 s. 62 ja *Stern*, GYL 1997 s. 283. *Randall* on todennut, että vaikka sopimuksissa, jotka asettavat velvoitteen syyttää tai luovuttaa ei välttämättä ole viittausta universaaliperiaatteeseen, niiden katsotaan tunnustavan ja ilmaisevan universaaliperiaatteen, koska niissä annetaan kansallinen toimivalta valtion ulkopuolella tehtyjen tekojen suhteen tekijän kansalaisuudesta riippumatta. (*Randall*, TLR 1988 s. 819–820.)

²⁶⁵ *NOU* 1984:31 s. 13, 22–24.

²⁶⁶ *YILC*, 1993 s. 107; *YILC*, 1994 s. 41.

²⁶⁷ Kts. esim. *Jescheck – Weigend*, 1996 s. 170–171; *Wolfrum*, *War Crimes* 1996 s. 235; *Oehler*, 1983 s. 497; *Swart*, *Criminal Law Theory* 1992 s. 538. Näin artikkelissaan myös *Blakesley* ja *Lagodny* (*Blakesley – Lagodny*, *Principles* 1992 s. 66). Vrt. *Van den Wyngaert*, joka on katsonut, että aut dedere aut iudicare maksiimi liittyy universaaliperiaatteeseen, kun taas sijaislainkäyttöön liittyy maksiimi primo dedere, secundo iudicare (*Van den Wyngaert*, *NTfK* 1989 s. 49).

gärning eller att ställa honom till ansvar för gärningen i nämnda stat (aut dedere aut iudicare). I alla dessa fall förutsätts att statens jurisdiktion utformas (också) med stöd av universalitetsprincipen.”²⁶⁸

Träskman onkin katsonut, että voidaan esittää vakuuttavia argumentteja sen puolesta, että aut dedere aut iudicare -vaatimus tulisi toteuttaa universaaliperiaatteen, eikä sijaislainkäytön periaatteen kautta²⁶⁹. Tärkeimpänä perusteena tälle Träskman pitää sitä, että näiden sopimusten tavoitteena on sen varmistaminen, että vakavista rikoksista rangaistaan aina riippumatta siitä, missä teko on tehty sekä riippumatta tekijän tai uhrin kansalaisuudesta tai kotipaikasta. Jos tämä tavoite pyrittäisiin kaikissa tapauksissa toteuttamaan vain luovuttamismahdollisuuksia laajentamalla, tämä vaatisi luopumista esimerkiksi siitä periaatteesta, ettei omaa kansalaista lähtökohtaisesti luovuteta²⁷⁰. Niin kauan kuin luovuttamiskäytännön rajoituksista pidetään kiinni, Träskman katsoo universaalitoimivallan olevan ainoa vaihtoehto aut dedere aut iudicare -periaatteen toteuttamiseksi.²⁷¹

Toimivaltasääntelyn aukottomuuden kannalta ovat oman kansalaisen luovuttamiskiellon lisäksi ongelmallisia myös tilanteet, joissa kaksoisrangaistavuus ei täyty. Tästä lähtökohdasta universaalitoimivallan omaksumista on perusteltu esimerkiksi kemiallisten aseiden kieltöä koskevien rikosoikeudellisten säännösten yhteydessä. Toimivaltakysymys tuli esiin siinä yhteydessä, kun Suomen lainsäädäntöä saatettiin kemialliset aseet kieltävän kansainvälisen yleissopimuksen edellyttämälle tasolle. Hallituksen esityksessä lähdettiin siitä, että universaalitoimivallan omaksuminen on tarpeen näissä rikoksissa. Tätä perusteltiin sillä, että omaksumalla universaalitoimivalta tehtiin sopimusvelvoitteiden täyttäminen mahdolliseksi myös niissä tapauksissa, joissa teon tekijä on Suomen kansalainen eikä aktiivisen persoonallisuusperiaatteen edellyttämä kaksoisrangaistavuuden vaatimus täyty.²⁷²

Pohjoismaiden neuvoston rikosoikeuskomitean mietinnössä onkin todettu, että universaalitoimivallan käyttö voi olla aiheellista myös eräissä sellaisissa

²⁶⁸ Träskman, *FS Codex 1990* s. 232.

²⁶⁹ Träskman liittyy siis aut dedere aut iudicare -periaatteen nimenomaan universaaliperiaatteeseen ja pitää sitä siksi oikeutettuna perustana tämän toimivaltaperiaatteen käytölle. Sen sijaan Träskman suhtautuu kriittisesti universaalitoimivallan käyttöön sellaisessa tilanteessa, kun sopimus edellyttää kaksoisrangaistavuutta. (Träskman, 1977 s. 298.)

²⁷⁰ Valtioiden valmius luovuttaa omia kansalaisiaan on viime vuosikymmeninä lisääntynyt (kts. tästä edellä av. 20). Toistaiseksi kansalaisten luovuttamista on laajennettu lähinnä Euroopan unionin jäsenvaltioiden rikosoikeudelliseen yhteistyöhön ja kansainvälisten rikostuomioistuinten toiminnan tukemiseen liittyvissä poikkeustapauksissa. Kielteisestä suhtautumisesta kansalaisten luovuttamiseen ei siis ole yleisemmällä tasolla luovuttu. Nämä poikkeustapaukset voivat tietysti pitkällä tähtäimellä johtaa myös yleisempään näkemysten muuttumiseen Manner-Euroopan valtioissa.

²⁷¹ Träskman, *Criminal Law Theory 1992* s. 522–523.

²⁷² HE 247/1994 vp. s. 20–21. Kts. myös Träskmanin esittämät esimerkit (Träskman, *Criminal Law Theory 1992* s. 523–524.).

tapauksissa, joissa sopimusten sanamuoto ei edellytä universaalitoimivaltaa vaan sijaislainkäyttöä. Tämä katsottiin tarpeelliseksi, jotta rankaiseminen maailmanrikoksista olisi mahdollista ilman kaksoisrangaistavuuden vaatimusta.²⁷³ Sen sijaan Tupamäki on edustanut toisenlaista näkemystä. Hän on liittänyt sopimuksiin otetun velvoitteen syyttää tai luovuttaa nimenomaan sijaislainkäytön periaatteeseen ja on todennut, että kansainvälisen oikeuden kannalta valtiosopimuksiin tulisi soveltaa vain niitä liittymäkohtia, joihin perustuvan lainkäytön valtiot ovat sopimuksissa sitoutuneet sallimaan alueellaan. Tupamäki on todennut, että koska maailmanrikosten osalta ei ole sovittu universaalitoimivallasta, sitä ei pitäisi myöskään soveltaa.²⁷⁴

Bert A. H. J. Swart on todennut, että syynä universaalitoimivallan omaksumiselle sijaislainkäytön asemasta on ensi sijassa rikosoikeudellisten aukkojen pelko. Sijaislainkäytön yhteydessä rikoksenteikijä voi jäädä rankaisematta, jos tekopaikan valtio ei esitä luovutuspyyntöä tai ei ole edes kriminalisoinut tekoa. Swart kritisoi omaperäisellä tavalla tällaista perustetta universaalitoimivallan käytölle. Hän katsoo tällaisen universaalitoimivallan käytön perustuvan näkemykselle, että sopimusosapuolivaltioiden tulisi kantaa vastuu muiden osapuolivaltioiden sopimusrikkomuksista. Tämä näkemys estää Swartin mukaan toimivaltasääntelyn kehittämisen lähimmän liittymän omaavan valtion vastuuta korostavaan ja positiivisia toimivaltakonflikteja ehkäisevään suuntaan. Swart kuitenkin myöntää, ettei universaalitoimivallan käyttö ole ehkä vältettävissä nykytilanteessa, kun ei ole varmuutta siitä, että teoista syytettäisiin tekopaikassa.²⁷⁵

Oehler puolestaan on esittänyt näkemyksen, että valtioilla on oikeus valita joko sijaislainkäyttö tai universaalitoimivalta silloin, kun sopimuksessa ei ole tehty selkeää eroa näiden periaatteiden välille. Myös Saksan oikeuskäytännössä universaalitoimivallan käyttö on katsottu sallituksi siitä huolimatta, ettei kansainvälinen sopimus sitä ehdottomasti vaadi.²⁷⁶ Oehlerin mukaan toimivaltasääntelyä voidaan pitää epäselvänä esimerkiksi silloin, kun sopimuksissa ei ole selkeästi asetettu sijaislainkäytön periaatteeseen olennaisesti liittyvää kaksoisrangaistavuuden vaatimusta eikä luovuttamatta jättämiseen liittyviä edellytyksiä. Sen sijaan, jos toimivallan käyttö on nimenomaan sidottu luovutuspyynnön

²⁷³ *Straffrättslig Jurisdiktion i Norden*, 1992 s. 119.

²⁷⁴ *Tupamäki*, 1999 s. 384–385, 400–401.

²⁷⁵ *Swart, Criminal Law Theory* 1992 s. 539–540. Swart katsoo, että nykymallissa lähimmän liittymän omaava valtio vapautetaan toimintavastuustaan ottamalla rankaiseminen toisen valtion hoidettavaksi. Hänen mukaansa olisi parempi tehdä tekopaikan valtiolle selväksi, että se on tahallisesti tai huolimattomuuttaan jättänyt noudattamatta kansainvälisoikeudellista velvoitettaan. (*Swart, Criminal Law Theory* 1992 s. 543.)

²⁷⁶ *Entscheidungen, BGHSt* 1978 s. 30–34; *Entscheidungen, BGHSt* 1988 s. 335–337. Näitä huumausainerikoksiin liittyviä tapauksia käsitellään tarkemmin jäljempänä huumausaineita koskevien kansainvälisten sopimusten toimivaltasäännösten tulkinnan yhteydessä (Kts. s. 263 ss.).

torjumiseen, luovutettavaksi tarjoamiseen tai siihen, ettei luovutus kyseisessä tapauksessa ole toteutettavissa, olisi universaalitoimivallan käyttö tällaisessa tapauksessa Oehlerin näkemyksen mukaan sopimusrikkomus²⁷⁷. Oehler on myös korostanut, että sellaisessa tilanteessa, jossa sopimusten sääntely ei ole selkeää valtioiden olisi aiheellista valita sellainen toimivaltasääntely, joka vähiten puuttuu toisten valtioiden kompetenssiin.²⁷⁸

Aut dedere aut iudicare -periaatteen tulkinnessa ongelmana siis on, ettei se täysin yksiselitteisesti kytkeydy sen enempää universaaliperiaatteeseen kuin sijaislainkäytön periaatteeseenkaan. Muotoilu ei nimenomaan edellytä kaksoisrangaistavuuden vaatimusta, mutta ei myöskään sulje sitä pois. Lähtökohtana täytynee pitää sitä, että muotoilu jättää toimivaltaperiaatteen valinnan valtion toimivallan piiriin. Universaaliperiaatteen soveltamismahdollisuutta ei voida sulkea pois siitäkään syystä, että kaikissa valtioissa ei sijaislainkäytön periaatetta ylipäättään tunnusteta. Universaalitoimivallan käyttö voidaan katsoa tarpeelliseksi myös luovuttamisrajoitusten ja kaksoisrangaistavuuden vaatimuksen aiheuttamien epäkohtien poissulkemiseksi. Tällöin universaalitoimivalta tavaltaan täydentää aut dedere aut iudicare -velvoitetta siinä mielessä, että valitessaan luovuttamisen sijasta toimivallan käytön valtion voi olla tarpeen turvautua universaalitoimivaltaan²⁷⁹. Lienee kuitenkin lähdettävä siitä, että valtiolla on niin halutessaan oikeus toteuttaa aut dedere aut iudicare -periaatetta universaalitoimivallan sijasta sijaislainkäytön ja rikoksentekeijöiden luovuttamista koskevan sääntelyn kautta.

3.1.2 Luovuttaminen vai toimivallan käyttö?

Ellei sopimuksessa ole nimenomaan annettu etusijaa luovuttamiselle, valtiolla on lähtökohtaisesti valta valita, luovuttaako se rikoksentekeijän vai asettaako tämän syytteeseen omista tuomioistuimissaan. Luovuttamisen mahdollisen etusijan olemassaoloa on tarkasteltava kunkin sopimuksen osalta erikseen. Sopimusmääräyksen puuttuessa ei ole olemassa etusijajärjestystä syyttämisen ja

²⁷⁷ Oehler, 1983 s. 539. Oehler on todennut, että olisi kansainvälisen oikeuden vastaista käyttää universaalitoimivaltaa sellaisessa tilanteessa, kun sopimuksessa selkeästi säädetään sijaislainkäytöstä. Oehler ei ole tehnyt tähän lähtökohtaan poikkeusta myöskään niiden valtioiden osalta, jotka eivät lainkaan tunnusta sijaislainkäytön periaatetta, vaikka onkin aiemmassa yhteydessä todennut, että ulkomaisessa doktriinissa ei aina tehdä selkeää eroa universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön periaatteen välille. (Oehler, 1983 s. 539–540). Jos lähdettäisiin tästä Oehlerin lähtökohdasta, seurausena ilmeisesti olisi, etteivät ne valtiot, joissa sijaislainkäytön periaatetta ei tunnusteta, voisi lainkaan olla osapuolina sopimuksissa, joissa on omaksuttu aut dedere aut iudicare -vaatimus, koska niiden lainsäädännössä ei olisi kansainvälisen oikeuden mukaista keinoa tämän vaatimuksen aukottomaan toteuttamiseen.

²⁷⁸ Oehler, JR 1977 s. 424–426.

²⁷⁹ Bassiouni, VJIL 2001–2002 s. 97.

luovuttamisen kesken, koska ei ole olemassa kansainvälisessä tapaoikeudessa omaksuttua yleistä sääntöä, joka velvoittaisi luovuttamiseen.²⁸⁰ Valtioilla onkin perinteisesti katsottu olevan valta varsin vapaasti päättää mahdollisesta luovuttamisesta²⁸¹. Christopher L. Blakesley ja Otto Lagodny ovat todenneet, että esimerkiksi alusten kaappauksiin tai diplomaatteihin kohdistuviin rikoksiin liittyvät sopimukset antavat valtioille mahdollisuuden valita syyttämisen ja luovuttamisen välillä, eivätkä anna etusijaa kummallekaan näistä vaihtoehdoista²⁸². Myös Malvina Halberstam on tulkinnut terrorismin vastaisia sopimuksia niin, että valtiolla on vaihtoehtoisesti mahdollisuus luovuttaa, mutta myös halutessaan tuomita itse. Valtiolla olisi velvoite luovuttaa tietyille valtiolle vain sellaisessa tilanteessa, kun valtio ei ole halukas tuomitsemaan itse, eikä mikään muu valtio ole pyytänyt tekijää luovutettavaksi²⁸³. Myös Suomessa on ainakin merenkulun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskevaa yleissopimusta tulkittu niin, että luovuttaminen ja rikosten tutkiminen kansallisten viranomaisten toimesta on katsottu vaihtoehtoisiksi menettelyiksi²⁸⁴.

Merkitystä luovutuksen mahdollisella etusijalla on erityisesti silloin, jos ei luoteta toisessa valtiossa suoritettavan oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen. Käytännössä tämä kysymys on tullut esiin esimerkiksi *Lockerbie*-tapauksen yhteydessä, kun pohdittiin sitä, oliko Libyalla velvollisuus luovuttaa epäilty libyalaiset henkilöt Isoon-Britanniaan tai Yhdysvaltoihin vai oliko sillä oikeus halutessaan tuomita heidät omissa tuomioistuimissaan. Tämän tapauksen yhteydessä keskusteltiin siitä, onko sopimusten aut dedere aut iudicare -lausekkeilla valtioille annettu nimenomainen oikeus olla luovuttamatta epäiltyä rikoksen tekijää. Bernd Martenczuk on todennut, että tällainen oikeus olisi käytännössä ongelmallinen erityisesti tilanteissa, joissa syytetty henkilö on toiminut sen valtion palveluksessa, jolla olisi oikeus valita syyttääkö se vai luovuttaako²⁸⁵. Sen sijaan Michal Plachta on korostanut sitä, että jos valtiolta poistetaan oikeus valita syyttämisen ja luovuttamisen väliltä ei valtiolla ole enää mitään aut dedere aut iudicare -maksimin ilmaisemaa valintavaltaa, kun luovuttaminen jää ainoaksi vaihtoehdoksi²⁸⁶. Lieneekin katsottava, että tällainen valtion valintavalta on olennainen osa sopimuksiin otettuja aut dedere aut iudicare -lausekkeitä siitä huolimatta, että tämä tulkinta voi aiheuttaa käytännön vaikeuksia rikoksente-

²⁸⁰ Blakesley – Lagodny, *Principles* 1992 s. 97; Lagodny, *ZStW* 1989 s. 1008.

²⁸¹ Tällaista näkemystä on edustanut jo Grotius (*Grotii, 1689* s. 563 [L. II, C. XXI, § IV.3]. Englanninkielinen käännös, *Grotius, 1925* s. 528.). Vrt. Vattel, joka on pitänyt luovuttamista tekopaikan valtioon ensisijaisena toimintavaihtoehtona. (*De Vattel, 1863*, vol. 1 s. 524–525 [L. I, C. XIX, § 233].)

²⁸² Blakesley – Lagodny, *Principles* 1992 s. 97.

²⁸³ Halberstam, *AJIL* 1988 s. 301.

²⁸⁴ HE 106/1998 vp. s. 6.

²⁸⁵ Martenczuk, *EJIL* 1999 s. 529–530.

²⁸⁶ Plachta, *EJIL* 2001 s. 129–130.

kijöiden vastuuseen saattamisessa.²⁸⁷ Valtiolla sopimuksen perusteella kuuluva oikeutta ei silti välttämättä jokaisessa yksittäistapauksessa tunnusteta, jos oikeuteen vetoamista pidetään oikeuden väärinkäyttönä²⁸⁸. Oikeus toimivallan käyttöön ei luonnollisesti myöskään poista tai vähennä valtioiden velvollisuutta täyttää *bona fides* kaikkia niitä velvoitteita, joihin ne ovat kansainvälisissä sopimuksissa sitoutuneet.

3.2 OLESKELU VALTIOSSA TAI MUU LIITTYMÄ UNIVERSAALIPERIAATTEEN SOVELTAMISEN EDELLYTYKSENÄ

Universaalitoimivallan käyttöalan kannalta on keskeinen kysymys, asetetaanko epäillyn oleskelu valtiossa edellytykseksi toimivallan syntymiselle. Tässä suhteessa on valtioiden lainsäädännössä ja käytännössä samoin kuin oikeuskirjallisuudessa esitetty erilaisia näkemyksiä. Laajemman näkemyksen mukaan universaaliperiaate perustuu vain teon luonteeseen, kun taas suppeamman näkemyksen mukaan rikoksen universaalin luonteen lisäksi edellytyksenä on myös tekijän oleskelu valtiossa.²⁸⁹ Edellytys tekijän läsnäolosta ei tarkoita tässä yhteydessä pelkästään sitä, ettei tekijää voida universaalitoimivallan nojalla tuomita pois- saolevana. Kyse on myös siitä, onko valtiolla toimivaltaa ryhtyä toimenpiteisiin esitutinnan aloittamiseksi, syytteen nostamiseksi ja tekijän saamiseksi oikeuden eteen sellaisessa tilanteessa, kun epäilty ei oleskele valtion alueella²⁹⁰. Asettamalla universaalitoimivallan käytölle oleskeluun tai kiinniottoon liittyviä vaatimuksia pyritään vähentämään valtioiden oikeudellista puuttumista tekoihin, joihin niillä ei ole liittymää.

Käytännössä tämä oleskelukysymys tulee esiin esimerkiksi harkittaessa sitä, voiko valtio vaatia rikoksentekijän luovuttamista universaalitoimivallan nojalla. Jos hyväksytään laajempi näkemys, epäilty rikoksentekijä voidaan universaalitoimivallan nojalla pyytää luovutettavaksi toisesta valtiosta tai antaa kansainvälinen pidätysmääräys henkilöstä. Sen sijaan, jos valtiossa on omaksuttu suppeampi näkemys, toimivallan katsotaan olevan olemassa vasta, kun tekijä oleskelee kyseisessä valtiossa. Tällöin myös toimenpiteisiin tekijän syytteeseen saattamiseksi voidaan ryhtyä vasta siinä vaiheessa, kun tämän edellytyksen katsotaan täyttyneen. Vaikka omaksuttaisiin näkemys, ettei universaaliperiaate edellytä tekijän läsnäoloa kyseisessä valtiossa, on rikoksentekijän oleskelupaikalla kuitenkin käytännössä merkitystä henkilön tuomioistuimen eteen saamisen

²⁸⁷ Kts. Lockerbie-tapauksesta myös jäljempänä s. 212 ss.

²⁸⁸ Kts. abuse of rights -doktriinista esim. *Byers, McGillL.J.* 2002 s. 389–431.

²⁸⁹ *Gardocki, NTfK* 1989 s. 61–62; *Cassese*, 2003 s. 285–286.

²⁹⁰ *Stern, GYL* 1997 s. 283; *Cassese*, 2003 s. 286–287. Tästä kysymyksestä Ranskan oikeuskäytännössä kts. *Stern, GYL* 1997 s. 293.

kannalta, koska epäillyn oleskellessa ulkomailla tuomitsemisen mahdollisuus riippuu oleskelupaikan valtion valmiudesta luovuttaa kyseinen rikoksenteijä.

Varsin suppea näkemys universaaliperiaatteen alasta on esimerkiksi Ranskassa. Ranskan lain mukaan kansainväliseen sopimukseen perustuva universaalitoimivalta nimittäin nimenomaan edellyttää tekijän oleskelua Ranskassa:

Code français de procédure pénale, L'Article 689-1. En application des conventions internationales visées aux articles suivants, peut être poursuivie et jugée par les juridiction françaises, *si elle se trouve en France*²⁹¹, toute personne qui s'est rendue coupable hors du territoire de la République de l'une des infractions énumérées par ces articles...

Tämä lähtökohta on vahvistettu myös Ranskan oikeuskäytännössä²⁹². Laajempaa toimivaltanäkemyistä on sen sijaan sovellettu esimerkiksi Saksassa ja Belgiassa, joissa oleskelua ei ole kaikissa tilanteissa vaadittu. Saksan ja Belgian lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä käsitellään jatkossa tarkemmin.

Suomessa universaalitoimivallan alaa määrittävään RL 1:7:ään ei ole otettu nimenomaisia oleskeluun liittyviä vaatimuksia. Vastausta siihen, voidaanko esitutkinta- ja syytetoimiin ryhtyä tekijän läsnäolosta riippumatta, on siksi haettava toimivaltasäännöstä tulkitsemalla. Kyseisen lainkohdan mukaan Suomen lakia voidaan soveltaa Suomen ulkopuolella tehtyyn rikokseen, ”jonka rankaiseminen tekopaikan laista riippumatta perustuu Suomea velvoittavaan kansainväliseen sopimukseen tai muuhun Suomea kansainvälisesti velvoittavaan säädökseen tai määräykseen”. Universaalitoimivallan käytön perustana tulee siis olla Suomea velvoittava kansainvälinen sopimus tai muu säädös. Epäselvempää on sen sijaan se, tuleeko tällaisessa sopimuksessa olla nimenomaan velvoite toimivallan käyttöön vai riittääkö universaalitoimivallan käytön perustaksi sopimus, joka vain oikeuttaa toimivallan käyttöön tekopaikan laista riippumatta. Esimerkiksi ihmiskauppaa koskevassa hallituksen esityksessä säännöstä on tulkittu niin, ettei RL 1:7:n soveltamisesta annettuun asetukseen voida lisätä sellaista sopimusta, joka ei velvoita säätämään tekoa kansainväliseksi rikokseksi²⁹³. Jos myös säännöksen soveltamisessa lähdetään tulkinnasta, ettei universaalitoimivalta ole käytettävissä ellei kansainvälinen sopimus velvoita toimivallan käyttöön, rajaa tämä huomattavasti mahdollisuuksia ulottaa toimivalta epäiltyyn, joka ei oleskele valtion alueella. Sopimuksissa velvoite toimivallan käyttöön on nimittäin

²⁹¹ Kursivointi lisätty.

²⁹² Kysymystä on käsitelty tapauksessa, joka liittyi bosnialaisten kohteluun serbialaisella keskitysleirillä. Leiriltä selvinneet panivat asiassa alulle rikosprosessin Ranskassa. Toimivalta kidutuksen suhteen torjuttiin ylimmässä oikeusasteessa (*Arrêt de la Cour de Cassation 1996, "Javor"*) sillä perusteella, ettei tekijä ollut läsnä Ranskassa. Toimivalta Geneven sopimusten törkeiden rikosten ja joukkotuhonnan osalta torjuttiin puolestaan muilla perusteilla. (Tapauksesta kts. *Stern, GYIL* 1997 s. 290–294; *Reydam, Eur.J.Crime Cr.L.Cr.J.* 1996 s. 41–43.)

²⁹³ *HE 34/2004 vp.* s. 71–72.

yleensä rajattu tilanteisiin, joissa tekijä on valtion alueella. Jos taas lähtökohdaksi otetaan, että toimivallan käyttö on mahdollista silloinkin, kun siihen on oikeus mutta ei velvollisuutta, jää sen ratkaiseminen, ryhdytäänkö syytetoimiin tekijän poissa ollessa, syyttäjän syyteharkinnan ja valtakunnansyyttäjän syytemääräysratkaisun yhteydessä tehtäväksi.²⁹⁴

3.2.1 Oleskeluvaatimus Belgian lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä

Belgiassa kysymys läsnäolosta toimivallan edellytyksenä on saanut runsaasti huomiota, kun on sovellettu Geneven sopimusten ja niiden lisäpöytäkirjojen tarkoittamien törkeiden rikosten ehkäisemisestä annettua lakia²⁹⁵ Ruandassa tehtyihin rikoksiin. Alun perin tätä lakia tulkittiin niin, että Belgialla katsottiin olevan toimivalta riippumatta siitä, oleskeliko epäilty henkilö Belgian alueella. Syytteen nostamisen ja kansainvälisen pidätysmääräyksen antamisen katsottiin olevan universaaliperiaatteen nojalla mahdollista myös silloin, kun epäilty henkilö ei oleskellut Belgiassa.²⁹⁶

Tämä Belgian omaksuma kanta sai kansainvälistä huomiota, kun Kongo toi Belgian toimivallan käytön Kansainvälisen tuomioistuimen ratkaistavaksi²⁹⁷. Kyse oli tapauksesta, jossa belgialainen tutkintatuomari oli antanut kansainvälisen pidätysmääräyksen, joka koski määräyksen antamishetkellä Kongon ulkoministerinä toiminutta Abdulaye Yerodia Ndombasia. Belgia katsoi, että eräät Yerodian vuonna 1998 pitämät rotuvihaan yllyttävät puheet olivat Belgian lain nojalla rangaistavissa Geneven sopimusten ja niiden lisäpöytäkirjojen tarkoituksena törkeinä rikoksina sekä rikoksina ihmisyyttä vastaan. Yerodia ei oleskellut Belgian alueella silloin, kun pidätysmääräys annettiin, eikä teoilla ollut muutenkaan mitään liittymää Belgiaan. Alun perin Kongo vetosi Kansainvälisessä tuomioistuimessa kahteen seikkaan: siihen, että universaaliperiaate sellaisena kuin Kongo sitä sovelsi, oli valtioiden suvereenin tasa-arvoisuuden loukkaus ja siihen, että kyseessä oli suvereenin valtion ulkoministerille kuuluvan rikos-

²⁹⁴ Ulkomailla tehdyn rikoksen laillista käsittelypaikkaa sääntelevässä ROL 4:2:ssa on lähdetty olettamuksesta, että syytetty oleskelee Suomessa. Lainkohdassa nimittäin säädetään, että syyte Suomen ulkopuolella tehdystä rikoksesta tutkitaan pääsääntöisesti syytettävän asuin-, oleskelu- tai tapaamispaikkakunnan tuomioistuimessa.

²⁹⁵ Loi relative à la répression des infractions graves aux Conventions internationales de Genève du 12 août 1949 et aux Protocoles I et II du juin 1977, additionnels à ces Conventions (annettu 16.6.1993). Alun perin kyseinen laki koski vain Geneven sopimuksissa ja niiden lisäpöytäkirjoissa tarkoitettuja rikoksia, mutta vuoden 1999 lainmuutoksella kyseinen laki ulotettiin koskemaan myös joukkotuhontaa ja ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia (Loi relative à la répression des violations graves du droit international humanitaire, annettu 10.2.1999).

²⁹⁶ Kts. *Reydsams*, *Eur.J.Crime Cr.L.Cr.J.* 1996 s. 36–37; *Kamminga*, *HRQ* 2001 s. 966.

²⁹⁷ *Congo v. Belgium*, 2002. Judgment 14.2.2002.

oikeudellisen koskemattomuuden loukkaus. Prosessin myöhemmissä vaiheissa Kongo luopui ensimmäisestä väitteestään ja vetosi vain ulkoministerin koskemattomuuden loukkaukseen, eikä Kansainvälinen tuomioistuin siksi ottanutkaan tuomiossaan kantaa toimivaltakysymykseen. Kysymykseen toimivallasta ja toimivallan käytöstä otettiin kuitenkin kantaa tuomioon liitettyissä lausumissa ja eriävissä mielipiteissä.

Tuomioistuimen presidentti Guillaumen mukaan kansainvälisten sopimusten määräyksillä on pyritty nimenomaan varmistamaan, että vakaviin rikoksiin syyllistynyt henkilö voidaan tuomita hänen oleskelupaikassaan. Tavoitteena on tällöin sen varmistaminen, ettei kansainvälisestä rikoksesta epäilty löydä turvapaikkaa, jossa hän olisi turvassa rikosoikeudelliselta seuraamukselta. Guillaume lähti kuitenkin sopimusmääräysten tulkinnassa siitä, etteivät ne velvoita valtiota ulottamaan toimivaltaa tapauksiin, joissa epäilty ei ole valtion alueella. Presidentti Guillaume katsoikin, ettei tällaista universaalitoimivaltaa *in absentia* tunneta kansainvälisessä oikeudessa.²⁹⁸ Sen sijaan tuomarit Higgins, Kooijmans ja Buergenthal katsoivat, että valtiolla on oikeus harjoittaa universaalitoimivaltaa *in absentia*, kunhan ne eivät toimillaan vaaranna valtioiden välisiä suhteita tai loukkaa henkilön immunitettia. He tosin rajasivat universaaliperiaatteen ylipääntään koskemaan vain pientä joukkoa rikoksia.²⁹⁹ Myös Belgian asettama ad hoc tuomari Van den Wyngaert korosti sitä, ettei ole olemassa sellaista kansainvälistä sopimus- tai tapaoikeutta, joka asettaisi universaalitoimivallan edellytykseksi syytetyn läsnäolon valtiossa.³⁰⁰

Yerodia-tapauksen jälkeen läsnäolokysymystä on käsitelty myös Belgian kansallisessa oikeuskäytännössä. Belgialainen valitustuomioistuin *Cour d'appel de Bruxelles* antoi kesäkuussa 2002 ratkaisun, jonka mukaan Geneven sopimusten ja niiden I ja II lisäpöytäkirjan tarkoittamien törkeiden rikosten ehkäisemisestä annetun lain soveltaminen edellytti epäillyn läsnäoloa Belgiassa. Tällä perusteella tuomioistuin katsoi kelpaamattomiksi (*irrecevable*) syytteet, jotka oli nostettu Israelin pääministeriä Ariel Sharonia sekä Israelin armeijan prikaatin-kenraalina toiminutta Amos Yaronia vastaan Sabran ja Shatilan pakolaisleireillä vuonna 1982 tehdyistä joukkomurhista. Tuomioistuin katsoi, että vuoden 1993 lain nojalla Belgiassa oli toimivalta kyseessä olevien kaltaisten rikosten suhteen, mutta tämän toimivallan käyttäminen olisi edellyttänyt epäiltyjen läsnäoloa Belgiassa, koska lakiin ei ollut otettu nimenomaista poikkeusta tästä prosessioikeudellisesta vaatimuksesta. Tuomioistuin katsoikin, että tutkinta- ja kuulustelutoimien suorittaminen ja mahdollinen syyttäminen edellyttävät epäillyn läsnäoloa

²⁹⁸ *Congo v. Belgium*, 2002. Separate opinion of President Guillaume. Kts. myös Declaration of Judge Ranjeva, Separate opinion of Judge Rezek ja Separate opinion of Judge ad hoc Bula-Bula.

²⁹⁹ *Congo v. Belgium*, 2002. Separate opinion of Judges Higgins, Kooijmans and Buergenthal.

³⁰⁰ *Congo v. Belgium*, 2002. Dissenting opinion of Judge ad hoc Van den Wyngaert.

valtiossa. Mahdollisuutta esittää ulkomailta oleskelevaa rikoksenteikijää koskeva luovutuspyyntö kyseisen lain nojalla ei sen sijaan suljettu pois.³⁰¹

Heinäkuussa 2002 Belgiassa annettiin lakiehdotus, jossa tätä valitustuomioistuimen ratkaisua kritisoitiin lainsäätäjän tahdon vastaiseksi, ja ehdotettiin selkeyttävää lakia, josta kävisi ilmi säännösten soveltuvuus oleskelupaikasta riippumatta.³⁰² Vuonna 2003 annetussa ylimmän oikeusasteen (*Cour de cassation de Belgique*) ratkaisussa omaksuttiinkin läsnäolovaatimuksen suhteen toinen ratkaisu kuin valitusasteessa ja lähdettiin siitä, etteivät tapauksessa tarkoitetut rikokset olleet sellaisia, joiden osalta prosessilaki edellyttäisi syytetyn löytyvän Belgiasta. Sharonin osalta syyte katsottiin kuitenkin kelpaamattomaksi sillä perusteella, että tämä nautti kansainvälisen oikeuden nojalla rikosoikeudellista immunitettia. Yaronin osalta valituksenalainen ratkaisu kumottiin ja asia palautettiin valitustuomioistuimeen.³⁰³ Valitustuomioistuin antoi 10.6.2003 ratkaisun, jossa se totesi, ettei Yaronia vastaan nostetun kanteen hyväksymiselle ole estettä.³⁰⁴

Huhtikuussa 2003 joukkotuhontaa, ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia ja sotarikoksia koskevaa Belgian lakia muutettiin niin, että laissa nimenomaan säädettiin sen soveltumisesta tekijän oleskelusta riippumatta (art. 7). Lain liian laajalta soveltamiselta pyrittiin suojautumaan valtionsyyttäjän (*le procureur fédéral*) syyteharkintaa laajentamalla.³⁰⁵ Voimakkaan kansainvälisen kritiikin seurauksena Belgian lakia muutettiin kuitenkin jälleen elokuussa 2003, jolloin kyseiset rikokset otettiin rikoslakiin ja toimivaltasäännökset rikosprosessilakiin. Tässä yhteydessä Belgian tuomioistuinten toimivaltaa kyseisten rikosten suhteen rajattiin tilanteisiin, joilla tekijän tai uhrin kansalaisuuden tai pysyvän asuinpaikan kautta on liittymä Belgiaan (*Code de procédure pénale*, art. 6, 7, 10).³⁰⁶ Vaikka erityisesti kyseisiin rikoksiin liittyvää toimivaltaa on rajattu, voi myös in absentia -tyyppinen toimivallan käyttö tulla kyseeseen sellaisten rikosten osalta, joihin liittyy kansainväliseen sopimus- tai tapaoikeuteen perustuva velvoite ryhtyä oikeudellisiin toimiin (art. 12bis). Tällöin edellytetään valtakunnansyyttäjän syytemääräystä.

³⁰¹ Arrêt, Cour d'appel de Bruxelles, 2002.

³⁰² Sénat de Belgique, Proposition 2002.

³⁰³ Arrêt, Cour de Cassation de Belgique, 2003.

³⁰⁴ Arrêt, Cour d'appel de Bruxelles, 2003: "... Chambre des Mises en Accusation, ... Constate qu'il n'existe, en l'état actuel de la procédure, aucune cause de nullité, d'irrecevabilité ou d'extinction de l'action publique exercée en cause de Amos Yaron et d'inconnus..."

³⁰⁵ Loi de 1993 telle que modifiée par la loi du 23 avril 2003 relative à la répression des violations graves du droit international humanitaire et l'article 144 ter du Code judiciaire.

³⁰⁶ Loi du 5 août 2003 relative à la répression des infractions graves au droit international humanitaire.

3.2.2 Liittymävaatimus Saksan lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä

Keskustelua läsnäolon tai muun liittymän tarpeellisuudesta on käyty myös Saksassa. Saksalaisessa oikeuskäytännössä on lähdetty siitä, ettei tekijän oleskelu ole välttämätön edellytys universaalitoimivallan käytölle. Periaatetta sovellettiin myös tilanteissa, joissa tekijä oli otettu kiinni ulkomailla ja luovutettu Saksaan. Tämä lähtökohta omaksuttiin esimerkiksi vuonna 1987 ratkaistussa tapauksessa³⁰⁷, jossa oli kyse Hollannin kansalaisen Hollannissa harjoittamasta huume-kaupasta. Tekijä oli luovutettu Espanjasta ja tuomittiin Saksassa universaaliperiaatteen nojalla. Tuomioistuimien katsoi tapauksessa, ettei universaalitoimivaltaa ole järkevää rajoittaa vain tapauksiin, joissa henkilö on otettu suoraan kiinni tuomitsevaisessa valtiossa ilman luovutusta, ja katsoi, ettei universaaliperiaatteen nojalla tuomitseminen ollut kyseisessä tapauksessa oikeuden väärinkäyttöä tai toisen valtion sisäisiin asioihin sekaantumista. Tapauksessa lähdettiin kuitenkin siitä, että universaaliperiaatteen nojalla tuomittavan teon ja Saksan välillä tulee olla hyväksyttävä liittymä (*anknüpfungspunkt*). Tapauksessa liittymän katsottiin olevan olemassa sitä kautta, että teot olivat tapahtuneet Saksan rajan välittömässä läheisyydessä ja kyseinen tekijä oli vuosien ajan myynyt saksalaisille asiakkaille tai ulkomaalaisille välittäjille suuria huumausainemääriä, jotka valtaosin tuotiin Saksaan. Huomioon otettiin myös se, että tekijä oli jo aiemmin tuomittu saksalaisessa oikeusistuimessa vastaavista teoista.³⁰⁸

Ennen varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia koskevaa lakia saksalaisessa oikeuskäytännössä lähdettiinkin siitä, että universaaliperiaatteen perusteella tuomittavilla teoilla tuli olla jonkinlainen liittymä Saksaan. Tuomioistuimet katsoivat, että ilman tällaista liittymää universaaliperiaatteen nojalla syyttäminen olisi vieraan valtion suvereniteetin loukkaus ja puuttumattomuusperiaatteen vastaista.³⁰⁹ Tämä näkemys omaksuttiin myös vuonna 1999 liittovaltion tuomioistuimessa ratkaistussa tapauksessa, jossa Bosnian serbi tuomittiin entisen Jugoslavian alueella tehdystä joukkotuhonnasta universaaliperiaatteen nojalla. Tässä yhteydessä riittäväksi liittymäksi katsottiin se, että tekijä oli otettu kiinni saksalaisella lentokentällä hänen tultuaan vapaaehtoisesti Saksaan. Harmittaessa sitä, oliko teolla riittävä liittymä Saksaan, viitattiin myös siihen, että syytetty oli vuosina 1969–1992 oleskellut pysyvästi Saksassa ja siihen että hänellä oli saksalainen vaimo ja tytär, joita hän kävi Saksassa tapaamassa. Toimivallan käytön katsottiin myös olevan sopusoinnussa niiden muiden poliittisten, sotilaallisten ja humanitääristen toimien kanssa, joihin Saksa oli yhdessä mui-

³⁰⁷ *Entscheidungen, BGHSt 1988.*

³⁰⁸ *Entscheidungen, BGHSt 1988 s. 336, 338–340.*

³⁰⁹ *Entscheidungen, NSiZ 1994 s. 232–233. Entscheidungen, NSiZ 1999 s. 236. Kts. myös Oehler, NSiZ 1994 s. 485.*

den valtioiden kanssa ryhtynyt Bosnia-Hertsegovinan tilanteen selvittämiseksi. Tästä syystä syyttämistä tällaisessa tapauksessa ei pidetty toisen valtion sisäisiin asioihin puuttumisena.³¹⁰

Saksalaisessa oikeuskäytännössä korostettiin myös sitä, että valtiolla on omaakin intressiä syyttämiseen silloin, kun ulkomailla rikoksen tehneellä henkilöllä on asuinpaikka kyseisessä valtiossa, koska tällaisessa tilanteessa syyttämättä jättäminen voisi vähentää kyseessä olevien normien merkitystä kansalaisien silmissä. Tällöin universaalitoimivallan käytön taustalla onkin kansainvälisen yhteisön yhteisten intressien suojelun ohella myös se, ettei mikään valtio yleensä halua alueensa muodostuvan vakavia rikoksia tehneiden henkilöiden pakopaikaksi.³¹¹

Saksassa oikeustieteilijät kritisoivat edellä selostettua liittovaltion tuomioistuimen ratkaisua ja korostivat sitä, ettei joukkotuhonta ole valtion sisäinen asia, vaan koko kansainvälisen yhteisön intressissä³¹². Esimerkiksi Claus Kreß arvosteli yleisemminkin liittymän vaatimista varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten osalta ja totesi, että vaatimalla tällaista liittymää oikeusistuimet supistivat universaaliperiaatteen riittävän liittymän periaatteeksi (*Prinzip des hinreichenden inländischen Anknüpfungspunkts*). Hän korosti, ettei puuttumattomuusperiaate riitä perusteeksi tällaisen liittymän vaatimiselle varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten osalta ja arvosteli myös tekijän läsnäolon asettamista vaatimukseksi universaalitoimivallan käytölle. Kreß katsoi, että läsnäolon vaatiminen rajaa universaaliperiaatteen alan liian ahtaalle, koska valtiolla voi poikkeustapauksissa olla tarvetta toimivallan käyttöön myös sellaisissa tilanteissa, joissa henkilö ei ole valtion alueella. Toisaalta vain läsnäolovaatimuksen rajaama universaaliperiaate voisi ulottaa toimivallan liiankin pitkälle sellaisissa tilanteissa, joissa tekopaikan valtio olisi halukas ja kykenevä

³¹⁰ *Entscheidungen, BGHSt 2000 s. 68–69, 72*. Vastaavin perustein saksalaisilla tuomioistuimilla katsottiin olevan liittymä Baijerin osavaltion korkeimmassa oikeusistuimessa vuonna 1997 ratkaistussa tapauksessa, jossa myös oli kyse entisen Jugoslavian alueen tapahtumista. Myös tässä tapauksessa viitattiin paitsi siihen, että syytetyllä oli asuinpaikka Saksassa, myös siihen, että syyttäminen oli sopusoinnussa niiden muiden toimien kanssa, joihin oli ryhdytty entisen Jugoslavian alueen siviilien suojelemiseksi. (*Entscheidungen, NJW 1998 s. 395.*) Saksalaisessa oikeuskäytännössä ei ole otettu täysin yksiselitteistä kantaa siihen, riittääkö liittymäksi pelkästään tekijän läsnäolo Saksassa. Sen sijaan lähtökohtana on ollut, ettei pelkkä uhrin läsnäolo ole riittävä liittymä. Myöskään teon yleistä paheksuttavuutta tai poliittista intressiä syyttämiseen ei ole pidetty yksinään riittävänä. (Kts. *Entscheidungen, NStZ 1994 s. 232–233; Entscheidungen, NStZ 1999 s. 236.*) Kts. Saksan tapauksista myös jäljempänä s. 152, 176.

³¹¹ Kts. *Entscheidungen NJW 1998 s. 395.*

³¹² *Lüder, NJW 2000 s. 270; Werle, JZ 1999 s. 1183; Lagodny – Nill-Theobald, JR 2000 s. 206; Ambos, NStZ 1999 s. 227; Kreß, NStZ 2000 s. 624–625*. Werle on todennut, että liittovaltion tuomioistuimen ratkaisussa annetaan liian paljon painoa suvereenisuudelle, kun ristiriita suverenisuuden ja ihmisoikeuksien välillä ratkaistaan valtion hyväksi. Hän ei olekaan pitänyt tätä kantaa nykyisen kansainvälisen oikeuden mukaisena. (*Werle, JZ 1999 s. 1183.*)

syöttämään. Kreß ehdottikin, että universaalitoimivallan käyttöä rajoitettaisiin sitä kautta, että tekopaikan valtiolle annettaisiin etusija syyttämisessä.³¹³

Kun Saksassa vuonna 2002 säädettiin varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia koskeva erityisrikoslaki, omaksuttiin aiemmasta oikeuskäytännöstä poiketen näkemys, ettei liittymää tule varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten osalta edellyttää³¹⁴. Tässä laissa universaalitoimivalta onkin ulotettu lain piiriin kuuluviin rikoksiin eli joukkotuhontaan, ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin ja sotarikoksiin, riippumatta siitä, onko teolla liittymää Saksaan vai ei (§ 1). Lain esitöissä nimenomaan korostettiin sitä, ettei syyttäminen kyseisistä teoista ole luvaton puuttumista toisen valtion suvereeniin valtaan kuuluviin asioihin ja perusteltiin nimenomaisen säännöksen tarvetta sillä, että oikeuskäytännössä liittymää oli vaadittu.³¹⁵ Uudessa laissa laajan toimivallan aiheuttamia haittoja on pyritty torjumaan syyttämisvelvollisuuden rajoituksilla sellaisissa tilanteissa, joissa epäilty ei oleskele Saksassa. Varsin laajoja rajoituksia on myös sellaisten tekojen osalta, joilla ei ole tekijän tai teon kohteen kansallisuuden taikka tekijän oleskelun kautta liittymää Saksaan ja joista on odotettavissa syyte tekopaikassa tai kansainvälisessä rikostuomioistuimessa.³¹⁶

3.2.3 Läsnaolovaatimus oikeuskirjallisuudessa ja kansainvälisissä sopimuksissa

Kun lähdetään siitä, että vasta tekijän oleskelu tai kiinniotto³¹⁷ valtiossa luo vaadittavan liittymän teon ja toimivaltaa käyttävän valtion välille, ollaan lähellä perinteistä kiinniottovaltion toimivaltaa. Varsinkin vanhemmassa kirjallisuudessa on annettu merkitystä rikoksenteikijän kiinniotolle universaalitoimivallan perustajana.³¹⁸ Nykykirjallisuudessa suppeaa toimivaltanäkemyistä on edustanut

³¹³ Kreß, *NSiZ* 2000 s. 624–625.

³¹⁴ *Gesetz zur Einführung des Völkerstrafgesetzbuches vom 26. Juni 2002*.

³¹⁵ *BMJ-Arbeitsentwurf*, 2001 s. 2, 29. Toimivallasta on säädetty kyseisen lain 1 §:ssä. Kyseisessä pykälässä todetaan, että ”Dieses Gesetz gilt für alle in ihm bezeichneten Straftaten gegen das Völkerrecht, für die in ihm bezeichneten Verbrechen auch dann, wenn die Tat im Ausland begangen wurde und keinen Bezug zum Inland aufweist”.

³¹⁶ *Gesetz zur Einführung des Völkerstrafgesetzbuches, Artikel 3, Änderung der Strafprozessordnung*, § 153 f. *BMJ-Arbeitsentwurf*, 2001 s. 18–19, 87–90.

³¹⁷ Ranskalaisessa oikeuskäytännössä ja -tieteessä on pohdittu sitä, onko universaalitoimivallan edellytyksenä epäillyn läsnäolo valtion alueella vai epäillyn pidätys valtion alueella sekä sitä, mihin toimenpiteisiin oikeus- ja täytäntöönpanoviranomaisilla on mahdollisuus ryhtyä ennen universaalitoimivallan käytölle asetettujen edellytysten täyttymistä. (Kts. tästä *Maison*, *EJIL* 1995 s. 264–268, 271–272.)

³¹⁸ Kts. *Solna*, 1927 s. 14; *Simson*, *SvJT* 1956 s. 312. Meili on todennut, että erityisesti 1700- ja 1800-luvun ranskalaiset juristit antoivat rikollisen kiinniotolle suuren roolin (*Meili*, 1910 s. 49–51). Kiinniottopaikalle on annettu merkitystä kuitenkin vielä 1900-luvun oikeuskirjallisuudessaakin. Näin. mm. v. Cleric, joka on todennut, että usein universaaliperiaate on rajattu tapauksiin, kun ulkomainen tekijä on otettu valtiossa kiinni. v. Cleric onkin pitänyt tätä järkevänä rajana pe-

esimerkiksi S. Z. Feller, joka on katsonut, että universaaliperiaatteen soveltamisen ehdoton edellytys on tekijän oleskelu sen alueella³¹⁹. Myös Oehler on pitänyt universaaliperiaatetta nimenomaan kiinniottovaltiolle annettuna toimivaltana³²⁰. Universaaliperiaatteen rajaamista vain kiinniottovaltion tai oleskeluvaltion käytettävissä olevaksi periaatteeksi puoltaa se, että valtioille kansainvälisissä sopimuksissa asetettu velvoite syyttää tai luovuttaa on lähtökohtaisesti rajattu vain tapauksiin, joissa rikoksesta epäilty tavataan valtion alueelta³²¹. Campbell McLachlan onkin todennut, etteivät sopimukset, joissa on omaksuttu aut dedere aut iudicare -periaate, luo in absentia -tyyppistä toimivalttaa, vaan ne asettavat sille valtiolle, jossa rikoksentehtyjä oleskelee, velvoitteen luovuttaa tai syyttää.³²²

Sen sijaan Rafaëlle Maison on kritisoinut universaalitoimivallan käytölle asetettuja oleskeluun ja kiinniottoon liittyviä edellytyksiä. Hän on katsonut, ettei rikoksen tutkinta silloinkaan, kun epäilty oleskelee toisen valtion alueella, ole tämän oleskeluvaltion suvereniteetin loukkaus, jos se vain tapahtuu valtioiden välisen yhteistyön perusteella.³²³ Myös Cassese on pitänyt ainakin sallittuna tällaista ehdotonta universaalitoimivalttaa (*absolute universal jurisdiction*), joka ei edellytä epäillyn oleskelua valtiossa. Hän on katsonut, että valtioilla on oikeus tuomita universaaleja arvoja loukkaavista rikoksista riippumatta siitä, onko teolla tai tekijällä liittymää kyseiseen valtioon.³²⁴

riaatteelle ja katsonut, että universaaliperiaate on hyväksyttävä vain näin rajattuna. Tähän lähtökohtaan liittyen hän on esittänyt, että vaikka lyhyiden vuoksi universaaliperiaatteen yhteydessä on käytetty nimitystä ”Weltrechtsprinzip”, olisi oikeampaa puhua periaatteesta nimellä ”Welt-ergreifungsprinzip”. (v. Cleric, *SchwJZ* 1920 s. 345, 350.) Solna on puolestaan suositellut muotoilua ”Weltrechts-Ergreifungsprinzip” (*Solna*, 1925 s. 15.). Toisaalta v. Cleric on todennut kiinniottoon liittyvän rajauksen osalta, että on dogmaattisesti ongelmallista, että toimivalta perustetaan osaksi teon jälkeisille olosuhteille (l. tekijän läsnäololle toimivalttaa käyttävässä valtiossa). (v. Cleric, *SchwJZ* 1920 s. 345, 350.)

³¹⁹ Feller, *Treatise* 1973 s. 33.

³²⁰ Oehler, 1983 s. 532. Kts. myös Gardocki, *RIDP* 1989 s. 105. Waaben puolestaan on katsonut, että kiinniotto on muodostamassa uuden toimivaltaperusteen, eikä näin ollen ole kytkenyt sitä universaaliperiaatteeseen. Hänen mielestään kiinniotto on looginen toimivaltaperuste, koska käytännössä toimivalttaa voidaan yleensä toteuttaa vain tekijän oleskelupaikassa. Waaben onkin kritisoinut perinteistä sääntelyä, jossa on ensin päätetty siitä, millä valtioilla on toimivalta ja vasta sen jälkeen on tullut esiin kysymys siitä, saadaanko tekijä sinne tuomittavaksi (*Waaben, Suum Cuique* 1993 s. 325).

³²¹ Kts. esim. Yleissopimus ilma-alusten laittoman haltuunoton ehkäisemisestä art. 4 (2) (SopS 62/1971). Siviili-ilmailun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskeva yleissopimus art. 7 (SopS 56/1973). Kansainvälistä suojelua nauttavia henkilöitä vastaan, mukaan lukien diplomaattiset edustajat, kohdistuvien rikosten ehkäisemistä ja rankaisemista koskeva yleissopimus art. 7 (SopS 63/1978). Kansainvälinen yleissopimus panttivankien ottamista vastaan art. 8 (SopS 38/1983). Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rankaistuksen vastainen yleissopimus art. 7 (1) (SopS 60/1989).

³²² McLachlan, *ICQL* 2002 s. 964. Kts. myös *Reydamas*, 2003 s. 67–68, 80.

³²³ Maison, *EJIL* 1995 s. 266–267, 271–272.

³²⁴ Cassese, *EJIL* 2002 s. 856–857, 859–862.

Jos läsnäoloa ei vaadita, ulottuu universaaliperiaatteen ala varsin laajalle. Jos universaalitoimivaltaan liittyy vielä yksityishenkilöiden laaja oikeus panna rikosprosesseja vireille, se voi johtaa valtion oikeusjärjestelmän ylikuormittumiseen. Ulkomailla tehtyjen rikosten selvittäminen vaatii enemmän aikaa ja resursseja, kuin sellaisten tekojen tutkiminen, jotka on tehty valtion omalla alueella. Rikosten tekopaikan tai rikoksenteikijän kotipaikan valtio voi myös kokea muualla tapahtuvan toimivallan käytön kansainvälisen oikeuden vastaiseksi, mikä voi haitata valtioiden välisiä suhteita. Läsnäolovaatimus torjuu näitä haittoja ja uhkakuvia perustamalla tietyt rationaaliset rajat universaalitoimivallan käytölle. Universaaliperiaatteen nojalla toimivaltaa käyttävä valtio ei tällöin myöskään epäillyn henkilön näkökulmasta määräydy täysin satunnaisesti, vaan toimivallan käytön perustana on se, että henkilö on vapaaehtoisesti saapunut toimivaltaa käyttävän valtion alueelle³²⁵. Toisaalta taas laaja in absentia -tyyppinen toimivalta antaa vakavien rikosten uhreille ja uhrien omaisille mahdollisuuden ryhtyä rikosprosessiin rikosten tekijöitä vastaan silloinkin, kun tekopaikan valtio tai se valtio, joka pitää rikoksenteikijää hallussaan, ei ole halukas ryhtymään syytetoimiin. Tätä kautta voidaan tukea keskeisimpiä ihmisoikeuksia ja korostaa niiden kunnioittamisen tärkeyttä.

Toistaiseksi kansainvälisellä tasolla ei ole ratkaistu kysymystä, edellyttääkö universaaliperiaatteen soveltaminen epäillyn henkilön oleskelua tai kiinniottoa toimivaltaa käyttävässä valtiossa. Kansainvälisestä oikeudesta ei ole löydettyä sen enempää perustaa kuin kieltoakaan tällaiselle toimivallan käytölle³²⁶. Erilaiset näkemykset in absentia -tyyppisen universaalitoimivallan sallittavuudesta riippuvat siis siitä, katsotaanko tällainen toimivallan käyttö sallituksi, koska sitä ei ole erikseen kansainvälisessä oikeudessa kielletty, vai kielletyksi, koska sille ei ole kansainvälisoikeudellista perustaa. Ainakin toistaiseksi ratkaisut tehdään kunkin valtion lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä. Rationaalisia perusteita on löydettyvissä sekä in absentia -tyyppiselle toimivallalle että läsnäolon asettamiselle toimivallan edellytykseksi.

3.3 AUTONOMINEN UNIVERSAALIPERIAATTEEN SOVELTAMINEN

Eroja universaaliperiaatteen alassa on myös siksi, että eräissä maissa universaaliperiaatetta on käytetty autonomisesti ilman kansainvälistä perustaa. Euroopan neuvoston rikosoikeudellista toimivaltaa koskevassa raportissa on todettu, että monet valtiot katsovat olevansa vapaita käyttämään universaalitoimivaltaa myös silloin, kun kansainvälinen oikeus ei nimenomaan oikeuta tai velvoita univer-

³²⁵ *Reydams, AJIL 2002 s. 231–233, 236.*

³²⁶ *Kts. Weiß, JZ 2002 s. 698–700.*

saalitoimivallan käyttöön. Useimmat valtiot ovat pyrkineet määrittämään toimivaltansa niin, että se on sopusoinnussa kansainvälisten sopimusmääräysten kanssa, mutta on myös valtioita, jotka ovat varanneet itselleen oikeuden käyttää universaalitoimivaltaa myös silloin, kun toimivalta ei tältä osin perustu mihinkään kansainväliseen sopimukseen.³²⁷ Esimerkiksi Ruotsin ja Norjan lainsäädännössä universaalitoimivallan ala on perinteisesti määritelty osittain itsenäisesti ilman mitään sopimusperustaa. Universaaliperiaatteen alan määrittämisen kannalta onkin keskeinen kysymys, voidaanko tätä periaatetta soveltaa vain niissä tilanteissa, joissa sopimus siihen nimenomaan oikeuttaa tai velvoittaa, vai onko valtioilla oikeus universaalitoimivallan käyttöön myös muissa tilanteissa. Tähän ongelmakenttään liittyy myös kysymys siitä, onko sopimusten toimivaltamääräyksiä pidettävä muut toimivaltaperusteet poissulkevinä vai onko kyse vain minimisäännöistä siten, että valtioilla on halutessaan oikeus valita myös laajempi toimivaltasääntely.

3.3.1 Universaaliperiaate Ruotsin ja Norjan lainsäädännössä

Ruotsin liittyttyä Haagissa solmittuun rikostuomioiden kansainvälistä tunnustamista koskevaan sopimukseen, Ruotsin soveltamisalasääntelyä täydennettiin niin, että toimivalta ulotettiin tekopaikan laista riippumatta rikoksiin, joista Ruotsin laissa on säädetty rangaistukseksi vankeutta neljä vuotta tai enemmän³²⁸. Falk on todennut, että siltä osin, kuin tämä lainsäädännös koskee Ruotsin kansalaisia, se on osoitus aiemmin vallinneesta rajoittamattomasta aktiivisesta persoonallisuusperiaatteesta. Sen sijaan silloin, kun tekijä on ulkomaalainen eikä teko kohdistu ruotsalaiseen intressiin, kyseessä on universaaliperiaatteen soveltaminen.³²⁹ Tämän säännöksen nojalla kuuluvat esimerkiksi murha, tappo,

³²⁷ Sellaiset valtiot, joissa on laaja sopimuksiin perustuvan universaalitoimivaltan pyrkivät kuitenkin usein välttämään positiivisia toimivaltakonflikteja muilla keinoin, kuten esimerkiksi laajentamalla syyttämisen harkinnanvaraisuutta tai asettamalla syytteen nostamiselle erilaisia ehtoja. (*Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 15.)

³²⁸ BrB 2:3

För brott som begåtts utom riket dömes även i annat fall än som avses i 2 § efter svensk lag och vid svensk domstol,

...

6. om brottet är kapning, sjö- eller luftfartssabotage, flygplatssabotage, penningförfalskning, försök till sådana brott, folkrättsbrott, olovlig befattning med kemiska vapen, olovlig befattning med minor eller osann eller ovarsam utsaga inför en internationell domstol, terroristbrott enligt 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott eller försök till sådant brott samt brott som avses i 5 § samma lag, eller

7. om det lindrigaste straff som i svensk lag är stadgat för brottet är fängelse i fyra år eller däröver.

³²⁹ Falk, 1976 s. 147.

ihmisryöstö, törkeä ryöstö ja törkeä murhapoltto Ruotsin *brottsbalkenin* soveltamisalaan tekopaikan lainsäädännöstä riippumatta. Paitsi, että näissä vakavissa rikoksissa on poistettu kaksoisrangaistavuuden vaatimus, on niiden osalta rajattu myös ulkomaisten tuomioiden *res judicata* vaikutusta (BrB 2:5a). Erityissääntelyä katsottiin tarvittavan vakavien rikosten osalta, koska muuten Ruotsissa voitaisiin joutua tunnustamaan kotimaisten arvojen vastaisia ulkomaisia tuomioita.³³⁰ Tavoitteena oli lähinnä estää ongelmia, joita kaksoisrangaistavuuden vaatimuksen poistaminen olisi voinut aiheuttaa aktiivisen ja passiivisen persoonallisuusperiaatteen soveltamiselle, mutta säännös muotoiltiin niin, että sen voidaan tulkita tarkoittavan myös universaaliperiaatetta³³¹. Ainakin teoriassa tämä merkitsee sitä, että esimerkiksi jokainen murha tekopaikasta sekä tekijän ja uhrin kansallisuudesta riippumatta katsotaan Ruotsin *brottsbalkenin* soveltamisalaan kuuluvaksi.³³²

Pohjoismaisen rikosoikeuskomitean mietinnössä arvosteltiin universaalitoimivallan ulottamista rikoksiin, jotka eivät ole kansainvälisen sopimuksen nojalla maailmanrikoksia, eikä Ruotsin *brottsbalkenin* 2 §:n 7 -kohdassa omaksuttua soveltamisalaa pidetty oikeutettuna.³³³ Tämä kanta on hyväksytty myös Ruotsin toimivaltasääntelyn uudistuksessa, jossa on lähdetty siitä, ettei Ruotsilla ole oikeutettua intressiä tuomita kaikista teoista, joista on säädetty neljän vuoden tai sitä ankarampi vankeusrangaistus. Uudistusesityksessä onkin todettu, että Ruotsin toimivaltasääntely ylittää tältä osin kansainvälisen oikeuden sallimat rajat ja ehdotettu kyseisen toimivaltasäännön poistamista uudistuksen yhteydessä.³³⁴ Käytännössä tämä uudistus merkitsisi sitä, että jatkossa universaalitoimivalta ulotettaisiin Ruotsissa vain sellaisiin rikoksiin, joissa sille on kansainvälisioikeudellinen perusta.

Myös Norjassa universaaliperiaatteen ala on perinteisesti ollut varsin laaja. Kyseinen periaate otettiin Norjan lakiin ensimmäisen kerran vuoden 1902 lainuudistuksen yhteydessä. Tønnesen on todennut, että tässä uudistuksessa universaalitoimivalta otettiin Norjassa ehkä laajempaan käyttöön kuin missään muualla. Lähtökohtana oli se, että Norjan lainsäätäjällä katsottiin olevan varsin

³³⁰ Falk, 1976 s. 147; Nelson, NTfK 1989 s. 22; Holmberg – Hult – Leijonhufvud – Wennberg, 1995 s. 96–97, 109–110; Asp – Samuelsson, *Straffprocessrätt* 1995 s. 61.

³³¹ *SOU* 2002:98 s. 102, 148–149, 153–154, 174–175.

³³² Falk on kuitenkin korostanut sitä, että käytännössä säännös tulee sovellettavaksi vasta, kun tekijä oleskelee valtiossa eikä häntä jostain syystä luovuteta muualla tuomittavaksi (Falk, 1976 s. 147).

³³³ *Straffrättslig jurisdiktion i Norden*, 1992 s. 12. Vrt. Asp ja Samuelsson ovat pitäneet tällaista sääntelyä puolustettavana. He ovat viitanneet lain valmistelun yhteydessä esitettyyn näkemykseen, jonka mukaan toimivallan on parempi olla liian laaja kuin liian ahdas. He ovat myös todenneet, että liian laajaksi muodostuvaa toimivaltaa on mahdollista korjata ahtaampaan suuntaan sitä kautta, ettei anneta syytemääräystä. Asp ja Samuelsson ovat myös korostaneet sitä, että positiiviset toimivaltakonfliktit ovat varsin yleisiä. (Asp – Samuelsson, *Straffprocessrätt* 1995 s. 61–62.)

³³⁴ *SOU* 2002:98 s. 174–175.

vapaa valta päättää rikoslakinsa soveltamisalasta.³³⁵ Norjan rikoslain soveltamisalaa koskevaa sääntelyä on sittemmin uudistettu, mutta myöhemminkin universaalitoimivallan ala on ollut poikkeuksellisen laaja. Viimeisin toimivaltasääntelyn kokonaisuudistus on hyväksytty Norjan parlamentin Odelsting-kamarissa huhtikuussa 2005³³⁶.

Ennen vuoden 2005 uudistusta universaalitoimivallan alasta on säädetty Norjan rikoslain 12 §:n 4-kohdassa³³⁷. Kasuistisesti muotoillun säännöksen a-kohdassa luetellaan suuri joukko vakavia rikoksia. Mukana ovat vakavimmat valtion itsenäisyyttä ja turvallisuutta vastaan tehdyt rikokset, valtiojärjestystä ja valtion päämiestä vastaan tehdyt rikokset, virkarikokset, viranomaisia vastaan tehdyt rikokset, yleistä rauhaa ja turvallisuutta vastaan tehdyt rikokset, yleisvaaralliset rikokset, vääriä ilmiäntoita koskevat rikokset, rahan- ja asiakirjan väärennysrikokset, siveellisyysrikokset, perhesuhteisiin liittyvät rikokset, vapauteen kohdistuvat rikokset, henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset, kiristys- ja ryöstörikokset, petos- ja kavallusrikokset, vahingontekorikokset sekä eräät rikkomukset. Toimivaltaa on siis omaksuttu myös monien sellaisten ulkomaalaisen ulkomailla tekemien tekojen osalta, jotka eivät ole varsinaisia kansainvälisiä rikoksia³³⁸. Näiden on kuitenkin katsottu olevan tekoja, jotka on valtioissa yleisesti säädetty rangaistavaksi. Norjalaisessa oikeuskirjallisuudessa onkin katsottu, ettei toimivallan ulottaminen ulkomailla tehtyihin tekoihin tekopaikan laista riippumatta ole poliittisesti epäilyttävää silloin, kun on kyse teoista, joiden rikosluonne on tunnustettu kaikkialla.³³⁹

³³⁵ *Tønnesen, 1981 s. 7.8.* Esimerkiksi Kohler onkin 1917 ilmestyneessä teoksessaan kritisoinut Norjan rikoslaissa omaksuttua laajaa universaalitoimivaltaa. (*Kohler, 1917 s. 78–79.*)

³³⁶ *Besl. O. nr. 63 (2004–2005).*

³³⁷ Straffeloven 1 ste Kapitel, § 12

For så vidt ikke annet er særlig bestemt, får norsk straffelov anvendelse på handlinger som er foretatt:

...

4. i utlandet av utlending, når handlingen enten

a) hører blant dem som omhandles i denne lov §§ 83, 88, 89, 90, 91, 91 a, 93, 94, 98 til 104 a, 110 til 132, 147 a, 147 b, 148, 149, 150, 151 a, 152 første jf annet ledd, 152 a, 152 b, 153 første til fjerde ledd, 154, 159, 160, 161, 162 c, 169, 174 til 178, 182 til 185, 187, 189, 190, 192 til 195, 217, 220 annet og tredje ledd, 221, 222 til 225, 227 til 229, 231 til 235, 238, 239, 243, 244, 256, 258, 266 til 269, 271, 276 til 276 c, 291, 292, 324, 325, 328, 415 eller 423 eller loven om forsvarshemmeligheter §§ 1, 2, 3 eller 5,

b) er en forbrytelse straffbar også etter det lands lov i hvilket den er foretatt, og den skyldige har bopel i riket eller oppholder seg her, eller

c) er foretatt overfor EFTA-domstolen og hører blant dem som omhandles i denne lov § 163 jf § 167 og 165 eller domstoloven §§ 205 til 207, eller

d) går inn under lov av 13. juni 1997 nr. 47 om gjennomføring av europarådsavtale 31. januar 1995 om ulovlig håndtering av og handel med narkotika og psykotrope stoffer til sjøs.

...

³³⁸ *Straffrättslig jurisdiktion i Norden, 1992 s. 56–57.*

³³⁹ *Kjerschow, 1930 s. 34–35.*

Norjalaisissa näkemyksissä 12 §:n 4a-kohdan on yleensä katsottu rakentuneen valtaosin universaaliperiaatteen pohjalta³⁴⁰. On kuitenkin todettu, että osa 4a-kohdassa luetelluista tunnusmerkistöistä liittyy Norjan intressien loukkauksiin ja tällaisten tekojen osalta toimivalta on ollut perusteltavissa myös passiivisen persoonallisuusperiaatteen tai reaaliperiaatteen nojalla³⁴¹. 12 §:n 4-kohdan b-kohdassa on puolestaan katsottu Norjan toimivaltaan kuuluviksi rikokset, joiden tekijä oleskelee Norjassa ja joiden osalta kaksoisrangaistavuuden vaatimus täyttyy. Oleskelun kestolle ei ole asetettu vaatimuksia, mutta käytännössä vaatimus henkilön oleskelusta valtiossa on merkinnyt, ettei henkilöä ole voitu vaatia tämän säännöksen nojalla luovutettavaksi Norjaan³⁴². B-kohdan voidaankin katsoa liittyvän lähinnä sijaislainkäytön tyyppeihin tilanteisiin, mutta norjalaisessa kirjallisuudessa sijaislainkäytön periaatetta ei ole yleensä erotettu omaksi periaatteekseen, vaan tämänkin tyyppejä tilanteita on käsitelty universaaliperiaatteen yhteydessä³⁴³. Poikkeuksena tästä voidaan kuitenkin mainita Tønnesen, joka on katsonut, että 4 b-kohdassa on kyse sijaislainkäytöstä³⁴⁴.

Norjalaisessa keskustelussa universaalitoimivallan laajaa käyttöä on perusteltu useammasta lähtökohdasta. Ensinnäkin on katsottu, että on tarpeen varmistaa se, että Norjan rikoslaki soveltuu vakaviin rikoksiin esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa tällaiseen rikokseen ulkomailla syyllistynyt ulkomaalainen henkilö oleskelee Norjassa, eikä häntä jostain syystä voida luovuttaa tekopaikassa tuomittavaksi³⁴⁵. Tällaisessa tilanteessa tuomitsematta jättäminen loukkaaisi sitä lähtökohtaa, ettei vakava rikos saa jäädä tuomitsematta³⁴⁶. Norjan ei ole haluttu muodostuvan pakopaikaksi, johon saapumalla rikoksesta epäilty voisi välttää rangaistusvastuun teostaan³⁴⁷. Lisäksi on pidetty tärkeänä sitä, että kyseisen säännöksen nojalla voidaan käsitellä yhtenä kokonaisuutena sellaiset rikossarjat, joissa henkilö on tehnyt samanlaisia rikoksia Norjassa ja ulkomailla. Tällaisissa tapauksissa aiempaa säännöstä on myös käytännössä sovellettu. On myös muistutettu siitä, että kansainvälisissä sopimuksissa on asetettu velvoitteita

³⁴⁰ Kts. tästä Ruud, *Straffeloven 1991* s. 31; *NOU 1984:31* s. 22.

³⁴¹ Kts. Tønnesen, 1981 s. 1.129. Myös Oehler on katsonut, että Norjan rikoslain 12 §:n 4-kohdassa on piirteitä suojeluperiaatteesta (reaaliperiaatteesta), sijaislainkäytön periaatteesta ja universaaliperiaatteesta (kts. Oehler, 1983 s. 370, 499, 529).

³⁴² Ruud, *Straffeloven 1991* s. 38. *NOU 1984:31* s. 13; Hagerup, 1928 s. 93.

³⁴³ Kts. esim. Andenæs, 1974 s. 500.

³⁴⁴ Tønnesen, 1981 s. 1.131.

³⁴⁵ Andenæs, 1974 s. 500; Tønnesen, 1981 s. 1.130; *NOU 1984:31* s. 13, 40. Andenæs on tässä korostanut tarvetta välttää se, että Norjasta muodostuisi turvapaikka, jossa rikolliset olisivat syyteiltä turvassa sekä kansainvälisen solidaarisuuden merkitystä rikollisuuden vastaisessa taistelussa. (Andenæs, 1974 s. 500. Kts. myös Tønnesen, 1981 s. 7.39–7.40.)

³⁴⁶ Tønnesen, 1981 s. 1.130.

³⁴⁷ *Ot.prp. nr. 90 (2003–2004)* s. 175; *Innst. O. nr. 72 (2004–2005)* s. 39.

käyttää universaalitoimivaltaa tiettyihin rikoksiin. Tässä yhteydessä on viitattu sopimuksiin, joissa Norjalle on asetettu velvoite syyttää tai luovuttaa.³⁴⁸

Rikoslain uudistuksen yhteydessä on kuitenkin pohdittu sitä, onko tällainen laaja toimivalta suhteessa ulkomaalaisten ulkomailla tekemiin tekoihin mahdollisesti kansainvälisen oikeuden vastaista. Norjan rikosoikeuskomitea (*Straffelov-kommisjonen*) lähti selvityksessään siitä, että kansainvälisen oikeuden toimivallalle asettamat rajoitukset ovat epäselviä ja kiistanalaisia, eikä 12 §:n 4-kohtaa voinut siksi pitää kansainvälisen oikeuden vastaisena. Selvityksessä on myös korostettu sitä, että kansainvälisen oikeuden vastaisuus tulee lähtökohtaisesti esiin vasta säännöksiä sovellettaessa. Sen sijaan itse lainsäädäntöä on komitean näkemyksen mukaan vaikea pitää kansainvälisen oikeuden rikkomuksena. Selvityksessä onkin korostettu syytemääräysmenettelyn merkitystä kyseisen säännöksen alan rajaajana ja sitä kautta myös sen kansainvälisen oikeuden mukaisuuden takaajana.³⁴⁹ Myös uudistuksen yhteydessä annetussa ministeriön ehdotuksessa kansainvälisen oikeuden toimivallalle asettamia rajoja on pidetty epäselvinä. Ehdotuksessa on kuitenkin lähdetty siitä, että täysin rajoittamaton universaalitoimivalta olisi kansainvälisen oikeuden vastaista. Sen sijaan rajatun universaalitoimivallan omaksumisessa ministeriö katsoo valtioilla olevan päätäntävaltaa. Edelleen mietinnössä on korostettu myös sitä, ettei kansainvälisen oikeuden asettamia rajoja ole tarpeen ottaa yksityiskohtaisesti huomioon säännöksiä laadittaessa, vaan nämä rajat otetaan huomioon säännöksiä sovellettaessa.³⁵⁰ Norjalaisessa keskustelussa onkin korostettu sitä, että vaikka omaksuttu universaaliperiaatteen ala on ollut varsin laaja, sitä on käytännössä sovellettu harvoin. 12 §:n 4-kohdan on katsottu olevan eräänlainen varaventiili, joka mahdollistaa syyttämisen poikkeustapauksissa.³⁵¹ Uudistuksen jälkeen lakiin otetaan nimenomainen säännös jossa todetaan, että Norjan rikoslain soveltamisala määräytyy kansainvälisen oikeuden asettamien rajojen mukaisesti.³⁵²

Norjan soveltamisalasäännösten uudistusehdotuksissa ei alun perin katsottu tarvittavan periaatteellisia muutoksia universaalitoimivallan osalta. Uudistuksen myötä universaalitoimivallan ala kuitenkin muuttuu, ja myös lainsäädäntöteknikkaa on uudistettu. Universaalitoimivallan alaisten rikosten kasuistisesta luetteloinnissa on luovuttu ja universaalitoimivallan ala on määritelty yleisemmin

³⁴⁸ Ruud, *Straffeloven* 1991 s. 37–38, 42; *NOU* 1984:31 s. 12–13, 22–24. Kts. myös *Tønnesen*, 1981 s. 1.132–1.133.

³⁴⁹ *NOU* 1984:31 s. 14, 19, 40.

³⁵⁰ *Ot.prp. nr. 90 (2003–2004)* s. 174.

³⁵¹ *Bratholm*, 1980 s. 379–380. Skeie on vuonna 1946 ilmestyneessä rikosoikeuden oppikirjassaan todennut, että vaikka eräiden valtioiden (mm. Norjan) lainsäädännössä on laajasti omaksuttu ns. ”kosmopolittinen periaate”, joka mahdollistaa rankaisemisen ulkomaalaisen ulkomailla tekemästä teosta, ei tällä periaatteella ole kuitenkaan ollut käytännön merkitystä. Hän on myös korostanut sitä, ettei Norjan kaltaisen pienen valtion ole järkevääkään harjoittaa maailmanlaajuisia oikeudenkäyttöä. (*Skeie*, 1946 s. 83–84.)

³⁵² *Besl. O. nr. 63 (2004–2005)*, § 2.

kriteerein. Uuden lain mukaan universaaliperiaate kattaa sellaiset teot, joista Norjan lain mukaan voidaan tuomita vankeutta yli yksi vuosi ja joiden osalta kaksoisrangaistavuuden vaatimus täytyy³⁵³. Näiden tekojen osalta edellytetään edelleen myös syytemääräystä, mutta syytemääräyksen antamisvalta on esitetty siirrettäväksi kuninkaalta valtakunnansyyttäjälle³⁵⁴. Uusi säännös onkin lähellä sijaislainkäyttöä. Tätä säännöstä täydentää pykälä, jossa universaalitoimivalta ulotetaan yleisellä viittauksella tekoihin, joista Norja on kansainvälisoikeudellisesti oikeutettu tai velvoitettu syyttämään³⁵⁵. Näiden tekojen osalta syyttäminen ei riipu rangaistusasteikosta, eikä myöskään vaadi rangaistavuutta tekopaikassa.³⁵⁶ Uudistetun sääntelyn omaksuminen tulee merkitsemään Norjan ekstraterritoriaalisen toimivallan kaventumista ja yhdenmukaistumista muissa maissa omaksutun sääntelyn kanssa. Uudistuksen jälkeen myös Norjan laissa voidaan erottaa alaltaan laaja sijaislainkäytösäännös ja toisaalta universaalitoimivalta, joka on rajattu vain kansainvälisissä sopimuksissa säänneltyihin rikoksiin.

3.3.2 Autonomisen universaaliperiaatteen soveltamisen sallittavuus

Oikeuskirjallisuudessa on esitelty erilaisia kantoja autonomisen universaaliperiaatteen soveltamisen sallittavuuden suhteen. Oehler on katsonut, että kansallisessa oikeudessa määritetty universaalitoimivalta on oikeudellisesti perusteeton ja pitänyt tällaista itsenäistä toimivallan laajentamista luvattomana puuttumisena vieraaseen oikeudenkäyttöön³⁵⁷. Myös Swart on todennut, että kansallisten lain-

³⁵³ Kaksoisrangaistavuutta ei kuitenkaan vaadita, jos kyse on sotarikoksesta, joukkotuhonnasta, ihmisoikeuksien loukkauksesta, lapsi- tai pakkoavioliitosta taikka sukupuolielinten silpomisesta. (Besl. O. nr. 63 (2004–2005), § 5.) Kts. perustelut *Ot.prp. nr. 90 (2003–2004)* s. 187–188; *Innst. O. nr. 72 (2004–2005)* s. 40–41.

³⁵⁴ *Ot.prp. nr. 90 (2003–2004)* s. 186.

³⁵⁵ Besl. O. nr. 63 (2004–2005) § 6:

”§ 6 Særlig folkerettslig grunnlag til å strafforfølge

Utenfor virkeområdet etter §§ 4 og 5 gjelder straffelovgivningen også for handlinger som Norge etter overenskomster med fremmede stater eller etter folkeretten for øvrig har rett eller plikt til å strafforfølge.

...”

³⁵⁶ *NOU 1984:31* s. 40–41; *NOU 1992:23* s. 53–54, 277–278; *NOU 2002:4* kap. 8.1.9. ja kap. 8.1.10.

³⁵⁷ *Oehler, 1983* s. 148. Oehler on katsonut, että tällaisen puuttumisen tekee luvattomaksi se, että kyseisellä teolla ei ole loukattu tuomioistuinvallan kansalaista, oikeushyvää tai intressiä. Myöskään vetoaminen siihen, että kyseessä olisi ”hostis generis humani”, ei valtion itsenäisen toimivallan laajentamisen yhteydessä auta, koska kansainvälinen yhteisö määrittää nämä ”ihmiskunnan viholliset” sopimusten tai tapaoikeuden kautta. Oehler katsoo, että jos sen määrittäminen, jotka ovat ihmiskunnan vihollisia, jätettäisiin valtioiden itsenäisesti ratkaistavaksi, tämä johtaisi kaoottiseen oikeustilaan, eikä mikään valtio voisi enää olla varma siitä, ettei sen kansalaisia, jotka toimivat sen alueella, tuomita muissa valtioissa universaalitoimivallan nojalla. Äärimmillään tämä voisi johtaa siihen, että yksittäisten soveltamisalaa koskevien periaatteiden erottaminen tulisi turhaksi ja luovuttamisinstituutio menettäisi osittain funktionsa. (*Oehler, 1983* s. 148, 538.)

säättäjien tulisi omaksua universaalitoimivalta vain silloin, kun valtio on velvoitettu tai oikeutettu siihen kansainvälisessä tapaoikeudessa tai sopimuksessa. Muussa tapauksessa ei voida olla varmoja siitä, että kansainvälinen yhteisö ylipäättään kokee tarvitsevansa kansainvälistä solidaarisuuden ilmausta. Ellei tällaista perustaa ole, on mahdollista, että muut valtiot katsovat niiden alueella tehtyihin tekoihin liittyvän universaalitoimivallan käytön sisäisiin asioihinsa puuttumiseksi.³⁵⁸ Universaaliperiaatteen määrittelemättömyyden ja sen kansainvälisoikeudellisten rajojen epäselvyyden vuoksi ei olekaan takeita siitä, ettei jokin valtio käytä universaaliperiaatetta verukkeena toisen valtion suvereniteetin piiriin sekaantumiselle. Universaaliperiaatteen ala onkin siksi haluttu rajata vain sellaisten oikeushyvien suojeluun, jotka on kansainvälisessä oikeudessa tai monenvälisin sopimuksin todettu kansainvälistä suojelua tarvitseviksi.³⁵⁹

Universaalitoimivallan laajemman käytön hyväksyvää näkemystä edustaa puolestaan Wolfgang Zieher, jonka mukaan valtion rikosoikeuden ulottaminen ulkomailla tehtyihin tekoihin voi olla valtioiden välisen solidaarisuuden kannalta perusteltua, vaikka sopimusoikeudellinen velvoite ei sitä tietyssä yksittäistapauksessa vaatisi. Hänen näkemyksensä mukaan soveltamisalaa koskevat viittaukset eräissä sopimuksissa ovat luonteeltaan vain soveltamisalaa koskevia ratkaisumahdollisuuksia, eikä niillä siksi ole muut toimivaltaperusteet poissulkevaa luonnetta.³⁶⁰ Laajaa toimivallan käyttöä on puoltanut myös Johan Hagströmer 1900-luvun alussa julkaistussa oppikirjassaan. Hän on katsonut universaaliperiaatteen rajoittamattomaksi oikeudeksi tuomita mistä tahansa rikoksista³⁶¹ ja korostanut, ettei rikoksentekijän rankaiseminen ole tietyn valtion yksinoikeus tai sen yksinomaisessa intressissä, vaan valtioilla on yleinen intressi rikoksentekijöiden rankaisemiseen. Hagströmer onkin todennut, ettei yhdessä valtiossa tapahtunut rankaiseminen ylipäättään loukkaa toisen valtion oikeutta.³⁶²

³⁵⁸ Swart, *Criminal Law Theory* 1992 s. 538. Myös Träskman on todennut, että jos valtio käyttää universaalitoimivaltaa ilman kansainvälisen sopimusmääräyksen tukea, sillä voidaan olettaa olevan kansainvälisoikeudellisia haittavaikutuksia (implikationer). (Träskman, *FS Codex* 1990 s. 237.) Valtioiden omatoimisesta universaalitoimivallan käytöstä aiheutuvia ongelmia kuvastaa Saksan ja Alankomaiden välinen ristiriita, joka liittyy Alankomaissa huumausainerikoksia tehneiden tuomitsemiseen Saksassa universaaliperiaatteen nojalla. On todettu, että Saksan pyrkimys Alankomaiden kansalaisen tuomitsemiseen johti yllättäviin solidaarisuuden osoituksiin huumekaupiaan puolesta ja mm. oikeusministerin kieltäytymiseen oikeusavusta. Sen sijaan, että olisi tehty yhteistyötä huumausainerikollisuuden vastustamiseksi, Saksan rikosoikeuden laaja soveltaminen kyseisessä tapauksessa johti vastakkainasetteluun ja arvovaltakiistoihin valtioiden välillä. (Ritter – Vogler, *JR* 1988 s. 137.)

³⁵⁹ Li, 1991 s. 194–195.

³⁶⁰ Zieher, 1977 s. 81–82, 147, 156.) Myös Jescheck on puolustanut universaalitoimivallan autonomista käyttöä valtioissa. (Jescheck, *Strafrecht* 1980 s. 536.)

³⁶¹ Tosin Hagströmer on katsonut, että rankaisemista rajoittaa eräissä tapauksissa velvollisuus ottaa huomioon tekopaikalla voimassa olleet säännöt. (Hagströmer, 1901–1905 s. 79.)

³⁶² Hagströmer, 1901–1905 s. 78.

Valtioiden rikosoikeuden alueellisen soveltamisalan suhteen lähtökohtana on ainakin Lotus-tapauksen jälkeen ollut valtioiden varsin laaja oikeus määrittää toimivaltansa. On katsottu, ettei laajan soveltamisalan omaksuminen ole sinällään kansainvälisen oikeuden loukkaus, vaikka se ylittäisi kansainvälisen oikeuden mukaiset lähtökohdat.³⁶³ Tämä merkitsee sitä, että periaatteessa valtioilla on mahdollisuus lainsäädännössään omaksua laajakin universaalitoimivalta. Autonomista universaalitoimivallan omaksumista ei siksi voikaan automaattisesti pitää kansainvälisen oikeuden vastaisena. Jos tällaista kansainväliset lähtökohdat ylittävää toimivaltaa pyritään soveltamaan, tämä voi kuitenkin johtaa kiistämisiin, vaikeuksiin luovuttamismenettelyn suhteen ja toimivaltakonflikteihin. Yleensä toimivallan kiistäminen tulee esiin nimenomaan lainsäädännön soveltamis- ja täytäntöönpanovaiheessa, eikä siinä vaiheessa, kun lakeja eri valtioissa säädetään.³⁶⁴ Useimmissa valtioissa tällaiset kansainvälisoikeudelliset näkemykset pyritään kuitenkin ottamaan huomioon jo lakeja säädettäessä³⁶⁵. Käytännössä täysin autonomisen universaalitoimivallan omaksumisen ja soveltamisen välttämättömyys lienee varsin harvoin vakuuttavasti perusteltavissa, etenkin jos valtion oikeusjärjestelmässä tunnetaan sijaislainkäytön periaate. Esimerkiksi Ruotsin ja Norjan laajan autonomisen universaalitoimivallan käytön taustalla onkin suurelta osin ollut se, ettei näissä valtioissa ole perinteisesti tehty eroa universaalitoimivallan ja sijaislainkäytön välille. Kuten edellä on todettu, kansainväliseen oikeuteen perustumattoman universaalitoimivallan alaa ollaan nyttemmin molemmissa valtioissa voimakkaasti kaventamassa.

Autonomisen universaaliperiaatteen soveltamisen sallittavuudesta keskusteltaessa on syytä muistaa, ettei aina voida täysin varmasti sanoa, missä kulkee kansainvälisten sopimusten tulkinnan ja autonomisen universaaliperiaatteen soveltamisen välinen raja. Sellaista toimivallan käyttöä, joka perustuu valtioille syyttämisvelvoitteita perustavaan kansainväliseen sopimukseen, ei voitane kuitenkaan pitää puhtaasti autonomisena universaalitoimivallan käyttönä. Kansainvälisten sopimusten toimivaltasäännöksiä ja niiden tulkintaa käsitellään tutkimuksen seuraavassa pääjaksossa.

³⁶³ Gardocki, *NTfK* 1989 s. 60–61.

³⁶⁴ Henkin, 1995 s. 229–230; Schacter, 1991 s. 257; Falk, 1976 s. 84. *NOU* 1984:31 s. 19. Myös Cameron on katsonut, että rikosoikeudellisen toimivallan yhteydessä voidaan edellyttää tuomio- tai täytäntöönpanovallan käyttöä ennen kuin toimivallan katsotaan olevan kansainvälisen oikeuden loukkaus, vaikka onkin muuten lähtenyt siitä, että jo lainsäädännön omaksuminen voi olla tällainen loukkaus. Se, etteivät toiset valtiot protestoi liian pitkälle ulotettua rikosoikeuden soveltamisalaa lain säätämisen yhteydessä, ei vielä merkitse sitä, että ne hyväksyisivät sen. (Cameron, *Criminal Law Theory* 1992 s. 563.)

³⁶⁵ On todettu, että muiden valtioiden käsitys valtion rikosoikeudenhoidon tilasta voi vaikuttaa valtion kansainväliseen asemaan. Useimmat valtiot haluavat säilyttää asemansa oikeusvaltiona, jonka oikeudenhoito ei liiaksi poikkea siitä, mikä kansainvälisellä tasolla katsotaan hyväksyttäväksi. (Kts. Tønnesen, 1981 s. 0.57.)

IV
UNIVERSAALITOIMIVALTA
KANSAINVÄLISESSÄ JA KANSALLISESSA
TOIMIVALTASÄÄNTELYSSÄ

1 Universaaliperiaatteen konkretisoituminen toimivaltasäännöiksi

Edellä kuvattu universaaliperiaatteen historiallinen kehitys on konkretisoitunut kansainvälisissä sopimuksissa ja niiden toimivaltasääntelyssä. Kansainvälisten sopimusten ja tapaoikeuden sisällöstä ja tulkinnasta riippuu pitkälti, millaiseksi universaalitoimivallan ala käytännössä muodostuu valtioiden lainsäädännössä ja yksittäisissä toimivallan soveltamistilanteissa. Tämän jakson tarkoituksena onkin arvioida kansainvälisiin rikoksiin liittyviä sopimuksia ja niiden toimivaltamääräyksiä. Käsiteltäväksi on pyritty mahdollisimman kattavasti ottamaan sellaiset sopimukset, joiden yhteydessä universaalitoimivalta voisi tulla kysymykseen.

Selkeimmin universaalitoimivalta on liitetty varsinaisiin kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin. Sotarikokset, ihmisyyttä vastaan tehty rikokset, joukkotuhonta ja kidutus on universaalisti tuomittu, ja monissa yhteyksissä on korostettu sitä, etteivät rikoksenteijät saisi jäädä tuomitsematta. Tällöin taustalla on luonnonoikeudellisia näkemyksiä lähestyvä intuitio tekojen vääryydestä ja tuomittavuudesta. Näkemyksille voidaan kuitenkin löytää positivistinen perusta oikeuden syvärakenteisiin sedimentoituneesta ihmisoikeuksien kunnioituksesta. Varsinaisiin kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin universaalitoimivalta liitetään jo tapaoikeuden perusteella. Vaikka yleisellä tasolla on yksimielisyys varsinaisten kansainvälisten rikosten tuomittavuudesta ja niihin liittyvästä universaalitoimivallasta, ovat monet näihin rikoksiin liittyvät konkreettisemmat kysymykset vasta hahmottumassa. Ei ole esimerkiksi yksimielisyyttä siitä, mitkä yksittäiset teot ovat varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia, eikä siitä, mitä kaikkea tämä määrittely käytännössä merkitsee. Vastauksia näihin kysymyksiin on etsittävä hajanaisesta joukosta sopimusmääräyksiä, tuomioistuintratkaisuja ja oikeuskirjallisuudessa esitettyjä kannanottoja. Kansainvälisten rikostuomioistuinten perustaminen on kuitenkin selkiyttänyt ja vahvistanut tätä kansainvälisten rikosten ryhmää. Toisen maailmansodan jälkeen kehittyneistä säännöistä on täytäntöönpanon tehostumisen myötä tullut todellista sovellettua oikeutta.

Maailmanrikoksissa universaalitoimivallan perustana ovat nimenomaan sopimukset, ei kansainvälinen tapaoikeus. Tästä syystä sopimusmääräysten erittely ja tulkinta ovat maailmanrikoksissa olennainen osa universaalitoimivallan alan ja sisällön hahmottamista. Maailmanrikoksia koskevien sopimusten solmimisen taustalla on ollut käytännön kansainvälisen yhteistyön tarve ja sopimukset ovatkin kehittyneet pitkälti *ad hoc* -perusteisesti vastauksena yksittäisiin ongelmatilanteisiin. Tiettyjä kehityslinjoja voidaan kuitenkin hahmottaa. Selvää on,

että ekstraterritoriaalisen toimivallan ala on jatkuvasti laajentunut. Kansainvälisiä rikoksia koskeviin sopimuksiin on 1970-luvulta lähtien lähes rutiininomaisesti otettu *aut dedere aut iudicare* -lauseke, joskin eri sopimuksiin hieman eri tavoin muotoiltuna. Koska ei ole täysin selvää, tulisiko *aut dedere aut iudicare* -lauseketta pitää ilmauksena universaaliperiaatteesta vai sijaislainkäytön periaatteesta, on sopimuksia tulkittu eri tavoin. Tulkintaeroista huolimatta maailmanrikoksia koskevilla sopimuksilla on ollut valtioiden ekstraterritoriaalisen toimivallan alaa yhtenäistävä vaikutus. Etenkin terrorismin vastustaminen koetaan lisääntyvässä määrin koko kansainvälisen yhteisön yhteiseksi asiaksi ja laaja toimivalta nähdään yhtenä vastustamisen keinona. Myös järjestäytyneen rikollisuuden vastustamisessa yhteistyön tarve myönnetään, mutta sopimusten toimivaltamääräykset sallivat valtioille enemmän harkintavaltaa kuin terrorismin vastaiset sopimukset.

Universaalitoimivallan ala muotoutuu siis valtiosopimusten, kansainvälisen tapaoikeuden sekä kansainvälisen ja kansallisen oikeuskäytännön kokonaisuudesta. Tästä sirpaleisesta materiaalista muodostuu universaalitoimivallan koko kuva. Toimivallan perusta ja justifikaatio on yleisemmällä tasolla kehittyneessä universaaliperiaatteessa, joka asettaa universaalitoimivallalle myös rajat. Kasuistinen lähdemateriaali kuvastaa ja samalla myös muotoilee uudelleen universaaliperiaatteen sisältöä. Konkreetin lähdeaineiston ja periaatetason lähtökohtien välillä on siis molempiin suuntiin vaikuttava vuorovaikutussuhde. Kansainvälisten sopimusten muotoiluun ja yksittäistapausten ratkaisuun vaikuttaa se, millaiseksi universaaliperiaate yleisellä tasolla ymmärretään. Toisaalta oikeuden pintatasolla tapahtuneet muutokset vaikuttavat siihen, miten universaaliperiaatteen sisältö ja merkitys hahmotetaan. Kun edellä on kuvattu universaaliperiaatteen synty- ja kehitysprosessia yleisellä tasolla, siirrytään nyt selvittämään sitä, mikä on universaalitoimivallan konkreettinen ala ja sisältö.

2 Humanitaarisen oikeuden loukkaukset kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ydinalueena

Edellä on kuvattu sitä, kuinka varsinaiset kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset kehittyivät toisen maailmansodan jälkeisten sotarikosprosessien seurauksena¹. Ei ole selvää, missä määrin universaaliperiaate oli Nürnbergin ja Tokion tuomioistuinten toimivallan taustalla, mutta näiden tuomioistuinten toiminta loi joka tapauksessa perustan universaaliperiaatteen kehittymiselle. Toisen maailmansodan jälkeen hyväksyttiin se lähtökohta, että yksilöillä on rikosoikeudellinen vastuu suoraan kansainvälisen oikeuden nojalla, ja Nürnbergin rikoksista tuli varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia, joihin liitettiin universaaliperiaate. Humanitaarisen oikeuden vakavista loukkauksista onkin toisen maailmansodan jälkeen kehittyneen tapaoikeuden myötä muodostunut kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ydinalue. Eräisiin humanitaarisen oikeuden loukkauksiin on liitetty universaalitoimivalta myös sopimusmääräysten nojalla. Sopimustason humanitaarinen oikeus on kuitenkin varsin laaja ja hajanainen alue, jonka toimivaltasääntely muodostuu eri aikoina solmituista ja eri tavoin muotoilluista sopimuksista.

Humanitaarinen oikeus on normijärjestelmä, joka sääntelee sodan osapuolten käyttäytymistä aseellisissa selkkauksissa. Sen tavoitteena on sodankäynnin inhimillistäminen. Tähän se pyrkii erityyppisten sodankäyntitapoja ja -menetelmiä rajoittavien kansainvälisten, valtioita sitovien sääntöjen avulla. Nämä sootaan liittyvät oikeussäännöt voidaan tarkoituksensa perusteella jakaa useampaan ryhmään. Voidaan erottaa toisaalta *jus ad bellum* -normit, joiden tarkoituksena on sodan ehkäiseminen esimerkiksi kieltämällä sodan aloittaminen, ja toisaalta *jus in bello* -normit, joiden tarkoituksena on säädellä sodan osapuolten käyttäytymistä sodan käynnistymisen jälkeen. Jälkimmäisen ryhmän sisällä on vielä erotettava toisistaan ns. Haagin oikeus ja Geneven oikeus. Haagin oikeus, *the law of war*, sääntelee ja rajoittaa sotatoimia vihollista vastaan². Geneven oikeus, *humanitarian law*, taas keskittyy erityisesti yksilön suojaamiseen voiman väärinkäytöltä. Kyse on haavoittuneiden, sotavankien, siviilien ja muiden aktiivisiin

¹ Kts. edellä s. 47 ss.

² Jescheck, *Strafrecht* 1980 s. 509. Tähän ryhmään kuuluvat esimerkiksi tarpeettoman julmuuden kielto, kielto käyttää sotataktiikkana antautumisen teeskentelemistä, umpimähkäisten hyökkäysten kielto ja erityisen vahingollisten aseiden käyttökielto. (Koivurova, *Jugoslavian* 1996 s. 79.)

sodankäyntijoukkoihin kuulumattomien suojelusta.³ Kolmantena ryhmänä Geneven oikeuden ja Haagin oikeuden ohella voidaan erottaa rikokset ihmisyyttä vastaan. Nämä erityisten ihmisryhmien suojeluun tähtäävät säännöt saivat alkunsa Nürnbergin sotarikostuomioistuimen perussäännöstä.

Erot Haagin ja Geneven sääntöjen välillä ovat viime vuosikymmeninä kaventuneet. Esimerkiksi Geneven yleissopimusten lisäpöytäkirjoissa käsitellään sekä sotataktisia kieltonormeja että sodan uhrien suojelusäännöksiä rinnakkain. Myös Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä käsitellään samassa sotarikoksia koskevassa 8 artiklassa sekä kiellettyjä sodankäynnin tapoja ja taisteluvälineitä että haavoittuneiden, sairaiden, sotavankien ja siviilien turvaamiseen liittyvien sääntöjen loukkauksia. Termiä ”sotarikokset” voidaankin käyttää yhteisnimityksenä kansainvälisen rikoksen asteelle nousseista Geneven ja Haagin oikeuden loukkauksista. Geneven ja Haagin oikeutta on kuitenkin tässä tutkimuksessa syytä käsitellä omina ryhminään, koska humanitaarisen oikeuden eri aloilla sopimusten toimivaltasääntelyssä on merkittäviä eroja.

Universaalitoimivallan omaksumisen keskeisenä perusteena humanitaarisessa oikeudessa on näkemys, etteivät tietyt teot, kuten hyökkäyssota tai sotavankien ja siviilien huono kohtelu aseellisen konfliktin aikana, loukkaa vain yksilöä ja kansallista oikeutta, vaan ne vaikuttavat koko kansainvälisen yhteisön intresseihin. Koska sotarikosten ja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten vastustamiseen liittyvä universaali intressi on yleisesti tunnustettu, lähdetään siitä, ettei valtiolla ole estettä ulottaa toimivaltansa näihin rikoksiin tekijän tai uhrin kansallisuudesta ja tekopaikasta riippumatta.⁴ Ekstraterritoriaaliselle toimivallalle on tällaisten tekojen yhteydessä myös erityistä tarvetta, koska kansalliset tuomioistuimet ovat usein haluttomia tai kyvyttömiä saattamaan tekijöitä vastuuseen. Nürnbergin rikokset ovat tyypillisesti sellaisia rikoksia, jotka on tehty valtion tai sen toimielinten toimesta tai hyväksymänä, joten syytetoimiin ryhtyminen valtion sisällä ei ole todennäköistä, ellei vallanvaihdosta ole tapahtunut. Valtio voi myös pyrkiä antamaan toiminnalle oikeudenmukaisuuden leiman esimerkiksi tunnusmerkistöjen muotoilulla tai oikeuttamis-, anteeksianto- ja

³ Jescheck, *Strafrecht* 1980 s. 509. Geneven sopimuksilla on puhtaasti humanitaarinen lähtökohta ja sitä kautta kaksi peruslähtökohtaa: tarpeettoman kärsimyksen poistaminen ja yksilön kunnioitus (*Gulbrandsen, Treatise* 1973 s. 369.) Humanitaarinen oikeus pitää sisällään monia sääntöjä, joita rauhan aikana kutsuttaisiin ihmisoikeuksiksi. Ei ole mitään varsinaista syytä, miksei näitä sääntöjä voisi määritellä samoin myös sodan aikana. Yleensä on kuitenkin lähdetty siitä, että ihmisoikeudet soveltuvat vain rauhan aikaan ja humanitaarinen oikeus puolestaan sota-aikaan. (*Levie, War Crimes* 1996 s. 123–124.)

⁴ Green, *International Criminal Law* 1999 s. 379. Oikeutusta universaaliperiaatteen ulottamiselle näihin rikoksiin on haettu myös analogiasta merirosvouteen. Erityisesti on viitattu siihen, että molemmat ovat harkittuja väkivaltaisia tekoja, jotka on tehty oloissa, joissa niitä ei ole helppoa estää tai tuomita, mikä puolestaan johtaa universaalien toimivallan tarpeeseen. (*Randall, TLR* 1988 s. 803–804; *Reiss, Cornell ILJ* 1987 s. 303–304.) Vrt. Bowett, joka on korostanut merirosvouksen ja sotarikosten välisiä eroja tässä suhteessa. Hän on todennut, ettei ulkopuolisilla valtioilla ole sotarikoksissa samanlaista intressiä syyttämiseen kuin merirosvouksessa. (*Bowett, BYBIL* 1982 s. 12.)

muiden oikeudenvastaisuuden tai rangaistavuuden poistavien perusteiden avulla.⁵ Silloinkin, kun kansallisilla tuomioistuimilla olisi halua ryhtyä syytetoimiin, se voi olla vaikeaa esimerkiksi sen vuoksi, että kansallinen oikeusjärjestelmä on romahtanut tai epäillyt ovat paenneet ulkomaille.⁶

Toisaalta universaalitoimivallan toteuttamiseen sotarikosten yhteydessä liittyy myös monia käytännön ongelmia. Vakavimpien sotarikosten ja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten tekijät ovat usein keskeisiä vallanpitäjiä, joiden tukena on kokonainen valtakoneisto. Heidän tuomisensa oikeuden eteen vaatisi yleensä voimatoimia, jotka voisivat puolestaan johtaa vastatoimiin tai jopa aseelliseen konfliktiin. Universaaliperiaatteen tiukka soveltaminen on myös omiaan aiheuttamaan ongelmia valtiotsuhteissa, mitä riskiä ei helposti oteta. Lisäksi todisteiden saaminen tällaisista rikoksista on vaikea tehtävä, joka vaatii huomattavia resursseja.⁷ Osa näistä ongelmista voidaan välttää, jos sotarikoksista tuomitaan kansallisten tuomioistuinten sijasta kansainvälisessä rikostuomioistuimessa, mutta näytön hankkimiseen tai epäillyn oikeuden eteen saamiseen liittyviä ongelmia saatetaan tällöinkin joutua ratkaisemaan.

2.1 SOPIMUKSIIN JA TAPAOIKEUTEEN PERUSTUVA UNIVERSAALITOIMIVALTA GENEVEN OIKEUDEN LOUKKAUKSISSA

Keskeisen kansainvälisten rikosten kategorian muodostavat varsinaiset sotarikokset eli sodankäyntirikokset valtioiden välisissä sodissa. Kaikista kansainvälisen rikosoikeuden alaan kuuluvista teoista juuri näitä humanitaarisen oikeuden vakavia loukkauksia on pidetty kaikkein kiistämättöminä.⁸ Kansainvälisellä

⁵ Oehler, 1983 s. 543–544.

⁶ Weigend, ZStW 1993 s. 796; Triffterer, FS Jescheck 1985 s. 1500; Triffterer, Treatise 1973 s. 87–88; Reydams, Eur.J. Crime Cr.L. Cr.J. 1996 s. 20–22.

⁷ Sandoz, International Criminal Law 1999 s. 415. Kts. myös Cassese, EJIL 1998 s. 5.

⁸ Tomuschat, War Crimes 1996 s. 45. Varhaisista ajoista lähtien on tunnustettu, että eräät rajoitukset ovat tarpeen aseellisten konfliktien aikana. Esimerkiksi ajatus haavoittuneiden sotilaiden kunnioittamisesta periytyy jo ajanlaskumme alkua edeltävältä ajalta, ja kaikista yhteiskunnista on löydettävissä jonkinlaisia taisteluita rajoittaneita humanitaarisia piirteitä. Tällainen suojele oli kuitenkin alun perin poikkeusluonteista ja muodoiltaan vaihtelevaa. Suojeleuajatuksen myöhemmän kehitykseen vaikuttivat ennen kaikkea Napoleonin sodat, sekä varusmiesarmeijoiden ja aseistuksen kehittyminen, mitkä toivat selkeästi esiin suojele tarpeen. Konkreettiset pyrkimykset suojele sotien uhreja kansainvälisin sopimuksin ovat peräisin 1800-luvun puolivälistä, jolloin ensiksi kehittyi haavoittuneiden suojele. Ensimmäinen Geneven sopimus solmittiin vuonna 1864. Sopimuksella oli keskeinen rooli humanitaarisen oikeuden kehityksessä, koska siinä muotoiltiin pysyvä toimintatapa. Loukatun valtion oikeus rangaista sotarikoksista oli kuitenkin pitkään ensi sijassa tapaoikeuden varassa (Green, International Criminal Law 1999 s. 355–362; Bassiouni, International Criminal Law 1999 s. 526–535; Gulbrandsen, Treatise 1973 s. 369–370, 375–392; Derby, International Criminal Law 1999 s. 707; Veuthey, International Criminal Law 1999 s. 418; Wolfrum, War Crimes 1996 s. 239).

tasolla sotarikoksista tuomitseminen on kuitenkin viime aikoihin asti ollut harvinaista, koska tilanteet, joissa sotarikosoikeudenkäynti on poliittisesti ja sotilaallisesti mahdollinen, ovat harvinaisia. Toisen maailmansodan jälkeen vallitsi tässä suhteessa harvinainen tilanne, kun päävihollinen antautui täydellisesti ja sen alue miehitetiin kokonaisuudessaan, minkä seurauksena tarvittavat todisteet olivat helposti saatavilla.⁹ Toisen maailmansodan jälkeisten prosessien poliittiseen hyväksyttävyyteen vaikutti myös sotarikosten laajuus ja niihin kohdistettu universaali paheksunta. Sen sijaan monet myöhemmät konfliktit ovat päättyneet ilman selkeitä voittajia ja häviäjiä molemminpuoliseen uupumukseen tai kolmansien maiden talouspakotteisiin. Tilanteeseen on vaikuttanut myös se, että monet konflikteista ovat olleet valtioiden sisäisiä tai ”sekamuotoisia”. Lisäksi monet toisen maailmansodan jälkeiset sodat liittyivät tavalla tai toisella kapitalistisen lännen ja sosialistisen idän väliseen suurvaltakamppailuun, eikä näissä olosuhteissa ollut poliittisia edellytyksiä ryhtyä konfliktien oikeudelliseen arviointiin.

Kylmän sodan päättyminen merkitsi valtioiden ja Yhdistyneiden Kansakuntien toimintamahdollisuuksien laajentumista¹⁰. Euroopan mantereella käyty sota ja sen yhteydessä tehdyt rikokset johtivat entisen Jugoslavian alueen sotarikoksia selvittävän ad hoc -sotarikostuomioistuimen perustamiseen. Tätä seurasi Ruandan sotarikoksia selvittävän ad hoc -tuomioistuimen ja pysyvän Kansainvälisen rikostuomioistuimen perustaminen. Myös Kambodzhaan, Itä-Timoriin ja Sierra Leoneen on sittemmin perustettu Yhdistyneiden Kansakuntien kanssa yhteistyössä toimivat tuomioistuimet tuomitsemaan sotarikoksista ja ihmisyyttä vastaan tehdyistä rikoksista.¹¹ Tämän kansainvälisen kehityksen myötä on vahvistunut myös valtioiden valmius tuomita humanitaarisen oikeuden loukkauksista universaaliperiaatteen nojalla kansallisissa tuomioistuimissaan. Ruandan ja entisen Jugoslavian alueen rikoksista onkin tuomittu esimerkiksi Tanskan, Saksan, Sveitsin ja Belgian kansallisissa tuomioistuimissa.¹²

2.1.1 Vuoden 1949 Geneven sopimukset

Vuonna 1949 hyväksytyt Geneven sopimukset, jotka sääntelevät haavoittuneiden ja sairaiden asemaa maa- ja merisodassa sekä sotavankien ja siviiliväestön

⁹ Kts. Bassiouni, *International Criminal Law* 1999 s. 542–543.

¹⁰ Kts. täytäntöönpanon tehostumisesta 1980- ja 1990 -luvulla myös edellä s. 57 ss.

¹¹ Näiden tuomioistuinten perustamisprosesseista, toimivallasta ja organisaatiosta Kts. Linton, *CLF* 2001 s. 187–246. Bantekas – Nash, 2003 s. 397–408.

¹² Reydam onkin vuonna 2003 ilmestyneessä teoksessaan todennut, että viimeisen vuosikymmenen aikana on ollut enemmän universaalitoimivallan soveltamistapauksia kuin koko aiemman historian aikana yhteensä. (Reydams, 2003 s. 1.)

suojelua, ovat nykyisin keskeinen osa humanitaarista oikeutta¹³. Toisen maailmansodan jälkeen sotarikosten määritelmäksi muodostuivatkin lähinnä Geneven sopimusten törkeät rikokset.¹⁴ Nämä törkeät rikokset ovat tekoja, jotka rikkovat kansainvälisoikeudellisia käyttäytymisnormeja vahingoittamalla vihollisvaltion kansalaisia tai omaisuutta¹⁵. Lisäksi niille on yhteistä se, etteivät tekojen kohteet enää kuulu aktiivisesti sotaa käyviin joukkoihin.

Valtioille asetetaan kolme velvoitetta törkeiden rikosten suhteen: velvollisuus säätää lainsäädäntöä, joka mahdollistaa näitä rikoksia tehneiden rikosoikeudellisen rankaisemisen¹⁶; velvollisuus kansallisuudesta riippumatta etsiä henkilöt, jotka ovat tehneet näitä rikoksia, ja velvollisuus tuomita kyseisiä rikoksia tehneet henkilöt oikeudellisia turvatoimia noudattaen tai luovuttaa heidät toiselle

¹³ Geneven sopimus maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta 12 päivänä elokuuta 1949 (Sopimus I); Geneven sopimus merisotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden, sairaiden ja haaksirikkoutuneiden aseman parantamisesta 12 päivältä elokuuta 1949 (Sopimus II); Geneven sopimus sotavankien kohtelusta 12 päivältä elokuuta 1949 (sopimus III); Geneven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 12 päivältä elokuuta 1949 (Sopimus IV). (SopS 8/1955) Geneven sopimukset tulivat voimaan 21.10.1950 ja niillä on 192 osapuolivaltiota (tilanne 29.3.2005).

Nämä sopimukset perustuvat osittain aikaisempiin sopimuksiin. 1. sopimus (maasota) on uudistettu versio samannimisestä sopimuksesta vuodelta 1929 (UNTS No. 2733), 2. sopimus (merisota) uudistus kymmenennestä Haagin sopimuksesta vuodelta 1907 (SopS 11/1924) ja 3. sopimus (sotavangit) on uudistus samannimisestä konventiosta vuodelta 1929 (UNTS No. 2734). Uudella siviilejä koskevalla sopimuksella pyrittiin ulottamaan alun perin sotavangeille ja haavoittuneille sotavojien jäsenille luodut oikeudet ja suojelumuodot myös siviilejä koskeviksi. (*Gulbrandsen, Treatise 1973 s. 368–392.*)

¹⁴ *Jescheck, Strafrecht 1980 s. 508.*

¹⁵ Törkeitä rikoksia ovat maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamista koskevan I Geneven sopimuksen 50 artiklan mukaan ja merisotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden, sairaiden ja haaksirikkoutuneiden aseman parantamista koskevan II Geneven sopimuksen 51 artiklan mukaan sopimuksella suojeltaviin henkilöihin tai omaisuuteen kohdistuvat toimet, joihin sisältyy jokin seuraavista teoista: tahallinen surmaaminen, kidutus tai epäinhimillinen kohtelu, biologiset kokeilut siihen luettuina, tahallinen suuren kärsimyksen aiheuttaminen tai törkeä ruumiilliseen koskemattomuuteen tai terveyteen kohdistuva loukkaus, omaisuuden hävittäminen ja anastaminen, joka ei ole sotilaallisen välttämättömyyden kannalta perusteltu ja on toteutettu suuressa mittakaavassa laittomasti ja mielivaltaisesti.

Sotavankien kohtelua koskevan III Geneven sopimuksen 130 artiklan mukaan törkeitä rikoksia ovat myös toimet, joihin sisältyy sotavangin pakottaminen palvelemaan vihollisvallan aseellisissa voimissa ja tahallinen teko, jolla sotavangilta riistetään oikeus tulla säännönmukaisesti ja puolueettomasti tuomituksi ko. sopimuksen määräyksiä noudattaen. Sen sijaan omaisuuden hävittämistä ja anastamista ei ole mainittu sotavankisopimuksen 130 artiklassa.

Siviilihenkilöiden suojelua koskevan IV Geneven sopimuksen 147 artiklassa on I ja II Geneven sopimuksessa mainittujen lisäksi mainittu toimet, joihin sisältyy laitton karkottaminen tai siirto, laitton pidättäminen, suojellun henkilön pakottaminen palvelemaan vihollisvallan aseellisissa voimissa, tahallinen teko, jolla suojellulta henkilöltä riistetään oikeus tulla säännönmukaisesti ja puolueettomasti tuomituksi ko. sopimuksen määräyksiä noudattaen ja panttivankien ottaminen.

¹⁶ Kun valtioille asetetaan velvollisuus sisällyttää törkeät rikokset valtioiden sisäiseen rikosoikeuteen, rangaistukset on jätetty valtion harkintaan. (*Draper, War Crimes 1996 s.170.*)

sopimusosapuolelle.¹⁷ Vuonna 1977 hyväksytyssä Geneven sopimuksen ensimmäisessä lisäpöytäkirjassa¹⁸ velvoitteet ulotettiin myös tässä pöytäkirjassa määriteltyihin törkeisiin rikoksiin.

Geneven sopimusten kansainvälisen rikosoikeuden alaan kuuluvat määräykset ovat kuitenkin muotoilultaan melko epämääräisiä. Sopimusten keskeisenä laatijana oli Punainen Risti, jonka lähtökohta on humanitaarinen, joten päähuomio kiinnitettiin yksityiskohtaiseen uhrien suojeluun liittyvään sääntelyyn ja sanktiopuoli jäi vähemmälle huomiolle. Itse asiassa sana ”sotarikokset” ylipäätään esiintyy Geneven sopimusten yhteensä 417 artiklassa vain kerran. Sopimuksia laadittaessa käytettiin mieluummin ilmaisua *grave breaches*. Taustalla oli ajatus, että käsitteellä ”rikos” on erilainen merkitys eri lainsäädäntöjärjestelmissä.¹⁹ Valittu termi on kuitenkin aiheuttanut epävarmuutta, kun on pohdittu *grave breaches* -ilmaisun sisältöä ja merkitystä.

Käytännössä onkin jouduttu arvioimaan sitä, mitkä ovat Geneven sopimuksissa tarkoitettuja törkeitä rikoksia. Tätä harkittiin esimerkiksi Tanskassa ratkaisussa tapauksessa, jossa oli kyse bosnialaisen miehen kroatialaisella vankileirillä tekemistä väkivallanteoista²⁰. Syytteessä lueteltiin 25 erilaista pahoinpitelytapusta, joissa kaikissa katsottiin olevan olemassa raskauttavia asianhaaroja. Tapauksen yhteydessä tehdyssä valituksessa Tanskan tuomioistuinten toimivalta kiistettiin sillä perusteella, ettei tällaisia tekoja voinut valittajan mukaan pitää Geneven sopimuksissa tarkoitettuina törkeinä rikoksina.²¹ Tanskan korkein oikeus kuitenkin katsoi, että tekoja tuli arvioida kokonaisuutena, jolloin ne voitiin katsoa Geneven sopimusten törkeiksi rikoksiksi:

”Under hensyn til, at den lange række af forhold – hvoraf en del er meget grove – er begået under ret ensartede omstændigheder, finder Højesteret, at samtlige forhold i relation til konventionerne må betragtes under ét. Dette – der må anses bedst stemmende med konventionernes formål – indebærer, at konventionernes betingelse om ’grove overtrædelser’ er opfyldt for samtlige forholds vedkommende. Der kan herefter ikke gives tiltalte medhold i påstanden om frifindelse på grund af manglende dansk straffemyndighed.”²²

Ad hoc -sotarikostribunaalien perussäännöt ja oikeuskäytäntö sekä pysyvän Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntö ovat nyttemmin täsmentäneet

¹⁷ I Genèven sopimuksen 49 artikla, II Genèven sopimuksen 50 artikla, III Genèven sopimuksen 129 artikla, IV Genèven sopimuksen 146 artikla (SopS 8/1955). Kts. myös *Gulbrandsen, Treatise 1973* s. 374.

¹⁸ Geneven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (I pöytäkirja) art. 85 (SopS 82/1989). I lisäpöytäkirja tuli voimaan 7.12.1978 ja sillä on 162 osapuolivaltiota (tilanne 29.3.2005).

¹⁹ *Draper, War Crimes 1996* s. 157–162. Geneven sopimusten suomennoksissa termi ”grave breaches” / ”infractions graves” on suomennettu termillä ”törkeät rikokset”.

²⁰ *Højesterets domme, UfR 1995*.

²¹ *Højesterets domme, UfR 1995* s. 841.

²² *Højesterets domme, UfR 1995* s. 842.

ja selkeyttäneet sotarikosten alaa ja sisältöä. Kansainvälisen rikostuomioistuinten perussäännössä on omaksuttu laaja sotarikoksen käsite, jonka perustana ovat olleet paitsi Geneven sopimusten törkeät rikokset ja Geneven sopimusten yhteisen 3 artiklan vakavat loukkaukset myös Geneven sopimusten vuoden 1977 lisäpöytäkirjan, vuoden 1899 ja 1907 Haagin sopimusten, Haagissa vuonna 1954 solmitun kulttuuriomaisuuden suojelua koskevan sopimuksen, lapsen oikeuksien sopimuksen ja YK:n henkilöstön suojelua koskevan sopimuksen määräykset.

2.1.2 Geneven sopimusten törkeisiin rikoksiin liittyvä toimivalta

Geneven sopimusten törkeät rikokset katsotaan rangaistaviksi jo tapaoikeuden nojalla²³. Universaalitoimivallan voidaan katsoa liittyvän näihin rikoksiin jo sillä perusteella, että ne ovat muodostuneet varsinaisiksi kansainvälisen oikeuden vastaisiksi rikoksiksi. Esimerkiksi Bassiouni on lähtenyt siitä, että sotarikokset ovat *jus cogens* -rikoksia, joihin liittyy velvollisuus syyttää tai luovuttaa teko-paikan laista riippumatta.²⁴ Sotarikoksiin liittyvän toimivallan kehittymisen ja selkiytymisen kannalta vuoden 1949 Geneven sopimusten määräyksillä on kuitenkin ollut keskeinen merkitys. Näissä sopimuksissa valtioille asetetaan velvollisuus saattaa tekijä oikeuden eteen hänen kansalaisuudestaan riippumatta²⁵.

²³ On todettu, että vaikka ennen Jugoslavia ja Ruanda -tuomioistuinten perustamista varsinainen sotarikoksiin liittyvä käytäntö on ollut vähäistä, sotarikoksia koskevalla sääntelyllä on kuitenkin ollut laaja hyväksyntä kansainvälisessä yhteisössä (opinio juris) eli Kansainvälisen tuomioistuinten perussäännön 38(1)(b):n tapaoikeuden kehittymiselle asettamat vaatimukset täytyivät. (*Tomuschat, War Crimes 1996* s. 46.)

²⁴ Bassiouni, *Études 1998* s. 56. Kts. *jus cogens* -rikoksista ja universaalitoimivallasta edellä s. 107 ss.

²⁵ I Genève'n sopimuksen 49 artikla, II Genève'n sopimuksen 50 artikla, III Genève'n sopimuksen 129 artikla, IV Genève'n sopimuksen 146 artikla (SopS 8/1955):

”I. Yleistä.

Korkeat sopimuspuolet sitoutuvat ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin lainsäädäntötoimiin teon luonnetta vastaavien rangaistusseuraamusten säätämiseksi henkilöille, jotka tekevät tai käskivät toisen tekemään jonkin sellaisen törkeän rikoksen tätä sopimusta vastaan kuin seuraavassa artiklassa määritellään.

Jokainen sopimuspuoli on velvollinen etsiskelemään henkilöitä, joita syytetään siitä, että he ovat tehneet tai käskeneet toisen tekemään jonkin sanotunlaisista törkeistä rikoksista, ja sen on saatettava heidät omien tuomioistuintensa tutkittaviksi, mikä heidän kansallisuutensa lieneekin. Se voi myöskin, jos se niin mieluummin tahtoo, sen omaan lainsäädäntöön sisältyvien määräysten mukaisesti luovuttaa heidät tuomittaviksi toiselle asianomaiselle sopimuspuolelle, mikäli tällä sopimuspuolella on esitettävien riittävän raskauttavia seikkoja syytettyä vastaan.

Kunkin sopimuspuolen on ryhdyttävä tarpeellisiin toimenpiteisiin saadakseen lakkaamaan muut tämän sopimuksen vastaiset teot kuin ne, joita seuraavassa artiklassa olevan määritelmän mukaisesti on pidettävä törkeinä.

Syytetyt saavat joka tapauksessa osakseen sellaiset oikeudenkäynnin ja vapaan puolustuksen takeet, jotka eivät ole vähäisempiä kuin ne joita tarkoitetaan Genève'ssä 12 elokuuta 1949 sotavankien kohtelusta tehdyn sopimuksen 105 ja seuraavissa artikloissa.”

Oehler on todennut, että tältä osin sopimusten sanamuoto on epäselvä, mutta ilmeisesti on tarkoitettu, että tekijä tulee saattaa oikeuden eteen riippumatta tekopaikan laista ja uhrin kansalaisuudesta²⁶. Näin tulkittuna säännös voidaan katsoa velvoitteeksi käyttää universaalitoimivaltaa. Nykyisin sotarikokset onkin yleisesti katsottu universaaliperiaatteen alaisiksi²⁷.

Myös Suomessa Geneven sopimusten on katsottu edellyttävän universaalitoimivallan ulottamista näihin rikoksiin. Tämä on katsottu tarpeelliseksi, jotta myös sellainen ulkomaalainen, joka ei pysyvästi asu Suomessa, voidaan tuomita kyseisistä rikoksista Suomen lain mukaan, vaikka teko ei olisi tekopaikan lain mukaan rangaistava.²⁸ Universaalitoimivalta sotarikosten osalta on omaksuttu myös Ruotsin brottsbalkenin toisessa luvussa olevissa toimivaltasäännöksissä²⁹

Genèven yleissopimusten I lisäpöytäkirjan 85 artiklan 1 kohdassa nämä velvoitteet ulotetaan myös törkeisiin rikoksiin ko. lisäpöytäkirjaa vastaan:

”1. Rikkomusten ja törkeiden rikosten estämistä koskevia yleissopimusten määräyksiä sovelletaan tämän osaston määräyksillä täydennettynä myös rikkomuksiin ja törkeisiin rikoksiin tätä pöytäkirjaa vastaan.”

²⁶ Oehler, 1983 s. 521. Kts. myös Cassese, *EJIL* 1998 s. 5.

²⁷ Kts. esim. Jescheck, 1952 s. 39; Jescheck, *FS Maurach* 1972 s. 582; Randall, *TLR* 1988 s. 816; Paust, *Hous. J. Int'l L.* 1989 s. 337; Rodley, *Directions* 1989 s. 177; Schachter, 1991 s. 268; Werle, *ZStW* 1997 s. 824; Cassese, *EJIL* 1998 s. 5; Erman, *JT* 1998–99 s. 564; Sandoz, *International Criminal Law* 1999 s. 412, 414; *Princeton Principles*, 2001 s. 29, 46. Myös Euroopan neuvoston rikosoikeudellista toimivaltaa koskevassa raportissa on todettu, että vuoden 1949 Geneven sopimukset näyttäisivät olevan sopimuksia, jotka oikeuttavat universaalitoimivallan käyttöön, vaikkakaan kaikki sopimusten osapuolivaltiot eivät ole ottaneet tällaista toimivaltaa käyttöönsä näiden sopimusten nojalla. (*Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 15.) Vrt. Bowett, joka on katsonut, etteivät vuoden 1949 Geneven sopimukset luo perustaa universaalitoimivallan käytölle, vaan pikemminkin sopimukset antavat toimivallan sopimusvaltiolle, joka on taisteluosapuolen asemassa. Sotarikosten osalta laajaa toimivallan käyttöä voivat myös vaikeuttaa todisteiden hankkimiseen liittyvät ongelmat sekä näiden rikosten poliittisuus. Tästä syystä Bowett on pitänyt kyseenalaisena sitä, tulisiko universaaliperiaate ulottaa näihin rikoksiin. (Bowett, *BYBIL* 1982 s. 12.)

²⁸ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 2 -kohta (kts. edellä pääjaksossa II av. 148). *Lainvalmistelukunta* 4/1972 s. 5–6; 15; *HE* 241/1973 vp. s. 1–2, 9.

²⁹ Brottsbalk 2. kap. 3 §:

”För brott som begåtts utom riket döms även i annat fall än som avses i 2 § efter svensk lag och vid svensk domstol,

...

6. om brottet är ... folkrättsbrott...”

Kansainoikeusrikoksella (folkrättsbrott) tarkoitetaan Ruotsin laissa vakavia kansainvälisen humanitaarisen oikeuden loukkauksia. Kts. BrB 22 Kap. 6§:

”Den som gör sig skyldig till en svår överträdelse av något sådant avtal med främmande makt eller någon sådan allmänt erkänd grundsats, som rör den internationella humanitära rätten i väpnade konflikter, skall dömas för folkrättsbrott till fängelse i högst fyra år. Sådana svåra överträdelser är bland andra...”.

samoin kuin näiden säännösten uudistusehdotuksessa³⁰. Norjan uudessa toimivaltasäännöksessä sotarikokset mainitaan rikoksina, joiden yhteydessä ei vaadita kaksoisrangaistavuutta. Nämä rikokset voivat uudistuksen jälkeen tulla Norjassa rangaistaviksi myös kansainvälisiin sopimuksiin perustuvaa universaalitoimivaltaa koskevan yleislausekkeen nojalla.³¹ Tanskassa vuoden 1949 sopimusten on katsottu kuuluvan universaalitoimivallan alaa määrittävän yleislausekkeen piiriin³². Näkemys on vahvistettu myös edellä selostetussa tapauksessa, jossa Geneven sopimuksiin viitaten tuomittiin universaaliperiaatteen nojalla bosnialainen muslimi kroatialaisella vankileirillä tekemistään teoista³³. Sotarikokset on mainittu universaalitoimivallan alaisina rikoksina myös Yhdysvalloissa kansainvälisen oikeuden alaa kartoittavassa raportissa³⁴. Tämä näkemys on vahvistettu oikeuskäytännössä tapauksessa, joka koski John Demjanjukin luovuttamista Israeliin tuomittavaksi toisen maailmansodan aikana Treblinkan keskitysleirillä tehdyistä rikoksista³⁵.

Ranskan tuomioistuimilla on vuonna 1995 ja 1996 säädettyjen lakien perusteella toimivalta, jos tekijä oleskelee Ranskassa ja kyse on entisen Jugoslavian alueella tai Ruandassa tehdyistä kansainvälisten tribunaalien toimivaltaan kuuluvista teoista³⁶. Tämän toimivallan on katsottu ilmentävän universaalitoimival-

³⁰ Tässä uudistusehdotuksessa on ehdotettu erillisen kansainvälisiä rikoksia koskevan lain (Lag om internationella brott) säätämistä. Tähän lakiin on ehdotettu otettavaksi Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivaltaan kuuluvat rikokset eli joukkotuhonta, ihmisyyttä vastaan tehdyt rikokset ja sotarikokset. Aiempi kansainoikeusrikoksia koskeva tunnusmerkistö on ehdotettu kumottavaksi tässä yhteydessä. Ehdotuksen mukaan brottsbalkenin toimivaltasääntely uudistettaisiin ja kansainvälisiä rikoksia koskevan lain tarkoitamiin rikoksiin liitettäisiin universaalitoimivalta:

”Brott utanför Sverige

3 § Svensk domstol är i de fall som anges nedan behörig att döma för brott som har begåtts utanför Sverige:

Anknytningsfaktum

Behörighetens omfattning

...

...

5. Internationella brott

Brott som avses i

a) lagen (0000:0000) om internationella, brott...”

(Kts. *SOU 2002:98*, erityisesti lakiehdotukset s. 25–43.)

³¹ *Besl. O. nr 63 (2004–2005)*, § 5–6.

³² Kts. Karnovs lovsamling, 1998 s. 3711, viite 34.

³³ *Højesterets domme, UfR 1995* s. 838–843.

³⁴ *Restatement, 1987* s. 254, 256.

³⁵ *Demjanjuk v. Petrovsky, ILR 1985* s. 544–546.

³⁶ Loi no 95-1 du 2 janvier 1995 portant adaptation de la législation française aux dispositions de la résolution 827 du Conseil de sécurité des Nations Unies instituant un tribunal international en vue de juger les personnes présumées responsables de violations graves du droit international humanitaire commises sur le territoire de l’ex-Yougoslavie depuis 1991, art. 2:

”Les auteurs ou complices des infractions mentionnées à l’article 1er peuvent être poursuivis et jugés par les juridictions françaises s’ils sont trouvés en France. Ces dispositions sont applicables à la tentative de ces infractions, chaque fois que celle-ci est punissable. Toute personne qui se prétend lésée par l’une de ces infractions peut, en portant plainte, se constituer partie civile dans les conditions prévues par les articles 85 et suivants du code de

taa³⁷. Ranskalaisessa oikeuskäytännössä Geneven sopimusten törkeisiin rikoksiin liittyvä universaalitoimivalta torjuttiin entisen Jugoslavian alueella tehtyjä tekoja koskeneessa *Javor*-tapauksessa vuonna 1996 sillä perusteella, ettei tekijä oleskellut Ranskassa. Geneven sopimusten ei myöskään katsottu olevan suoraan täytännönpantavissa ilman kansallista lainsäädäntöä.³⁸ Sen sijaan *Munyeshyaka*-tapauksessa vuonna 1998 annetussa korkeimman oikeusasteen ratkaisussa vahvistettiin, että Ranskan tuomioistuimilla on toimivalta sellaisten Ruandassa tehtyjen tekojen suhteen, jotka ajallisesti ja asiallisesti kuuluisivat kansainvälisen tribunaalin toimivallan piiriin³⁹. Geneven sopimusten törkeisiin rikoksiin liittyvä universaalitoimivalta on Ranskassa siis rajattu niihin erityistilanteisiin, joissa on kyse yhteistyöstä kansainvälisten ad hoc -rikosoikeustribunaalien kanssa.

Saksassa universaaliperiaatteen soveltuminen sotarikoksiin on vahvistettu tapauksessa, jossa syytteessä ollut serbi tuomittiin Bosnia-Hertsegovinan alueella tapahtuneesta avunannosta 14 muslimimiehen murhaan ja 1 murhan yritykseen. Tapauksessa katsottiin, että Saksalla oli tekoihin nähden toimivalta universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön periaatteen nojalla. Universaaliperiaatteen osalta oikeus vetosi siviilien suojelua koskevaan neljänteen Geneven sopimukseen. Tämä sopimus katsottiin Saksan rikoslain ensimmäisen luvun 6 §:n 9 -kohdassa tarkoitetuksi Saksaa sitovaksi kansainväliseksi sopimukseksi, jonka nojalla Saksalla on toimivalta sopimuksessa tarkoitettuihin tekoihin myös silloin, kun ne on tehty ulkomailla.⁴⁰ Nykyisin sotarikokset kuuluvat Saksassa varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia koskevan rikoslain piiriin ja ovat selkeästi universaaliperiaatteen alaisia rikoksia⁴¹.

Sotarikoksia ja ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia koskevat erityiset rikoslait

procédure pénale, dès lors que les juridictions françaises sont compétentes en application des dispositions de l'alinéa précédent.

Le tribunal international est informé de toute procédure en cours portant sur des faits qui pourraient relever de sa compétence.”

Ruandan rikoksia koskevan lain 2 artiklassa on viitattu edellä lainattuun entisen Jugoslavian alueen rikoksia koskevan lain toimivaltasäännökseen (Loi no 96-432 du 22 mai 1996 portant adaptation de la législation française aux dispositions de la résolution 955 du Conseil de sécurité des Nations unies instituant un tribunal international en vue de juger les personnes présumées responsables d'actes de génocide ou d'autres violations graves du droit international humanitaire commis en 1994 sur le territoire du Rwanda et, s'agissant des citoyens rwandais, sur le territoire d'Etats voisins).

³⁷ Kts. *Reydamas*, 2003 s. 133–134.

³⁸ *Arrêt de la Cour de Cassation*, 1996 ”*Javor*” s. 381–382. Kts. myös *Stern*, *GYIL* 1997 s. 293–294; *Reydamas*, *Eur.J.Crime Cr.L.Cr.J.* 1996 s. 41–43; *Reydamas*, 2003 s. 135–137.

³⁹ *Arrêt de la Cour de Cassation* 1998 ”*Munyeshyaka*” s. 3–8.

⁴⁰ *Entscheidungen*, *NJW* 1998 s. 392–395. Tapauksella katsottiin myös olevan riittävä liittymä Saksaan, jotta siitä voitiin rangaista Saksassa universaaliperiaatteen nojalla (kts. liittymävaatimuksesta Saksan lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä edellä s. 125 ss.)

⁴¹ Toimivallasta on säädetty kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia koskevan lain ensimmäisessä pykälässä:

”Anwendungsbereich

Dieses Gesetz gilt für alle in ihm bezeichneten Straftaten gegen das Völkerrecht, für die in

on säädetty myös Isossa-Britanniassa ja Kanadassa. Ison-Britannian laissa toimivalta on ulotettu Geneven sopimusten törkeissä rikoksissa kaikkiin Yhdistyneiden kuningaskuntien ulkopuolella tehtyihin tekoihin⁴². Säännösten voidaan katsoa olevan ilmausta universaaliperiaatteesta. Myös Kanadan laissa sotarikoksiin liittyvä toimivalta on ulotettu Kanadan ulkopuolella tehtyihin tekoihin, mutta syyttäminen edellyttää, että teolla, tekijällä tai uhrilla on liittymä Kanadaan^{43, 44}.

ihm bezeichneten Verbrechen auch dann, wenn die Tat im Ausland begangen wurde und keinen Bezug zum Inland aufweist.”

⁴² Geneven sopimusten törkeisiin rikoksiin liittyviä toimivaltakysymyksiä sääntelee Geneva Conventions Act 1957, section 1 (muutettuna laeilla Geneva Conventions (Amendment) Act 1995 ja International Criminal Court Act 2001):

”Grave breaches of scheduled conventions

(1) Any person, whatever his nationality, who, whether in or outside the United Kingdom, commits, or aids, abets or procures the commission of any other person a grave breach of any of the scheduled conventions or the first protocol shall be guilty of an offence...”

Joukkotuhontaan, ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin ja sotarikoksiin on liitetty ekstraterritoriaalista toimivaltaa myös Kansainvälistä rikostuomioistuinta koskevassa laissa (International Criminal Court Act 2001). Tässä laissa toimivallan edellytyksenä on, että tekijä on Ison-Britannian kansalainen, siellä asuva tai sen palveluksessa oleva henkilö. Toimivalta voidaan lain nojalla ulottaa myös sellaiseen henkilöön, josta on tekohetken jälkeen tullut Ison-Britannian kansalainen tai sen palveluksessa oleva henkilö taikka Isossa-Britanniassa asuva henkilö:

International Criminal Court Act 2001, section 68

”Proceedings against persons becoming resident within the jurisdiction

(1) This section applies in relation to a person who commits acts outside the United Kingdom at a time when he is not a United Kingdom national, a United Kingdom resident or a person subject to UK service jurisdiction and who subsequently becomes resident in the United Kingdom.

(2) Proceedings may be brought against such a person in England and Wales or Northern Ireland for a substantive offence under this Part if –

(a) he is resident in the United Kingdom at the time the proceedings are brought, and

(b) the acts in respect of which the proceedings are brought would have constituted that offence if they had been committed in that part of the United Kingdom...”

⁴³ Crimes Against Humanity and War Crimes Act, 29.6.2000, section 6:

”(1) Every person who, either before or after the coming into force of this section, commits outside Canada

(a) genocide,

(b) a crime against humanity, or

(c) is guilty of an indictable offence and may be prosecuted for that offence in accordance with section 8

...”

Pykälässä on säädetty rangaistaviksi teoiksi myös osallisuus em. tekoihin.

Section 8:

”A person who is alleged to have committed an offence under section 6 or 7 may be prosecuted for that offence if ...

(b) after the time the offence is alleged to have been committed, the person is present in Canada.”

Vaadituksi liittymäksi riittää siis myös se, että tekijä tekohetken jälkeen oleskelee Kanadassa. Peruste toimivallalle on myös se, jos tekijä oli tekohetkellä Kanadan kansalainen tai Kanadan palveluksessa tai jos tekijä oli Kanadan kanssa aseellisessa konfliktissa olevan valtion kansalainen tai tällaisen valtion palveluksessa. Liittymä on olemassa myös, jos uhri oli Kanadan kansalainen tai Kanadan liittolaisena aseellisessa konfliktissa olevan valtion kansalainen.

⁴⁴ Belgian lainsäädäntöä ja sen muutoksia on käsitelty edellä s. 122 ss.

2.2 TAPAOIKEUS UNIVERSAALITOIMIVALLAN PERUSTANA HAAGIN OIKEUDEN LOUKKAUKSISSA

Taistelijoilla ei ole rajoittamatonta oikeutta valita keinoja, miten vahingoittaa vihollista. Viholliseen kohdistettuja sotatoimia rajoittaa Haagin oikeus⁴⁵, joka koostuu eri aikoina solmituista yksittäisistä sopimuksista⁴⁶. Sekä sotatoimien kohteiden että aseiden ja käytettyjen keinojen suhteen on asetettu rajoituksia⁴⁷. Laillisten ja laittomien kohteiden erottelussa on lähdetty siitä, ettei sotatoimia saa kohdistaa mihin tahansa kohteeseen. Kielletyiksi sotatoimien kohteiksi on katsottu esimerkiksi koulut, sairaalat ja muut vastaavat siviilikohteet.⁴⁸ Rajoituksia on asetettu myös sodankäynnissä käytettäville aseille ja metodeille⁴⁹.

⁴⁵ Kts. humanitaarisen oikeuden jaottelusta edellä s. 143 ss.

⁴⁶ Sodankäynnin sääntöjen muotoutumisen kannalta erityisen keskeinen sopimus on ollut Haagin maasodan lakeja ja tapoja koskeva IV Haagin sopimus vuodelta 1907 (SopS 11/1924). Tämän sopimuksen määräysten katsotaan nykyisin muodostuneen kansainväliseksi tapaoikeudeksi. (*Green, International Criminal Law 1999* s. 365.) Muita Haagin oikeuden alaan kuuluvia valtiosopimuksia ovat esimerkiksi 3. Haagin sopimus koskien vihollisuuksien aloittamista; 5. Haagin sopimus koskien puolueettomien valtojen ja henkilöiden oikeuksia ja velvollisuuksia maasodan aikana; 9. Haagin sopimus koskien merisotavoimien suorittamia pommituksia; 11. Haagin sopimus koskien rajoituksia merisodankäynnissä; 13. Haagin sopimus koskien puolueettomien valtojen oikeuksia ja velvollisuuksia merisodan aikana (kaikki edellä mainitut Haagin valtiosopimukset on allekirjoitettu vuonna 1907, SopS 11/1924, sopimussarjassa 13. Haagin sopimuksesta käytetään virheellisesti nimitystä 12. Haagin sopimus); Geneven 1949 yleissopimusten I ja II lisäpöytäkirjat vuodelta 1977 (SopS 82/1980); Myrkykaasujen ja bakteriologisten aseiden käytön kieltävä Geneven pöytäkirja vuodelta 1925 (SopS 23/1929); Biologisten aseiden käytön kieltävä sopimus vuodelta 1972 (SopS 14–15/75); Ekologisen sodankäynnin kieltävä sopimus vuodelta 1977 (SopS 60/1978); ja Röntgenillä havaitsemattomien sirpaleaseiden, ansamiinujen ja polttotaisteluaseiden käyttöä rajoittava Geneven sopimus vuodelta 1980 (SopS 64/1983). (Kts. *Koivuvuoro, Jugoslavian 1996* s. 79; *Rosén – Parkkari, 2004* s. 18–21, 24.) Uusimpina Haagin oikeuden alaan kuuluvina sopimuksina voidaan mainita vuonna 1993 solmittu kemialliset aseet kieltävä sopimus (SopS 19/1997), henkilömiinat kieltävä Ottawan sopimus vuodelta 1997 (UNTS No. 35597) ja Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntö vuodelta 1998 (SopS 56/2002).

⁴⁷ Kts. taistelumenetelmien ja -välineiden käyttökielloista ja rajoituksista esim. *Rosén – Parkkari, 2004* s. 183–210.

⁴⁸ *Kellman, International Criminal Law 1999* s. 496–497; *Bindschedler – Robert, Treatise 1973* s. 306–310. Kts. siviili- ja sotilaskohteiden erottelusta myös esim. *Hannikainen, Ulkopoliittikka 1999* s. 83–85; *Bindschedler – Robert, Treatise 1973* s. 313–319. Myös Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntö vahvistaa tämän erottelun merkitystä (art. 8, 1- kappaleen b) -kohta) (SopS 56/2002).

⁴⁹ Hyödytöntä kärsimystä aiheuttaville aseille alkoikin muodostua rajoituksia jo 1800-luvulla. Aseiden suhteen omaksuttiin lähinnä kaksi sääntöä: myrkyjen käytön kieltö ja kieltö käyttää aseita, jotka voivat aiheuttaa tarpeetonta kärsimystä tai liiallista vahinkoa. (*Bindschedler – Robert, Treatise 1973* s. 326.) 1900-luvulla omaksuttuja rajoituksia aseelliselle toiminnalle ovat esimerkiksi puolustautumattoman kaupungin pommittamisen kieltö sekä kaasujen, kemiallisten aseiden ja henkilömiinujen käyttökieltö. Sen sijaan näkemystä ydinaseiden yleisestä laittomuudesta ei ole onnistuttu toteuttamaan. (*Kellman, International Criminal Law 1999* s. 506–507.) Kansainvälinen tuomioistuin on vuonna 1996 antanut neuvoa-antavan lausunnon ydinaseiden käytön laillisuudesta. Lausunnossaan tuomioistuin totesi, ettei kansainvälisissä sopimuksissa tai tapaoikeudessa

Monet Haagin oikeuteen kuuluvista sopimuksista on solmittu ennen toista maailmansotaa, eikä niissä ole säännelty yksilön rikosoikeudellista vastuuta. Klassisen kansainvälisen oikeuden teorian mukaisesti⁵⁰ näissä sopimuksissa korostetaan valtioiden kansainvälisoikeudellista vastuuta. Koska Haagin oikeuden piiriin kuuluvissa sopimuksissa rikosoikeudelliset velvoitteet ja toimivaltasäännöt eivät ole yhtä selkeitä kuin Geneven oikeudessa, on Haagin oikeuden loukkausten muotoutuminen kansainväliseksi rikoksiksi ollut ennen kaikkea tapaoikeudellisen kehityksen tulosta.⁵¹ Toisen maailmansodan jälkeiset rikosprosessit olivat keskeisessä asemassa rikosvastuun kehittymisen kannalta. Nürnbergin tuomioistuimen toimivaltaan kuuluivat sotarikokset, joiden piiriin oli otettu myös keskeisimpiä Haagin oikeuden loukkauksia. Nürnbergin tuomioistuin vahvisti näiden loukkausten rikosluonteen ja niihin liittyvän yksilöiden rikosoikeudellisen vastuun.⁵² Haagin oikeuden alaan kuuluviin rikoksiin on viitattu myös myöhemmissä kansainvälisten rikosoikeudellisten tuomioistuinten perussäännöissä, jotka ovatkin selkiyttäneet ja laajentaneet yksilövastuun alaa sodankäyntirikoksissa⁵³. Keskeisimmistä sodankäynnin sääntöjen loukkauksista on

ole yleistä ja kattavaa ydinaseiden käytön kieltoa. Tuomioistuin kuitenkin korosti, että ydinaseiden käytön tulisi täyttää aseellisia konflikteja koskevien kansainvälisen oikeuden säännösten asettamat vaatimukset ja siksi ydinaseiden käyttö yleensä olisi kansainvälisen oikeuden vastaista. Tuomioistuin kuitenkin katsoi, ettei se voinut ottaa lopullisesti kantaa ydinaseiden käytön laillisuuteen tai laittomuuteen sellaisissa äärimmäisissä itsepuolustustilanteissa, joissa valtion koko olemassaolo on vaakalaudalla. (*Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* 1996. Kts. myös *Hakapää*, 2003 s. 458–461.) YK:n turvallisuusneuvoston pysyvien jäsenmaiden vastustuksen vuoksi myös kukaan Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntöön ei otettu ydinaseiden kieltoa. (*McCormack – Robertson, MULR* 1999 s. 665.)

⁵⁰ Kts. tästä edellä s. 42 ss.

⁵¹ *Henzelin*, 2000 s. 370; *Green, International Criminal Law* 1999 s. 366; *Wolfrum, War Crimes* 1996 s. 239–240.

⁵² *Shraga – Zacklin, EJIL* 1994 s. 365.

⁵³ Tapaoikeudellisten sodankäyntirikosten alaa kuvastanee nykyisin selkeimmin Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön 8 artiklan toinen kappale, jossa on luettelo sodankäynnissä kielletyistä teoista. Tämä luettelo perustuu valtaosin vuoden 1907 IV Haagin sopimukseen ja vuoden 1949 Geneven sopimuksiin. 8 artiklan 2 kappaleen a-kohdassa on lueteltu vuoden 1949 Geneven yleissopimusten loukkauksia. Saman kappaleen b-kohdassa on puolestaan lueteltu muita kansainvälisiin selkkauksiin sovellettavan oikeuden ja tapojen loukkauksia. Tämä b-kohtaan otettu laaja luettelo pitää sisällään esimerkiksi tahalliset hyökkäykset siviilihenkilöitä tai siviilikohteita vastaan; tahalliset hyökkäykset avustustehtävissä tai rauhanturvaamistehtävissä toimivia henkilöitä tai eräitä muita niihin liittyviä kohteita vastaan; tahalliset hyökkäykset tietoisena siitä, että hyökkäys aiheuttaisi vahinkoja siviilikohteille tai vakavia ympäristövahinkoja; hyökkäykset puolustamattomiin kaupunkeihin, kyliin ja rakennuksiin; puolustuskyvottomän sotilaan surmaamisen; eräiden lippujen ja tunnusmerkkien väärinkäytön; väestönsiirrot; hyökkäykset tiettyjä uskonnollisia, tieteellisiä, taiteellisia tai hyväntekeväisyystoimintaan liittyviä kohteita vastaan; henkilöiden silpomisen ja alistamisen lääketieteellisiin kokeisiin; petolliset surmaamiset ja haavoittamiset; ilmoitukset, ettei armoa anneta; vihollisen omaisuuden tuhoamisen; ilmoitukset vihamielisen osapuolen kansalaisuutta olevien henkilöiden oikeuksien ja oikeustoimenpiteiden kumoamisesta; pakottamisen osallistumaan sotatoimenpiteisiin omaa maataan vastaan; ryöstämisen; myrkyn ja myrkkymateriaalin käyttämisen; tukehduttavien, myrkyllisten kaasujen ja nesteiden käyttämisen; tietynlaisten luotien käyttämisen; liiallisten vammojen tai tarpeettoman kärsimyksen aiheuttaminen

näin muotoutunut varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia. Tällä perusteella näihin rikoksiin voidaan liittää myös universaalitoimivalta.

Vaikka Haagin oikeuden loukkauksiin liittyvä yksilövastuu ja universaalitoimivalta on tapaoikeudellisella tasolla laajalti hyväksytty, ei tämä ole juurikaan näkynyt sopimusten muotoilussa. Esimerkiksi henkilömiinat kieltävässä sopimuksessa on vain yleinen velvoite ryhtyä tarvittaviin oikeudellisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin, rikosoikeudelliset sanktiot mukaan lukien, sopimuksessa kiellettyjen toimien estämiseksi ja kieltämiseksi⁵⁴. Vastaava yleisluonteinen velvoite on myös bakteriologiset aseet kieltävässä sopimuksessa⁵⁵. Miinojen, ansojen ja muiden taisteluvälineiden käyttöä koskevassa pöytäkirjassa tätä yleistä velvoitetta on täsmennetty. Pöytäkirjassa sopimusvaltioille asetetaan velvollisuus ryhtyä toimenpiteisiin sen varmistamiseksi, että henkilöt, jotka pöytäkirjan velvoitteiden vastaisesti tappavat siviilejä tai tuottavat näille vakavia vammoja saatetaan oikeuden eteen ja heille määrätään rikosoikeudelliset seuraamukset⁵⁶.

ja umpimähkäisten aseiden käyttö tietyin rajoituksin; kunniaa loukkaavat rikokset; raiskauksen, seksuaalisen orjuuden, pakkoprostituution ja pakkoraskauden; siviilihenkilöiden ja vastaavien käyttämisen alueiden suojaamiseksi hyökkäyksiltä; nälkiinnyttämisen käyttämisen sodankäyntimenetelmänä; alle 15-vuotiaiden värväämisen asevoimiin. (art. 8:n 2(b) -kohta). Perussääntöä on kuitenkin pidetty pettymyksenä aseiden sääntelyn osalta. Heikkoutena on pidetty sitä, ettei perussäännössä ole johdonmukaisesti tai kattavasti kielletty tiettyjen aseiden käyttöönottoa sinänsä, vaan enemmänkin on keskitytty aseiden kiellettyihin vaikutuksiin. Perussääntöön ei ole myöskään otettu yleistä kieltoa käyttää aseita, jotka aiheuttavat liiallista vahinkoa tai tarpeetonta kärsimystä. (McCormack – Robertson, *MULR* 1999 s. 664–665.)

⁵⁴ Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction (1997), art. 9 (UNTS No. 35597). Sopimusneuvotteluissa Sveitsi ehdotti universaalitoimivallan sisällyttämistä sopimukseen, mutta konferenssin pitkitymisen estämiseksi omaksuttiin tämä rajoitetumpi toimintamalli. (Kts. tästä *Henzelin*, 2000 s. 369–370.)

⁵⁵ Yleissopimus bakteriologisten (biologisten) ja toksiiniaseiden kehittämisen, tuottamisen ja varastoinnin kieltämiseksi ja niiden hävittämiseksi. (SopS 15/1975), art. 4.

⁵⁶ Tiettyjen sellaisten tavanomaisten aseiden käytön kielloista tai rajoituksista, joiden voidaan katsoa aiheuttavan tarpeettoman vakavia vammoja tai olevan vaikutuksiltaan umpimähkäisiä, tehtyyn yleissopimukseen liittyvä muutettu pöytäkirja miinojen, ansojen ja muiden taisteluvälineiden käyttöä koskevista kielloista tai rajoituksista (II pöytäkirja niin kuin se on muutettu 3 päivänä toukokuuta 1996) (SopS 91/1998) tuli voimaan 3.12.1998 ja sillä on 83 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005). Sopimuksen 14 artiklassa on säädetty kieltämiseen ja rankaisemiseen liittyvistä velvoitteista seuraavasti:

”14 artikla, Pöytäkirjan noudattaminen

1. Korkean sopimuspuolen tulee tehdä kaikki tarvittava, lainsäädännölliset ja muut toimenpiteet mukaan luettuna, estääkseen ja kieltääkseen sen lainkäyttövallan alaisia henkilöitä rikkomasta tätä pöytäkirjaa sekä estääkseen ja kieltääkseen tällaiset rikkomukset sen lainkäyttövaltaan ja valvontaan kuuluvalla alueella.
2. Tämän artiklan 1 kappaleen tarkoittamat toimenpiteet sisältävät asianmukaiset toimenpiteet sen varmistamiseksi, että henkilöille, jotka aseellisen selkkauksen yhteydessä ja vastoin tämän pöytäkirjan määräyksiä tahallisesti tappavat siviilejä tai tuottavat näille vakavia vammoja, määrätään rikosoikeudelliset seuraamukset ja että tällaiset henkilöt saatetaan oikeuden eteen...”

Suomessa kyseisen pöytäkirjan loukkaukset on otettu universaaliperiaatteen alaa määrittävän asetuksen piiriin. (A rikoslain I luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 19 -kohta. Kts. edellä pääjaksossa II av. 148.)

Kulttuuriomaisuuden suojelemista koskevassa sopimuksessa, palkkasotilaiden palkkaamisen, käytön, rahoituksen ja koulutuksen kieltävässä sopimuksessa ja kemiallisten aseiden kieltämisestä ja hävittämistä koskevassa yleissopimuksessa on yksityiskohtaisempaa rikosoikeudelliseen toimivaltaan liittyvää sääntelyä. Tästä syystä nämä sopimukset on jatkossa otettu yksityiskohtaisemmin käsiteltäväksi.⁵⁷

2.2.1 Kulttuuriomaisuuden tuhoamiseen liittyvä toimivalta

Erityisen tärkeäksi katsottu kulttuuriomaisuus on usein joutunut konfliktitilanteissa hyökkäysten ja ryöstötoimien kohteeksi⁵⁸. Tästä syystä kansojen oikeutta kulttuuriperintöönsä on pyritty turvaamaan myös kansainvälisin toimin. Historiallisten muistomerkkien, taideteosten ja uskonnonharjoitukseen käytettyjen paikkojen tuhoaminen on Geneven sopimusten ensimmäisessä lisäpöytäkirjassa tarkoitettu törkeä rikos⁵⁹. Tältä osin näihin rikoksiin ulottuu Geneven sopimusten törkeisiin rikoksiin liitetty erityinen toimivalta, jota on käsitelty edellä⁶⁰. Lisäksi on solmittu erityisesti kulttuuriomaisuuden suojelua koskevia sopimuksia. Yhdistyneiden Kansakuntien kasvatus- tiede- ja kulttuurijärjestön aloitteesta solmittiin vuonna 1954 kulttuuriomaisuuden suojelemista koskeva sopimus⁶¹, jonka tavoitteena on suojella kansojen kulttuuriperinnön kannalta tärkeää omaisuutta aseellisten selkkauksien aikana. Sopimuksessa valtiot ovat sitoutuneet olemaan käyttämättä kulttuuriomaisuutta tai sen välitöntä ympäristöä tarkoituksiin, jotka voisivat saattaa tällaisen omaisuuden hävitykselle tai vahingoittumiselle alttiiksi. Sopimusvaltiot sitoutuvat myös kieltämään, ehkäisemään ja lopettamaan tällaiseen omaisuuteen kohdistuvat varkaus-, ryöstö- ja hävitysteot. Miehitysvalloille on sopimuksessa asetettu erityisiä velvoitteita tällaisen omaisuuden suojelemiseksi. Sopimuksessa on myös säännelty yksityiskohtaisesti sopimuksen alaan kuuluvan omaisuuden merkitsemisestä ja kuljettamisesta.

Sopimuksen 28 artiklassa on asetettu valtioille rikosoikeudellisia velvoitteita. Sopimuksen mukaan valtioilla on velvollisuus ryhtyä rikoslainsäädäntönsä mukaisesti tarpeellisiin toimenpiteisiin sopimusta rikkoneiden tai rikkomiskäskyn antaneiden saattamiseksi rikosoikeudelliseen tai kurinpidolliseen vastuuseen

⁵⁷ Myös Geneven sopimusten I lisäpöytäkirjaan (SopS 82/1980) on otettu eräitä Haagin oikeuden loukkauksia. Geneven sopimuksiin ja niiden I lisäpöytäkirjaan liittyviä toimivaltakysymyksiä on käsitelty edellä (s. 149 ss.).

⁵⁸ Bassiouni – Nafziger, *International Criminal Law* 1999 s. 949.

⁵⁹ Geneven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (I pöytäkirja) art. 85 (SopS 82/1980).

⁶⁰ Kts. edellä s. 149 ss.

⁶¹ SopS 93/1994. Yleisopimus kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen selkkauksen satutuessa tuli voimaan 7.8.1956 ja sillä on 113 osapuolivaltiota (tilanne 29.3.2005).

teoistaan heidän kansalaisuudestaan riippumatta⁶². Bassiouni on katsonut tämän säännöksen nimenomaan sallivan universaalitoimivallan käytön⁶³. Henzelin sen sijaan on pitänyt sopimuksessa omaksuttua toimivaltasääntelyä yksilöimättömänä ja myös heikennyksenä verrattuna vuoden 1949 Geneven sopimuksissa omaksuttuun toimivaltasääntelyyn, koska kulttuuriomaisuuden suojelua koskevassa sopimuksessa sopimusvaltioille ei ole asetettu nimenomaista velvoitetta syyttää tai luovuttaa⁶⁴. Sopimusvaltioita ei ole myöskään velvoitettu muuttamaan lainsäädäntöään niin, että ekstraterritoriaalinen toimivallan käyttö olisi mahdollista⁶⁵.

Kulttuuriomaisuuden suojelua koskevan sopimuksen sääntelyä täydennettiin ja vahvistettiin vuonna 1999 hyväksytyllä pöytäkirjalla⁶⁶. Pöytäkirjassa osapuolivaltiot on velvoitettu säätämään rangaistaviksi teoiksi eräät kulttuuriomaisuuteen kohdistuvat hyökkäykset, tuhoamistoimet ja anastukset sekä tällaisen omaisuuden käyttämisen sotilaallisessa tarkoituksessa. Pöytäkirjassa on säädetty myös toimivallasta⁶⁷. Pöytäkirja velvoittaa jäsenvaltiot ulottamaan toimivaltansa

⁶² Yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen selkkauksen sattuessa (SopS 93/1994) art. 28:

”Rangaistukset.

Sopimuspuolet sitoutuvat ryhtymään rikoslainsäädäntönsä mukaisesti kaikkiin tarpeellisiin toimenpiteisiin tätä yleissopimusta rikkoneiden tai sen rikkomista tarkoittavan käskyn antaneiden saattamiseksi rikosoikeudelliseen tai kurinpidolliseen vastuuseen näiden kansallisuuteen katsomatta.”

⁶³ Bassiouni, *VJIL* 2001–2002 s. 131.

⁶⁴ Henzelin, 2000 s. 357.

⁶⁵ Reidams, 2003 s. 57.

⁶⁶ Toinen pöytäkirja Haagin vuoden 1954 yleissopimukseen kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen selkkauksen sattuessa (SopS 152/2004). Pöytäkirja tuli voimaan 9.3.2004 ja sillä on 28 osapuolivaltiota (tilanne 29.3.2005).

⁶⁷ art. 16:

”Jurisdiction

1. Without prejudice to paragraph 2, each Party shall take the necessary legislative measures to establish its jurisdiction over offences set forth in Article 15 in the following cases:

a. when such an offence is committed in the territory of that State;
b. when the alleged offender is a national of that State;
c. in the case of offences set forth in Article 15 sub-paragraphs (a) to (c), when the alleged offender is present in its territory.

2. With respect to the exercise of jurisdiction and without prejudice to Article 28 of the Convention:

a. this Protocol does not preclude the incurring of individual criminal responsibility or the exercise of jurisdiction under national and international law that may be applicable, or affect the exercise of jurisdiction under customary international law;
b. Except in so far as a State which is not Party to this Protocol may accept and apply its provisions in accordance with Article 3 paragraph 2, members of the armed forces and nationals of a State which is not Party to this Protocol, except for those nationals serving in the armed forces of a State which is a Party to this Protocol, do not incur individual criminal responsibility by virtue of this Protocol, nor does this Protocol impose an obligation to establish jurisdiction over such persons or to extradite them.”

pöytäkirjassa tarkoitettuihin tekoihin, jotka on tehty sen alueella tai joiden tekijä on sen kansalainen. Lisäksi valtiot velvoitetaan ulottamaan toimivaltansa eräisiin vakavimpiin pöytäkirjassa tarkoitettuihin tekoihin silloin, jos teosta epäilty henkilö on sen alueella. Näitä vakavimpia tekoja ovat hyökkäykset sopimuksen nojalla tehostettua suojelua nauttivaa omaisuutta vastaan sekä tällaisen tehostetusti suojellun omaisuuden tai sen välittömän ympäristön käyttäminen sotilastoimien tukena⁶⁸. Lisäksi tämä toimivaltamääräys koskee laajamittaista kulttuuriomaisuuden tuhoamista, olipa sen kohteena mikä tahansa sopimuksessa tai pöytäkirjassa tarkoitettu omaisuus. Pöytäkirjaan otettua pelkästään tekijän läsnäoloon perustuvaa toimivaltaa on pidetty ilmauksena universaaliperiaatteesta⁶⁹. Pöytäkirjan toimivaltamääräys on kuitenkin rajattu vain sopimusosapuolia koskeväksi, sillä toimivaltaa ei pöytäkirjan mukaan tarvitse ulottaa sellaisiin henkilöihin, jotka eivät ole sopimusosapuolivaltion kansalaisia tai tällaisen valtion asevoimien palveluksessa.

Ainakaan toistaiseksi kansallisissa laeissa ei yleensä ole säädetty kulttuuriomaisuuden suojeluun liittyvästä universaalitoimivallasta⁷⁰, mikä johtunee siitä, että kulttuuriomaisuuden suojelua koskevan sopimuksen toimivaltamääräykset ovat varsin yleisluontoisia ja pöytäkirjan yksityiskohtaisemmat määräykset ovat tulleet voimaan vasta keväällä 2004.

2.2.2 Palkkasotilaiden käyttöön, rahoitukseen ja kouluttamiseen liittyvä toimivalta

Useimmista kansainvälisen rikosoikeuden alaan kuuluvista sopimuksista poiketen palkkasotilaiden käyttöön, rahoitukseen ja kouluttamiseen liittyviä sopimuksia ei ole solmittu ensisijaisesti länsimaiden intressien toteuttamiseksi, vaan aloite palkkasotilaiden käytön kieltämiselle on tullut erityisesti Afrikan valtioilta. Afrikassa palkkasotilaat on yhdistetty rasismiin ja siirtomaavaltaan,

Toimivaltasäännöstä on täydennetty 17 artiklaan otetulla velvoitteella luovuttaa tai syyttää:

”Prosecution

1. The Party in whose territory the alleged offender of an offence set forth in Article 15 sub-paragraphs 1 (a) to (c) is found to be present, shall if it does not extradite that person, submit, without exception whatsoever and without undue delay, the case to its competent authorities, for the purpose of prosecution, through proceedings in accordance with its domestic law or with, if applicable, the relevant rules of international law...”

⁶⁸ Sopimuksen on otettu määräykset tällaisen tehostetun suojelun myöntämisestä kulttuuriomaisuudelle (art. 11). Tehostetun suojelun edellytyksenä on, että kyseinen omaisuus on ihmiskunnan erittäin tärkeää kulttuuriperintöä. Lisäksi kyseistä omaisuutta tulee suojella myös kansallisin toimin, eikä sitä saa käyttää sotilastarkoituksiin tai sellaisten tarkoitusten peittämiseen (art. 10).

⁶⁹ Bassiouni – Nafziger, *International Criminal Law* 1999 s. 959–960.

⁷⁰ Tosin esimerkiksi Saksassa ainakin eräät tämän sopimuksen säätelemät teot kuuluvat kansainvälisiin rikoksia koskevan rikoslain (*Völkerstrafgesetzbuch*) piiriin ja ovat siten universaalitoimivallan alaisia.

minkä vuoksi joukkojen käyttö on pyritty kieltämään ja kriminalisoimaan.⁷¹ Afrikan yhtenäisyysjärjestössä OAU:ssa hyväksyttiin vuonna 1977 kansainvälinen sopimus, jonka tavoitteena oli palkkasoturitoiminnan lopettaminen Afrikassa⁷². Sopimuksessa osapuolivaltioille asetetaan velvollisuus säätää rangaistaviksi palkkasotilaiden käyttö, värväminen, rahoittaminen, varustaminen, kouluttaminen ja vastaavat toimet. Sopimuksessa on omaksuttu aut dedere aut iudicare-periaate, eli valtiot on velvoitettu luovuttamaan tai syyttämään, jos tällaisesta rikoksesta epäilty henkilö tavoitetaan sen alueelta⁷³.

Yhdistyneet Kansakunnat hyväksyi vuonna 1989 palkkasotilaiden palkkaamisen, käytön, rahoituksen ja kouluttamisen kieltävän sopimuksen⁷⁴. Tässä sopimuksessa palkkasotilailla tarkoitetaan henkilöitä, jotka on palkattu taistelemaan ulkomailla aseellisessa konfliktissa tai osallistumaan hallituksen kumoamiseksi tai alueellisen riippumattomuuden poistamiseksi tehtyihin väkivallantekoihin ja jotka toimivat pääasiassa yksityisen voiton saamiseksi, eivätkä ole osa vihollisuuksiin osallistuvan valtion virallisia sotajoukkoja. Sopimuksessa palkkasotilaiden palkkaaminen, käyttö, rahoitus ja kouluttaminen on katsottu rikoksiksi ja valtiot on velvoitettu kriminalisoimaan nämä teot. Sopimuksessa on säädetty alueperiaatteesta ja lippuperiaatteesta, mutta valtiot on myös velvoitettu ulottamaan toimivaltansa näihin tekoihin silloin, kun tekijä on tietyn valtion alueella, eikä tämä valtio luovuta häntä toimivaltaiseen valtioon. Valtioille on siis asetettu velvoite luovuttaa tai syyttää näistä teoista. Sopimuksessa on myös määräys, ettei se sulje pois kansallisen lain nojalla harjoitettua toimivaltaa.⁷⁵ Toi-

⁷¹ Henzelin, 2000 s. 361–363. Goldstein, *International Criminal Law* 1999 s. 439–441.

⁷² OAU Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa (UNTS No. 25573) tuli voimaan 22.4.1985. Sopimuksen on ratifioinut 25 valtiota (tilanne 13.5.2005).

⁷³ art. 8:

”Jurisdiction

Each contracting State shall undertake to take such measures as may be necessary to punish, in accordance with the provisions of Article 7, any person who commits an offence under Article 1 of this Convention and who is found on its territory if it does not extradite him to the State against which the offence has been committed.”

⁷⁴ International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries, 4. December 1989 (UNTS No. 37789). Sopimus tuli voimaan 20.10.2001. Sopimuksella on 26 osapuolivaltiota. (tilanne 12.5.2005). Suomi ei ole liittynyt tähän sopimukseen.

⁷⁵ art. 9:

”1. Each State Party shall take such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over any of the offences set forth in the present Convention which are committed:

a) In its territory or on board a ship or aircraft registered in that State;
b) By any of its nationals or, if that State considers it appropriate, by those stateless persons who have their habitual residence in that territory.

2. Each State shall likewise take such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over the offences set forth in articles 2, 3 and 4 of the present Convention in cases where the alleged offender is present in its territory and it does not extradite him to any of the States mentioned in paragraph 1 of this article.

3. The present Convention does not exclude any criminal jurisdiction exercised in accordance with national law.”

mivaltasääntely aut dedere aut iudicare -velvoitteineen muistuttaa terrorismin vastaisissa sopimuksissa omaksuttua sääntelyä. Lentokonekaappauksia koskeva Haagin sopimus onkin ollut yhtenä mallina palkkasotilaita koskevan sopimuksen toimivaltasääntelylle⁷⁶.

Vaikka sopimuksessa omaksutun aut dedere aut iudicare -velvoitteen voidaan katsoa vähintäänkin oikeuttavan sopimusvaltiot universaalitoimivallan käyttöön, ei palkkasoturien palkkaamista, käyttöä, rahoitusta tai koulutusta ole kansallisissa laeissa yleensä erikseen säädetty universaalitoimivallan alaiseksi eikä useinkaan edes kriminalisoitu omana rikoksenaan.

2.2.3 Kemiallisten aseiden kiellon rikkomisiin liittyvä toimivalta

Useimmista perinteisistä aseista poiketen kemialliset aseet ovat alttiita olosuhteille ja voivat tuulen, lämpötilan ja muiden vastaavien tekijöiden vuoksi vaikuttaa ennustamattomasti henkilöihin kaukanakin taistelualueelta.⁷⁷ Kemiallisten aseiden vakavien ja osin ennustamattomien vaikutusten vuoksi näiden aseiden käyttöä on pyritty kansainvälisellä tasolla rajoittamaan⁷⁸. Vuonna 1993 Geneven aseidenriisuntakonferenssissa päästiin lopulta vuosikymmeniä kestäneiden

art. 12:

”The State Party in whose territory the alleged offender is found shall, if it does not extradite him, be obliged, without exception whatsoever and whether or not the offence was committed in its territory, to submit the case to its competent authorities for the purpose of prosecution through proceedings in accordance with the laws of that State. Those authorities shall take their decision in the same manner as in the case of any other offence of a grave nature under the law of that State.”

⁷⁶ Henzelin, 2000 s. 364–365. Aut dedere aut iudicare -velvoitteen tulkinnan osalta kts. edellä s. 113 ss. Lentokonekaappauksia koskevaa Haagin sopimusta ja muita terroristisia tekoja koskevia sopimuksia käsitellään jäljempänä luvussa 4.

⁷⁷ Kellman, *International Criminal Law* 1999 s. 498–499. Biologisilla aseilla on vastaavia, vaikka ehkä vielä vaikeammin ennustettavia ja kontrolloitavia vaikutuksia. (Kellman, *International Criminal Law* 1999 s. 499.)

⁷⁸ Ensimmäisessä Haagin rauhankonferenssissa vuonna 1899 laadittiin kemiallisten ja myrkyllisten aineiden käyttöä koskeva sitova julistus. Tämän julistuksen sisältö vahvistettiin vuoden 1907 Haagin rauhankonferenssissa ja myrkyllisten aseiden käyttökielto otettiin maasodan lakeja ja tapoja koskevaan ohjesääntöön (SopS 11/1924). Vuonna 1925 hyväksyttiin Kansainliitossa Geneven pöytäkirja tukehduttavien, myrkyllisten tai muiden samankaltaisten kaasujen sekä bakteriologisten keinojen käytön kiellosta sodassa (SopS 23/1929). Vuoden 1925 pöytäkirjan laatiminen oli seurausta ensimmäisen maailmansodan aikaisista kokemuksista. Geneven pöytäkirjaan liittyi kuitenkin merkittäviä puutteita. Pöytäkirja kieltää valtioilta kemiallisten aseiden käytön, mutta se ei kiellä kemiallisten aseiden hallussapitoa tai kehittämistä. Pöytäkirja ei myöskään sisällä mekanismeja sen täytäntöönpanon valvomiseksi sopimusvaltioissa. Valtiot myös tekivät kyseiseen sopimukseen runsaasti varauksia. Eräät valtiot esimerkiksi ilmoittivat soveltavansa pöytäkirjaa vain sellaisten taisteluosapuolten suhteen, jotka ovat myös allekirjoittaneet kyseisen sopimuksen ja monet valtiot varasivat itselleen oikeuden käyttää myrkyllisiä kaasuja vastatoimena. (Green, *International Criminal Law* 1999 s. 368, 485; HE 247/1994 vp. s. 4; Prop. 1992/93:181 s. 5.)

neuvottelujen jälkeen yksimielisyyteen kemiallisten aseiden kehittämisen, tuotannon, varastoinnin ja käytön kieltämisestä sekä niiden hävittämisestä koskevasta yleissopimuksesta^{79, 80} Sopimus kieltää kemiallisten aseiden kehittämisen, tuotannon, varastoinnin ja käytön sekä määrää kaikki olemassa olevat kemialliset aseen hävitettäväksi. Sopimuksen tavoitteena on siis kokonaisen aseluokan hävittäminen.⁸¹ Kemiallisten aseiden kiellon vahvistamiseksi sopimukseen on otettu kansainvälinen valvontamekanismi, ja sopimuksessa on annettu määräyksiä myös täytäntöönpanosta kansallisella tasolla. Sopimus yhdistää kansainvälisen rikosoikeuden periaatteita ja hallinto-oikeudellisia täytäntöönpanon muotoja asekontrolliin.⁸²

Sopimuksen VII artikla sisältää määräykset kansallisista toimista sopimuksen täytäntöön panemiseksi. Sopimusvaltioiden tulee kieltää luonnollisia ja oikeushenkilöitä ryhtymästä toimintaan, joka on yleissopimuksen mukaan kielletty. Sopimus velvoittaa osapuolivaltiot myös ulottamaan rangaistussäännöksensä koskemaan tekopaikasta riippumatta kaikkia sopimuksessa kiellettyjä toimia silloin, kun tekijänä on kyseisen valtion kansalainen.⁸³ Yleissopimus ei siis edellytä

⁷⁹ Kemiallisten aseiden kehittämisen, tuotannon, varastoinnin ja käytön kieltämisestä sekä niiden hävittämisestä tehty yleissopimus (SopS 19/1997) tuli voimaan 29.4.1997. Sopimuksella on 168 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

⁸⁰ Neuvottelut Geneven pöytäkirjan sisältämiä tiukemmista kemiallisten aseiden kehittämistä, tuotantoa ja varastointia koskevista kielloista alkoivat 1960-luvun lopulla. Neuvottelut saivat lisävauhtia 1980-luvulla, jolloin Irak käytti kemiallisia aseita paitsi Irania, myös omia kansalaisiaan vastaan (*Kellman, International Criminal Law 1999* s. 501). Viime vaiheessa sopimuksen syntyä vauhdittivat vuonna 1991 Irakin uhkaukset kemiallisten aseiden käytöstä Persianlahden sodassa. (*HE 247/1994 vp.* s. 7–8.)

⁸¹ *HE 247/1994 vp.* s. 4; *Prop. 1992/93:181* s. 4.

⁸² *Kellman, International Criminal Law 1999* s. 504.

⁸³ Kemiallisten aseiden kehittämisen, tuotannon, varastoinnin ja käytön kieltämisestä sekä niiden hävittämisestä koskeva yleissopimus (SopS 19/1997), VII Artikla:

”Kansalliset täytäntöönpanotoimet. Yleissitoumukset.

1. Jokainen sopimusvaltio ryhtyy valtiosääntönsä edellyttämien menettelyjen mukaisesti tarvittaviin toimenpiteisiin pannakseen täytäntöön sille tästä sopimuksesta aiheutuvat velvoitteet. Erityisesti se

a) kieltää luonnollisia ja oikeushenkilöitä alueellaan tai muualla sen kansainvälisen oikeuden mukaisen lainkäyttövallan alaisuudessa suorittamasta tekoja, joihin sopimusvaltio ei tämän sopimuksen mukaan saa ryhtyä, sekä säätää tällaisia tekoja koskevan rikoslainsäädännön,

b) ei salli mitään sellaisia tekoja, jotka on kielletty tämän yleissopimuksen sopimusvaltiolta, millään sen valvonnassa olevalla alueella, ja

c) ulottaa a kohdan perusteella säätämänsä rikoslainsäädännön käsittämään tekopaikasta riippumatta kaikki toimet, jotka on kielletty tämän yleissopimuksen sopimusvaltioilta, kun tekijänä on luonnollinen henkilö, jolla on kansainvälisen oikeuden mukaan sen kansalaisuus.

2. Jokainen sopimusvaltio toimii yhteistyössä muiden sopimusvaltioiden kanssa ja tarjoaa soveliaista oikeusapua varmistukseksi 1 kappaleen mukaisen velvoitteiden toteuttamisen.

3. Jokainen sopimusvaltio osoittaa pannessaan täytäntöön tästä sopimuksesta aiheutuvia velvoitteita ensisijaista huomiota ihmisten turvallisuuden suojaamiseen ja ympäristönsuojeluun ja toimii tässä tarkoituksessa sopivalla tavalla yhteistyössä muiden sopimusvaltioiden kanssa.”

universaalitoimivallan ulottamista kemiallisen aseiden kiellon rikkomiseen, vaan sopimuksessa on säädetty vain alueperiaatteen ja aktiivisen persoonallisuusperiaatteen soveltamisesta. Sopimuksessa ei ole asetettu velvoitetta luovuttaa tai syyttää sen rikkomiseen syyllistyneitä henkilöitä.⁸⁴

Suomessa kemiallisen aseiden kiellon rikkominen on otettu universaaliperiaatteen alaa määrittävään asetukseen⁸⁵. Esitöissä universaaliperiaatteen soveltaminen katsottiin perustelluksi ainakin vakavimpien kemiallisen aseiden kiellon rikkomisten osalta. Aktiivinen persoonallisuusperiaate ei olisi kaikissa tapauksissa täyttänyt yleissopimuksen velvoitteita, koska kyseinen periaate edellyttää Suomessa kaksoisrangaistavuutta.⁸⁶

Vastaavia argumentteja universaalitoimivallan käytön puolesta on esitetty myös Ruotsissa. Myös ruotsalaisessa lainvalmistelussa lähtökohtana oli se, että tällaisista teoista tulee voida tuomita tekopaikan lainsäädännöstä riippumatta. Ruotsissa annetussa hallituksen esityksessä katsottiinkin, ettei toimivaltaa ollut aiheellista rajata vain Ruotsin kansalaisten tekemiin tekoihin, vaikka tällainen sääntely olisikin täyttänyt sopimuksen asettamat vähimmäisvaatimukset. Toimivaltasääntelyn systematiikan kannalta ei pidetty myöskään järkevänä omaksua tekopaikasta ja tekopaikan lainsäädännöstä riippumatonta toimivaltaa vain Ruotsin kansalaisiin rajatussa muodossa.⁸⁷ Tästä syystä universaaliperiaate ulotettiin koskemaan myös kemiallisten aseiden tai miinojen hallussapitoa (L1994:119)^{88, 89} Ruotsin toimivaltasääntöjen uudistusehdotuksessa tästä lähtökohdasta on poikettu, eikä kemiallisen aseiden tai miinojen luvattomaan hallussapitoon ole enää liitetty universaalitoimivaltaa. Muutoksen käytännön vaikutukset olisivat kuitenkin vähäiset ainakin asekieltosopimusten osapuolivaltioiden välisissä suhteissa. Ehdotuksen mukaan näiden rikosten yhteydessä ei nimittäin vaadittaisi kaksoisrangaistavuutta, joten niistä voitaisiin tuomita sijaislainkäytön periaatteen nojalla tekopaikan laista riippumatta.⁹⁰

Saksassa biologisten ja kemiallisten aseiden käyttö on säädetty rangaistavaksi varsinaisia kansainvälisiä rikoksia koskevan lain kiellettyjä sodankäynnin välineitä koskevassa 12 pykälässä. Näihin rikoksiin liittyy universaalitoimivalta,

⁸⁴ Henzelin onkin kuvannut sopimuksen toimivaltasääntelyä minimalistiseksi (*Henzelin, 2000 s. 366–367.*)

⁸⁵ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 13 -kohta (kts. edellä pääluvussa II av. 148).

⁸⁶ HE 247/1994 vp. s. 20–21.

⁸⁷ Prop. 1992/93:181 s. 27–28; Prop. 1993/94:120 s. 44–45, 57, 61.

⁸⁸ BrB 2:3:

”För brott som begåtts utom riket dömes även i annat fall än som avses i 2 § efter svensk lag och vid svensk domstol,

...

6. om brottet är ... olovlig befattning med kemiska vapen, olovlig befattning med minor...”

⁸⁹ Kts. Prop. 1992/93:181 s. 27–28; Prop. 1993/94:120 s. 44–45, 57, 61; Holmberg – Hult – Leijonhufvud – Wennberg, 1995 s. 96; Asp – Samuelsson, *Straffprocessrätt* 1995 s. 60.

⁹⁰ SOU 2002:98 s. 37–38, 173, 175–180, 311, 408–414.

kuten muihinkin kyseisessä laissa kriminalisoituihin tekoihin⁹¹. Isossa-Britanniassa kemiallisiin aseisiin liittyvät toimet, kuten tällaisten aseiden käyttö, hallussapito ja valmistus, on kielletty puolestaan omassa laissaan⁹², samoin kuin vastaavat biologisiin aseisiin liittyvät toimet⁹³. Molemmissa Ison-Britannian laeissa on omaksuttu ekstraterritoriaalinen toimivalta kansalaisten ulkomailla tekemien rikosten osalta, mutta ei kuitenkaan universaalitoimivaltaa.

2.3 KANSAINVÄLISET RIKOSTUOMIOISTUIMET TOIMIVALTASÄÄNTELYN SELKIYTTÄJINÄ IHMISYYTTÄ VASTAAN TEHDYISSÄ RIKOKSISSA

Myös ihmisyyttä vastaan tehdyt rikokset muodostavat keskeisen kansainvälisten rikosten ryhmän. Nämä rikokset eivät kuitenkaan ole olleet edes siinä määrin selkeä kategoria kuin vuoden 1949 Geneven sopimuksissa määritellyt törkeät rikokset⁹⁴. Erillistä ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia koskevaa sopimusta ei ole saatu aikaan, ja siksi kansainvälisten rikostuomioistuinten perussäännöt ovatkin olleet keskeisessä asemassa ihmisyyden vastaisia rikoksia määritettäessä.⁹⁵ Tämä rikoskategoria otettiin uutuutena Nürnbergin ja Tokion peruskirjoihin⁹⁶. Miehitetyllä alueella tapahtunut vaino oli jo perinteisesti sotarikos, mutta ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten myötä tulivat Nürnbergin sotarikostuomioistuimen toimivallan piiriin myös Saksan juutalaisia vastaan tehdyt julmuudet. Voidaankin katsoa, että alun perin ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten ryhmä

⁹¹ Kts. edellä s. 127, 152.

⁹² Chemical Weapons Act 1996

⁹³ Biological Weapons Act 1974.

⁹⁴ Kts. Geneven sopimusten törkeistä rikoksista edellä s. 147 ss.

⁹⁵ Bassiouni, *International Criminal Law* 1999 s. 521; McCormack – Robertson, *MULR* 1999 s. 651; Green, *FYBIL* 1991 s. 183; Oehler, 1983 s. 640. Ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten määrittelyssä on ollut merkitystä myös Yhdistyneiden Kansakuntien Kansainvälisen oikeuden toimikunnassa tehdyllä työllä. Ihmiskunnan rauhaa ja turvallisuutta koskevan säännöstöehdotuksen vaikutus onkin selvästi havaittavissa Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä olevaa rikosmääritelmää tarkasteltaessa. (Kts. *YILC*, 1996 s. 47.)

⁹⁶ Versailles'n sopimukseen ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia ei otettu Yhdysvaltojen vastustuksen vuoksi. (Bassiouni, *International Criminal Law* 1999 s. 537–539). Nürnbergin tuomioistuimen peruskirjassa (UNTS No. 251) rikokset ihmisyyttä vastaan muotoiltiin ensimmäisen keran positiivisessa kansainvälisessä oikeudessa. (Bassiouni, *International Criminal Law* 1999 s. 522.) Nürnbergin tribunaalin perussäännössä (art. 6) nämä rikokset määriteltiin seuraavasti: "... (c) Crimes against humanity: Namely, murder, extermination, enslavement, deportation, and other inhumane acts committed against any civilian population, before or during the war, or persecutions on political, racial or religious grounds in execution of or in connection with any crime within the jurisdiction of the Tribunal, whether or not in violation of the domestic law of the country where perpetrated...". Tokion tribunaalin peruskirjan 5 artiklassa ihmisyyttä vastaan tehdyt rikokset määriteltiin samoin kuin Nürnbergin tuomioistuimen peruskirjassa tosin sillä poikkeuksella, ettei Tokion tribunaalin peruskirjassa viitattu uskontoon kiellettynä syrjintäperusteena.

oli eräänlainen sotarikosten laajennus⁹⁷, jonka perusteella voitiin syyttää myös valtion sisäisestä politiikasta⁹⁸. Edellytyksenä kuitenkin oli, että tällainen toiminta oli yhteydessä rauhaa vastaan tehtyihin rikoksiin tai sotarikoksiin. Uuden rikoskategorian kehittäminen muutti käsityksiä kansallisvaltion asemasta, yksilön asemasta kansallisvaltiossa ja humanisuudesta minimistandardina.⁹⁹

Nürnbergissä sotarikokset ja hyökkäyssota olivat etualalla ja ihmisyyttä vastaan tehdyistä rikoksista rangaistiin vain näiden rikosten yhteydessä. Ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia pidettiin joko osana sotarikoksia tai erillisinä rikoksina, jotka olivat sidoksissa sodankäyntiin.¹⁰⁰ Tässä suhteessa on kuitenkin tapahtunut merkittävää kehitystä Nürnbergin jälkeen. Esimerkiksi Ruanda-tribunaalin perustamiskirjassa ei ihmisyyttä vastaan tehdyiltä rikoksilta enää vaadita yhteyttä aseelliseen konfliktiin. Jugoslavia-tribunaalin perustamiskirjassa oli tämä rajoittava yhteys, mutta Jugoslavia-tuomioistuin on käytännössään vahvistanut ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten itsenäisyyden¹⁰¹. Myöskään pysyvän Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä ei edellytetä yhteyttä sotarikoksiin tai rikoksiin rauhaa vastaan, mutta teon edellytetään kuitenkin tapahtuneen osana siviiliväestöön kohdistuvaa laajamittaista tai järjestelmällistä hyökkäystä. Tässä suhteessa perussääntö on epäilemättä vaikutusvaltainen ilmaus voimassa olevasta kansainvälisestä oikeudesta¹⁰².

⁹⁷ *Gil Gil*, ZStW 2000 s. 386. Myös Geneven sopimusten törkeät rikokset pitävät sisällään eräitä ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia, mutta ne soveltuvat vain tiettyissä oloissa ja tiettyjä suojeltuja henkilöitä vastaan tehtyihin rikoksiin. (*Bassiouni*, *International Criminal Law* 1999 s. 522–523, 575.)

⁹⁸ Taustalla oli ihmisoikeusajattelussa tapahtunut muutos, minkä seurauksena ihmisoikeuksien kansainvälisoikeudellinen suojelu ulotettiin myös valtion omiin kansalaisiin. Kts. tästä edellä s. 48 ss.

⁹⁹ *Röling*, *Treatise* 1973 s. 591–592; *Green*, *International Criminal Law* 1999 s. 369. Tosin vielä Nürnbergin tuomioistuimen käytännössäkään ei täysin selkeästi asetettu rajoja sille, miten valtio saa kohdella kansalaisiaan, vaan vedottiin Saksan kansallisen oikeuden säännöksiin tai ei-saksalaisten uhrien olemassaoloon perustana kansainväliselle puuttumiselle. Onkin katsottu, etteivät Nürnbergin ratkaisut täysin selvästi vahvistaneet sitä periaatetta, että yksilöä tulee myös rikosoikeudellisesti suojella oman hallituksensa väärinkäytöksiä vastaan. (*Derby*, *International Criminal Law* 1999 s. 720.)

¹⁰⁰ *IMT*, *Judgment and Sentences*, *AJIL* 1947 s. 249; *Bassiouni*, *Treatise* 1973 s. 523; *Werle*, ZStW 1997 s. 815. Vaadittaessa sitä, että ihmisyyttä vastaan tehdyt rikokset oli tehty sotarikosten yhteydessä, taustalla oli erityisesti pyrkimys legaliteettiperiaatteen asettamien vaatimusten täyttämiseen. Nürnbergin tuomioistuimen peruskirjaa laadittaessa sotarikokset olivat jo vakiintuneet kansainvälisten rikosten kategoria ja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten ryhmä pyrittiin oikeutamaan liittämällä se sotarikosten yhteyteen. (*Bassiouni*, *International Criminal Law* 1999 s. 523. Kts. myös *McCormack – Robertson*, *MULR* 1999 s. 652.)

¹⁰¹ Tuomioistuimen käytännöstä kts. *ICTY Tadic*, 1995. Perussäännössä asetettu yhteysvaatimus ei tosin olisi kovinkaan ongelmallinen Balkanilla tehtyjen rikosten suhteen, koska nämä rikokset ovat selkeästi olleet yhteydessä aseelliseen konfliktiin. (*McCormack – Robertson*, *MULR* 1999 s. 653.)

¹⁰² *McCormack – Robertson*, *MULR* 1999 s. 653. Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä (SopS 56/2002) rikokset ihmisyyttä vastaan onkin ensimmäistä kertaa kattavasti määritelty kansainvälisessä sopimuksessa (art. 7). (*HE* 161/2000 vp. s. 8.)

Sotarikoksista poiketen ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin on yleensä liitetty jonkinlaisen laajamittaisuuden vaatimus. Esimerkiksi Nürnbergin peruskirjassa edellytetään laajamittaisuutta (*vast scale*), joukkotuhontasopimuksessa puolestaan kohdistumista ryhmää vastaan, Jugoslavia-tribunaalin peruskirjassa kohdistumista siviiliväestöä vastaan ja Ruanda-tribunaalin peruskirjassa teon kuulumista osaksi systemaattista hyökkäystä siviiliväestöä vastaan.¹⁰³ Myös pysyvän Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä edellytetään teon tapahtuneen siviiliväestöön kohdistuneen laajan ja systemaattisen hyökkäyksen yhteydessä. Ihmisyyttä vastaan tehtyjen tekojen erityinen paheksuttavuus liittyykin juuri siihen, että teot kohdistuvat kokonaisia ihmisryhmiä vastaan.¹⁰⁴ Vasta silloin, kun tämä edellytys täyttyy, on kansainvälinen puuttuminen oikeutettua sillä perusteella, että toiminta loukkaa tai vaarantaa kansainvälistä järjestystä¹⁰⁵.

Ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten yhteydessä universaalitoimivallan käyttö on epäilemättä perusteltavissa. Laajan toimivallan tarve johtuu toisaalta jo edellä mainitusta tekojen laajamittaisuudesta ja toisaalta valtion tai sen orgaanien osallisuudesta näihin rikoksiin.¹⁰⁶ Materiaaliselta kannalta arvioiden universaaliperiaatteen käytölle on siksi näissä rikoksissa selkeitä perusteita. Ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin liittyvästä toimivallasta on sopimusmääräyksiä kuitenkin vain siltä osin, kuin rikokset ovat Geneven sopimuksissa tai niiden lisäpöytäkirjoissa mainittuja tai kyse on joukkotuhonnasta tai kidutuksesta¹⁰⁷. On kuitenkin mahdollista, että tapaoikeus oikeuttaa universaalitoimivallan käytön Nürnbergin perussäännössä käsitellyissä rikoksissa. Ainakin osa ihmisyyttä vastaan tehdyistä rikoksista onkin katsottu varsinaisiksi kansainvälisen oikeuden vastaisiksi rikoksiksi tai *jus cogens* -rikoksiksi, jotka ovat rangaistavia suoraan tapaoikeuden nojalla ja joihin liittyy aina myös universaalitoimivalta¹⁰⁸.

Ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin on liitetty universaaliperiaate myös eräiden valtioiden kansallisessa lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä. Esimerkiksi Saksassa rikokset ihmisyyttä vastaan kuuluvat varsinaisia kansainvälisen

¹⁰³ Kts. laajamittaisuuden vaatimuksesta myös *Sandoz, International Criminal Law* 1999 s. 407 ja *Meron, AJIL* 1995 s. 557. Bassiouni on arvostellut tällaisia laajamittaisuuden vaatimuksia mm. niiden epätäsmällisyyden perusteella (*Bassiouni, International Criminal Law* 1999 s. 579–581).

¹⁰⁴ *Jescheck, 1952* s. 363; *Jescheck, Strafrecht* 1980 s. 514.

¹⁰⁵ *Gil Gil, ZStW* 2000 s. 386.

¹⁰⁶ *Bassiouni, International Criminal Law* 1999 s. 578–579.

¹⁰⁷ Geneven sopimukseen ja niiden lisäpöytäkirjoihin perustuvia kansainvälisiä rikoksia on käsitelty edellä luvussa 2.1. Joukkotuhontaa ja kidutusta käsitellään puolestaan jäljempänä luvussa 3.

¹⁰⁸ Kts. esim. *Meron, EJIL* 1998 s. 29; *Bassiouni, International Criminal Law* 1999 s. 577; *Joyner, LCP* 1996 s. 166–172; *Kamminga, HRQ* 2001 s. 946. Ihmisyyttä vastaan tehdyt rikokset on katsonut universaaliperiaatteen piiriin kuuluviksi myös esimerkiksi tuomari Toohey Australiassa Polyukhovich-tapauksen yhteydessä antamassaan lausumassa (*Polyukhovich, C.L.R.* 1991, s. 661–677, 690) samoin kuin tuomari Koroma Kansainvälisessä tuomioistuimessa ratkaistun Congo v. Belgium tapauksen yhteydessä (*Congo v. Belgium, 2002. Separate opinion of Judge Koroma*). Kts. myös *Tupamäki, 1999* s. 355–356; *HE 1/1996 vp.* s. 23; *Strafkräftslig jurisdiktion i Norden, 1992* s. 54; *Princeton Principles, 2001* s. 29–47.

oikeuden vastaisia rikoksia koskevan lain piiriin. Tässä laissa universaaliperiaate on ulotettu myös ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin¹⁰⁹. Norjan uusissa toimivaltasäännöksissä ihmisoikeusloukkaukset mainitaan tekoina, joiden yhteydessä ei edellytetä kaksoisrangaistavuutta¹¹⁰. Myös Kanadan *Crimes against Humanity and War Crimes Act* kattaa ihmisyyttä vastaan tehdyt rikokset, mutta kuten edellä Geneven rikosten käsittelyn yhteydessä on todettu, tässä laissa omaksuttu ekstrasitoriaaalinen toimivalta edellyttää teolta, tekijältä tai uhrilta liittymää Kanadaan¹¹¹. Ruotsin voimassa olevassa laissa ei ole erityistä ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten tunnusmerkistöä, mutta uudistusehdotuksessa nämä rikokset on ehdotettu otettavaksi uuteen kansainvälisiä rikoksia koskevaan lakiin ja samalla niihin on ehdotettu ulotettavaksi universaalitoimivalta¹¹².

Ranskan lain mukaan entisen Jugoslavian tai Ruandan alueella tehdyt, kansainvälisten tribunaalien toimivaltaan kuuluvat ihmisyyden vastaiset rikokset ovat Ranskan tuomioistuinten toimivallassa, jos tekijä oleskelee Ranskassa. Sen sijaan yleisesti missä tahansa tehtyihin ihmisyyden vastaisiin rikoksiin ulottuvaa universaalitoimivaltaa Ranskan laki ei tunne.¹¹³ Yhdysvalloissa universaalitoimivallan soveltuminen ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin on vahvistettu *Demjanjuk v. Petrovsky* -tapauksessa, jossa oli kyse Demjanjukin luovuttamisesta Israeliin vastaamaan syytteisiin toisen maailmansodan aikaisista ihmisyyttä vastaan tehdyistä rikoksista¹¹⁴. Israelissa tämä lähtökohta oli puolestaan jo aiemmin omaksuttu Eichmannia vastaan käydyssä oikeudenkäynnissä annetuissa tuomioissa¹¹⁵. Sen sijaan Senegalissa syytteet Tšadin entistä diktaattoria Habréa vastaan torjuttiin sillä perusteella, ettei ihmisyyttä vastaan tehdyistä rikoksista ollut säädetty Senegalin positiivisessa oikeudessa^{116, 117}.

¹⁰⁹ Kts. edellä s. 127, 152.

¹¹⁰ *Besl. O. 63 (2004–2005)*, § 5.

¹¹¹ Kts. edellä s. 153. Myös Ison-Britannian International Criminal Court Act 2001 edellyttää liittymää tekijän ja Ison-Britannian välillä (kts. edellä av. 42).

¹¹² Kts. tästä lakiehdotuksesta edellä av. 30.

¹¹³ Ranskan oikeuskäytäntöä on käsitelty edellä Geneven sopimusten törkeiden rikosten yhteydessä. Kts. edellä s. 151 ss. Varhaisemmassa oikeuskäytännössä erityisenä vaikeutena ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten ja joukkotuhonnan osalta oli se, ettei Ranskan kansallisessa rikoslaissa ollut erityistä joukkotuhonnan kriminalisoivaa säännöstä. Ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten tunnusmerkistö oli puolestaan sidottu toisen maailmansodan jälkeisiin tekoihin. Joukkotuhonta ja ihmisyyttä vastaan tehdyt rikokset kriminalisoitiin Ranskan rikoslain uudistuksessa, joka tuli voimaan 1.3.1994. Tämän uudistuksen yhteydessä rikoslakiin otettiin joukkotuhontaa koskeva art. 211-1 ja ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia koskeva art. 212-1.

¹¹⁴ *Demjanjuk v. Petrovsky*, *ILR* 1989 s. 543–547. Kts. myös *Reiss*, *Cornell ILJ* 1987 s. 296–307.

¹¹⁵ *Eichmann*, *ILR* 1968 s. 26, 50, 287, 298–302, 306. Kts. Eichmann tapauksesta edellä s. 51.

¹¹⁶ Samassa yhteydessä torjuttiin kidutusta koskeva syyte sillä perusteella, ettei Senegalilla ollut kidutuksen suhteen ekstrasitoriaalista toimivaltaa. (*Décision de la la Chambre d'accusation de Dakar*, 2000 ”*Habré*”). Syytteet torjuva kanta säilyi myös ylimmässä oikeusasteessa (*Décision de la Cour de Cassation du Sénégal*, 2001 ”*Habré*”). Kts. *Habré*-tapauksesta myös *Brody*, *NELR* 2001 s. 321–335; *Marks*, *Universal Jurisdiction* 2004 s. 140–147.)

¹¹⁷ Belgian sotarikoksia ja ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia koskevaa lainsäädäntöä ja sen kehitystä on käsitelty edellä. Kts. edellä s. 122 ss.

2.4 TOIMIVALTAKYSEMYKSEN KIISTANALAIKUUS RAUHAA VASTAAN TEHDYISSÄ RIKOKSISSA

Nürnbergin tuomioistuimen toimivaltaan kuuluneista rikoksista rauhaa vastaan tehty rikos eli hyökkäysrikos on kaikista kiistellyin. Sen rikosluonteesta tai siihen liitettävästä toimivallasta ei ole päästy yksimielisyyteen. Ei olekaan saatu aikaan kansainvälistä sopimusta, jossa olisi säädetty hyökkäysrikoksesta ja siihen liittyvästä kansallisesta toimivallasta. Hyökkäysrikoksesta ei ole yleensä otettu myöskään kansallisiin rikoslakeihin. Hyökkäysrikoksesta on kuitenkin syytä lyhyesti käsitellä tässä yhteydessä, koska se liittyy olennaisesti varsinaisten sotarikosten ja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten yhteyteen ja se on toistuvasti noussut esiin kansainvälisiä rikoksia koskevassa keskustelussa¹¹⁸.

Toisen maailmansodan jälkeen Ranska, Englanti ja myöhemmin myös Neuvostoliitto vastustivat syyttämistä rikoksista rauhaa vastaan. Sen sijaan Yhdysvallat oli perustanut sodanaikaisen toimintansa legitimaation Saksan käymän sodan laittomuuteen ja vaati siksi rauhanrikosten käsittelyä Nürnbergissä¹¹⁹. Vaikka ajatus hyökkäyssotaan liittyvästä yksilön rikosoikeudellisesta vastuusta herätti epäilyksiä monissa oikeustieteilijöissä ja valtiomiehistä, tämä uusi ajatus voitti vähitellen alaa.¹²⁰ Nürnbergin ja Tokion kansainvälisten oikeusprosessien kolmannen rikoskategorian muodostivatkin lopulta rikokset rauhaa vastaan eli hyökkäyssodan suunnittelu, tällaiseen sotaan ryhtyminen tai tällaisen sodan jat-

¹¹⁸ Jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen esiintyi pyrkimyksiä saada aikaan rikosprosessi rauhaa vastaan tehtyjen rikosten nojalla. Erityisen keskeinen tässä suhteessa oli Versailles'n sopimuksen 227 artikla, joka koski Saksan keisarin tuomitsemista. Alulle pantu rikosprosessi kuitenkin kaatui, kun Hollanti kieltäytyi luovuttamasta keisaria. Syyte olisikin vielä tällöin ollut nullum crimen nalla poena sine lege -periaatteen kannalta varsin epävarmalla pohjalla, koska ennen vuotta 1914 sotaa oli pidetty lähinnä normaalina osana valtioiden elämää. Käsitys hyökkäyssodan laittomuudesta kehittyi vähitellen erityisesti Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Sotateknikoiden kehittyminen johti näkemyksiin, ettei sota ole siedettävissä oleva ilmiö, ja rauha tuli entistä toivottavammaksi myös sitä kautta, että Euroopan valtioiden rajat olivat vähitellen määrittyneet ja valtiot vakiintuneet. (Röling, *Treatise* 1973 s. 592–593; *Tomuschat, War Crimes* 1996 s. 51.) Sittenkin hyökkäyssodan rikosluonnetta on pohdittu toisen maailmansodan jälkeen ja uudelleen Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntöä laadittaessa 1990-luvulla.

¹¹⁹ Se, että Yhdysvallat vaati hyökkäysrikoksen ottamista toisen maailmansodan jälkeisten tuomioistuinten toimivaltaan, oli poikkeus Yhdysvaltojen sekä aiemmissa että myöhemmissä yhteyksissä esittämistä näkemyksistä. Muutoin Yhdysvallat on suhtautunut varsin varauksellisesti siihen, että hyökkäyssota otettaisiin kansainvälisten rikosoikeustuomioistuinten toimivaltaan. Esimerkiksi ensimmäisen maailmansodan jälkeisissä neuvotteluissa, samoin kuin Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntöä laatimisen yhteydessä, amerikkalaiset edustajat ovat suhtautuneet hyökkäysrikokseen pidättyvästi ja korostaneet aggression määrittelyyn ja rangaistussääntösten muotoiluun liittyviä vaikeuksia. (Kts. tästä esim. *Oehler*, 1983 s. 615; *Jeschek*, 1952 s. 53; *Meron*, *EJIL* 1998 s. 23.)

¹²⁰ Röling, *Treatise* 1973 s. 593–596.

kaminen¹²¹. Melko harvoja kuitenkin syytettiin ja tuomittiin rikoksesta rauhaa vastaan, koska etenkin Euroopassa tuomioistuimet olivat varsin haluttomia julistamaan yksilöitä syyllisiksi näihin rikoksiin.¹²² Hyökkäysrikoksen rangaistavuus on ollut kiistanalainen vielä toisen maailmansodan jälkeenkin. Jescheck on todennut, ettei Nürnbergin tuomioistuin onnistunut yrityksissään todistaa, että rikokset rauhaa vastaan olisivat olleet rangaistavia jo yleisen kansainvälisen oikeuden nojalla. Esimerkiksi *Briand-Kellog*-sopimus, johon vedottiin, kohdistui vain valtioihin itseensä, eikä tuntenut yksilön rikosvastuuta.¹²³

Nyttemmin voimankäyttö ja sillä uhkaaminen valtioiden välisissä suhteissa on kielletty YK:n peruskirjassa ja se on myös muotoutunut kansainvälisen tapaoikeuden säännöksi. Hyökkäyssotaa on myös pidetty rikoksena rauhaa vastaan eräissä YK:n yleiskokouksen päätöslauselmissa. Hyökkäysrikos on mukana esimerkiksi vuonna 1996 valmistuneessa ihmiskunnan rauhaan ja turvallisuuteen kohdistuvia rikoksia koskevassa säännöstöluonnoksessa¹²⁴. Yleissopimukseen hyökkäyssodan kriminalisointia ei sen sijaan ole otettu. Edelleen onkin kiisteltä, liittyykö hyökkäyssotaan yksilön rikosoikeudellinen vastuu samoin kuin se, voidaanko tällaisista rikoksista tuomita suoraan kansainvälisen tapaoikeuden nojalla ilman kansallisen rikosoikeuden välitystä¹²⁵. Ongelma on korostu-

¹²¹ Nürnbergin tribunaalin osalta kts. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, Charter of the International Military Tribunal (UNTS No. 251), art. 6:

”...
(a) Crimes against Peace: Namely, planning, preparation, initiation or waging of a war of aggression, or a war in violation of international treaties, agreements or assurances, or participation in a common plan or conspiracy for the accomplishment of any of the foregoing...”.

Tokion tribunaalin peruskirjan (Charter of the International Military Tribunal for the Far East) 5 artiklassa on sisällöllisesti tätä vastaava määräys. Erona määräysten muotoilussa on tosin se, että Tokion tribunaalin peruskirjassa on korostettu sitä, että sota voi olla julistettu tai julistamaton. Tribunaali perustettiin ja sen sen peruskirja hyväksyttiin kenraali Douglas MacArthurin antamalla julistuksella vuonna 1946. (Peruskirja saatavilla sähköisessä muodossa: www.yale.edu/lawweb/avalon/imtftech.htm.)

¹²² *Röling, Treatise 1973 s. 602*. Esimerkkinä tällaisista oikeudenkäynneistä voidaan kuitenkin mainita Suomen sotasyylisyysoikeudenkäynnit, joissa suomalaisia valtiomiehiä tuomittiin hyökkäyssodasta Neuvostoliittoa vastaan. Erityisen sotasyylisyysoikeuden perustamisesta ja toiminnan rangaistavuudesta säädettiin sotaan syyllisten rankaisemisesta annetussa laissa (L 12.9.1945/890).

¹²³ Kts. tästä *Jescheck, 1952 s. 81, 179, 210; Jescheck, Strafrecht 1980 s. 502–503. Simson, SvJT 1956 s. 319–320. Ehard, AJIL 1949 s. 237–239*. Plawski on katsonut, että vaikka Briand-Kellog-sopimuksessa ei käytetty termiä rikos, voitiin sodan aloittaneen valtion kuitenkin katsoa syyllistyneen kansainvälisen oikeuden loukkaukseen – rikokseen rauhaa vastaan – koska sopimuksessa valtiot olivat luopuneet käyttämästä sotaa kansallisen politiikkansa välineenä. Plawski onkin pitänyt kiistämättömänä sitä, että hyökkäyssodan aloittaminen on keskeinen kansainvälinen rikos. Hän on kuitenkin todennut, että on vaikea ratkaista, ketkä ovat kyseisen rikoksen tekijöitä. (*Plawski, RIDP 1989 s. 561, 563.*)

¹²⁴ *YILC, 1996 s. 42–43.*

¹²⁵ *Jescheck, FS Maurach 1972 s. 579; Triffterer, FS Jescheck 1985 s. 1486.*

nut siksi, ettei hyökkäysrikokseen liittyviä yksilövastuun perustavia normeja ole sovellettu niiden muotoilun jälkeen, vaikka vuoden 1945 jälkeenkin on ollut paljon sotia.¹²⁶

On esitetty näkemyksiä, että rikokset rauhaa vastaan ovat varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia tai jus cogens -rikoksia ja siten universaali-periaatteen alaisia¹²⁷. On kuitenkin selvää, että tuomitsemiseen liittyisi kansallisella tasolla merkittäviä tulkinta- ja rajausongelmia, koska hyökkäysrikosta ei ole onnistuttu sopimustasolla selkeästi määrittelemään. Hyökkäyskäsitteen määritelmä on kylläkin hyväksytty Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen päätöslauselmassa¹²⁸, mutta tämä määritelmä keskittyy valtioiden toiminnan arviointiin, eikä siinä määrätä hyökkäystekoihin liittyvästä yksilövastuusta. Ihmiskunnan rauhaan ja turvallisuuteen kohdistuvia rikoksia koskevaan päätöslauselmaan otettu hyökkäysrikoksen määritelmä on taas varsin yleisluontoinen. Määritelmän mukaan hyökkäysrikokseen syyllistyy henkilö, joka johtajana tai organisoijana osallistuu aktiivisesti valtion suorittamaan hyökkäystekoon taikka sen suunnitteluun, valmisteluun tai aloittamiseen, sekä vastaava henkilö, joka antaa määräyksiä tällaisiin tekoihin ryhtymisestä¹²⁹. Näin yleinen määritelmä ei rajaa riittävän tarkasti sitä, mihin asti yksilövastuu hyökkäyssotaan ryhtymisestä voidaan valtion organisaatiossa ulottaa. Päätöslauselmaan otetun määritelmän sovellettavuutta rajoittaa myös se, ettei sitä ole hyväksytty valtioita sitovasti sopimusmuodossa.

Oehler on todennut, että universaaliperiaatteen omaksuminen hyökkäyssodan suhteen johtaisi kansainvälisoikeudelliseen kaaokseen, jos sitä voitaisiin käyttää laajasti perusteena vieraiden valtioiden päämiesten kiinniotolle¹³⁰. Jescheck puolestaan on korostanut, että puolueeton tuomitseminen rikoksesta rauhaa vastaan olisi mahdollista vain täysin riippumattomassa tuomioistuimessa. Jos käytössä ovat vain valtioiden tuomioistuimet, kysymykseen tulevat käytännössä vain voittajavaltioiden tuomioistuimet, mikä merkitsisi häviäjän alistamista myös oikeudellisesti vihollisen käsiin. Tämä voisi johtaa siihen, että vastuu rikoksista rauhaa vastaan ulotettaisiin kohtuuttoman laajalle, esimerkiksi kaikkiin vihollisarmeijan joukkoihin.¹³¹

Hyökkäysrikos on ollut vaikea kysymys myös kansainvälisten rikosoikeudellisten ad hoc -tribunaalien toimivaltaa määritettäessä samoin kuin pysyvän

¹²⁶ Tomuschat, *War Crimes* 1996 s. 50–53.

¹²⁷ Kts. esim. Träskman, *FS Codex* 1990 s. 226; *Straffrättslig jurisdiktion i Norden*, 1992 s. 54; Joyner, *LCP* 1996 s. 166; Bassiouni – Wise, 1995 s. 52; *Princeton Principles*, 2001 s. 29, 47.

¹²⁸ UNGA Res 3314 (XXIX).

¹²⁹ *YILC*, 1996 s. 42–43.

¹³⁰ Oehler, 1983 s. 619.

¹³¹ Jescheck, *Strafrecht* 1980 s. 506. Jescheck on todennut, että kansallinen rikosoikeus soveltuu heikosti hyökkäyssodasta rankaisemiseen myös siksi, ettei valtion ulkopoliittikan rauhanomaisuuden valvonta ole kyseisen valtion oikeuselinten tehtävä, vaan kuuluu poliittisen kontrollin piiriin. (Jescheck, *Strafrecht* 1980 s. 550–551.)

Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntöä laadittaessa¹³². Ruanda-tribunaalin perustamisen yhteydessä kysymys hyökkäysrikoksesta oli luontevaa ohittaa, koska kyseinen konflikti katsottiin valtion sisäiseksi. Sen sijaan konflikti entisen Jugoslavian alueella katsottiin kansainväliseksi¹³³, mutta tästä huolimatta Jugoslavia-tribunaalille ei annettu tuomiovaltaa hyökkäyssodan suhteen. Myös pysyvän Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä kysymys on jätetty osittain auki. Perussäännön 5 artiklan mukaan hyökkäysrikos tulee kuulumaan tuomioistuimen toimivaltaan, mutta tuomioistuin on toimivaltainen käsittelemään hyökkäysrikosta vasta sen jälkeen, kun hyökkäysrikoksen määritelmä ja kyseisestä rikoksesta rankaisemisen ehdot on tarkistuskonferenssissa tarkemmin määritetty. Tällainen ratkaisu omaksuttiin, koska perussääntöä laadittaessa hyökkäyssodan määrittelyssä kohdattiin vaikeuksia. Nämä vaikeudet liittyivät esimerkiksi määritelmän täsmällisyyteen, YK:n turvallisuusneuvoston aseman määrittämiseen ja kysymyksen yleiseen poliittisuuteen¹³⁴. Maininta hyökkäysrikoksesta kuitenkin otettiin perussääntöön, koska monet valtiot pitivät sitä keskeisenä kansainvälisenä rikoksena ja pelkäsivät, että jos hyökkäyssodan kuulumista tuomioistuimen toimivaltaan ei muodollisesti vahvistettaisi perussäännön hyväksymisen yhteydessä, se luultavasti jäisi lopullisesti pois tuomioistuimen toimivallasta¹³⁵.

¹³² Tomuschat, *War Crimes* 1996 s. 53.

¹³³ Kts. tästä esim. Meron, *AJIL* 1995 s. 556.

¹³⁴ *HE 161/2000 vp.* s. 14.

¹³⁵ Kts. Kirsch, *Establishment* 2000 s. 14; McCormack – Robertson, *MULR* 1999 s. 646.

3 Vakavat ihmisoikeuksien loukkaukset kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ja maailmanrikosten välimuotona

Ihmisoikeudet ovat nykyaikana keskeinen osa maailmanjärjestystä¹³⁶. Siitä huolimatta valtio-orgaanien syyllistyminen vakaviin ihmisoikeusloukkauksiin on maailmanlaajuinen ilmiö ja monien diktatuurimaiden arkipäivää. Kun valtiot ovat osallisia mielivaltaisiin surmaamisiin ja vangitsemisiin tai kidutukseen ja epäinhimillisiin rangaistuksiin, uhrin ovat erityisen suojattomia, koska kansallinen suojelujärjestelmä ei toimi. Kansainvälisen puuttumisen estämiseksi valtiot vetoavat helposti suvereenisuuteensa ja kieltävät sisäisiin asioihinsa puuttumisen.¹³⁷ Vakavien ihmisoikeuksien loukkausten yhteydessä kuitenkin korostuu yksilön tarve saada suojaa myös oman valtionsa orgaaneja vastaan. Tässä jaksossa käsiteltävät joukkotuhonta ja kidutus ovatkin rikoksia, joihin usein liittyy valtio-orgaanien osallisuus. Aiemmin sai paljon huomiota myös apartheid, joka on kuitenkin jäänyt jossain määrin historiaan Etelä-Afrikan apartheid-hallinnon myötä. Lisääntyvää huomiota kansainvälisellä tasolla ovat puolestaan saaneet tahdonvastaiset katoamiset, joita koskeva sopimus on valmisteilla Yhdistyneissä Kansakunnissa.

Vakavat ihmisoikeuksien loukkaukset ovat eräänlainen välimuoto varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten ja maailmanrikosten välillä. Perustavaa laatua olevien ihmisoikeuksien vakavat loukkaukset ovat kansainvälisten rikosoikeustuomioistuinten perussäännöissä tarkoitettuja ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia ja voivat tulla tätä kautta universaalitoimivallan piiriin. Ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten ryhmä ei kuitenkaan kata kaikkia ihmisoikeusloukkauksia. Kuten edellä on todettu, on ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin usein liitetty toiminnan laajamittaisuuteen tai järjestäytyneeseen luonteeseen liittyviä vaatimuksia¹³⁸. Esimerkiksi kidutusta koskevassa kansainvälisessä yleis-sopimuksessa ei tällaisia vaatimuksia sen sijaan ole. Kansainvälisten rikostuomioistuinten perussääntöihin otetut ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten määritelmät poikkeavat myös yksityiskohdissaan ihmisoikeusloukkauksia koskevien yksittäisten sopimusten määräyksistä.

¹³⁶ Ihmisoikeusajattelun kehityksestä ja sen vaikutuksesta kansainvälisen rikosoikeuden kehitykseen kts. edellä s. 48 ss.

¹³⁷ Werle, *ZStW* 1997 s. 808–809; Kuper, *Genocide* 1994 s. 36.

¹³⁸ Kts. näistä edellä s. 166.

3.1 TEKOPAIKAN VALTION TOIMIVALTA VAI UNIVERSAALITOIMIVALTA JOUKKOTUHONTARIKOKSISSA?

Toinen maailmansota osoitti tarpeen kieltää myös rauhanaikaisia tekoja, joihin liittyy massaluonteinen ihmisten tuhoaminen¹³⁹. Erityinen joukkotuhonnan kieltö koettiin välttämättömäksi Natsi-Saksan toisessa maailmansodassa erilaisiin kansallisiin, etnisiin, rodullisiin ja uskonnollisiin ryhmiin kohdistamien tuhoamistekojen seurauksena.¹⁴⁰ Nürnbergin tribunaalin peruskirja ei kuitenkaan vielä käyttänyt joukkotuhonta -termiä, mutta joukkotuhontatekojen kaltaisia toimia sisällytettiin sotarikosten ja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten kategorioihin¹⁴¹. Oehler onkin todennut, että joukkotuhonta on ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten nykyaikainen muoto¹⁴². Joukkotuhonta ei kuitenkaan ole korvannut ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten ryhmää, vaan se on otettu näiden rikosten rinnalle.

3.1.1 Joukkotuhontasopimus

Pian toisen maailmansodan jälkeen hyväksyttiin joukkotuhonnan tuomitseva julistus ja myöhemmin joukkotuhonnan kieltävä sopimus¹⁴³. Joukkotuhontasopimuksen soveltamista ei ole rajoitettu vain sodanaikaisiin rikoksiin, joten joukkotuhontaa ei voi luokitella sotarikokseksi.¹⁴⁴ Merkittävää onkin, että tässä sopimuksessa nostettiin kansainväliseksi asiaksi se, miten valtiot kohtelevat omia kansalaisiaan omalla alueellaan rauhan aikana¹⁴⁵. Nykyisin joukkotuhonnan kiellon katsotaan olevan osa kansainvälistä tapaoikeutta¹⁴⁶.

Ollakseen joukkotuhontaa, teon on täytettävä joukko ominaispiirteitä. Ensinnäkin on oltava tarkoitus tuhota osittain tai kokonaan sopimuksessa tarkoitettu

¹³⁹ Toisen maailmansodan jälkeisissä prosesseissa ennen sodan alkua tehdyt joukkotuhontatyypiset rikokset jäivät rankaisematta, koska Nürnbergin tribunaali katsoi, etteivät ennen sodan sytymistä tehdyt teot olleet peruskirjan tarkoittamia ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia. (*IMT Judgment and Sentences*, *AJIL* 1947 s. 249; *Lemkin*, *AJIL* 1947 s. 147–148.)

¹⁴⁰ *Lemkin*, *AJIL* 1947 s. 145–147; *Hannikainen*, 1988 s. 456–457.

¹⁴¹ Kts. *Lippman*, *International Criminal Law* 1999 s. 591–592.

¹⁴² *Oehler*, 1983 s. 607.

¹⁴³ Yleissopimus joukkotuhontana pidettävän rikoksen ehkäisemiseksi ja rankaisemiseksi (SopS 5/1960). Sopimus tuli voimaan 12.1.1951. Sopimuksella on 136 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

¹⁴⁴ Joukkotuhontasopimus on pikemminkin ihmisoikeusinstrumentti kuin humanitaarista oikeutta. (*Schabas*, 2000 s. 5–6.)

¹⁴⁵ Arvioitaessa joukkotuhontasopimuksen merkitystä tässä suhteessa on muistettava, että sekä kansainvälinen ihmisoikeusajattelu että kansainvälinen rikosoikeus olivat varsin kehittymättömiä vielä siinä vaiheessa, kun sopimus solmittiin vuonna 1948.

¹⁴⁶ *Andreopoulos*, *Genocide* 1994 s. 22; *Schachter*, 1991 s. 338; *Flynn*, *UWALR* 2000 s. 61.

ryhmä. Teon on myös kohdistuttava joukkoon ihmisiä eli on oltava laaja joukko henkilöitä, jotka kuuluvat teon kohteena olevaan ryhmään. Lisäksi kohteen on oltava kansallinen, etninen, rodullinen tai uskonnollinen ryhmä¹⁴⁷ eli vain eräällä tavalla pysyviksi katsotut henkilöryhmät on otettu suojelun kohteeksi¹⁴⁸. Tällaisille pysyville ryhmille ovat usein tyypillisiä esimerkiksi tietyt historialliset, kulttuuriset tai biologiset piirteet ja oma kieli sekä omat uskomukset ja traditiot. Näin ollen sellaiset enemmän tai vähemmän vapaaehtoisesti valitut ryhmät, kuten poliittiset ja sosiaaliset ryhmät on jätetty ulkopuolelle¹⁴⁹, mitä yleensä on pidetty puutteena joukkotuhontasopimuksessa¹⁵⁰.

Sopimus listaa viisi toimintamuotoa, jotka merkitsevät joukkotuhontaa. Nämä tekemuodot ovat tappaminen, ruumiillisen tai henkisen vamma aiheuttaminen, elinehtojen tahallinen huonontaminen¹⁵¹, syntyvyyden ehkäiseminen¹⁵² ja lasten

¹⁴⁷ Kts. näistä *Schabas*, 2000 s. 109–129.

¹⁴⁸ *Jeschek, Treatise 1973* s. 64. Vrt. *Schabas* on todennut, että sopimukseen valittujen suojeltavien ryhmien pysyvyys on monilta osin kyseenalaista ja viittaukset näiden ryhmien pysyvään luonteeseen olivat sopimuksen valmistelun yhteydessä enemmänkin satunnaisia. *Schabas* onkin katsonut, että päätös jättää esimerkiksi poliittiset ryhmät sopimuksen ulkopuolelle oli enemmänkin käytännön harkintaan liittynyt poliittinen ratkaisu kuin periaateratkaisu siitä, että suojeltavaksi valittaisiin vain pysyväisluonteisia ryhmiä. (*Schabas*, 2000 s. 132–140.)

¹⁴⁹ Joukkotuhontasopimuksen määritelmän ulkopuolelle jää mm. sosiaalisiin, taloudellisiin, kielellisiin ja muihin ryhmiin (kuten esimerkiksi mielenterveysongelmista kärsiviin, kehitysvammaisiin, homoseksuaaleihin) kohdistuva joukkotuhontatyyppinen toiminta. (*Chalk, Genocide 1994* s. 50; *Schabas*, 2000 s. 145–150.)

¹⁵⁰ Kts. esim. *Jeschek, FS Maurach 1972* s. 590; *Jeschek, Strafrecht 1980* s. 555; *Andreopoulos, Genocide 1994* s. 2; *Chalk, Genocide 1994* s. 50–51; *Lippman, International Criminal Law 1999* s. 603; *Bassiouni, International Criminal Law 1999* s. 626. Vrt. sen sijaan *Schabas*, joka on katsonut, että joukkotuhontasopimuksessa mainitut suojeltavat ryhmät muodostavat yhtenäisen ja loogisen kokonaisuuden, mistä syystä rajaus juuri näihin ryhmiin on ollut perustelua, eikä suojelun laajentamiseen tältä osin ole aihetta. (*Schabas*, 2000 s. 102–104, 113–114.)

¹⁵¹ Tällaisen ryhmän elinehtojen huonontamisen voi toteuttaa esimerkiksi tehokas syrjintä, jolla vaikeutetaan ryhmän toimeentuloa. Syrjintää on esimerkiksi asunto-olojen huonontaminen rakaisevasti, ympäristön tuhoaminen, ravinnonsaannin vaikeuttaminen tai estäminen, terveydenhoidon laiminlyöminen taikka pakkotyö raskaissa ja epänormaaleissa oloissa. (*Lainvalmisteluosasto 4/1972* s. 13; *HE 241/1973 vp.* s. 7. Kts. myös *Entscheidungen, BGHSt 2000* s. 81–82.) Kansallissosialistinen Saksa toteutti elinolojen huonontamista miehitysalueilla esimerkiksi syrjivällä ruoan ja muiden välttämättömystarvikkeiden annostelulla (*Lemkin, 1944* s. 87–88). Myös eräiden entisen Jugoslavian alueella harjoitettujen toimien on katsottu mahdollisesti täyttävän joukkotuhontasopimuksessa tarkoitettujen elinolojen huonontamisen tunnusmerkit. Tässä yhteydessä on viitattu erityisesti heikkoihin olosuhteisiin keskitysleireillä, vankiloissa ja valloitetuissa kaupungeissa sekä humanitaarisen avun jakelun estämiseen ja välttämättömyystarpeiden tuhoamiseen. (*Petrovic, EJIL 1994* s. 357.) Tätä kysymystä on käsitelty myös saksalaisessa oikeuskäytännössä, kts. *Entscheidungen, BGHSt 2000* s. 74–78, 85.

¹⁵² Kun tuhoamiskeinona käytetään sterilisaatiota, kohteita ei murhata, vaan pyritään kansan tuhoamiseen estämällä lisääntyminen. (*Lemkin, AJIL 1947* s. 147.) Kansallissosialistinen Saksa pyrki syntyvyyden alentamiseen sterilisaatioiden ja kastroatioiden lisäksi kieltämällä myös avioliitot ja erottamalla miehet ja naiset toisistaan. Syntyvyyden alenemiseen ja syntyneiden lasten elinmahdollisuuksien heikentymiseen vaikutti myös vanhempien yleinen aliravitsemus, joka oli seurausta syrjinnästä elintarvikkeiden annostelussa. (*Lemkin, 1944* s. 86.) Jugoslavian ja Ruandan prosessin yhteydessä on puolestaan nostettu esiin kysymys, voisiko systemaattinen seksuaalinen väkivalta olla tällainen syntyvyyden ehkäisemisen keino. (*Schabas*, 2000 s. 172–175; *Petrovic, EJIL 1994* s. 357. Kts. Myös *ICTR Akayesu*, 1998.)

pakollinen siirtäminen ryhmästä toiseen. Joukkotuhonta on siis yhdistetty rikos, joka sisältää useita tekoja, jotka jo sinällään ovat rangaistavia useimpien maiden lainsäädännössä.

Joukkotuhonnan erityisluonne liittyy tarkoitukseen tuhota tietty ryhmä. Joukkotuhontateot kohdistuvat tällaiseen ryhmään ja toimet kohdistuvat henkilöihin tällaisen ryhmän jäsenenä eivätkä henkilöihin yksilöinä.¹⁵³ Yksittäiset teot eivät olekaan joukkotuhontaa, vaan niistä muodostuu joukkotuhontateko vasta osana systemaattista toimintaa tiettyä väestöryhmää vastaan¹⁵⁴. Erityisen tuhoamistarkoituksen vuoksi joukkotuhonta on erityistyyppinen rikos, jolla on oma rajoitettu soveltamisalansa. Se, että joukkotuhontateon katsotaan kohdistuvan yksilöihin nimenomaan tietyn ryhmän jäsenenä, vaikuttaa myös joukkotuhontatapausten rikosoikeudelliseen arviointiin. Rikosten yksiköinnin kannalta on nimittäin yleensä pidetty keskeisenä kysymystä, liittyykö teolla loukattu oikeushyvä erottamattomasti henkilöön vai ei. Esimerkiksi eri henkilöiden henkeen, terveyteen tai kunniaan kohdistuneet teot on yleensä katsottu erillisiksi rikoksiksi.¹⁵⁵ Koska joukkotuhontarikoksen oikeushyväksi katsotaan yksilöiden oikeuksien sijasta ryhmän olemassaolo sinänsä, on joukkotuhonnan toteuttamiseksi tehty eri henkilöihin kohdistetut teot voitu katsoa yhdeksi joukkotuhontateoksi¹⁵⁶.

Käytännössä joukkotuhontasopimuksen määritelmä ei ole osoittautunut helposti sovellettavaksi. Erityisesti tuhoamistarkoituksen osoittaminen voi olla vaikeaa. Tunnusmerkistössä edellytetty erityinen tarkoitus, *dolus specialis*, onkin useimmissa oikeudellisissa järjestelmissä vaikeampi todistaa kuin normaali tahallisuus.¹⁵⁷ Kysymystä tuhoamistarkoituksen näyttämisestä on käsitelty saksalaisessa oikeustapauksessa, jossa oli kyse Bosnia-Hertsegovinassa tapahtuneesta 14 muslimimiehen ampumisesta ja yhdestä ampumisyhteydestä. Syytetty oli osallistunut tekoihin hakemalla kolme mainituista muslimimiehistä kotoaan ja osallistumalla ampumistilanteeseen. Sen sijaan siitä ei ollut näyttöä, että syytetty olisi itse ampunut kyseisessä tilanteessa. Tapauksessa katsottiin, ettei tilanteessa ollut riittävää näyttöä siitä, että syytetty olisi toiminut etnisen tai uskonnolli-

¹⁵³ Lemkin, *AJIL* 1947 s. 150–151; Lemkin, 1944 s. 79. Kts. myös Jescheck, *ZStW* 1954 s. 199.

¹⁵⁴ Werle, *ZStW* 1997 s. 818.

¹⁵⁵ Kts. esim. Honkasalo, 1967 s. 270; Nuutila, 1997 s. 377; Tröndle, 1997 s. 346.

¹⁵⁶ *Gil Gil*, *ZStW* 2000 s. 393–397. Tätä kysymystä on harkittu myös saksalaisen joukkotuhontaa koskevan oikeustapauksen yhteydessä. Liittovaltion tuomioistuimien (Bundesgerichtshof) katsoi, että useita eri henkilöihin kohdistettuja henkirikoksia, pahoinpitelyjä ja vapaudenriistoja sisältänyt toiminta tuli katsoa yhdeksi joukkotuhontateoksi, kun toiminta muodosti ajallisesti ja alueellisesti yhtenäisen tekokokonaisuuden. (Kts. *Entscheidungen*, *BGHSt* 2000 s. 79–91.)

¹⁵⁷ Hannikainen, 1988 s. 465; Bassiouni, *International Criminal Law* 1999 s. 626–627. Epävarmuutta joukkotuhonnan määrittelyssä on aiheuttanut myös sopimuksen edellytys, että tarkoitussena on hävittää ryhmä ”tässä sen ominaisuudessa” (as such). (Kuper, *Genocide* 1994 s. 32–33.) Teolta edellytetään siis tiettyä motiivia. Esimerkiksi Australiassa onkin aboriginaalilasten pakko-siirtoihin liittyen käyty keskustelua siitä, mitä merkitystä on ryhmän tuhoutumiseen johtavan käytäytymisen sinänsä hyväksyttävillä motiiveilla. (Kts. tästä keskustelusta McCormack – Robertson, *MULR* 1999 s. 649–650; Flynn, *UWALR* 2000 s. 76–77. Kts. myös Schabas, 2000 s. 253.)

sen ryhmän tuhoamisen tarkoituksessa. Oikeus katsoi olevan mahdollista, ettei syytetty tiennyt kyseisen toiminnan taustalla olleesta tuhoamistarkoituksesta, vaan uskoi toimivansa muslimien vastarintatoiminnan tukahduttamiseksi. Tällä perusteella syytetty tuomittiin joukkotuhonnan sijasta avunannosta 14 murhaan ja yhteen murhan yritykseen.¹⁵⁸

Joukkotuhontaa koskevassa kirjallisuudessa on usein voimakkaasti korostettu joukkotuhontasopimuksen puutteita. On myös ehdotettu joukkotuhontasopimuksen laajaa tulkintaa tai sen muuttamista niin, että se kattaisi laajemman joukon tekoja. Sen sijaan William A. Schabas on katsonut, että joukkotuhonnan rajoittava määritelmä on hyvä ja määritelmän laajentamisella tai sen rajojen häivyttämisellä olisi haittavaikutuksia. Hän on todennut, että 1990-luvun lopun laajamittaiset etniset konfliktit ovat osoittaneet joukkotuhontasopimuksen keskeisen aseman ihmisoikeusinstrumenttina. Tässä yhteydessä myös joukkotuhonnan määritelmän tarkoituksenmukaisuus on korostunut, kun joukkotuhontasopimusta on sovellettu nimenomaan sellaisiin tapauksiin, joihin sopimuksen laatijat tarkoittivat sen soveltuvan, eikä sitä pyritty ulottamaan tilanteisiin, joihin sitä ei ole ollenkaan tarkoitettu.¹⁵⁹ Schabasin mukaan käytäntö onkin osoittanut aiheettomiksi väitteet, joiden mukaan joukkotuhontasopimuksen määritelmä on liian kapea voidakseen ylipäättään tulla sovellettavaksi¹⁶⁰. Myös tuhoamistarkoituksen olemassaolo on voitu päätellä esimerkiksi rikosten laajamittaisuuden, toteuttamisen erityispiirteiden ja yhteiskunnallisen kontekstin perusteella sekä syytettyjen puheiden ja julistusten pohjalta.¹⁶¹

Joukkotuhontasopimuksessa omaksuttu joukkotuhonnan määritelmä on säilytetty myös Jugoslavia- ja Ruanda-tuomioistuinten ja pysyvän Kansainvälisen rikostuomioistuimen peruskirjoissa. Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön laadinnan yhteydessä tosin nostettiin esiin myös se mahdollisuus, että joukkotuhonnan määritelmää olisi laajennettu kattamaan poliittiset ja sosiaaliset ryhmät. Enemmistö kuitenkin kannatti joukkotuhontasopimuksen määritelmän ottamista sellaisenaan perussääntöön. Osittain käytännön syistä joukkotuhonnan määritelmää ei haluttu ottaa uudelleen käsiteltäväksi, vaan katsottiin parem-

¹⁵⁸ *Entscheidungen*, NJW 1998 s. 392–393.

¹⁵⁹ *Schabas*, 2000 s. 7–9. Joukkotuhontasopimuksen kapeaa määritelmää ovat täydentäneet muut ihmisoikeuksien suojeluun liittyvät asiakirjat sekä ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten määritelmän selkiytyminen ja laajentuminen, mikä on vähentänyt tarvetta laajentaa joukkotuhonnan alaa. (*Schabas*, 2000 s. 544–545.)

¹⁶⁰ *Schabas*, 2000 s. 114. Joukkotuhontasopimuksen käyttökelpoisuutta on epäillyt esimerkiksi Schwarzenberger, joka on todennut, että joukkotuhontasopimusta voidaan pitää tarpeettomana niissä tapauksissa, jolloin sitä voidaan soveltaa ja soveltumattomana niissä tapauksissa jolloin sitä tarvittaisiin. (*Schwarzenberger*, *Problems* 1950 s. 292–293.) Samansuuntaista kritiikkiä on esittänyt myös Jescheck (kts. *Jescheck*, *ZStW* 1954 s. 211).

¹⁶¹ *Schabas*, 2000 s. 222–224, 461, 467–470; *Petrovic*, *EJIL* 1994 s. 356–358. Kts. myös *ICTR Akayesu*, 1998 ja *ICTR Kayishema*, 1999.

maksi täydentää määritelmän mahdollisesti jättämiä aukkoja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten määrittelyn yhteydessä¹⁶².

3.1.2 Joukkotuhontaan liittyvä toimivalta

Joukkotuhonnalla katsotaan olevan kansainvälisiä vaikutuksia myös silloin, kun se tapahtuu vain yhden valtion rajojen sisällä¹⁶³. Joukkotuhonnan kaltaiset systemaattiset ja vakavat ihmisoikeusloukkaukset vaarantavat ihmiskunnan rauhaa ja turvallisuutta ja kohdistuvat siten myös kansainväliseen yhteisöön¹⁶⁴. Tästä syystä joukkotuhonnan sääntely ja tuomitseminen kansainvälisellä tasolla on tärkeää. Joukkotuhonta on yleensä täyttyessään laajamittainen rikos. On epätodennäköistä, että se voitaisiin toteuttaa tekopaikan valtion ylimmän johdon tietämättä ja ainakin jollakin tasolla hyväksymättä tai siihen osallistumatta. Tällöin syyttäminen siinä valtiossa, jonka alueella teko on tehty, ei riitä. Jos valtio-organit ovat osallistuneet joukkotuhontaan oman valtionsa alueella, on tekijöiden syytteeseen asettaminen kyseisessä valtiossa epätodennäköistä, ellei toimintaan osallistunutta hallitusta ole syrjäytetty.¹⁶⁵

Joukkotuhontasopimus asettaa valtioille velvollisuuden säätää sopimuksen täytäntöönpanon kannalta keskeiset lait ja erityisesti rangaistukset. Sopimuksessa valtioille on asetettu myös toimivallan käyttöön ja rikoksenteikijän luovuttamiseen liittyviä velvoitteita, mutta sopimus ei sinänsä luo yleistä velvollisuutta asettaa joukkotuhontaa universaalitoimivallan alaiseksi.¹⁶⁶ Sopimuksen toimivaltasääntely sisältää vain tekopaikan valtion ja kansainvälisen rikostuomioistuimen harjoittaman toimivallan.¹⁶⁷

Joukkotuhontasopimuksen ensimmäisessä sihteeristön laatimassa ehdotusversiossa toimivalta oli muotoiltu selkeästi universaaliperiaatteen mukaisesti:

¹⁶² Kts. *Schabas*, 2000 s. 93, 104. Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä joukkotuhonnan määritelmän aukkoja täydentää 7 artiklan 1 osan h-kohta, jossa eräisiin ryhmiin poliittisen mielipiteen perusteella kohdistuva vaino katsotaan rikokseksi ihmisyyttä vastaan.

¹⁶³ *McConville*, *ACLR* 2000 s. 77.

¹⁶⁴ *Triffterer*, 1966 s. 194; *Werle*, *ZStW* 1997 s. 814–815; *Stahn*, *KJ* 1999 s. 352.

¹⁶⁵ *Green*, *FYBIL* 1991 s. 189; *Hannikainen*, 1988 s. 465; *Triffterer*, 1966 s. 194. Kts. myös *Lippman*, *International Criminal Law* 1999 s. 600; *Schabas*, 2000 s. 1, 354.

¹⁶⁶ *Zieher*, 1977 s. 143; *Jeschek*, *FS Maurach* 1972 s. 590. Raphael Lemkin, joka oli keskeinen aloitteentekijä joukkotuhontasopimuksen solmimiselle, piti keskeisenä sitä, että joukkotuhonnasta tulisi tehdä kansainvälinen rikos, josta voidaan tuomita riippumatta tekopaikasta ja tekijän kansalaisuudesta. (*Lemkin*, 1944 s. 93–94; *Lemkin*, *AJIL* 1947 s. 146–151.) Sopimusneuvottelujen aikana tämä näkemys kuitenkin hylättiin.

¹⁶⁷ Kts. esim. *Schönke*, *FS Mezger* 1954 s. 112; *Jeschek*, *FS Maurach* 1972 s. 582; *Oehler*, 1983 s. 522–523. Vrt. Bassiouni, joka on katsonut, että joukkotuhontasopimus nimenomaisesti perustaa universaalien toimivallan. (*Bassiouni*, *ECJ* 1983 s. 904.)

”Article VII

[Universal Enforcement of Municipal Criminal Law] The High Contracting Parties pledge themselves to punish any offender under this Convention within any territory under their jurisdiction, irrespective of the nationality of the offender or of the place where the offence has been committed.”¹⁶⁸

Ehdotettua toimivaltasäännöstä olisivat täydentäneet luovuttamista koskeva VIII artikla ja kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivaltaa koskeva IX artikla. Sopimuksen myöhemmän valmistelun yhteydessä universaalitoimivalta kuitenkin torjuttiin¹⁶⁹, ja jo toisessa ad hoc -komitean laatimassa ehdotusversiossa toimivalta annettiin tekopaikan valtiolle ja kansainväliselle rikostuomioistuimelle¹⁷⁰. Tämä ratkaisu omaksuttiin myös lopullisessa sopimusversiossa¹⁷¹.

Toimivallan rajaaminen alueperiaatteeseen rajoittaa joukkotuhontasopimuksen käytännön sovellettavuutta sellaisiin tekoihin, joihin valtio on ollut osallinen.¹⁷² Myöskään reaaliperiaatteen, passiivisen persoonallisuusperiaatteen tai aktiivisen persoonallisuusperiaatteen soveltaminen ei välttämättä ratkaise toimivalta-aukkoa, koska monissa tapauksissa tekopaikan valtio, tekijän kotipaikan valtio ja uhrin kotivaltio on yksi ja sama valtio, eikä muiden valtioiden intressejä ole välttämättä loukattu. Sen sijaan sijaislainkäytön periaate ja universaali-periaate laajentaisivat tällaisessakin tilanteessa toimivaltaisten valtioiden piiriä. Myös sijaislainkäytön periaatteen soveltaminen voi kuitenkin olla ongelmallista silloin, jos tekopaikan valtio on ollut tekoon osallinen. Tämä periaate edellyttää kaksoisrangaistavuutta ja johtaa siksi rangaistavuusaukkoihin, jos teko ei ole tekopaikan lain mukaan rangaistava. Tekopaikan valtiossa joukkotuhonnan kaltaiset teot on voitu sulkea rangaistavuuden ulkopuolelle esimerkiksi laatimalla armahduslakeja, rajaamalla kriminalisointien alaa tai laajentamalla oikeuttamis-

¹⁶⁸ Joukkotuhontasopimuksen ehdotusversiot ovat liitteenä teoksessa *Schabas, 2000* s. 553–568.

¹⁶⁹ Kts. tästä *Schabas, 2000* s. 67, 75. Sopimusneuvotteluissa universaalitoimivallan vastustajat vetosivat esimerkiksi valtioiden suvereenisuuteen ja poliittisen väärinkäytön mahdollisuuteen. Myös rinnastus muihin universaali-periaatteen alaisiin rikoksiin, kuten merirosvouteen, kiistettiin ja korostettiin sitä, että merirosvousteot on yleensä tehty alueella, jossa ei ole lainkaan olemassa toimivaltaista tekopaikan valtiota, kun taas joukkotuhonnan yhteydessä tällainen valtio on olemassa. (Kts. keskusteluista esim. *Schabas, 2000* s. 355–360; *Lippman, International Criminal Law 1999* s. 601–602 ja *Reydam, 2003* s. 48–52.)

¹⁷⁰ Universaali-periaate katsottiin liian vaaralliseksi valtioiden suvereniteetille. (*Jeschek, Strafrecht 1980* s. 560.) Viittaus kansainväliseen rikostuomioistuimeen haluttiin ottaa sopimukseen, vaikka tuossa vaiheessa ei pidetty mahdollisena tällaisen tuomioistuimen perustamista. Toisaalta keskustelujen yhteydessä vaadittiin myös kansainvälisen tuomioistuimen toimivaltaa koskevan sääntelyn poistamista sopimuksesta, koska tällaista tuomioistuinta ei ollut olemassa. (Kts. tästä keskustelusta *Schabas, 2000* s. 371–378.)

¹⁷¹ Yleissopimus joukkotuhontana pidettävän rikoksen ehkäisemiseksi ja rankaisemiseksi (SopS 5/1960): ”VI artikla. Joukkotuhonnasta tai 3 artiklassa mainituista muista teoista syytetyt henkilöt vastaavat oikeassa tuomioistuimessa siinä valtiossa, missä teko suoritettiin, tai sellaisessa kansainvälisessä rikostuomioistuimessa, jolla on tuomiovalta niihin sopimuspuoliin nähden, jotka ovat sen tuomiovallan hyväksyneet.”

¹⁷² *Jeschek, Strafrecht 1980* s. 516; *Castrén, LM 1956* s. 735; *Fein, Genocide 1994* s. 96.

perusteita.¹⁷³ Valtion suostumuksella tapahtuneissa joukkotuhontatapauksissa sijaislainkäytön ongelmana on myös se, että luovutuspyynnön esittäminen on epätodennäköistä. Kuitenkin sijaislainkäytön soveltamisen edellytyksenä on monissa valtioissa luovutuspyyntö tai pyyntö tekijän tuomitsemisesta kyseisessä valtiossa.¹⁷⁴

On esitetty näkemyksiä, että joukkotuhontateoista on mahdollista syyttää missä valtiossa tahansa siitä huolimatta, ettei joukkotuhontasopimukseen ole otettu universaaliperiaatetta¹⁷⁵. Esimerkiksi Rodley on todennut, ettei joukkotuhontasopimuksen muotoilun perusteella tulisi vetää sellaista johtopäätöstä, että sopimuksella olisi haluttu kokonaan sulkea pois valtioiden oikeus käyttää joukkotuhonnan suhteen muitakin toimivaltaperusteita kuin sopimuksessa mainitut.¹⁷⁶ Myös Gardockin näkemyksen mukaan joukkotuhontasopimusta voidaan tulkita niin, ettei se rajoita valtioiden toimivaltaa, vaan ainoastaan asettaa minimivaatimukset toimivaltasääntelylle¹⁷⁷. Reydsams on puolestaan katsonut universaalitoimivallan sallituksi sillä perusteella, että tällainen toimivalta on hyväksytty ihmisyyttä vastaan tehdyissä rikoksissa. Hän on katsonut, että kun universaaliperiaate liittyy ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin yleisesti, se voidaan liittää myös joukkotuhontaan, joka on näiden rikosten erityismuoto.¹⁷⁸

Voidaan lähteä myös näkemyksestä, että sopimuksessa mainittu alueperiaate on vain yksi mahdollinen toimivaltaperuste ja universaalitoimivalta liittyy

¹⁷³ Zieher, 1977 s. 146. Kts. myös Lippman, *International Criminal Law* 1999 s. 601, 605. Vrt. Oehler, joka katsoo, että joukkotuhonnan osalta sijaislainkäytön periaate olisi riittävä toimivaltaperiaate niin kauan kuin kansainvälistä rikostuomioistuinta ei ole. Sijaislainkäytön periaatteen riittävyttä Oehler perustelee sillä, että ainakin murha ja usein myös kansanmurha, on yleensä kaikissa valtioissa rangaistava teko. Käsitellessään sotarikoksia Oehler on todennut sijaislainkäytön periaatteen ongelmana olevan sen, että valtio voi pyrkiä teonkuvausten muotoilulla sekä oikeuttamis- ja rangaistuksesta luopumisperusteilla antamaan toiminnalle oikeudenmukaisuuden leiman. Sen sijaan joukkotuhonnan osalta Oehler ei tuo esiin vastaavia ongelmia. Hän ei olekaan pitänyt tarpeellisenä sitä, että valtioilla olisi mahdollisuus rangaista näistä teoista tekopaikan laista riippumatta. (Oehler, 1983 s. 541–544.)

¹⁷⁴ Näin esimerkiksi Suomessa (RL 1:8). Vrt. sen sijaan esim. Saksa, missä vastaavaa ongelmaa ei ole, koska Saksan oikeus edellyttää sijaislainkäytön yhteydessä teolta vain luovutuskelpoisuutta, ei sen sijaan luovutuspyyntöä. Kts. tästä edellä s. 76 ss.

¹⁷⁵ Meron, *AJIL* 1995 s. 569. Träskmanin mukaan on yleisesti hyväksytty näkemys, että joukkotuhontasopimus edellyttää universaalitoimivallan ottamista toimivaltasäännöksiin, vaikka tätä ei voida suoraan lukea sopimuksen sanamuodosta. (Träskman, *FS Codex* 1990 s. 234.) Myös Princetonin yliopistossa laadituissa universaaliperiaatetta koskeissa periaateissa joukkotuhonta on mainittu yhtenä kansainvälisen oikeuden vastaisista rikoksista, joihin liittyy universaaliperiaate (*Princeton Principles*, 2001 s. 29, 47).

¹⁷⁶ Rodley on erottanut toisistaan sallitun ja vaaditun universaaliperiaatteen käytön. Hän katsoo, että esimerkiksi joukkotuhonnan yhteydessä universaalitoimivallan käyttö on sallittua, vaikka joukkotuhontasopimus ei sitä nimenomaisesti vaadikaan (permissive universality of jurisdiction). (Rodley, *Directions* 1989 s. 176–178, 183.) Myös Kuper on Rodleyn esitykseen viitaten todennut, ettei joukkotuhontasopimus välttämättä sulje universaalitoimivallan mahdollisuutta pois, vaikkei se nimenomaan viittaa tähän toimivaltaperusteeseen. (Kuper, *Genocide* 1994 s. 44.)

¹⁷⁷ Gardocki, *RIDP* 1989 s. 105.

¹⁷⁸ Reydsams, *Eur.J.Crime Cr.L.Cr.J.* 1996 s. 30.

joukkotuhontaan edelleen kansainvälisen tapaoikeuden nojalla. Esimerkiksi Bassiouni onkin katsonut joukkotuhonnan olevan jus cogens -rikos¹⁷⁹ ja sellaisena universaaliperiaatteen alainen. Myös Randall on todennut, etteivät valtiot ole välttämättä luopuneet niille tapaoikeuden nojalla kuuluvasta oikeudesta harjoittaa universaalia toimivaltaa, vaikka joukkotuhontasopimuksessa säädetäänkin vain alueperiaatteesta¹⁸⁰. Träskman on tähän liittyen korostanut sitä, ettei toiminta, joka on jo kansainvälisen oikeuden vastainen rikos lakkaa olemasta sellainen, vaikka se kansainvälisessä sopimuksessa julistetaan maailmanrikokseksi. Tällöin myös universaaliperiaatteen mukainen toimivaltasäätely säilyy.¹⁸¹ Tapaoikeudellisen universaalitoimivallan katsotaan siis olevan olemassa sopimus oikeudellisen alueperiaatteen rinnalla.

Myös toisensuuntaisia näkemyksiä kuitenkin esiintyy. Esimerkiksi Oehler on todennut, ettei ole tarvetta ulottaa universaaliperiaatetta joukkotuhontaan, vaan sijaislainkäytön periaate riittää¹⁸². Jescheck on vuonna 1956 ilmestyneessä kirjoituksessaan lähtenyt puolestaan siitä, että koska joukkotuhontasopimus tyytyy alueperiaatteeeseen, ei kansallisella lainsäätäjällä ole syytä poiketa tästä¹⁸³. Myös Schabas on todennut, että universaaliperiaate on edelleen joukkotuhonnan osalta kiistanalainen, vaikka valtiokäytännössä, *opinio iurikessa* ja oikeustieteessä samoin kuin kansainvälisessä ja kansallisessa tuomioistuinikäytännössä on havaittavissa lisääntyvää valmiutta hyväksyä kyseinen periaate¹⁸⁴.

Kansallisella tasolla ainakin Suomessa joukkotuhonta on säädetty universaaliperiaatteen alaiseksi rikokseksi¹⁸⁵. Norjan uusissa toimivaltasäännöksissä joukkotuhonta mainitaan rikoksena, jonka yhteydessä ei edellytetä kaksoisrangaistavuutta¹⁸⁶. Yhdysvalloissa joukkotuhonnan on katsottu kuuluvan universaaliperiaatteen piiriin. Tämä näkemys on omaksuttu sekä kansainvälisen oikeuden alaa kartoittavassa raportissa¹⁸⁷ että Demjanjuk-tapauksessa, jossa oli kyse toisen maailmansodan aikaisiin vainoihin osallistuneen rikoksenteikijän luovuttamisesta Israeliin¹⁸⁸. Israelissa oli jo aiemmin *Eichmann*-tapauksen yhteydessä vahvistettu, että joukkotuhontaan kansainvälisen oikeuden vastaisena rikoksena

¹⁷⁹ Bassiouni, *Études* 1998 s. 56. Kts. myös Flynn, *UWALR* 2000 s. 62–63. Kts. jus cogens -rikkoksista myös edellä s. 107 ss.

¹⁸⁰ Randall, *TLR* 1988 s. 835–836. Kts. myös Stern, *GYIL* 1997 s. 286–287.

¹⁸¹ Träskman, 1977 s. 297.

¹⁸² Oehler, 1983 s. 541–542.

¹⁸³ Jescheck, *Strafrecht* 1980 s. 535–536.

¹⁸⁴ Schabas, 2000 s. 362–367. Schabas on todennut eri yhteyksissä esitettyjen vastalauseiden osoittavan, ettei vallitse konsensusta joukkotuhontaan liittyvästä universaalitoimivallasta. (Schabas, 2000 s. 367.)

¹⁸⁵ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 3 -kohta (kts. edellä pääjaksossa II av. 148).

¹⁸⁶ *Besl. O. nr. 63 (2004–2005)*, § 5.

¹⁸⁷ *Restatement*, 1987 s. 254. Raportin toimittajien kommentteissa on lähdetty siitä, että universaalitoimivalta liittyy joukkotuhontaan tapaoikeuden nojalla, vaikkei tällaisesta toimivallasta ole säädetty joukkotuhontasopimuksessa. (*Restatement*, 1987 s. 256.)

¹⁸⁸ *Demjanjuk v. Petrovsky*, 1985 s. 545–546.

liittyy universaalitoimivalta, eikä joukkotuhontasopimuksen toimivaltasääntely sulje pois tätä tapaoikeudessa omaksuttua toimivaltaa¹⁸⁹.

Saksassa joukkotuhonnasta säädetään nykyisin kansainvälisiä rikoksia koskevassa erityisessä rikoslaissa ja jo ennen tämän lain säätämistä joukkotuhonta oli mainittu universaaliperiaatteen alaa määrittävän rikoslain 6 §:n ensimmäisessä kohdassa¹⁹⁰. Universaaliperiaatteen ulottaminen joukkotuhontaan on katsottu sallituksi myös saksalaisessa oikeustapauksessa, jossa Bosnian serbi tuomittiin elinkautiseen vankeuteen entisen Jugoslavian alueen muslimeja vastaan tehdystä joukkotuhonnasta. Syytetty oli organisoinut puolisolitaallisen vapaaehtoisryhmän, joka oli osallistunut talojen ja kylien tuhoamiseen sekä muslimiväestön karkotuksiin, surmaamisiin, laittomiin vangitsemisiin ja pahoinpitelyihin. Tapauksessa katsottiin, ettei joukkotuhontasopimuksen toimivaltasääntely ole poissulkevaa, eikä siksi merkitse kieltoa käyttää universaalitoimivaltaa. Valtioilla ei siksi ole estettä omaksua laajempaa toimivaltaa kuin mikä olisi kansainvälisen oikeuden ehdottomasti vaatima minimi. Toisaalta ratkaisussa korostettiin myös sitä, ettei valtioilla kuitenkaan ole velvollisuutta omaksua tällaista toimivaltaa, koska universaaliperiaatetta ei ole sopimuksessa mainittu.

”cc) Aus dem Umstand, daß die Völkermordkonvention das Weltrechtsprinzip nicht vorschreibt, folgt deshalb nur, daß die Vertragsstaaten nicht verpflichtet sind, dieses Prinzip einzuführen ... und einen von einem Ausländer an Ausländern im Ausland begangenen Völkermord zu verfolgen. Den Vertragsstaaten ist es aber völkerrechtlich nicht verwehrt, bei der Verfolgung des Völkermords, dessen internationaler Charakter kraft Völkergewohnheitsrechts ... und durch internationalen Vertrag anerkannt ist, innerstaatlich mehr zu tun als das völkerrechtliche Minimum, das ihnen die Verfolgung von Auslandstaten nur unter einschränkenden Voraussetzungen zur Pflicht macht...”¹⁹¹

Myös Kanadassa joukkotuhonta kuuluu ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia ja sotarikoksia koskevaan erityislakiin (Crimes against Humanity and War Crimes Act). Tässä laissa nämä teot asetetaan ekstrasitoriaalisen toimivallan piiriin,

¹⁸⁹ *Eichmann, ILR 1968 s. 34–39, 299–304. Kts. Eichmann-tapauksesta edellä s. 51.*

¹⁹⁰ § 6 StGB:

”Auslandstaten gegen international geschützte Rechtsgüter.

Das Deutsche Strafrecht gilt weiter, unabhängig vom Recht des Tatorts, für folgende Taten, die im Ausland begangen werden:

1. Völkermord (§ 220a) ...”

Joukkotuhonta otettiin 6 §:ään uutena rikoksena vuoden 1969 lainuudistuksen yhteydessä (4.7.1969, BGBl. I 717). Kirjallisuudessa on kuitenkin korostettu sitä, ettei Saksalla ole kansainvälisoikeudellista velvoitetta asettaa joukkotuhontaa universaaliperiaatteen alaiseksi, koska joukkotuhontasopimuksessa on määrätty vain tekopaikan valtion ja kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivallasta. Zieher onkin katsonut, että joukkotuhonta on asetettu universaaliperiaatteen alaiseksi lähinnä moraalisin ja eettisin perustein. Toisen maailmansodan tapahtumien jälkeen ei Saksassa haluttu antaa ulkomaailmalle sellaista vaikutelmaa, että Saksa olisi vain rajoitetusti valmis syyttämään joukkotuhonnasta. (Zieher, 1977 s. 142–143, 145.)

¹⁹¹ *Entscheidungen, BGHSt 2000 s. 68.*

mutta toimivallan käyttö edellyttää liittymää Kanadaan¹⁹². Ruotsin voimassa olevassa lainsäädännössä joukkotuhontaan ei ole erityisesti liitetty universaalitoimivaltaa, mutta omaksuttu laaja ekstraterritoriaalinen toimivalta mahdollistaa myös tämän tyyppisistä teoista tuomitsemisen. Toimivaltasääntöjen uudistusehdotuksessa joukkotuhonta on ehdotettu otettavaksi uuteen kansainvälisiä rikoksia koskevaan lakiin ja samalla niihin ehdotetaan liitettäväksi universaalitoimivalta¹⁹³.

Ranskassa valitustuomioistuin, *Cour d'appel de Nîmes*, käsitteli joukkotuhontaan liittyvää toimivaltaa Munyeshyaka-tapauksessa, jossa annettiin ratkaisu maaliskuussa 1996. Valitustuomioistuin lähti ratkaisussaan siitä, että joukkotuhontasopimus antaa perustan vain tekopaikan valtion toimivallalle ja mahdolliselle kansainvälisten rikostuomioistuinten toimivallalle, ei sen sijaan universaalitoimivallalle. Tuomioistuin torjui Ranskan tuomioistuinten toimivallan Ruandassa tehtyjen tekojen suhteen myös siksi, ettei tällaiselle universaalitoimivallalle ollut perustaa myöskään Ranskan kansallisessa laissa¹⁹⁴. Ylimmässä oikeusasteessa vuonna 1998 annettussa ratkaisussa päädyttiin kuitenkin toiseen ratkaisuun ja lähdettiin siitä, että Ranskan tuomioistuimilla oli tapauksessa toimivalta¹⁹⁵. Ratkaisun taustalla oli se, että toukokuussa 1996 oli säädetty laki, jolla Ranskan toimivalta ulotettiin joukkotuhontatekoihin, jotka oli tehty Ruandan alueella ja jotka ajallisesti ja asiallisesti kuuluivat perustetun kansainvälisen ad hoc -tuomioistuimen toimivaltaan¹⁹⁶. Entisen Jugoslavian alueella tehtyjen rikosten osalta vastaava laki oli säädetty vuonna 1995¹⁹⁷. Toimivallan edelly-

¹⁹² Kts. edellä s. 153. Myös Ison-Britannian International Criminal Court Act 2001 edellyttää liittymää tekijän ja Ison-Britannian välillä (kts. edellä av. 42).

¹⁹³ Kts. uudistusehdotuksesta edellä av. 30. Joukkotuhonnan lisäksi universaalitoimivalta on erikseen liitetty myös joukkotuhontaan yllyttävään julkiseen kehoitukseen:

”Svensk domstol är i de fall som anges nedan behörig att döma för brott som har begåtts utanför Sverige:

Anknytningsfaktum

Behörighetens omfattning

...

...

5. Internationella brott

Brott som avses i

...

e) 16 kap 5 § (uppvigling) och offentlig uppmaning till att begå folkmord

...”

SOU 2002:98 s. 36, 172.

¹⁹⁴ *Arrêt de la Cour d'Appel de Nîmes, 1996 "Munyeshyaka"*, s. 1088–1089. Kts. myös *Stern, GYL 1997 s. 291–292; Reydam, Eur.J.Crime Cr.L.Cr.J. 1996 s. 43; Reydam, 2003 s. 138*.

¹⁹⁵ *Arrêt de la Cour de Cassation, 1998 "Munyeshyaka"*. Kts. myös *Reydam 2003 s. 138–139*.

¹⁹⁶ Loi no 96-432 du 22 mai 1996 portant adaptation de la législation française aux dispositions de la résolution 955 du Conseil de sécurité des Nations unies instituant un tribunal international en vue de juger les personnes présumées responsables d'actes de génocide ou d'autres violations graves du droit international humanitaire commis en 1994 sur le territoire du Rwanda et, s'agissant des citoyens rwandais, sur le territoire d'Etats voisins, art. 2.

¹⁹⁷ Loi no 95-1 du 2 janvier 1995 portant adaptation de la législation française aux dispositions de la résolution 827 du Conseil de sécurité des Nations Unies instituant un tribunal international en vue de juger les personnes présumées responsables de violations graves du droit international humanitaire commises sur le territoire de l'ex-Yougoslavie depuis 1991, art. 2.

tyksenä on, että tekijä tavataan Ranskan alueelta. Universaalitoimivalta on siis samoin kuin Geneven sopimusten törkeissä rikoksissa ja ihmisyyttä vastaan tehdyissä rikoksissa¹⁹⁸ myös joukkotuhontatapauksissa rajattu vain niihin erityistapauksiin, jotka liittyvät Ranskan yhteistyöhön kansainvälisten ad hoc -rikosoikeustribunaalien kanssa.¹⁹⁹

3.2 ROTUSYRJINTÄÄN JA APARTHEID-RIKOKSIIN LIITTYVÄ TOIMIVALTA

Vuonna 1965 solmittu kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus²⁰⁰ ei sisällä rikosoikeudellista toimivaltaa koskevaa sääntelyä. Sopimuksessa valtiot vain sitoutuvat estämään, kieltämään ja poistamaan rotuun, ihonväriin, syntyperään taikka kansalliseen ja etniseen alkuperään perustuvan erottelun, jonka tarkoituksena tai seurauksena on ihmisoikeuksien ja perusvapauksien mitätöiminen tai rajoittaminen. Sopimuksessa valtiot sitoutuvat myös säätämään rangaistaviksi teoiksi rotusyrjintään kiihottamisen, rotusyrjintään liittyvät väkivaltaiset teot sekä tällaisiin tekoihin liittyvän yllyttämisen ja avustamisen. Rotusyrjintäsopimus rakentuu vastaavalle mallille kuin ihmisoikeussopimukset, eli asettaa lähinnä valtioiden sisäisiä toimintavelvoitteita. Yksilöiden ja ryhmien harjoittamaan rotusyrjintään puuttuminen on pääasiassa tekopaikan valtion tehtävä, ja kansainvälisen kontrollin perustana ovat valtioiden toimintaa valvovat hallinnolliset koneistot.²⁰¹

Sen sijaan vuonna 1973 solmittuun apartheid-rikoksen kieltävään sopimukseen²⁰² on otettu määräyksiä myös toimivallasta ja luovuttamisesta. Apartheid-rikoksella sopimuksessa tarkoitetaan tietyn rodullisen ryhmän ihmisoikeuksia loukkaavia tekoja, jotka on tehty erottelu- ja syrjintäpolitiikan toteuttamisen yhteydessä. Erottelu- ja syrjintäpolitiikka on tässä yhteydessä määritelty viittaamalla aiemmin Etelä-Afrikassa harjoitetun politiikan kaltaisiin käytäntöihin. Apartheid-rikoksen alaan kuuluvia tekoja ovat esimerkiksi surmaaminen, ruumiillisen tai henkisen haitan aiheuttaminen, laitton pidätys, elinolojen huonontaminen, kansalaisryhmien erottelu sekä taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien rajoittaminen. Sopimus edellyttää, että valtiot omaksuvat tarpeelliset lainsäädännölliset, oikeudelliset ja hallinnolliset keinot apartheid-

¹⁹⁸ Geneven sopimusten törkeisiin rikoksiin ja ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin liittyvää toimivaltaa on käsitelty edellä luvussa 2.

¹⁹⁹ Belgian lainsäädäntöä ja sen muutoksia on käsitelty edellä. Kts. edellä s. 122 ss.

²⁰⁰ Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 37/1970) tuli voimaan 4.1.1969. Sopimuksella on 170 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

²⁰¹ Agrawala, *New Horizons* 1983 s. 79.

²⁰² International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid (UNTS No. 14861) tuli voimaan 18.7.1976. Sopimuksella on 103 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005). Suomi ei ole liittynyt tähän sopimukseen.

rikoksiin syyllistyneiden syyttämiseksi, oikeuteen tuomiseksi ja rankaisemiseksi näiden asuinpaikasta ja kansalaisuudesta sekä tekojen tekopaikasta riippumatta. Edellytyksenä kuitenkin on, että valtion toimivaltasääntely sallii tällaisen toimivallan.²⁰³ Sopimuksessa on myös määräys, että syytetty henkilö voidaan tuomita missä tahansa sopimusvaltiossa, jonka toimivallan piiriin henkilö saadaan tai vaihtoehtoisesti kansainvälisessä rikostuomioistuimessa²⁰⁴. Näiden sopimusmääräysten on katsottu ilmentävän universaaliperiaatetta²⁰⁵ ja apartheidia on joskus pidetty myös jus cogens -rikoksena, johon liittyy universaalitoimivalta tällä perusteella²⁰⁶.

Apartheid-sopimus muotoiltiin pitkälti joukkotuhontasopimuksen mallin mukaan, mutta esikuvastaan poiketen apartheid-sopimuksessa siis omaksuttiin universaalitoimivalta. Sopimusneuvottelujen yhteydessä laajaa toimivaltasääntelyä kannattivat erityisesti Afrikan valtiot ja silloiset Itä-Euroopan maat, kun taas monet länsimaat, esimerkiksi Yhdysvallat, Englanti, Kanada ja Belgia, vastustivat sitä²⁰⁷. Syynä siihen, että varsin laaja toimivaltasääntely lopulta hyväksyttiin, oli luultavasti se, että sopimus solmittiin tiettyjen valtioiden, Rhodesian, Namibian ja Etelä-Afrikan, tilannetta silmällä pitäen ja oli selvää, etteivät nämä valtiot ratifioisi sopimusta. Jotta näissä maissa tehdyistä rikoksista voitaisiin sopimuksen nojalla tuomita, otettiin sopimukseen laaja toimivaltasääntely²⁰⁸. Sopimusta ei ole rajattu alueellisesti, mutta sopimuksen muotoilu rajaa sen koskemaan varsin rajallista määrää rikoksia²⁰⁹. Käytännössä apartheid-rikoksista ei ole tuomittu kolmansissa maissa ja Etelä-Afrikan apartheid-hallinnon kaaduttua sopimus

²⁰³ International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid (UNTS No. 14861), art. IV:

”The States Parties to the present Convention undertake:

...

(b) To adopt legislative, judicial and administrative measures to prosecute, bring to trial and punish in accordance with their jurisdiction persons responsible for, or accused of, the acts defined in article II of the present Convention, whether or not such persons reside in the territory of the State in which the acts are committed or are nationals of that State or of some other State or are stateless persons.”

²⁰⁴ International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid (UNTS No. 14861), art. V:

”Persons charged with the acts enumerated in article II of the present Convention may be tried by a competent tribunal of any State Party to the Convention which may acquire jurisdiction over the person of the accused or by an international penal tribunal having jurisdiction with respect to those States Parties which shall have accepted its jurisdiction.”

²⁰⁵ Bassiouni, *VJIL* 2001–2002 s. 122; Bassiouni, *Universal Jurisdiction* 2004 s. 54–55; Agrawala, *New Horizons* s. 79–80; Reydam, 2003 s. 59; Henzelin, 2000 s. 346; Clark, *International Criminal Law* 1999 s. 645, 654.

²⁰⁶ Bassiouni, *VJIL* 2001–2002 s. 107–108. Kts. jus cogens -rikoksista edellä s. 107 ss.

²⁰⁷ Kts. Henzelin, 2000 s. 346; Clark, *International Criminal Law* 1999 s. 654–658.

²⁰⁸ Sopimusta solmittaessa lähtökohtana siis oli, että sopimuksilla luotu universaalitoimivalta voidaan ulottaa myös sopimukseen liittymättömien maiden kansalaisiin. Kts. tästä kysymyksestä edellä s. 89 ss.

²⁰⁹ Kts. tästä Clark, *International Criminal Law* 1999 s. 646–647.

on menettänyt merkitystään²¹⁰. Sopimus on kuitenkin edistänyt kansainvälisen rikosoikeuden kehitystä ja sen toimivaltasääntelyä voidaan pitää eräänlaisena välimuotona joukkotuhontasopimuksen ja kidutussopimuksen välillä.²¹¹

Rotuerottelun kieltö sisältyy nykyisin myös Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntöön. Perussäännössä omaksuttu ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten määritelmä nimittäin kattaa myös rotuerottelun, joka on tehty osana siviiliväestöön kohdistuvaa laajamittaista ja järjestelmällistä hyökkäystä tai tietoisena tällaisesta hyökkäyksestä. Useimpien valtioiden kansallisessa lainsäädännössä ei apartheid-rikoksiin ole liitetty universaalitoimivaltaa, mutta näihin rikoksiin voi liittyä universaalitoimivalta ihmisyyttä vastaan tehtyinä rikoksina²¹².

3.3 SOPIMUSPERUSTEINEN JA TAPAOIKEUDEL- LINEN UNIVERSAALITOIMIVALTA KIDUTUSRIKOKSISSA

Kidutus on kielletty monissa kansainvälisissä asiakirjoissa²¹³. Aseellisten konfliktien yhteydessä harjoitettu kidutus kielletään vuoden 1949 Geneven sopimuksissa ja vuosien 1899 ja 1907 Haagin sopimuksissa. Aseellisten konfliktien yhteydessä harjoitettu kidutus kielletään vuoden 1949 Geneven sopimuksissa ja vuosien 1899 ja 1907 Haagin sopimuksissa. Aseellisten konfliktien yhteydessä harjoitettu kidutus kielletään vuoden 1949 Geneven sopimuksissa ja vuosien 1899 ja 1907 Haagin sopimuksissa.

²¹⁰ Etelä-Afrikassa apartheid-hallinnon aikaisia loukkauksia on rikosoikeudellisten prosessien sijasta käsitelty totuuskomissiossa, jonka toiminnan lähtökohtana on rikosoikeudellisen rankaisemisen sijasta totuuden selvittäminen ja armahdusmahdollisuus. Kts. Etelä-Afrikan totuuskomissiosta esim. *Puurunen, 2000; Forsberg – Teivainen, 1998 s. 49–77; Parker, HRLJ 1996 s. 1–13; Bantekas – Nash, 2003 s. 411–413; Cassese, 2003 s. 9–11.*

²¹¹ *Reydsams, 2003 s. 59–61; Bassiouni, VJIL 2001–2002 s. 123; Henzelin, 2000 s. 345–347; Clark, International Criminal Law 1999 s. 643–644; Sadat, Universal Jurisdiction 2004 s. 199–201.*

²¹² Esimerkiksi Belgiassa apartheid-rikokset on katsottu ihmisyyttä vastaan tehdyiksi rikoksiksi. Belgian ihmisyyttä vastaan tehtyjä rikoksia koskevaa lakia ja sen toimivaltasääntelyä on käsitelty edellä kts. s. 122 ss. Amnesty Internationalin raportin mukaan apartheidrikoksiin liittyy universaalitoimivalta myös Boliviassa, Bulgariassa, Kamerunissa, Costa Ricassa, Kuubassa, Kyproksella, Tsekin tasavallassa, Egyptissä, El Salvadorissa, Ghanassa, Kirgisiassa ja Venäjän federaatiossa (*Amnesty International, Universal Jurisdiction, luku 6.*). Näitä ihmisoikeusjärjestöjen tekemiä listauksia on kuitenkin oikeuskirjallisuudessa kritisoitu siitä, etteivät niissä mainitut säännökset välttämättä todellisuudessa merkitse yksiselitteistä universaalitoimivallan omaksumista (*Bassiouni, VJIL 2001–2002 s. 83*).

²¹³ Kidutuksen kieltö kehittyi vähitellen kansallisissa järjestelmissä, vaikka useimmissa valtioissa oli jossain historian vaiheessa käytetty kidutusta esimerkiksi poliittisten vastustajien tuhoamiseksi, sotatoimena tai rikosoikeudenkäytössä todisteiden saamiseksi ja rangaistuksena. Asteittain kieltö siirtyi myös kansainväliselle tasolle. (*Derby, International Criminal Law 1999 s. 705–712.*) Tätä kehitystä vahvisti ihmisoikeusajattelun merkityksen kasvu 1900-luvulla. Kidutuksen vastustamisen kannalta keskeinen muutos oli luopuminen ajatuksesta, että on valtion oma asia, miten se kohtelee omia kansalaisiaan. Kts. tästä kysymyksestä Yhdysvaltojen puolesta valitustuomioistuimelle toimitettu muistio *Filartiga v. Pena-Irala* -tapauksessa (*Memorandum, ILM 1980 s. 587, 589–591*) sekä ko. tapauksessa annettu tuomio (*Filartiga v. Pena-Irala, ILM 1980 s. 971, 974–975, 979–980*).

tien ulkopuolelle ulottuva kidutuksen kieltäminen on puolestaan otettu esimerkiksi ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen, kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen, Euroopan ihmisoikeussopimukseen, Amerikan valtioiden ihmisoikeussopimukseen, Afrikan valtioiden ihmisoikeusasiakirjaan, Islamilaiseen ihmisoikeuksien julistukseen ja Euroopan unionin perusoikeuskirjaan. Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus saatiin YK:ssa aikaan vuonna 1984²¹⁴. Sitä edelsi Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen hyväksymä kidutuksen vastainen julistus, jossa valtioiden edellytettiin kriminalisoivan kidutusteot ja asettavan tällaisiin tekoihin syyllistyneet henkilöt rikosoikeudelliseen vastuuseen²¹⁵. Kidutuksen vastaisia sopimuksia on laadittu myös alueellisella tasolla²¹⁶. Kidutus kuuluu osittain myös kansainvälisten rikostuomioistuinten toimivaltaan, sillä tuomioistuinten toimivaltakategoriat, joukkotuhonta, sotarikokset ja rikokset ihmisyyttä vastaan, pitävät sisällään myös kidutustekoja.

Kidutuksen kieltäminen on siis osa ihmisoikeuksien suojelua, humanitaarista oikeutta ja kansainvälistä rikosoikeutta. Näiden eri alueiden painopisteet ovat kuitenkin erilaisia. Ihmisoikeussopimuksissa korostetaan yksilövastuun sijasta valtioiden vastuuta kidutuksen ehkäisemisessä. Humanitaarinen oikeus puolestaan pyrkii kidutuksen estämiseen erilaisten konfliktien ja laajamittaisten hyökkäysten yhteydessä. Kansainvälisessä rikosoikeudessa painopiste taas on rikoksenteekijöiden rankaisemisessa. Kidutuksen kiellon toistuminen useissa kansainvälisissä instrumenteissa on kuitenkin keskeistä, kun arvioidaan sitä, onko se muodostunut osaksi kansainvälistä tapaoikeutta²¹⁷.

²¹⁴ Kidutuksen ja muun julman epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus (SopS 60/1989) tuli voimaan 26.6.1987. Sopimuksella on 139 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

²¹⁵ Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (UN GA, 9 Dec. 1975 res. 3452(XXX)). Yleiskokous hyväksyi 1970-luvun puolivälissä myös kaksi muuta julkilausumaa, joissa korostettiin kidutuksen vastaisten toimien tarpeellisuutta (kts. Second resolution on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, adopted by the United Nations General Assembly on 9 December 1975 [res. 3453(XXX)] ja Resolution concerning a draft convention against torture and other cruel, inhuman and degrading treatment or punishment, adopted by the United Nations General Assembly on 8 December 1977 [res. 32/62]).

²¹⁶ Amerikan valtioiden vuonna 1985 solmima ns. Cartagenan sopimus (Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture, ILM 3/1986 s. 519–526.) ei tuo paljoakaan lisää Yhdistyneiden Kansakuntien kidutuksen vastaisen sopimuksen mukaiseen suojeluun, vaan sen suojelujärjestelmä perustuu pitkälti samoille lähtökohdille. Sen sijaan vuonna 1987 solmitussa kidutuksen kieltämisestä koskevassa eurooppalaisessa yleissopimuksessa (Kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen ehkäisemiseksi solmittu eurooppalainen yleissopimus, SopS 17/1991) suljettujen laitosten tarkastusjärjestelmä luo YK:n yleissopimuksen rinnalle uusia kidutuksen vastaisia lisätakeita. (*Burgers – Danelius, 1988* s. 29–30.)

²¹⁷ Kts. tästä esim. *Meron, 1989* s. 91–94.

Nykyisin lähdetään usein siitä, ettei kidutuksen kielto ole pelkästään kansainvälisessä sopimuksessa luotu velvoite, vaan yleistä kansainvälistä oikeutta, joka sitoo kaikkia valtioita.²¹⁸ Kidussopimuksen kommentaarissa onkin todettu, ettei kidutuksen vastaisella sopimuksella ollut tarkoitus tehdä kidutusta laittomaksi, vaan vahvistaa jo aiemmin kansainvälisessä oikeudessa ollutta kidutuksen kieltoa²¹⁹. Kidutuksen tapaoikeudellista luonnetta on korostettu myös Yhdysvalloissa käsitellyssä *Filartiga v. Pena-Irala* -tapauksessa, jossa oli kyse Paraguayssa tehtyyn kidutukseen liittyneestä siviilikanteesta²²⁰. Yhdysvaltojen tuomioistuinten siviilioikeudellisen toimivallan kannalta oli keskeistä, katsottiinko kidutuksen olevan kansainvälisen oikeuden loukkaus. Tuomioistuin päätyi ratkaisussaan siihen, että virallisen tahon suorittama kidutus on nykyisin kansainvälisessä tapaoikeudessa kielletty teko²²¹. Kidutuksen tapaoikeudellista luonnetta on pohdittu myös Isossa-Britanniassa tapauksessa, jossa oli kyse siitä, luovutetaanko Chilen entinen päämies Augusto Pinochet Ugarte Espanjaan vastaamaan kidutusta ja kidutustekoihin tähtäävää salahanketta koskeneisiin syytteisiin²²². Tapauksessa antamissaan päätöslauselmissa korkeimman oikeusasteen jäsenet lordi Hope²²³ ja lordi Millet²²⁴ korostivat, että systemaattisesti harjoitettu kidutus oli jo ennen kidutusta koskevan yleissopimuksen solmimista kansainvälisen tapaoikeuden nojalla kansainvälinen rikos.

²¹⁸ Rodley, *Directions* 1989 s. 169; Schachter, 1991 s. 337–338. Myös Meron on todennut, että kidutusta koskevassa sopimuksessa ilmaistu kidutuksen kielto kuvastaa tapaoikeutta tai jopa jus cogens -normia. (Meron, 1989 s. 23; kts. myös Byrnes, *Aspects* 2000 s. 197, 202.)

²¹⁹ *Burgers – Danelius*, 1988 s. 1.

²²⁰ Yhdysvalloissa kansainvälisiin rikoksiin ja muihin kansainvälisen oikeuden loukkauksiin syylistyneiltä yksityishenkilöiltä voidaan vaatia korvauksia siviiliprosessissa. Korvausvaatimusten perusteena on ollut kaksi eri lakia (The Alien Tort Claims Act ja the Torture Victim Protection Act). Koska kyse on siviiliprosessista, ei tekijöitä voida tuomita rikoksesta, vaan kyse on yksityisoikeudellisten korvausten määrittämisestä. (Cassese, 2003 s. 8–9; Murphy, *HRJ* 1999 s. 28–32; Stephens, *YJIL* 2002 s. 6–17.)

²²¹ ”Having examined the sources from which customary international law is derived – the usage of nations, judicial opinions and the works of jurists – we conclude that official torture is now prohibited by the law of nations.” (*Filartiga v. Pena-Irala*, *ILM* 1980 s. 974.)

²²² Espanjan luovutuspyyntö koski alun perin joukkotuhontaa, terrorismia, panttivangin ottamista ja kidutusta. Rajausten jälkeen Iso-Britannia hyväksyi näistä luovutusprosessissa harkittaviksi vain kidutusta ja salahanketta kidutustekoon koskeneet syytteet. Vaikka nämä teot katsottiin luovutuskelpoisiksi, luovutusprosessi kuitenkin keskeytettiin Pinochetin heikon terveydentilan vuoksi. (Extradition Request, *Pinochet Papers*, 2000 s. 203, 209–210; Second Authority to Proceed, *Pinochet Papers*, 2000 s. 737; Reasons for the Second Authority to Proceed, *Pinochet Papers* 2000 s. 376–377; Letters from the Home Office, *Pinochet Papers*, 2000 s. 465–480; Statement of Secretary of State, *Pinochet Papers*, 2000 s. 481–483.)

²²³ Lordi Hope (*Pinochet*, 1999, www.../pino5.htm).

²²⁴ Lordi Millet totesi, ettei kidutussopimus luonut uutta rikosta, mutta se muotoili kansainvälisessä oikeudessa tunnustetun kidutusrikoksen uudelleen sikäli, että sopimuksen solmimisen jälkeen myös yksittäinen kidutustekko voidaan katsoa kansainväliseksi rikokseksi, kun aiemman tapaoikeuden nojalla vain laaja ja systemaattinen kidutus oli kansainvälinen rikos. Lordi Millet (*Pinochet*, 1999, www.../pino8.htm).

3.3.1 Kidutuksen määritelmä Yhdistyneiden Kansakuntien kidutuksen vastaisessa sopimuksessa

Kidutuksen vastaisen sopimuksen määritelmän mukaan kidutusta on sellainen kovan kivun tai kovan joko henkisen tai ruumiillisen kärsimyksen aiheuttaminen, joka ei aiheudu pelkästään laillisista seuraamuksista. Määritelmässä kidutusteolta edellytetään tahallisuutta ja edellytyksenä on myös virkamiehen tai muun virallisessa asemassa olevan osallisuus tekoon. Teon edellytetään tapahtuvan tietojen tai tunnustuksen saamiseksi kidutetulta tai kolmannelta henkilöltä, henkilön rankaisemiseksi, pelottelemiseksi tai pakottamiseksi taikka minkälaisesta tahansa syrjintään perustuvasta syystä²²⁵. Kidutuksen määritelmässä ei, toisin kuin ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten yhteydessä, edellytetä systemaattisuutta, laajamittaisuutta tai tekojen kohdistumista tiettyyn ryhmään²²⁶. Periaatteessa yksittäinenkin kidutusteko riittää siis täyttämään kidutussopimuksessa olevan kidutuksen määritelmän.²²⁷

Omaksuttua kidutuksen määritelmää on kritisoitu. Esimerkiksi laillisten seuraamusten rajaamista kidutuksen määritelmän ulkopuolelle on pidetty aukkona ja pelätty, että tätä rajausta voidaan käyttää väärin.²²⁸ Rajauksen taustalla oli se, etteivät useat valtiot voineet hyväksyä sitä, että kidutuksen vastaisella sopimuksella puututtaisiin valtioiden rangaistusjärjestelmiin. Erityisesti pelättiin, että sopimusta voitaisiin tulkita niin, että se rajoittaa kuolemanrangaistuksen tai eräiden islamilaisessa oikeudessa käytettyjen ruumiinrangaistusten käyttöä. Sopimuksen valmistelun yhteydessä keskusteltiin siitä, voitaisiinko sopimuksessa tarkoitetuille laillisille sanktioille asettaa jonkinlaiset rajat. Rajausten omaksu- mista vaikeutti kuitenkin se, ettei ollut sitovaa kansainvälistä sopimusta, joka olisi säännellyt sanktioiden laillisuuden.²²⁹ Lopulliseen sopimustekstiin ei otet- tukaan rajoituksia, vaan kaikki lailliset seuraamukset suljetaan pois kidutuksen määritelmästä. Kansainvälisen oikeuden normit kuitenkin rajaavat sitä, millaisia rangaistuksia voidaan pitää laillisina. Yhdistyneiden Kansakuntien Kidutuksen vastainen komitea onkin lähtenyt siitä, etteivät kaikki kansallisen oikeuden sallimat rangaistukset ole sallittuja. Esimerkiksi Saudi-Arabiaa koskevassa selvityk-

²²⁵ Englanninkielisessä sopimusversiossa on tässä yhteydessä käytetty ilmaisua ”or such purposes as”, mikä ilmentää sitä, ettei kyseistä luetteloa ole tarkoitettu tyhjentäväksi. Suomenkielisestä käännöksestä tämä ajatus ei ilmene yhtä selkeästi.

²²⁶ Kts. ihmisyyttä vastaan tehtyihin rikoksiin liitetyistä laajamittaisuus- ja systemaattisuusvaati- muksista edellä s. 166.

²²⁷ Kts. tästä Pinochet-tapauksen yhteydessä Ison-Britannian korkeimmassa oikeudessa annetut lausunnot: lordi Hope (*Pinochet*, 1999, www.../pino5.htm), lordi Hutton (*Pinochet*, 1999, www.../pino6.htm), lordi Millet (*Pinochet*, 1999, www.../pino8.htm).

²²⁸ Kts. esim. Trechsel, *ÖZöRV* 1982 s. 255; Marx, *ZRP* 1986 s. 84; *Burgers – Danelius*, 1988 s. 121.

²²⁹ *Burgers – Danelius*, 1988 s. 103, 121–122; Marx, *ZRP* 1986 s. 84.

sessä komitea on todennut, etteivät ruoskimisen ja ruumiinosien amputoimisen kaltaiset ruumiilliset rangaistukset ole sopimuksen mukaisia²³⁰.

Kiistanalainen asia kidutuksen määrittelyssä on myös se, tulisiko kidutus rajata pelkästään tekoihin, joihin liittyy virallisessa asemassa olevien osallisuus. Sopimuksessa omaksuttua kidutuksen määritelmää on pidetty tässä suhteessa varsin ahtaana²³¹. Tosin se, että jo virallisen tahon suostuminen tai hyväksyntä riittää täyttämään kidutuksen määritelmän, laajentaa kidutussäännösten soveltamismahdollisuuksia²³². Sopimuksessa omaksutun tekijäpiiriin rajauksen puolesta puhuu se, että kidutuksen kansainvälinen vastustaminen on erityisesti tarpeen juuri tilanteissa, joissa valtion organit ovat olleet tavalla tai toisella osallisina kidutustoimissa. Tällöin kansallisten syyttämisen- ja tuomitsemiskoneistojen ei voi olettaa toimivan tehokkaasti. Sen sijaan puhtaasti yksityishenkilöiden tekemien tekojen osalta kansalliset toimet ovat todennäköisesti riittäviä.²³³ Tekijäpiiriin rajaamista puoltaa myös se, ettei sopimuksessa aseteta kidutukselle esimerkiksi laajuuteen tai systemaattisuuteen liittyviä edellytyksiä. Ellei tekoja rajattaisi virallisiin tahoihin, voisi yksityishenkilön tekemä yksittäinen kidutustekokin muodostua kansainväliseksi rikokseksi.²³⁴

Kidutusta koskevan sopimuksen alaa rajoittaa myös se, että sopimuksessa on tehty ero kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen välille. Sopimukseen otetut kriminalisointivelvoitteet ja toimivaltamääräykset koskevat vain kidutusta. Muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun osalta on omaksuttu vain eräitä yleisempiä velvoitteita, kuten velvoite ehkäistä tällaista toimintaa valtion lainkäyttövallan piiriin kuuluvalla alueella. Kidutuksen ja muun epäinhimillisen kohtelun välisen rajanvedon kannalta keskeinen oikeustapaus on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa ratkaistu *Ireland v. United Kingdom* -tapaus, jossa oli kyse eräistä Englannin Pohjois-Irlannissa harjoittamista pidätyks- ja kuulustelutoimista. Euroopan ihmisoikeustuomioikunnan ja ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut asiassa on an-

²³⁰ CAT/C/CR/28/5, kohta C. 4. b. Myös Namibiaa koskevassa selvityksessä on komitea on suositellut luopumista ruumiillisten rangaistusten käytöstä (CAT/C/SR.295/Add.1, kohta 23.E.10.)

²³¹ Kts. esim. *Marx*, *ZRP* 1986 s. 83.

²³² *Byrnes*, *Aspects* 2000 s. 221.

²³³ *Burgers – Danelius*, 1988 s. 45, 119–120; *Trechsel*, *ÖZöRV* 1982 s. 255–256.

²³⁴ Tältä pohjalta voidaan arvioida myös sitä, että pysyvän Kansainvälisen rikostuomioistuimen määritelmässä vaatimus virallisessa asemassa olevan henkilön osallisuudesta on jätetty pois (art. 7). Tämä on ymmärrettävää, koska kidutus on otettu Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivaltaan vain siltä osin, kuin kyse on ihmisyyden vastaisesta rikoksesta tai sotarikoksesta. Kidutuksen kiellon soveltaminen edellyttää siis teon tapahtumista osana siviiliväestöön kohdistuvaa laajamittaista tai järjestelmällistä hyökkäystä taikka sotarikosten osalta aseellisen konfliktin yhteydessä. Tällaisissa tilanteissa on tarvetta puuttua kidutukseen kansainvälisellä tasolla siitä riippumatta, onko tekoon liittynyt jonkinlaista valtio-organien osallisuutta. Erityisesti tällaista tarvetta korostaa se, että konfliktitilanteessa voi tietyn alueen tosiasiallinen hallinta olla sellaisen tahon käsissä, jolla ei ole alueella virallista valta-asemaa.

nettu jo ennen YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen hyväksymistä²³⁵, mutta näillä ratkaisuilla on kuitenkin edelleenkin merkitystä kidutuksen ja muun epäinhimillisen kohtelun välisen rajanvedon selkiyttäjänä. Kyseisessä tapauksessa harkittiin sitä, oliko sellaisten kuulustelumenetelmien kuin pään peittämisen, vaikeassa asennossa seinää vasten seisomaan pakottamisen, melulle alistamisen sekä ruoan, veden ja unen puutteen yhdistetty käyttö Euroopan ihmisoikeussopimuksessa tarkoitettua kidutusta. Toimikunta katsoi, että tällainen toiminta oli kidutusta, kun taas ihmisoikeustuomioistuin katsoi, ettei toiminta ollut erityisen intensiivistä ja julmaa sillä tavoin kuin termi ”kidutus” edellyttää. Tuomioistuin katsoi, että toiminta oli pikemminkin muuta epäinhimillistä ja alentavaa kohtelua kuin varsinaista kidutusta. Keskeisenä kidutusta ja muuta epäinhimillistä kohtelua erottavana tekijänä tuomioistuin piti aiheutetun kärsimyksen voimakkuutta.²³⁶

Kidutuksen vastaisessa yleissopimuksessa on määrätty, että kidutus on kiellettyä myös poikkeuksellisissa olosuhteissa (2 art. 2-kohta) ja myös ihmisoikeussopimuksissa oleva kidutuksen kieltö on ehdoton määräys, josta valtiot eivät voi edes kansallisessa hätätilassa poiketa²³⁷. On kuitenkin esitetty myös näkemyksiä, että kidutuksen tulisi joissakin poikkeustapauksissa olla sallittua esimerkiksi vakavien terrori-iskujen ehkäisemiseksi²³⁸. Kidutuksen kieltojen ehdottoman muotoilun vuoksi on kuitenkin lähdettävä siitä, että tällaisissakin tapauksissa kiduttaminen olisi kansainvälisen oikeuden loukkaus. Useimmissa tapauksissa sellaisetkaan valtiot, joissa kidutusta on esiintynyt, eivät ole väittäneet olevansa

²³⁵ Ihmisoikeustoimikunnan raportti vuonna 1976 ja ihmisoikeustuomioistuimen päätös vuonna 1978.

²³⁶ *Ireland v. United Kingdom*, ILM 1978 s. 702. Spirakos on todennut, että toimikunta korosti enemmän yksilön tahdonvapauden loukkausta, kun taas tuomioistuin perusti päätöksensä enemmän kivun ja kärsimyksen vakavuuden arvioimiselle (*Spirakos*, 1990 s. 108–110).

²³⁷ Euroopan ihmisoikeussopimuksessa olevan kidutuksen kiellon ehdottomuutta korostettiin myös edellä mainitussa *Ireland v. United Kingdom* tapauksessa: ”163. The Convention Prohibits in absolute terms torture and inhuman or degrading treatment or punishment, irrespective of the victim’s conduct. Unlike most of the substantive clauses of the Convention and of Protocols Nos. 1 and 4, Article 3 makes no provision for exceptions and, under Article 15 § 2, there can be no derogation therefrom even in the event of a public emergency threatening the life of the nation.” (*Ireland v. United Kingdom*, ILM 1978 s. 702.)

²³⁸ Esimerkiksi Brugger on kannattanut näkemystä, että kidutuksen tulisi olla sallittua tai jopa velvollisuus esimerkiksi sellaisessa tilanteessa, kun se on ainoa keino saada pommin asettajalta tietoa pommin sijaintipaikasta ja siksi tarpeen ihmishenkien pelastamiseksi (*Brugger*, JZ 2000 s. 168–173.) Vrt. Byrnes, joka on arvostellut tällaisia näkemyksiä niiden utilitarististen tavoitteiden vuoksi (*Byrnes*, *Aspects* 2000 s. 220). Jos tällaisia poikkeuksia hyväksyttäisiin voisi vaarana olla poikkeusten alueen laajeneminen, sillä kuten Trechsel on todennut, kiduttajan näkökulmasta katsottuna kidutetut ovat aina syyllisiä johonkin – esimerkiksi rikollisia, kapinallisia tai terroristeja. (*Trechsel*, *ÖzöRV* 1982 s. 266.)

oikeutettuja kiduttamiseen, vaan kidutus tai ainakin virallisessa asemassa olevien henkilöiden osallisuus siihen on pyritty salaamaan ja kiistämään²³⁹.

3.3.2 Kidutukseen liittyvä toimivalta

Toimivaltaan liittyvät kysymykset olivat kidutussopimuksen laadinnan yhteydessä vaikeasti ratkaistavia²⁴⁰. Samoin kuin joukkotuhonnassa, myös kidutuksen yhteydessä kyse on siitä, millaisia toimia valtiolla on oikeus kohdistaa omiin kansalaisiinsa. Kansainvälinen toimivalta on näiden rikosten yhteydessä tarpeen, koska teot ovat jo määritelmänsä mukaan valtioiden organisoimia tai hyväksymiä. Tällöin ei ole todennäköistä, että valtio tuomitsisi oman politiikkansa toteuttajia. Yhdysvallat korosti tätä näkökohtaa kidutussopimuksen laadintaprosessin yhteydessä ja totesi, että näissä tilanteissa universaaliperiaate on tehokkain keino kidutuksen vastustamisessa, koska sen nojalla kidutukseen kotimaassaan syylistynyt viranhaltija voidaan asettaa syytteeseen oleskelupaikan valtiossa hänen matkustettuaan ulkomaille²⁴¹. Keskeisenä pyrkimyksenä kidutusta koskevaa sopimusta solmittaessa onkin ollut sen varmistaminen, ettei kiduttajilla olisi paikkaa mihin paeta rangaistusta²⁴².

Sopimusneuvotteluissa kuitenkin myös vastustettiin universaaliperiaatteen ottamista sopimukseen. Eräät valtiot katsoivat, että universaaliperiaatteen omaksuminen aiheuttaisi vaikeuksia niiden kansallisessa lainsäädännössä. Valtioiden korostivat, ettei kidutusteoilla yleensä ole ilmeisen kansainvälistä luonnetta, kuten esimerkiksi ilma-alusten kaappauksilla tai kansainvälisesti suojeltuihin henkilöihin kohdistetuilla teoilla, mistä syystä universaaliperiaate ei olisi käytännöllinen kidutuksen yhteydessä. Esitettiin myös, että universaalitoimivallan käyttö olisi lähinnä hypoteettinen mahdollisuus ja loisi käytännössä ristiriitoja valtioiden välille, kun valtio voisi tulkita toisessa valtiossa tapahtuvan tuomitsemisen luottamuksen puutteeksi omaa oikeusjärjestystään kohtaan ja jopa puuttumiseksi sisäisiin asioihinsa. Tuomittaessa toisen valtion alueella tehtyjä tekoja voi myös

²³⁹ Hannikainen, 1988 s. 502–503; Trechsel, ÖZöRV 1982 s. 247. Yhdysvalloissa tulivat keväällä 2004 julkisuuteen oikeus- ja puolustusministeriössä laaditut muistiot, joissa kidutuksen kiellon ehdottomuutta pyrittiin heikentämään suppealla kidutuksen määritelmällä ja korostamalla presidentin ylipäällikön oikeuksia sotatoimista päätettäessä (*Working Group Report, 2003. Memorandum, 2002*). Näiden muistioiden julkisuuteen tulon jälkeen oikeusministeriö kuitenkin antoi uuden muistion, jossa korostettiin kidutuksen olevan sekä kansallisten että kansainvälisten normien vastaista ja todettiin, että presidentin määräyksellä Yhdysvaltojen henkilöstöä on nimenomaan kielletty osallistumasta kidutustoimiin (*Memorandum, 2004*).

²⁴⁰ Burgers ja Danelius ovat selostaneet kidutussopimuksen valmisteluprosessia tätä sopimusta käsittelevässä kommentaarissaan. Toimivaltasäännösten osalta kts. *Burgers – Danelius, 1988 s. 35–36, 57–60, 62–63, 72–74, 78–80, 85, 92–95*.

²⁴¹ Kts. *Burgers – Danelius, 1988 s. 78–79*.

²⁴² *Burgers – Danelius, 1988 s. 3, 36; Marx, ZRP 1986 s. 82*.

todisteiden hankinta aiheuttaa huomattavia vaikeuksia etenkin, jos tekopaikan valtio ei ole halukas yhteistyöhön.²⁴³

Lopulta sopimukseen kuitenkin omaksuttiin varsin laaja toimivaltasääntely. Sopimuksessa valtioille asetetaan velvollisuus ehkäistä kidutusta alueellaan ja varmistaa, että kaikki kidutusteot ovat sen rikoslaissa määriteltyjä rikoksia²⁴⁴. Valtioille on asetettu velvollisuus toimivallan käyttöön silloin, kun teko on tehty sen alueella tai sille kuuluvassa aluksessa tai kun tekijä on kyseisen valtion kansalainen. Valtion toimivalta voidaan ulottaa myös niihin tapauksiin, joissa uhri on kyseisen valtion kansalainen. Sopimus asettaa valtioille aut dedere aut iudicare -velvoitteen eli velvoitteen luovuttaa tai syyttää silloin, kun rikoksentekijä on sen alueella²⁴⁵. Sopimuksessa on myös määräys, ettei se sulje pois valtion si-

²⁴³ Kts. tähän liittyvistä sopimuksen valmistelun yhteydessä käydyistä keskusteluista *Burgers – Danelius*, 1988 s. 58, 60, 78, 138. Myös Oehler on vastustanut universaali- tai sijaislainkäytön ulottamista kidutusrikoksiin vedoten siihen, että tällaisen toimivallan toteuttaminen käytännössä olisi hankalaa esimerkiksi tekijöiden kiinniottamiseen ja todisteluun liittyvien vaikeuksien vuoksi. Hän on korostanut sitä, että kansainvälisten sopimusten merkitys vähenee niiden käytännön toteutettavuuden heikentyessä. (*Oehler*, 1983 s. 644.)

²⁴⁴ Sopimuksen kommentaarissa on kuitenkin todettu, ettei välttämättä vaadita erillisen kidutusta koskevan tunnusmerkistön laatimista. Kidutuksen kriminalisointi voidaan toteuttaa myös yleisempien tunnusmerkistöjen, kuten esimerkiksi ruumiinvamman tuottamisen, pahoinpitelyn tai laittoman pakottamisen kautta kunhan vain kaikki kidutuksen määritelmän alaan kuuluvat teot tulevat kriminalisoiduiksi. (*Burgers – Danelius*, 1988 s. 129.) On kuitenkin myös esitetty näemyksiä, ettei kidutuksen kriminalisointi tavanomaisilla ruumiillista koskemattomuutta suojaavilla säännöksillä ota tarpeeksi huomioon kidutusrikoksen erityispiirteitä (kts. *Spirakos*, 1990 s. 1, 132–133). Kidutuskriminalisoinnin muotoilu voikin olla jossain määrin ongelmallista. Jos kansallisessa laissa oleva tunnusmerkistö vastaa sopimuksen määritelmää, valtiota voidaan moittia rikossäännöksen epätasällisuudesta. Jos säännös poikkeaa sopimuksen määritelmästä, valtiota voidaan puolestaan syyttää siitä, ettei se täysin toteuta sopimuksen sille asettamia velvoitteita. (*Derby*, *International Criminal Law* 1999 s. 732.)

²⁴⁵ Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus (SopS 60/1989), 5 artikla:

”1. Jokainen sopimusvaltio ryhtyy tarpeellisiin toimiin ulottaakseen lainkäyttövaltansa 4 artiklassa tarkoitettuihin rikoksiin seuraavissa tapauksissa:

- a) Kun rikokset on tehty jollakin kyseisen valtion lainkäyttövaltaan kuuluvalla alueella tai kyseisessä valtiossa rekisteröidyssä aluksessa tai ilma-aluksessa;
- b) Kun rikoksentekijäksi väitetty on kyseisen valtion kansalainen;
- c) Kun uhri on kyseisen valtion kansalainen, jos valtio pitää sitä asianmukaisena.

2. Jokainen sopimusvaltio ryhtyy samoin tarpeellisiin toimiin ulottaakseen lainkäyttövaltansa tällaisiin rikoksiin tapauksissa, joissa rikoksentekijäksi väitetty on sen lainkäyttövaltaan kuuluvalla alueella eikä se luovuta häntä 8 artiklan mukaisesti mihinkään artiklan 1 kappaleessa mainittuun valtioon.

3. Tämä yleissopimus ei sulje pois sisäisen lainsäädännön mukaisesti harjoitettavaa rikosoikeudellista lainkäyttövaltaa.”

Saman sopimuksen 7 artiklassa on säädetty velvoitteesta syyttää tai luovuttaa:

”1. Sopimusvaltio, jonka lainkäyttövaltaan kuuluvalla alueella 4 artiklassa mainitun rikoksen tekijäksi väitetty henkilö on tavattu, antaa 5 artiklassa tarkoitetuissa tapauksissa asian toimivaltaisille viranomaisilleen syytteen nostamista varten, jollei se luovuta tätä...”

5 artikla siis velvoittaa ulottamaan toimivaltasääntelyn tiettyihin tilanteisiin ja 7 artikla taas velvoittaa tämän toimivallan käyttöön.

säisen lainsäädännön mukaisesti harjoitettavaa rikosoikeudellista lainkäyttövaltaa. Viimeksi mainitun määräyksen on todettu merkitsevän sitä, ettei sopimuksen toimivaltasäännöksiä tule tulkita *e contrario* siten, että ne sulksivat pois kansallisessa oikeudessa mahdollisesti omaksutut muut toimivaltaperusteet²⁴⁶.

Kidutus sopimuksen toimivaltasäännöksiä laadittaessa olivat mallina aiemmat ilma-alusten kaappausta, ilma-aluksiin kohdistuvia laittomia tekoja, suojeltuihin henkilöihin kohdistettuja laittomia tekoja ja panttivankien ottamista koskevien sopimusten toimivaltasäännökset²⁴⁷. Tulkintavaikeuksien välttämiseksi kidutus sopimuksen toimivaltasääntely haluttiin pitää mahdollisimman lähellä näissä aiemmissa sopimuksissa omaksuttua toimivaltasääntelyä, vaikkei tätä toimivaltamallia pidettykään sinällään aukottomana tai parhaana mahdollisena²⁴⁸.

Kidutusta koskeva sopimus ei nimenomaan julista kidutuksen olevan kansainvälinen rikos ja sillä perusteella universaaliperiaatteen alainen²⁴⁹. Varsin yleisesti on kuitenkin esitetty näkemyksiä, että kidutus on universaaliperiaatteen alainen rikos joko kidutussopimuksen määräysten, kansainvälisen tapaoikeuden tai jus cogens -luonteensa nojalla²⁵⁰. Esimerkiksi J. Herman Burgers ja Hans Danelius ovat kommentaarteoksessaan todenneet, että sopimuksessa omaksuttu toimivaltasääntely merkitsee universaalitoimivallan omaksumista. Heidän mukaansa valtioilla on sopimuksen sanamuodon perusteella kuitenkin oikeus rajoittaa toimivaltansa tilanteisiin, joissa tekijä oleskelee valtion alueella.²⁵¹ Neil Boister ja Richard Burchill ovat puolestaan korostaneet, että ekstraterritoriaalinen toimivallan käyttö kidutuksen suhteen oli valtioille ainakin joiltakin osin tapaoikeuden nojalla sallittua jo ennen kidutusta koskevan sopimuksen solmimista. Tämä sopimus merkitsi kuitenkin muutosta siinä suhteessa, että se asetti valtioille velvoitteen universaalitoimivallan käyttöön.²⁵² Myös Ison-Britannian

²⁴⁶ Burgers – Danelius, 1988 s. 133.

²⁴⁷ Kts. näistä toimivaltasäännöksistä jäljempänä terrorismia koskeva 4. luku.

²⁴⁸ Burgers – Danelius, 1988 s. 35, 58–60, 62, 85, 94–95, 131, 136–137.

²⁴⁹ Derby, *International Criminal Law* 1999 s. 733.

²⁵⁰ Kts. esim. Meron, *EJIL* 1998 s. 22; Marx, *ZRP* 1986 s. 82; *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 15; Schabas, 2000 s. 354; Eide, *NJIL* 2000 s. 6; Rodley, *NJIL* 2000 s. 13, 16; *Princeton Principles*, 2001 s. 29, 47–48. Rodley on katsonut aut dedere aut iudicare osoitukseksi velvoitteesta universaalitoimivallan käyttöön ja katsoo kidutuksen tällä perusteella universaaliperiaatteen alaiseksi rikokseksi. (Rodley, *Directions* 1989 s. 176, 182–183.) Bassiouni puolestaan pitää kidutusta yhtenä jus cogens -rikoksista ja siten universaaliperiaatteen alaisena (Bassiouni, *International Criminal Law* 1999 s. 629; kts. myös Bassiouni, *ECJ* 1983 s. 905). Jus cogens -rikoksista kts. edellä s. 107 ss.

²⁵¹ Burgers – Danelius, 1988 s. 3, 132–133. Burgersin ja Daneliuksen näkemyksen mukaan valtiot eivät sen sijaan voi rajata toimivallan käyttöä vain tilanteisiin, joissa luovutusvaatimus on esitetty. Heidän mukaansa riittävä peruste toimivallan käytölle on se, ettei luovutusta käytännössä tapahdu riippumatta siitä, onko luovutusvaatimusta tehty. (Burgers – Danelius, 1988 s. 60, 72, 78, 133, 137.) Jos tämä näkemys hyväksytään, ei sijaislainkäytön periaate esimerkiksi Suomessa omaksutussa muodossaan riitä täyttämään sopimuksen toimivallalle asettamia vaatimuksia, koska Suomessa sijaislainkäytön edellytykseksi on nimenomaan asetettu tekopaikan valtion esittämä luovutuspyyntö.

²⁵² Boister – Burchill, *CLF* 1999 s. 437.

korkeimmassa oikeusasteessa käsitellyn *Pinochet*-tapauksen yhteydessä annetuissa lakilordien lausunnoissa lähdettiin näkemyksestä, että kidutukseen liittyy universaalitoimivalta joko yleisesti jus cogens -luonteen nojalla tai viimeistään kidutusta koskevan sopimuksen toimivaltamääräysten perusteella.²⁵³

Suomen toimivaltasäännöksiä laadittaessa kidutusta koskevaan sopimuksen tulkittiin edellyttävän universaalitoimivallan käyttöä²⁵⁴ ja siksi universaalitoimivalta ulotettiin kidutustekoihin²⁵⁵. Kidutus on katsottu universaaliperiaatteen alaiseksi myös Norjassa²⁵⁶ ja Ranskassa²⁵⁷. Kanadassa kidutustekoon syyllistyneen henkilön läsnäolo Kanadassa teon jälkeen riittää toimivallan perustaksi²⁵⁸.

²⁵³ Esimerkiksi lordi Browne-Wilkinson katsoi kidutusta koskevan sopimuksen perustuvan universaalitoimivallalle:

”3) If the states with the most obvious jurisdiction (the Article 5(1) states) do not seek to extradite, the state where the alleged torturer is found must prosecute or, apparently, extradite to another country, i.e. there is universal jurisdiction.”

Myös lordi Millet viittasi lausumassaan kidutussopimukseen perustuvaan universaalitoimivaltaan ja lordi Saville puolestaan totesi yleisesti, että kidutusta koskeva sopimus antaa toimivallan kaikille sopimusosapuolille. Lordi Hope ja lordi Hutton sen sijaan korostivat lausumissaan kidutuksen kiellon jus cogens -luonnetta. (*Pinochet*, 1999 www.../pino2.htm,... [/pino5.htm](http://pino5.htm) ,...[/pino6.htm](http://pino6.htm) ,...[/pino7.htm](http://pino7.htm) ja ...[/pino8.htm](http://pino8.htm)) Boister ja Burchill ovat artikkelissaan kritisoineet lakilordien kannanottoja siitä, että vaikka nämä totesivat kidutuksen olevan jus cogens -rikos, he eivät kuitenkaan lordi Millettin lukuun ottamatta olleet valmiita katsomaan, ettei transformaatiota kansalliseen lakiin tarvita, vaan edellyttivät kidutuksen kriminalisoivan kansallisen lain olemassaoloa. Lakilordien kannanottoja onkin arvosteltu siitä, ettei niissä tehty selkeää eroa varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten (core international crimes) ja sopimuksiin perustuvien maailmanrikosten (treaty crimes/transnational crimes) välillä. (*Boister – Burchill*, CLF 1999 s. 427–428, 436.) Tuomioistuimen tekemiä toimivallan rajoituksia ovat kritisoineet myös Falk (*Falk, Universal Jurisdiction* 2004 s. 113–120) ja De Greiff (*De Greiff, Universal Jurisdiction* 2004 s. 122–123).

²⁵⁴ Suomessa kidutusta koskevien toimivaltasäännösten laajentamista perusteltiin sillä, että kidutus on vakava kansainvälinen ongelma. Vaikkei Suomessa tiedetä esiintyneen yleissopimuksessa tarkoitettua kidutusta, oli kuitenkin syytä varmistautua siitä, ettei Suomesta voi missään olosuhteissa tulla myöskään ulkomailla kidutukseen syyllistyneiden henkilöiden turvapaikkaa. (*HE 35/1989 vp.* s. 1, 4–5; *HE 36/1989 vp.* s. 3–5.)

²⁵⁵ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 9 -kohta (kts. edellä pääjaksossa II av. 148).

²⁵⁶ Kts. Norjan säännöksistä ja niiden muutoksista edellä s. 131 ss.

²⁵⁷ Code de procédure pénale, L'article 689-1:

”En application des conventions internationales visées aux articles suivants, peut être poursuivie et jugée par les juridictions françaises, si elle se trouve en France, toute personne qui s'est rendue coupable hors du territoire de la République de l'une des infractions énumérées par ces articles. Les dispositions du présent article sont applicables à la tentative de ces infractions, chaque fois que celle-ci est punissable.”

Code de procédure pénale, L'article 689-2:

”Pour l'application de la convention contre la torture et autres peines ou traitements cruels, inhumains ou dégradants, adoptée à New York le 10 décembre 1984, peut être poursuivie et jugée dans les conditions prévues à l'article 689-1 toute personne coupable de tortures au sens de l'article 1er de la convention.”

²⁵⁸ Criminal Code, Section 7 (3.7):

”Jurisdiction – Notwithstanding anything in this Act or any other Act, every one who, outside Canada, commits an act or omission that, if committed in Canada, would constitute an offence against, a conspiracy or an attempt to commit an offence against, being an accessory after the fact in relation to an offence against, or any counselling in relation

Ruotsin voimassa olevassa laissa kidutukseen ei ole erityisesti liitetty universaalitoimivaltaa, mutta näihin rikoksiin voidaan varsin laajasti soveltaa ekstraterritoriaalista toimivaltaa esimerkiksi sillä perusteella, että tekijä oleskelee Ruotsissa. Sen sijaan Ruotsin toimivaltalainsäädännön uudistusehdotuksessa kidutustekoihin on liitetty universaalitoimivalta.²⁵⁹ Tanskassa ja Saksassa kidutuksen on katsottu kuuluvan universaalitoimivallan alaa määrittävien yleislausekkeiden piiriin.²⁶⁰ Isossa-Britanniassa kidutukseen liittyvä universaalitoimivalta omakuttiin vuonna 1988 säädetyllä lailla²⁶¹. Tätä lakia on sovellettu myös käytännössä edellä mainitussa Pinochet-tapauksessa. Sen sijaan *Habré*-tapauksen yhteydessä Senegalissa universaalitoimivalta torjuttiin sillä perusteella, ettei tällaista toimivaltaperustetta ole otettu Senegalin kansalliseen lainsäädäntöön²⁶².

to an offence against, section 269.1 shall be deemed to commit that act or omission in Canada if

...

(e) the person who commits the act or omission is after the commission thereof, present in Canada.”

²⁵⁹ *SOU 2002:98* s. 36, 154, 170–174, 254–255, 312–313, 409. Ehdotuksessa kidutukseen liittyvästä toimivallasta on esitetty säädeltäväksi seuraavasti:

”Svensk domstol är i de fall som anges nedan behörig att döma för brott som har begåtts utanför Sverige:

Anknytningsfaktum

Behörighetens omfattning

...

...

5. Internationella brott

Brott som avses i

...

f) artikel 1 i Förenta nationernas konvention den 10 december 1984 mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning eller som utgör försök till sådant brott.”

²⁶⁰ Tanskan osalta kts. Karnovs lovsamling, 1998 s. 3711, viite 34. Saksan osalta kts. esim *Jeschke – Weigend*, 1996 s. 174.

²⁶¹ Criminal Justice Act 1988, section 134:

”(1) A public official or person acting in an official capacity, whatever his nationality, commits the offence of torture if in the United Kingdom or elsewhere he intentionally inflicts severe pain or suffering on another in the performance or purported performance of his official duties.

(2) A person not falling within subsection (1) above commits the offence of torture, whatever his nationality, if –

(a) in the United Kingdom or elsewhere he intentionally inflicts severe pain or suffering on another at the instigation or with the consent or acquiescence –

(i) of a public official; or

(ii) of a person acting in official capacity; and

(b) the official or other person is performing or purporting to perform his official duties when he instigates the commission of the offence or consents to or acquiesces in it...”

²⁶² *Décision de la la Chambre d'accusation de Dakar, 2000 "Habré". Décision de la Cour de Cassation du Sénégal, 2001 "Habré".*

3.4 TAHDONVASTAISET KATOAMISET JA EKSTRATERRITORIAALINEN TOIMIVALTA

Tahdonvastaisiin katoamisiin alettiin kansainvälisellä tasolla kiinnittää huomiota 1970-luvun puolivälissä, jolloin Latinalaisen Amerikan diktatuurihallintoa paenneet henkilöt toivat asian esille kansainvälisellä tasolla. Vaikka aloite puuttua tällaisiin ihmisoikeusloukkauksiin tuli Latinalaisesta Amerikasta, ei kyse ole kuitenkaan alueellisesta vaan maailmanlaajuisesta ilmiöstä.²⁶³ Tahdonvaltaisissa katoamisissa on kyse valtion tai valtion tuella toimivien henkilöiden tai toimielinten toimesta, luvalla tai suostumuksella tapahtuneesta vapaudenriistosta, johon liittyy kieltäytyminen tunnustamasta kyseistä vapaudenriistoa tai antamasta tietoja pidätettyjen, vangittujen tai kaapattujen henkilöiden kohtalosta tai olinpaikasta. Tällaisen toiminnan tarkoituksena ja seurauksena on oikeudellisten suojamekanismien epääminen teon kohteeksi joutuneilta henkilöiltä. Tahdonvastainen katoaminen koostuu siis useista erillisistä ihmisoikeuksia loukkaavista toimista. Kun henkilöltä evätään lain takaamat suojakeinot, jää henkilö täysin turvattomaksi²⁶⁴, joten tahdonvastaisiin katoamisiin liittyy vastaava tarve saada suojaa oman valtion toimia vastaan kuin joukkotuhontaan tai kidutukseen.

Ainoa toistaiseksi voimassa oleva tahdonvastaisia katoamisia koskeva kansainvälinen sopimus on laadittu Amerikan valtioiden järjestössä. OAS:n tahdonvastaisia katoamisia koskeva sopimus²⁶⁵ velvoittaa valtiot olemaan tukematta tai sallimatta tällaista toimintaa ja asettaa valtioille myös velvollisuuden rangaista tällaisiin tekoihin syyllistyneitä henkilöitä. Sopimuksessa on säädetty myös toimivallasta²⁶⁶. Osapuolivaltioiden tulee ulottaa toimivaltansa sopimuksessa

²⁶³ *Taylor, Review 2001* s. 63.

²⁶⁴ *Andreu-Guzmán, Review 2001* s. 74.

²⁶⁵ Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons tuli voimaan 28.3.1996 (ILM 6/1994 s. 1529–1533). Sopimuksella on 11 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

²⁶⁶ Art. IV:

”The acts constituting the forced disappearance of persons shall be considered offenses in every State Party. Consequently, each State Party shall take measures to establish its jurisdiction over such cases in the following instances:

a) When the forced disappearance of persons or any act constituting such offence was committed within its jurisdiction;
b) When the accused is a national of that state;
c) When the victim is a national of that state and that state sees fit to do so.

Every State Party shall, moreover, take the necessary measures to establish its jurisdiction over the crime described in this Convention when the alleged criminal is within its territory and it does not proceed to extradite him.

This Convention does not authorize any State Party to undertake, in the territory of another State Party, the exercise of jurisdiction or the performance of functions that are placed within the exclusive purview of the authorities of that other Party by its domestic law.”

Art. VI:

”When a State Party does not grant the extradition, the case shall be submitted to its competent authorities as if the offence had been committed within its jurisdiction, for the

tarkoitettuihin tekoihin, jos ne on tehty sen alueella tai sen kansalaisia vastaan. Halutessaan valtiot voivat ulottaa toimivaltansa myös niiden kansalaisia vastaan tehtyihin tekoihin. Sopimukseen on otettu aut dedere aut iudicare -velvoite eli velvoite saattaa teko valtion viranomaisten käsiteltäväksi, jos tällaisen teon tekijä on valtion alueella eikä häntä luovuteta toiseen valtioon syytteen esittämiseksi varten. Tämän sopimuksen toimivaltamääräysten tulkinta riippuu siis siitä, miten aut dedere aut iudicare -periaatetta tulkitaan²⁶⁷. Vaikka sopimuksen toimivaltasääntelyä pidettäisiin ilmauksena universaalitoimivallasta, ovat alueellisella tasolla omaksutun universaalitoimivallan vaikutukset kuitenkin rajallisia.

Tahdonvastaiset katoamiset on osittain otettu myös Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivaltaan. Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivalta on kuitenkin ulotettu rajoitetumpaan joukkoon rikoksia kuin Amerikan valtioiden sopimus, sillä tahdonvastaiset katoamiset kuuluvat tuomioistuimen toimivaltaan vain siltä osin kuin kyseiset ihmisyyttä vastaan tehdyt rikokset on tehty osana siviiliväestöön kohdistuvaa laajamittaista tai järjestäytynyttä hyökkäystä. Tästä syystä on tarvetta myös erilliselle näitä rikoksia koskevalle kansainväliselle sopimukselle ja sellainen onkin valmisteilla Yhdistyneissä Kansakunnissa. Yleissopimuksessa tällaisten ihmisoikeusloukkausten vastustamistoimet voidaan ulottaa myös muihin kuin laajan ja systemaattisen hyökkäyksen yhteydessä tehtyihin rikoksiin. Rankaisematta jäämisen ehkäisemisen kannalta on keskeistä myös se, että sopimuksella voidaan asettaa osapuolivaltioille velvoitteita kriminalisoida tällaiset teot ja säätää toimivallan käyttöön liittyviä velvoitteita.²⁶⁸

purposes of investigation and when appropriate, for criminal action, in accordance with its national law. Any decision adopted by these authorities shall be communicated to the state that has requested the extradition.”

²⁶⁷ Kts. aut dedere aut iudicare -velvoitteen tulkinnasta edellä s. 113 ss.

²⁶⁸ *Andreu-Guzmán, Review 2001 s. 79.*

4 Terrorismi ja maailmanrikoksiin liittyvä toimivalta

Kuten edellä tutkimuksen toisessa pääjaksossa on kuvattu, maailmanrikosten kehitys on tapahtunut sopimuserusteisesti ja pitkälti käytännön tarpeiden määräämänä²⁶⁹. Rikollisuuden kansainvälistyminen ja rikoksiin syyllistyneiden liikkuminen valtiosta toiseen on vaatinut kansainvälistä yhteistyötä ja ekstra-territoriaalisen toimivallan laajentamista. Tavoitteena on ollut sen estäminen, etteivät eräisiin vakaviin rikoksiin syyllistyneet löytäisi paikkaa, jossa he olisivat turvassa tekonsa oikeudellisilta seuraamuksilta. Tämän toteuttamiseksi on maailmanrikoksia koskevissa sopimuksissa muotoiltu uudelleen Grotiuksen kehittämä *aut dedere aut punire* -periaate, joka on ollut yhtenä perustana universaalitoimivallan kehittymiselle²⁷⁰. Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, ovatko maailmanrikoksia koskevien sopimusten toimivaltamääräykset ilmausta universaaliperiaatteesta vai sijaislainkäytön periaatteesta²⁷¹.

Keskeisimmät maailmanrikoksiksi määritellyt teot liittyvät terrorismiin. Niille on tyypillistä toiminnan suunnitelmallisuus ja kansainvälisyys. Kansainvälisen luonteen terrorismi saa siksi, että se on uhka ihmisoikeuksien toteuttamiselle, kansainväliselle rauhalle sekä demokratialle ja oikeusvaltioille. Terrorismi onkin kansainvälinen ongelma, jonka torjuminen vaatii kansainvälistä yhteistyötä.²⁷²

Terrorismiin liittyvien sopimusten solmimista vaikeutti pitkään se, ettei päästy yksimielisyyteen terrorismin määritelmästä.²⁷³ Uudemmissa sopimuksissa on kuitenkin saatu aikaan konsensus eräistä terrorismin peruspiirteistä. Eräänlainen terrorismin määritelmä on esimerkiksi terrorismin rahoituksen vastaisen yleis-sopimuksen 2 artiklassa, jossa terroristisiksi teoiksi määritellään teot, joiden tarkoituksena on aiheuttaa kuolema tai vakava ruumiillinen vamma siviilihenkilölle tai muulle henkilölle, joka ei aktiivisesti osallistu aseelliseen selkkaukseen liittyviin vihollisuuksiin. Lisäksi edellytetään, että teon päämääränä on aiheuttaa pelkoa väestön keskuudessa tai pakottaa hallitus tai kansainvälinen järjestö tekemään tietty toimenpide tai pidättäytymään tietystä toimenpiteestä. Euroopan

²⁶⁹ Kts. edellä s. 52 ss.

²⁷⁰ Kts. *aut dedere aut iudicare* periaatteen tulkinnasta edellä s. 113 ss.

²⁷¹ Kts. rajanvedosta universaaliperiaatteen ja sijaislainkäytön välillä edellä s. 71 ss.

²⁷² Kts. *HE 152/1999 vp.* s. 2.

²⁷³ Kts. määrittelyvaikeuksista ja määritelmäeroista esim. *Lambert*, 1990 s. 13; *Bassiouni*, *International Criminal Law* 1999 s. 767; *Henkin*, 1995 s. 247; *Heymann – Gershengorn*, *Principles* 1992 s. 117; *Schmalenbach*, *NZWehrr* 2000 s. 15–16; *Kennedy*, *TPV* 1999 s. 1–4; *Sorel*, *EJIL* 2003 s. 366–371.

unionin terrorismin torjumista koskevassa puitepäätöksessä²⁷⁴ on puolestaan lähdetty siitä, että päätöksessä mainitut rikolliset teot on tehty terroristisessa tarkoituksessa, jos tekijän tarkoituksena on pelotella vakavasti väestöä tai pakottaa viranomaiset tai kansainvälinen järjestö johonkin tekoon tai pidättymään jostakin teosta. Teko on tehty terroristisessa tarkoituksessa myös silloin, jos sen tarkoituksena on horjuttaa vakavasti jonkin maan tai kansainvälisen järjestön poliittisia, perustuslaillisia, taloudellisia tai sosiaalisia perusrakenteita tai tuhota ne. Yhteisinä piirteinä terrorismin määritelmäryityksissä näyttäisivät siis olevan väkivallan käyttö tai sillä uhkaaminen, pyrkimys pelon ilmapiiriin luomiseen²⁷⁵ sekä pyrkimys vaikuttaa muiden henkilöiden taikka yhteiskunnallisten tai kansainvälisten elinten toimintaan ja mielipiteisiin²⁷⁶.

Vaikka kansainvälisellä tasolla on nyttemmin saatu aikaan yleisluontoisia määritelmiä, eivät terrorismin poliittiseen luonteeseen liittyvät määrittelyvaikeudet ole kuitenkaan täysin poistuneet. Edelleen voi yksittäisiä tekoja ja tilanteita tarkasteltaessa esiintyä erilaisia arvioita siitä, onko kyse terrorismista. Vastustajan määrittelemistä terroristiksi voidaan etenkin julkisessa keskustelussa käyttää myös poliittisessa tarkoituksessa. Terrorismin määrittelemiseen liittyvistä arvostusratkaisuista kertovat myös terrorismin määritelmien rajaukset. Esimerkiksi Euroopan unionin terrorismin vastaisessa puitepäätöksessä ja terroristisia pommi-iskuja koskevassa Yhdistyneiden Kansakuntien sopimuksessa terrorismin käsitteen ulkopuolelle on suljettu valtion asevoimien virallisia tehtäviään suorittaessaan tekemät teot, mikä rajaa näiden asiakirjojen soveltumista niin sanottuun valtioterrorismiin. Usein terrorismia koskevat sopimukset on myös rajattu luonteeltaan kansainvälisiin terroritekoihin, jolloin valtion sisäinen vastarinta- ja terroritoiminta ei tule näiden sopimusten piiriin²⁷⁷.

Terrorismiin liittyneiden määrittelyvaikeuksien ja yleisten näkemyserojen vuoksi Yhdistyneissä Kansakunnissa jouduttiin terrorismikysymystä pitkään käsittelemään kokonaisuuden sijasta osina. Tämä johti joukkoon kapea-alaisia sopimuksia, jotka ovat sisällöltään, tyyliltään ja täsmällisyysasteeltaan vaihtelevia.²⁷⁸ Maailmansotien jälkeisellä kaudella onkin solmittu useita erillisiä sopimuksia, joissa on käsitelty terrorismille tyypillisiä tekoja, kuten lentokoneiden kaappauksia ja ilmaliiikenteeseen kohdistuvia sabotaasitekoja, suojeltuihin henkilöihin kohdistuvia väkivallantekoja tai panttivankien ottamista. Näissä sopimuksissa oikeusvaikutukset on sidottu tiettyyn tekoon, kuten lentokoneen

²⁷⁴ Neuvoston puitepäätös tehty 13 päivänä kesäkuuta 2002, terrorismin torjumisesta (2002/475/YOS), EYVL L 164, 22.6.2002, s. 3–7.

²⁷⁵ Toiminnassa onkin kyseisen yksittäisen toimen vaikutuksia tärkeämpää luoda pelkoa uusista vastaavista hyökkäyksistä. (*Träskman, NTfK 1986 s. 456; kts. myös Plawski, RIDP 1989 s. 564.*)

²⁷⁶ *Träskman, NTfK 1986 s. 455.*

²⁷⁷ *Nystuen, NJHR 3/2002 s. 6–7.*

²⁷⁸ *Lambert, 1990 s. 46–47; Bassiouni, International Criminal Law 1999 s. 769. Kts. myös Treves, Maritime Terrorism 1990 s. 71–72.*

kaappaukseen tai tietyn henkilöryhmän, kuten diplomaattien loukkaamiseen, eikä ole edellytetty, että toiminta olisi myös yksittäistapauksissa määriteltävissä terroristiseksi.²⁷⁹ Vaikka sopimusten tausta-ajatuksena on ollut nimenomaan terrorismin vastustaminen, voi niiden soveltamisalaan tulla myös sellaisia yksittäistapauksia, joita ei voi pitää terrorismina²⁸⁰.

Sen sijaan uudemmissa terrorismia koskeissa sopimuksissa on sääntelyn kohteeksi otettu yleisempiä tekotapoja, joita on rajattu edellyttämällä terroristista tarkoitusta. Tällaisia uudenmuotoisia sopimuksia ovat terrorististen pommiiskujen ja terrorismin rahoittamisen vastaiset sopimukset²⁸¹. Parhaillaan Yhdistyneissä Kansakunnissa neuvotellaan ehdotuksesta maailmanlaajuiseksi terrorismin vastaiseksi yleissopimukseksi. Entistä kattavampaa terrorismia koskevien kansallisten säännösten harmonisointia merkitsee myös Euroopan unionin terrorismin torjumista koskeva puitepäättös²⁸², jossa on asetettu vähimmäisvaatimuksia rangaistusasteikoille ja edellytetty erilaisten osallisuuden muotojen kriminalisointia.

Useimmissa terrorismiin liittyvissä sopimuksissa on toimivaltaan liittyviä määräyksiä. Valtioiden rikosoikeudellisen toimivallan ala onkin selkeästi laajentunut terrorismin osalta. Toimivallan laajentumisen taustalla on ollut lisääntyvä konsensus näiden tekojen tuomittavuudesta. On lähdetty siitä, että terroristit ovat verrattavissa merirosvoihin, orjakauppiaisiin ja sotarikollisiin, koska myös terrorismiin liittyvät teot ovat erityisen vakavia ja usein valikoimattomasti vaarantavat ihmishenkiä ja omaisuusintressejä. Samoin kuin merirosvous myös terrorismityyppiset teot voivat vaikuttaa haitallisesti kansainväliseen kaupankäyntiin ja liikenteeseen, ja sotarikosten tavoin ne voivat aiheuttaa häiriöitä kansainväliselle järjestykselle.²⁸³

Terrorismin yhteydessä on tarvetta ekstraterritoriaalisen toimivallan käytölle myös siksi, etteivät kaikki valtiot ole kykeneviä tai halukkaita puuttumaan niiden alueella harjoitettuun tai niiden kansalaisten harjoittamaan terrorismiin tai sellaiseen terrorismiin, joka on tehty näille valtioille tärkeiden intressien tai aatteiden puolustamiseksi. Monet valtiot myös kouluttavat, varustavat ja rahoittavat terroristeja, ja joku valtio on lähes aina valmis tarjoamaan turvapaikan terroristeille²⁸⁴. Tällaiset valtiot voivat pitkälti tehdä tyhjäksi muiden valtioiden

²⁷⁹ Chung, *KOIG* 1987 s. 280; *Schmalenbach, NZWehrr* 2000 s. 16.

²⁸⁰ Onkin todettu, ettei esimerkiksi Suomessa tehtyjen lentokonekaappausten tekijöiden kuvaaminen terroristeiksi vaikuta kovin oikealta määrittelyltä. (*Träskman, NTfK* 1986 s. 453.)

²⁸¹ Näissä sopimuksissa terrorismi nähdään sarjana organisoituneen ihmisjoukon tekemiä ennalta suunniteltuja tekoja. (*Bantekas – Nash, 2003* s. 31.)

²⁸² Neuvoston puitepäättös tehty 13 päivänä kesäkuuta 2002, terrorismin torjumisesta (2002/475/YOS), EYVL L 164, 22.6.2002, s. 3–7.

²⁸³ *Randall, TLR* 1988 s. 815. Kts. myös Halberstam, jonka mukaan näyttää kiistämättömältä, että nykyisin terrorististen tekojen tulisi olla universaaliperiaatteen alaisia. Tällaiset teot eivät ole nykyisin ainakaan vähemmän vaarallisia kaikille valtioille kuin merirosvous aikanaan. (*Halberstam, AJIL* 1988 s. 299.)

²⁸⁴ Kts. *Bassiouni, International Criminal Law* 1999 s. 773.

pyrkimykset terrorismin vastustamisessa.²⁸⁵ Kansainvälisten sopimusten osapuolivaltioilla onkin ollut selkeä tarve ja pyrkimys täyttää perinteisten toimivaltakategorioiden puutteet. Niiden intressissä on ollut varmistaa näistä rikoksista syyttäminen siitä riippumatta, kuka tekoon on syyllistynyt. Käytännössä terrorististen tekojen kohdevaltio, eli valtio, jonka diplomaatteihin, kansalaisiin, asevoimiin, laitoksiin tai omaisuuteen hyökkäys on kohdistunut, on yleensä se valtio, jolla on pääasiallinen intressi terroristien rankaisemiseen, etenkin, jos teon kohde on valittu nimenomaan kansallisuuden perusteella.²⁸⁶ Käytännön intressiä terrorismista rankaisemiseen on kuitenkin myös muilla valtioilla ainakin silloin, jos niitä voidaan pitää tulevaisuudessa tehtävien vastaavien terrorismiskujen potentiaalisena kohteena.²⁸⁷ Terrorismiin liittyviä toimivaltakysymyksiä käsitellään jatkossa yksityiskohtaisemmin kunkin terrorismiin liittyvän sopimuksen osalta erikseen.

4.1 AUT DEDERE AUT IUDICARE -VAATIMUS ILMALIIKENTEESEEN KOHDISTUVIA LAITTOMIA TEKOKA KOSKEVISSA SOPIMUKSISSA

Kansainvälistyvä rikollisuus on uhka kansainväliselle ilma- ja meriliikenteelle²⁸⁸ ja tällaisen rikollisuuden tehokas vastustaminen vaatii yhteistyötä kansainvälisellä tasolla. Ilmaliikenteeseen kohdistuvien tekojen yhteydessä valtioiden väliselle yhteistyölle on tarvetta jo siksi, että rikokset kohdistuvat usein useisiin valtioihin. Lisäksi kaikilla valtioilla on nykymaailmassa yhteinen intressi turvallisen ja toimivan lentoliikenteen ylläpitämiseen. Ilmaliikenteessä tapahtuvia rikoksia käsittelevien sopimusten tavoitteena onkin paitsi ilma-aluksissa matkustajina tai miehistönä olevien henkilöiden turvallisuuden ja omaisuuden suojeleminen myös yleisemmin liikkumisen vapauden turvaaminen.²⁸⁹

²⁸⁵ *Henkin*, 1995 s. 249. Kansainvälinen terrorismi on toisinaan esitetty esimerkkinä rikoksesta, jonka suhteen ei voida omaksua ehdottomasti kansainvälisellä tasolla sitovaa *ne bis in idem* -kieltoa. On todettu, että jos kieltoa sovellettaisiin ehdottomasti, voisi toimintaan sallivasti suhtautuvassa valtiossa terroristia vastaan käyty näennäisoikeudenkäynti estää myöhemmän oikeudenkäynnin muussa valtiossa. (*Traskman, Criminal Law Theory* 1992 s. 516.)

²⁸⁶ *Henkin*, 1995 s. 247.

²⁸⁷ *Halberstam, International Criminal Law* 1999 s. 826.

²⁸⁸ Kansainvälistyvän ja teknisesti kehittyvän liikenteen yhteydessä on aiemminkin tuotu esiin rikollisuuden kansainvälistymiseen liittyviä uhkakuvia. Uhkia on liitetty ennen kaikkea merirosvouteen, mutta myös kansainväliseen raide- ja postiliikenteeseen, kansainvälisiin sähköjohtoihin ja telekaapeleihin sekä kansainvälisiin tunneleihin ja kanaaleihin. (Kts. esim. *Binding*, 1885 s. 379–380; *Solna*, 1925 s. 61–66; *Meili*, 1910 s. 3–4. Näihin liittyvistä kansainvälisistä sopimuksista kts. *Meili*, 1910 s. 95–100.)

²⁸⁹ *Chung, KOIG* 1987 s. 281. Haagin sopimuksen johdannossa on suojattavina hyvinä mainittu henkilöiden ja omaisuuden turvallisuus, ilmaliikenteen toimivuus ja kansojen luottamus siviili-

4.1.1 Ilmaliikenteen turvallisuutta koskevat sopimukset

Lentokonekaappausten dramaattinen lisääntyminen 1960-luvulla ja seitsemänkymmentäluvun alussa²⁹⁰ johti kolmen lentoliikennettä käsittelevän kansainvälisen sopimuksen laatimiseen²⁹¹. Ensimmäinen oli vuoden 1963 Tokion sopimus²⁹², joka vaati allekirjoittajavaltioita palauttamaan kaapatun koneen ja sen matkustajat. Sen sijaan kaappareiden syyttämiseen liittyvät ongelmat jätettiin sopimuksen ulkopuolelle. Tässä sopimuksessa ei määritelty tai listattu rikoksia, joiden ehkäisemiseen sopimusvaltioilla on velvollisuus, eikä siinä myöskään määrätty rikoksentehtijöiden syyttämisestä tai luovuttamisesta.²⁹³ Näiden Tokion sopimukseen liittyneiden puutteiden korjaamiseksi laadittiin vuonna 1970 ilma-alusten kaappauksia koskeva Haagin sopimus²⁹⁴. Pelkästään kaappausrikoksia koskevaa sääntelyä ei kuitenkaan pidetty riittävänä, koska lentokoneisiin kohdistettiin käytännössä myös sellaisia terroritekoja, joita Haagin sopimus ei koskenut.²⁹⁵ Tästä syystä vuonna 1971 solmittiin Montrealin sopimus²⁹⁶, joka käsitte-

ilmailun turvallisuuteen. Ilmailun turvallisuuteen kohdistuvat teot eivät siis vaaranna pelkästään ilma-aluksen, sen miehistön ja matkustajien turvallisuutta vaan ovat vaara myös siviili-ilmailun turvallisuudelle yleisesti. Toimiva siviili-ilmaliikenne perustuu siihen, että ihmiset luottavat sen turvallisuuteen, tehokkuuteen ja nopeuteen. Toimivilla liikenneyhteyksillä on myös vaikutusta valtioiden välisten ystävällisten suhteiden edistämiseen ja ylläpitoon. Siksi siviili-ilmailuun kohdistuvien rikosten vastustaminen on selkeästi kansainvälinen kysymys. (*Agrawala, 1973 s. 18.*)

²⁹⁰ Kts. esim. *Agrawala, 1973 s. 18–19*. Erityisen vilkasta aikaa lentokonekaappausten kannalta oli vuosien 1968 ja 1982 välinen aika. Tänä aikana tehtiin 684 kaappausyritystä. (*Joyner – Friedlander, International Criminal Law 1999 s. 842, 848–849.*)

²⁹¹ Vuonna 1958 solmitun aavan meren sopimuksen merirosvousta koskevat artiklat olisivat tosin soveltuneet myös ilma-aluksiin kohdistuviin tekoihin. Alun perin merirosvousta koskevien sääntöjen ajateltiin riittävän sääntelemään myös ilma-alusten kaappauksia. Erityiseksi ongelmaksi nousi kuitenkin merirosvoussääntelyyn liittyvä vaatimus tekojen tapahtumisesta yksityistä etua silmällä pitäen. Lisäksi merioikeussopimusten soveltamismahdollisuuksia kavensi se, että ne edellyttivät kaappaustekojen tapahtuvan aavalla merellä ja toista alusta vastaan. (*Joyner – Friedlander, International Criminal Law 1999 s. 838; Agrawala, 1973 s. 75–76. Kts. myös Oehler, 1983 s. 318.*) Merioikeussopimusten merirosvousta koskevia toimivaltasäännöksiä tarkastellaan laajemmin jäljempänä luvussa 4.2.1 meriliikenteeseen kohdistuvien laittomien tekojen käsittelyn yhteydessä.

²⁹² Yleissopimus rikoksista ja eräistä muista teoista ilma-aluksissa (SopS 22/1971) tuli voimaan 4.12.1969 ja sillä on 179 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

²⁹³ *Lambert, 1990 s. 51–52.*

²⁹⁴ Yleissopimus ilma-alusten laittoman haltuunoton ehkäisemisestä (SopS 62/1971) tuli voimaan 14.10.1971 ja sillä on 178 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

²⁹⁵ *Agrawala, 1973 s. 80*. Lentokonekaappausten ohella ilmaliikenteen turvallisuutta vaaransivat ilma-alusten tuhoamiseen tähtäävät tahalliset vahingonteot sekä lentohenkilöstöön ja matkustajiin kohdistetut väkivallanteot. (*HE 50/1973 vp. s. 1.*) Vielä 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa huolta aiheuttivat etenkin yksityisten henkilöiden henkilökohtaisen eduntavoittelun vuoksi tekemät lentokonekaappaukset. 1970-luvun puolivälistä lähtien huomiota on kiinnitetty etenkin räjähteiden asettamiseen, hyökkäyksiin lentokentille ja ampumiseen ilma-aluksissa. (*Joyner – Friedlander, International Criminal Law 1999 s. 837.*) Kts. 1980-luvulla tapahtuneista lentokoneisiin ja lentokenttiin kohdistuneista terroriteoista *Wallis, 2001 s. 2–15*. Uusimpana ilma-aluksiin kohdistuvien laittomien tekojen muotona voidaan pitää kaapatun lentokoneen käyttämistä eräänlaisena hyök-

lee ilma-aluksiin kohdistuvia rikoksia Haagin sopimusta laajemmin. Montrealin sopimuksen alaan kuuluvat esimerkiksi väkivalta ilma-aluksessa olevaa henkilöä vastaan, sabotaasiteot sekä väärien tietojen antaminen silloin, kun tällainen teko on omiaan vaarantamaan lentokoneen turvallisuutta. Vuonna 1988 hyväksyttiin vielä Montrealin sopimuksen lisäpöytäkirja, joka koskee lentoasemilla tehtyjä väkivaltaisia tekoja²⁹⁷. Haagin ja Montrealin sopimukset sisältävät yhtenäiset määräykset rikollisten syytteeseen saattamisesta sekä luovutusmenettelystä.

Haagin ja Montrealin sopimuksilla on ollut suuri merkitys maailmanrikosten kehityksen kannalta, koska ne ovat olleet mallina myöhemmille kansainvälisiä rikoksia koskeville sopimuksille. Nämä sopimukset kuitenkin solmittiin kylmän sodan ilmapiirissä, aikana jolloin osassa lentokonekaappauksista oli tarkoituksena pakeneminen sosialistisista maista Länsi-Euroopan valtioihin. Kysymys oli siis vahvasti poliittisista ratkaisuista. Lisäksi yhteistyötä vaikeutti se, että Manner-Euroopan valtioiden ja *common law* -maiden näkemykset toivottavista oikeudellisen yhteistyön muodoista poikkesivat toisistaan. Sopimusten toimivaltamääräykset muodostuivatkin näkemysten yhtensovittamisen ja kompromissien seurauksena tulkinnanvaraisiksi ja vaikeasti hallittaviksi, mikä on heijastunut myös myöhemmissä maailmanrikoksia koskevissa sopimuksissa.

4.1.2 Ilmaliikenteeseen kohdistuviin laittomiin tekoihin liittyvä toimivalta

Toisin kuin Tokion sopimus, Haagin ja Montrealin sopimukset asettavat valtioille toimivaltasääntelyyn ja toimivallan käyttöön liittyviä velvoitteita²⁹⁸. Toimivaltasääntelyllä on etenkin kaappausrikoksissa keskeinen merkitys, koska näiden rikosten luonteeseen kuuluu, että tekijät pyrkivät saamaan lentokoneen

käysaseena, kuten New Yorkin World Trade Centeriin kohdistuneessa terrori-iskussa 11.9.2001 tapahtui.

²⁹⁶ Siviili-ilmailun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskeva yleissopimus (SopS 56/1973) tuli voimaan 26.1.1973 ja sillä on 180 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

²⁹⁷ Kansainväliseen siviili-ilmailuun käytettävillä lentoasemilla tapahtuvien laittomien väkivaltaisten tekojen ehkäisemistä koskeva lisäpöytäkirja (SopS 43/1998) tuli voimaan 6.8.1989 ja sillä on 148 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

²⁹⁸ Yleissopimus ilma-alusten laittoman haltuunoton ehkäisemisestä (SopS 62/1971), 4 artikla:

”1. Jokainen sopimusvaltio ryhtyy tarpeellisiin toimenpiteisiin ulottaakseen tuomiovaltansa rikokseen ja kaikkiin muihin rikoksesta epäillyn matkustajiin tai miehistöön rikoksen yhteydessä kohdistamiin väkivaltaisuuksiin seuraavissa tapauksissa:

a) kun rikos on tehty ilma-aluksessa, joka on rekisteröity siinä valtiossa;

b) kun ilma-alus, jossa rikos on tehty, laskeutuu sen alueelle rikoksesta epäillyn ollessa yhä aluksessa;

c) kun rikos on tehty ilma-aluksessa, joka on vuokrattu ilman miehistöä henkilölle, jolla siinä valtiossa on pääasiallinen toimipaikkansa tai sen puuttuessa pysyvä asuinpaikkansa.

nimenomaan sellaisen valtion alueelle, jolla ei ole toimivaltaa heihin nähden ja josta heitä ei luovuteta syyttämistä varten.²⁹⁹ Sopimusneuvottelujen aikana esitettiin, että millä tahansa valtiolla olisi toimivalta näistä teoista tuomitsemiseen, mutta lopulta toimivaltasääntely rajattiin kuitenkin tiettyihin valtioihin. Haagin sopimuksen mukaan toimivaltaisia ovat kaapatun ilma-aluksen rekisteröintivaltio, laskeutumisvaltio ja toimipaikan valtio, ja Montrealin sopimuksen mukaan puolestaan tekopaikan valtio, rekisteröintivaltio, teon kohteena oleva valtio, laskeutumispaikan valtio ja ilma-aluksen toimipaikan valtio.³⁰⁰ Haagin ja Montrealin sopimuksilla on ollut suuri merkitys rikostoimivaltaan liittyvien kansainvälisten normien kehittymisen kannalta, sillä näissä sopimuksissa omakuttiin ensimmäisen kerran nyky muodossaan velvoite luovuttaa tällaisiin rikoksiin syyllistyneet tai asettaa heidät syytteeseen³⁰¹. Tämä aut dedere aut iudicare -velvoite on sittemmin enemmän tai vähemmän muutettuna otettu useimpiin maailmanrikoksia koskeviin sopimuksiin.

Sopimusneuvotteluissa oli tavoitteena luoda malli, joka estäisi ilma-aluksiin kohdistuvien vakavien rikosten tekijöitä löytämästä turvapaikkaa, jossa he olisivat turvassa luovuttamiselta ja rankaisemiselta. Koska valtiot eivät olleet valmiita hyväksymään ehdotonta velvoitetta luovuttaa rikoksentekeijöitä, omakuttiin malli, jossa luovuttamisen vaihtoehtona on syyttäminen valtiossa, jonka alueella rikoksentekeijä oleskelee.³⁰² Sopimuksissa luotua syyttämisen- tai luovutusvelvollisuutta voidaan kuitenkin kritisoida heikosta muotoilusta. Valtioille asetettu velvoite syyttää on nimittäin muotoiltu niin, että valtiolla on itse asiassa vain velvoite saattaa asia asianomaisten viranomaistensa harkittavaksi syyteky-symyksen ratkaisemista varten, ja tämän ratkaisun perustana on kunkin valtion sisäinen lainsäädäntö³⁰³. Syyteharkinta voi siten päättyä myös syyttämättä jättä-

2. Jokainen sopimusvaltio ryhtyy samoin tarpeellisiin toimenpiteisiin ulottaakseen tuomiovaltansa rikokseen siinä tapauksessa, että rikoksesta epäilty on sen alueella eikä sanottu valtio luovuta häntä 8 artiklan nojalla mihinkään tämän artiklan 1 kappaleessa mainittuun valtioon.

3. Tämä yleissopimus ei sulje pois rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttämistä kansallisten lakien mukaisesti.”

Siviili-ilmailun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskevan yleissopimuksen (SopS 56/1973) 5 artiklan 1 kohdassa toimivalta on annettu valtiolle jonka alueella rikos on tehty; valtiolle, jossa rekisteröityyn alukseen teko kohdistuu tai jossa rekisteröidyssä ilma-aluksessa rikos on tehty; laskeutumispaikan valtiolle, jos epäilty on laskeutumishetkellä yhä aluksessa sekä ilman miehistöä vuokratun koneen osalta toimipaikan tai sen puuttuessa asuinpaikan valtiolle. Artiklan 2 ja 3 kohdat vastaavat Haagin sopimuksen 4 artiklan 2 ja 3 kohtia.

²⁹⁹ *Agrawala*, 1973 s. 19. Hailbronner on todennut, että lentokonekaappauksia koskevalla kansainvälisellä sopimuksella on vähän merkitystä niin kauan kuin ne valtiot, jotka tarjoavat kaappareille varmoja turvapaikkoja eivät liity sopimukseen. (*Hailbronner*, *NJW* 1973 s. 1638.)

³⁰⁰ *Agrawala*, 1973 s. 74.

³⁰¹ Kts. tästä myös edellä s. 54 ss.

³⁰² *Cheng*, *Contemporary Problems* 1988 s. 34–36.

³⁰³ Ilma-alusten laittoman haltuunoton ehkäisemistä koskevan yleissopimuksen 7 artiklassa on määrätty, että: ”Sopimusvaltion, jonka alueelta epäilty tavataan tulee, jos se ei luovuta häntä,

miseen, silloin kun se on kansallisen lainsäädännön mukaan mahdollista. Muotoilu oli kompromissiratkaisu, sillä jotkut valtiot halusivat sopimukseen yksiselitteisen velvoitteen tuomita tällaisten rikosten tekijät ankarasti teon motiiveista riippumatta. Toiset valtiot taas halusivat varata itselleen laajemman valintavallan siinä, kuinka ne kohtelevat kaappausrikoksen tehneitä henkilöitä. Valittu muotoilu merkitsee käytännössä sitä, ettei valtioille asetettu ehdotonta velvollisuutta nostaa syytettä kaappausrikoksia tehneitä henkilöitä vastaan.³⁰⁴

Haagin ja Montrealin sopimusten toimivaltamääräyksiä, kuten aut dedere aut iudicare -velvoitetta yleensäkin, on tulkittu eri tavoin³⁰⁵. Esimerkiksi D. W. Bowett on lähtenyt siitä, että kaappausrikoksiin tuskin liittyy universaaliperiaatetta, vaikka kaappausteoilla yleisellä tasolla onkin yhtäläisyyksiä merirosvouksen kanssa.³⁰⁶ Toisissa näkemyksissä taas on lähdetty siitä, että Haagin ja Montrealin sopimukset takaavat sopimusosapuolille universaalitoimivallan³⁰⁷. Tämän näkemyksen puolustamiseksi on vedottu esimerkiksi sopimukseen otettuun velvoitteeseen luovuttaa tai syyttää sekä sopimusmääräykseen, jonka mukaan sopimus ei sulje pois rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttämistä kansallisten lakien mukaisesti³⁰⁸. Zieher taas on todennut, että vaikkei Tokion, Haagin ja Montrealin sopimuksissa ole säännelty universaaliperiaatteesta, se ei silti ole argumentti universaaliperiaatteen sallittavuutta vastaan. Hän katsoo, että ilmailukenteeseen kohdistuvat rikokset täyttävät universaaliperiaatteen käytölle asetetut materiaaliset edellytykset, koska teot ovat vaarallisia ja luonteeltaan erityisen kansainvälisiä. Zieherin näkemyksen mukaan Haagin ja Montrealin sopimusten

poikkeuksetta ja katsomatta siihen, onko rikos tehty sen alueella vai ei, jättää asia asianomaisille viranomaisilleen syytekysymyksen ratkaisemista varten. Näiden viranomaisten tulee ratkaista asia sanotun valtion lainsäädännön mukaisesti samalla tavoin kuin vakavanlaatuista yleistä rikosta koskevissa tapauksissa.” Sisällöllisesti tätä vastaava säännös on myös siviili-ilmailun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskevan sopimuksen 7-artiklassa.

³⁰⁴ Hailbronner, NJW 1973 s. 1638. Kts. myös Cheng, *Contemporary Problems* 1988 s. 36–37.

³⁰⁵ Kts. aut dedere aut iudicare -velvoitteen tulkinnasta edellä s. 113 ss.

³⁰⁶ Bowett, *BYBIL* 1982 s. 13. Bowett on kuitenkin myöntänyt, että kannatusta on saanut myös näkemys, jonka mukaan ilma-alusten kaappauksiin liittyy merirosvouksen tavoin universaalitoimivalta. Hän on kuitenkin ainakin vielä vuonna 1982 katsonut, että kaappausrikosten osalta puuttui sellainen kansainvälinen yksimielisyyys, jota universaalitoimivallan käytön yhteydessä voidaan edellyttää. (Bowett, *BYBIL* 1982 s. 13.) Kts. myös Agrawala, joka on vuonna 1973 todennut, ettei ilma-alusten laitton haltuunotto ole kansainvälinen rikos, eikä kyseisten tekojen suhteen ole olemassa universaalialtoimivaltaa. (Agrawala, 1973 s. 76.)

³⁰⁷ Randall, *TLR* 1988 s. 818–819. Kts. myös Meron, *EJIL* 1998 s. 22 ja Schabas, 2000 s. 354. Myös Euroopan neuvoston soveltamisalaa koskevassa raportissa nämä sopimukset on katsottu esimerkeiksi sopimuksista, jotka selvästi viittaavat universaaliperiaatteeseen. Raportissa on myös todettu, että lähtökohtaisesti kaikki valtiot ovat perustaneet universaalitoimivallan näiden tekojen suhteen. (*Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 15.)

³⁰⁸ Kts. esim. Joyner – Friedlander, *International Criminal Law* 1999 s. 841. Voidaan tosin kysyä, mitä kirjoittajat tarkoittavat universaalilla toimivalla, kun kuitenkin samassa yhteydessä toteavat: ”States that may assert such jurisdiction include the state of aircraft registry, the state in which the aircraft lands with the offender on board, and the state of the principal place of business or permanent residence of the lessee of the aircraft.”

sisältö on eräänlainen valtioiden aikaansaama minimikonsensus, jolloin lähtökohtana on velvoitteiden asettaminen sopimusvaltioille, eikä valtioiden rikosoikeudellisen puuttumisvallan rajoittaminen.³⁰⁹ Oehler puolestaan on esittänyt näkemyksen, että Haagin ja Montrealin sopimuksissa omaksuttu velvoite syyttää tai luovuttaa merkitsee sijaislainkäytön periaatteen eikä universaaliperiaatteen omaksumista³¹⁰.

Suomalaisissa virallisjulkaisuissa Haagin ja Montrealin sopimusten on tulkittu tekevän näistä rikoksista kansainvälisiä rikoksia siinä mielessä, että sopimusvaltion on voitava tuomita rikoksenteijä rangaistukseen rikoksen tekopaikasta riippumatta ja riippumatta siitä, oliko teko tekopaikan lain mukaan rangaistava. Tällä perusteella nämä rikokset on Suomen lainsäädännössä asetettu universaaliperiaatteen alaisiksi. Hallituksen esityksessä kiinnitettiin huomiota siihen, ettei ulkomaalaista voida kaikissa tapauksissa tuomita Suomen ulkopuolella tehdystä rikollisesta teosta, ellei teko ole myös tekopaikan lain mukaan rangaistava. Siksi katsottiin tarpeelliseksi täydentää Suomen rikosoikeuden soveltamisalaa koskevia säännöksiä niin, että Suomen ulkopuolella ilma-aluksen kaappaukseen syyllistynyt ulkomaalainen voidaan tuomita Suomen lain mukaan silloinkin, kun rikos ei ole tekopaikan lain mukaan rangaistava.³¹¹

Aluskaappaukseen ja ilmaliikenteeseen kohdistuvaan sabotaasiin on liitetty universaalitoimivalta myös Ruotsin toimivaltasäännöksissä³¹². Kaappausrikokset on rinnastettu muihin kansainvälisiin rikoksiin sen turvaamiseksi, että näistä rikoksista voidaan Haagin sopimuksen edellyttämällä tavalla tuomita Ruotsissa siitä riippumatta, missä teko on tehty ja kuka sen on tehnyt.³¹³ Vuonna 1973 säännös laajennettiin koskemaan myös muita ilma-aluksiin kohdistuvia sabotaasitekoja. Tällöin perusteluna toimivallan laajennukselle todettiin, että tällaisista teoista tulee voida tuomita Ruotsissa kaksoisrangaistavuuden vaatimuksen estämättä³¹⁴. Vuonna 1990 universaalitoimivalta ulotettiin myös lentoasemiin kohdistuvaan sabotaasiin³¹⁵. Nämä ilmaliikenteeseen kohdistuvat teot ehdote-

³⁰⁹ Zieher, 1977 s. 151.

³¹⁰ Oehler, 1983 s. 25, 348, 502, 524, 542.

³¹¹ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 §:n 5 ja 6 -kohdat (kts. edellä pääjaksossa II av.148). HE 71/1971 vp. s. 3; HE 50/1973 vp. s. 4.

³¹² BrB 2:3:

”För brott som begåtts utom riket dömes även i annat fall än som avses i 2 § efter svensk lag och vid svensk domstol,

...

6. om brottet är kapning, sjö- eller luftfartssabotage, flygplatssabotage...”

³¹³ L 1971:188. Prop. 1971:92 s. 29.

³¹⁴ L 1973:342. Prop. 1973:92 s. 37.

³¹⁵ L 1990:416.

taan säilytettäväksi universaalitoimivallan piirissä myös Ruotsin toimivaltasäännösten uudistuksessa³¹⁶.

Norjassa lentokonekaappaus ja ilmaliikenteeseen kohdistuneet sabotaasiteot ovat kuuluneet niiden tunnusmerkkien joukkoon, jotka on lueteltu universaalitoimivallan alaa määrittävässä säännöksessä. Toimivaltasäännösten uudistuksen jälkeen universaalitoimivallan ulottuminen näihin rikoksiin riippuu siitä, katsotaanko nämä teot yleissäännöksessä tarkoitetuiksi teoiksi, joista kansainvälinen oikeus oikeuttaa tai velvoittaa rankaisemaan.³¹⁷ Myös Tanskassa alusten kaappausrikokset³¹⁸ ja eräät näiden rikosten yhteydessä tehtyt väkivaltarikokset kuuluvat rikosoikeudellisen toimivallan piiriin siitä riippumatta, missä teot on tehty, ja riippumatta tekijän kansalaisuudesta.³¹⁹ Aluskaappaukset on erikseen mainittu universaalitoimivallan alaa määrittävässä Tanskan rikoslain säännöksessä, kun taas ilmaliikennesabotaasiin ja lentoasemiin kohdistuvaan terrorismiin universaalitoimivalta liittyy yleislausekkeen nojalla³²⁰. Haagin ja Montrealin sopimuksissa määriteltyihin tekoihin³²¹ ja lentoasemasabotaasiin³²²

³¹⁶ Näihin rikoksiin liittyvästä toimivallasta säädetäisiin seuraavasti:

”Svensk domstol är i de fall som anges nedan behörig att döma för brott som har begåtts utanför Sverige:	
<i>Anknytningsfaktum</i>	<i>Behörighetens omfattning</i>
...	...
5. Internationella brott	Brott som avses i
	...
	b) 13 kap. 5 a § (kapning och sjö- eller luftfartssabotage) eller som utgör försök till sådant brott,
	c) 13 kap. 5 b § (flygplatssabotage) eller som utgör försök till sådant brott
	...”

Näihin rikoksiin liittyvää toimivaltaa on esityksessä perusteltu sillä, että merirosvouteen on perinteisesti liitetty universaalitoimivalta ja sillä, että näitä tekoja koskevissa sopimuksissa omaksuttu toimivalta on joiltain osin laajempaa kuin mitä sijaislainkäytöllä yleensä ymmärretään. (*SOU 2002:98* s. 36, 172–173, 311–312, 408.)

³¹⁷ Kts. Norjan säännöksistä ja niiden uudistuksista edellä s. 131 ss. Kasuistisessa lakiluettelossa mainittuja ilma-aluksiin kohdistuvia laittomia tekoja ovat olleet esimerkiksi eräät yleisvaarallisia rikoksia koskevan 14 luvun rikokset. Kyseisen luvun 148–150 §:ssä on säännelty rangaistavaksi erilaisia alusten tuhoamiseen tai onnettomuuden aiheuttamiseen liittyviä tekoja ja alusten kaappaus puolestaan saman luvun 151 a §:ssä.

³¹⁸ Alusten kaappauksesta on säädetty Tanskan rikoslain § 183 a:ssa seuraavasti:

”Den som om bord i et luftfartøj eller skib ved ulovlig tvang, jf. 260, overtager kontrollen over fartøjet eller griber ind i dettes manøvrering, straffes med fængsel indtil på livstid.”

³¹⁹ Straffeloven, 2. kap. § 8:

”Under dansk straffemyndighed hører endvidere handlinger, foretagne uden for den danske stat, uden hensyn til, hvor gerningsmanden hører hjemme,

...

4) når handlingen er omfattet af § 183 a. Påtalen kan tillige omfatte overtrædelser af §§ 237 og 244–248, som er begået i forbindelse med overtrædelser af § 183 a...”

³²⁰ Kts. Karnovs lovsamling, 1998 s. 3711, viite 34.

³²¹ Code de procédure pénale, L’article 689-1:

”En application des conventions internationales visées aux articles suivants, peut être poursuivie et jugée par les juridictions françaises, si elle se trouve en France, toute personne

on liitetty universaalitoimivalta myös Ranskassa ja Saksassa ilma- ja meriliikennettä vastaan tehdyt hyökkäykset on myös mainittu universaalitoimivallan alaa määrittävässä säännöksessä³²³.

Kanadan lain mukaan lennon päättymisen Kanadaan on riittävä peruste toi-

qui s'est rendue coupable hors du territoire de la République de l'une des infractions énumérées par ces articles. Les dispositions du présent article sont applicables à la tentative de ces infractions, chaque fois que celle-ci est punissable."

Code de procédure pénale, L'article 689-6:

"Pour l'application de la convention sur la répression de la capture illicite d'aéronefs, signée à La Haye le 16 décembre 1970, et de la convention pour la répression d'actes illicites dirigés contre la sécurité de l'aviation civile, signée à Montréal le 23 septembre 1971, peut être poursuivie et jugée dans les conditions prévues à l'article 689-1 toute personne coupable de l'une des infractions suivantes:

1° Détournement d'un aéronef non immatriculé en France et tout autre acte de violence dirigé contre les passagers ou l'équipage et commis par l'auteur présumé du détournement, en relation directe avec cette infraction;

2° Toute infraction concernant un aéronef non immatriculé en France et figurant parmi celles énumérées aux a, b et c du 1° de l'article 1er de la convention pour la répression d'actes illicites dirigés contre la sécurité de l'aviation civile précitée."

³²² Code de procédure pénale, L'article 689-7:

"Pour l'application du protocole pour la répression des actes illicites de violence dans les aéroports servant à l'aviation civile internationale, fait à Montréal le 24 février 1988, complémentaire à la convention pour la répression d'actes illicites dirigés contre la sécurité de l'aviation civile, faite à Montréal le 23 septembre 1971, peut être poursuivie et jugée dans les conditions prévues à l'article 689-1 toute personne qui s'est rendue coupable, à l'aide d'un dispositif matériel, d'une substance ou d'une arme:

1° De l'une des infractions suivantes si cette infraction porte atteinte ou est de nature à porter atteinte à la sécurité dans un aérodrome affecté à l'aviation civile internationale:

a) Atteintes volontaires à la vie, tortures et actes de barbarie, violences ayant entraîné la mort, une mutilation ou une infirmité permanente ou, si la victime est mineure, une incapacité totale de travail pendant plus de huit jours, réprimées par le livre II du code pénal, lorsque l'infraction a été commise dans un aérodrome affecté à l'aviation civile internationale;

b) Destructures, dégradations et détériorations réprimées par le livre III du code pénal, lorsque l'infraction a été commise à l'encontre des installations d'un aérodrome affecté à l'aviation civile internationale ou d'un aéronef stationné dans l'aérodrome et qui n'est pas en service;

c) Délit prévu au quatrième alinéa (3°) de l'article L 282-1 du code de l'aviation civile, lorsque l'infraction a été commise à l'encontre des installations d'un aérodrome affecté à l'aviation civile internationale ou d'un aéronef dans l'aérodrome et qui n'est pas en service;

2° De l'infraction définie au sixième alinéa (5°) de l'article L. 282-1 du code de l'aviation civile, lorsqu'elle a été commise à l'encontre des services d'un aérodrome affecté à l'aviation civile internationale."

³²³ § 6 StGB:

"Auslandstaten gegen international geschützte Rechtsgüter.

Das Deutsche Strafrecht gilt weiter, unabhängig vom Recht des Tatorts, für folgende Taten, die im Ausland begangen werden:

...

3. Angriffe auf den Luft- und Seeverkehr (§ 316 c); ..."

mivallalle ilma-aluksissa tehtyjen tekojen yhteydessä³²⁴. Eräissä lentokoneisiin, lentoliikennevälineistöön tai lentoasemiin kohdistuvissa teoissa toimivallan pe- rusteeksi riittää myös se, että tekijä teon jälkeen tavoitetaan Kanadasta³²⁵. Isolla- Britannialla on toimivalta lentokonekaappauksiin tekijän kansalaisuudesta ja ilma-aluksen rekisteröinti- tai olopaikasta riippumatta³²⁶. Vastaava toimivalta on ulotettu myös eräisiin lennon turvallisuutta vaarantaviin ilma-aluksen vahin- goittamistekoihin ja ilma-aluksessa tehtyihin väkivallantekoihin³²⁷ sekä lento-

³²⁴ Criminal Code, Section 7 (1):

”Offences committed on aircraft

Notwithstanding anything in this Act or in any other Act, every one who

...

(b) on any aircraft, while the aircraft is in flight if the flight terminated in Canada, commits an act or omission in or outside Canada that if committed in Canada would be an offence punishable by indictment shall be deemed to have committed that act or omis- sion in Canada.”

³²⁵ Criminal Code, Section 7 (2):

”Idem

Notwithstanding this Act or any other Act, every one who

(a) on an aircraft, while the aircraft is in flight, commits an act or omission outside Canada that if committed in Canada or on an aircraft registered in Canada under regulations made under the Aeronautics Act would be an offence against section 76 or paragraph 77 (a),

(b) in relation to an aircraft in service, commits an act or omission outside Canada that if committed in Canada would be an offence against any of paragraphs 77 (b), (c) or (e),

(c) in relation to an air navigation facility used in international air navigation, commits an act or omission outside Canada that if committed in Canada would be an offence against paragraph 77 (d)

(d) at or in relation to an airport serving international civil aviation commits an act or omission outside Canada that if committed in Canada would be an offence against para- graph 77 (b) or (f), or

(e) commits an act or omission outside Canada that if committed in Canada would constitute a conspiracy or an attempt to commit an offence referred to in this subsection, or being an accessory after the fact or counselling in relation to such an offence, shall be deemed to have committed that act or omission in Canada if the person is, after the commission thereof, present in Canada.”

³²⁶ Aviation Security Act, 1983, Section 1:

”Hijacking

(1) A person on board an aircraft in flight who unlawfully, by the use of force or by threats of any kind, seizes the aircraft or exercises control of it commits the offence of hijacking, whatever his nationality, whatever the State in which the aircraft is registered and whether the aircraft is in the United Kingdom or elsewhere...”

³²⁷ Aviation Security Act, 1983, Section 2:

”Destroying, damaging or endangering safety of aircraft

(1) It shall, subject to subsection (4) below, be an offence for any person unlawfully and intentionally –

(a) to destroy an aircraft in service or so to damage such an aircraft as to render it inca- pable of flight or as to be likely to endanger its safety in flight; or

(b) to commit on board an aircraft in flight any act of violence which is likely to endanger the safety of the aircraft.

(2) It shall also, subject to subsection (4) below, be an offence for any person unlawfully and intentionally to place or cause to be placed, on an aircraft in service any device or substance which is likely to destroy the aircraft, or is likely so to damage it as to render

asemien turvallisuutta vaarantaviin tekoihin³²⁸. Ison-Britannian tuomioistuinten toimivaltaa on kuitenkin rajattu silloin, jos kyse on sotilas-, tulli- tai poliisipalveluksessa käytetystä ilma-aluksesta sekä sellaisissa tilanteissa, joissa sekä lento-
toonlähtö- että laskeutumispaikka ovat sen valtion alueella, jossa ilma-alus on rekisteröity. Ison-Britannian oikeusistuinten toimivalta on ulotettu myös eräisiin muihin ilma-aluksen turvallisuutta vaarantaviin toimiin silloin, jos teolla on tekijän tai kohteen kautta liittymä Isoon-Britanniaan sekä tapauksissa, joissa kyseessä oleva ilma-alus on laskeutunut Isoon-Britanniaan ja tekijä on edelleen aluksessa³²⁹.

Myös yhdysvaltalaisissa näkemyksissä on lähdetty siitä, että Haagin ja Montrealin sopimukset luovat osapuolivaltioiden välisissä suhteissa perustan yleiselle toimivallalle. Yhdysvalloissa on kuitenkin katsottu, että osapuolivaltioiden ulkopuolelle ulottuva toimivalta edellyttäisi näihin rikoksiin liittyvän universaalitoimivallan hyväksymistä tapaoikeudellisella tasolla³³⁰. Näkemys lentokonekaappauksiin liittyvästä universaalitoimivallasta on vahvistettu myös yhdysvaltalaisessa oikeuskäytännössä esimerkiksi *Rezaq*-tapauksessa, joka koski *Air Egyptin* koneen kaappausta Ateenasta Maltalle³³¹. Myös jordanialaisen ilma-aluksen Libanonissa tapahtunutta kaappausta koskeneessa *Yunis*-tapauksessa todettiin, että lentokonekaappaus on mahdollisesti yksi harvoja tekoja, joissa kansainvälinen oikeus selvästi luo perustan universaalitoimivallalle. Tässä tapauksessa toimivallan katsottiin tosin olevan olemassa jo sillä perusteella, että uhrien joukossa oli yhdysvaltalaisia henkilöitä.³³²

it incapable of flight or as to be likely to endanger its safety in flight; but nothing in this subsection shall be construed as limiting the circumstances in which the commission of any act –

(a) may constitute an offence under subsection (1) above, or

(b) may constitute attempting or conspiring to commit, or aiding, abetting, counselling or procuring, or being art and part in, the commission of such an offence.

(3) Except as provided by subsection (4) below, subsections (1) and (2) above shall apply whether any such act as is therein mentioned is committed in the United Kingdom or elsewhere, whatever the nationality of the person committing the act and whatever the State in which the aircraft is registered...”

Kts. myös Section 6 (1), jossa on erikseen säädetty kaappauksen yhteydessä tehtyihin henki- ja pahoinpitelyrikoksiin liittyvästä toimivallasta.

³²⁸ Kts. Aviation and Maritime Security Act 1990, section 1.

³²⁹ Kts. Aviation Security Act, 1983, Section 3. Kyseisessä pykälässä lueteltuja tekoja ovat mm. navigaatiolaitteistojen tuhoaminen ja vahingoittaminen sekä ilma-aluksen turvallisuutta vaarantavan väärän tiedon antaminen.

³³⁰ *Restatement, 1987 s. 256–257.*

³³¹ *The United States v. Resaq, 1998 s. 1131–1133, kts. erityisesti av. 6.*

³³² *United States v. Yunis, ILR 1992 s. 177, 182.* Scharf on *Resaq*- ja *Yunis*-tapauksiin liittyen todennut, että näiden tapausten yhteydessä Yhdysvaltojen tuomioistuimet sovelsivat kansainvälisiin sopimuksiin perustuvaa toimivaltaa sellaisiin henkilöihin, joiden kansallisuusvaltio ei ollut kyseisten sopimusten osapuolivaltio. Hän onkin todennut, että näiden tapausten valossa uusi tulkinta, jonka mukaan sopimus voi olla perusteena vain osapuolivaltioiden kansalaisten syyttämiseksi saattaa vaikuttaa negatiivisesti olemassa oleviin toimivaltuuksiin terrorismin ja huumekaupan vastustamisessa. (*Scharf, NELR 2001 s. 379–382.*) Kts. tästä kysymyksestä edellä s. 89 ss.

4.1.3 Lockerbie-tapaus esimerkkinä maailmanrikoksiin liittyvistä toimivaltaristiriidoista

Ilma-aluksiin kohdistuvia laittomia tekoja koskevia toimivaltakysymyksiä on käsitelty ns. *Lockerbie*-tapauksen yhteydessä. Kyseinen tapaus sai alkunsa, kun Lontoosta New Yorkiin matkalla ollut *Pan Am* -yhtiön matkustajakone tuhoutui 21.12.1988 Skotlannissa sijaitsevan Lockerbien kaupungin yllä koneessa olleen pommin räjähtäessä. Kaikki koneen 259 matkustajaa ja miehistön jäsentä menehtyivät samoin kuin 11 Lockerbien kaupungin asukasta. Tutkimusten seurauksena epäilykset pommin asettamisesta kohdistuivat kahteen Libyan kansalaiseen, joiden väitettiin toimineen Libyan hallituksen agentteina. Yhdysvallat ja Iso-Britannia vaativat Libyaa luovuttamaan kyseiset henkilöt ja katsoivat, että ainoastaan oikeudenkäynti Yhdysvalloissa tai Skotlannissa täyttäisi kansainvälisen oikeuden minimivaatimukset. Nämä valtiot kääntyivät myös YK:n yleiskokouksen ja turvallisuusneuvoston puoleen ja vaativat Libyan vastaisia sanktioita sillä perusteella, että Libya kieltäytyi luovuttamasta kyseisiä epäiltyjä henkilöitä. Libya kieltäytyi luovuttamisesta ja katsoi, että Montrealin sopimuksen vaatimukset oli täytetty, kun asiassa oli ryhdytty kansallisiin syyt toimiin. Libya ilmoitti suostuvansa vain oikeudenkäyntiin täysin puolueettomassa tuomioistuimessa ja vaati Yhdysvaltoja ja Isoa-Britanniaa luovuttamaan hallussaan olevat todisteet Libyassa käytävää oikeudenkäyntiä varten.³³³

Turvallisuusneuvoston antamissa päätöslauselmissa³³⁴ Libya velvoitettiin toimimaan Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian vaatimusten mukaisesti ja Libyaan kohdistettiin taloudellisia sanktioita. Libya puolestaan saattoi asian Kansainvälisen tuomioistuimen käsiteltäväksi. Kansainvälinen tuomioistuin antoi asiassa kaksi ratkaisua, joista toinen liittyi Libyan pyyntöön, että asiassa tulisi määrätä väliaikaisia toimenpiteitä³³⁵ ja toinen vastaajien tekemään Kansainvälisen tuomioistuimen toimivaltaa koskeneeseen vastalauseeseen³³⁶. Kansainvälinen tuomioistuin ei antanut Lockerbie-tapauksessa lopullista asiaratkaisua, koska osapuolet päätyivät kompromissiratkaisuun. Vuonna 1999 Libya luovutti epäillyt henkilöt Haagiin, Alankomaihin perustettuun ad hoc -tuomioistuimeen,

³³³ Kts. esim. *Martenczuk, EJIL* 1999 s. 520; *Plachta, EJIL* 2001 s. 125–129; *Wallis, 2001* s. 1–2, 52, 64–65, 16; *Bassiouni – Wise, 1995* s. 58–59.

³³⁴ 731 (1992), 748 (1992) ja 883 (1993)

³³⁵ *Lockerbie, ICJ Provisional Measures* 1992, *United Kingdom; Lockerbie, ICJ Provisional Measures* 1992, *United States*. Kansainvälinen tuomioistuin torjui Libyan pyytämät väliaikaiset toimet sillä perusteella, että turvallisuusneuvoston sitovat päätökset ovat ensisijaisia suhteessa muihin sopimuksiin perustuviin velvoitteisiin ja tässä prosessin vaiheessa lähtökohtana oli oletama turvallisuusneuvoston päätöksen 748 (1992) pätevydestä.

³³⁶ *Lockerbie, ICJ Preliminary Objections* 1998, *United Kingdom; Lockerbie, Preliminary Objections* 1998, *United States*. Tuomioistuin torjui vastaajien esittämät tuomioistuimen toimivaltaa ja kanteen hyväksyttävyyttä koskevat vastaväitteet ja katsoi toimivallan olevan olemassa ja kanteen olevan hyväksyttävissä.

jossa skotlantilaiset tuomarit käsittelevät asian Skotlannin lain mukaisesti.³³⁷ Toinen syytetyistä tuomittiin murhasta ja toinen vapautettiin näytön puutteen vuoksi³³⁸.

Lockerbie-tapauksessa annetuissa tuomioistuinten ratkaisuihin ei ole otettu kantaa toimivaltakysymyksiin tai aut dedere aut iudicare -periaatteen tulkintaan. Näitä asioita on kuitenkin käsitelty Kansainvälisen tuomioistuimen ratkaisujen yhteydessä annetuissa lausunnoissa ja eriävissä mielipiteissä sekä yleisemminkin tapaukseen liittyvässä yleisessä keskustelussa. Tämä keskustelu on koskenut paitsi Montrealin sopimuksen tulkintaa, myös sen soveltuvuutta tapaukseen. Eräissä lausumissa kyseenalaistettiin se, soveltuuko Montrealin sopimus lainkaan tapauksiin, joissa on kyse valtioelinten käskystä tai suostumuksella tehdyistä terroriteoista. Näissä lausumissa korostetaan sitä, ettei sopimuksessa omaksuttu malli ole tehokas sellaisissa tapauksissa, joissa syyttävä valtio on ollut tekoon tavalla tai toisella osallinen.³³⁹ Montrealin sopimus ei kuitenkaan selkeästi sulje soveltamisalan ulkopuolelle tapauksia, joissa rikoksen tehnyt henkilö on toiminut valtion puolesta.

Martenczuk on Lockerbie-tapausta käsitelleessä artikkelissaan pitänyt liiallisena tulkintaa, jonka mukaan Montrealin sopimuksen 7 artikla nimenomaan tunnustaisi osapuolivaltioiden oikeuden olla luovuttamatta sopimuksessa tarkoitettua rikoksesta epäiltyä henkilöä. Hän on todennut, että tällainen tulkinta olisi erityisen ongelmallinen tilanteissa, joissa tekijät ovat toimineet sen valtion viranhaltijoina, joka luovuttamisesta kieltäytyy ja jonka tehtäväksi syyttäminen siten jäisi.³⁴⁰ Voidaan kuitenkin kysyä, mikä on oikeastaan aut dedere aut iudicare -prinsiipin merkitys ja sisältö, jos se ei merkitse oikeutta valita syyttämisen ja luovuttamisen välillä. Jos valtiolta kielletään oikeus saattaa asia omien oikeudellisten viranomaistensa käsiteltäväksi, jää ainoaksi vaihtoehdoksi luovuttaminen, dedere³⁴¹. Useissa tapauksen yhteydessä annetuissa lausumissa ja eriävissä mielipiteissä korostettiin sitä, ettei yleinen kansainvälinen oikeus tai Montrealin sopimus aseta valtioille velvoitetta luovuttaa omia kansalaisiaan³⁴².

³³⁷ Wallis, 2001 s. 167–169; Plachta, EJIL 2001 s. 131–136; Bantekas – Nash, 2003 s. 408–410.

³³⁸ Lockerbie Verdict, 1999.

³³⁹ Kts. Dissenting opinion of President Schwebel (Lockerbie, ICJ Preliminary Objections 1998, United Kingdom; Lockerbie ICJ, Preliminary Objections 1998, United States). Dissenting Opinion of Judge Sir Robert (Lockerbie, ICJ Preliminary Objections 1998, United Kingdom). Dissenting opinion of Judge Bedjaoui, (Lockerbie, ICJ Provisional Measures 1992, United Kingdom. Lockerbie, ICJ Provisional Measures 1992, United States).

³⁴⁰ Martenczuk, EJIL 1999 s. 530. Montrealin sopimuksen soveltamiseen liittyikin erityisiä ongelmia silloin, jos valtio on ollut osallisena tekoon. (Bantekas – Nash, 2003 s. 27–28.)

³⁴¹ Kts. tästä myös Plachta, EJIL 2001 s. 129–130.

³⁴² Declaration of Acting President Oda, Joint declaration of Judges Evensen, Tarassov, Guillaume and Aguilar, Dissenting opinion of Judge Bedjaoui, Dissenting opinion of Judge Weeramantry, Dissenting opinion of Judge Ajibola, Dissenting opinion of Judge El-Koshi (Lockerbie, ICJ Provisional Measures 1992, United Kingdom. Lockerbie; ICJ Provisional Measures 1992, United States.) Dissenting opinion of Judge Oda (Lockerbie, ICJ Preliminary Objections 1998, United Kingdom; Lockerbie, ICJ Preliminary Objections 1998, United States).

Sen sijaan sopimus luo valtioille velvoitteen ryhtyä syytetoimiin, jos henkilöä ei luovuteta. Täten Libyalla olisi Montrealin sopimuksen nojalla ollut oikeus toimivallan käyttöön tapauksessa. Yhdysvaltojen ja Englannin omaksumaa kantaa, jonka mukaan toimivaltaisia olisivat olleet vain Yhdysvaltain tai Skotlannin tuomioistuimet, on kritisoitu. Esimerkiksi Rodney Wallis on Lockerbie-tapausta käsittelevässä teoksessaan korostanut sitä, että Libyalla oli Montrealin sopimuksen nojalla oikeus valita, luovuttaako se kyseiset epäillyt vai asettaako heidät syytteeseen kansallisissa tuomioistuimissaan. Hän on myös katsonut, että Yhdysvaltojen ja Englannin olisi tullut luovuttaa hallussaan olleet todisteet käytettäväksi Libyassa järjestetyssä alustavassa kuulemisessa. Lisäksi Wallis on katsonut, että Yhdysvaltojen ja Englannin ohella asiassa olisivat olleet toimivaltaisia ainakin kaikkien räjähdysyhteydessä surmansa saaneiden henkilöiden kansallisuusvaltiot.³⁴³

Tekoon osallisena olleessa valtiossa toteutettu näennäisoikeudenkäynti ei riittänyt Montrealin sopimuksen vaatimuksia, vaan kyseessä tulee olla todellinen kansainvälisten standardien mukaan toteutettu oikeudenkäynti. On myös muistettava, että vaikka valtiolla sopimuksen nojalla olisi oikeus toimivallan käyttöön, toiset valtiot eivät välttämättä tunnusta tällaista oikeutta sellaisissa tilanteissa, joissa oikeuteen vetoamista olisi pidettävä oikeuden väärinkäyttönä.

Lockerbie-tapauksessa tulee Montrealin sopimuksen ohella ottaa huomioon myös turvallisuusneuvoston päätökset, joilla Libya velvoitettiin luovuttamiseen. Tapauksen yhteydessä kysymys ei ollutkaan pelkästään Montrealin sopimuksen tulkinnasta, vaan siinä nousi keskeiseksi myös kysymys siitä, mikä oli Montrealin sopimuksen toimivaltamääräysten ja turvallisuusneuvoston antamien määräysten välinen suhde. Tässä yhteydessä on keskusteltu siitä, missä määrin turvallisuusneuvosto on sidottu Montrealin sopimuksen kaltaisiin kansainvälisen oikeuden sääntöihin ryhtyessään toimenpiteisiin peruskirjan 39 artiklan nojalla. Kyse on siis ennen kaikkea siitä, missä määrin turvallisuusneuvoston määräyksillä voidaan tällaisessa tilanteessa ohittaa tai kumota sellaisia oikeuksia, joita valtioilla muuten olisi kansainvälisen oikeuden nojalla.³⁴⁴ Turvallisuusneuvoston toimivallan puolesta puhuu se, että Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan mukaan sillä on ensisijainen vastuu rauhan ja turvallisuuden ylläpitämisestä. Peruskirjan 7 luvussa turvallisuusneuvostolle annetaankin laajat valtuudet rau-

³⁴³ Wallis, 2001 s. 64–65, 163. Wallis on kritisoinut myös diplomaattiselta kannalta Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian ratkaisua hakea Libyan vastaisia sanktioita YK:n piiristä sen sijaan, että ne olisivat pysyttäneet toimenpiteensä Montrealin sopimuksen mukaisina (Wallis, 2001 s. 65).

³⁴⁴ Turvallisuusneuvoston toimivalta tässä suhteessa on joissain puheenvuoroissa kyseenalaistettu. Tässä yhteydessä on tuotu esiin mm. kysymys, missä määrin Lockerbie -tapauksessa oli kyse YK:n peruskirjan 39 artiklassa tarkoitetusta rauhan rikkoutumisen uhasta, rauhan rikkomisesta tai hyökkäysteosta. On esitetty eri mielipiteitä siitä, mitkä ovat turvallisuusneuvoston harkinnan rajat sen määrittäessä, onko 39 artiklassa tarkoitettu tilanne olemassa. (Kts. tästä keskustelusta Martenczuk, EJIL 1999 s. 539–546; Plachta, EJIL 2001 s. 129–130.)

haa uhkaavan tilan toteamiseksi ja tarvittaviin toimenpiteisiin ryhtymiseksi. Lockerbie-tapauksen yhteydessä tilanne oli kuitenkin edellä kuvattua monimutkaisempi, koska arvioitavaksi olisi tullut myös turvallisuusneuvoston poliittisen harkinnan ja Kansainvälisen tuomioistuimen oikeudellisen harkinnan välinen suhde. Tapauksessa saavutetun kompromissiratkaisun vuoksi Kansainvälinen tuomioistuin ei antanut ratkaisuaan turvallisuusneuvoston toimivaltuuksiin liittyvissä kysymyksissä.

Lockerbie-tyyppisten terrorististen toimien yhteydessä toimivaltakysymyksiin liittyy usein oikeudellisten kysymysten lisäksi myös poliittisia аспектеja. Esimerkiksi tekopaikan valtio tai valtio, johon teko on kohdistunut, voi vastustaa oikeudenkäyntiä toisessa valtiossa sillä perusteella, että se valtio, jonka hallussa tekijä on, tukee tämän poliittisia tavoitteita ja voi siksi vapauttaa rikosentekijän tai määrätä hyvinkin vähäisen rangaistuksen.³⁴⁵ Toisaalta myös se valtio, jolta luovuttamista vaaditaan, voi pelätä, ettei syytetty ehkä saa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä tai tekoon nähden sopivaa rangaistusta poliittisesti ja oikeudellisesti eri linjoilla olevassa valtiossa. Tällaiset valtioiden väliseen epäluottamukseen liittyvät näkökohdat olivatkin keskeisessä asemassa, kun Yhdysvallat ja Iso-Britannia vastustivat Libyan ja Libya puolestaan Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian toimivallan käyttöä³⁴⁶. Toisten valtioiden toimivallan käyttöön liittyviä epäluuloja liittyy etenkin tilanteisiin, joissa syyttävällä valtiolla on liian läheinen yhteys tai intressi tapaukseen. Usein kyse on yksittäistapauksellisista oikeudellisista ja poliittisista toimivaltaristiriidoista, joita ei ole mahdollista täysin ehkäistä tai ratkaista yleisellä tasolla toimivaltasääntöjä muotoilemalla. Onkin esitetty näkemyksiä, että lentokonekaappaukset olisi paras käsitellä kansainvälisessä rikostuomioistuimessa.³⁴⁷

4.2 MERILIIKENTEESEEN KOHDISTUVIA LAITTOMIA TEKOJA KOSKEVA SÄÄNTELY MERIOIKEUSSOPIMUKSISSA JA MERITURVALLISUUSSOPIMUKSESSA

Kansainvälisen meriliikenteen liittyvät toimivaltakysymykset ja -ongelmat ovat paljolti samanlaisia kuin ilmaliikenteessä. Haagin ja Montrealin sopimukset

³⁴⁵ Schachter, 1991 s. 269.

³⁴⁶ Muutamissa Kansainvälisen tuomioistuimen päätösten yhteydessä annetuissa lausumissa ja eräissä mielipiteissä kyseenalaistettiin se, onko tällaisessa tapauksessa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin järjestäminen Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa tai Libyassa mahdollista. (Kts. Separate Opinion of Judge Shahabuddeen *Lockerbie*, ICJ Provisional Measures 1992, *United Kingdom*.) Dissenting opinion of Judge El-Koshi (Lockerbie, ICJ Provisional Measures 1992, *United Kingdom*; *Lockerbie*, ICJ Provisional Measures 1992, *United States*).

³⁴⁷ Kts. näistä kysymyksistä Oehler, 1983 s. 354–355. Keskusteluun kansainvälisen rikostuomioistuimen tarpeesta on viitannut myös Wallis (Wallis, 2001 s. 162).

ovatkin olleet mallina uudempia meriturvallisuutta koskevia sopimuksia laadittaessa. Merillä tehtyihin laittomiin tekoihin liitetyn ekstraterritoriaalisen toimivallan perusta oli kuitenkin luotu jo merirosvousta koskevassa tapaoikeudessa³⁴⁸ ja merioikeussopimuksissa, joissa erityinen toimivalta on kodifioitu.

4.2.1 Merioikeussopimukset ja merirosvouteen liittyvä universaalitoimivalta

Merirosvousta koskeva sopimusoikeudellinen sääntely saatiin toteutettua vuonna 1958 hyväksytyssä aavaa merta koskevassa sopimuksessa³⁴⁹ ja tämä sääntely siirtyi sittemmin vuonna 1982 hyväksytyyn merioikeusyleissopimukseen.³⁵⁰ Sama merirosvouksen määritelmä on sekä vuoden 1958 aavan meren sopimuksessa että vuoden 1982 merioikeusyleissopimuksessa. Määritelmä noudattaa perinteistä tapaoikeudessa syntyntä merirosvouksen käsitettä³⁵¹, sillä poikkeuksella, että tapahtuneen teknisen kehityksen vuoksi mukaan otettiin myös ilma-alukset.

Sopimukseen otettu merirosvouksen määritelmä on varsin rajattu. Määritelmä edellyttää, että kyseessä on laitton väkivallanteko, vapaudenriisto tai ryöstö, johon yksityisen aluksen tai ilma-aluksen miehistö tai matkustajat ryhtyvät toista alusta vastaan³⁵². Tällaisen toiminnan tulee lisäksi tapahtua yksityistä etua silmällä pitäen. Jotta kysymys olisi kyseisissä sopimuksissa tarkoitettusta merirosvouksesta, toiminnan tulee tapahtua aavalla merellä tai sellaisilla muilla alueilla, joihin minkään valtion lainkäyttövalta ei ulotu³⁵³. Merirosvoukseen voivat siis syyllistyä vain yksityiset henkilöt. Valtioiden toimeenpanemia kaappauksia ei lueta sen piiriin, eikä niitä näin ollen voida pitää merirosvouksena, vaan ne ovat lippuvaltioon kohdistuvaa voimankäyttöä. Merkittävä tunnusmerkki on myös

³⁴⁸ Kts. merirosvousta koskevan tapaoikeudellisen sääntelyn kehityksestä edellä s. 37 ss.

³⁴⁹ SopS 7/1965, artikkelat 14–22. Aavaa merta koskeva yleissopimus tuli voimaan 30.9.1962. Sopimuksella on 62 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

³⁵⁰ SopS 50/1996, artikkelat 100–107 ja 110. Merioikeusyleissopimus tuli voimaan 16.11.1994. Sopimuksella on 148 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

³⁵¹ Onkin todettu, että merirosvouksen määritelmän osalta ko. sopimukset ovat kansainvälisen tapaoikeuden ilmausta (”declaratory of customary international law”). (*Ronzitti, Maritime Terrorism 1990* s. 1.)

³⁵² Taustana sille, että teon edellytetään tapahtuneen toista alusta vastaan on ollut ilmeisesti se, että nimenomaan niissä tapauksissa, jolloin merirosvot tulivat toiselta alukselta, heidän alkupeiränsä saattoi olla epävarma, eikä näin ollen ollut valtiota, jolla olisi ollut selkeästi muita suurempi oikeus tai velvollisuus heidän kontrollointiinsa. (*Halberstam, AJIL 1988* s. 285–285.)

³⁵³ Vaatimus tekojen tapahtumisesta aavalla merellä rajaa merirosvoussäännösten sovellettavuutta huomattavasti. Nykyajan merirosvot nimittäin toimivat usein rannikolta käsin. Valtaosa esimerkiksi 1990 luvulla tapahtuneista laivoihin kohdistuneista ryöstötoimista tapahtuikin aavan meren sijasta valtioille kuuluvilla merialueilla. (*Hannikainen, 1988* s. 541; *Piracy and Armed Robbery Against Ships, 2000* s. 3.)

se, että merirosvouksella tavoitellaan nimenomaan yksityistä etua. Poliittisiin tai yhteiskunnallisiin tavoitteisiin tähtäävät kaappaukset eivät siten täytä merirosvouksen tunnusmerkistöä. Sen sijaan aluksen kaappaaminen sen lastin tai omaisuuden anastamiseksi on tyypillistä merirosvousta.³⁵⁴ Tämä tarkasti rajattu merirosvouksen määritelmä on merkinnyt sitä, etteivät kaikki aluksiin kohdistuvat väkivallanteot ole merirosvousta.

Merioikeussopimuksissa vahvistettiin aiemmin tapaoikeudessa kehittynyt näkemys merirosvouteen liittyvästä erityisestä toimivallasta³⁵⁵. Merirosvous muodostaa poikkeuksen lippuvalltion yksinomaisesta lainkäyttövallasta. Lähtökohtana on, että jokainen valtio voi aavalla merellä tai missä tahansa valtioiden lainkäyttövallan ulkopuolella ottaa haltuunsa merirosvoaluksen samoin kuin merirosvojen kaappaaman aluksen ja pidättää merirosvouteen syyllistyneet henkilöt, sekä takavarikoida merirosvoaluksessa olevan omaisuuden³⁵⁶. Merirosvousta koskevat sopimukset antavat siis valtioille erityisiä toimivaltuuksia ryhtyä täytäntöönpanoon alueensa ulkopuolella. Merirosvouteen liittyvä toimivaltasääntely poikkeaa kansainvälisen rikosoikeuden yleisistä lähtökohdista sikäli, että näiden aavalla merellä tapahtuneiden tekojen osalta valtioille on katsottu voitavan antaa myös ekstraterritoriaalista täytäntöönpanovaltaa.

Nykyisin on varsin yleisesti hyväksytty, että merirosvousrikokset ovat kansainvälisiä rikoksia ja kaikilla valtioilla on toimivalta tuomita näiden rikosten

³⁵⁴ *Hakapää*, 1988 s. 141–142. Poliittisten ja yhteiskunnallisten motiivien sulkeminen pois merirosvouksen motiivien joukosta aavan meren sopimusta hyväksyttäessä oli muutos verrattaessa varhaisempaan käytäntöön. Vielä 1800-luvulla oli vallalla näkemys, jonka mukaan vallankumouks-tilanteissa kapinallisia, jotka puuttuivat kolmansien maiden merenkulkuun, voitiin kohdella merirosvoina. Aavan meren sopimuksessa merirosvous määriteltiin kuitenkin toiminnaksi, jolla tavoitellaan yksityistä etua, joten yleisempien tavoitteiden saavuttamiseksi tehty kapinallistoiminta jäi määritelmän ulkopuolelle. (*Sundberg, Treatise* 1973 s. 463–464; kts. myös *Menefee, Maritime Terrorism* 1990 s. 59.) Suhtautuminen valtiollisten konfliktien yhteydessä tehtyihin merirosvouksen tyyppisiin tekoihin muotoutui osittain vastakohtaisten intressien seurauksena. Valtiot hyväksyivät laajan toimivallan merirosvouksen suhteen, koska merirosvous oli uhka kaikille valtioille, eivätkä merirosvot usein olleet minkään valtion auktoriteetin alaisia. Valtiot eivät kuitenkaan halunneet sallia liikaa puuttumista yksinomaiseen toimivaltaansa. Tällä perusteella universaaliperiaatteen käytön ulkopuolelle rajattiin ne tilanteet, joissa tekijä ei ollut potentiaalinen uhka kaikille valtioille sekä tilanteet, jotka oli tehty valtion auktoriteetilla. Tästä syystä esimerkiksi sellaisia kapinallisia, jotka rajasivat tekonsa vain sitä valtiota vastaan, jonka hallituksen halusivat kumota, ei katsottu koko ihmiskunnan, vaan pikemminkin kyseisen valtion vihollisiksi. (*Halberstam, AJIL* 1988 s. 274–276, 287–289.)

³⁵⁵ Kts. tapaoikeudellisesta kehityksestä edellä s. 37 ss.

³⁵⁶ Merioikeusyleissopimus (SopS 50/1996), art. 105:

”Merirosvoaluksen tai ilmarosvoaluksen haltuunotto. Jokainen valtio voi aavalla merellä tai muilla valtioiden lainkäyttövallan ulkopuolella sijaitsevilla alueilla ottaa haltuunsa merirosvoaluksen tai ilmarosvoaluksen tai merirosvoudella vallatun aluksen tai ilma-aluksen, joka on merirosvojen valvonnassa, pidättää asianomaiset henkilöt ja takavarikoida aluksessa olevan omaisuuden. Haltuunoton toimittaneen valtion tuomioistuimella on oikeus määrätä langetettavista rangaistuksista samoin kuin niistä toimenpiteistä, joihin on ryhdyttävä alukseen, ilma-alukseen tai omaisuuteen näiden hyvässä uskossa olevan kolmannen osapuolen oikeuksien huomioon ottamiseksi.” Vastaava määräys on aavaa merta koskevan yleissopimuksen (SopS 7/1965) 19 artiklassa.

tekijät. Merirosvous onkin usein esitetty esimerkkinä yleisesti vaarallisesta rikoksesta, johon liittyy universaaliperiaate.³⁵⁷ Tämä lähtökohta on omaksuttu ainakin osittain myös kansallisessa sääntelyssä, ja useissa valtioissa merirosvoukseen on liitetty universaalitoimivalta.³⁵⁸ Universaalitoimivaltaa on kuitenkin perusteltu ja tulkittu eri tavoin. Laajaa toimivaltaa on pyritty oikeuttamaan vetoamalla esimerkiksi merten vapauteen tai merirosvotekoihin syyllistyneiden valtiottomaan ja lainsuojattomaan asemaan.³⁵⁹ Kestävämpi peruste universaalitoimivallalle on merirosvoustekojen luonne vaarallisina rikoksina, jotka voivat kohdistua valikoimattomasti eri valtioiden aluksiin tai kansalaisiin. Tämän luonteensa vuoksi merirosvous aiheuttaa häiriöitä kansainväliselle kaupankäynnille ja merenkululle.³⁶⁰

4.2.2 Meriturvallisuussopimus merirosvoussääntelyn täydentäjänä

Vuonna 1985 Välimerellä tapahtunut *Achille Lauro* -aluksen kaappaus osoitti selkeästi, että merirosvouksen kiellon lisäksi tarvitaan myös laajempaa merenku-

³⁵⁷ Kts. esim. *Drost, ZIR 1930–1931* s. 113; *Schabas, 2000* s. 354; *Randall, TLR 1988* s. 791; *Schachter, 1991* s. 267; *Princeton Principles, 2001* s. 29, 45; *Bowett, BYBIL 1982* s. 11; *Bassiouni, Universal Jurisdiction 2004* s. 48–49. Vaikka lähdetäänkin siitä, että merirosvouteen liittyvät erityiset toimivaltuudet ovat ilmausta nimenomaan universaaliperiaatteesta, se ei merkitse sitä, että olisi olemassa universaali velvollisuus pidättää merirosvoja aavalla merellä. On myös kyseenalaista, onko valtiolla, jonka alueelle merirosvouteen syyllistynyt henkilö on saapunut, velvollisuus pidättää kyseinen henkilö ja tuoda hänet oikeuden eteen. (Kts. *Randall, TLR 1988* s. 792; *Hannikainen, 1988* s. 543.) Merirosvousta koskeva sääntely nimittäin poikkeaa tältä osin uudempien sopimusten muotoilusta: merirosvousta koskevat normit tunnustavat universaaliperiaatteen, mutta eivät velvoita valtioita syyttämään tai luovuttamaan, kun taas uudempien terrorismin vastustamiseen liittyvien sopimusten lähtökohtana on nimenomaan velvoite luovuttaa tai syyttää (aut dedere aut iudicare) (*Halberstam, AJIL 1988* s. 308–309; *Rodley, Directions 1989* s. 176.) Merenkävijävaltioilla on joka tapauksessa vapaaehtoisuuteen perustuva oikeus toimia aavalla merellä merirosvouksen vastustamiseksi. Selvää on myös se, että valtioilla on kansainvälisen oikeuden asettama velvollisuus olla yllyttämättä merirosvotekoihin ja olla avustamatta tällaisissa teoissa (*Hannikainen, 1988* s. 543).

³⁵⁸ Kts. aluskaappauksiin liittyvistä kansallisista toimivaltasäännöksistä jäljempänä luvussa 4.2.3.

³⁵⁹ Kts. esim. *Sundberg, joka katsoo, että merellä tapahtuvien kaappausrikosten sääntelyn taustalla on ennen kaikkea merten vapauden suojaaminen (Sundberg, Treatise 1973 s. 473).* Myös Schwarzenberger on katsonut, että merirosvouksen suhteen valtioille annettu erityinen toimivalta liittyy nimenomaan merten vapauden suojaamiseen. Hän on kuitenkin katsonut, että tällainen yleinen toimivalta aavalla merellä liikkuviin aluksiin nähden on samalla myös eräänlainen poikkeus merten vapaudesta. Schwarzenbergerin näkemyksen mukaan kyse on kuitenkin vain näennäisestä poikkeuksesta, koska hän katsoo merirosvoalusten olevan res nullius -asemassa. Näiden alusten osalta poikkeuskohtelun oikeuttaa tällöin se, etteivät ne Schwarzenbergerin näkemyksen mukaan ole minkään kansainvälisen oikeuden subjektin suojeluksessa. (*Schwarzenberger, Problems 1950* s. 269.) Sen sijaan *Randall* on lähtenyt siitä, että merirosvot, kuten muutkin rikolliset, voivat säilyttää kansalaisuutensa ja silti joutua universaalitoimivallan alaiseiksi. (*Randall, TLR 1988* s. 794.)

³⁶⁰ *Randall, TLR 1988* s. 794.

lun turvallisuutta koskevaa sääntelyä³⁶¹. Aluksen kaappasi palestiinalaisryhmä, joka vaati Israelia vapauttamaan eräitä sen vankiloihin suljettuja palestiinalaisia. Kaappauksen yhteydessä kaappaajat myös surmasivat yhden laivan amerikkalaisista matkustajista.³⁶² Tapauksen yhteydessä jouduttiin toteamaan, etteivät olemassa olevat aluskaappauksia koskevat kansainvälisoikeudelliset säännökset olleet riittäviä. Kyseisessä tapauksessa ongelmana oli erityisesti se, etteivät poliittisluontoiset kaappaukset kuulu merirosvouksen tunnusmerkistön alaisuuteen. Achille Lauron tapauksessa oli lisäksi kysymys aluksen matkustajina olleiden henkilöiden suorittamasta kaappauksesta eikä merirosvouksesta toista alusta vastaan.³⁶³ Tämän tapauksen johdosta ryhdyttiin sopimusneuvotteluihin, joiden tavoitteena oli täydentää merillä tapahtuvia tekoja koskevaa sopimussääntelyä, jotta myös Achille Lauro -tyyppiset teot tulisivat sääntelyn piiriin.

Achille Lauro -tyyppiset toimet olisi voitu ottaa kansainvälisen oikeuden piiriin merioikeussopimusten merirosvouksen määritelmää laajentamalla. Käytännössä tätä toimintamallia ei kuitenkaan valittu, vaan päädyttiin solmimaan tavoitteiltaan vaatimattomampi, muita terrorismia koskevia sopimuksia muistuttava meriturvallisuussopimus.³⁶⁴ Merenkulun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskeva yleissopimus hyväksyttiin vuonna 1988³⁶⁵. Uusi meriturvallisuutta koskeva sääntely on ainakin osittain poistanut tarpeen

³⁶¹ Treves, *Maritime Terrorism* 1990 s. 69; Halberstam, *AJIL* 1988 s. 269–270. Kts. myös *HE* 106/1998 vp. s. 2.

³⁶² Kts. tästä tapauksesta esim. Halberstam, *AJIL* 1988 s. 269.

³⁶³ Kts. esim. Hakapää, 1988 s. 142–143; Randall, *TLR* 1988 s. 797–798; Ronzitti, *Maritime Terrorism* 1990 s. 2; Treves, *Maritime Terrorism* 1990 s. 70–71. Yhdysvaltojen näkemys sen sijaan oli, että kyseisessä tapauksessa oli kyse merirosvouksesta. (Kts. Halberstam, *AJIL* 1988 s. 269–270.) Tämän suuntaisia näkemyksiä on esittänyt myös Menefee, joka on todennut, että arvioitaessa toiminnan motiivien poliittisuutta ratkaisevana tekijänä ei tulisi pitää rikoksen tekijöiden mielipidettä rikoksensa poliittisuudesta. (Menefee, *Maritime Terrorism* 1990 s. 60–61; kts. myös Halberstam, *AJIL* 1988 s. 278–284, 290.) Myös vaatimusta, että merirosvoudon tulisi kohdistua aina toista alusta vastaan on kritisoitu. Halberstam on todennut, että tämän vaatimuksen taustalla oli alun perin ilmeisesti pyrkimys sulkea pois merirosvouksen määritelmästä sellaiset rikolliset toimet, joiden suorittamisen jälkeenkin alus pysyi lippuvaltion auktoriteetin alaisena, mutta ei sen sijaan tekoja, joissa hyökkäys oli tehty toista alusta vastaan sen ottamiseksi hyökkääjien käyttöön. (Halberstam, *AJIL* 1988 s. 290.) Myös Menefee on kiistänyt kyseisen vaatimuksen ehdottomuuden (kts. Menefee, *Maritime Terrorism* 1990 s. 60–61).

³⁶⁴ Treves, *Maritime Terrorism* 1990 s. 71.

³⁶⁵ Merenkulun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskeva yleissopimus (SopS 11/1999) tuli voimaan 1.3.1992 ja sillä on 116 osapuolivaltiota (tilanne 31.3.2005). Vaikka sopimuksen nimessä puhutaan merenkulun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemisestä, on sopimuksessa vain yksi artikla, joka koskee suoranaisesti näiden rikosten ehkäisyä (art. 13). Sopimuksen varsinainen painopiste onkin tällaisiin tekoihin syyllistyneiden tuomitsemisessa ja rankaisemisessa. (Halberstam, *AJIL* 1988 s. 292; Halberstam, *International Criminal Law* 1999 s. 821.) Schabas on todennut vastaavaa joukkotuhontana pidettävän rikoksen ehkäisemiseksi ja rankaisemiseksi solmitusta yleissopimuksesta, mutta korostaa sitä, että rankaisemisella ja ehkäisemisellä on keskinäinen yhteys, koska rankaisemisella on ehkäisevä funktio. (Schabas, 2000 s. 447.)

tulkita merirosvousta koskevaa sopimus- ja tapaoikeutta laajentavasti³⁶⁶. Kysymys merirosvouksen määritelmän rajoista ei ole kuitenkaan täysin menettänyt merkitystään, sillä laajasti hyväksytyt merioikeussopimukset ja merirosvousta koskeva tapaoikeus velvoittavat huomattavasti laajempaa valtioiden piiriä kuin uusi meriturvallisuutta koskeva sopimus.³⁶⁷ Meriturvallisuussopimuksessa ei myöskään ole perinteisistä merirosvousta koskevista normeista poiketen annettu valtioille laajennettua aluksiin liittyvää tutkinta- tai toimeenpanovaltaa.

Meriturvallisuutta koskevassa sopimuksessa on säädetty merenkulusta vastaavin säännöksin kuin Haagin ja Montrealin sopimuksissa ilmaliikenteestä³⁶⁸. Sopimuksen taustalla oli pitkälti ajatus Achille Lauro -tyyppisistä teoista, joihin merirosvousta koskevat säännökset eivät sovellu siitä syystä, että teko on tehty poliittisista motiiveista tai koska tekoa ei ole kohdistettu toista alusta vastaan. Käytännössä meriturvallisuussopimus merkitsee kuitenkin toimivallan laajenusta myös merirosvouksen tapaisten ryöstötoimien osalta silloin, kun teko on tehty tietyn valtion alueella, eivätkä merirosvousta koskevat säännökset siksi sovellu. Vaikka sopimusta ei alun perin tarkoitettu ulottaa merirosvoustyyppiin ryöstötoimiin, sitä voidaan kuitenkin soveltaa myös useimpiin tällaisiin tapauksiin. Myös ryöstötarkoituksessa tehtyihin tekoihin nimittäin yleensä sisältyy meriturvallisuussopimuksessa mainittuja tekemuotoja, kuten jonkinasteinen aluksen haltuunotto, väkivaltaa aluksessa olevia henkilöitä vastaan sekä aluksen, lastin tai aluksessa olevien laitteiden tuhoamista³⁶⁹.

³⁶⁶ Kts. esim. Halberstam, joka on todennut, että meriturvallisuussopimuksen omaksumisen myötä on osittain poistunut tarve ratkaista, ovatko terroristiset teot merirosvousta. (Halberstam, *AJIL* 1988 s. 308.)

³⁶⁷ Tällä hetkellä meriturvallisuussopimuksen käytännön merkitystä vähentääkin se, että vain harvat Aasian, Kaukoidän ja Oseanian valtioista ovat liittyneet sopimukseen. Kuitenkin valtaosa aluksiin kohdistetuista ryöstötoimista tapahtuu näillä alueilla. (*Piracy and Armed Robbery Against Ships*, 2000 s. 22.)

³⁶⁸ Meriturvallisuussopimusta muotoiltaessa käytettiin mallina erityisesti Haagin ja Montrealin sopimuksia sekä panttivankisopimusta. (Halberstam, *International Criminal Law* 1999 s. 820.) Montrealin sopimuksesta meriturvallisuussopimuksen rikoksen määrittely eroaa sikäli, että meriturvallisuussopimuksessa mainitaan henkilön vahingoittaminen tai surmaaminen (art. 3 (1) g-kohta) yhtenä tekemuotona, kun taas Montrealin sopimuksessa henkilön tappaminen kuuluu sopimuksen alaan vain, jos se on aiheuttanut vaaraa ilma-aluksen turvallisuudelle. (Halberstam, *International Criminal Law* 1999 s. 822; kts. myös Halberstam, *AJIL* 1988 s. 293–295.) Tämän eron merkitystä tosin jossain määrin vähentää se, että myös meriturvallisuussopimuksessa edellytetään, että henkilön vahingoittaminen tai surmaaminen tapahtuu yhteydessä muuhun artiklassa mainittuun rikokseen tai rikoksen yritykseen. (Kts. tästä säännöksestä mannerjalustalla sijaitsevien lauttojen turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskevan pöytäkirjan osalta, Ronzitti, *Maritime Terrorism* 1990 s. 94.) Haagin ja Montrealin sopimuksiin verrattuna uusi tekemuoto meriturvallisuussopimuksessa on myös uhkausta koskeva art. 3 (2) c-kohta. On todettu, että näiden lisäysten taustalla ovat erityisesti Achille Lauro -tapauksen kokemukset. (Treves, *Maritime Terrorism* 1990 s. 78–79.)

³⁶⁹ *Piracy and Armed Robbery against Ships*, 2000 s. 21–22. Vakavuudeltaan aluksiin kohdistuvat ryöstötoimet poikkeavat suuresti toisistaan. Vakavimmissa tapauksissa on kokonaisia miehistöjä siirretty esimerkiksi pelastusveneisiin tai jopa surmattu ja laiva kokonaisuudessaan kaapattu, mutta yleisempiä ovat tapaukset, joissa joukko ampuma-asein tai veitsin aseistautuneita hyökkääjiä nou-

Samassa vuonna 1988 Roomassa pidetyssä konferenssissa, jossa hyväksyttiin merenkulun turvallisuuteen kohdistuvia laittomia tekoja koskeva sopimus, hyväksyttiin myös mannerjalustalla sijaitsevien kiinteiden lauttojen turvallisuuteen kohdistuvia tekoja koskeva pöytäkirja³⁷⁰. Tällä pöytäkirjalla meriturvallisuussopimuksessa omaksutun kaltainen sääntely ulotettiin myös mannerjalustalla sijaitseviin kiinteisiin lauttoihin. Laajennus katsottiin tarpeelliseksi, vaikkei kiinteisiin laitteisiin kohdistuneita terroritekoja ollut tehty. Tällaisiin laitoksiin kohdistuvien laittomien tekojen ehkäiseminen onkin erityisen tärkeää jo siksi, että laitokseen kohdistuneen terroriteon vaikutukset eivät todennäköisesti kohdistuisi vain lautalla toimiviin henkilöihin, vaan seurauksena voisi olla myös vakavaa ympäristön saastumista.³⁷¹ Sen sijaan, että kiinteisiin lauttoihin kohdistuvia laittomia tekoja koskevaan pöytäkirjaan olisi kirjattu meriturvallisuussopimusta vastaavat artikkelit kokonaisuudessaan, siihen on keskeisiltä osin otettu vain viittaukset meriturvallisuussopimukseen.

4.2.3 Meriturvallisuuteen kohdistuviin laittomiin tekoihin liittyvä toimivalta

Meriturvallisuuteen kohdistuvien terroritekojen yhteydessä on olemassa vastaavia perusteita laajalle toimivallalle ja universaaliperiaatteen käytölle kuin merirosvoustopauksissa. Terrorismi on merirosvouksen tavoin uhka kaikille valtioille.³⁷² Laajan toimivallan tarvetta korostaa myös se, että valtio, jossa rikos on tehty, voi olla haluton tai kykenemätön puuttumaan tällaiseen toimintaan³⁷³. Kansainvälisellä tasolla tapahtuvalle sääntelylle on tarvetta myös silloin, kun teko on tapahtunut tietyn valtion aluevesillä, sillä teot kohdistuvat usein kansainvälistä merenkulkua harjoittaviin aluksiin³⁷⁴.

Meriturvallisuussopimuksessa on omaksuttu kaksi toimivaltatyyppeä: pakollinen ja harkinnanvarainen. Pakollisen toimivallan alaan kuuluvat lippuperiaate,

see laivaan ja ryöstää esimerkiksi laivan lastin tai osan siitä, miehistön henkilökohtaista omaisuutta taikka laivan varusteita. (*Piracy and Armed Robbery against Ships*, 2000 s. 12–17, 23–47.)

³⁷⁰ Mannerjalustalla sijaitsevien kiinteiden lauttojen turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskeva pöytäkirja (SopS 44/2000) tuli voimaan 1.3.1992 ja sillä on 106 osapuolivaltiota (tilanne 31.3.2005).

³⁷¹ Ronzitti, *Maritime Terrorism* 1990 s. 91–92.

³⁷² Halberstam, *AJIL* 1988 s. 289.

³⁷³ On todettu, että erityisen vaikeaa merirosvoustyyppisen toiminnan vastustaminen ja kansainvälisen merenkulun suojaaminen on sellaisissa valtioissa, joissa ei ole toimivaa oikeudellista järjestelmää. Esimerkkinä tällaisesta valtiosta, joka oikeudellisen järjestelmänsä romahtamisen vuoksi on ollut kyvytön merirosvouden tehokkaaseen vastustamiseen, voidaan mainita Somalia. (*Piracy and Armed Robbery Against Ships*, 2000 s. 12, 17.)

³⁷⁴ Meriturvallisuussopimuksen soveltamisen edellytyksenä onkin, että teko on tehty kansainvälisessä meriliikenteessä olevaa alusta vastaan. Tämän lisäksi sopimusta voidaan soveltaa myös, jos rikoksesta epäilty tavataan aluksen toimintavaltion ulkopuolelta. (art. 4).

alueperiaate ja aktiivinen persoonallisuusperiaate. Valinnaisen toimivallan käytön piiriin kuuluvat puolestaan passiivinen persoonallisuusperiaate ja sen valtion toimivalta, jota kyseisellä teolla on pyritty pakottamaan, sekä toimivalta tuomita valtiossa asuva kansalaisuudeton henkilö³⁷⁵. Muiden terrorismin vastaisten sopimusten tavoin myös meriturvallisuussopimukseen on otettu velvoite luovuttaa rikoksenteikijä tai tuomita hänet valtion omassa oikeusistuimessa³⁷⁶. Meriturvallisuussopimuksessa on myös määräys, ettei sopimus sulje pois kansalliseen lainsäädäntöön perustuvaa toimivaltaa³⁷⁷. Kiinteitä lauttoja koskevan lisäpöytäkirjan toimivaltasääntely vastaa sisällöllisesti meriturvallisuussopimuksen määräyksiä. Kiinteiden laitteiden erilainen luonne aluksiin verrattuna on syynä siihen, että yksityiskohdissaan artikkelit jossain määrin poikkeavat toisistaan³⁷⁸.

³⁷⁵ Sopimusneuvotteluissa eräät valtiot vastustivat toimivallan antamista uhrin kotivaltiolle tai sille valtiolle, johon teolla yritettiin vaikuttaa sillä perusteella, että vain alue ja kansalaisuus ovat yleisesti hyväksyttyjä toimivaltaperusteita, eikä toimivallan alaa ole syytä laajentaa. Haluttiin myös välttää toimivaltakonflikteja. Sen sijaan toiset valtiot pitivät tärkeämpänä estää sellaisten tilanteiden syntymisen, joissa ei olisi lainkaan toimivaltaista valtiota. Nämä valtiot korostivat sitä, että syyteoikeuden rajaaminen vain tekijän kotivaltioon ja lippuvaltioon voisi johtaa vakaviin rangaistavuusaukkoihin. Ongelmia syntyi, jos nämä valtiot eivät voisi tai haluaisi syyttää kyseisiä teoista. (Halberstam, *AJIL* 1988 s. 296–297.) Käytännössä kohdevaltio, jota teolla on koetettu pakottaa, lieenee useimmissa tapauksissa samalla myös lippuvaltio ja/tai uhrin kotivaltio. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole: esimerkiksi Achille Lauro -tapauksessa vaatimukset kohdistettiin muuhun kuin kaapatun aluksen lippuvaltioon. (Kts. tähän liittyvästä keskustelusta Halberstam, *AJIL* 1988 s. 301–303.)

³⁷⁶ Merenkulun turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskevan yleissopimuksen (SopS 11/1999) tuomiovaltaa koskevan 6 artiklan 4 ja 5 kohdissa on todettu, seuraavasti:

”4. Jokainen sopimuspuoli ryhtyy tarpeellisiin toimenpiteisiin ulottaakseen lainkäyttövaltansa 3 artiklassa esitettyihin rikoksiin tapauksissa, jolloin rikoksesta epäilty oleskelee sen alueella eikä kyseinen valtio luovuta häntä millekään niistä sopimuspuolista, jotka ovat ulottaneet rikokseen lainkäyttövaltansa tämän artiklan 1 ja 2 kappaleen mukaisesti.
5. Tämä yleissopimus ei estä rikosoikeudellisen lainkäyttövallan käyttämistä kansallisen oikeuden mukaisesti.”

Varsinainen velvoite syyttää tai luovuttaa on saman sopimuksen 10 artiklassa:

”1. Sopimuspuolen, jonka alueelta epäilty tavataan, tulee sellaisessa tapauksessa, joita 6 artikla koskee, jos se ei luovuta henkilöä, poikkeuksetta ja siitä riippumatta tehtiinkö rikos sen alueella, jättää asia viipymättä asianomaisille viranomaisilleen syytteen päättämistä varten kyseisen valtion lainsäädännön menettelytapoja noudattaen. Nämä viranomaiset ratkaisevat asian kyseisen valtion lainsäädännön nojalla samalla tavalla kuin minkä tahansa muun vakavanlaatuisen rikosasian.”

³⁷⁷ Agrawala on käsitellyt tätä määräystä Haagin sopimukseen liittyen. Hän on todennut, että tällä määräyksellä on taattu se, ettei sopimus sulje pois kansallisen lainsäädännön nojalla olemassa olleita toimivallan muotoja. Sopimusmääräykset siis vain luovat valtioille uusia velvoitteita, eivät sen sijaan sulje entisiä kansallisten lakien nojalla olemassa olleita toimivallan muotoja pois. (Agrawala, 1973 s. 43.) Toisaalta tätä lausumaa on joissakin puheenvuoroissa tulkittu niin, ettei muiden sopimusosapuolten tarvitse tästä lausumasta huolimatta tunnustaa muita kuin varsinaisesti sopimuksessa säänneltyä lainkäyttövallan perusteet (*HE 106/1998 vp.* s. 5).

³⁷⁸ Mannerjalustalla sijaitsevien kiinteiden lauttojen turvallisuuteen kohdistuvien laittomien tekojen ehkäisemistä koskeva pöytäkirja (SopS 44/2000), art. 3:

”1. Jokainen sopimuspuoli ryhtyy tarpeellisiin toimenpiteisiin ulottaakseen lainkäyttövaltansa 2 artiklassa mainittuihin rikoksiin, kun:

Meriturvallisuussopimuksen toimivaltamääräykset ovat samalla tavoin tulkin-
nanvaraisia kuin mallina toimineet ilmaliikenteen turvallisuutta koskevat sopi-
mukset³⁷⁹. Määräykset on siis mahdollista tulkita myös universaalitoimivaltaa
tarkoittaviksi³⁸⁰.

Suomalaisessa lainvalmistelussa on lähdetty siitä, että meriturvallisuussopi-
muksessa omaksutun toimivaltasääntelyn aukoton toteuttaminen on mahdollista
vain, jos sopimuksessa tarkoitetut rikokset katsotaan rikoslain 1 luvun 7 §:ssä
tarkoitetuiksi kansainvälisiksi rikoksiksi. Tällä perusteella universaalitoimivalta
onkin Suomen lainsäädännössä ulotettu myös näihin rikoksiin.³⁸¹ Sama lähtö-
kohta on omaksuttu myös kiinteitä lauttoja koskevan pöytäkirjan osalta ja kat-
sottu, että pöytäkirjan 3 artiklan 4 kappaleen perusteella myös kiinteisiin laut-
toihin kohdistuvia rikoksia tulee pitää niin sanottuina kansainvälisinä rikoksina,

a) rikos tehdään sellaista kiinteää lauttaa vastaan tai kiinteällä lautalla, joka sijaitsee ky-
seisen valtion mannerjalustalla; tai

b) rikoksenteijä on kyseisen valtion kansalainen.

2. Sopimuspuoli voi ulottaa lainkäyttövaltansa sellaisiin rikoksiin myös, kun:

a) rikoksenteijällä ei ole minkään valtion kansalaisuutta, mutta hän asuu vakinaisesti
kyseisessä valtiossa; tai

b) rikoksen yhteydessä kyseisen valtion kansalainen joutuu sieppauksen tai uhkauksen
kohteeksi, loukkaantuu tai saa surmansa; tai

c) rikoksen avulla pyritään pakottamaan kyseinen valtio tekemään tai jättämään tekemättä
toimenpiteen.

3. Sopimuspuoli, joka on ulottanut lainkäyttövaltansa rikoksiin 2 kappaleen mukaisesti,
ilmoittaa asiasta kansainvälisen merenkulkujärjestön pääsihteerille (jäljempänä ”pääsihtee-
teri”). Jos sopimuspuoli myöhemmin kumoo tämän lainkäyttövaltansa, se ilmoittaa
asiasta pääsihteerille.

4. Jokainen sopimuspuoli ryhtyy tarpeellisiin toimenpiteisiin ulottaakseen lainkäyttöval-
tansa 2 artiklassa mainittuihin rikoksiin tapauksissa, joissa rikoksesta epäilty oleskelee sen
alueella eikä kyseinen valtio luovuta häntä sellaiselle sopimuspuolelle, joka on ulottanut
rikokseen lainkäyttövaltansa tämän artiklan 1 ja 2 kappaleen mukaisesti.

5. Tämä pöytäkirja ei estä rikosoikeudellisen lainkäyttövallan käyttämistä kansallisen
lainsäädännön mukaisesti.”

³⁷⁹ Näitä sopimuksia on käsitelty edellä luvussa 4.1.

³⁸⁰ Näin sopimusta ovat tulkinneet esimerkiksi Meron (*Meron, EJIL* 1998 s. 22) ja Stern (*Stern, GYL* 1997 s. 283–284). Myös Kansainvälisen kauppakamarin merenkulkuyksikön (International Maritime Bureau, IMB) raportissa on korostettu sitä, että jos valtiot liittyisivät laajasti meriturvallisuussopimukseen, voitaisiin aluksiin kohdistettuihin laittomiin tekoihin syyllistyneitä syyttää missä tahansa sopimusvaltiossa. Tämä merkitsisi raportin mukaan sitä, että tällaisten tekosten tekijät olisivat kansainvälisiä rikollisia, joilla ei olisi paikkaa mihin paeta toimivallan käyttöä. (*Piracy and Armed Robbery against Ships*, 2000 s. 22.) Vrt. Ronzitti, jonka mukaan meriturvallisuussopimuksessa ei varsinaisesti vaadita universaalitoimivallan käyttöä, vaikka sopimuksessa on säädetty laajasta toimivallasta. Hän on todennut, että jos merialueilla tapahtuvasta terrorismista olisi haluttu luoda kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia (*crimina juris gentium*) siihen olisi ollut mahdollisuus sekä merioikeussopimuksia että meriturvallisuussopimuksia laadittaessa. Ronzittin näkemyksen mukaan näin ei kuitenkaan tehty. (*Ronzitti, Maritime Terrorism* 1990 s. 10.)

³⁸¹ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 14 -kohta (kts. edellä pääjaksossa II av. 148). *HE* 106/1998 vp. s. 5.

joihin liittyy universaalitoimivalta³⁸² Tanskan rikoslaissa alusten kaappauksiin liittyvää universaalitoimivaltaa koskeva 8 §:n 4-kohta koski alun perin vuonna 1972 omaksutussa muodossaan vain ilma-alusten kaappauksia. Vuonna 1992 säännöstä laajennettiin niin, että sen piiriin tulivat myös muut aluskaappaukset³⁸³. Laajennus mahdollisti aluskaappauksia koskevan sopimuksen ja kiinteisiin lauttoihin kohdistuneita laittomia tekoja koskevan lisäpöytäkirjan ratifioimisen Tanskassa.³⁸⁴ Myös Ruotsissa universaalitoimivallan alaa määrittävä toimivaltasäännös ulotettiin vuonna 1990 koskemaan mannerjalustalla sijaitseviin kiinteisiin lauttoihin tai merenkulun turvallisuuteen kohdistettuja laittomia tekoja ja näiden rikosten yritystä.³⁸⁵ Näihin rikoksiin liittyvä universaalitoimivalta ehdotetaan säilytettäväksi myös Ruotsin toimivaltasäännösten kokonaisuudistuksessa³⁸⁶. Ranskan lainsäädännössä on omaksuttu meriturvallisuuteen ja kiinteisiin lauttoihin kohdistuviin laittomiin tekoihin liittyvä universaalitoimivalta³⁸⁷ ja Kanadassa meriturvallisuuteen tai kiinteisiin lauttoihin kohdistuneet teot kuuluvat Kanadan tuomioistuinten toimivallan piiriin, jos tekijä teon

³⁸² A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 15 -kohta (kts. edellä pääjaksossa II av. 148). *HE 152/1999 vp.* s. 5.

³⁸³ Kyseistä toimivaltasäännöstä on käsitelty edellä luvussa 4.1.2 ilma-aluksiin kohdistuvien rikosten yhteydessä.

³⁸⁴ Kts. Karnovs lovsamling, 1998 s. 3767, viite 646.

³⁸⁵ L 1990:416; *Holmberg – Hult – Leijonhufvud – Wennberg*, 1995 s. 92–93; *Asp – Samuelsson*, *Straffprocessrätt* 1995 s. 60–61.

³⁸⁶ Kts. ehdotuksesta edellä av. 316.

³⁸⁷ Code de procédure pénale, L'article 689-1:

”En application des conventions internationales visées aux articles suivants, peut être poursuivie et jugée par les juridictions françaises, si elle se trouve en France, toute personne qui s’est rendue coupable hors du territoire de la République de l’une des infractions énumérées par ces articles. Les dispositions du présent article sont applicables à la tentative de ces infractions, chaque fois que celle-ci est punissable.”

Code de procédure pénale, L'article 689-5:

”Pour l’application de la convention pour la répression d’actes illicites contre la sécurité de la navigation maritime et pour l’application du protocole pour la répression d’actes illicites contre la sécurité des plates-formes fixes situées sur le plateau continental, faits à Rome le 10 mars 1988, peut être poursuivie et jugée dans les conditions prévues à l’article 689-1 toute personne coupable de l’une des infractions suivantes:

1° Crime défini aux articles 224-6 et 224-7 du code pénal;

2° Atteinte volontaire à la vie ou à l’intégrité physique, destruction, dégradation ou détérioration, menace d’une atteinte aux personnes ou aux biens réprimées par les livres II et III du code pénal ou délits définis par l’article 224-8 de ce code et par l’article L. 331-2 du code des ports maritimes, si l’infraction compromet ou est de nature à compromettre la sécurité de la navigation maritime ou d’une plate-forme fixe située sur le plateau continental;

3° Atteinte volontaire à la vie, tortures et actes de barbarie ou violences réprimés par le livre II du code pénal, si l’infraction est connexe soit à l’infraction définie au 1°. Soit à une ou plusieurs infractions de nature à compromettre la sécurité de la navigation maritime ou d’une plate-forme visées au 2°.”

jälkeen tavataan Kanadasta³⁸⁸. Myös Norjassa universaaliperiaatteen alaa määrittävässä säännöksessä lueteltujen tunnusmerkistöjen joukossa on ollut eräitä meriturvallisuuteen kohdistuvia laittomia tekoja. Norjan toimivaltasäännösten muutosten jälkeen tällaiset teot voivat mahdollisesti tulla universaalitoimivallan piiriin yleislausekkeen nojalla.³⁸⁹ Yleisemmin muotoiltu säännös on puolestaan Saksassa, jossa meriliikenteeseen kohdistuvat rikolliset teot kuuluvat universaalitoimivaltaa koskevan rikoslain 6 §:n kolmannen kohdan alaan. Kyseisessä lainkohdassa on mainittu hyökkäykset ilma- ja meriliikennettä vastaan³⁹⁰.

4.3 AUT DEDERE AUT IUDICARE -VAATIMUS SUOJELTUIHIN HENKILÖIHIN KOHDISTUVIEN LAITTOMIEN TEKOKEN YHTEYDESSÄ

Teolla voi olla kansainvälinen luonne myös siksi, että sen kohteena on kansainvälisesti suojeltu henkilö. Kansainvälisellä tasolla suojeltuja henkilöitä ovat perinteisesti olleet valtioiden diplomaattiset edustajat. Nytemmin tällaisen suojelun kohteeksi on otettu myös eräät Yhdistyneiden Kansakuntien henkilöstöryhmät. Tällaisiin henkilöihin kohdistuvien tekojen yhteydessä on tarvetta ekstraterritoriaaliselle toimivallalle. Ensisijainen intressi rikoksista tuomitsemiseen on henkilön kansallisuusvaltiolla, mutta valtioilla on myös yleisempi intressi varmistaa diplomaattisuhteiden toimivuus ja Yhdistyneiden Kansakuntien toimintakyky sekä kansainvälisissä tehtävissä toimivien henkilöiden turvallisuus.

³⁸⁸ Criminal Code, Section 7 (2.1.):

”Offences against fixed platforms or international maritime navigation – Notwithstanding anything in this Act or any other Act, every one who commits an act or omission outside Canada against or on board a fixed platform attached to the continental shelf of any state or against or on board a ship navigating or scheduled to navigate beyond the territorial sea of any state, that if committed in Canada would constitute an offence against, a conspiracy or an attempt to commit an offence against, or being an accessory after the fact or counselling in relation to an offence against, section 78.1, shall be deemed to commit that act or omission in Canada if it is committed

...
(e) by a person who is, after the commission of the offence, present in Canada;
...”

Seuraavassa lainkohdassa (2.2) toimivalta on ulotettu myös tekoihin, jotka on kohdistettu toisen valtion sisäisillä vesillä purjehtiviin aluksiin tai kiinteisiin lauttoihin, joita ei ole kiinnitetty man-nerjalustaan. Edellytyksenä kuitenkin on, että tekijä löydetään muun meriturvallisuussopimuksen tai kiinteitä lauttoja koskevan pöytäkirjan osapuolivaltion kuin tekopaikan valtion alueelta.

³⁸⁹ Kts. Norjan säännöksistä ja niiden muutoksista edellä s. 131 ss.

³⁹⁰ Tätä säännöstä on käsitelty edellä luvussa 4.1.2 ilma-aluksiin kohdistuvien rikosten yhteydessä.

4.3.1 Diplomaattisesti suojeltuihin henkilöihin kohdistuviin laittomiin tekoihin liittyvä toimivalta

Kaikilla valtioilla on vahva intressi diplomaattisuhteiden sujuvaan ylläpitoon. Tämä on kuitenkin mahdollista vain, jos diplomaattisten henkilöiden turvallisuus voidaan taata.³⁹¹ Diplomaattisten edustajien elämä, ruumiillinen koskemattomuus ja kunnia ovat ensisijaisesti yksityisiä oikeushyviä, joita valtion tulee suojella kuten valtiossa oleskelevia ulkomaalaisia yleensäkin. Diplomaattisilla edustajilla on kuitenkin tavanomaista suurempi suojan tarve, koska edustajien poliittisen aseman vuoksi heidän henkeensä ja turvallisuuteensa kohdistuu erityisiä uhkia. Tällaista henkilöä vastaan tehty poliittinen murha tai muu väkivalta ei kohdistu pelkästään kyseiseen henkilöön, vaan myös siihen valtioon, jota kyseinen henkilö edustaa. Tästä syystä suojellut henkilöt ja lähetystöt ovat olleet houkuttelevia kohteita erilaisille terroriteoille.³⁹²

Diplomaattisiin henkilöihin ja lähetystöihin kohdistettujen hyökkäysten lisääntyessä on lisääntynyt myös valtioiden kiinnostus kehittää yhteistoimintaa tällaisten toimien ehkäisemiseksi.³⁹³ Vuonna 1973 hyväksyttiin kansainvälistä suojelua nauttivien henkilöitä³⁹⁴ vastaan tehtyjä laittomia tekoja koskeva kansainvälinen yleissopimus³⁹⁵. Sopimuksessa valtioille asetetaan velvoite luovuttaa tai asettaa syytteeseen sopimuksessa lueteltuihin vakaviin rikoksiin³⁹⁶ syyllistyneet

³⁹¹ Lambert, 1990 s. 47–48.

³⁹² Reschke, 1962 s. 109; Chung, KOIG 1987 s. 295–299; Friedlander, *International Criminal Law* 1999 s. 869. Friedlander on todennut, että yhden valtion diplomaattisille edustajille aiheutettu vahinko on sivistyneessä maailmassa vahinko kaikille: diplomaattisen rakenteen mahdollinen heikentyminen on uhka maailmanjärjestyksen minimitasolle ja maailman oikeudelliselle järjestykselle. (Friedlander, *International Criminal Law* 1999 s. 874.)

³⁹³ Chung, KOIG 1987 s. 282; kts. myös Friedlander, *International Criminal Law* 1999 s. 869, 871.

³⁹⁴ Kansainvälistä suojelua nauttivalla henkilöllä tarkoitetaan:

a) valtionpäämiestä tai valtionpäämiehen tehtäviä hoitavan kollegiaalisen toimielimen jäsentä, hallituksen päämiestä tai ulkoasianministeriä, kun tällainen henkilö on ulkomailla ja näiden henkilöiden mukana seuraavia perheenjäseniä
b) jokaista valtion edustajaa tai virkamiestä tahi hallitustenvälisen kansainvälisen järjestön virkamiestä tai muuta edustajaa, joka on kansainvälisen oikeuden mukaan oikeutettu saamaan erityissuojelua.

³⁹⁵ Kansainvälistä suojelua nauttivien henkilöitä vastaan, mukaan lukien diplomaattiset edustajat, kohdistuvien rikosten ehkäisemistä ja rankaisemista koskeva yleissopimus (SopS 63/1978) tuli voimaan 20.2.1977. Sopimuksella on 154 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

³⁹⁶ Sopimusta säädettäessä oli erimielisyyttä siitä, määriteltäisiinkö teot, joita sopimus koskee yleisellä termillä ”väkivaltaiset rikokset” vai otettaisiinko sopimukseen lista erityisistä rikoksista. Yleisen termin katsottiin voivan vaikeuttaa sopimuksen tulkintaa ja soveltamista tulevaisuudessa ja tästä syystä päädyttiin jälkimmäiseen vaihtoehtoon. Luettelossa on mainittu murha, ihmisryöstö tai muu ruumiilliseen koskemattomuuteen tai henkilökohtaiseen vapauteen kohdistunut hyökkäys, suojelua nauttivan henkilön virkahuoneistoon, yksityisasuntoon tai kulkuneuvoon kohdistuva väkivaltainen hyökkäys, joka on omiaan vaarantamaan hänen ruumiillisen koskemattomuutensa tai henkilökohtaisen vapautensa. Lisäksi on erikseen mainittu edellä mainituilla teoilla uhkaaminen, niiden yritys ja avunanto tällaiseen tekoon.

henkilöt³⁹⁷. Samoin kuin ilmaliikenteeseen kohdistuvien tekojen yhteydessä, myös tämän sopimuksen osalta toimivaltamääräykset on voitu tulkita joko universaalitoimivaltaa tarkoittaviksi³⁹⁸ tai sijaislainkäyttöön viittaaviksi³⁹⁹ riippuen siitä, miten aut dedere aut iudicare -määräystä tulkitaan⁴⁰⁰.

Ainakin Suomen⁴⁰¹, Norjan⁴⁰² ja Ison-Britannian⁴⁰³ laeissa diplomaatteihin

³⁹⁷ Toimivallasta säädetään kansainvälistä suojelua nauttiviin henkilöihin, mukaan lukien diplomaattiset edustajat, kohdistuvien rikosten ehkäisemistä ja rankaisemista koskevan sopimuksen (SopS 63/1978) 3 artiklassa seuraavasti:

”1. Jokaisen sopimusvaltion tulee ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin tuomiovaltansa ulottamiseksi 2 artiklassa mainittuihin rikoksiin seuraavissa tapauksissa:

a) kun rikos on tehty sen valtion alueella tai siinä valtiossa rekisteröidyssä aluksessa tai ilma-aluksessa;

b) kun rikoksesta epäilty on sen valtion kansalainen;

c) kun rikos on tehty sellaista 1 artiklassa mainittua kansainvälistä suojelua nauttivaa henkilöä vastaan, jonka asema perustuu tehtäviin, joita hän suorittaa sen valtion puolesta.

2. Jokaisen valtion tulee myös ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin tuomiovaltansa ulottamiseksi näihin rikoksiin, kun rikoksesta epäilty on sen alueella, eikä se luovuta häntä 8 artiklan nojalla mihinkään tämän artiklan 1 kappaleessa mainittuun valtioon.

3. Tämä yleissopimus ei estä rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttämistä kansallisen lainsäädännön mukaisesti.” Varsinaisesta velvoitteesta syyttää tai luovuttaa on säädetty saman sopimuksen 7 artiklassa: ”Sopimusvaltion, jonka alueella rikoksesta epäilty on, tulee, jos se ei luovuta häntä, poikkeuksetta ja ilman tarpeetonta viivytystä lainsäädäntönsä mukaista menettelyä noudattaen antaa asia asianomaiselle viranomaiselleen syytekysymyksen ratkaisemista varten.”

³⁹⁸ Kts. esim. *Randall*, *TLR* 1988 s. 818. Kts. myös *Extraterritorial Criminal Jurisdiction*, 1990 s. 15; *Schabas*, 2000 s. 354; *Stern*, *GYIL* 1997 s. 281–282.

³⁹⁹ Esim. Oehler on vuonna 1973 ilmestyneessä monografiassaan todennut silloisen sopimusehdotuksen osalta, että ehdotuksessa tällainen toiminta julistetaan kansainväliseksi rikokseksi ja ”das Weltrechtspflegeprinzip nahegelegt” (*Oehler*, 1973 s. 514). Teoksen toisessa vuonna 1983 ilmestyneessä painoksessa Oehler katsoo kuitenkin, että sopimuksessa omaksuttu toimivaltasääntely tulisi tulkita sijaislainkäytöksi eikä universaalitoimivallaksi, koska toimivalta on liitetty luovuttamatta jättämiseen. (*Oehler*, 1983 s. 502–503, 525.)

⁴⁰⁰ Ilmaliikenteeseen kohdistuviin laittoihin tekoihin liittyvää toimivaltaa on käsitelty edellä luvussa 4.1.2. Aut dedere aut iudicare -velvoitteen tulkinnasta yleisesti kts. edellä s. 113 ss.

⁴⁰¹ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 7 -kohta (kts. pääjaksossa II av. 148).

⁴⁰² Kts. Norjan säännöksistä ja niiden muutoksista edellä s. 131 ss.

⁴⁰³ Internationally Protected Persons Act 1978, Section 1:

”Attacks and threats of attacks on protected persons

(1) If a person, whether a citizen of the United Kingdom and Colonies or not, does outside the United Kingdom –

(a) any act to or in relation to a protected person which, if he had done it in any part of the United Kingdom, would have made him guilty of the offence of murder, manslaughter, culpable homicide, rape, assault occasioning actual bodily harm or causing injury, kidnapping, abduction, false imprisonment or plagium or an offence under section 18, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30 or 36 of the Offences against the Person Act 1861 or section 2 of the Explosive Substances Act 1883; or

(b) in connection with an attack on any relevant premises or on any vehicle ordinarily used by a protected person which is made when a protected person is on or in the premises or vehicle, any act which, if he had done it in any part of the United Kingdom, would have made him guilty of an offence under section 2 of the Explosive Substances Act 1883, section 1 of the Criminal Damage Act 1971 or article 3 of the Criminal Damage (Northern Ireland) Order 1977 or the offence of wilful fire-raising,

kohdistuneisiin tekoihin on liitetty universaalitoimivalta. Myös Tanskassa ja Saksassa näiden tekosten on katsottu kuuluvan universaalitoimivallan alaa koskevien yleislausekkeiden piiriin⁴⁰⁴. Kanadassa suojeltuihin henkilöihin kohdistettujen rikosten yhteydessä toimivallan perustaksi riittää tekijän oleskelu Kanadassa teon jälkeen⁴⁰⁵. Yhdysvalloissa on kansainvälisen oikeuden alaa kartoittavassa raportissa lähdetty siitä, että diplomaattien suojelua koskeva sopimus luo perustan yleiselle toimivallalle ainakin sopimuksen osapuolivaltioiden osalta, mutta osapuolivaltioiden ulkopuolelle ulottuva toimivalta edellyttäisi universaalitoimivallan hyväksymistä tapaoikeudellisella tasolla.⁴⁰⁶

4.3.2 Yhdistyneiden Kansakuntien henkilöstöön kohdistuviin laittomiin tekoihin liittyvä toimivalta

Vuonna 1994 hyväksytyllä sopimuksella perustettiin erityisiä kansainvälisiä turvatoimia eräiden Yhdistyneiden Kansakuntien palveluksessa toimivien henkilöryhmien ja näihin rinnastettavissa olevien henkilöiden suojaksi⁴⁰⁷. Sopimuksen solmimisen taustalla oli erityisesti ajatus eri puolilla maailmaa rauhanturvaoperaatioiden yhteydessä toimivan henkilöstön turvallisuudesta⁴⁰⁸. Rauhanturvaoperaatioiden määrä kasvoi voimakkaasti kylmän sodan päättyttyä ja samalla

he shall in any part of the United Kingdom be guilty of the offences aforesaid of which the act would have made him guilty if he had done it there...”

Samassa pykälässä on säädetty vastaavasti myös osallisuudesta kyseisiin tekoihin sekä suojeltuihin henkilöihin kohdistetuista uhkauksista.

⁴⁰⁴ Tanskan osalta kts. Karnovs lovsamling, 1998 s. 3711, viite 34. Saksan osalta kts. esim. *Schönke – Schröder*, 1997 s. 100; *Jeschek – Weigend*, 1996 s. 174.

⁴⁰⁵ Criminal Code, Section 7 (3):

”Offence against internationally protected person – Notwithstanding anything in this Act or any other Act, every one who, outside Canada, commits an act or omission against the person of an internationally protected person or against any property referred to in section 431 used by that person that if committed in Canada would be an offence against section 235, 236, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 279, 279.1, 280 to 283, 424 or 431 shall be deemed to commit that act or omission in Canada if

...

(c) the person who commits the act or omission is a Canadian citizen or is after the act or omission has been committed, present in Canada...”

⁴⁰⁶ *Restatement*, 1987 s. 256–257.

⁴⁰⁷ Yhdistyneiden Kansakuntien ja sen yhteydessä toimivan henkilöstön turvallisuutta koskeva yleissopimus (SopS 2–3.2001/739) tuli voimaan 15.1.1999. Sopimuksella on 78 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

⁴⁰⁸ *Bloom*, *AJIL* 1995 s. 624. Muut operaatiot, kuten esimerkiksi humanitaariset tai ihmisoikeusoperaatiot, voivat myös tulla sopimuksen piiriin, sillä edellytyksellä, että yleiskokous tai turvallisuusneuvosto nimenomaan toteaa tällaiseen operaatioon liittyvän poikkeuksellisen turvallisuusrisikin. On kuitenkin todettu, että tämä ns. laukaisumekanismi voi käytännössä osoittautua hankalaksi toteuttaa. (*HE 88/2000 vp.* s. 4.) Sopimuksen soveltamisalaa pyritään kuitenkin laajentamaan ja tähän liittyvät neuvottelut sopimuksen muuttamiseksi ovat käynnissä (kts. *Rosén – Parkkari*, 2004 s. 88).

lisääntyivät myös näiden operaatioiden henkilöstöön kohdistuneet surmaamiset, vahingoittamiset ja vangiksi ottamiset, mistä syystä kansainvälisen suojelun tarve kävi ilmeiseksi.⁴⁰⁹

Tämän erityissopimuksen lisäksi Yhdistyneiden Kansakuntien henkilöstö voi saada suojelua myös yleisen humanitaarisen oikeuden nojalla, mutta humanitaarisen oikeuden tarjoamassa suojassa on aukkoja tällaisen henkilöstön osalta. Sääntelyn alaa rajaa jo se, että sotarikoksia koskeva sääntely soveltuu vain aseellisten konfliktien yhteydessä, mikä vaatimus ei välttämättä rauhanturvaoperaatioiden yhteydessä täyty. Lisäksi humanitaarisen oikeuden soveltamista voi vaikeuttaa myös se, ettei rauhanturvajoukkojen asema konfliktissa ole aina täysin selkeä. Tällaiset joukot eivät ole yksiselitteisesti taisteluosapuolia, mutta eivät myöskään selkeästi siviiliväestön asemassa. Tämä voi johtaa siihen, ettei Geneven sopimusten sääntelyä voida soveltaa. Erityistä sopimusta tarvittiin lähinnä niiden Yhdistyneiden Kansakuntien henkilöstöön kohdistuneiden rikosten osalta, joita ei voida katsoa sotarikoksiksi tai rikoksiksi ihmisyyttä vastaan. Yhdistyneiden Kansakuntien sopimus ei sovellukaan silloin, jos sopimuksessa tarkoitettu henkilöstö on taisteluosapuolena turvallisuusneuvoston määräämässä operaatiossa, vaan tällaiset joukot saavat Geneven sopimusten tarjoamaa suojaa.⁴¹⁰

Ensisijainen velvollisuus YK:n henkilöstön suojeluun on joukkojen isäntävaltiolla. Tätä korostetaan myös joukkojen sijoittamisen yhteydessä isäntävaltion kanssa laadituissa sopimuksissa. Kansallisen toimivallan käytön ongelmana näiden tekojen yhteydessä on kuitenkin se, että usein niillä alueilla, missä tarvitaan rauhanturvajoukkoja, ei ole olemassa tehokkaasti toimivaa hallintoa, joka pystyisi tutkimaan tällaiset rikokset tai syyttämään ja tuomitsemaan niistä⁴¹¹. Erityisesti 1990-luvulta lähtien rauhanturvajoukot ovat usein toimineet olosuhteissa, joissa ei ole ollut odotettavissa, että isäntävaltio tarjoaisi rauhanturvajoukoille riittävää suojelua. Esimerkiksi sisällissotaa käyvissä valtioissa kaikki valtion osat eivät välttämättä ole valtiorakenteen kontrollissa tai koko valtiorakenne on voinut romahtaa. Valtion antama suostumus YK-joukkojen läsnäololle ei siksi aina takaa yhteistyötä. Yhdistyneiden Kansakuntien henkilöstön turvallisuutta koskevan sopimuksen tavoitteena oli paikata niitä aukkoja, joita aiheutuu, jos

⁴⁰⁹ *Bourloyannis-Vrailas, Aspects 2000* s. 338; *Bloom, AJIL 1995* s. 621; *HE 88/2000 vp* s. 1; *UaVM 12/2000 vp* s. 2. Sitä, kuinka tarpeelliseksi kyseinen sopimus koettiin osoittaa se, että sopimus pystyttiin laatimaan varsin nopeasti. Sopimus muotoiltiin kolmessa tapaamisessa, jotka järjestettiin vuoden 1994 aikana. (*Bloom, AJIL 1995* s. 621.)

⁴¹⁰ *Bourloyannis-Vrailas, Aspects 2000* s. 338, 345–346; *Bloom, AJIL 1995* s. 621, 624–626. Geneven sopimusten törkeisiin rikoksiin liittyvästä toimivallasta kts. edellä s. 149 ss.

⁴¹¹ *Bloom, AJIL 1995* s. 622.

isäntävaltio ei ole halukas tai kykenevä puuttumaan Yhdistyneiden Kansakuntien henkilöstöön kohdistettuihin rikoksiin.⁴¹²

Sopimuksen 9 artiklassa sopimusvaltioiden edellytetään kriminalisoivan eräät sopimuksen piiriin kuuluvan henkilöstön henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvat vakavat teot sekä eräät tällaisen henkilöstön käyttämiin rakennuksiin tai kulkuvälineisiin kohdistuneet väkivaltaiset hyökkäykset. Sopimuksen toimivaltasäännöksiä laadittaessa otettiin mallia aiemmista terrorismia koskevista sopimuksista⁴¹³. Sopimuksen osapuolivaltioiden edellytetään ulottavan toimivaltansa rikoksiin, jotka on tehty sen alueella tai kyseisessä valtiossa rekisteröidyssä aluksessa tai ilma-aluksessa. Lisäksi toimivalta tulee ulottaa rikoksiin, joiden tekijä on kyseisen valtion kansalainen. Valtiolle on harkintansa mukaan mahdollisuus ulottaa toimivaltansa myös tilanteisiin, joissa tekijä on kyseisen valtion alueella asuva kansalaisuudeton henkilö, teko on kohdistunut kyseisen valtion kansalaiseen tai teolla pyritään pakottamaan kyseistä valtiota.

Sopimukseen on otettu aut dedere aut iudicare -periaate. Valtioiden edellytetään ulottavan toimivaltansa sellaiseen epäiltyyn, joka oleskelee valtion alueella, jos kyseinen valtio ei luovuta häntä toiseen toimivaltaiseen valtioon⁴¹⁴.

⁴¹² *Bourloyannis-Vrailas, Aspects 2000* s. 339–340. YK:n rauhanturvaoperaatiot ovat 1990-luvun aikana muuttuneet entistä vaativammiksi ja niihin osallistuvan henkilöstön kannalta vaarallisemmiksi. Osaltaan tähän on vaikuttanut se, että kansainvälisiä rauhanturvatoimia edellyttäneet kriisit ovat 1990-luvulla olleet tyypillisesti valtioiden sisäisiä. Esimerkiksi YK:n rauhanturvaoperaatiot Somaliassa, entisen Jugoslavian alueella ja Kambodzhassa kuvaavat tapahtunutta muutosta hyvin. (*UaVM 12/2000 vp.* s. 2.)

⁴¹³ Tällaisina mallina toimineina sopimuksina on mainittu lentokoneiden kaappausta, ilmaliikennesabotaasia ja lentokenttäsabotaasia koskevat sopimukset, panttivangiksi ottamista koskeva sopimus, ydinturvallisuussopimus, meriturvallisuussopimus ja kiinteisiin lauttoihin kohdistuneita laittomia tekoja koskeva sopimus sekä erityisesti kansainvälisesti suojeltuihin henkilöihin kohdistuneita laittomia tekoja koskeva sopimus. (Kts. *Bourloyannis-Vrailas, Aspects 2000* s. 341; *Bloom, AJIL 1995* s. 626.)

⁴¹⁴ Yleissopimus Yhdistyneiden Kansakuntien ja sen yhteydessä toimivan henkilöstön turvallisuudesta (SopS 2–3/2001) art. 10:

- ”Tuomiovallan ulottaminen. 1. Jokainen sopimusvaltio ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin tuomiovaltansa ulottamiseksi 9 artiklassa mainittuihin rikoksiin seuraavissa tapauksissa:
- a) kun rikos on tehty sen valtion alueella tai siinä valtiossa rekisteröidyssä aluksessa tai ilma-aluksessa;
 - b) kun rikoksesta epäilty on sen valtion kansalainen.
2. Jokainen sopimusvaltio voi myös ulottaa tuomiovaltansa sellaiseen rikokseen,
- a) kun sen on tehnyt kansalaisuudeton henkilö, jonka kotipaikka on kyseisessä valtiossa;
 - b) kun se kohdistuu kyseisen valtion kansalaiseen; tai
 - c) kun se on tehty tarkoituksena pakottaa kyseinen valtio suorittamaan tietty toimenpide tai pidättämään tietyn toimenpiteen suorittamisesta.
3. Sopimusvaltio, joka on ulottanut tuomiovaltansa 2 kappaleessa tarkoitettuihin rikoksiin, ilmoittaa asiasta Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteerille.
4. Jokainen sopimusvaltio ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin tuomiovaltansa ulottamiseksi 9 artiklassa tarkoitettuihin rikoksiin sellaisissa tapauksissa, joissa rikoksesta epäilty on sen alueella, eikä se luovuta häntä 15 artiklan nojalla mihinkään sopimusvaltioon, joka on ulottanut tuomiovaltansa rikokseen 1 tai 2 kappaleen mukaisesti.

Sopimusvaltioille asetettu syyttämisvelvoite ei merkitse suoranaista velvoitetta nostaa syytettä, vaan velvoitetta saattaa asia toimivaltaisen syyttäjäviranomaisen käsiteltäväksi syyttämiskysymyksen ratkaisemista varten. Tällöin syyttäjäviranomaisten edellytetään parhaansa mukaan pyrkivän syytteen eteenpäin viemiseen, mutta jos esimerkiksi syytettä tukevia todisteita ei löydy, ei valtiolla ole ehdotonta velvollisuutta viedä asiaa oikeudenkäyntiin. Bloom on artikkelissaan katsonut sopimuksen toimivaltamääräysten ilmentävän universaaliperiaatetta. Hän on myös korostanut sitä, että sopimuksessa omaksuttu aut dedere aut iudicare -velvoite edellyttää rikoksen käsittelyä siitä riippumatta, onko henkilöä pyydetty luovutettavaksi.⁴¹⁵ Sopimus on kuitenkin tältä osin samalla tavoin tulokinnanvarainen kuin sen esikuvana olleet sopimukset.

Kun Yhdistyneiden Kansakuntien henkilöstön suojelua koskeva sopimus hyväksyttiin Suomessa, katsottiin, että Suomen rikoslaki ulottuu kaikkiin sopimuksessa tarkoitettuihin rikoksiin vain, jos nämä rikokset määritellään kansainvälisiksi rikoksiksi, joihin liittyy universaalitoimivalta⁴¹⁶. Universaalitoimivallan alaa määrittävää rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta annettua asetusta täydennettiin viittauksella kyseiseen sopimukseen⁴¹⁷. Myös Isossa-Britanniassa on erikseen säädetty YK-henkilöstöön kohdistettuihin tekoihin liittyvästä universaalitoimivallasta⁴¹⁸. Kanadassa toimivallan perustaksi riittää näissä rikoksissa

5. Tämä yleissopimus ei estä rikosoikeudellisen toimivallan käyttämistä missään tapauksissa kansallisen lainsäädännön mukaisesti.”

Saman sopimuksen 14 artiklassa säädetään syyttämisen tai luovuttamisvelvollisuudesta seuraavasti:

”Rikoksesta epäiltyjen syyttäminen. Sopimusvaltio, jonka alueella rikoksesta epäilty on, jos se ei luovuta tätä henkilöä, poikkeuksetta ja ilman tarpeetonta viivytystä lainsäädäntönsä mukaista menettelyä noudattaen antaa asian toimivaltaiselle viranomaiselleen syyte-toimia varten. Viranomaisen tulee tehdä asiassa päätös samalla tavalla, kun jos kysymyksessä olisi kyseisen valtion lainsäädännön mukainen tavallinen törkeä rikos.”

⁴¹⁵ Bloom, *AJIL* 1995 s. 626–627.

⁴¹⁶ HE 88/2000 vp. s. 2, 7.

⁴¹⁷ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 16 -kohta (kts. pääjaksossa II av. 148).

⁴¹⁸ United Nations Personnel Act 1997, section 1:

”Attacks on UN workers

(1) If a person does outside the United Kingdom any act to or in relation to a UN worker which, if he had done it in any part of the United Kingdom, would have made him guilty of any of the offences mentioned in subsection (2), he shall in that part of the United Kingdom be guilty of that offence.

(2) The offences referred to in subsection (1) are –

(a) murder, manslaughter, culpable homicide, rape, assault causing injury, kidnapping, abduction and false imprisonment;

(b) an offence under section 18, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30 or 47 of the Offences against the Person Act 1861; and

(c) an offence under section 2 of the Explosive Substances Act 1883.”

Lain 2 pykälässä on säädetty vastaavasti YK-henkilöstön käyttämiin tiloihin ja kulkuneuvoihin kohdistetuista teoista ja 3 pykälässä YK-henkilöstöön kohdistuvista uhkauksista.

tekijän läsnäolo Kanadassa teon jälkeen⁴¹⁹. Ainakin osa Yhdistyneiden Kansakuntien henkilöstöön kohdistetuista rikoksista kuuluu myös kansainvälisten rikostuomioistuinten toimivaltaan⁴²⁰.

4.4 PANTTIVANKIEN OTTAMISEEN LIITTYVÄ TOIMIVALTA

Kansainvälisellä tasolla on katsottu, että panttivankien ottaminen ja henkilöiden sieppaaminen ovat rikoksia, jotka aiheuttavat vakavaa huolta kansainväliselle yhteisölle. Paitsi että nämä rikokset ovat vakavia yksilöön kohdistuvia rikoksia, ne haittaavat yleisemminkin valtioiden välisten ystävällisten suhteiden ylläpitoa⁴²¹. Lisäksi panttivangin ottaminen voi olla myös tekopaikan valtion suveriniteetin loukkaus.⁴²² Nykyisin panttivankien ottaminen on kielletty humanitaarisessa oikeudessa, ilma-aluskaappauksia koskevissa sopimuksissa, panttivankien ottamisen tuomitsevista julkilausumissa ja vuonna 1979 hyväksytyssä panttivankien ottamisen kieltävässä sopimuksessa⁴²³. Kiellon toistaminen useissa eri yhteyksissä voidaan katsoa osoitukseksi siitä, että panttivankien ottamisen kieltö on kehittyneessä tapaoikeudelliseksi ihmisoikeussäännöksi ja humanitaarisen oikeuden normiksi⁴²⁴.

Panttivankien ottamisen vastaisessa kansainvälisessä yleissopimuksessa on keskitytty sellaisiin tekoihin, jotka on tehty kolmannen osapuolen pakottami-

⁴¹⁹ Criminal Code 3.71:

”Offence against United Nations or associated personnel

Notwithstanding anything in this Act or any other Act, every one who, outside Canada, commits an act or omission against a member of United Nations personnel or associated personnel or against property referred to in section 431.1 that, if committed in Canada would constitute an offence against, a conspiracy or an attempt to commit an offence against, or being an accessory after the fact or counselling in relation to an offence against, section 235, 236, 266, 267, 268, 269, 269.1, 271, 272, 273, 279, 279.1, 424.1 or 431.1 is deemed to commit that act or omission in Canada if

...

(d) the person who commits the act or omission is, after the commission of the act or omission, present in Canada;

...”

⁴²⁰ Kansainvälisillä ad hoc -rikostuomioistuimilla on toimivalta sellaisten YK:n henkilöstöön kohdistuneiden rikosten osalta, jotka voidaan katsoa sotarikoksiksi tai rikoksiksi ihmisyyttä vastaan. Pysyvän Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön 8 artiklassa nämä teot on nimenomaan mainittu sotarikoksina, jotka soveltuvat sekä kansainvälisten että valtion sisäisten konfliktien aikana. Yhdistyneiden Kansakuntien henkilöstöön kohdistuvat rikokset on kuitenkin Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä määritelty jossain määrin toisin kuin Yhdistyneiden Kansakuntien henkilöstön turvallisuutta koskevassa yleissopimuksessa.

⁴²¹ Hannikainen, 1988 s. 494.

⁴²² Bassiouni, *International Criminal Law* 1999 s. 862.

⁴²³ Kansainvälinen yleissopimus panttivankien ottamista vastaan (SopS 38/1983) tuli voimaan 3.6.1983. Sopimuksella on 147 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

⁴²⁴ Meron, 1989 s. 47–48.

seksi tekemään jotakin. Vaikka sopimuksen laatimisen taustalla oli keskeisesti ajatus poliittiseen terrorismiin liittyvästä panttivankien ottamisesta, sopimusta ei kuitenkaan rajoitettu koskemaan vain tällaista toimintaa, vaan se kattaa myös panttivankien ottamisen yksityisen edun saamiseksi.⁴²⁵ Sopimuksen soveltuvuutta on kuitenkin rajoitettu määräyksellä, ettei sitä sovelleta, jos rikos on tehty yhden valtion alueella ja panttivanki sekä rikoksesta epäilty ovat tämän valtion kansalaisia ja rikoksesta epäilty tavataan tämän valtion alueelta. Sopimus siis soveltuu vain tilanteisiin, joissa on kansainvälisiä ulottuvuuksia.⁴²⁶

Panttivankisopimukseen on otettu velvoite luovuttaa tai asettaa syytteeseen näihin rikoksiin syyllistyneet henkilöt⁴²⁷. Jos kyseinen aut dedere aut iudicare -lauseke katsotaan universaaliperiaatteeseen viittaavaksi, se luo perustan universaaliperiaatteen omaksumiselle näiden rikosten yhteydessä.⁴²⁸ Näin sopimusta

⁴²⁵ *Lambert*, 1990 s. 78. Panttivankisopimusta valmisteltaessa eräät valtiot ilmaisivat mielipiteen, että kansallisilla vapautusliikkeillä, jotka taistelevat siirtomaavaltioita tai rotusortopolitiikan harjoittajia vastaan, tulisi olla oikeus ottaa sortajiaan panttivangiksi. Tämä näkemys ei kuitenkaan ollut niiden valtioiden hyväksyttävissä, jotka vaativat panttivankien ottamisen ehdotonta kieltämistä. Sopimusneuvotteluissa omaksuttiin tämä ehdoton kanta, mikä johti siihen, että eräät rajoitetun kiellon puolesta puhuneet valtiot jättivät liittymättä sopimukseen. Ehdoton (myös vapautusliikkeitä koskeva) kiello on hyväksytty myös Geneven sopimusten lisäpöytäkirjoissa vuodelta 1977. (*Hannikainen*, 1988 s. 492–497.)

⁴²⁶ Kts. tästä *Hannikainen*, 1988 s. 491–493.

⁴²⁷ Panttivankien ottamista vastaan tehdyn kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 38/1983) 5 artiklassa säädetään toimivallasta seuraavasti:

”1. Jokainen sopimusvaltio ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin ulottaakseen tuomiovaltansa 1 artiklassa tarkoitettuihin rikoksiin, milloin:

a) rikos on tehty sen valtion alueella tai siinä valtiossa rekisteröidyssä aluksessa tai ilma-aluksessa;
b) rikoksen on tehnyt sen valtion kansalainen tai, valtion katsoessa asianmukaiseksi, sellainen valtioton henkilö, jolla on kotipaikka tässä valtiossa;
c) rikos on tehty tarkoituksena pakottaa kyseinen valtio tekemään tai jättämään tekemättä jotakin; tai
d) rikos on tehty panttivankia vastaan, joka on kyseisen valtion kansalainen, mikäli tämä valtio katsoo sen asianmukaiseksi.

2. Jokainen sopimusvaltio ryhtyy myös tarvittaviin toimenpiteisiin ulottaakseen tuomiovaltansa 1 artiklassa tarkoitettuihin rikoksiin, kun rikoksesta epäilty on sen alueella, eikä tämä luovuta häntä mihinkään tämän artiklan 1 kappaleessa mainittuun valtioon.

3. Tämä yleissopimus ei estä rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttämistä kansallisen lainsäädännön mukaisesti.”

Varsinaisesta velvollisuudesta syyttää tai luovuttaa on säädetty saman sopimuksen 8 artiklan 1 kohdassa: ”1. Sopimusvaltion, jonka alueella rikoksesta epäilty tavataan on, jos se ei luovuta häntä, poikkeuksetta ja siitä riippumatta, onko rikos tehty sen alueella, jätettävä asia toimivaltaisille viranomaisilleen syytteeseenpanoa varten lainsäädäntönsä edellyttämässä järjestyksessä. Nämä viranomaiset tekevät päätöksensä samalla tavoin kuin vakavanlaatuista yleistä rikosta koskeissa tapauksissa tämän valtion lainsäädännön mukaisesti.”

⁴²⁸ Näin mm. *Randall*, *TLR* 1988 s. 818–819; *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 15; *Stern*, *GYIL* 1997 s. 281–282. Vrt. Oehler, joka on katsonut panttivankisopimuksen sääntelyn selkeäksi esimerkiksi sijaislainkäytöstä, sillä sopimuksessa toimivalta on nimenomaisesti sidottu luovuttamatta jättämiseen (*Oehler*, 1983 s. 146–147, 348, 503, 508, 525.) Kts. aut dedere aut iudicare -velvoitteen tulkinnasta yleisesti edellä s. 113 ss.

on tulkittu Suomen lainsäädäntöä säädettyäessä, joten näihin rikoksiin on liitetty universaalitoimivalta⁴²⁹. Myös Norjassa⁴³⁰ ja Isossa-Britanniassa⁴³¹ panttivangiksi ottaminen on katsottu universaaliperiaatteen alaiseksi teoksi. Kanadassa toimivallan perustaksi riittää panttivangin ottamiseen syyllistyneen henkilön läsnäolo Kanadassa teon jälkeen⁴³². Tanskassa ja Saksassa panttivankien ottamisen kieltävän sopimuksen on katsottu kuuluvan universaalitoimivallan alaa määrittävien yleislausekkeiden piiriin⁴³³.

4.5 AUT DEDERE AUT IUDICARE -VAATIMUS YDINRÄJÄHDERIKOSTEN JA TERRORISTISTEN POMMI-ISKUJEN YHTEYDESSÄ

Erilaiset pommi-iskut ja räjäytykset kuuluvat perinteisimpien ja nykyisin myös yleisimpien terrorismin muotojen joukkoon. Aiemmin valtaosa tällaisista iskuista tapahtui yhdessä valtiossa kyseisen valtion kansalaisten tekeminä ja siksi niitä pidettiin kansallisena asiana. Yleisen kansainvälistymiskehityksen myötä on kuitenkin lisääntynyt myös terrorististen järjestöjen rajat ylittävä toiminta.⁴³⁴ Tästä syystä räjäytysrikoksia pyritään nykyisin ehkäisemään myös kansainvälisin toimin. Osa kansainvälisellä tasolla solmituista sopimuksista liittyy ydinräjähdeiden käsittelyyn yleisesti ja toiset taas nimenomaan terrorististen pommi-iskujen ehkäisemiseen. Kaikenlaiseen ydinräjähdeiden käsittelyyn liittyy merkittäviä riskejä ja uhkia, joten tällaista toimintaa on pyritty rajoittamaan kansainvälisin sopimuksin. Samalla on luotu mekanismeja kansainväliselle kontrollille.

⁴²⁹ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 8 -kohta (kts. edellä pääjaksossa II av. 148). Kts. *HE 55/1982 vp.* s. 2.

⁴³⁰ Kts. Norjan säännöksistä ja niiden muutoksista edellä s. 131 ss.

⁴³¹ Taking of Hostages Act 1982, section 1:

”Hostage-taking

(1) A person, whatever his nationality, who, in the United Kingdom or elsewhere, –

(a) detains any other person (”the hostage”), and

(b) in order to compel a State, international governmental organisation or person to do or abstain from doing any act, threatens to kill, injure or continue to detain the hostage, commits an offence...”

⁴³² Criminal Code, Section 7 (3.1):

”Offence of hostage taking – Notwithstanding anything in this Act or any other Act, every one who, outside Canada, commits an act or omission that if committed in Canada would be an offence against section 279.1 shall be deemed to commit that act or omission in Canada if

...

(f) the person who commits the act or omission is, after the commission thereof, present in Canada.”

⁴³³ Tanskan osalta kts. Karnovs lovsamling, 1998 s. 3711, viite 34. Saksan osalta kts. esim. *Schönke – Schröder*, 1997 s. 100; *Jeschek – Weigend*, 1996 s. 174.

⁴³⁴ *Bantekas – Nash*, 2003 s. 30–31.

Näihin sopimuksiin on otettu myös toimivaltamääräyksiä, mutta sopimusten varsinainen painopistealue on muualla kuin kansainvälisessä rikosoikeudessa. Terroristisia pommi-iskuja ja ydinterrorismia koskevat sopimukset ja niiden toimivaltasääntely on sen sijaan muotoiltu samalta pohjalta kuin edellä käsitellyt terrorismisopimukset.

4.5.1 Ydinräjähderikoksiin liittyvä toimivalta

Ydinenergiaan ja säteilyyn liittyvät rikokset kuuluvat vakavimpien yleisvaarallisten rikosten joukkoon⁴³⁵, sillä ydinmateriaalia käytettäessä rikoksilla voi olla hyvinkin laajamittaisia seurauksia, jotka eivät ole edes rikoksentekijän hallittavissa. Tästä syystä kansainvälisellä tasolla on lisääntyvässä määrin pyritty luomaan keinoja ydinaineiden salakuljetuksen vastustamiseksi ja sen estämiseksi, etteivät terroristit saisi käsiinsä ydinaseita.⁴³⁶ Huolta on aiheuttanut esimerkiksi Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen alkanut ydinmateriaalien kauppa Venäjältä⁴³⁷, sillä on selvää, että tällainen kaupankäynti ja sen yhteydessä mahdollisesti esiintyvä materiaalien huolimaton käsittely aiheuttaa suuria riskejä. Vaikkei ydinaineille olisi varsinaisia laittomaan käyttöön tähtääviä markkinoita, on silti mahdollista, että laittomasti kaupan olevat aineet päätyvät rikolliseen käyttöön.⁴³⁸ Ydinaineisiin liittyvien rikosten yhteydessä vakavimmat pelot kytkeytyvät mahdollisuuteen, että tällaisia aineita käytettäisiin terrorismin yhteydessä. Tästä syystä näihin rikoksiin liittyy vastaava ekstraterritoriaalisen toimivallan tarve kuin edellä käsiteltyihin terroristisiin rikoksiin. Lisäksi ydinaineisiin liittyvät rikosteot ovat rikollisuuden muotoina niin uusia ja harvinaisia, etteivät ne välttämättä ole rangaistavia tekopaikan valtiossa, joten sijaislainkäytön periaate voi osoittautua riittämättömäksi.⁴³⁹

Ydinaineiden turvajärjestelyjä koskevia toimia käsittelevä yleissopimus⁴⁴⁰ velvoittaa sopimusvaltiot kriminalisoimaan erilaisia ydinaineiden hankkimi-

⁴³⁵ Zieher, 1977 s. 146.

⁴³⁶ Kellman, *International Criminal Law* 1999 s. 517.

⁴³⁷ Neuvostoliiton hajoaminen vuonna 1991 herätti pelkoja, että ydinaseita voisi joutua väärin käsiin, jolloin niitä voitaisiin käyttää väkivaltaiseen terrorismin ja kiristykseen. Vaikka nämä pelot eivät toteutuneet, kansainvälinen yhteisö on tullut tietoisemmaksi siitä mahdollisuudesta, että joukkotuhoukseita käytettäisiin terrorismin välineenä. (Bassiouni, *International Criminal Law* 1999 s. 765.) Kansainvälistä huolta aiheuttaa varsinaisten ydinaseiden lisäksi myös muunlainen entisen Itä-Euroopan maissa oleva ydinmateriaali. Esimerkiksi Saksassa paljastettujen ydinmateriaalin salakuljetus- ja kauppaamistapausten tekijät ovat useimmiten olleet entisten itäblokin maiden kansalaisia (Mattausch – Baumann, *NstZ* 1994 s. 464–465).

⁴³⁸ Savona – Adamoli – Zoffi, 1995 s. 6–7.

⁴³⁹ Zieher, 1977 s. 147.

⁴⁴⁰ Yleissopimus ydinaineiden turvajärjestelyjä koskevista toimita (SopS 72/1989) tuli voimaan 8.2.1987. Sopimuksella on 111 osapuolivaltiota (tilanne 1.4.2005).

seen, hallussapitoon, käyttöön, käsittelyyn ja luovuttamiseen liittyviä tekoja ja tällaisilla teoilla uhkaamisen. Tämän lisäksi sopimus luo uusia kansainväliseen rikosoikeudelliseen oikeusapuun liittyviä velvoitteita sekä asettaa rikoksesta epäillyn henkilön luovuttamiseen ja tekojen luovuttamiskelpoisuuteen liittyviä vaatimuksia. Sopimuksessa ei ole selkeästi määrätty universaalitoimivallan käytöstä⁴⁴¹, mutta siihen on otettu velvoite luovuttaa tai syyttää ja sopimuksen 8 artiklan 3-kohdassa on nimenomainen määräys, ettei sopimus estä soveltamasta rikosoikeudellista tuomiovaltaa kansallisen lainsäädännön mukaisesti.⁴⁴² Myös tämän sopimuksen tulkinta riippuu siis siitä, miten luovuttamis- tai syyttämisen velvoitetta tulkitaan⁴⁴³.

Ydinaineisiin liittyviä rikoksia koskee myös täydellisestä ydinkoekiellosta tehty sopimus, joka ei ole kuitenkaan vielä voimassa⁴⁴⁴. Sopimuksen tavoitteena on kieltää pysyvästi ydinasekoeräjäytykset ja ydinräjäytykset rauhanomaisiin tarkoituksiin. Sopimuksessa osapuolivaltiot veloitetaan kriminalisoimaan yksityisten henkilöiden suorittamat tai aiheuttamat ydinräjähdyskset. Ydinkoekiello-sopimuksessa ei määrätä universaalitoimivallasta, vaan sopimus asettaa valtioille veloitteen kieltää sopimuksessa tarkoitettu toiminta vain, jos teko on tehty sen

⁴⁴¹ Vrt. Euroopan neuvoston raportti, jossa ydinaineiden turvajärjestelyjä koskeva sopimus on mainittu esimerkkinä sopimuksista, joissa viitataan universaaliperiaatteeseen. (*Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 15. Kts. myös *Schabas*, 2000 s. 354.)

⁴⁴² Toimivallasta on säädetty ydinaineiden turvajärjestelyjä koskevista toimista tehdyn yleissopimuksen (SopS 72/1989) 8 artiklassa seuraavasti:

”1. Jokainen sopimusosapuoli ryhtyy tarvittaviin toimiin ulottaakseen tuomiovaltansa 7 artiklassa tarkoitettuihin rikoksiin seuraavissa tapauksissa:

a) jos rikos on tehty kyseisen valtion alueella tai kyseisessä valtiossa rekisteröidyssä aluksessa tai ilma-aluksessa;

b) jos oletettu rikoksenteijä on kyseisen valtion kansalainen.

2. Jokainen sopimuspuoli ryhtyy myös tarvittaviin toimiin ulottaakseen lainkäyttövaltansa näihin rikoksiin, milloin oletettu rikoksenteijä on kyseisen valtion alueella eikä tämä luovuta rikoksenteijää 11 artiklan mukaisesti mihinkään 1 kappaleessa mainituista valtioista.

3. Tämä yleissopimus ei estä soveltamasta rikosoikeudellista tuomiovaltaa kansallisen lainsäädännön mukaisesti.

4. Tämän artiklan 1 ja 2 kappaleessa tarkoitettujen sopimuspuolten lisäksi kukin sopimuspuoli voi kansainvälisen oikeuden määräyksiä noudattaen ulottaa lainkäyttövaltansa 7 artiklassa tarkoitettuihin rikoksiin osallistuessaan kansainväliseen ydinkuljetukseen viejävaltiona tai tuojavaltiona.”

Velvoitteesta syyttää tai luovuttaa on säädetty saman sopimuksen 10 artiklassa: ”Mikäli sopimuspuoli, jonka alueella oletettu rikollinen on, ei tätä luovuta, on sen poikkeuksetta ja ilman turhaa viivytystä annettava asia toimivaltaisille viranomaisilleen kyseisen valtion lakien edellyttämää syytteenpanoa varten.”

⁴⁴³ Kts. aut dedere aut iudicare -velvoitteen tulkinnasta edellä s. 113 ss.

⁴⁴⁴ Sopimuksella täydellisestä ydinkoekiellosta (SopS 15/2001) on 121 osapuolivaltiota (tilanne 30.7.2004). Sopimus ei ole tullut voimaan. Voimaantuloa on hidastanut se, että voimaantulon edellytyksenä on sopimuksen ratifiointi 44 sopimuksen liitteessä nimeltä mainituissa valtioissa, joiden joukkoon kuuluvat kaikki ydinasevaltiot ja niin sanotut kynnysvaltiot. Luetelluista valtioista Intia, Korean demokraattinen tasavalta ja Pakistan eivät ole allekirjoittaneet sopimusta. (tilanne 12.5.2005)

toimivalta-alueella tai sen kansalaisten toimesta. Terrorismisopimuksille ominaista velvoitetta luovuttaa tai syyttää ei ole otettu tähän sopimukseen.

Keväällä 2005 hyväksyttiin ydinterrorismia koskeva sopimus⁴⁴⁵, joka avataan allekirjoitettavaksi syyskuussa 2005. Tässä sopimuksessa valtiot velvoitetaan kriminalisoimaan ydinaineiden hallussapitoon ja käyttöön liittyviä toimia, joiden tarkoituksena on aiheuttaa kuolema, vakava ruumiillinen vamma tai merkittävää vahinkoa omaisuudelle tai ympäristölle. Sopimuksen toimivaltasääntely vastaa jäljempänä käsiteltävän terrorististen pommi-iskujen torjumista koskevan sopimuksen toimivaltasääntelyä. Pakollisten ja valinnaisten toimivaltaperusteiden lisäksi sopimukseen on otettu *aut dedere aut iudicare* -velvoite.

Ydinturvallisuuteen liittyvät rikokset on Suomen lainsäädännössä asetettu universaalitoimivallan alaisiksi. Ydinturvallisuussopimuksen nojalla kriminalisoidut teot on mainittu rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta annetusta asetuksessa⁴⁴⁶, kun taas ydinkoekieltosopimuksessa mainitut rikokset on saatettu universaalitoimivallan alaisiksi ottamalla niistä maininta itse kansainvälisiä rikoksia koskevaan rikoslain 1 luvun 7 §:ään⁴⁴⁷. Syynä tällaiseen lainsäädäntöratkaisuun oli se, että asetukseen voidaan ottaa vain sellaisia rikoksia, joiden rankaiseminen tekopaikan laista riippumatta perustuu Suomea velvoittavaan kansainväliseen sopimukseen. Ydinkoekieltoa koskeva sopimus ei ole voimassa, eikä se edellytä universaalitoimivaltaa, joten laissa annettu asetuksenantovalta olisi ylitetty, jos ydinräjähdერიкос ja sen valmistelu olisi määrätty kansainvälisiksi rikoksiksi asetustasolla. Universaalitoimivallan omaksuminen näiden rikosten osalta katsottiin lain esitöissä kuitenkin tarkoituksenmukaiseksi, jotta toimivalta voitaisiin ulottaa myös kaikkiin sellaisiin tapauksiin, joissa Suomen kansalainen on ollut ulkomailla tehdyssä teossa yllyttäjän tai avunantajan asemassa. Universaalitoimivallan omaksumista pidettiin myös tekojen luonteen huomioon ottaen johdonmukaisena ratkaisuna.⁴⁴⁸

Ydinturvallisuusrikokset on nimenomaisilla säännöksillä otettu universaali-periaatteen piiriin myös Ranskan⁴⁴⁹ ja Ison-Britannian⁴⁵⁰ lainsäädännössä. Tans-

⁴⁴⁵ International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism (UNGA A/59/766).

⁴⁴⁶ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 10 -kohta (kts. edellä pääjaksossa II av. 148).

⁴⁴⁷ Ydinkoekieltosopimuksen voimaansaattamiseen liittyvät rikoslain muutokset saatettiin voimaan eräiden terroristisia rikoksia koskeneiden lainmuutosten yhteydessä vuonna 2003, vaikka ydinkoekieltosopimus ei ole tullut voimaan, eikä sen voimaantulo ole odotettavissa pikaisessa lähitulevaisuudessa (L 841/2003; HE 188/2002 vp. s. 22–23, 41–42).

⁴⁴⁸ HE 186/1998 vp. s. 16–17.

⁴⁴⁹ Code de procédure pénale, L'article 689-1:

”En application des conventions internationales visées aux articles suivants, peut être poursuivie et jugée par les juridictions françaises, si elle se trouve en France, toute personne qui s’est rendue coupable hors du territoire de la République de l’une des infractions énumérées par ces articles. Les dispositions du présent article sont applicables à la tentative de ces infractions, chaque fois que celle-ci est punissable.”

kassa ydinturvallisuussopimuksen on katsottu kuuluvan universaalitoimivallan alaan yleissäädöksen nojalla⁴⁵¹ ja myös Norjan kasuistiseen tekoluetteloon on kuulunut ydinturvallisuuteen liittyviä rikoksia. Norjan toimivaltasäännösten uudistuksen jälkeen universaalitoimivalta voidaan mahdollisesti ulottaa tällaisiin rikoksiin universaalitoimivallan alaa määrittävän yleissäännöksen nojalla.⁴⁵² Kanadassa toimivallan perustaksi ydinaineisiin liittyvissä rikoksissa riittää tekijän läsnäolo Kanadassa teon jälkeen⁴⁵³. Saksassa räjähdysaine-, ydinaine- ja

Code de procédure pénale, L'article 689-4:

"Pour l'application de la convention sur la protection physique des matières nucléaires, ouverte à la signature à Vienne et New York le 3 mars 1980, peut être poursuivie et jugée dans les conditions prévues à l'article 689-1 toute personne coupable de l'une des infractions suivantes:

1° Délit prévu à l'article 6-1 de la loi n° 80-572 du 25 juillet 1980 sur la protection et le contrôle des matières nucléaires;

2° Délit d'appropriation induite prévue par l'article 6 de la loi n° 80-572 du 25 juillet 1980 précitée, atteinte volontaire à la vie ou à l'intégrité de la personne, vol, extorsion, chantage, escroquerie, abus de confiance, recel, destruction, dégradation ou détérioration ou menace d'une atteinte aux personnes ou aux biens définis par les livres II et III du code pénal, dès lors que l'infraction a été commise au moyen des matières nucléaires entrant dans le champ d'application des articles 1er et 2 de la convention ou qu'elle a porté sur ces dernières."

⁴⁵⁰ Nuclear Material (Offences) Act 1983, Section 1:

"Extended scope of certain offences

(1) If a person, whatever his nationality, does outside the United Kingdom, in relation to or by means of nuclear material, any act which, had he done it in any part of the United Kingdom, would have made him guilty of –

(a) the offence of murder, manslaughter, culpable homicide, assault to injury, malicious mischief or causing injury, or endangering the life of the lieges, by reckless conduct, or (b) an offence under section 18 or 20 of the Offences against the Person Act 1861 or section 1 of the Criminal Damage Act 1971 or Article 3 of the Criminal Damage (Northern Ireland) Order 1977 or section 78 of the Criminal Justice (Scotland) Act 1980, or (c) the offence of theft, embezzlement, robbery, assault with intent to rob, burglary or aggravated burglary, or

(d) the offence of fraud or extortion or an offence under section 15 or 21 of the Theft Act 1968 or section 15 or 20 of the Theft Act (Northern Ireland) 1969, he shall in any part of United Kingdom be guilty of such of the offences mentioned in paragraphs (a) to (d) above as are offences of which the act would have him guilty had he done it in that part of the United Kingdom.

(2) In this section and in section 2 below, 'act' includes omission."

Sen sijaan ydinkoekieltosopimuksen täytäntöön panevassa laissa (Nuclear Explosions (Prohibition and Inspections) Act 1998) ulkomailla tehdyt teot on otettu Ison-Britannian toimivallan piiriin vain tapauksissa, joissa tekijä on Yhdistyneiden kuningaskuntien kansalainen, skotti tai Ison-Britannian lain piiriin kuuluva oikeushenkilö.

⁴⁵¹ Kts. Karnovs lovsamling, 1998 s. 3711, viite 34.

⁴⁵² Kts. Norjan säännöksistä ja niiden muutoksista edellä s. 131 ss. Lakiluettelossa mainituista teoista ydinmateriaalin hallussapitoon ja käsittelyyn liittyy esimerkiksi yleisvaarallisia rikoksia koskevan 14 luvun 152 a §.

⁴⁵³ Criminal Code, Section 7 (3.2.):

"Offences involving nuclear material

Notwithstanding anything in this Act or any other Act, where

säteilyrikokset on mainittu universaalitoimivallan alaa määrittävän rikoslain 6 §:n toisessa kohdassa⁴⁵⁴.

4.5.2 Terroristisiin pommi-iskuihin liittyvä toimivalta

Erilaisia terroristitarkoituksessa tehtyjä räjäytyksiä ja pommi-iskuja käsittelevä kansainvälinen sopimus hyväksyttiin vuonna 1997⁴⁵⁵. Sopimuksen mukaan henkilö tekee yleissopimuksessa tarkoitetun rikoksen, jos hän laittomasti ja tahallisesti kuljettaa tai asettaa räjähteen tai muun tappavan välineen julkiseen paikkaan, valtion laitokseen, julkiseen liikennevälineeseen tai muuhun julkisia palveluja tuottavaan laitokseen, tai räjäyttää tai laukaisee räjähteen tai muun tappavan välineen tällaisessa paikassa. Lisäksi edellytetään, että teon tarkoituksena on aiheuttaa kuolema tai vakava ruumiinvamma taikka laajaa tuhoa, josta todennäköisesti aiheutuu suuri taloudellinen menetys. Varsinaisten räjähteiden lisäksi sopimuksen alaan kuuluvat aseet ja välineet, joiden tarkoituksena on le-

(a) a person, outside Canada, receives, has in his possession, uses, transfers the possession of, sends or delivers to any person, transports, alters, disposes of, disperses or abandons nuclear material and thereby

(i) causes or is likely to cause the death of, or serious bodily harm to, any person, or

(ii) causes or is likely to cause serious damage to or destruction of, property, and

(b) the act or omission described in paragraph (a) would, if committed in Canada, be an offence against the Act,

that person shall be deemed to commit that act or omission in Canada if paragraph (3.5.)

(a), (b) or (c) applies in respect of the act or omission.”

Section 7 (3.5.):

”Idem

For the purposes of subsections (3.2) to (3.4), a person shall be deemed to commit an act or omission in Canada if

...

(c) the person who commits the act or omission is a Canadian citizen or is, after the act or omission has been committed, present in Canada.”

(3.3) ja (3.4) kohdissa säännellään vastaavasti ydinmateriaaliin liittyvien rikosten yrityksestä ja eräistä osallisuuden muodoista sekä ydinmateriaalin käytöllä uhkaamisesta.

⁴⁵⁴ § 6 StGB:

”Auslandstaten gegen international geschützte Rechtsgüter.

Das Deutsche Strafrecht gilt weiter, unabhängig vom Recht des Tatorts, für folgende Taten, die im Ausland begangen werden:

...

2. Kernenergie-, Sprengstoff- und Strahlungsverbrechen in den Fällen der §§ 307 und 308 Abs. 1 bis 4, des § 309 Abs. 2 und des § 310; ...”

Siinä vaiheessa, kun Saksassa omaksuttiin universaalitoimivalta näiden rikosten suhteen, sille ei vielä ollut selkeää kansainvälisoikeudellista perustaa. Oehler onkin vuonna 1983 ilmestyneessä teoksessaan kyseenalaistanut universaalitoimivallan muodollisen oikeutuksen näiden rikosten osalta sillä perusteella, ettei toimivallan omaksumiselle ollut sopimusperustaa. (Oehler, 1983 s. 536, 542.)

⁴⁵⁵ Terrorististen pommi-iskujen torjumista koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 59/2002) tuli voimaan 23.5.2001. Sopimuksella on 135 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

vittää myrkyllisiä kemikaaleja, biologisia aineita, myrkkyjä, säteilyä tai radioaktiivisia aineita. Yleissopimuksen alaa on rajattu niin, että se koskee vain tekoja, joilla on kansainvälisiä tai ylikansallisia liittymiä, joten puhtaasti valtion sisäiset teot jäävät sopimuksen alan ulkopuolelle.

Yleissopimuksessa on varsin yksityiskohtaisia toimivaltaan ja luovuttamiseen liittyviä määräyksiä. Osapuolet ovat sitoutuneet kriminalisoimaan yleissopimuksessa tarkoitettut teot ja säätämään niille asianmukaiset rangaistukset. Valtiot on velvoitettu ulottamaan lainkäyttövaltansa ainakin niihin rikoksiin, jotka on tehty sopimusvaltion alueella tai sen lippua käyttävissä aluksissa tai jotka sen kansalainen on tehnyt. Näiden pakollisten toimivaltaперusteiden lisäksi sopimuksessa on säädetty harkinnanvaraisista toimivaltaперusteista. Valtio voi halutessaan ulottaa toimivaltansa tekoihin, jotka on kohdistettu sen kansalaisiin tai sen ulkomailla olevaan laitokseen sekä tekoihin, jotka on tehnyt kansalaisuudeton henkilö, jolla on kotipaikka kyseisessä valtiossa. Lisäksi toimivalta voidaan sopimuksen nojalla ulottaa rikoksiin, jotka on tehty lentokoneessa, jota kyseisen valtion hallitus käyttää.⁴⁵⁶

Yleissopimukseen on otettu velvoite luovuttaa tai syyttää. Valtiot ovat sitoutuneet ryhtymään toimenpiteisiin sopimuksessa tarkoitettujen rikosten saattamiseksi lainkäyttövaltaansa tapauksissa, joissa rikoksesta epäilty on valtion alueella, eikä häntä luovuteta. Velvoitetta on vielä täsmennetty niin, että valtiolla on poikkeukseton velvollisuus saattaa tapaus viipymättä lainsäädäntönsä edellyttämässä järjestyksessä toimivaltaisten viranomaistensa käsiteltäväksi syyttämistä varten, jollei se luovuta henkilöä. Viranomaisten edellytetään tekemän asiassa päätöksensä samalla tavalla kuin minkä tahansa vakavan rikoksen osalta. Sopimuksessa on myös säännös siitä, ettei sopimus sulje pois kansalli-

⁴⁵⁶ 6 artikla:

”1. Kukin sopimusvaltio ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin 2 artiklassa tarkoitettujen rikosten saattamiseksi lainkäyttövaltaansa, kun:

a) rikos tehdään kyseisen valtion alueella;
b) rikos tehdään kyseisen valtion lippua käyttävällä aluksella tai lentokoneessa, joka on rekisteröitynä kyseisen valtion lainsäädännön mukaisesti rikoksen tekoajankohtana; tai
c) rikoksen tekee kyseisen valtion kansalainen.

2. Sopimusvaltio voi saattaa minkä tahansa sellaisen rikoksen lainkäyttövaltaansa, kun:

a) rikos kohdistetaan kyseisen valtion kansalaiseen; tai
b) rikos kohdistetaan kyseisen valtion ulkomailla olevaan laitokseen, mukaan luettuna kyseisen valtion suurlähetystö- tai muut diplomaatti- tai konsulitilat; tai
c) rikoksen tekee kansalaisuudeton henkilö, jolla on kotipaikka kyseisen valtion alueella; tai
d) rikoksen tarkoituksena on pakottaa kyseinen valtio suorittamaan toimenpide tai pidättäytymään toimenpiteestä; tai
e) rikos tehdään lentokoneessa, jota kyseisen valtion hallitus käyttää.
...”

sen lainsäädännön mukaisesti harjoitettua toimivaltaa.⁴⁵⁷ Monilta osin toimivaltasäännöksissä on siis omaksuttu vastaavia ratkaisuja kuin aiemmissa lento- ja meriliikenteeseen liittyvissä sopimuksissa ja siksi myös toimivaltasäännösten tulkintaan liittyvät kysymykset ja ongelmat ovat samoja kuin edellä käsitellyissä sopimuksissa⁴⁵⁸.

Suomalaisessa lainvalmistelussa lähdettiin siitä, että sopimuksessa tarkoitetut rikokset tulee ottaa universaalitoimivallan alaa määrittävään asetukseen, jotta rikoslaki ulottuisi kaikkiin yleissopimuksen mukaisiin tekoihin tekopaikasta riippumatta⁴⁵⁹. Asetusta muutettiin niin, että terroristisia pommi-iskuja koskevan sopimuksen mukaisiin tekoihin ulotettiin universaalitoimivalta⁴⁶⁰. Sopimuksen alaan kuuluviin rikoksiin on liitetty universaalitoimivalta myös Ranskassa⁴⁶¹ ja

⁴⁵⁷ 6 artikla:

”...

4. Kukin sopimusvaltio ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin 2 artiklassa tarkoitettujen rikosten saattamiseksi lainkäyttövaltaansa tapauksissa, joissa rikoksesta epäilty on sen alueella, eikä se luovuta tätä henkilöä sellaiselle sopimusvaltiolle, joka on saattanut rikokset lainkäyttövaltaansa 1 tai 2 kappaleen mukaisesti.

5. Tämä yleissopimus ei sulje pois mitään kansallisen lainsäädännön mukaisesti harjoitettua rikosoikeudellista lainkäyttövaltaa.”

8 artikla:

”1. Sopimusvaltiolla, jonka alueella rikoksesta epäilty tavataan, on 6 artiklan soveltamisalaan kuuluvissa tapauksissa poikkeuksetta ja riippumatta siitä, onko rikos tehty sen alueella, velvollisuus saattaa tapaus viipymättä lainsäädäntönsä edellyttämässä järjestyksessä toimivaltaisten viranomaistensa käsiteltäväksi syyttämistä varten, jollei se luovuta tätä henkilöä. Nämä viranomaiset tekevät päätöksensä samalla tavalla kuin minkä tahansa vakavan rikoksen osalta tämän valtion lainsäädännön mukaisesti.

...”

⁴⁵⁸ Kts. *Henzelin*, 2000 s. 316; *Witten*, *AJIL* 1998 s. 774, 775. Ilma- ja meriliikenteeseen kohdistuvia laittomia tekoja koskevien sopimusten toimivaltamääräyksiä on käsitelty edellä luvuissa 4.1.2 ja 4.2.3.

⁴⁵⁹ *HE 231/2001 vp.* s. 4.

⁴⁶⁰ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 17 -kohta (kts. edellä pääjaksossa av. 148).

⁴⁶¹ Code de procédure pénale, L'article 689-1:

”En application des conventions internationales visées aux articles suivants, peut être poursuivie et jugée par les juridictions françaises, si elle se trouve en France, toute personne qui s'est rendue coupable hors du territoire de la République de l'une des infractions énumérées par ces articles. Les dispositions du présent article sont applicables à la tentative de ces infractions, chaque fois que celle-ci est punissable.”

Code de procédure pénale, L'article 689-9:

”Pour l'application de la convention internationale pour la répression des attentats terroristes, ouverte à la signature à New York le 12 janvier 1998, peut être poursuivie et jugée dans les conditions prévues à l'article 689-1 toute personne coupable d'un crime ou d'un délit d'acte de terrorisme défini par les articles 421-1 et 421-2 du code pénal ou du délit d'association terroriste prévu par l'article 421-2-1 du même code lorsque l'infraction a été commise en employant un engin explosif ou un autre engin meurtrier défini à l'article 1er de la même convention.”

Isossa-Britanniassa⁴⁶². Kanadassa toimivallan perustaksi riittää tekijän oleskelu Kanadassa teon jälkeen⁴⁶³. Saksassa ydinenergia-, räjähd- ja säteilyrikoksiin oli liitetty universaalitoimivalta jo ennen terroristisia pommi-iskuja koskevan sopimuksen solmimista⁴⁶⁴.

4.6 TERRORISMIN RAHOITTAMISEEN LIITTYVÄ TOIMIVALTA

Vuonna 1999 terrorismia koskevien sopimusten joukkoa täydennettiin terrorismin rahoittamista koskevalla yleissopimuksella.⁴⁶⁵ Sopimus kieltää varojen antamisen tai keräämisen tietoisena siitä, että ne käytetään kokonaan tai osittain sopimuksen soveltamisalaan kuuluvan terroristisen rikoksen⁴⁶⁶ tekemiseen tai

⁴⁶² Terrorism Act 2000, section 62:

”Terrorist bombing: jurisdiction

(1) If –

(a) a person does anything outside the United Kingdom as an act of terrorism or for the purposes of terrorism, and

(b) his action would have constituted the commission of one of the offences listed in subsection (2) if it had been done in the United Kingdom,

he shall be guilty of the offence.

...”

⁴⁶³ Criminal Code, section 3.72:

”Offence involving explosive or other lethal device

Notwithstanding anything in this Act or any other Act, every one who, outside Canada, commits an act or omission that, if committed in Canada, would constitute an offence against, a conspiracy or an attempt to commit an offence against, or being an accessory after the fact or counselling in relation to an offence against, section 431.2 is deemed to commit that act or omission in Canada if

...

(d) the person who commits the act or omission is, after the commission of the act or omission, present in Canada;

...”

⁴⁶⁴ StGB 6 §:

”Das deutsche Strafrecht gilt weiter, unabhängig vom Recht des Tatorts, für folgende Taten, die im Ausland begangen werden:

...

2. Kernenergie-, Sprengstoff- und Strahlungsverbrechen in den Fällen der §§ 307 und 308 Abs. 1 bis 4, des § 309 Abs. 2 und des § 310;

...”

Saksassa räjähdysainerikoksiin liittyvällä laajalla toimivallalla on pitkälle ulottuvat perinteet. Jo vuoden 1884 räjähdysainelaissa (Gesetz gegen den verbrecherischen u. gemeingefährlichen Gebrauch von Sprengstoffen, 9.6.1884) säädettiin rangaistaviksi myös ulkomailla tehdyt teot. Taustalla oli tällöin taistelu niin sanottuja anarkisteja vastaan. (Kts. *Binding*, 1885 s. 428.)

⁴⁶⁵ Kansainvälinen terrorismin rahoituksen vastainen yleissopimus (SopS 73/2002 vp.) tuli voimaan 10.4.1999. Sopimuksella on 136 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

⁴⁶⁶ Sopimuksessa tarkoitettuja rikoksia ovat yleissopimuksen liitteessä mainittujen sopimusten soveltamisalaan kuuluvat rikokset. Sopimuksen liitteessä on lueteltu keskeisimmät terrorismin vastaiset sopimukset: Haagin sopimus, Montrealin sopimus, kansainvälistä suojelua nauttavia

muun sellaisen rikoksen tekemiseen, jonka tarkoituksena on aiheuttaa kuolema tai vakava ruumiillinen vamma siviilihenkilölle. Lisäksi teon edellytetään olevan luonteeltaan tai asiayhteydeltään sellainen, että sen päämääränä on aiheuttaa pelkoa väestön keskuudessa tai pakottaa hallitus tai kansainvälinen järjestö tekemään tietty toimenpide tai pidättäytymään tietystä toimenpiteestä. Sopimuksen alaa on rajoitettu niin, ettei se ulotu puhtaasti valtion sisäisiin tekoihin, joilla ei ole kansainvälisiä liittymiä.

Rakenteeltaan ja ratkaisuiltaan terrorismin rahoittamisen kieltävä sopimus muistuttaa aiempia terrorismin vastaisia sopimuksia⁴⁶⁷. Valtiot ovat sitoutuneet säätämään sopimuksessa tarkoitetut teot rangaistaviksi teoiksi ja asettamaan niille asianmukaiset rangaistukset. Sopimuksessa on säädetty pakollisista ja harkinnanvaraisista toimivaltaperusteista. Valtioilla on velvollisuus saattaa rikos lainkäyttövaltaansa silloin, kun rikos on tehty sen alueella, sen lippua käytävällä aluksella tai kyseisessä valtiossa rekisteröidyssä lentokoneessa tai kun rikoksentekijä on kyseisen valtion kansalainen. Pakollisen toimivallan piiriin kuuluvat siis alueperiaate, lippuperiaate ja aktiivinen persoonallisuusperiaate. Vapaaehtoisesti sopimusvaltio voi saattaa rikoksen lainkäyttövaltaansa, jos rikos on kohdistettu kyseisen valtion kansalaiseen tai ulkomailla olevaan valtion laitokseen, tai se johtaa tällaiseen henkilöön tai laitokseen kohdistetun rikoksen tekemiseen. Valtio voi ulottaa toimivaltansa myös rikoksiin, joiden tarkoituksena on pakottaa kyseistä valtiota sekä rikoksiin, jotka on tehnyt kyseisessä valtiossa asuva kansalaisuudeton henkilö. Toimivalta voidaan ulottaa myös tekoihin, jotka on tehty lentokoneessa, jota kyseisen valtion hallitus käyttää.⁴⁶⁸

henkilöitä vastaan tehtyjä rikoksia koskeva sopimus, panttivankien ottamista koskeva sopimus, ydinaineiden turvajärjestelyjä koskeva sopimus, Montrealin sopimuksen lentoasemia koskeva pöytäkirja, merenkulun turvallisuuteen kohdistuvia tekoja koskeva sopimus, mannerjalustalla sijaitsevia kiinteitä lauttoja koskeva pöytäkirja ja terrorististen pommi-iskujen torjumista koskeva yleissopimus.

⁴⁶⁷ Sorel, *EJIL* 2003 s. 372–373.

⁴⁶⁸ 7 artikla:

”1. Kukin sopimusvaltio ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin 2 artiklassa tarkoitettujen rikosten saattamiseksi lainkäyttövaltaansa, kun:

- a) rikos tehdään kyseisen valtion alueella;
- b) rikos tehdään kyseisen valtion lippua käytävällä aluksella tai lentokoneessa, joka on rekisteröitynä kyseisen valtion lainsäädännön mukaisesti rikoksen tekoajankohtana;
- c) rikoksen tekee kyseisen valtion kansalainen.

2. Sopimusvaltio voi myös saattaa minkä tahansa sellaisen rikoksen lainkäyttövaltaansa, kun:

- a) rikos kohdistetaan kyseisen valtion kansalaiseen tai johtaa 2 artiklan 1 kappaleen a tai b kohdassa tarkoitettujen rikosten tekemiseen kyseisen valtion alueella tai kohdistumiseen kyseisen valtion kansalaiseen;
- b) rikos kohdistetaan tai johtaa 2 artiklan 1 kappaleen a tai b kohdassa tarkoitettujen rikosten kohdistumiseen kyseisen valtion ulkomailla olevaan valtion laitokseen, mukaan luettuna kyseisen valtion suurlähetystöt tai muut diplomaatti- tai konsulitilat;

Sopimuksessa on vastaavat säännökset velvoitteesta luovuttaa tai syyttää kuin edellä käsitellyssä terroristisia pommi-iskuja koskevassa sopimuksessa. Sopimusvaltioilla on velvollisuus ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin sopimuksessa tarkoitettujen rikosten saattamiseksi lainkäyttövaltaansa tapauksissa, joissa rikoksesta epäilty on sen alueella, eikä se luovuta tätä henkilöä. Valtiolla, jonka alueelta epäilty tavataan, on poikkeukseton velvollisuus saattaa tapaus viipymättä lainsäädäntönsä edellyttämässä järjestyksessä toimivaltaisten viranomaisen käsiteltäväksi syyttämistä varten, jollei se luovuta henkilöä.⁴⁶⁹ Lisäksi sopimuksessa määräys, ettei se sulje pois kansallisen lainsäädännön mukaisesti harjoitettua rikosoikeudellista lainkäyttövaltaa. Terrorismin rahoittamista koskevan sopimuksen toimivaltasäännökset ovat siis samalla tavoin tulkinnanvaraisia kuin aiempienkin terrorismia koskevien sopimusten määräykset.

Suomen lainsäädännössä terrorismin rahoittamista on pidetty kansainvälisenä rikoksena ja siihen on liitetty universaalitoimivalta⁴⁷⁰. Universaalitoimivalta on liitetty terrorismin rahoittamiseen myös Norjassa⁴⁷¹, Ranskassa⁴⁷² ja Isossa-Bri-

c) rikoksen tarkoituksena on pakottaa tai se johtaa 2 artiklan 1 kappaleen a tai b kohdassa tarkoitettuun rikokseen, jonka avulla kyseinen valtio yritetään pakottaa suorittamaan tietty toimenpide tai pidättäytymään tietystä toimenpiteestä;

d) rikoksen on tehnyt kansalaisuudeton henkilö, jolla on kotipaikka kyseisen valtion alueella;

e) rikos tehdään lentokoneessa, jota kyseisen valtion hallitus käyttää.

...”

⁴⁶⁹ 7 artikla:

...”

4. Kukin sopimusvaltio ryhtyy myös tarvittaviin toimenpiteisiin 2 artiklassa tarkoitettujen rikosten saattamiseksi lainkäyttövaltaansa tapauksissa, joissa rikoksesta epäilty on sen alueella, eikä se luovuta tätä henkilöä sellaiselle sopimusvaltiolle, joka on saattanut rikokset lainkäyttövaltaansa 1 tai 2 kappaleen mukaisesti.

...”

10 artikla:

”1. Sopimusvaltiolla, jonka alueella rikoksesta epäilty tavataan, on 7 artiklan soveltamisalaa kuuluvissa tapauksissa poikkeuksetta ja riippumatta siitä, onko rikos tehty sen alueella, velvollisuus saattaa tapaus viipymättä lainsäädäntönsä edellyttämässä järjestyksessä toimivaltaisten viranomaistensa käsiteltäväksi syyttämistä varten, jollei se luovuta tätä henkilöä. Nämä viranomaiset tekevät päätöksensä samalla tavalla kuin minkä tahansa vakavan rikoksen osalta tämän valtion lainsäädännön mukaisesti.

...”

⁴⁷⁰ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 18 -kohta (kts. edellä pääjaksossa av. 148).

⁴⁷¹ Kts. Norjan säännöksistä ja niiden muutoksista edellä s. 131 ss. Toimivaltasäännöksen lakiluettelossa mainituista teoista esimerkiksi monet yleisvaarallisia rikoksia tai henkeen ja terveyteen kohdistuneita rikoksia koskevat tunnusmerkitöt soveltuvat myös terrorismityyppeihin tekoihin. Lisäksi lakiluettelossa on mainittu terrorismirikoksia koskeva 147 a §.

⁴⁷² Code de procédure pénale, L'article 689-1:

”En application des conventions internationales visées aux articles suivants, peut être poursuivie et jugée par les juridictions françaises, si elle se trouve en France, toute personne qui s'est rendue coupable hors du territoire de la République de l'une des infractions énumérées par ces articles. Les dispositions du présent article sont applicables à la tentative de ces infractions, chaque fois que celle-ci est punissable.”

tanniassa⁴⁷³. Kanadassa toimivallan perustaksi riittää tekijän oleskelu Kanadassa teon jälkeen⁴⁷⁴.

4.7 EUROOPPALAINEN YHTEISTYÖ TERRORISMIN VASTUSTAMISESSA

Terrorismin vastaisia sopimuksia ja asiakirjoja on laadittu myös alueellisella tasolla. Euroopassa keskeinen terrorismia koskeva asiakirja on vuonna 1977 solmittu Eurooppalainen terrorismiyleissopimus, joka solmittiin Euroopan neuvoston aloitteesta. Kyseistä sopimusta solmittaessa oli lähtökohtana, ettei poliittinen väkivalta voi olla hyväksyttävää demokraattisissa yhteiskunnissa. Katsottiin, että tällaisilla yhteiskunnilla on selkeä intressi toimia yhteistyössä terroristisen väkivallan ehkäisemiseksi. Alueellisella tasolla toimittaessa voitiin lähteä myös siitä, ettei Euroopan neuvoston jäsenmaiden kesken ollut tarpeen pitää rikosten poliittista luonnetta esteenä yhteistyölle silloin, kun kyseessä oli vakava väkivalta. Eurooppalainen terrorismin vastustamiseksi tehty yleissopimus onkin osoitus kansainvälisen rikosoikeuden alueellistumisesta.⁴⁷⁵

Euroopan neuvostossa rikosoikeuden yhtenäistämisen perustana ovat olleet kansainväliset sopimukset ja muut tavanomaiset kansainväliset oikeuden instru-

Code de procédure pénale, L'article 689-10:

"Pour l'application de la convention internationale pour la répression du financement du terrorisme, ouverte à la signature à New York le 10 janvier 2000, peut être poursuivie et jugée dans les conditions prévues à l'article 689-1 toute personne coupable d'un crime ou d'un délit défini par les articles 421-1 à 421-2-2 du code pénal lorsque cette infraction constitue un financement d'actes de terrorisme au sens de l'article 2 de ladite convention."

⁴⁷³ Terrorism Act 2000, Section 63:

"Terrorist finance: jurisdiction

(1) If –

(a) a person does anything outside the United Kingdom, and

(b) his action would have constituted the commission of an offence under any of sections 15 to 18 if it had been done in the United Kingdom,

he shall be guilty of the offence.

..."

⁴⁷⁴ Criminal Code, section 3.73:

"Offence relating to financing of terrorism

Notwithstanding anything in this Act or any other Act, every one who, outside Canada, commits an act or omission that, if committed in Canada, would constitute an offence against, a conspiracy or an attempt to commit an offence against, or being an accessory after the fact or counselling in relation to an offence against, section 83.02 is deemed to commit the act or omission in Canada if

...

(d) the person who commits the act or omission is, after its commission, present in Canada;

..."

⁴⁷⁵ Swart, *Principles* 1992 s. 530.

mentit, mistä syystä harmonisointi on ollut varsin hidasta ja epävarmaa.⁴⁷⁶ Sen sijaan Euroopan unionissa luodut uudet rikosoikeudellisen yhteistyön mekanismit ovat merkinneet Euroopan neuvoston alulle paneman rikosoikeuden eurooppalaistumisen tehostumista. Euroopan unionilla ei edelleenkään ole toimivaltaa säätää kansallisesti velvoittavaa rikoslainsäädäntöä, mutta EU:n lainsäädännöllä on kasvava merkitys valtioiden rikosoikeuden muotoutumisessa. Erityisen merkittäviä rikosoikeuden harmonisoinnin välineitä ovat puitepäätökset, joissa voidaan antaa vähimmäissäännöt rikosten määritelmistä ja rikoksista seuraavista rangaistuksista. Puitepäätökset ovat Euroopan unionin jäsenvaltioita sitovia, mutta niillä ei ole jäsenvaltioissa välittömiä oikeusvaikutuksia.⁴⁷⁷ Euroopan unionin rikosoikeudellinen yhteistyö on unionin omien taloudellisten intressien suojaamisen ohella keskittynyt eräiden järjestäytyneen rikollisuuden muotojen, kuten huumausainerikollisuuden, naiskaupan ja lapsipornografian vastustamiseen. Myös terrorismi ja siihen liittyvät rikokset ovat nousseet yhdeksi painopistealueeksi etenkin Yhdysvalloissa vuonna 2001 tehtyjen terrori-iskujen jälkeen.⁴⁷⁸ Terrorismirikoksia koskeva puitepäättös laadittiin vuonna 2002.

4.7.1 Eurooppalaisen terrorismiyleissopimuksen toimivaltasääntely

Vuonna 1977 hyväksytty eurooppalainen terrorismia koskeva yleissopimus⁴⁷⁹ on varsin vaatimaton alaltaan ja sisällöltään. Se ei esimerkiksi pyri määrittelemään terrorismia, vaan siinä vain viitataan tiettyihin kansallisessa rikoslainsäädännössä kriminalisoituihin tekoihin⁴⁸⁰. Jokaisella sopimuksen osapuolivaltioilla on velvollisuus ulottaa toimivaltansa näihin sopimuksessa mainittuihin tekoihin, jos rikoksesta epäilty on sen alueella, eikä se luovuta häntä. Lisäksi on säädetty, ettei sopimus sulje pois kansallisen lainsäädännön mukaisesti harjoitettua rikosoikeudellista tuomiovaltaa.⁴⁸¹ Tämän sääntelyn on joskus katsottu merkitsevän

⁴⁷⁶ Nuotio, *DL 2001* s. 687.

⁴⁷⁷ Nuotio, *LM 2003* s. 1224–1225; Nuotio, *FS Jareborg 2002* s. 548–549.

⁴⁷⁸ Träskman, *SvJT 2002* s. 348, 352–353, 360.

⁴⁷⁹ Eurooppalainen yleissopimus terrorismin vastustamisesta (SopS 16/1990) tuli voimaan 4.8.1978. Sopimuksella on 44 osapuolivaltiota (tilanne 13.5.2005).

⁴⁸⁰ Sopimuksessa on terrorismiksi katsottu seuraavat teot: ilma-aluksen laiton haltuunotto tai muu siviili-ilmailun turvallisuuteen kohdistuva laiton teko; kansainvälisesti suojeltujen henkilöiden henkeen, ruumiilliseen koskemattomuuteen tai vapauteen kohdistuva hyökkäys; ihmisryöstö, panttivangin ottaminen tai vakava laiton vapaudenriisto; pommin, kranaatin, raketin, konetuliaseen tai kirje- tai pakettipommin käyttö, jos tämä käyttö aiheuttaa yleistä vaaraa ihmisille sekä näiden rikosten yritys tai osallisuus näihin rikoksiin (art. 1).

⁴⁸¹ Eurooppalainen yleissopimus terrorismin vastustamisesta (SopS 16/1990) art. 6:

”1. Kukin sopimusvaltio ryhtyy tarvittaviin toimiin saattaakseen 1 artiklassa mainitut rikokset toimivaltaansa silloin kun rikoksesta epäilty on sen alueella, eikä se luovuta häntä

universaaliperiaatteen tunnustamista⁴⁸², mutta sääntely on samalla tavalla tulkin-
nanvaraista kuin muissakin terrorismia koskevissa sopimuksissa. Alueellisella
tasolla hyväksytyn toimivaltasääntelyn merkitystä ja vaikutuksia arvioitaessa
korostuu myös kysymys, voidaanko sopimukseen perustuva toimivalta ulottaa
myös sopimukseen liittymättömien valtioiden kansalaisiin⁴⁸³.

Terrorismia koskevaan Euroopan neuvoston sopimukseen on viitattu esimer-
kiksi Suomen⁴⁸⁴ ja Ranskan⁴⁸⁵ universaalitoimivallan alaa määrittävissä säännök-

saatuaan luovutuspyynnön sopimusvaltiolta, jonka tuomiovalta perustuu samoille periaat-
teille kuin tuomiovalta pyynnön vastaanottaneessa valtiossa.

2. Tämä yleissopimus ei sulje pois mitään kansallisen lainsäädännön mukaisesti harjoi-
tettua tuomiovaltaa.”

Saman sopimuksen 7 artiklassa puolestaan säädetään, että:

”Sopimusvaltion, jonka alueelta 1 artiklasta mainitusta rikoksesta epäilty henkilö löyde-
tään ja joka on ottanut vastaan 6 artiklan 1 kappaleen mukaisen luovutuspyynnön, tulee,
jos se ei luovuta henkilöä, antaa tapaus ilman minkäänlaisia poikkeuksia ja aiheetonta vii-
vytystä toimivaltaisille viranomaisille syytteen nostamista varten. Näiden viranomais-
ten tulee tehdä päätöksensä samalla tavoin kuin jos rikos olisi tämän valtion lainsäädännön
mukaan luonteeltaan vakava rikos.”

⁴⁸² Esimerkiksi Schabas onkin esittänyt terrorismin vastustamista koskevan eurooppalaisen yleis-
sopimuksen yhtenä esimerkkinä sopimuksista, joissa tunnustetaan universaaliperiaate (*Schabas*,
2000 s. 354; kts. myös *Stern*, *GYIL* 1997 s. 281–282). Vrt. Oehler, joka katsoo, että kyse on si-
jaislainkäytöstä (*Oehler*, 1983 s. 503, 508, 525). Bowett puolestaan on katsonut, että kyseisen
sopimuksen 6 ja 7 artiklat viittaavat alueelliseen toimivallan käyttöön, eikä kyse ole siis univer-
saalitoimivallasta (*Bowett*, *BYBIL* 1982 s. 5, 12.).

⁴⁸³ Kts. tästä edellä s. 89 ss.

⁴⁸⁴ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 11 -kohta (kts. edellä pääjaksossa II av. 148).

⁴⁸⁵ Code de procédure pénale, L'article 689-1:

”En application des conventions internationales visées aux articles suivants, peut être pour-
suevite et jugée par les juridictions françaises, si elle se trouve en France, toute personne
qui s'est rendue coupable hors du territoire de la République de l'une des infractions énu-
mérées par ces articles. Les dispositions du présent article sont applicables à la tentative
de ces infractions, chaque fois que celle-ci est punissable.”

Code de procédure pénale, L'article 689-3:

”Pour l'application de la convention européenne pour la répression du terrorisme, signée
à Strasbourg le 27 janvier 1977, et de l'accord entre les Etats membres des Communau-
tés européennes concernant l'application de la convention européenne pour la répression
du terrorisme, fait à Dublin le 4 décembre 1979, peut être poursuivie et jugée dans les
conditions prévues à l'article 689-1 toute personne coupable de l'une des infractions sui-
vantes:

1° Atteinte volontaire à la vie, tortures et actes de barbarie, violences ayant entraîné la
mort, une mutilation ou une infirmité permanente ou, si la victime est mineure, une inca-
pacité totale de travail supérieure à huit jours, enlèvement et séquestration réprimés par
le livre II du code pénal ainsi que les menaces définies aux articles 222-17, alinéa 2, et
222-18 de ce code, lorsque l'infraction est commise contre une personne ayant droit à une
protection internationale, y compris les agents diplomatiques;

2° Atteintes à la liberté d'aller et venir définies à l'article 421-1 du code pénal ou tout autre
crime ou délit comportant l'utilisation de bombes, de grenades, de fusées, d'armes à feu
automatiques, de lettres ou de colis piégés, dans la mesure où cette utilisation présente un
danger pour les personnes, lorsque ce crime ou délit est en relation avec une entreprise
individuelle ou collective ayant pour but de troubler gravement l'ordre public par l'inti-
midation ou la terreur.”

sisä. Tanskassa ja Saksassa tämän sopimuksen on katsottu kuuluvan universaalitoimivallan alaa määrittävien yleislausekkeiden piiriin⁴⁸⁶ ja myös Norjan laaja universaaliperiaate on kattanut tämän sopimuksen tarkoittamia tekoja. Norjan toimivaltasäännösten uudistuksen jälkeen universaalitoimivallan soveltuminen näihin rikoksiin riippuu yleissäännöksen tulkinnasta.⁴⁸⁷ Isossa-Britanniassa terrorismisopimuksen täytäntöönpanoa varten säädetty laki sisältää määräyksiä ekstraterritoriaalisesta toimivallasta, mutta vain sopimusvaltioihin ja niiden kansalaisiin rajatussa muodossa⁴⁸⁸.

4.7.2 Euroopan unionin terrorismia koskevan puitepäättöksen toimivaltasääntely

Euroopan unionin terrorismia koskeva puitepäättös⁴⁸⁹ on merkittävä asiakirja, koska siinä on omaksuttu eräänlainen terrorismin määritelmä. Puitepäättöksessä on nimittäin määritelty, milloin päätöksessä mainitut teot on tehty terroristisessa tarkoituksessa⁴⁹⁰. Puitepäättös merkitsee myös aiempaa kattavampaa kansallisten

⁴⁸⁶ Tanskan osalta kts. Karnovs lovsamling, 1998 s. 3711, viite 34. Saksan osalta kts. esim. *Schönke – Schröder*, 1997 s. 100; *Jescheck – Weigend*, 1996 s. 174.

⁴⁸⁷ Kts. Norjan säännöksistä ja niiden muutoksista edellä s. 131 ss.

⁴⁸⁸ Suppression of terrorism act 1978, section 4:

”Jurisdiction in respect of offences committed outside United Kingdom

(1) If a person, whether a citizen of the United Kingdom and Colonies or not, does in a convention country any act which, if he had done it in a part of the United Kingdom, would have made him guilty in that part of the United Kingdom of –

(a) an offence mentioned in paragraph 1, 2, 4, 5, 10, 11, [11B], 12, 13, 14 or 15 of Schedule 1 to this Act; or

(b) an offence of attempting to commit any offence so mentioned, he shall, in that part of the United Kingdom, be guilty of the offence or offences aforesaid of which the act would have made him guilty if he had done it there.

(2)...

(3) If a person who is a national of a convention country but not a citizen of the United Kingdom and Colonies does outside the United Kingdom and that convention country any act which makes him in that convention country guilty of an offence and which, if he had been a citizen of the United Kingdom and Colonies, would have made him in any part of the United Kingdom guilty of an offence mentioned in paragraph 1, 2 or 13 of Schedule 1 to this Act, he shall, in any part of the United Kingdom, be guilty of the offence or offences aforesaid of which the act would have made him guilty if he had been such a citizen.

...”

⁴⁸⁹ Neuvoston puitepäättös tehty 13 päivänä kesäkuuta 2002, terrorismin torjumisesta (2002/475/YOS), EYVL L 164, 22.6.2002, s. 3–7.

⁴⁹⁰ Puitepäättöksen määritelmän mukaan teko on tehty terroristisessa tarkoituksessa, jos tekijän tarkoituksena on pelotella vakavasti väestöä tai pakottaa aiheuttomasti viranomaiset tai kansainvälinen järjestö johonkin tekoon tai pidättymään jostakin teosta tai jos tarkoituksena on horjuttaa vakavasti jonkin maan tai kansainvälisen järjestön poliittisia, perustuslaillisia, taloudellisia tai sosiaalisia perusrakenteita tai tuhota ne. (Neuvoston puitepäättös tehty 13 päivänä kesäkuuta 2002, terrorismin torjumisesta [2002/475/YOS], EYVL L 164, 22.6.2002, s. 3–7. Kts. myös edellä s. 199 ss.) Puitepäättöksessä mainittuja rikoksia ovat ihmishenkeen kohdistuvat rikokset, ruumiil-

säännösten harmonisointia, sillä siinä on asetettu rangaistusasteikkoihin liittyviä vähimmäisvaatimuksia ja otettu kriminalisointien piiriin laajasti erilaisia osallisuuden muotoja.

Toimivaltakysymyksistä on säädetty puitepäätöksen yhdeksännessä artiklassa. Valtiot on velvoitettu ulottamaan tuomiovaltansa päätöksessä tarkoitettuihin rikoksiin, kun rikos on tehty sen alueella, sen lipun alla purjehtivalla aluksella tai kyseisessä valtiossa rekisteröidyssä ilma-aluksessa. Lisäksi valtion toimivalta on ulotettava rikoksiin, joiden tekijä on kyseisen valtion kansalainen tai siellä asuva henkilö sekä rikoksiin, jotka on tehty valtion alueelle sijoittautuneen oikeushenkilön lukuun. Toimivalta tulee ulottaa myös rikoksiin, jotka on tehty kyseessä olevan valtion tai Euroopan unionin instituutioita taikka valtion väestöä vastaan ja rikoksiin, jotka on tehty sellaista Euroopan unionin elintä vastaan, jonka kotipaikka on kyseisen jäsenvaltion alueella. Lisäksi valtioille asetetaan velvoite ulottaa toimivaltansa puitepäätöksessä mainittuun rikokseen, jos se kieltäytyy luovuttamasta epäiltyä tai tuomittua henkilöä toiseen valtioon. Puitepäätöksessä on määrätty, ettei toimivaltaa koskeva artikla estä käyttämästä rikosoikeudellista jäsenvaltion kansalliseen lainsäädäntöön perustuvaa tuomiovaltaa. Toimivaltasäätely rakentuu siis samoille lähtökohdille kuin aiemmatkin terrorismia koskevat sopimukset, vaikkakin Euroopan unionin instituutioiden suojelun tarve on huomioitu erikseen. Uutta päätöksen toimivaltaa koskevassa artiklassa ovat positiivisten toimivaltakonfliktien ratkaisemiseksi annetut ohjeet, joissa liittymäkohdat on asetettu tärkeysjärjestykseen niin, että ensiksi on mainittu tekopaikan valtio, toisena tekijän kansalaisuus- tai asuinpaikan valtio, kolmantena uhrien kotivaltio ja neljäntenä kiinniottopaikan valtio.⁴⁹¹

lista koskemattomuutta loukkaavat törkeät rikokset, ihmisryöstö ja panttivangin ottaminen, suuret omaisuudelle aiheutetut tuhot, ilma-alusten ja muiden kuljetusvälineiden haltuunotto, aseiden, räjähteiden, atomiaseiden sekä biologisten aseiden valmistus, hallussapito, hankinta, kuljetus, toimitus tai käyttö, biologisten ja kemiallisten aseiden tutkimus ja kehittäminen, vaarallisten aineiden vapauttaminen ja tulipalojen, tulvien tai räjähdysten aiheuttaminen, veden- tai sähkövoiman jakelun tai muun perusluonnonvaran toimittamisen häirintä tai keskeytys ja näillä edellä mainituilla teoilla uhkaaminen.

⁴⁹¹ Neuvoston puitepäätös tehty 13 päivänä kesäkuuta 2002, terrorismin torjumisesta (2002/475/YOS), EYVL L 164, 22.6.2002, artikla 9:

”Tuomiovalta ja syytteen esittäminen

1. Kunkin jäsenvaltion on toteutettava tarvittavat toimenpiteet tuomiovaltansa ulottamiseksi 1–4 artiklassa tarkoitettuihin rikoksiin, kun

a) rikos on tehty kokonaan tai osittain sen alueella. Kukin jäsenvaltio voi laajentaa toimivaltansa, jos rikos on tehty jäsenvaltion alueella;

b) rikos on tehty sen lipun alla purjehtivalla aluksella tai siinä rekisteröidyssä ilma-aluksessa;

c) rikoksen tekijä on sen kansalainen tai siellä asuva;

d) rikos on tehty sen alueelle sijoittautuneen oikeushenkilön lukuun;

e) rikos on tehty sen instituutioita tai Euroopan yhteisön perustamissopimuksen tai Euroopan unionista tehdyn sopimuksen mukaisesti perustettua elintä vastaan, jonka kotipaikka on kyseisen jäsenvaltion alueella.

Suomalaisissa esitöissä on lähdetty siitä, että Euroopan unionin jäsenvaltioihin nähden sijaislainkäytön periaate riittäisi täyttämään puitepäättöksen vaatimukset. Euroopan unionin ulkopuolisissa valtioissa kaksoisrangaistavuuden edellytys ei sen sijaan välttämättä täytyisi. Toimivallan aukottomuuden varmistamiseksi terrorismirikokset päätettiin säätää kansainvälisiksi rikoksiksi, joihin liittyy universaalitoimivalta⁴⁹². Universaalitoimivallan käyttöä perusteltiin myös sillä, että monet puitepäättöksessä tarkoitetuista teoista ovat jo ennestään kansainvälisiä rikoksia, joihin liittyy universaalitoimivalta. Universaalitoimivaltaa puolsi myös se, että terrorismirikokset ovat luonteeltaan järjestäytyneitä, vakavaa ja mahdollisesti rajat ylittävää rikollisuutta.⁴⁹³ Myös Ruotsissa⁴⁹⁴ ja Norjassa⁴⁹⁵ pui-

2. Jos rikos kuuluu useamman jäsenvaltion tuomiovaltaan, ja näistä mikä tahansa voi pätevästi ryhtyä syytetoimiin samojen tosiseikkojen perusteella, asianomaisten jäsenvaltioiden on toimittava yhteistyössä päättääkseen, minkä niistä on ryhdyttävä syytetoimiin rikosentekijöitä vastaan, pyrkien keskittämään syytetoimet mahdollisuuksien mukaan yhteen jäsenvaltioon. Tätä varten jäsenvaltiot voivat käyttää mitä tahansa Euroopan unionissa perustettua elintä tai järjestelmää oikeusviranomaisten ja näiden toiminnan koordinoimien helpottamiseksi. Seuraavat liittymäkohdat on otettava huomioon tässä esitetystä järjestyksessä:

- kyseessä on oltava jäsenvaltio, jonka alueella teot on tehty,
- kyseessä on oltava jäsenvaltio, jonka kansalainen tekijä on tai jossa hän asuu,
- kyseessä on oltava jäsenvaltio, josta uhrin ovat peräisin,
- kyseessä on oltava jäsenvaltio, jossa tekijä on tavoitettu

3. Jäsenvaltion on toteutettava tarvittavat toimenpiteet ulottaakseen tuomiovaltansa myös 1–4 artiklassa tarkoitettuihin rikoksiin kieltäytyessään luovuttamasta tällaisesta rikoksesta epäiltyä tai tuomittua henkilöä toiseen jäsenvaltioon tai kolmanteen valtioon.

4. Kunkin jäsenvaltion on varmistettava, että sen tuomiovaltaan kuuluvat myös tapaukset, joissa 2 ja 4 artiklassa tarkoitettu rikos on tehty kokonaan tai osittain sen alueella riippumatta siitä, missä terroristiryhmä pääasiassa sijaitsee tai missä se harjoittaa rikollista toimintaansa.

5. Tämä artikla ei estä käyttämästä rikosoikeudellista tuomiovaltaa, joka perustuu jäsenvaltion kansalliseen lainsäädäntöön.”

⁴⁹² Terrorismirikokset lisättiin suoraan rikoslain 1 luvun 7 §:ään, eikä tämän pykälän soveltamisesta annettuun asetukseen. Syynä tähän oli se, että kyseinen säännös oikeuttaa määräämään asetuksella kansainvälisiksi rikoksiksi vain sellaiset teot, joiden rankaiseminen tekopaikan laista riippumatta perustuu Suomea koskevaan kansainväliseen sopimukseen tai muuhun Suomea kansainvälisesti velvoittavaan säädökseen tai määräykseen. Koska puitepäättös ei välttämättä edellyttänyt kyseessä olevien rikosten säätämistä kansainvälisiksi rikoksiksi ja koska oli epäselvää, onko Euroopan unionin neuvoston puitepäättös pykälässä tarkoitettu Suomea kansainvälisesti velvoittava säädös tai määräys, päädyttiin kyseiset teot säätämään kansainvälisiksi rikoksiksi suoraan laissa. (HE 188/2002 vp. s. 22.) Vrt. rahanväärennysrikoksia koskeva HE 22/2001 vp, jossa lähdettiin siitä, että puitepäättös on rikoslain 1 luvun 7 §:ssä tarkoitettu Suomea velvoittava säädös tai määräys, koska Suomi on sitoutunut noudattamaan unionisopimuksen 34 artiklaa, jonka mukaan puitepäättökset velvoittavat valtioita (HE 22/2001 vp. s. 10).

⁴⁹³ HE 188/2002 vp. s. 21–23.

⁴⁹⁴ Brottsbalk 2 kap, 3 §:

”För brott som begåtts utom riket döms även i annat fall än som avses i 2 § efter svensk lag och vid svensk domstol,

...

6. om brottet är ... terroristbrott enligt 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott eller försök till sådant brott som avses i 5 § samma lag ...”

tepäätöksen täytäntöönpanemiseksi säädettyihin terrorismikriminalisointeihin on liitetty universaalitoimivalta. Saksassa rikollisjärjestön ja terroristijärjestön muodostamisen kriminalisoivien säännösten soveltamisalaa laajennettiin niin, että säännökset koskevat myös ulkomailla toimivia yhteenliittymiä. Euroopan unionin jäsenvaltioiden ulkopuolella toimivien järjestöjen osalta toimivaltaa on kuitenkin rajattu edellyttämällä liittymää Saksaan.⁴⁹⁶

Toimivaltasäännöksen muuttaminen oli tarpeen, koska ennestään Ruotsissa voimassa olleet toimivaltasäännökset eivät koskeneet rikoksia, jotka on tehty Ruotsiin sijoittuneen oikeushenkilön lukuun, eivätkä rikoksia, jotka on tehty Euroopan unionin instituutiota tai sen Ruotsissa sijaitsevia elimiä vastaan. Rikosten vakavuuden vuoksi esitöissä lähdettiin siitä, että terrorismirikosten tulisi aina olla Ruotsin toimivallassa tekopaikan laista riippumatta. Tästä syystä terrorismirikokset otettiin universaaliperiaatteen alaa määrittävään lainkohtaan. (*Prop. 2002/03:38* s. 51–53, 70–74.)

⁴⁹⁵ Kts. Norjan lainsäädännöstä ja sen uudistuksista edellä s. 131 ss.

⁴⁹⁶ StGB § 129 b:

”Kriminelle und terroristische Vereinigungen im Ausland; Erweiterter Verfall und Einziehung

(1) Die §§ 129 und 129a gelten auch für Vereinigungen im Ausland. Bezieht sich die Tat auf eine Vereinigung außerhalb der Mitgliedstaaten der Europäischen Union, so gilt dies nur, wenn sie durch eine im räumlichen Geltungsbereich dieses Gesetzes ausgeübte Tätigkeit begangen wird oder wenn der Täter oder das Opfer Deutscher ist oder sich im Inland befindet. In den Fällen des Satzes 2 wird die Tat nur mit Ermächtigung des Bundesministeriums der Justiz verfolgt. Die Ermächtigung kann für den Einzelfall oder allgemein auch für die Verfolgung künftiger Taten erteilt werden, die sich auf eine bestimmte Vereinigung beziehen. Bei der Entscheidung über die Ermächtigung zieht das Ministerium in Betracht, ob die Bestrebungen der Vereinigung gegen die Grundwerte einer die Würde des Menschen achtenden staatlichen Ordnung oder gegen das friedliche Zusammenleben der Völker gerichtet sind und bei Abwägung aller Umstände als verwerflich erscheinen.

...”

5 Aut dedere aut iudicare järjestäytyneen rikollisuuden yhteydessä

Järjestäytynyt rikollisuus on perusluonteeltaan rajat ylittävää ja pyrkii käyttämään hyväkseen eri valtioiden lainsäädännöllisiä heikkouksia. Tästä syystä kansainvälinen yhteistyö on tarpeen tällaisen rikollisuuden vastustamisessa. Yhteistyön kehittämiseksi ja vahvistamiseksi valtiot ovat solmineet joukon järjestäytyntä rikollisuutta koskevia sopimuksia. Kyseessä on varsin epäyhtenäinen kansainvälisten asiakirjojen ryhmä. Osa järjestäytyntä rikollisuutta koskevista sopimuksista käsittelee tyypillisesti järjestäytyneen rikollisuuden yhteydessä tehtyjä yksittäisiä rikostyyppejä, kuten rahanväärennystä, huumausainerikoksia tai ihmiskauppaa, ilman että sopimuksissa olisi asetettu erityisiä vaatimuksia yksittäisten tekojen järjestäytyneestä luonteesta. Toiset sopimukset taas koskevat yleisempää rikosten joukkoa, mutta edellyttävät yksittäistapauksellista arviota siitä, onko kyseinen teko tehty järjestäytyneen rikollisuuden yhteydessä.⁴⁹⁷ Esimerkiksi järjestäytyneen rikollisuuden vastainen yleissopimus lisäpöytäkirjoi- neen koskee vakavia rikoksia yleisesti, mutta sopimuksen alaa on rajattu vaatimalla, että rikosten tulee olla kansainvälisiä ja järjestäytyneen rikollisryhmän tekemiä⁴⁹⁸.

Järjestäytyntä rikollisuutta koskevien sopimusten toimivaltasääntely on varsin hajanaista, mikä johtuu siitä, että sopimukset on solmittu eri aikoina. Ne heijastavat pikemminkin aikansa yleisiä toimivaltaan liittyviä näkemyksiä ja kyseiselle ajanjaksolle ominaista sopimusten laatimistekniikkaa kuin yhte- näistä linjaa järjestäytyneen rikollisuuden vastustamisessa. Yleisenä linjauksena voi kuitenkin todeta, että järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvät sopimukset sallivat valtioille enemmän harkintavaltaa toimivallan suhteen kuin terrorismia koskevat sopimukset. Valtioille ei ole asetettu ehdotonta luovuttamis- tai syyt- tämisvelvoitetta silloin, jos ulkomaalainen on tehnyt rikollisen teon ulkomailla, vaan tällainen toimivalta on vain valtioiden käytettävissä oleva vaihtoehto. Kes-

⁴⁹⁷ *Blakesley, RIDP 1996 s. 582; Van den Wyngaert, RIDP 1996 s. 624.*

⁴⁹⁸ Järjestäytyneen rikollisuuden vastainen yleissopimus vaatii säättämään rangaistaviksi teoiksi järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaan osallistumisen, rikoksen tuottaman hyödyn pesemisen ja lahjonnan. Järjestäytynyt rikollisryhmä on tässä sopimuksessa määritelty organisoiduksi, vähintään kolme henkilöä käsittäväksi ryhmäksi, jolla on tietty pysyvyys ja joka toimii yhteistyössä tavoitteenaan tehdä yksi tai useampia vakavia rikoksia taloudellisen tai muun materiaallisen hyö- dyn saamiseksi. Sopimukseen otettua järjestäytyneen rikollisryhmän määritelmää voidaan pitää lähtökohtana järjestäytyneen rikollisuuden määrittelyssä yleisemminkin. Järjestäytyneen rikol- lisuuden vastaisen yleissopimuksen toimivaltasäännöksiä käsitellään jäljempänä ihmiskauppaa käsittelevässä luvussa 5.3.

keisimpänä syynä erolle lienee se, ettei järjestäytyneen rikollisuuden vastustamiseen liity yhtä selkeästi kansalaisuudesta riippumatonta ihmisoikeuksien suojelutarvetta kuin varsinaisiin kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin ja terroristisiin rikoksiin. Kyse on korostetusti valtioiden yhteistyöstä ylikansallisten rikollisuuden muotojen vastustamisessa.

Tässä tutkimuksessa käsitellään järjestäytyneen rikollisuuden muodoista rahanväärentämistä, huumausainerikoksia, ihmiskauppaa ja lapsipornografiaa. Näitä rikoksia koskevissa sopimuksissa on toimivaltamääräyksiä, joiden voidaan ainakin eräissä tapauksissa katsoa oikeuttavan universaalitoimivallan käytön.

5.1 RAHANVÄÄRENTÄMISEEN LIITTYVÄ TOIMIVALTA

Vaihdon välineenä käytettävä raha on valtiovallan suojeluksessa, koska rahan käytöllä ja levityksellä pystytään laajimmillaan vaikuttamaan koko kansantalouden tilaan. Rahanväärennysrikosten rangaistavuudella pyritään suojaamaan yksilön ja valtion etuja sekä ennen kaikkea oikeus- ja liike-elämän turvallisuutta ja varmuutta.⁴⁹⁹ Kansalliset maksuvälineet eivät ole vain kansallisen intressin kohteita, vaan myös keskeinen kansainvälisen yhteistyön instrumentti. Kansainvälinen maksuliikenne on riippuvaista maksuvälineiden aitoudesta ja väärän rahan valmistaminen aiheuttaa vaaraa kaikille valtioille. Konkreettisena vaarana on, että valtio ostaa väärää valuuttaa itse taikka kansalaistensa tai yritystensä välityksellä. Tämän konkreettisen vaaran rinnalla on abstrakti maailman valuuttajärjestelmän romahtamisen vaara ja suppeammassa mittakaavassa väärentämisestä johtuvan inflaation vaara. Myös yhden valtion alueella tapahtuvilla teoilla on rahamarkkinoiden kautta kansainvälistä ulottuvuutta.⁵⁰⁰ Kansainvälisen sääntelyn tarvetta korostaa vielä se, että osa nykyisin esiintyvistä rahanväärennyksestä on organisoitunutta rikollisuutta. Esimerkiksi entisen Neuvostoliiton alueella rahan väärentäminen on ollut varsin merkittävä osa järjestäytyneen rikollisuuden toimintaa.⁵⁰¹

Yleissopimus väärän rahan valmistamisen vastustamiseksi solmittiin jo vuonna 1929⁵⁰². Se on edelleen tärkein rahanväärentämisen vastustamiseen liittyvä kansainvälinen sopimus. Sopimuksen tarkoituksena on rahanväärennyksen

⁴⁹⁹ Honkasalo, 1960 s. 248.

⁵⁰⁰ Zieher, 1977 s. 164.

⁵⁰¹ Adamoli – Di Nicola – Savona – Zoffi, 1998 s. 52.

⁵⁰² Yleissopimus väärän rahan valmistamisen vastustamiseksi (SopS 47/1936) tuli voimaan 22.2.1931. Kansainliiton aikana sopimuksella oli 28 osapuolivaltiota. Sen jälkeen, kun YK tuli sopimuksen tallettajaksi sopimukseen on liittynyt 49 valtiota (tilanne 13.5.2005). Kts. sopimuksen solmimiseen johtaneista seikoista edellä s. 39 ss.

ehkäiseminen ja rankaiseminen. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi sopimukseen on otettu määräyksiä, joilla pyritään sopimusvaltioiden rikoslainsäädännön yhtenäistämiseen sekä poliisitoiminnan keskittämiseen, yhdenmukaistamiseen ja yhteistyöhön. Sopimuksessa on määräyksiä toimivaltakysymyksistä ja velvoitteesta syyttää tai luovuttaa⁵⁰³. Sopimuksen toimivaltasäännökset viittaavat universaaliperiaatteeseen, sijaislainkäytön periaatteeseen ja aktiiviseen persoonallisuusperiaatteeseen. Sopimuksen on katsottu antavan valtioille oikeuden universaalitoimivallan käyttöön rahanväärennysrikosten suhteen⁵⁰⁴. Sääntely jättää kuitenkin kansalliselle lainsäätäjälle laajasti harkintavaltaa, sillä sopimusta muotoiltaessa otettiin huomioon se, etteivät kaikki valtiot välttämättä hyväksyneet toimivallan käyttöä ulkomailla tehtyjen rikosten suhteen⁵⁰⁵.

Vuoden 1929 yleissopimuksella luotua järjestelmää täydennettiin vuonna 2000, kun Euroopan unionissa laadittiin puitepäättös rahanväärennyksen estä-

⁵⁰³ Toimivaltaan sekä velvoitteeseen syyttää tai luovuttaa liittyvät ainakin seuraavat artiklat: 8 artikla.

”Maissa, joissa oman maan kansalaisten luovuttamisen periaatetta ei tunnusteta, ovat sanotun maan kansalaiset, jotka ovat palanneet oman maansa alueelle sitä ennen tehtyään ulkomailla 3 artiklassa mainitun rikoksen, rangaistavat samalla tavalla kuin jos rikos olisi tehty oman maan alueella; näin siinäkin tapauksessa, että rikollinen on saanut kansalaisoikeutensa rikoksen tapahtumisen jälkeen. Tätä määräystä ei sovelleta silloin, kun vierasmaalaisen luovuttamiseen ei samanlaisessa tapauksessa voitaisi myöntyä.”

9 artikla.

”Ulkomaalaiset, jotka ovat ulkomailla tehneet jonkun 3 artiklassa mainitun rikoksen ja jotka oleskelevat sellaisen maan alueella, jonka sisäinen lainsäädäntö tunnustaa yleisenä sääntönä periaatteen ulkomailla tehtyjen rikosten syytteeseenpanosta, ovat rangaistavat samoin kuin jos rikos olisi tehty tämän maan alueella. Syytteeseen panon velvollisuus edellyttää, että luovutamista on pyydetty ja ettei se maa, jolle pyyntö on osoitettu voi luovuttaa syytettyä sellaisesta syyistä, jolla ei ole mitään yhteyttä rikokseen.”

17 artikla.

”Korkean sopimusosapuolen osallistumista tähän sopimukseen ei ole tulkittava siten, että se vaikuttaisi sen kannanottoon yleisessä kysymyksessä rikosoikeudellisen oikeudenkäytön toimipätevyydestä kansainvälisoikeudellisena kysymyksenä.” sekä

18 artikla.

”Tämä sopimus jättää koskemattomaksi sen periaatteen, että 3 artiklassa mainitut teot ovat jokaisessa maassa määriteltävä, pantava syytteeseen ja tuomittava kunkin maan omien lakien yleisten säännösten mukaisesti edellyttäen, etteivät ne koskaan jää rankaisematta.”

⁵⁰⁴ Kts. esim. *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 15. Zieher on todennut, että sopimus on harvinainen esimerkki siitä kuinka sopimustasolla on asetettu velvoite universaalitoimivallan käyttöön ulkomaalaisten ulkomailla tekemien rikosten osalta. (Zieher, 1977 s. 163.) Myös Jescheck on katsonut, että tässä sopimuksessa on omaksuttu universaalitoimivalta. (Jescheck, *Strafrecht* 1980 s. 498.) Oehler on todennut, että kun sopimuksessa asetetaan velvoite tekijän tuomitsemiseen niin kuin teko olisi tehty kotimaassa, tämä merkitsee julkilausuttua universaaliperiaatetta. Näin ollen muodollinen oikeutus universaalitoimivallan käytölle on olemassa, joskin sopimus suoranaisesti velvoittaa vain sijaislainkäyttöön. (Oehler, 1983 s. 520, 540–541.)

⁵⁰⁵ Zieher, 1977 s. 163; Bassiouni – Wise, 1995 s. 12–13. Kts. valtioiden toimivaltanäkemyksistä 1900-luvun alussa edellä s. 41 ss.

misestä euron käyttöönoton yhteydessä⁵⁰⁶. Vuoden 1929 yleissopimusta täydentävää sääntelyä pidettiin tarpeellisena, koska euroon liittyy erityinen väärennysriski sen maailmanlaajuisen merkityksen vuoksi. Lisäksi euroa haluttiin suojata väärennysriskiltä jo ennen sen liikkeellelaskua. Puitepäätökseen otettiin määräyksiä rangaistavaksi säädettävistä teoista, rangaistuksista, lainkäyttövallasta ja oikeushenkilöiden vastuusta. Lisäksi valtiot sitoutuivat liittymään vuoden 1929 rahanväärennystä koskevaan yleissopimukseen. Lainkäyttövallasta on säädetty puitepäätöksen 7 artiklassa. Artiklan ensimmäisessä kohdassa on säännökset valtion alueella tehdyistä teoista ja viittaus vuoden 1929 sopimuksen 8, 9 ja 17 artikloihin. Ne jäsenvaltiot, joissa euro on otettu käyttöön, veloitetaan myös varmistamaan, että ainakin euroa koskevissa rahanväärennystapauksissa on mahdollista ryhtyä syytetoimiin rikollisen kansalaisuudesta ja rikoksen tekopaikasta riippumatta.⁵⁰⁷

Suomessa on lähdetty siitä, että rahanväärennystä koskevan yleissopimuksen säatelemiä rikoksia tulee pitää kansainvälisinä rikoksina, joista sopimusvaltion on voitava tuomita rikoksenteikijä rangaistukseen tekopaikasta riippumatta, minkä vuoksi nämä rikokset on otettu universaalitoimivallan piiriin⁵⁰⁸. Rahanväärennystä koskevan puitepäätöksen hyväksymisen jälkeen universaaliperiaatteen alaa määrittävän asetuksen rahanväärennysrikoksia koskevaan kohtaan otettiin viittaus myös puitepäätökseen⁵⁰⁹. Ruotsi liittyi vuonna 1929 tehtyyn yleissopimukseen vasta puitepäätöksen täytäntöönpanon yhteydessä vuonna 2001.

⁵⁰⁶ Neuvoston puitepäätös tehty 29 päivänä toukokuuta 2000, rahanväärennyksen estämiseksi annettavan suojan vahvistamisesta rikosoikeudellisten ja muiden seuraamusten avulla euron käyttöönoton yhteydessä (2000/383/YOS), EYVL L 140, 14.6.2000, s. 1–3.

⁵⁰⁷ art. 7:

”Lainkäyttövalta

1. Rajoittamatta tämän artiklan 2 kohdan soveltamista

– kunkin jäsenvaltion on toteutettava tarvittavat toimenpiteet ulottaakseen lainkäyttövallansa 3–5 artiklassa tarkoitettuihin rikoksiin, jos rikos on tehty kokonaan tai osittain sen alueella;

– yleissopimuksen 8, 9 ja 17 artiklaa sovelletaan tämän puitepäätöksen 3–5 artiklassa tarkoitettuihin rikoksiin.

2. Ainakin niiden jäsenvaltioiden, joissa euro on otettu käyttöön, on toteutettava aiheelliset toimenpiteet sen varmistamiseksi, että ainakin euroa koskevasta rahanväärennuksesta on mahdollista ryhtyä syytetoimiin rikollisen kansalaisuudesta ja rikosentekopaiasta riippumatta.

3. Jos rikos kuuluu useamman jäsenvaltion toimivaltaan ja nämä voivat ryhtyä pätevästi syytetoimiin samojen tosiseikkojen perusteella, kyseisten jäsenvaltioiden on toimittava yhteistyössä päättääkseen, minkä niistä on ryhdyttävä syytetoimiin rikosenteikijää tai tekijöitä vastaan, pyrkien keskittämään syytetoimet mikäli mahdollista yhteen jäsenvaltioon.”

⁵⁰⁸ HE 66/1988 vp. s. 22.

⁵⁰⁹ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 1 -kohta (Kts. edellä pääjaksossa II av. 148). HE 22/2001 vp. s. 10–11.

Tässä yhteydessä rahanväärennysrikoksiin liitettiin universaalitoimivalta⁵¹⁰. Tätä perusteltiin sillä, että on kaikkien valtioiden intressissä ylläpitää luottamusta rahaan maksuvälineenä. Esitöissä todettiin, että rahanväärennys on luonteeltaan rajat ylittävä rikos, koska mitä tahansa valuuttaa voidaan tehdä ja levittää muissa valtioissa. Ylikansallisen suojan tarvetta lisää myös se, että useimpien valtioiden valuuttoja voidaan vapaasti vaihtaa keskenään.⁵¹¹ Sen sijaan Ruotsin toimivaltalainsäädännön uudistusehdotuksessa näihin rikoksiin ei ole liitetty universaalitoimivaltaa. Ehdotuksen mukaan rikoksista tuomittaessa ei kuitenkaan vaadittaisi kaksoisrangaistavuutta, joten näistä teoista voitaisiin tuomita esimerkiksi sijaislainkäytön nojalla myös silloin, kun teko ei olisi rangaistava tekopaikassa.⁵¹² Norjassa rahanväärennysrikoksiin on liitetty universaalitoimivalta⁵¹³ ja myös Saksassa rahan-, arvopaperien ja eräiden muiden maksuvälineiden väärentäminen on mainittu universaalitoimivallan alaa määrittävän 6 §:n seitsemännessä kohdassa⁵¹⁴.

5.2 AUT DEDERE AUT IUDICARE -MAHDOLLISUUS HUUMAUSAINERIKOKSIA KOSKEVISSA SOPIMUKSISSA

Huumausainerikoksia koskevien kansainvälisten sopimusten solmimisen taustalla on ollut käytännössä havaittu kansainvälisen yhteistyön tarve.⁵¹⁵ Huumausaineongelma ja -kontrolli ovat aina olleet mitä suurimmassa määrin kansainvälinen kysymys, johon on olennaisesti liittynyt vieraiden päihteiden kulkeutuminen

⁵¹⁰ Brottsbalk, 2 kap. 3 §:

”För brott som begåtts utom riket döms även i annat fall än som avses i 2 § efter svensk lag och vid svensk domstol,

...

6. om brottet är ... penningförfalskning...”

⁵¹¹ *Prop. 2000/01:40* s. 25–26. Hallituksen esityksessä tosin myös korostettiin, ettei kansainvälisessä poliisi- tai oikeudellisessa yhteistyössä tiettävästi ole ollut vaikeuksia, vaikkei Ruotsi ole ollut vuoden 1929 sopimuksen osapuolivaltio (*Prop. 2000/01:40* s. 8).

⁵¹² *SOU 2002:98* s. 37–38, 173, 178–179, 413.

⁵¹³ Kts. Norjan säännöksistä ja niiden uudistuksista edellä s. 131 ss. Toimivaltasäännöksen lakiluettelossa on mainittu rahanväärennystä koskevan 17 luvun säännökset (174–178 §).

⁵¹⁴ § 6 StGB:

”Auslandstaten gegen international geschützte Rechtsgüter.

Das Deutsche Strafrecht gilt weiter, unabhängig vom Recht des Tatorts, für folgende Taten, die im Ausland begangen werden:

...

7. Geld- und Wertpapierfälschung (§§ 146, 151 und 152), Fälschung von Zahlungskarten und Vordrucken für Eurochecks (§ 152a Abs. 1 bis 4) sowie deren Vorbereitung (§§ 149, 151, 152 und 152a Abs. 5); ...”

⁵¹⁵ *Rosenne, War Crimes 1996* s. 68.

maasta toiseen.⁵¹⁶ Taloudellisesti vahvoja ja organisoituneesti kansainväliseltä pohjalta toimivia huumekaupan harjoittajia voidaan nykyisin pitää uhkana kansainväliselle vakaudelle ja turvallisuudelle. Huumekauppaan liittyy myös korruptiota ja muuta rikollisuutta, taloudellista ja poliittista epävakautta sekä yhteiskunnalle aiheutuvia kansanterveyteen liittyviä kuluja ja haittavaikutuksia.⁵¹⁷ Ideologiset, oikeudelliset ja poliittiset eroavaisuudet sekä erilaiset kulttuuritraditiot ovat kuitenkin vaikeuttaneet yhteistyön tehostamista ja kansallisten rangaistussäännösten harmonisointia⁵¹⁸. Myös valtioiden taloudelliset intressit ovat olleet osaltaan vaikuttamassa huumausainepolitiikan muotoutumiseen⁵¹⁹.

5.2.1 Huumausainerikoksia koskevat sopimukset

Nykyisin huumekontrollin perustana on kolme kansainvälistä yleissopimusta: vuoden 1961 huumausaineyleissopimus, psykotrooppisia aineita koskeva yleissopimus vuodelta 1971 ja vuoden 1988 yleissopimus. Vuoden 1961 huumausaineyleissopimuksen⁵²⁰ laadinnan taustalla oli se, että aiempi sopimusverkosto oli syntynyt laatimalla uusia sopimuksia edelleen voimaan jäävien vanhojen sopimusten rinnalle⁵²¹. Tästä syystä sopimusverkostosta oli aikaa myöten tullut

⁵¹⁶ *Lainvalmisteluosasto 4/1991 s. 5.*

⁵¹⁷ *Bassiouni – Thony, International Criminal Law 1999 s. 926; McConville, ACLR 2000 s. 75–76.* Kts. myös huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden laittoman kaupan vastustamiseksi tehdyn Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen johdanto.

⁵¹⁸ Psykoaktiivisiin aineisiin suhtautumiselle on ominaista kulttuurisidonnaisuus. Yleensä kaikilla tunnetaan ja hyväksytään jokin psykoaktiivinen aine ja kullekin aineelle on kehittynyt oma valta-alueensa. (*Huumausainerikokset, 1985 s. 22; Chatterjee, 1981 s. 3–5.*) Myös oikeudelliset erot lakikeskeisten Manner-Euroopan valtioiden ja common law -maiden välillä ovat vaikeuttaneet yhteisymmärryksen saavuttamista kansainvälisen yhteistyön keinoista ja painotuksista. (Kts. *Boister, 2001 s. 203, 248–251, 277–279.*)

⁵¹⁹ Keskeinen ongelma huumausaineiden kansainvälisessä vastustamisessa on ollut se, että huumekaupan taloudelliset hyödyt ovat ilmenneet eri paikassa kuin huumeiden käytön aiheuttamat haitat. Esimerkiksi Iso-Britannia kävi vuosina 1839–1842 sekä 1856–1858 ns. oopiumisodat pakottaakseen Kiinan hyväksymään oopiumin tuonnin Intiasta. Taustalla oli se, että oopiumi oli englantilaisille keskeinen vientituote Kiinan kaupassa, mutta Kiinassa oopiumin käyttö aiheutti taloudellisia ja terveystaloudellisia ongelmia. Brittien voittaman sodan jälkeen oopiumin kauppa laillistettiin ja siitä alettiin perä tulla. (*Huumausainerikokset, 1985 s. 23–24; Sarvanti, 1997 s. 35–36.*) Huumausaineiden kauppaan liittyvät näkemykset alkoivat länsimaissakin muuttua siinä vaiheessa, kun huumeiden väärinkäyttö alkoi yleistyä myös niissä. Edelleenkin huumausaineiden tuottajamaiden ja kuluttajamaiden intressit kuitenkin eroavat toisistaan. Nykyinen kansainvälinen tasolla kehittynyt huumausaineiden vastustamispolitiikka on laadittu ennen kaikkea huumausaineiden kuluttajamaiden intressissä ja sääntelyn kohteena on ollut enemmän huumausaineiden tuotanto ja tarjonta kuin kysyntä. (*Boister, 2001 s. 10–12, 519, 533–536.*)

⁵²⁰ Vuoden 1961 huumausaineyleissopimus (SopS 43/1965) tuli voimaan 13.12.1964. Sopimuksella on 149 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

⁵²¹ 1900-luvun alkupuoliskolla hyväksyttiin useita huumausaineisiin liittyviä kansainvälisiä sopimuksia. Vuonna 1912 hyväksytty ensimmäinen kansainvälinen oopiumiyleissopimus (SopS 19/1922) koski nimestään huolimatta paitsi oopiumia myös morfiinia, kokaiinia ja niistä valmis-

varsin sekava. Vuoden 1961 huumausaineyleissopimus laadittiin ennen kaikkea sopimussääntelyn selkiyttämiseksi. Yleissopimuksella valvonta saatettiin yhden yhtenäisen ja entistä kattavamman sopimuksen alaisuuteen. Sopimuksessa kiinnitetään erityistä huomiota rikosoikeudellisiin toimenpiteisiin, minkä vuoksi siihen kuuluu laaja tekemuotojen luettelo⁵²². Vuonna 1971 huumausaineyleissopimuksen rinnalle laadittiin psykotrooppisia aineita koskeva yleissopimus⁵²³. Sopimus tasapainotti teollistuneiden ja teollistumattomien maiden suhdetta kansainvälisessä huumepolitiikassa, sillä sen kohteena ovat psyykelääkkeet, joita tuotetaan teollistuneissa maissa.⁵²⁴ Sopimuksessa ei ole samanlaista laajaa rangaistavien tekemuotojen luetteloa kuin vuoden 1961 huumausaineyleissopimuksessa. Yleissäännös oli käytännöllinen, koska psykotrooppisia aineita koskevalla sopimuksella haluttiin lähinnä vain ulottaa aiemmat kansalliset huumausainesäännökset koskemaan myös näitä aineita, mutta muuten rangaistavan toiminnan alaa ei ollut tarkoitus muuttaa⁵²⁵.

Laitonta huumaus- ja psykotrooppisten aineiden kauppaa vastaan tehty Wie-

tettuja tai johdettuja johdoksia kuten heroïinia. Tässä sopimuksessa rikosoikeudellinen sääntely oli vielä hyvin vähäistä ja yleisluontoista. Valtiot sitoutuivat vain tutkimaan mahdollisuutta säätää lakeja ja asetuksia, jotka tekisivät tietyt sopimuksessa kielletyt teot rangaistaviksi. Muita huumausaineita koskevia kansainvälisiä sopimuksia olivat Genevessä 19 päivänä helmikuuta 1925 tehty kansainvälinen opiumsopimus (SopS 27/1928), vuonna 1931 solmittu huumausaineiden valmistuksen rajoittamista ja kaupan säännöstyistä tarkoitava sopimus (SopS 49/1936) ja vuonna 1936 hyväksytty huumausaineiden kauppaa koskenut sopimus (Convention of 1936 for the Suppression of the Illicit Traffic in Dangerous Drugs, UNTS No. 4648). Vuoden 1925 sopimuksessa valtiot sitoutuivat rankaisemaan asianmukaisella tavalla sopimuksen nojalla säädettyjen kansallisten lakien ja asetusten rikkomisesta. Vuoden 1931 sopimuksessa sen sijaan tyydyttiin hallinnollisiin mekanismeihin ja yleiseen velvoitteeseen ryhtyä lainsäädännöllisiin toimenpiteisiin. Vuoden 1936 sopimukseen otettiin jo yksityiskohtaisempaa rikosoikeuden alaan liittyvää sääntelyä. Sopimuksessa vaadittiin siinä lueteltujen tekojen ankaraa rankaisemista ja säädettiin toimivallasta. Tämä sopimus edellytti valtioiden rankaisevan myös ulkomailla tehdyistä teoista, jos tekijä oleskeli valtiossa, eikä tehtyyn luovutuspyyntöön suostuttu. Edellytyksenä kuitenkin oli, että valtio ylipäätään tunnusti mahdollisuuden tuomita ulkomailla tehdyistä teoista. Sopimuksen merkitys jäi rajalliseksi, koska siihen liittyneiden valtioiden määrä jäi varsin pieneksi. Kts. näistä varhaisista huumausainesopimuksista laajemmin *Boister*, 2001 s. 27–39.

⁵²² *Huumausainerikokset*, 1985 s. 66–67. Rangaistavina tekemuotoina sopimuksessa on mainittu mm. viljely, tuotanto, valmistus (manufacture), uuttaminen, valmistaminen (preparation), hallussapito, tarjoaminen, kaupaksitarjoaminen, jakelu, osto, myynti, kaikenlainen luovuttaminen, välitys, lähettäminen, kauttakulkutoimitus, kuljetus, tuonti ja vienti (art. 36).

⁵²³ Psykotrooppisia aineita koskeva yleissopimus (SopS 60/1976) tuli voimaan 16.8.1976. Sopimuksella on 175 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

⁵²⁴ *Lainvalmisteluosasto 4/1991* s. 5. Useat amfetamiinia ja muita psykotrooppisia aineita valmistavat maat vastustivat näiden aineiden ottamista huumausainevalvonnan piiriin. Samalla, kun länsimaat pyrkivät kolmannen maailman valtioissa tuotettujen huumeiden tehokkaaseen kontrolliin, ne olivat haluttomia luomaan samanlaista kontrollia oman kemiallisen ja farmaseuttisen teollisuutensa kontrolloimiseksi. (Savanti, *Sosiaalinen aikakauskirja* 1992 s. 6; Bassiouni – Thony, *International Criminal Law* 1999 s. 914–915.)

⁵²⁵ *Boister*, 2001 s. 97.

nin yleissopimus vuodelta 1988⁵²⁶ ei syrjäytä vanhempia sopimuksia, vaan täydentää niitä. Sopimuksen laatimisella pyrittiin laittoman huumekaupan vastustamiseksi tehdyn kansainvälisen yhteistyön tehostamiseen.⁵²⁷ Yleissopimuksessa rikosoikeudelliset toimet kohdistetaan erityisesti kolmea ryhmää vastaan. Näitä ovat ensiksikin varsinaisesti laittomaan kauppaan osallistuvat, joiden toimintaan puututtiin jo aiemmilla sopimuksilla. Vuoden 1988 yleissopimuksessa tämä ryhmä on kuitenkin laajennettu käsittämään myös laitonta kauppaa järjestävät, johtavat, rahoittavat tai edistävät henkilöt. Toiseksi yleissopimuksessa on sovittu toimista laittomassa tuotannossa käytettävien raaka-aineiden levittäjiä vastaan ja kolmanneksi niitä vastaan, jotka kätkevät tai ”pesevät” huumekaupan voittoja. Viimeksi mainitut huumetalouteen liittyvät velvoitteet ovat kokonaan uusia.⁵²⁸ Wienin yleissopimukseen on otettu varsin yksityiskohtaisia määräyksiä toimivallasta, eri oikeusavun muodoista ja seuraamuksista. Raimo Lahti onkin todennut, että tämä yleissopimus on ensimmäinen sellainen sopimus, jossa tunnustetaan kaikki olemassa olevat kansainväliset rikosoikeudellisen yhteistyön keinot aina luovuttamisesta uudenaikaisiin oikeusavun muotoihin asti⁵²⁹.

Euroopan neuvostossa hyväksyttiin vuonna 1995 meritse tapahtuvaa laitonta huumausaineiden kauppaa koskeva sopimus⁵³⁰, jonka tavoitteena oli tehostaa alueellisen tason yhteistyötä tällaisen kaupan ehkäisemiseksi. Tämä sopimus laadittiin vuoden 1988 Wienin sopimuksen 17 artiklan täytäntöönpanemiseksi ja tehostamiseksi. Euroopan neuvoston sopimuksessa osapuolivaltioiden toimivalta ulotettiin valtion lipun alla purjehtivilla aluksilla, muiden sopimusvaltioiden lipun alla purjehtivilla aluksilla sekä kansalaisuudettomilla aluksilla tehtyihin rikoksiin.

5.2.2 Huumausainerikoksiin liittyvä toimivalta

Kansallisvaltioilla on varsin rajoitetut mahdollisuudet syyttää ja tuomita kansainvälisistä huumarikoksista puhtaasti kansalliselta pohjalta. Erilaiset kansain-

⁵²⁶ Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden laitonta kauppaa vastaan (SopS 44/1994) tuli voimaan 11.11.1990. Sopimuksella on 172 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

⁵²⁷ Yhteistyötä pyritään sopimuksessa tehostamaan esimerkiksi perustamalla ja kehittämällä tiedonvaihtojärjestelmiä eri valtioiden täytäntöönpanoelinten ja tulliviranomaisten välillä sekä konfiskaation toteuttamiseen tähtäävillä toimilla. Lisäksi pyritään yleisesti huumeiden valmistuksessa käytettyjen kemikaalien tehokkaampaan valvontaan. (*Bassiouni – Thony, International Criminal Law* 1999 s. 922, 933–934.)

⁵²⁸ *Lainvalmisteluosasto 4/1991* s. 6.

⁵²⁹ *Lahti, NTfK* 1994 s. 81–82; *Lahti, Asianajajan työkentältä* 1994 s. 189–190.

⁵³⁰ Agreement on Illicit Traffic by Sea, implementing article 17 of the United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances (CETS No: 156. UNTS No. 37251). Sopimus tuli voimaan 1.5.2000. Sillä on 11 osapuolivaltiota (tilanne 13.5.2005). Suomi ei ole liittynyt tähän sopimukseen.

välisen rikosoikeudellisen yhteistyön muodot ovat siksi keskeinen huumausainerikollisuuden vastustamisen keino. Valmiutta yhteistyöhön luo se, ettei mikään maa ole nykyisin turvassa kansainväliseltä huumekaupalta ja sen haittavaikutuksilta. Järjestäytynyt huumekauppa käyttää tehokkaasti hyväkseen valtioiden lainsäädännöllisiä aukkoja ja täytäntöönpanokoneistojen heikkouksia esimerkiksi muuttamalla toimintareittejään tarpeen mukaan tai hakemalla suojaa valtioista, jotka eivät aseta syytteeseen tai luovuta heitä.⁵³¹ Kansainvälisten huumausainesopimusten tavoitteena on ollut luoda malli, joka varmistaisi sen, ettei rikoksenteijä voi muodollisin perustein välttää rangaistusta⁵³². Toteuttamiskeinoina ovat olleet toisaalta luovuttamiskäytäntöjen tehostaminen ja toisaalta valtioiden ekstraterritoriaalisen toimivallan laajentaminen.

Vuoden 1961 huumausaineyleissopimuksessa toimivallasta on säädetty 36 artiklassa⁵³³ ja sisällöllisesti tätä vastaava sääntely on otettu myös vuonna 1971 solmitun psykotrooppisia aineita koskevan yleissopimuksen 22 artiklaan. Kummassakin sopimuksessa toimivaltasääntelyn lähtökohtana on tekopaikan valtion toimivalta, jota on täydennetty antamalla toimivalta myös valtiolle, josta rikoksesta epäilty on tavattu ja joka ei katso voivansa luovuttaa kyseistä rikoksenteijää. Vuoden 1988 Wienin sopimuksessa toimivaltaperusteet on jaettu pakolliisiin ja harkinnanvaraisiin⁵³⁴. Valtiot on velvoitettu ulottamaan tuomiovaltansa

⁵³¹ *McConville, ACLR 2000 s. 75–77, 80–81.*

⁵³² *Boister, 2001 s. 194; kts. myös Henzelin, 2000 s. 326.*

⁵³³ Vuoden 1961 huumausaineyleissopimus (SopS 43/1965) 36 artiklan 2. kappaleen a)-kohdan 4) alakohta:

”4) edellä mainitut joko oman maan kansalaisten tai ulkomaalaisten tekemät törkeät rikokset käsitellään joko sen sopimuspuolen toimesta, jonka alueella rikos suoritettiin tai sen sopimuspuolen toimesta, jonka alueelta rikollinen tavataan, jollei luovuttaminen ole hyväksyttävissä sen sopimuspuolen lain mukaan, jolle pyyntö on tehty ja jollei sellaista rikollista jo ole asetettu syytteeseen ja tuomittu.”

Saman artiklan 3. kappaleeseen on otettu määräys, että kyseisen artiklan määräykset eivät vaikuta sopimuspuolten rikosoikeudellisiin lainkäyttöä koskeviin säännöksiin. Vuoden 1961 huumausaineyleissopimuksen muuttamista koskevalla pöytäkirjalla (SopS 42/1975) muutettiin myös em. yleissopimuksen 36 artiklaa. Tuomiovaltaa koskeva 2. Kappaleen a) kohdan 4) alakohta säilyi kuitenkin ennallaan.

⁵³⁴ Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden laitonta kauppaa vastaan (SopS 44/1994), art. 4:

”Tuomiovalta.

1. a) Kunkin sopimuspuolen on ryhdyttävä tarvittaviin toimiin ulottaakseen tuomiovaltansa rikoksiin, jotka se on määritellyt 3 artiklan 1 kappaleen mukaisesti, jos

i) rikos on tehty sen alueella;

ii) rikos on tehty sen aluksella, joka purjehtii sen lipun alla, tai ilma-aluksessa, joka on rekisteröity sen lakien mukaisesti rikoksen tekohetkellä.

b) sopimuspuoli voi ryhtyä tarvittaviin toimiin ulottaakseen tuomiovaltansa rikoksiin, jotka se on määritellyt 3 artiklan 1 kappaleen mukaisesti, jos

i) rikoksenteijä on sen kansalainen tai henkilö, jonka vakinainen asuinpaikka on sen alueella;

sellaisiin tekoihin, jotka on tehty sen alueella, sen lipun alla purjehtivassa aluksessa tai kyseisessä valtiossa rekisteröidyssä ilma-aluksessa. Lisäksi valtio voi halutessaan ulottaa toimivaltansa tekoihin, joiden tekijä on sen kansalainen tai kyseisessä valtiossa pysyvästi asuva henkilö sekä tekoihin, joissa on kyse sopimuksen 17 artiklassa säädetystä meritse tapahtuvasta laittomasta kaupasta. Harkinnanvaraisesti valtioiden toimivalta voidaan ulottaa sellaiseen ulkomailla tehtyyn osallisuustekoon tai rikoksen yritykseen, jonka tarkoituksena on tehdä sopimuksessa tarkoitettu rikos valtion alueella. Sopimus myös oikeuttaa tai velvoittaa sopimusvaltiot ulottamaan toimivaltansa rikokseen, jos rikoksentekijä on sen alueella, eikä se luovuta häntä toiselle osapuolelle. Valtiolla on velvoite tällaiseen toimivallan käyttöön silloin, jos luovuttamisesta on kieltäydytty joko sillä perusteella, että rikos on tehty sen alueella tai sille kuuluvalla aluksella tai sillä perusteella, että rikoksentekijä on sen kansalainen. Kyse on siis tapauksista, joissa valtiolla on liittymä tekoon alueen tai kansalaisuuden perusteella. Muissa tapauksissa valtioilla on sopimuksen nojalla oikeus, mutta ei velvoitetta ulottaa toimivaltansa rikokseen. Sopimuksen toimivaltasääntelymalli omaksuttiin kompromissiratkaisuna. Common law -valtiot eivät hyväksyneet velvoitetta laajaan toimivallan käyttöön, vaan suosivat luovuttamista. Koska kaikki Manner-Euroopan valtiot eivät taas puolestaan hyväksyneet kansalaistensa luovuttamista, piti kehittää sellainen toimivaltamalli, joka velvoittaa toimivallan käyttöön, jos kansalaista tai valtion alueella rikoksen tehnyttä henkilöä ei luovuteta. Muissa luovuttamisesta kieltäytymistapauksissa toimivallan käyttö on valtion harkinnan varassa.⁵³⁵

Huumausainesopimusten toimivaltasäännöksiä on tulkittu eri tavoin. Euroopan neuvosto on raportissaan maininnut huumausaineyleissopimuksen ja psy-

ii) rikos on tehty aluksella, jonka suhteen sopimuspuolella on valtuudet ryhtyä tarvittaviin toimiin 17 artiklan mukaisesti, edellyttäen, että tuomiovaltaa käytetään ainoastaan 17 artiklan 4 ja 9 kappaleissa mainittujen sopimusten ja sopimusjärjestelyjen perusteella;

iii) rikos kuuluu 3 artiklan 1 kappaleen c) kohdan iv)-alakohdassa määriteltyihin ja on tehty sopimuspuolen alueen ulkopuolella tarkoituksena tehdä 3 artiklan 1 kappaleessa määritelty rikos sen alueella.

2. a) Kunkin sopimuspuolen on myös ryhdyttävä tarvittaviin toimiin ulottaakseen tuomiovaltansa rikokseen, jotka se on määritellyt 3 artiklan 1 kappaleen mukaisesti, jos rikoksentekijäksi väitetty on sen alueella, eikä se luovuta häntä toiselle sopimuspuolelle sillä perusteella, että

i) rikos on tehty sen alueella tai aluksella, joka purjehtii sen lipun alla, tai ilma-aluksessa, joka on rekisteröity sen lakien mukaisesti rikoksen tekohetkellä; tai

ii) rikoksentekijä on sen kansalainen.

b) Sopimuspuoli voi myös ryhtyä tarvittaviin toimiin ulottaakseen tuomiovaltansa rikoksiin, jotka se on määritellyt 3 artiklan 1 kappaleen mukaisesti, silloin kun rikoksentekijäksi väitetty on sen alueella, eikä se luovuta häntä toiselle sopimuspuolelle.

3. Tämä yleissopimus ei estä sopimuspuolta käyttämästä sisäisen lainsäädännön mukaista rikosoikeudellista tuomiovaltaa.”

⁵³⁵ Boister, 2001 s. 246–251, 277–280.

kotrooppisia aineita koskevan sopimuksen esimerkkeinä sopimuksista, jotka oikeuttavat valtiot käyttämään universaalitoimivaltaa⁵³⁶. Bassiouni on artikkelissaan omaksunut saman lähtökohdan⁵³⁷. Boister on sen sijaan katsonut näihin sopimuksiin otetun aut dedere aut iudicare -velvoitteen ilmentävän sijaislainkäytön periaatetta ja sitäkin vain harkinnanvaraisessa muodossa, koska sopimusten toimivaltamääräykset on alistettu toissijaisiksi sopimuspuolten perustuslaillisille määräyksille, oikeusjärjestykselle ja sisäiselle lainsäädännölle⁵³⁸. Vuoden 1988 sopimus ei juurikaan muuttanut aiemmissa sopimuksissa omaksutun toimivallan alaa, mutta selkiytti jossain määrin toimivaltasääntelyä⁵³⁹. Blakesleyn ja Lagodnyn mielestä Wienin yleissopimuksen hyväksyminen merkitsee kuitenkin sitä, että ollaan lähempänä huumausainerikoksiin liittyvän universaalitoimivallan tunnustamista⁵⁴⁰. Vuonna 1995 hyväksytyssä Euroopan neuvoston sopimuksessa on meritse tapahtuvan huumausaineiden kauppaa koskien hyväksytty eräänlainen sopimusosapuolivaltioiden keskinäisiin suhteisiin rajattu universaalitoimivalta, koska osapuolivaltioiden edellytetään ulottavan toimivaltansa myös muiden sopimusvaltioiden lipun alla purjehtivilla aluksilla tehtyihin tekoihin⁵⁴¹.

Vuoden 1961 huumausaineyleissopimuksen toimivaltamääräyksiä on tulkittu vuonna 1976 ratkaistussa saksalaisessa oikeustapauksessa⁵⁴². Siinä Saksan liittovaltion tuomioistuin, *Bundesgerichtshof*, katsoi universaalitoimivallan käytön sallituksi, vaikka huumausaineyleissopimus ei sitä tuomioistuimen näkemyksen mukaan ehdottomasti vaatinut. Tapauksessa oli kyse Hollannin kansalaisesta, joka myi huumausaineita Hollannissa saksalaisille Saksassa tapahtuvaa edelleenmyyntiä varten. Valituksessa katsottiin, että universaalitoimivallan ulottaminen tällaiseen toimintaan oli perustuslain ja kansainvälisen oikeuden vastaista. Valittajien mielestä lainsäätäjällä olisi ollut käytössään vain sijaislainkäyttö. Tuomioistuin totesi, ettei vuoden 1961 huumausaineyleissopimuksessa edellytetty universaaliperiaatteen ulottamista näihin rikoksiin, vaan sopimuksen toteuttamiseksi olisi ollut mahdollista valita myös sijaislainkäyttö. Tuomioistuin kuitenkin totesi, ettei sopimuksen sanamuoto ole tältä osin täysin yksiselitteinen. Se katsoi, ettei tällaisessa tilanteessa ollut olemassa kansainvälisoikeudellista kieltoa käyttää universaalitoimivaltaa ja päätyi siksi siihen, ettei toimivallan

⁵³⁶ *Extraterritorial criminal jurisdiction*, 1990 s. 15.

⁵³⁷ Bassiouni, *VJIL* 2001–2002 s. 125–126.

⁵³⁸ Boister, 2001 s. 212–214, 216–221, 223–224, 226–227.

⁵³⁹ Boister, 2001 s. 251.

⁵⁴⁰ Blakesley – Lagodny, *Principles* 1992 s. 65.

⁵⁴¹ Kts. tästä Henzelin, 2000 s. 336–338.

⁵⁴² *Entscheidungen*, BGHSt 1978 s. 30–34; vrt. Wengler, JZ 1977 s. 258.

ulottaminen tällaiseen tekoon ollut virhe.⁵⁴³ Tämä lähtökohta vahvistettiin myös vuonna 1987 annetussa saksalaisessa tuomioistuinratkaisussa.⁵⁴⁴

Kansallisella tasolla ei ole löydetty yhtenäistä toimivaltalinjaa huumausainerikoksissa. Eri valtioiden välillä on suuria eroja siinä, mitä huumausainerikosten muotoja on otettu universaalitoimivallan piiriin. Suomessa universaalitoimivalta on ulotettu huumausaineyleissopimuksessa, psykotrooppisia aineita koskevassa sopimuksessa ja vuoden 1988 huumausaineiden kauppaa koskevassa sopimuksessa tarkoitettuihin huumausainerikoksiin, törkeisiin huumausainerikoksiin, huumausainerikoksen valmisteluun, huumausainerikoksen edistämiseen ja kätkemisrikoksiin⁵⁴⁵. Käytännössä valtakunnansyyttäjä on vedonnut universaalitoimivaltaan tapauksessa, joka koski osaksi Hollannissa tehtyjä törkeitä huumausainerikoksia, törkeitä kätkemisrikoksia ja avunantoja näihin rikoksiin⁵⁴⁶.

Norjassa universaalitoimivalta on liitetty merillä tehtyyn laittomaan kauppaan, jota koskee Euroopan neuvoston sopimus vuodelta 1995⁵⁴⁷. Norjan toimivaltasääntelyn uudistuksen jälkeen universaalitoimivallan soveltuminen riippuu

⁵⁴³ *Entscheidungen, BGHSt 1978 s. 30–34*. Oehler on todennut, ettei huumausaineyleissopimuksen toimivaltasäännöksessä säädetä universaalitoimivallasta, vaan toimivalta on sidottu luovuttamatta jättämiseen. Oehler on katsonut, että tämä määräys jättää toimivaltaan liittyvän valintavallan lainsäätäjälle ja mahdollistaa siten universaalitoimivallan käytön. (*Oehler, 1983 s. 502, 523; Oehler, JR 1977 s. 424–425*.) Wengler on sen sijaan arvostellut kyseistä oikeuden ratkaisua. Hän on katsonut, ettei ole yksimielisyyttä siitä, että tietyssä valtiossa tehty huumausainerikokset vaarantaisivat kaikkia muita valtioita siinä määrin, että kaikilla muilla valtiolla olisi oikeus rangaista näistä teoista. Hänen mielestään kyseisessä tapauksessa olisi tullut tuomita avunannosta laittomaan maahantuontiin, jolloin Saksalla olisi ollut toimivalta muiden toimivaltaperusteiden nojalla, eikä universaalitoimivaltaan olisi tarvinnut turvautua. (*Wengler, JZ 1977 s. 257–259*.)

⁵⁴⁴ *Entscheidungen, BGHSt 1988 s. 335–337*. Universaalitoimivallan alan lisäksi tässä tapauksessa oli kyse myös siitä, voitiinko henkilö tuomita universaaliperiaatteen nojalla, vaikka häntä ei ollut otettu Saksassa kiinni, vaan hänet oli luovutettu kolmannelta valtiosta sekä siitä, voitiinko eräitä asiakirjoja käyttää todisteina.

⁵⁴⁵ A rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta 1 § 4 -kohta (kts. edellä pääjaksossa II av. 148).

⁵⁴⁶ Valtakunnansyyttäjän syytemääräys 571/23/00, ratkaistu 30.11.2000. Tapauksessa tekijät olivat Suomen kansalaisia tai Suomessa pysyvästi asuvia henkilöitä, joten toimivalta olisi ollut olemassa jo tällä perusteella. Universaalitoimivaltaa sovellettaessa etuna oli se, ettei ollut tarpeen selvittää tekojen rangaistavuutta tekopaikassa. Valtakunnansyyttäjän syytemääräyksessä todettiin seuraavasti: ”Kyseiset rikokset ovat kansainvälisiä rikoksia rikoslain 1 luvun 7 §:n 4-kohdan nojalla. Näin ollen Suomen lakia sovelletaan Suomen ulkopuolella tehtyyn rikokseen, jonka rankaisemisen perustuu Suomea velvoittavaan kansainväliseen sopimukseen. Kansainvälisen rikoksen osalta ei vaadita selvitystä tekopaikan lain sisällöstä.”

⁵⁴⁷ Straffeloven 1 kap. § 12:

”For so vidt ikke annet er særlig bestemt, får norsk straffelov anvendelse på handlinger som er foretatt:

...

4. i utlandet av utlending, når handlingen enten

...

d) går inn under lov av 13. juni 1997 nr. 47 om gjennomføring av europarådsavtale 31. januar 1995 om ulovlig håndtering av og handel med narkotika og psykotrope stoffer til sjøs.

...”

yleisäännöksen tulkinnasta⁵⁴⁸. Tanskassa vuoden 1988 yleissopimuksen on katsottu kuuluvan universaalitoimivallan alaa määrittävän yleislausekkeen piiriin, joten universaalitoimivalta ilmeisesti ulottuu kaikkiin niihin huumausainerikoksen tekemuotoihin, joihin liittyvästä toimivallasta on määrätty kyseisessä sopimuksessa⁵⁴⁹. Saksassa universaalitoimivalta on ulotettu vain luvattomaan huumausaineiden myyntiin (*Vertrieb*)⁵⁵⁰. Universaalitoimivallan rajoittamista vain huumausaineiden myyntiin on pidetty sikäli järkevänä ratkaisuna, ettei esimerkiksi pelkkään hallussapitoon liity erityistä kansainvälistä vaaraa.⁵⁵¹

5.3 IHMISKAUPPAAN JA IHMISTEN SALAKULJETTAMISEEN LIITTYVÄ TOIMIVALTA

Ihmiskauppa ja ihmisten salakuljetus ovat huumausainerikosten tavoin osa järjestäytyntä rikollisuutta. Ihmiskauppaa ja ihmisten salakuljetusta on käsitelty toisistaan erillisinä rikosmuotoina, vaikka niillä on selkeitä keskinäisiä yhteyksiä. Merkittävä ero näiden kahden rikostyyppin välillä on se, että ihmisten salakuljetus on yleensä salakuljettavan henkilön suostumuksella ja intressissä tehtyä, kun taas ihmiskauppa on tehty hyväksikäyttötarkoituksessa ja sen toteuttamiseen liittyy pakottamista, harhaanjohtamista tai vastaavia toimia. Tätä eroa kuitenkin lieventää se, että myös ihmisten salakuljetukseen liittyy usein salakuljetettavien henkilöiden heikon aseman hyväksikäyttöä. Ihmisten salakuljettaminen voi liittyä ihmiskauppaan, mutta ihmiskaupan kohteena oleva henkilö voidaan tuoda maahan myös laillisin keinoin.⁵⁵² Ihmiskaupan eri muodoista on eniten kansainvälistä huomiota saanut naisten ja lasten kauppaaminen prostituutiota tai muuta seksuaalista hyväksikäyttöä varten⁵⁵³. Ihmisiä kaupataan kuitenkin myös pakkotyö- tai adoptiotarkoituksessa sekä mahdollisesti myös elintenluovutustarkoituksessa. Salaa maahan tuodut ihmiset taas päätyvät usein harmaille työmarkkinoille.⁵⁵⁴

⁵⁴⁸ Kts. Norjan toimivaltasäännöksistä ja niiden muutoksista edellä s. 131 ss.

⁵⁴⁹ Kts. Karnovs lovsamling, 1998 s. 3711, viite 34.

⁵⁵⁰ § 6 StGB:

”Auslandstaten gegen international geschützte Rechtsgüter.

Das Deutsche Strafrecht gilt weiter, unabhängig vom Recht des Tatorts, für folgende Taten, die im Ausland begangen werden:

...

5. Unbefugter Vertrieb von Betäubungsmitteln; ...”

⁵⁵¹ Zieher, 1977 s. 157–158.

⁵⁵² Prop. 2003/04:35 s. 27; Prop. 2003/04:111 s. 8–9.

⁵⁵³ Kts. kansainvälisestä nais- ja lapsikaupasta esim. Auvinen – Minkkinen – Saarinen, 1986; Naiskauppa ja pakkoprostituutio, 1993; Building up a network, 1999; Lehti – Aromaa, 2002; Lehti, 2003.

⁵⁵⁴ Lehti, 2003 s. 7, 32–33. Kts. orjuuden ja ihmiskaupan eri muodoista myös Dottridge – Weissbrodt, GYL 1999.

Ihmiskauppa on lisääntynyt etenkin 1990- ja 2000-luvuilla ja sen eri muodoista on tullut osa laittomia maailmanlaajuisia tavaroiden ja palveluiden markkinaverkostoja. Kaupan lisääntymisen taustalla ovat valtioiden välillä olevat valtavat varallisuuserot, erot väestörakenteessa sekä liikennejärjestelmien kehittyminen ja yleinen globalisaatio. Lisäksi tällaisen kaupan edellytyksenä on seksuaalipalvelujen ja halvan työvoiman kasvava kysyntä teollisuusmaissa. Ihmiskauppa tarjoaa järjestäytyneille rikollisryhmille mahdollisuuden saada korkeita voittoja alhaisin riskein ja vähäisillä sijoituksilla. Toiminta on usein varsin organisoitunutta, minkä vuoksi rikosten selvittäminen on vaikeaa. Selvittämistä vaikeuttavat ennen kaikkea rikossäännösten monimutkaisuus, rikosten ylikansallisuus ja järjestäytyneen rikollisuuden hankalasti selvittettävät rakenteet. Muun järjestäytyneen rikollisuuden tavoin myös ihmisten salakuljetuksessa ja ihmiskaupassa käytetään hyväksi eri maiden lainsäädännössä ja -valvonnassa olevia aukkoja, joten tällaisen rikollisuuden vastustaminen pelkästään kansallisin keinoin on mahdotonta.⁵⁵⁵

Ihmiskaupan torjuminen lähti liikkeelle orjuuden, orjakaupan ja niin sanotun valkoisen orjakaupan vastustamisesta⁵⁵⁶. Vähitellen luovuttiin käsitteestä ”valkoinen orjakauppa” ja alettiin puhua ihmiskaupasta tai nais- ja lapsikaupasta. Keskeisin kansainvälisen naiskaupan kieltävä asiakirja oli pitkään vuonna 1949 hyväksytty ihmisen kaupan ja toisen prostituutiosta hyötymisen tukahduttamista koskeva yleissopimus⁵⁵⁷, joka yhdisti aiemmin solmitut naisten ja lasten kauppaa koskevat sopimukset. Tässä sopimuksessa sopimusosapuolet sitoutuvat rankaisemaan jokaista, joka hankkii, viekoittelee tai houkuttelee prostituutiota varten mukaansa toisen henkilön. Valtioille asetetaan luovuttamiseen liittyviä velvoitteita ja vaaditaan syytteeseen asettamista ja tuomitsemista, jos valtion

⁵⁵⁵ Dreixler, 1998 s. 251–254; *Organized crime report*, 2001 s. 14, 37–38, 40, 42; Lehti, 2003 s. 31.

⁵⁵⁶ Kts. 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta kehittyneestä orjakaupan sääntelystä edellä s. 38. Perinteistä orjakauppaa vastustavien kansainvälisten asiakirjojen lisäksi 1900-luvun alussa solmittiin myös niin sanottua valkoista orjakauppaa koskevia sopimuksia. Tällaisia olivat vuonna 1904 solmittu valkoiseksi orjakaupaksi kutsuttua rikollista ammattia vastaan tehty sopimus (SopS 3/1927) ja vuonna 1910 tehty valkoisen orjakaupan ehkäisemistä tarkoittava yleissopimus (SopS 3/1927). Vuoden 1904 sopimuksessa ei ollut rikosoikeuden alaan kuuluvia määräyksiä. Vuoden 1910 sopimuksessa valtiot velvoitettiin jo säätämään rangaistaviksi naisten kauppaan liittyviä tekoja ja puuttumaan tällaisiin tekoihin myös silloin, kun teon eri osat olivat tapahtuneet eri valtioissa. Vuonna 1921 solmittiin naisten ja lasten kaupan ehkäisemistä tarkoittava yleissopimus (SopS 3/1927), jossa lähinnä viitattiin vuonna 1910 tehdyn sopimuksen määräyksiin ja kehoitettiin valtioita ryhtymään toimenpiteisiin lapsikauppaa harjoittavien henkilöiden rankaisemiseksi. Myös vuonna 1933 solmitun naisten kaupan vastustamista koskevan yleissopimuksen (SopS 1/1937) rikosoikeudelliset määräykset vastaavat vuoden 1910 sopimuksessa olevia määräyksiä, mutta suojelua laajennettiin vapaaehtoisesti kaupan kohteeksi ryhtyneiden täysi-ikäisten naisten osalta.

⁵⁵⁷ Ihmisten kaupan ja toisten prostituutiosta hyötymisen tukahduttamista koskeva yleissopimus (SopS 33/1972) tuli voimaan 25.7.1951. Sopimuksella on 78 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

omia kansalaisia ei luovuteta⁵⁵⁸. Tämä sopimus on edelleen voimassa, mutta se on menettänyt jossain määrin merkitystään, kun 2000-luvulla on laadittu nyky-aikaisia ihmiskauppaa koskevia sopimuksia.

Ihmiskaupan sääntelyn kannalta keskeinen asiakirja on vuonna 2000 solmittu järjestäytyneen rikollisuuden vastainen Palermon sopimus⁵⁵⁹, jonka tavoitteena on järjestäytyneen rikollisuuden tehokkaampi torjuminen ja vastustaminen. Sopimukseen on liitetty kolme lisäpöytäkirjaa, jotka koskevat siirtolaisten salakuljettamista⁵⁶⁰, ihmiskauppaa⁵⁶¹ sekä laitonta aseiden valmistusta ja kauppaa⁵⁶². Ihmiskauppaa koskevaan pöytäkirjaan otetun määritelmän mukaan ihmiskauppa on hyväksikäyttötarkoituksessa tapahtuvaa henkilöiden värväystä, kuljettamista, siirtämistä, kätkemistä tai vastaanottamista, jossa hyödynnetään erilaisia voimankäytön, harhaanjohtamisen tai haavoittuvan aseman hyväksikäytön muotoja. Pöytäkirjan edellyttämää hyväksikäyttötarkoitusta osoittaa ainakin toisen hyväksikäyttö prostituutiossa, pakkotyössä, orjuudessa ja muissa näiden kaltaisissa käytännöissä sekä hyväksikäyttö elinten poistamistarkoituksessa. Valtiot ovat sitoutuneet säätämään rangaistaviksi teoiksi tällaiset ihmiskauppatoimet ja niiden yrityksen sekä osallisuuden tällaisiin tekoihin. Siirtolaisten salakuljettamista koskevassa pöytäkirjassa valtiot sitoutuvat kriminalisoimaan siirtolaisten salakuljetuksen, salakuljetuksen mahdollistamiseksi tehdyn matkustusasiakirjojen väärentämisen, toimittamisen ja hallussapidon sekä eräät laittoman maassa oleskelun mahdollistavat toimet.

Toimivallasta säädetään järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen yleissopi-

⁵⁵⁸ Ihmisten kaupan ja toisten prostituutiosta hyötymisen tukahduttamista koskeva yleissopimus (SopS 33/1972), 9 artikla: ”Valtioissa, joiden laki ei salli omien kansalaisten luovuttamista on kansalaiset, jotka tehtyään ulkomailla jonkin tämän yleissopimuksen 1 ja 2 artiklassa mainitun rikoksen ovat palanneet kotimaahansa, asetettava syytteeseen ja tuomittava oman maansa tuomioistuimissa...”. Sopimuksen 11 artiklassa on puolestaan säädetty, että ”mitään tämän sopimuksen määräystä ei ole tulkittava niin, että se määräisi sopimuspuolen asenteen yleiseen kysymykseen rikosoikeudellisen tuomiovallan rajoista kansainvälisen oikeuden mukaan”.

⁵⁵⁹ Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastainen yleissopimus (SopS 20/2004) tuli voimaan 29.9.2003. Sopimuksella on 105 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

⁵⁶⁰ Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja maitse, meritse ja ilmaitse tapahtuvan maahanmuuttajien salakuljetuksen ehkäisemisestä tuli voimaan 28.1.2004. Pöytäkirjalla on 74 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

⁵⁶¹ Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta tuli voimaan 25.12.2003. Pöytäkirjalla on 84 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2005).

⁵⁶² Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ampuma-aseiden, niiden osien ja komponenttien sekä ampumatarvikkeiden laittoman valmistuksen ja kaupan torjumisesta tuli voimaan 3.7.2005. Pöytäkirjalla on 41 osapuolivaltiota (tilanne 12.5.2004).

muksen 15 artiklassa⁵⁶³, jota sovelletaan myös lisäpöytäkirjojen alaan kuuluviin tekoihin. Toimivaltasäännös edellyttää, että valtio ulottaa toimivaltansa tekoihin, jotka on tehty sen alueella, sen lipun alla purjehtivalla aluksella tai ilma-aluksessa, joka on rekisteröity kyseisessä valtiossa. Valtio voi halutessaan ulottaa toimivaltansa myös rikoksiin, jotka on tehty kyseisen valtion kansalaista vastaan tai jotka on tehnyt kyseisen valtion kansalainen tai siellä asuva kansalaisuudeton henkilö. Toimivalta voidaan ulottaa myös tekoihin, jotka on tehty sopimusvaltion alueen ulkopuolella, jos tarkoituksena on tehdä kyseisen valtion alueella sopimuksessa määritelty vakava rikos. Lisäksi valtiolla on oikeus tai velvoite ulottaa toimivaltansa sopimuksessa tarkoitettuihin rikoksiin, jos rikoksesta epäilty on sen alueella, eikä se luovuta rikoksenteikijää. Velvollisuus tällaisen toimival-

⁵⁶³ 15 artikla:

”Tuomiovalta

1. Kukin sopimusvaltio ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin ulottaakseen tuomiovaltansa tämän yleissopimuksen 5, 6, 8 tai 23 artiklan mukaisesti rangaistaviksi teoiksi säädettyihin rikoksiin, kun:

(a) rikos on tehty kyseisen sopimusvaltion alueella; tai

(b) rikos on tehty aluksella, joka käyttää kyseisen sopimusvaltion lippua, tai ilma-aluksessa, joka on rekisteröity kyseisen sopimusvaltion lainsäädännön mukaisesti rikoksen tekohetkellä.

2. Ellei tämän yleissopimuksen 4 artiklassa toisin määrätä, sopimusvaltio voi myös ulottaa tuomiovaltansa sellaisiin rikoksiin, jos:

(a) rikos on tehty kyseisen sopimusvaltion kansalaista vastaan;

(b) rikoksen on tehnyt kyseisen sopimusvaltion kansalainen tai kansalaisuudeton henkilö, jolla on vakituinen asuinpaikka sen alueella; tai

(c) rikos on:

(i) säädetty rangaistavaksi teoksi tämän yleissopimuksen 5 artiklan 1 kappaleen mukaisesti ja se on tehty kyseisen sopimusvaltion alueen ulkopuolella tarkoituksessa tehdä vakava rikos sen alueella; tai

(ii) säädetty rangaistavaksi teoksi tämän yleissopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen b kohdan ii alakohdan mukaisesti ja se on tehty kyseisen sopimusvaltion alueen ulkopuolella tarkoituksessa tehdä sen alueella tämän yleissopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen a kohdan i alakohdan tai ii alakohdan, tai b kohdan i alakohdan mukaisesti rangaistavaksi teoksi säädetty rikos.

3. Tämän yleissopimuksen 16 artiklan 10 kappaleen soveltamista varten kukin sopimusvaltio ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin ulottaakseen tuomiovaltansa tämän yleissopimuksen alaan kuuluviin rikoksiin, jos rikoksesta epäilty on sen alueella, eikä se luovuta häntä yksinomaan sillä perusteella, että rikoksesta epäilty on sen kansalainen.

4. Kukin sopimusvaltio voi myös ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin ulottaakseen tuomiovaltansa tämän yleissopimuksen soveltamisalaan kuuluviin rikoksiin, jos rikoksesta epäilty on sen alueella, eikä se luovuta häntä.

5. Jos tuomiovaltaansa tämän artiklan 1 tai 2 kappaleen mukaisesti käyttävälle sopimusvaltiolle ilmoitetaan tai se saa muutoin tietää, että yksi tai useampi muu sopimusvaltio on aloittanut tutkimuksen, syytetoimet tai oikeudenkäynnin saman teon perusteella, kyseisten sopimusvaltioiden toimivaltaiset viranomaiset neuvottelevat tarvittaessa toistensa kansaa toimiensa yhteensovittamiseksi.

6. Tämä yleissopimus ei estä sopimusvaltiota käyttämästä kansallisen lainsäädäntönsä mukaista rikosoikeudellista toimivaltaa, tämän kuitenkaan rajoittamatta yleisen kansainvälisen oikeuden määräyksiä.”

lan omaksumiseen on silloin, jos rikoksesta epäiltyä ei luovuteta sen vuoksi, että hän on kyseisen valtion kansalainen. Silloin, jos luovuttamatta jättämiselle on jonkin muu syy, on toimivallan omaksuminen valtion harkinnassa.

Ihmiskauppa on ollut yhtenä painopistealueena myös Euroopan unionin rikosoikeudellisessa toiminnassa⁵⁶⁴. Vuonna 2002 annettiin ihmiskaupan torjuntaa koskeva puitepäättös⁵⁶⁵, joka velvoittaa jäsenvaltiot säätämään rangaistaviksi teoiksi henkilön värväyksen, kuljettamisen, siirtämisen, kätkemisen, vastaanottamisen ja hallinnan vaihdon tai siirron. Lisäedellytyksenä on, että tekoon liittyy esimerkiksi pakottamista, harhaanjohtamista tai heikossa asemassa olevan hyväksikäyttöä. Ihmiskaupan toteuttamiseen liittyvien tekemuotojen lisäksi valtioiden on säädettävä rangaistaviksi kaupan kohteeksi joutuneen henkilön tekemän työn tai tarjoamien palvelujen hyväksikäyttö sekä henkilön hyväksikäyttäminen prostituutiossa ja muu seksuaalinen hyväksikäyttö. Toimivallasta on säädetty puitepäättöksen 6 artiklassa⁵⁶⁶, jossa valtiot on velvoitettu ulottamaan lainkäyttövaltansa päätöksessä tarkoitettuihin rikoksiin, jos rikos on tehty sen alueella, tekijä, on sen kansalainen tai teko on tehty kyseisen valtion alueelle sijoittautuneen oikeushenkilön puolesta tai hyväksi. Valtioilla on kuitenkin mahdollisuus ilmoittaa, ettei se sovelle toimivaltaansa kansalaistensa ulkomailla tekemiin tekoihin tai sen alueelle sijoittautuneen oikeushenkilön puolesta tehtyihin tekoihin. Jäsenvaltion, joka ei lainsäädäntönsä mukaan luovuta omia kansalaisiaan on kuitenkin ulotettava toimivaltansa oman maansa kansalaisiin, jotka ovat tehneet sopimuksessa tarkoitetun rikoksen kyseisen jäsenvaltion ulkopuolella.

⁵⁶⁴ *EU and the UN Convention, 2001 s. 5.*

⁵⁶⁵ Neuvoston puitepäättös tehty 19 päivänä heinäkuuta 2002, ihmiskaupan torjunnasta (2002/629/YOS), EYVL L 203, 1.8.2002, s. 1–4.

⁵⁶⁶ 6 artikla:

”Lainkäyttövalta ja syytteen asettaminen

1. Kunkin jäsenvaltion on toteutettava tarvittavat toimenpiteet ulottaakseen lainkäyttövaltansa 1 ja 2 artiklassa tarkoitettuihin rikoksiin, jos:

- a) rikos on kokonaan tai osittain tehty sen alueella; tai
- b) rikoksen tekijä on jäsenvaltion kansalainen; tai
- c) rikos on tehty kyseisen jäsenvaltion alueelle sijoittautuneen oikeushenkilön puolesta tai hyväksi.

2. Jäsenvaltio voi päättää, ettei se sovelle lainkäyttövaltaa koskevia 1 kohdan b ja c alakohdan sääntöjä tai että se soveltaa niitä vain erityisissä olosuhteissa tai tilanteissa, jos rikos on tehty sen alueen ulkopuolella.

3. Jäsenvaltion, joka ei lainsäädäntönsä mukaan luovuta omia kansalaisiaan, on toteutettava tarvittavat toimenpiteet ulottaakseen lainkäyttövaltansa oman maansa kansalaisiin, jotka ovat syöllistyneet 1 ja 2 artiklassa tarkoitettuun rikokseen kyseisen jäsenvaltion ulkopuolella ja nostaakseen tarvittaessa syytteet näissä tapauksissa.

4. Kunkin jäsenvaltion on ilmoitettava neuvoston pääsihteeristölle ja komissiolle päätöksestään soveltaa 2 kohtaa sekä mainittava tarvittaessa ne erityiset olosuhteet tai tilanteet, joissa päätöstä sovelletaan.”

Laittomassa maahantulossa, kauttakulussa ja maassa oleskelussa avustamista on käsitelty Euroopan Unionin direktiivissä⁵⁶⁷ ja puitepäättöksessä⁵⁶⁸. Valtiot on veloitettu ottamaan käyttöön asianmukaiset seuraamukset henkilöille, jotka syyllistyvät tällaiseen toimintaan. Toimivallasta on määrätty puitepäättöksen 4 ja 5 artikloissa⁵⁶⁹. Puitepäätös edellyttää, että valtio ulottaa toimivaltansa rikoksiin, jotka on tehty sen alueella tai jotka on tehnyt sen kansalainen, sekä rikoksiin, jotka on tehty kyseiseen valtioon sijoittautuneen oikeushenkilön hyväksi. Valtioilla on kuitenkin mahdollisuus ilmoittaa, ettei se sovelta toimivaltaansa kansalaistensa ulkomailla tekemiin tekoihin tai sen alueelle sijoittautuneen oikeushenkilön puolesta tehtyihin tekoihin. Sellaisen valtion, joka ei luovuta omia kansa-

⁵⁶⁷ Neuvoston direktiivi 2002/90/EY, annettu 28 päivänä marraskuuta 2002, laittomassa maahantulossa, kauttakulussa ja maassa oleskelussa avustamisen määrittelystä, EYVL L 328, 5.12.2002, s. 17–18.

⁵⁶⁸ Neuvoston puitepäätös tehty 28 päivänä marraskuuta 2002, rikosoikeudellisten puiteiden vahvistamisesta laittomassa maahantulossa, kauttakulussa ja maassa oleskelussa avustamisen ehkäisemistä varten (2002/946/YOS), EYVL L 328, 5.12.2002, s. 1–3. Velvoite rikosoikeudellisista rangaistuksista säätämiseen asetettiin puitepäättöksessä, koska yhteisöllä ei ole valtaa antaa rikosoikeudellisia normeja direktiiveissä (kts. tästä *HE 34/2004 vp.* s. 39).

⁵⁶⁹ 4 artikla:

”Toimivalta

1. Kunkin jäsenvaltion on toteutettava tarvittavat toimenpiteet ulottaakseen lainkäyttövaltansa 1 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuihin rikkomuksiin, jos

a) rikos on tehty kokonaan tai osittain jäsenvaltion alueella; tai

b) rikoksen on tehnyt jäsenvaltion kansalainen; tai

c) rikos on tehty jäsenvaltioon sijoittautuneen oikeushenkilön hyväksi.

2. Jollei 5 artiklasta muuta johdu, jäsenvaltio voi päättää, ettei se sovelta seuraavissa alakohtissa tarkoitettua toimivaltasääntöä tai että se soveltaa sitä vain tietyissä tapauksissa tai tilanteissa:

– 1 kohdan b alakohda

– 1 kohdan c alakohda.

3. Kunkin jäsenvaltion on ilmoitettava kirjallisesti neuvoston pääsihteerille päätöksestään soveltaa 2 kohtaa sekä mainittava tarvittaessa ne erityisolosuhteet tai tilanteet, joissa kyseistä päätöstä sovelletaan.”

5 artikla:

”Rikoksen johdosta tapahtuva luovuttaminen ja syytteeseen paneminen

1. a) Jäsenvaltion, joka ei kansallisen lainsäädäntönsä nojalla luovuta omia kansalaisiaan, on toteutettava tarpeelliset toimenpiteet toimivaltansa ulottamiseksi 1 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuihin rikkomuksiin, jos ne on tehnyt kyseisen jäsenvaltion kansalainen jäsenvaltion alueen ulkopuolella.

b) Jos jäsenvaltion kansalaisen väitetään tehneen toisessa jäsenvaltiossa 1 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun rikkomuksen, eikä tämä jäsenvaltio luovuta häntä tuohon toiseen jäsenvaltioon yksinomaan henkilön kansalaisuuden perusteella, tämän jäsenvaltion on saatettava asia omien toimivaltaisten viranomaistensa käsiteltäväksi, tarvittaessa syytteeseen panemista varten. Syytetoimien mahdollistamiseksi on rikokseen liittyvät asiakirjat, tiedot ja todistuskappaleet toimitettava rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta 13 päivänä joulukuuta 1957 tehdyn eurooppalaisen yleissopimuksen 6 artiklan 2 kohdassa määrättyjä menettelyjä noudattaen. Pyynnön esittäneelle jäsenvaltiolle on ilmoitettava syytetoimiin ryhtymisestä ja niiden tuloksista.

...”

laisiaan, tulee kuitenkin ulottaa toimivaltansa kansalaistensa tekemiin rikoksiin. Jos valtio kansalaisuuden perusteella kieltäytyy henkilön luovuttamisesta, sen tulee saattaa asia omien toimivaltaiten viranomaistensa käsiteltäväksi.

Ihmiskauppaan liittyvää kansainvälistä kontrollia täydentävät pakkotyötä koskevat sopimukset. Pakkotyö on kielletty ILO:n pakollista työtä koskevissa sopimuksissa vuosilta 1930⁵⁷⁰ ja 1957⁵⁷¹. Vuoden 1930 pakollista työtä koskevassa sopimuksessa valtiot on velvoitettu säätämään rangaistavaksi sopimuksessa tarkoitetut toimet, mutta siinä ei ole määrätty toimivallasta. Vuoden 1957 sopimuksessa ei valtioille ole asetettu edes kriminalisointivelvoitteita, vaan ainoastaan yleinen velvoite ryhtyä tehokkaisiin toimenpiteisiin pakkotyön poistamiseksi. Vuonna 1999 solmittu lapsityön pahimpien muotojen kieltämistä koskeva sopimus⁵⁷² kieltää lasten orjuuttamisen, lapsikaupan ja pakkotyön muodot sekä lasten käyttämisen prostituutiossa, pornografiassa ja muissa laittomissa taikka lapsen terveydelle, turvallisuudelle tai moraalille haitallisissa toimissa ja velvoittaa valtiot säätämään tällaiset toimet rangaistaviksi. Tässäkään sopimuksessa ei ole määrännyt toimivallasta.

Lapsikauppa, lapsiprostituutio ja lapsipornografia on kielletty myös lapsen oikeuksien sopimuksen vuonna 2000 laaditussa lisäpöytäkirjassa⁵⁷³. Lisäpöytäkirjassa valtiot velvoitetaan kriminalisoimaan lapsikauppaan, lapsiprostituutioon ja lapsipornografiaan liittyvät teot ja pöytäkirjassa on määrätty myös toimivallasta⁵⁷⁴. Pöytäkirjan 4 artiklan mukaan valtioiden tulee ulottaa toimivaltansa so-

⁵⁷⁰ Pakollista työtä koskeva sopimus (nro 29), jonka kansainvälinen työkonferenssi on hyväksynyt vuonna 1930 (SopS 44/1935), tuli voimaan 1.5.1932 ja sen on ratifioinut 166 valtiota (tilanne 13.5.2005).

⁵⁷¹ Sopimus (nro 105), joka koskee pakkotyön poistamista (SopS 17/1960), tuli voimaan 17.1.1959 ja sen on ratifioinut 164 valtiota (tilanne 13.5.2005).

⁵⁷² Yleissopimus (nro 182), joka koskee lapsityön pahimpien muotojen kieltämistä ja välittömiä toimia niiden poistamiseksi (SopS 16/2000), tuli voimaan 19.11.2000 ja sen on ratifioinut 154 valtiota (tilanne 13.5.2005).

⁵⁷³ Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta (UNTS No. 27531) tuli voimaan 18.1.2002. Pöytäkirjalla on 95 osapuolivaltiota (tilanne 13.5.2005). Suomi on allekirjoittanut pöytäkirjan, mutta ei vielä ratifioinut sitä.

⁵⁷⁴ art. 4:

- ”1. Each State Party shall take such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over the offences referred to in article 3, paragraph 1, when the offences are committed in its territory or on board a ship or aircraft registered in that State.
2. Each State Party may take such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over the offences referred to in article 3, paragraph 1, in the following cases:
 - (a) When the alleged offender is a national of that State or a person who has his habitual residence in its territory;
 - (b) When the victim is a national of that State.
3. Each State Party shall also take such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over the above-mentioned offences when the alleged offender is present in its territory and it does not extradite him or her to another State Party on the ground that the offence has been committed by one of its nationals.

pimuksessa tarkoitettuihin tekoihin, jos ne on tehty sen alueella tai kyseisessä valtiossa rekisteröidyssä aluksessa tai ilma-aluksessa. Lisäksi valtiot voivat ulottaa toimivaltansa tekoihin, jotka on tehnyt kyseisen valtion kansalainen tai henkilö, joka asuu kyseisessä valtiossa, sekä tekoihin, joiden uhri on kyseisen valtion kansalainen. Valtioilla on velvollisuus ulottaa toimivaltansa sopimuksessa tarkoitettuihin rikoksiin silloin, jos rikoksesta epäilty on sen alueella, eikä se luovuta kyseistä henkilöä siitä syystä, että rikoksentekijä on sen kansalainen.

Mikään edellä käsitellyistä ihmiskauppaan liittyvistä sopimuksista ja asiakirjoista ei suoraan velvoita valtioita universaalitoimivallan käyttöön. Velvoite luovuttaa tai syyttää on omaksuttu vain valtion kansalaisiin rajatussa muodossa. Järjestäytyneen rikollisuuden vastaisessa sopimuksessa sopimusvaltioille on kuitenkin annettu mahdollisuus halutessaan soveltaa universaalitoimivaltaa tai sijaislainkäyttöä, sillä sopimuksen nojalla valtiolla on oikeus toimivallan käyttöön, jos rikoksesta epäilty oleskelee sen alueella, eikä tätä luovuteta. Toimivaltasäännös on kuitenkin tulkinnanvarainen. Bassiouni ei ole pitänyt järjestäytyntä rikollisuutta koskevan sopimuksen määräyksiä ilmauksena universaalitoimivallasta⁵⁷⁵. Myös sopimusta koskevassa EU:n kommentaarissa on lähdetty siitä, että sopimuksessa tarkoitetut rikokset tulevat universaalitoimivallan piiriin lähinnä sellaisissa äärimmäisissä tilanteissa, kun teot voidaan määritellä myös sotarikoksiksi tai ihmisyyttä vastaan tehdyiksi rikoksiksi⁵⁷⁶.

Suomessa paritus ja valkoinen orjakauppa oli mainittu universaalitoimivallan alaa määrittäneessä rikoslain 1 luvun 3 §:n toisessa momentissa ennen vuonna 1996 tehtyä toimivaltasäännösten uudistusta⁵⁷⁷. Vuoden 1996 uudistuksen yhteydessä universaalitoimivallan alaa määrittävään asetukseen ei sen sijaan otettu

4. This Protocol does not exclude any criminal jurisdiction exercised in accordance with internal law.”

⁵⁷⁵ Bassiouni, *VJIL* 2001–2002 s. 115.

⁵⁷⁶ *EU and the UN Convention*, 2001 s. 40.

⁵⁷⁷ RL 1:3 (L 20.6.1963/320, muutettu laeilla L 14.1.1983/46, L 14.7.1989/665 ja L 24.8.1990/769):

”...

Sen estämättä, mitä edellä 1 momentissa on säädetty, voidaan ulkomaalainen tuomita Suomen lain mukaan silloinkin, kun hänen tekemänsä rikos ei ole tekopaikan lain mukaan rangaistava, jos rikos on:

...

2) paritus,

...

3) 25 luvun 1 a tai 9 a §:ssä tarkoitettu rikos,

”...

Perusteluna parituksen ja valkoisen orjakaupan ottamiselle kyseiseen lainkohtaan vedottiin siihen, että näiden rikosten kansainvälinen luonne on vahvistettu myös yleissopimuksilla (*HE* 241/1973 vp. s. 9–10). Träskman kuitenkin piti näitä esitöiden perusteluja virheellisinä, koska hänen mielestään naiskauppaa, paritusta ja valkoista orjakauppaa koskevista sopimuksista ei ilman pitkälle menevää laajentavaa tulkintaa löytynyt säännöstä, joka puoltaisi universaalitoimivallan käyttöä (*Träskman*, 1977 s. 294–297; kts. myös *Swart*, *Criminal Law Theory* 1992 s. 538).

ihmiskauppaan liittyviä rikoksia⁵⁷⁸. Järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen sopimuksen ja Euroopan unionin puitepäättösten hyväksymisen jälkeen vuonna 2003 toimivaltasäännöstä muutettiin ja ihmiskaupparikokset otettiin jälleen universaalitoimivallan piiriin. Näiden asiakirjojen ei sinänsä katsottu vaativan universaalitoimivallan käyttöä, ja siksi nämä rikokset otettiin suoraan rikoslain 1 luvun 7 §:ään⁵⁷⁹ eikä sen soveltamisesta annettuun asetukseen. Universaalitoimivallan omaksumista perusteltiin ihmiskaupparikosten vakavuudella ja kansainvälisellä luonteella sekä sillä, että voi olla tarpeen soveltaa Suomen rikoslakia tällaiseen rikokseen syyllistyneeseen henkilöön tekopaikan laista riippumatta ja riippumatta siitä, onko teolla liittymää Suomeen.⁵⁸⁰

Sen sijaan Ruotsissa järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen sopimuksen ja Euroopan unionin puitepäättösten ei katsottu edellyttävän toimivaltasäännösten muuttamista, vaan Ruotsilla katsottiin olevan riittävä toimivalta jo olemassa olevien toimivaltasäännösten nojalla⁵⁸¹. Ruotsin toimivaltasäännösten uudistusehdotuksessa on esitetty, ettei näiden rikosten yhteydessä vaadittaisi kaksoisrangaistavuutta. Rikoksista voitaisiin siis tuomita sijaislainkäytön nojalla, vaikka teko ei olisi tekopaikassa rangaistava.⁵⁸² Norjassa universaalitoimivallan piiriin on kuulunut eräitä orja- ja ihmiskauppaan liittyviä tunnusmerkistöjä⁵⁸³, ja myös Belgiassa universaalitoimivalta on ulotettu ihmiskaupparikoksiin⁵⁸⁴. Saksassa

⁵⁷⁸ Kyseisenä ajanjaksona näitä rikoksia ei pidetty ajankohtaisina ja tästä syystä rikoslain kokonaisuudistuksen toisessa vaiheessa valkoista orjakauppaa ja naisenyöstöä koskeneet tunnusmerkistökkin poistettiin vanhentuneina ja tarpeettomina. (HE 94/1993 vp. s. 101–105.)

⁵⁷⁹ RL 1:7.3 (kts. edellä pääjaksossa II av. 148).

⁵⁸⁰ HE 34/2004 vp. s. 69–72.

⁵⁸¹ Prop. 2002/03:146 s. 51–52; Prop. 2003/04:111 s. 33–34.

⁵⁸² SOU 2002:98 s. 38, 175–180, 409–413.

⁵⁸³ Kts. Norjan säännöksistä ja niiden muutoksista edellä s. 131 ss. Toimivaltasäännöksen lakiluettelossa on mainittu esimerkiksi henkilökohtaiseen vapauteen kohdistuvia rikoksia koskevan 21 luvun rikokset kuten vapaudenriisto (§ 223); saattaminen pakolla tai petoksella ulkomaiseen asepalvelukseen, vankeuteen tai muuten riippuvaiseen asemaan vieraassa valtiossa (§ 224) ja orjakauppa (§ 225). Toimivaltasääntelyn uudistuksen jälkeen universaalitoimivallan soveltuminen riippuu universaalitoimivallan alaa määrittävän yleissäännöksen tulkinnasta.

⁵⁸⁴ Vuonna 1995 hyväksytyllä lailla (Loi du 13 avril 1995 contenant des dispositions en vue de la répression de la traite des êtres humains et de la pornographie infantine) lakiin lisättiin ihmiskauppaa ja lapsipornografiaa koskeva toimivaltasäännös:

Code d'instruction criminelle, art. 10ter:

”Pourra être poursuivie en Belgique toute personne qui aura commis hors du territoire du Royaume:

1. une des infractions prévues aux articles 379, 380, 381 et 383bis, §§ 1er et 3, du Code pénal;
2. une des infractions prévues aux articles 372 à 377 et 409, du même Code si le fait été commis sur la personne d'un mineur;
3. une des infractions prévues à l'article 77 bis, §§ 2 et3, de la loi du 15 décembre 1980 sur l'accès au territoire, le séjour, l'établissement et l'éloignement des étrangers et par les articles 10 à 13 de la loi du 9 mars 1993 tendant à réglementer et à contrôler les activités des entreprises de courtage matrimonial.”

ihmiskauppa on mainittu universaalitoimivallan alaa määrittävän 6 §:n neljännessä kohdassa⁵⁸⁵. Saksalaisessa oikeuskirjallisuudessa universaalitoimivallan käyttöä on perusteltu toiminnan kansainvälisyydellä ja samalla on korostettu, että tällaisen toiminnan tehokas vastustaminen on mahdollista vain valtioiden kansainvälisen yhteistyön avulla.⁵⁸⁶ Universaalitoimivallan avulla voidaan tehostaa etenkin järjestäytyneen rikollisuuden yhteydessä harjoitettavan kansainvälisen ihmiskaupan kontrollia⁵⁸⁷.

5.4 LAPSIPORNOGRAFIAN LEVITTÄMISEEN LIITTYVÄ TOIMIVALTA

Aiemmin pornografisen materiaalin levittäminen katsottiin ennen kaikkea yhteiskunnalle haitalliseksi toiminnaksi, joka häiritsi sukupuolikuria ja valtion siveellistä järjestystä⁵⁸⁸. Epäsiveellisten julkaisujen levittäminen oli myös kansainvälinen ongelma, joka vaati puuttumista kansainvälisellä tasolla. Kansainvälisen yhteistyön tehostamiseksi solmittiin vuosina 1910 ja 1923 epäsideellisen materiaalin levittämistä koskevat kansainväliset sopimukset. Nämä sopimukset eivät edellyttäneet, eivätkä selkeästi edes oikeuttaneet, universaalitoimivallan käyttöä⁵⁸⁹.

Pornografiaan liittyneiden näkemysten liberalisoiduttua useissa valtioissa ei pornografisen materiaalin kauppaa ole enää pidetty yhteiskunnalle haitallisena ja kansainvälisen puuttumisen arvoisena⁵⁹⁰. Poikkeus tästä lähtökohdasta on nykyisin lapsipornografia, jota pyritään torjumaan myös kansainvälisellä tasolla. Enää ei kuitenkaan ole niinkään kyse yhteiskunnan siveellisen järjestyksen suojaamisesta, vaan pikemminkin lapsille kuuluvien perus- ja ihmisoikeuksien suojasta. Erityistä huolta on aiheuttanut lapsipornografian levittäminen Internetissä. Inter-

⁵⁸⁵ § 6 StGB

Auslandstaten gegen international geschützte Rechtsgüter.

Das Deutsche Strafrecht gilt weiter, unabhängig vom Recht des Tatorts, für folgende Taten, die im Ausland begangen werden:

...

4. Menschenhandel (§ 180b) und schwerer Menschenhandel (§ 181); ...

⁵⁸⁶ Zieher, 1977 s. 154–155.

⁵⁸⁷ Schönke – Schröder, 1997 s. 99.

⁵⁸⁸ Kts. esim. Salmiala, *Kirjoituksia* 1965 s. 119–122, 129–130.

⁵⁸⁹ Vuonna 1910 solmitussa sopimuksessa epäsideellisten julkaisujen leviämisen ehkäisemisestä (SopS 16/1923) ei ollut rikosoikeudellisia määräyksiä, vaan sopimuksella pyrittiin lähinnä valtioiden välisen tietojenvaihdon tehostamiseen. Sen sijaan vuonna 1923 solmitussa epäsideellisten julkaisujen levittämisen ja kaupaksipitämisen ehkäisemistä koskevassa sopimuksessa (SopS 9/1950) valtiot sitoutuivat ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin toimenpiteisiin epäsideellisen materiaalin levittämistekoihin syyllystyneiden henkilöiden ilmisaamiseksi, syytteesen asettamiseksi ja rankaisemiseksi. Sopimuksen II artiklassa säädettiin myös toimivallasta, mutta toimivalta annettiin vain tekopaikan valtion ja kansalaisuusvaltion tuomioistuimille.

⁵⁹⁰ Gardocki, *RIDP* 1989 s. 97.

net mahdollistaa pornografisen materiaalin tehokkaan maailmanlaajuisen levittämisen ja verkossa tehtyjen rikosten vastustaminen pelkästään kansallisin toimin on vaikeaa. Laittoman materiaalin levittäjät käyttävät ulkomailla sijaitsevia palvelimia ja verkossa välitettävä materiaali ohjataan sellaisten valtioiden kautta, jotka eivät osallistu kansainväliseen yhteistyöhön rikosten selvittämiseksi.⁵⁹¹ Asiaa monimutkaistaa se, etteivät toimivallan perustaksi yleisesti hyväksytyt liittymät ole yksiselitteisesti sovellettavissa verkossa tehtyihin rikoksiin.⁵⁹²

Lapsipornografiaa on käsitelty monessa kansainvälisessä asiakirjassa. Edellä ihmiskaupan yhteydessä on jo käsitelty lapsityön pahimpia muotoja koskevaa ILO:n sopimusta sekä lapsen oikeuksien sopimuksen lapsikauppaa, lapsiprosituutiota ja lapsipornografiaa koskevaa pöytäkirjaa ja näiden asiakirjojen toimivaltamääräyksiä⁵⁹³. Lapsipornografiaa koskee myös vuonna 2003 Euroopan unionissa annettu puitepäättös lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja lapsipornografian torjumisesta⁵⁹⁴. Tässä puitepäätöksessä valtioille asetetaan velvoite varmistaa lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja lapsipornografiaan liittyvien rikosten rangaistavuus ja annetaan määräyksiä sovellettavista maksimirangais- tuksista. Puitepäätökseen on otettu vastaava toimivaltaa koskeva määräys kuin edellä käsiteltyyn ihmiskauppaa koskevaan puitepäätökseen, eli velvoite luovuttaa tai syyttää on rajattu vain tapauksiin, joissa valtio ei luovuta kansalaisiaan⁵⁹⁵. Ihmiskauppaa koskevasta puitepäätöksestä poiketen lapsipornografiaa koskevassa puitepäätöksessä on kuitenkin määrätty erikseen Internetissä teh-

⁵⁹¹ Hughes, *HastingsWLJ* 2002 s. 129, 146; Cornils, *LM* 1999 s. 705, 715; *Organized Crime Report*, 2001 s. 44–45.

⁵⁹² Edes sen selvittäminen, missä tällaiset verkon välityksellä tehdyt rikokset on tehty ja missä niiden seuraukset ovat ilmenneet, ei ole yksiselitteistä. Kts. tästä kysymyksestä Cornils, *LM* 1999 s. 705–716.

⁵⁹³ Kts. edellä s. 271 ss.

⁵⁹⁴ Neuvoston puitepäättös 2004/68/YOS, annettu 22 päivänä joulukuuta 2003, lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja lapsipornografian torjumisesta, EYVL L 13, 20.1.2004, s. 44–48.

⁵⁹⁵ 8 artikla:

”Lainkäyttövalta ja syytteenpano

1. Kunkin jäsenvaltion on toteutettava tarvittavat toimenpiteet ulottaakseen lainkäyttöval- tansa 2, 3 tai 4 artiklassa tarkoitettuihin rikoksiin, jos:

- a) rikos on kokonaan tai osittain tehty sen alueella; tai
- b) rikoksen tekijä on kyseisen jäsenvaltion kansalainen; tai
- c) rikos on tehty kyseisen jäsenvaltion alueelle sijoittautuneen oikeushenkilön puolesta tai hyväksi.

2. Jäsenvaltio voi päättää, ettei se sovelle lainkäyttövaltaa koskevia 1 kohdan b ja c ala- kohdassa vahvistettuja sääntöjä tai että se soveltaa niitä vain erityisissä tapauksissa tai olosuhteissa, jos rikos on tehty sen alueen ulkopuolella.

3. Jäsenvaltion, joka ei lainsäädäntönsä mukaisesti luovuta omia kansalaisiaan, on toteu- tettava tarvittavat toimenpiteet ulottaakseen lainkäyttövaltansa oman maansa kansalaisiin, jotka ovat syyllistyneet 2, 3 tai 4 artiklassa tarkoitettuun rikokseen kyseisen jäsenvaltion ulkopuolella ja nostaakseen tarvittaessa syytteet näissä tapauksissa

...”

tyihin rikoksiin liittyvästä toimivallasta⁵⁹⁶. Puitepäättöksen mukaan valtion tulee ulottaa toimivaltansa atk-järjestelmän avulla tehtyihin rikoksiin, jos kyseiseen järjestelmään on päästy sen alueelta. Toimivalta on ulotettava tällaisiin tekoihin riippumatta siitä, sijaitseeko atk-järjestelmä kyseisen valtion alueella. Määräyksellä pyritään laajentamaan toimivallan alaa niin, ettei lapsipornografarikosten rangaistavuus poistu, vaikka teon toteuttamisessa olisi käytetty hyväksi esimerkiksi ulkomailla sijaitsevia palvelimia.

Euroopan neuvostossa laadittiin vuonna 2001 tietoverkkorikollisuutta koskeva kansainvälinen sopimus⁵⁹⁷. Valtiot on velvoitettu kriminalisoimaan atk-järjestelmien välityksellä tehty lapsipornografian tarjoaminen ja levittäminen. Lisäksi vaaditaan kriminalisoitavaksi lapsipornografian tuottaminen tällaista levittämistä varten sekä lapsipornografian hallussapito atk-järjestelmässä tai tallennusvälineellä.⁵⁹⁸ Sopimuksessa valtiot on velvoitettu ulottamaan toimivaltansa sopimuksessa tarkoitettuihin tekoihin, jotka on tehty sen alueella, sen lipun alla purjehtivassa aluksessa tai ilma-aluksessa, joka on rekisteröity kyseisessä valtiossa sekä eräin rajoituksin kansalaistensa tekemiin tekoihin. Lisäksi valtiot sitoutuvat ulottamaan toimivaltansa sopimuksessa tarkoitettusta teosta epäiltyyn henkilöön, joka oleskelee sen alueella ja jota ei kansalaisuutensa vuoksi luovuteta.⁵⁹⁹ Jos valtio kieltäytyy luovuttamisesta henkilön kansalaisuuden perusteella

⁵⁹⁶ 8 artikla:

”...

5. Kunkin jäsenvaltion on varmistettava, että sen lainkäyttövaltaan kuuluvat myös tapaukset, joissa 3 artiklassa ja, asianmukaisessa laajuudessa, 4 artiklassa tarkoitettu rikos on tehty sellaisen atk-järjestelmän avulla, johon on pääsy kyseisen jäsenvaltion alueelta, riippumatta siitä, sijaitseeko atk-järjestelmä kyseisen valtion alueella vai ei...”

⁵⁹⁷ Convention on Cybercrime (CETS No: 185) tuli voimaan 1.7.2004. Sopimuksen on ratifioinut 10 valtiota (tilanne 13.5.2005). Suomi on allekirjoittanut sopimuksen, mutta ei vielä ratifioinut sitä.

⁵⁹⁸ Lapsipornografiaan liittyvien rikosten lisäksi sopimus koskee erilaisia tietojärjestelmien luotamuksellisuutta ja koskemattomuutta häiritseviä tekoja, tietojärjestelmiin liittyviä väärennys- ja petosrikkoksia sekä tekijänoikeusloukkauksia.

⁵⁹⁹ Article 22:

”Jurisdiction

1. Each Party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish jurisdiction over any offence established in accordance with Articles 2–11 of this Convention, when the offence is committed:

- a. in its territory; or
- b. on board a ship flying the flag of that Party; or
- c. on board an aircraft registered under the laws of that Party; or
- d. by one of its nationals, if the offence is punishable under criminal law where it was committed or if the offence is committed outside the territorial jurisdiction of any State.

2. Each Party may reserve the right not to apply or to apply only in specific cases or conditions the jurisdiction rules laid down in paragraphs (1) b–(1) d of this article or any part thereof.

tai sillä perusteella, että kyseinen teko kuuluu sen omaan toimivaltaan, sen tulee luovutusta pyytäneen valtion pyynnöstä saattaa asia asianmukaisten viranomais-
tensa tutkittavaksi syytteenpanoa varten.⁶⁰⁰

Lapsipornografiaa koskeissa sopimuksissa velvoite luovuttaa tai syyttää on siis rajattu vain tilanteisiin, joissa luovuttamisesta on kieltäydytty henkilön kansalaisuuden perusteella. Näin muotoiltu *aut dedere aut iudicare* -velvoite viittaa pikemminkin aktiiviseen persoonallisuusperiaatteeseen kuin universaaliperiaatteeseen tai sijaislainkäyttöön. Pornografian levittämiseen tai hallussapitoon liittyviä rikoksia ei ole pohjoismaiden kansallisissa laeissa otettu universaalitoimivallan piiriin⁶⁰¹. Saksan rikoslaissa pornografian levittäminen on säädetty universaalitoimivallan alaiseksi⁶⁰², mutta sielläkin universaalitoimivallan oikeutus ja järkevyys on oikeuskirjallisuudessa kyseenalaistettu⁶⁰³. Belgiassa lapsipornografiarikoksiin on liitetty universaalitoimivalta lailla, jota on käsitelty edellä ihmiskauppasäännösten yhteydessä⁶⁰⁴.

3. Each Party shall adopt such measures as may be necessary to establish jurisdiction over the offences referred to in Article 24, paragraph (1) of this Convention, in cases where an alleged offender is present in its territory and it does not extradite him/her to another Party, solely on the basis of his/her nationality, after a request for extradition.

4. This Convention does not exclude any criminal jurisdiction exercised in accordance with domestic law.

5. When more than one Party claims jurisdiction over an alleged offence established in accordance with a view to determining the most appropriate jurisdiction for prosecution.”

⁶⁰⁰ Article 24:

”Extradition

...

6. If extradition for a criminal offence referred to in paragraph 1 of this article is refused solely on the basis of the nationality of the person sought, or because the requested Party deems that it has jurisdiction over the offence, the requested Party shall submit the case at the request of the requesting Party to its competent authorities for the purpose of prosecution and shall report the final outcome to the requesting Party in due course. Those authorities shall take their decision and conduct their investigations and proceedings in the same manner as in the case of any other offence of a comparable nature under the law of that Party...”

⁶⁰¹ Pohjoismaiden lapsipornografiarikoksiin liittyvästä toimivaltasääntelystä kts. *Børnepornografi Rapport*, 2001 s. 17–24. Esimerkiksi Suomessa on lähdetty siitä, etteivät lapsipornografiaa koskevat kansainväliset asiakirjat edellytä toimivallan laajennuksia (*HE 34/2004 vp.* s. 54, 70–71). Samaan johtopäätökseen on ainakin alustavasti päädytty myös Ruotsissa (*Prop. 2003/04:12* s. 38–39).

⁶⁰² § 6 StGB:

”Auslandstaten gegen international geschützte Rechtsgüter.

Das Deutsche Strafrecht gilt weiter, unabhängig vom Recht des Tatorts, für folgende Taten, die im Ausland begangen werden:

...

6. Verbreitung pornographischer Schriften in den Fällen des §§ 184a und 184b Abs. 1 bis 3, auch in Verbindung mit § 184c Satz 1...”

⁶⁰³ Kts. *Oehler*, 1983 s. 523, 539, 542; *Zieher*, 1977 s. 159–162; *Wilkitzki*, *RIDP* 1989 s. 274.

⁶⁰⁴ Kts. edellä av. 584.

V
UNIVERSAALIPERIAATTEEN JA SIIHEN
PERUSTUVAN TOIMIVALLAN ALA JA
HYVÄKSYTTÄVYYS

1 Oikeus tai velvollisuus universaalitoimivallan käyttöön

Universaalitoimivallan nojalla valtiolla on siis oikeus ulottaa rikosoikeudellinen toimivaltansa tekoon, jonka ulkomaalainen henkilö on tehnyt valtion ulkopuolella. Toimivallan käyttö ei tällöin edellytä, että teko olisi kohdistunut kyseisen valtion omiin intresseihin, vaan toimivallan perusteena on teon kansainvälinen tai ylikansallinen luonne. Muuta liittymää tai tekopaikan valtion aloitetta ei edellytetä. Universaalitoimivalta onkin varsin laaja-alainen toimivaltaperuste, jonka käyttöalaa eivät rajoita yleisesti määritellyt tunnusmerkit. Täysin rajoittamaton universaalitoimivalta ei kuitenkaan olisi hyväksyttävä toimivaltaperiaate. Se antaisi jokaiselle valtiolle toimivallan mihin tahansa rikokseen, olipa se tehty missä tahansa ja tekisi näin muut toimivaltaperusteet ja toimivaltasääntelyn ylipäättään tarpeettomaksi. Siksi universaalitoimivalta on rajattu tiettyihin vakaviin rikoksiin, joilla on kansainvälinen tai ylikansallinen luonne.

Tämän tutkimuksen keskeisenä tehtävänä onkin ollut sen selvittäminen, mikä on universaaliperiaatteen ja -toimivallan ala, eli mihin rikoksiin universaalitoimivalta tulee tai voidaan ulottaa. Jatkossa pohditaan kootusti sitä, milloin valtiolla on oikeus tai velvollisuus universaalitoimivallan käyttöön. Kyse on tällöin ennen kaikkea kansainvälisten sopimusten ja kansainvälisen tapaoikeuden tulokinnasta. Tämän oikeudellisen kysymyksen lisäksi on syytä käsitellä universaalitoimivallan sallittavuutta, tarpeellisuutta, alaa ja perustaa yleisemmin. Tällöin on universaalitoimivallan oikeudellisen sallittavuuden sijasta kyse enemmänkin toimivallan yleisestä hyväksyttävyydestä. Miten universaaliperiaate tulisi muotoilla, jotta se olisi yleisellä tasolla hyväksytty ja johdonmukaisesti sovellettu periaate. Lopuksi otetaan vielä kantaa siihen, mikä on universaaliperiaatteen ja -toimivallan merkitys tulevaisuudessa.

Edellä on kuvattu sitä, miten universaaliperiaate on kehittynyt kaksijakoiselta perustalta. Maailmanrikokset ovat kehittyneet käytännöllisestä tarpeesta vastustaa kansainvälistyvää rikollisuutta, kun taas varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten taustalla on ollut halu vastustaa vakavimpia rikoksia kansainvälisellä tasolla myös silloin, kun teoilla ei ole ylikansallista liittymää. Universaaliperiaatteen kaksijakoinen ideaperusta näkyy myös niissä oikeusläheteissä, joissa se on konkretisoitunut toimivaltasäännöiksi.

Maailmanrikoksia koskeva toimivaltasääntely on luotu sopimuksilla, joiden historiallisena taustana ovat keskiajan kaupunkivaltioissa kehitetty kiinniottopaikan toimivalta ja merirosvouteen liittynyt *hostis humani generis* -ajattelu. Nykysten terroristisia tekoja tai järjestäytyntä rikollisuutta koskevien sopimus-

ten taustalla onkin samanlainen käytännöllinen yhteistyön tarve kuin aiemmin meri- tai maantierosvouksen ehkäisemisessä. Maailmanrikosten kriminalisointi ja rankaiseminen toteutetaan siten epäsuorasti kansallisten oikeusjärjestelmien kautta. Sopimusten osapuolivaltiolle on asetettu kriminalisointiin ja toimivallan käyttöön liittyviä velvoitteita.

Varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten kriminalisointi ja rankaiseminen ei sen sijaan ole maailmanrikosten tavoin sidottu valtiollisiin järjestelmiin. Sotarikoksista, ihmisyyttä vastaan tehdyistä rikoksista, joukkotuhonnasta ja kidutuksesta on kehittynyt varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia, joihin on liitetty kansainväliseen tapaoikeuteen perustuva yksilöiden rikosoikeudellinen vastuu. Näistä rikoksista voidaan tuomita suoraan kansainvälisissä rikostuomioistuimissa tai epäsuorasti valtioiden kansallisissa tuomioistuimissa. Valtiosopimusten, kansainvälisen tapaoikeuden ja kansainvälisten rikostuomioistuinten yhdistelmä pyrkii varmistamaan sen, etteivät vakaviin ihmisoikeuksien tai humanitaarisen oikeuden loukkauksiin syyllistyneet jäisi rankaisematta¹. Ihmisoikeusajattelun kehittyminen ja valtioiden suvereenisuuden heikentyminen tekivät mahdolliseksi tämän uuden kansainvälisten rikosten ryhmän syntymisen.

Universaaliperiaatteen ja -toimivallan kaksijakoisuus on otettava huomioon arvioitaessa sitä, onko valtioilla oikeus tai velvollisuus universaalitoimivallan omaksumiseen ja käyttöön. Varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia ja maailmanrikoksia onkin jatkossa käsiteltävä erikseen, koska varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten yhteydessä on pohdittava kansainvälisen tapaoikeuden ja valtiosopimusten välistä suhdetta. Maailmanrikosten yhteydessä kysymys on sen sijaan ensisijaisesti sopimusten toimivaltamääräysten tulkinnasta.

1.1 UNIVERSAALITOIMIVALTA KANSAINVÄLISEN OIKEUDEN VASTAISISSA RIKOKSISSA

Varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten hyväksyttyä alaa on vaikea varmasti selvittää, koska niiden perusta on tapaoikeudessa². Kuten edellä esitetystä on käynyt ilmi, varsinaisiksi kansainvälisen oikeuden vastaisiksi ri-

¹ Kansainvälisen rikosoikeuden kehittyessä onkin alettu arvostella aiemmin vallalla ollutta rankaisemattomuuden kulttuuria (culture of impunity). Kts. tästä keskustelusta esim. *Werle, ZStW 1997 s. 821; Bassiouni, Études 1998 s. 47–48.*

² Ongelmallista on, että tapaoikeuteen liittyvät epävarmuudet voivat johtaa oikeuslähteiden tulkintahakuihin. Erityisesti ihmisoikeuksien ja humanitaarisen oikeuden alalla kansainvälisten sopimusmääräysten tapaoikeudellista ja jopa erga omnes -luonnetta on joskus pyritty erityisesti korostamaan. Meron on kuitenkin korostanut, että normien tapaoikeudellisen ja

koksiksi on nykyisin katsottu sotarikokset, ihmisyyttä vastaan tehdyt rikokset, joukkotuhonta ja ainakin vakavimmat kidutusteot³. Näiden osalta valtioilla on laaja oikeus käyttää universaalitoimivaltaa. Toimivaltaperusta on muotoutunut kansainvälisessä tapaoikeudessa ja sen oikeutuksena ovat ihmisoikeuksien suojelutarve ja ajatus kansainväliseen oikeuteen perustuvasta yksilöiden rikosoikeudellisesta vastuusta. Tällainen toimivallan käyttö lienee hyväksyttävissä riippumatta siitä, oleskeleeko tekijä toimivaltaa käyttävässä valtiossa. Valtio voi siis aloittaa rikosten tutkinnan ja pyytää luovutusta universaalitoimivallan nojalla, jos kansallinen lainsäädäntö sen sallii. Kansainväliset immunitteettia koskevat säännöt kuitenkin rajoittavat toimivallan soveltamista ja myös käytännön mahdollisuudet saada ulkomailla oleskeleva henkilö universaalitoimivallan perusteella luovutetuksi voivat olla rajalliset. Esimerkiksi tekijän kansalaisuusvaltio ei välttämättä ole halukas luovuttamaan kansalaistaan muualle universaalitoimivallan perusteella tuomittavaksi.

Valtioiden velvollisuus tuomita universaaliperiaatteen nojalla varsinaisista kansainvälisen oikeuden vastaisista rikoksista on rajatumpi ja perusteiltaan epäselvempi kuin niiden oikeus käyttää tällaista toimivaltaa. Esimerkiksi vuoden 1949 Geneven sopimuksissa valtioille on asetettu velvoite toimivallan käyttöön⁴. Osapuolivaltioilla on velvollisuus ryhtyä toimivallan käyttöön, jos rikoksiin syyllistynyt henkilö oleskelee valtion alueella, eikä häntä luovuteta toiseen valtioon tai kansainväliseen rikostuomioistuimeen tuomittavaksi. Tapaoikeudessa muodostuneen universaalitoimivallan on sen sijaan perinteisesti katsottu olevan vain oikeutta toimivallan käyttöön⁵. Yhä useammin oikeuskirjallisuudessa kuitenkin esitetään näkemyksiä, joiden mukaan varsinaisiin kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin liittyy valtioiden tapaoikeudellinen tai *jus cogens* -luon-

universaalin luonteen edistämisessä tulisi käyttää oikeudellisesti hyväksyttäviä metodeja. (Meron, 1989 s. 44, 54, 81.) Muuten on vaarana, että tutkija pyrkii muuttamaan omat ihmisoikeuksien ensisijaisuutta korostavat moraalinäkemyksensä sitoviksi laeiksi. (Rubin, NELR 2001 s. 265, 275.) Esimerkiksi kansainvälisten rikosoikeuden sääntöjen olemassaoloa, sisältöä ja merkitystä on joskus perusteltu näiden sääntöjen tapaoikeudellisella, *jus cogens* tai *erga omnes* luonteella vaikka tällainen luonnehdinta on ollut enemmänkin kirjoittajan oma toivomus tai pyrkimys kuin eksakti kuvaus kansainvälisen rikosoikeuden todellisesta luonteesta ja oikeudellisesta asemasta.

³ Kts. edellä IV pääjaksossa luvut 2 ja 3. Näiden rikosten osalta on tapaoikeudessa kehittynyt näkemys tekojen rikosluonteesta, yksilön rikosoikeudellisesta vastuusta ja universaalitoimivallasta. Sittemmin näiden tapaoikeudessa kehittyneiden rikosten ala ja sisältö on kodifioitu ja osin myös nykyaikaistettu Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä (SopS 56/2002).

⁴ Tässä sopimuksessa valtioille on asetettu velvollisuus saattaa törkeisiin rikoksiin syyllistyneet rikosentekijät oikeuden eteen riippumatta tekopaikan laista ja uhrin kansalaisuudesta. Määräyksen on tulkittu merkitsevän velvoitetta käyttää universaalitoimivaltaa. (Kts. edellä s. 149 ss.) Yhdistyneiden Kansakuntien kidutuksen vastaisessa sopimuksessa (SopS 60/1989) valtioille on puolestaan asetettu velvollisuus luovuttaa tai syyttää. Tämä velvoite velvoittaa toimivallan käyttöön, mutta ei välttämättä universaalitoimivallan käyttöön.

⁵ Randall, TLR 1988 s. 837; kts. myös Feller, Treatise 1973 s. 32–33.

teinen velvoite ryhtyä oikeustoimiin tällaisiin rikoksiin syyllistyneitä vastaan⁶. Tämä lähtökohta on omaksuttu myös Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön johdanto-osassa, jonka mukaan sopimusvaltiot ”palauttavat mieleen, että jokainen valtio on velvollinen ulottamaan rikosoikeudellisen toimivaltansa kansainvälisiin rikoksiin syyllistyneisiin henkilöihin”. Tällaisen tapaoikeudellisen velvoitteen täsmällinen ala ja sisältö on kuitenkin epäselvä. Myös sen käytännön toteutus voi jäädä valtioiden oman aktiivisuuden varaan, sillä yleensä valtiot ovat olleet valmiimpia vastustamaan toisen valtion laajaa toimivallan käyttöä kuin vaatimaan niiltä kansainvälisiin rikoksiin puuttumista.

Silloinkin, jos hyväksytään näkemys tapaoikeudellisesta velvoitteesta syyttää tai luovuttaa, rajoittunee tämä velvoite vain tapauksiin, joissa rikoksesta epäilty oleskelee kyseisen valtion alueella. Ajatus, että kaikilla valtioilla olisi tekijän oleskelupaikasta riippumatta velvollisuus tuomita universaalitoimivallan nojalla varsinaisista kansainvälisen oikeuden vastaisista rikoksista, on vaikeasti hyväksyttävissä. Jos tällainen lähtökohta hyväksyttäisiin, valtion toimivaltaan tulisi sen tahdosta riippumatta suuri joukko rikoksia, joista tuomitsemiseen sillä olisi vain pienet käytännön mahdollisuudet ja usein vain vähän intressiä.

1.2 UNIVERSAALITOIMIVALTA MAAILMANRIKOKSISSA

Maailemanrikoksissa oikeus tai velvollisuus käyttää universaalitoimivaltaa tiivistyy *aut dedere aut iudicare* -velvoitteen tulkinnaksi. Kuten jo edellä sopimusten toimivaltasäännösten käsittelyn yhteydessä on ilmennyt, on luovuttamis- tai syyttämisvelvoite (*aut dedere aut iudicare*) otettu lähes kaikkiin maailmanrikoksia koskeviin sopimuksiin 1960-luvulta lähtien. Grotiuksen muotoileman *aut dedere aut punire* -mallin pohjalta kehitetty *aut dedere aut iudicare* -velvoite on voitu tulkita joko sijaislainkäytön periaatetta tai universaaliperiaatetta tarkoittavaksi. Olennainen ero näiden kahden toimivaltamuodon välillä on siinä, että sijaislainkäyttö edellyttää kaksoisrangaistavuutta ja usein myös aloitetta teko-paikan valtiolta, kun taas universaalitoimivallan yhteydessä tällaisia vaatimuksia ei aseteta⁷. Jos lähtökohdaksi otetaan näkemys, että sopimukset useimmiten edellyttävät vain sijaislainkäyttöä eivätkä universaalitoimivaltaa, tullaan uusien kysymysten eteen. Tällöin keskeiseksi kysymykseksi nousee se, salliiko sopimus universaalitoimivallan käytön kansallisella tasolla, vaikka se ei sitä suoraanaisesti edellytä. Tällainen tulkinta omaksuttiin esimerkiksi edellä käsitellyssä vuonna 1976 ratkaistussa saksalaisessa oikeustapauksessa, jossa universaalitoimivallan

⁶ Kts. esim. Rodley, *Directions* 1989 s. 168; Tallgren, *NJIL* 1998 s. 112; Eide, *NJIL* 2000 s. 8; Paust, *Hous.J.Int.L* 1989 s. 337–340.

⁷ Kts. universaaliperiaatteesta ja sijaislainkäytön periaatteesta edellä s. 71 ss.

käyttö katsottiin sallituksi, vaikkei vuoden 1961 huumausaineyleissopimus sitä vaatinut⁸. Tällainen universaalitoimivallan käyttö lienee välttämätöntä sallia ainakin jossain määrin, koska muuten sopimusmääräysten toteuttaminen kävisi vaikeaksi esimerkiksi *common law* -valtioissa, jotka eivät tunnusta lainkaan sijaislainkäytön periaatetta. Aut dedere aut iudicare -mallia ei voida tulkita kategorisesti, koska se pohjautuu oikeusjärjestelmien välisille eroille ja pyrkimys erojen yhteen kuomiseen. Lauseke omaksuttiin kompromissiratkaisuna *common law* -maiden luovuttamisen ensisijaisuutta korostavien näkemysten ja Manner-Euroopan valtioiden luovuttamisrajoitusten yhteensovittamiseksi.⁹

Eräissä tapauksissa aut dedere aut iudicare -lauseke voidaan tulkita paitsi oikeudeksi myös velvoitteeksi käyttää ekstraterritoriaalista toimivaltaa. Jokaisen sopimuksen aut dedere aut iudicare -lausekkeita on kuitenkin tulkittava sopimuskohtaisesti. Lauseke ei kaikissa tapauksissa luo ehdotonta velvoitetta käyttää ekstraterritoriaalista toimivaltaa. Esimerkiksi useissa järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvissä sopimuksissa velvoite luovuttaa tai syyttää on rajattu vain tilanteisiin, joissa kyse on valtion omista kansalaisista¹⁰. Jos luovuttamisesta kieltäydytään muulla perusteella, aut dedere aut iudicare -lausekkeeseen perustuva toimivalta on vain valtioiden käyttöön varattu mahdollisuus, jonka käyttö on niiden harkinnassa. Silloinkin, kun tämä lauseke merkitsee velvoitetta luovuttaa tai syyttää, kyse on vain yleisestä velvoitteesta ryhtyä syytetoimiin. Syytetoimiin ei ole välttämätöntä ryhtyä juuri universaalitoimivallan nojalla. Velvoite luovuttaa tai syyttää edellyttää vain, että valtiolla on toimivaltalainsäädännössään jokin toimivaltamalli, joka mahdollistaa syytetoimiin ryhtymisen, jos rikoksenteijä on sen alueella, eikä häntä luovuteta toiseen valtioon tuomitavaksi¹¹. Arvioitaessa velvollisuutta toimivallan käyttöön lähtökohtana on joustavuus: valtioille annetaan mahdollisuus luovuttamis- tai syyttämisvelvoitteen toteuttamiseen joko universaalitoimivallan tai sijaislainkäytön kautta.

Kansainvälinen oikeus siis sallii valtioille varsin laajan oikeuden ulottaa universaalitoimivalta sellaisiin tekoihin, jotka on otettu sääntelyn kohteeksi kansainvälisellä tasolla. Sellaiset sopimukset, jotka asettavat valtioille velvoitteen syyttää tai luovuttaa, oikeuttavat valtion käyttämään tarvittaessa universaalitoimivaltaa. Universaalitoimivallan käyttöä ei voida tällaisissa tilanteissa pitää mielivaltaisena toimivallan laajentamisena tai toisen valtion sisäisiin asioihin puuttumisena. Useimmissa tapauksissa ei kuitenkaan voida katsoa olevan selkeää

⁸ Kts. tästä tapauksesta edellä s. 263 ss.

⁹ Kts. tästä edellä s. 54.

¹⁰ Kts. esim. laitonta huumaus- ja psykotrooppisten aineiden kauppaa vastaan tehty Wienin yleissopimus (SopS 44/1994) art. 4, järjestäytyneen rikollisuuden vastainen Palermion sopimus (SopS 20/2004) art. 15, lapsen oikeuksien sopimuksen lisäpöytäkirja (UNGA A/RES/54/263) art. 4 sekä ihmiskaupan torjuntaa, laitonta maahantuloa ja lapsipornografiaa koskevat EU:n puitepäättökset (2002/629/YOS, 2002/946/YOS, 2004/68/YOS).

¹¹ Kts. aut dedere aut iudicare -velvoitteen tulkinnasta edellä s. 113 ss.

kansainvälisoikeudellista velvoitetta käyttää nimenomaan universaalitoimivaltaa. Valtioilla onkin halutessaan mahdollisuus toteuttaa aut dedere aut iudicare -velvoitetta myös laajan luovutuskäytännön tai sijaislainkäytön kautta, eikä tätä voida sinänsä pitää kansainvälisen oikeuden loukkauksena.

Universaaliperiaate ja sijaislainkäytön periaate on nykyisin usein ymmärretty kahdeksi selkeästi erilliseksi toimivaltaperiaatteeksi. Käsitelainoppia lähestyvä pohdiskelu universaalitoimivallan ja sijaislainkäytön eroista voi kuitenkin johtaa siihen, että olennainen tavoite unohtuu. Kansainvälisen sopimusten toimivaltasääntelyn perimmäisenä tavoitteena on saattaa vakaviin kansainvälisiin rikoksiin syyllistyneet henkilöt oikeuden eteen. Tämä tavoite on varsin selkeästi ilmaistu esimerkiksi diplomaattien suojelua koskevan sopimuksen 7 artiklassa:

”Sopimusvaltion, jonka alueella rikoksesta epäilty on, tulee, jos se ei luovuta häntä, poikkeuksetta ja ilman tarpeetonta viivytystä lainsäädäntönsä mukaista menettelyä noudattaen antaa asia asianomaiselle viranomaiselleen syyteky-symyksen ratkaisemista varten.”

On tulkintaa, onko tämä toimivaltaperiaate sijaislainkäyttöä vai universaalitoimivaltaa. Ratkaisu riippuu lähinnä siitä, korostetaanko sitä artiklan universaaliperiaatteeseen viittaavaa piirrettä, ettei kyseisessä kohdassa ole mainittu kaksoisrangaistavuuden vaatimusta vai sitä sijaislainkäyttöön viittaavaa lähtökohtaa, että toimivallan käyttö on sidottu luovuttamatta jättämiseen. Keskeistä sopimusmääräyksissä on valtioille asetettu poikkeukseton velvoite asettaa tekijä syytteeseen, joko kyseisessä valtiossa tai toisessa valtiossa, johon tekijä on luovutettu. Tällöin oleellista ei ole se, toteutetaanko velvoite sijaislainkäytön vai universaalitoimivallan avulla. Poliittisella tasolla kysymyksellä voi kuitenkin olla valtioille paljonkin merkitystä. Sijaislainkäyttöä suosivat näkökulmat korostavat valtioiden suvereenisuutta, kun taas universaalitoimivallan kannattajat painottavat enemmän kansainvälisten rikosten maailmanlaajuisia vastustamista ja tekijöiden poikkeuksetonta vastuuseen saattamista.

Kansainväliset sopimukset sallivat siis valtioille varsin laajan universaalitoimivallan käytön. Valtioiden on kuitenkin syytä rajata universaalitoimivalta vain niihin rikoksiin, joista on säädetty kansainvälisissä sopimuksissa tai vakiintuneessa tapaoikeudessa. Universaaliperiaatteen hyväksyttävyyden edellytyksenä on nimenomaan sen rajoitettu käyttöala. Laaja ekstraterritoriaalinen toimivalta on hyväksytty tiettyjen vakavimpien, kansainvälisiä yhteyksiä omaavien rikosten vastustamiseksi. Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi erilaiset terrorismiin liittyvät teot kuten ilma- tai meriliikenteeseen kohdistetut laittomat teot, panttivankien ottaminen, terroristiset pommi-iskut tai terrorismin rahoittaminen sekä eräät järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvät teot kuten rahanväärennys, huumausainerikokset tai ihmiskauppa. Toimivallan perusteeton laajentaminen näiden kansainvälisellä tasolla säänneltyjen tekojen ulkopuolelle olisi ristiriidassa universaalitoimivallan rajatun perusluonteen kanssa. Kansainväliset sopimukset

ovatkin yhdenmukaistaneet valtioiden toimivaltasääntelyä. Ekstraterritoriaali-seen toimivaltaan perinteisesti varautuneesti suhtautuneet valtiot, kuten Ranska ja Iso-Britannia, ovat ulottaneet universaalitoimivallan sopimuksissa käsiteltyihin maailmanrikoksiin. Ruotsissa ja Norjassa, joissa universaalitoimivalta on perinteisesti ulotettu varsin laajalle kansainvälisistä sopimuksissa riippumatta, ollaan puolestaan toimivaltasäännösten uudistuksen myötä siirtymässä rajatumpaan universaalitoimivaltaan.

Myös Suomessa universaalitoimivallan alaa määritettäessä lähtökohtana ovat olleet kansainväliset sopimukset. Kansainvälisiä rikoksia koskevaa säännöstä muotoiltaessa universaalitoimivallan piiriin päätettiin ottaa myös aut dedere aut iudicare -lausekkeen sisältävät sopimukset¹², mitä voi pitää perusteltuna ratkaisuna. RL 1:7:n sanamuodon perusteella universaalitoimivalta voitaisiin jatkossakin ulottaa kaikkiin sellaisiin rikoksiin, joiden osalta kansainvälinen sopimusmääräys siihen oikeuttaa. Tällöin rankaiseminen tekopaikan laista riippumatta perustuu kansainväliseen sopimukseen. Tällainen tulkinta on myös tarpeen sen takaamiseksi, että Suomen tuomioistuimet ja viranomaiset voivat tarvittaessa ryhtyä toimivallan käyttöön kaikissa niissä tapauksissa, joissa valtionsisäisesti voimaan saatettu sopimusmääräys sitä edellyttää. Myöhemmissä esitöissä RL 1:7:n säännöstä on kuitenkin tulkittu tiukemmin ja katsottu, että universaalitoimivalta voidaan tämän säännöksen nojalla ulottaa vain rikoksiin, joiden osalta kansainvälinen sopimus sitä vaatii¹³. Tällainen tulkinta rajaa soveltamisalaa tarpeettomasti, koska sopimussäädöksissä ei yleensä aseteta ehdotonta velvoitetta nimenomaan universaalitoimivallan käyttöön. Valittu tulkinta on myös johtanut kömpelöön sääntelyyn, kun osa universaalitoimivallan alaiseksi otetuista teoista on jouduttu asetuksen sijasta ottamaan itse säädöstekstiin. Lainkohdan selkeyttäminen olisikin tältä osin tarpeen. Samalla voitaisiin lain tasolla ottaa kantaa siihen, onko toimivallan edellytyksenä epäillyn oleskelu Suomessa.

Silloin, kun valtion universaalitoimivallan käyttö on rajattu sellaisiin rikoksiin, joista on säädetty kansainvälisessä sopimus- tai tapaoikeudessa, sitä ei voida pitää rikosoikeudellisen toimivallan väärinkäyttönä tai tekopaikan valtion suvereenisuuden loukkauksena. Kansainvälisen rikosoikeuden kehitys onkin johtanut siihen, että suvereenisuuteen perustuneet toimivallan rajoitukset ovat vähitellen lieventyneet kansainvälisen solidaarisuuden hyväksi. Suvereenisuus on menettänyt absoluuttisen luonteensa ja nykyisin hyväksytään, että on olemassa maailmanyhteisön yhteisiä intressejä, joiden suojaaminen on valtioiden yhteinen asia.¹⁴

¹² HE 1/1996 vp. s. 22–23.

¹³ HE 34/2004 vp. s. 71–72.

¹⁴ Werle, ZStW 1997 s. 814; Plachta, NTfK 1989 s. 85.

Kansainvälisellä tasolla hyväksytty universaalitoimivalta voitaneen ulottaa myös sopimuksiin liittymättömien valtioiden kansalaisiin, koska kyse on vakavista teoista, joihin liittyvä yhteinen vastustamisintressi on vahvistettu kansainvälisessä sopimuksessa. Ilman tällaista tulkintaa maailmanrikoksia koskevat sopimukset jäisivät suurelta osin tehottomiksi¹⁵.

¹⁵ Scharf, *NELR 2001* s. 382. Kts. myös edellä s. 89 ss.

2 Universaaliperiaatteen ja -toimivallan yleinen hyväksyttävyys

Edellä on käsitelty sitä, missä tapauksissa universaalitoimivallan käyttö on oikeudellisesti sallittua. Toinen tämän tutkimuksen tehtävistä oli arvioida, onko universaaliperiaatteen ja -toimivallan käyttäminen ylipäättään toimiva ja järkevä kansainvälisten rikosten vastustamiskeino. Kyse on siis siitä, miten universaalitoimivallan ala tulisi muotoilla ja sen käyttötilanteet valikoida, jotta siitä muodostuisi hyväksyttävä toimivallan muoto.

Universaalitoimivallan yleistä hyväksyttävyyttä voidaan arvioida hyötyjen ja haittojen punninnan kautta kartoittamalla toimivallan käyttöön liittyvät edut ja siitä aiheutuvat ongelmat. Universaalitoimivallan käytöstä aiheutuva hyöty on yksinkertaisesti siinä, että tämän toimivaltaperusteen avulla voidaan eräissä tapauksissa estää vakaviin kansainvälisiin rikoksiin syyllistyneiden henkilöiden rankaisematta jääminen. Yksittäisen henkilön tuomitsemisen lisäksi voidaan tavoitella yleisemmin rikoksia ennalta ehkäisevää preventiovaikutusta¹⁶ ja ihmisoikeuksien kunnioituksen lisääntymistä. Taustalla ovat siis ideologiset ja käytännölliset lähtökohdat. Ideologisella tasolla keskeistä on ihmisoikeuksien puolustaminen ja vahvistaminen. Toimivallan laajentuminen on kuitenkin myös käytännössä välttämätöntä, koska rikollisuus kansainvälistyy ja rikoksenteikijät liikkuvat valtiosta toiseen entistä helpommin ja nopeammin. Kansainvälinen yhteistyö on tarpeen esimerkiksi toimivien diplomaattisuhteiden ylläpitämiseksi, ilma- ja meriliikenteen toimivuuden ja turvallisuuden takaamiseksi, kansainvälisen rahaliikenteen luotettavuuden varmistamiseksi sekä yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi.

Universaalitoimivallan käyttöön liittyy kuitenkin myös ongelmia, riskejä ja pelkoja. Yhtenä ongelmana voidaan mainita sen valikoiva soveltaminen eri valtioissa. Syytetoimiin ryhtyminen on riippunut henkilön läsnäolosta valtiossa, tapauksen yleisestä kiinnostavuudesta tai sen tulosta viranomaisen tietoon, todisteiden saatavilla olosta, valtion toimivaltasääntelystä ja sen resursseista sekä poliittisesta ja syyttämispäätöksen tekevien viranomaisen tahdosta¹⁷. Esimerkiksi Pinochetia koskeva Espanjan luovutuspyyntö tuli sekä asianosaisille että kansainväliselle yhteisölle yllätyksenä samoin kuin Belgian prosessi Sharonia vastaan. Myös Australiassa ja Kanadassa 1990-luvulla käytyjen, toisen maail-

¹⁶ Tallgren on pysyvään Kansainväliseen rikostuomioistuimeen liittyen arvioinut kriittisesti yleis- ja erityisprevention mahdollisuuksia (kts. *Tallgren, What Everybody Knows 2001* V luku s. 9–22).

¹⁷ *Broomhall, NELR 2001* s. 419–420.

mansodan aikaisia tekoja koskeneiden prosessien taustalla oli osaltaan näkemysten muuttuminen, jota olisi ollut vaikea edeltäkäsinnustaa¹⁸. Näiden rangaistavaksi valikoituneiden yksittäistapausten lisäksi eri puolilla maailmaa on kuitenkin tehty suuri määrä muita laajamittaisia ihmisoikeusloukkauksia, joiden tekijät ovat jääneet syyttämättä ja rankaisematta. Onkin ollut vaikea ennakoita, missä valtioissa ja missä tapauksissa toimivallan käyttöön ryhdytään. Valikoiva soveltaminen on ristiriidassa universaalitoimivallan käytölle asetettujen tavoitteiden kanssa. Valikoivan soveltamisen vuoksi rangaistuksi tuleminen riski voi laskea niin alas, että toimivallan käytön preventiivinen vaikutus muuttuu epätodennäköiseksi. Preventiovaikutus edellyttää tuomitsemisriskiltä tietynasteista varmuutta ja johdonmukaisuutta.¹⁹

Universaalitoimivaltaa on vastustettu tai vaadittu rajoitettavaksi myös sillä perusteella, että universaaliin toimivallan muotoon on katsottu liittyvän erityisiä väärinkäytön mahdollisuuksia. Morris on todennut, että tämä toimivallan muoto on myös korruptoituneiden, väärinkäytöksiin syyllistyneiden ja laittomien järjestelmien käytettävissä, eikä sitä voida siksi pitää vain lakia noudattavien valtioiden keinona tuoda oikeutta sinne, missä kansainvälisiin rikoksiin syyllistyneet toimijat muuten jäisivät rankaisematta. Universaalitoimivaltaan liittyy riski poliittisesti motivoituneista syytteistä ja tuomioista, joiden yhteydessä ylitetään kansainvälisen oikeuden asettamat rajat. Yhtenä ongelmana voidaan mainita myös oikeudellisten elinten riippumattomuuden puute eräissä valtioissa.²⁰ Esimerkiksi Senegalissa ratkaistun *Habré*-tapauksen yhteydessä esitettiin vahvoja epäilyjä hallitusvallan puuttumisesta oikeuslaitoksen toimintaan. Tällaiset epäilykset liittyivät siihen, että yksi syytetyn asianajajista toimi myös Senegalin presidentin oikeudellisena neuvonantajana ja prosessin aikana asiaa tutkineita tuomareita ja virkamiehiä siirrettiin pois tehtävistään.²¹

Silloinkin, kun valtio toimii *bona fides*, voi oikeusprosessin toteuttamiseen liittyä ongelmia ja kiistakysymyksiä. Ristiriitoja voivat aiheuttaa esimerkiksi valtioiden erilaiset todistelua koskevat säännöt, laajat salaliitto-tunnusmerkitöt ja sellaiset oikeudenkäynnit, jotka on toteutettu kokonaan ilman syytetyn läsnäoloa. Todistusaineiston saatavuus voi olla todellinen käytännöllinen ongelma, koska valtio ei voi ilman tekopaikan valtion lupaa mennä tutkimaan rikosta tekopaikalle. Myös todistajien tavoittaminen, haastaminen ja paikalle saaminen

¹⁸ Kts. Polyukhovich- ja Finta-tapauksista edellä s. 57 ss.

¹⁹ Kts. tästä kysymyksestä myös *Farer, HRQ* 2000 s. 92–93; *Tallgren, What Everybody Knows* 2001 V luku s. 18.

²⁰ *Morris, NELR* 2001 s. 338, 352. Myös Falk on todennut, että universaalitoimivallan maailmanlaajuiseen soveltamiseen voi liittyä ongelmia, jos syytteitä nostetaan autoritaarisissa valtioissa, joiden oikeudelliset elimet eivät ole hallinnosta riippumattomia. (*Falk, Universal Jurisdiction* 2004 s. 120.)

²¹ Kts. tästä *Brody, NELR* 2001 s. 328–332; *Morris, NELR* 2001 s. 353. *Marks, Universal Jurisdiction* 2004 s. 144–145.

on ongelmallisempaa tällaisten prosessien yhteydessä etenkin, jos tekopaikan valtio ei ole halukas tai kykenevä yhteistyöhön. Sveitsissä käsitellyssä Ruandan kriisiin liittyneitä tekoja koskevassa tapauksessa todisteiden hankintaan liittyvä ongelma ratkaistiin siten, että koko tuomioistuimen kokoonpano matkusti Ruandaan, missä sillä oli mahdollisuus kuulla todistajia ja käydä tekopaikalla²². Tällainen toimintamalli on kuitenkin mahdollinen vain silloin, kun tekopaikan valtio tukee muualla käytävää rikosprosessia ja kansallisella tuomioistuimella on riittävät resurssit ja toimivaltuudet tällaisen matkan toteuttamiseksi. Riippumatta siitä, miten todisteiden hankintaan liittyvät ongelmat ratkaistaan, vaatii prosessin oikeudenmukainen läpivieminen runsaasti aikaa ja resursseja.

Kansallisessa lainsäädännössä laajasti omaksutun universaalitoimivallan soveltaminen johtaa helposti myös konflikteihin valtioiden välillä²³. Monissa tässä tutkimuksessa käsitellyistä tapauksista ekstraterritoriaalisen toimivallan käyttö onkin johtanut valtioiden välisiin kiistoihin²⁴. Tällaisissa tilanteissa poliittiset arvovaltakysymykset voivat nousta etusijalle ja yhteinen rikollisuuden vastustaminen jäädä toissijaiseksi näkökohdaksi. Siksi universaalitoimivallan käyttöön liittyykin väistämättä poliittisia harkintakysymyksiä.

On esitetty eri näkemyksiä siitä, mikä merkitys ja asema poliittiselle harkinnalle tulisi antaa, syytteen nostamisessa universaalitoimivallan nojalla. Morris ei ole pitänyt toivottavina sellaisia prosesseja, joissa ulkopoliitikasta vastuussa olevilla toimijoilla ei ole minkäänlaista veto-oikeutta syytetoimista päätettäessä²⁵. Bruce Broomhall on puolestaan katsonut, että tuomarien ja syyttäjien tulisi tehdä syyttämispäätökset läpinäkyvällä tavalla²⁶. Useissa valtioissa universaalitoimivallan käyttö edellyttää jonkinlaista syytemääräysmenettelyä, joka mahdollistaa erilaisten näkökohtien huomioon ottamisen. Esimerkiksi Suomessa edellytetään valtakunnansyyttäjän syytemääräystä ja erilaisia syytemääräysjärjestelmiä on otettu käyttöön myös Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Isossa-Britanniassa²⁷.

²² Kts. tästä *Reydamas*, *AJIL* 2002 s. 231–233, 236.

²³ *Bass*, *Universal Jurisdiction* 2004 s. 78.

²⁴ Jo Kansainvälisen tuomioistuimen vuonna 1927 ratkaisemassa Lotus-tapauksessa oli kyse juuri siitä, että Ranska vastusti Turkin toimivallan käyttöä (kts. edellä s. 43 ss.). Vastaavasti myös vuonna 2002 ratkaistussa Congo v. Belgium -tapauksessa oli kysymys Kongon ja Belgian välisestä toimivaltaristiriidasta (kts. edellä s. 122 ss.). Alankomaat esitti puolestaan vastalauseita ja kieltäytyi yhteistyöstä tapauksissa, joissa Saksa tuomitsi Alankomaiden kansalaisen Alankomaissa tehdyistä huumausainerikoksista (Näitä tapauksia on käsitelty edellä s. 263 ss.). Myös Lockerbie-tapaukseen liittyviä toimivaltaristiriitoja on käsitelty edellä (kts. s. 212 ss.).

²⁵ *Morris*, *NELR* 2001 s. 356.

²⁶ *Broomhall*, *NELR* 2001 s. 416–418.

²⁷ Suomessa RL 1:12 edellyttää valtakunnansyyttäjän syytemääräystä. Ruotsin voimassa olevassa lainsäädännössä edellytetään hallituksen tai sen valtuuttaman elimen määräystä (BrB 2 kap. 5 §). Tällainen hallituksen valtuutus on annettu valtakunnansyyttäjälle. Ruotsin toimivaltasääntöjen uudistusehdotuksen mukaan vaadittaisiin valtakunnansyyttäjän tai tämän valtuuttaman elimen antamaa syytemääräystä (*SOU* 2002:98 s. 38–39, 189–198). Myös Norjan uudistuksessa syytemääräyksen antamisvalta esitettiin siirrettäväksi kuninkaalta valtakunnansyyttäjälle (*Ot. prp. nr. 90* (2003–2004) s. 186). Tanskassa edellytetään oikeusministerin antamaa määräystä

Yhdenvertaisuuden kannalta tapauskohtainen harkinta voi kuitenkin herättää epäilyksiä oikeudellisesta imperialismista, jos ratkaisun perustana on enemmän rikoksenteikijän kotivaltion poliittinen vaikutusvalta kuin rikoksen törkeys ja toimivallan käytön välttämättömyys. Tällaiset epäilykset korostuvat tapauksissa, joissa entiset siirtomaavallat soveltavat universaaliperiaatetta tekoihin, jotka on tehty entisten siirtomaiden alueilla kuten esimerkiksi edellä käsitellyssä *Congo v. Belgium* -tapauksessa²⁸. Ennakoitavuuden ja tasapuolisuuden kannalta universaalitoimivallan käytölle asetetut selkeät ja johdonmukaiset rajoitukset ja syyteharkinnan oikeudellisuus ovat kannatettavampia toimintalinjoja kuin tapauskohtainen poliittisperusteinen syyteharkinta. Ekstraterritoriaalinen toimivallan käyttö on kuitenkin kaikissa tapauksissa sidoksissa valtioiden välisiin suhteisiin. Kyse onkin siitä, miten kansainväliseen politiikkaan liittyvä harkinta ja rikosoikeuden yleiset periaatteet voidaan sovittaa yhteen.

Vaikka kansainvälinen oikeus sallii laajankin universaalitoimivallan käytön, se ei ole kaikissa tapauksissa järkevää. Laajoja toimivaltaperusteita ei olekaan kovin usein käytetty, vaan valtion ulkopuolella tehdyistä teoista on nostettu suhteellisen vähän syytteitä. Erilaisia kansainvälisen rikosoikeudellisen yhteistyön muotoja kuten rikoksenteikijän luovuttamista, ulkomailla annettujen rikostuomioiden tunnustamista ja täytäntöönpanoa sekä ulkomailla tapahtuvia tiedoksiantoja, kuulemisia ja omaisuuden takavarikkoja tarvitaankin käytännössä huomattavasti useammin kuin universaalitoimivaltaa. Valtioiden varovainen toimivallan käyttö on torjunut niitä pelkoja, joita universaaliperiaatteeseen ja -toimivaltaan on liitetty.²⁹

Rikos on usein tehokkainta ja oikeudenmukaisinta käsitellä tekopaikassa. Ei ole ajateltavissa, että mikään valtio voisi täysin poikkeuksesta tuomita kaikista mahdollisista kansainvälisistä rikoksista, joita eri puolilla maailmaa tehdään. Belgian esimerkki osoitti, että jos valtion universaalitoimivallan ala on hyvin laaja, sitä myös pyritään käyttämään hyväksi. Belgian aktiivinen toiminta kansainvälisten rikosten käsittelyssä onkin herättänyt kansainvälistä huomiota, kun syytteitä on nostettu esimerkiksi Israelin pääministeriä Sharonia ja Kongon

(kts. tästä *Rigsadvokatens Meddelelse 3/2002, Kompetenceregler* s. 3). Useissa Ison-Britannian toimivaltasäännöksissä edellytetään valtakunnansyyttäjän suostumusta (kts. esim. *Suppression of Terrorism Act 1978 section 4, Geneva Conventions Act 1957 section 1A, Taking of Hostages Act 1982 section 2, Criminal Justice Act 1988 section 135, War Crimes Act 1991 section 1, Aviation Security Act 1982 section 8*).

²⁸ Erityisesti Kongon asettama ad hoc -tuomari Bula-Bula korosti Belgian entisen siirtomaan suvereenia tasa-arvoisuutta ja piti Belgian toimia sekaantumisena Kongon sisäisiin asioihin. Hän korosti sitä, ettei kaikkien kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin ole puututtu kansainvälisellä tasolla, vaan tapauksia on valikoitu poliittisin perustein. Esimerkkinä hän viittasi Belgian siirtomaahistoriaan Kongossa ja sen aikaisiin ihmisoikeusloukkauksiin. (*Congo v. Belgium, 2002. Separate opinion of Judge ad hoc Bula-Bula, s. 7–8, 20–23, 28.*)

²⁹ *Träskman, JFT 1977 s. 399.*

entistä ulkoministeriä Yerodia Ndombasia vastaan³⁰. Ihmisoikeusjärjestöt ovat aktiivisesti etsineet tilaisuuksia saada kansainvälisiin rikoksiin syyllistyneitä henkilöitä universaalitoimivallan nojalla syytetyiksi eri valtioissa³¹. Tämä on ilmentymä *forum shopping* -ilmiöstä, jossa tietoisesti etsitään sellainen oikeusjärjestelmä, joka sallii laajasti universaalitoimivallan käytön ja prosessit pannaan vireille tässä valtiossa.³² Yksityishenkilöiden ja järjestöjen laaja oikeus käynnistää rikosprosesseja universaalitoimivallan nojalla voikin johtaa, paitsi valtioiden välisiin konflikteihin, myös sellaisten prosessien aloittamiseen, joiden käytännön läpiviemiseen valtiossa ei ole realistisia mahdollisuuksia. Tämä voi puolestaan aiheuttaa valtion tuomioistuinjärjestelmän ylikuormittumisen. Jonkinlaisten rationaalisten rajoitusten omaksuminen on siksi tarpeen.

Ihmisoikeuksien puolustamisen kannalta olisi sinänsä hyvä asia, jos vakaviin kansainvälisiin rikoksiin syyllistynyt rikoksentekijä voitaisiin tuomita missä tahansa oleskelupaikasta riippumatta. Kansainvälisen rikosoikeuden uskottavuuden ja toimivuuden kannalta on kuitenkin syytä rajata universaalitoimivallan käyttöalue siten, että sen johdonmukainen soveltaminen on myös käytännössä mahdollista. Valikoiva soveltaminen, joka edellä määriteltiin yhdeksi universaalitoimivallan käyttöön liittyväksi ongelmaksi, on ratkaisu eräisiin toimivaltaan liittyviin ongelmiin. Jos syyttämislupa- ja syyteharkintamenettelyjen yhteydessä tehty harkinta sidotaan ennalta määritettyihin oikeudellisiin kriteereihin, se lisää toimivallan käytön ennustettavuutta, mutta samalla rajaa toimivallan käytön siihen, mikä on paitsi sallittua myös mahdollista ja järkevää.

Vaikka kansainvälinen oikeus ei varsinaisesti kiellä ryhtymästä tutkintaja luovutuspyyntömenettelyihin universaalitoimivallan nojalla silloinkin, kun epäilty ei oleskele sen alueella, olisi toimivallan käyttöä syytä rajata tällaisissa tilanteissa. Silloin, kun tekijä oleskelee valtiossa, on toimivallan käyttö perusteltavissa, koska vakavasta rikoksesta epäillyn henkilön oleskelu valtiossa aiheuttaa haittaa tai vaaraa kyseisen valtion intresseille. Valtiolla on tällöin realistiset mahdollisuudet ja selkeä intressi toimivallan toteuttamiseen, koska valtiot eivät yleensä halua muodostua vakaviin kansainvälisiin rikoksiin syyllistyneiden henkilöiden pakopaikaksi. Tätä kautta ekstraterritoriaalisen toimivallan käyttö on yhdistettävissä suvereenisuusajatteluun, koska kyse on oikeuden ja järjestyksen takaamisesta valtion omalla alueella.³³

³⁰ Edellä on käsitelty Israelin pääministeriä Ariel Sharonia vastaan nostettuja syytteitä (kts. edellä s. 123 ss.) sekä tapausta, jossa Belgia antoi Kongon ulkoministerinä toiminutta Abdulaye Yerodia Ndombasia koskevan kansainvälisen pidätysmääräyksen (kts. edellä s. 122 ss.). Muusta Belgian oikeuskäytännöstä kts. *Reydam* 2003 s. 109–118.

³¹ Kts. tästä *Morris*, *NELR* 2001 s. 357–358; *Orentlicher*, *Universal Jurisdiction* 2004 s. 229–231.

³² Kts. *forum shopping* -ilmiöstä myös *Cassese*, 2003 s. 289–290.

³³ Jos toimivalta edellyttää rikoksentekijän läsnäoloa, ei toimivaltaa käyttävä valtio määräydy myöskään epäillyn kannalta satunnaisesti. Toimivallan perustana on tällöin se, että henkilö on vapaaehtoisesti saapunut kyseisen valtion alueelle. Syytetyn oleskelu valtiossa luo siis eräänlaisen

Kun arvioidaan universaalitoimivallan mahdolliseen väärinkäyttöön liittyviä ongelmia, on muistettava, ettei kyse ole pelkästään tai edes ensisijaisesti universaalitoimivaltaan liittyvästä ongelmasta. Kaikkien kansainvälisen oikeuden sääntöjen yhteydessä on otettava huomioon, etteivät kaikki valtiot todennäköisesti tule niitä noudattamaan. Valtioille annetaan mahdollisuus tuomita vakavista kansainvälisistä rikoksista universaalitoimivallan nojalla, mutta syyttämisen ja tuomitsemisen edellytetään tapahtuvan oikeudenmukaiselle rikosprosessille kansainvälisessä oikeudessa asetettujen sääntöjen mukaisesti³⁴. Oikeudenkäyntimenettelyyn liittyvien ihmisoikeuksien loukkaaminen on kansainvälisen oikeuden loukkaus myös universaalitoimivallan soveltamisen yhteydessä. On myös kysyttävä, kasvattaako universaalitoimivallan hyväksyminen väärinkäytösten riskiä. Riippumatta siitä, millaisia toimivaltaperusteita valtion lainsäädännössä hyväksytään, voidaan summaarisia pidätyksiä ja vangitsemisia tai poliittisesti motivoituneita oikeusprosesseja käytännössä toteuttaa myös ilman minkäänlaista toimivaltaharkintaa. Kansainvälisen oikeuden ja kansainvälisen rikosoikeuden sääntöjä muotoiltaessa täytyy olla lähtökohtana, että valtioilla on kansainvälisoikeudellinen velvoite noudattaa sääntöjä ja niiden rikkomisesta tulee valtioille seuraamuksia. Jos tästä lähtökohdasta luovuttaisiin, kansainvälisen oikeuden normatiivinen uskottavuus katoaisi.

Koska toimivallan universaali luonne merkitsee mahdollisuutta toimivallan käyttöön eri valtioissa ja oikeuskulttuureissa ympäri maailman, prosesseissa on eroja. Erojen hyväksyttävyys riippuu siitä, kuinka suuriksi erilaisten oikeusjärjestelmien soveltamisen uhat koetaan. Kuitenkin jos valtio haluaa itse käyttää ekstraterritoriaalista toimivaltaa, sen tulee sallia tämä mahdollisuus myös muille silloin, kun kansainvälisen oikeuden asettamissa rajoissa pysytään.

Jotta universaalitoimivalta säilyy hyväksyttävänä ja käyttökelpoisena toimivallan muotona, sen soveltaminen on syytä rajata tilanteisiin, joissa tuomitseminen tekopaikan tai syytetyn kotipaikan valtiossa ei ole järkevämpi vaihtoehto. Toimivallan käyttö voi olla perustelua esimerkiksi silloin, kun voidaan olettaa, ettei oikeudenkäynti tekopaikan tai kotipaikan valtiossa olisi oikeudenmukainen. Tarvetta tuomitsemiselle voi olla myös silloin, kun teko- ja kotipaikan valtion oikeudellinen järjestelmä on romahtanut eikä valtio siksi kykene tuomitsemaan kyseisestä teosta. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta voidaan mainita Somalian

liittymän syytetyn ja toimivaltaa käyttävän valtion välille. (Kts. tästä esim. *Reydamas, AJIL* 2002 s. 231–233, 236.)

³⁴ Esimerkiksi kansainvälistä suojelua nauttivia henkilöitä vastaan tehtyjä rikoksia koskevan sopimuksen 9 artiklassa on nimenomaan korostettu tätä lähtökohtaa. Siinä on määrätty, että jokaista, joka joutuu oikeudellisten toimenpiteiden kohteeksi sopimuksessa tarkoitetun rikoksen johdosta, on kohdeltava oikeudenmukaisesti asian kaikissa käsittelyvaiheissa. Sisällöltään vastaava säännös on myös mm. Yhdistyneiden Kansakuntien henkilöstön suojelemiseksi tehdyn sopimuksen 17 artiklassa ja terrorismin rahoituksen vastaisen sopimuksen 17 artiklassa.

kriisi³⁵. Voi olla myös tilanteita, joissa kotipaikan tai tekopaikan valtio ei halua tuomita rikoksentehtäjä eikä siksi edes pyydä tätä luovutettavaksi. Esimerkiksi *Eichmann* -tapauksen yhteydessä Saksa ei esittänyt Israelille luovutuspyyntöä. Jos sen sijaan voidaan luottaa siihen, että rikossyyte käsitellään asianmukaisesti tekopaikan tai kotipaikan valtiossa, on luovuttaminen tähän valtioon usein järkevämpi ja oikeudenmukaisempi vaihtoehto kuin tuomitseminen universaaliperiaatteen nojalla valtiossa, jolla ei ole mitään yhteyttä itse tekoon. Kansainvälinen yhteistyö onkin usein laajaa toimivallan käyttöä parempi vaihtoehto. Jos valtiot eivät ole halukkaita tai kykeneviä rikosoikeudelliseen yhteistyöhön ja rikoksentehtäjän luovuttamiseen, voi universaalitoimivalta olla ainoa käytettävissä oleva vaihtoehto rankaisematta jäämiselle.

Universaaliperiaate onkin hyväksyttävä silloin, kun vaihtoehtona olisi vakaaviin kansainvälisiin rikoksiin syyllistyneen henkilön syyttämättä jääminen³⁶. Tällöin toimivallan oikeuttaa sen poikkeustapauksiin rajattu luonne. Tällaisten tapausten lisäksi universaalitoimivalta voi olla hyväksyttävä ja käyttökelpoinen myös silloin, kun sitä sovelletaan sijaislainkäytön tyypillisesti valtioiden välisen yhteistyön keinona. Tällaiselle universaalitoimivallalle on tarvetta erityisesti valtioissa, jotka eivät tunnusta sijaislainkäytön periaatetta.

³⁵ *McGoldrick, CLR. 1999 s. 630. Myös Itä-Timorissa kansalliset tuomioistuimet olivat toimintakyvyttömiä välittömästi itsenäistymisprosessin jälkeen. (Kts. tästä Bantekas – Nash, 2003 s. 401–402.)*

³⁶ *Morris, NELR 2001 s. 360–361.*

3 Universaaliperiaatteen oikeudellinen asema ja mahdollisuudet tulevaisuudessa

Tulevaisuuden ennustaminen on aina epävarmaa. Näyttäisi kuitenkin siltä, että universaaliperiaate on tullut pysyvästi osaksi kansainvälisen rikosoikeuden toimivaltajärjestelmää. Universaalitoimivallan alan laajentuminen voi kuitenkin olla hidastumassa, sillä varsinaisten kansainvälisen oikeuden vastaisten rikosten määrä tuskin lisääntyy lähitulevaisuudessa. Kansainvälisten rikostuomioistuinten käytäntö tulee kuitenkin täsmentämään ja selkiyttämään näiden rikosten alaa ja sisältöä. Sen sijaan maailmanrikoksia koskevia kansainvälisiä sopimuksia solmitaan varmasti jatkossakin ajankohtaisten vakavien rikosten vastustamiseksi. Tulevien sopimusten toimivaltasääntelyt noudattanevat useimmiten jo vakiintumassa olevia malleja, jolloin vaihtoehtona on terrorismisopimusten aut dedere aut iudicare -velvoite tai järjestäytyneitä rikollisuutta koskevien sopimusten aut dedere aut iudicare -mahdollisuus.

Maailmanrikosten yhteydessä tärkeimpänä syynä ja perusteena ekstraterritoriaalisen toimivallan käytölle on tulevaisuudessakin tarve vastustaa kansainvälistyvää rikollisuutta. Terrorismiin ja järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvä sääntely luultavasti täydentyy ja täsmentyy edelleen ja rikollisjärjestöjen toimintaan pyritään puuttumaan entistä varhaisemmassa vaiheessa. Lisääntyvää huomiota kansainvälisellä tasolla tulevat luultavasti saamaan myös tietoverkkojen välityksellä tehdyt rikokset. Näiden lisäksi ympäristörikoksilla ja eräillä talousrikoksilla on sellaisia ylikansallisia vaikutuksia ja toteuttamistapoja, jotka vaativat kansainvälistä yhteistyötä.

Koska ei ole olemassa kansainvälistä rikostuomioistuinta, jonka toimivaltaan maailmanrikokset kuuluisivat, kansallinen rikosoikeus on näissä rikoksissa ainoa sovellettavissa oleva järjestelmä.³⁷ Universaalitoimivallan soveltamiselle jääkin tilaa, vaikka käytännössä rikoksentekijöiden luovuttaminen ja muut rikosoikeudellisen oikeusavun muodot säilyvät laajaa toimivallan käyttöä tärkeämpinä. Universaalitoimivalta on tarpeen etenkin silloin, kun valtio ei jostain syystä halua tai voi luovuttaa rikoksentekijää tekopaikkaan tuomittavaksi.

Varsinaisiin kansainvälisiin rikoksiin liittyvää universaalitoimivaltaa voidaan perustella kansainvälisten rikostuomioistuinten toiminnan vahvistamisella ja tukemisella. Kansainvälisen rikosoikeuden täytäntöönpano valtiollisella tasolla ei ole menettämässä merkitystään kansainvälisten rikostuomioistuinten perustamisen myötä, koska kansainvälisten rikostuomioistuinten toimivalta on ajallisesti

³⁷ Kts. näin panttivangin ottamisen osalta *Bassiouni, International Criminal Law 1999* s. 862.

rajattua ja liittyy vain tiettyihin kansainvälisiin rikoksiin. Varsinaiset kansainvälisen oikeuden vastaiset rikokset ovat usein hyvin laajamittaisia, joten tuomioistuimilla on käytännössä mahdollisuus tuomita vain valikoiduista kansainvälisistä rikoksista³⁸. Varsinaisissa kansainvälisen oikeuden vastaisissa rikoksissa kansallinen toimivalta toimii siis kansainvälisen järjestelmän rinnalla sitä täydentäen. Tätä on korostettu myös pysyvän Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön johdannossa³⁹. Kansainvälisissä sopimuksissa omaksutut velvoitteet syyttää tai luovuttaa eivät olekaan kansainvälisen rikostuomioistuimen myötä menettämässä merkitystään.⁴⁰

Kansainvälinen rikosoikeus ja sen toimivaltajärjestelmä on monessa suhteessa keskeneräinen. Tällä oikeudenalalla on paljon tulkintaerimielisyyksiä, joihin ei löydy varmaa ratkaisua olemassa olevasta kansainvälisestä oikeudesta. Kuten edellä on käynyt ilmi, on epävarmaa, edellyttääkö universaalitoimivallan soveltaminen rikoksenteikijän läsnäoloa valtiossa vai voidaananko *in absentia* -tyyppinen universaalitoimivalta hyväksyä. Eri näkemyksiä on myös universaalitoimivallan ja sijaislainkäytön rajoista sekä siitä, miten sopimusten aut dedere aut iudicare -lausekkeita tulisi tulkita ja soveltaa. Voidaan vain esittää tulkintasuosituksia ja etsiä oikeudenmukaisinta, todennäköisintä ja toteuttamiskelpoisinta ratkaisua. Uudet sopimukset ja tuomioistuinratkaisut voivat tietysti muuttaa järjestelmää olennaisesti. Lähtötilaisuudessa ei luultavasti kuitenkaan saada aikaan kansainvälistä sopimusta, jossa säädettäisiin kattavasti universaaliperiaatteeseen ja sen toteuttamiseen liittyvistä kysymyksistä. Jos nykytilanteessa Rooman perussäännön solmimisen jälkeen solmittaisiin universaalitoimivaltaa koskeva kansainvälinen sopimus, se voisi todennäköisesti koskea vain varsinaisia kansainvälisen oikeuden vastaisia rikoksia. Sen sijaan maailmanrikoksia koskevaa, toimivaltakysymykset kokoavaa ja tulkintaerimielisyydet ratkaisevaa sopimusta tuskin saadaan aikaan lähitulevaisuudessa. Yhteisymmärryksen saavuttamisen vaikeutta kuvastaa se, ettei Euroopan unionin tasollakaan ole saatu aikaan yhtenäisiä toimivaltanormeja, vaan puitepäätösten toimivaltasäännöksissä on jouduttu omaksumaan harkinnanvaraisia toimivallanmuotoja, jotka mahdollistavat erilaiset toimivaltaratkaisut jäsenvaltioissa⁴¹. Aut dedere aut iudicare -mallin tulkintaan liittyvät näkemyserot ovat syvällä järjestelmien rakenteissa. Manner-

³⁸ Esimerkiksi Ruandassa kansallisiin vankiloihin vangittiin Ruandan kriisin jälkeen yli sata-tuhatta henkilöä, kun taas Ruandan rikoksia käsittelevän kansainvälisen ad hoc tuomioistuimen (ICTR) pidättämänä on kevääseen 2005 mennessä ollut yhteensä 69 henkilöä. Vuoden 2005 alkuun mennessä ICTR oli käsitellyt loppuun 23 tapausta ja 9 tapausta oli valitusvaiheessa.

³⁹ Rooman perussäännön johdannossa on todettu, että jokainen valtio on velvollinen ulottamaan rikosoikeudellisen toimivaltansa kansainvälisiin rikoksiin syyllistyneisiin henkilöihin. Johdannossa on myös korostettu Kansainvälisen rikostuomioistuimen kansallista rikosoikeudellista toimivaltaa täydentävää luonnetta.

⁴⁰ Fife, *NJIL* 2000 s. 68, 71–72, 75.

⁴¹ Kts. puitepäätösten toimivaltanormeista edellä s. 248 ss., 255 ss., 269 ss.

Euroopan valtiot pitävät kiinni rikoksenteikijän luovuttamiselle asettamistaan rajoituksista ja common law -valtiot puolestaan ekstraterritoriaalisen toimivallan rajauksista. Lähentymistä on kuitenkin tapahtunut. Common law -valtiot ovat luopuneet näkemyksestä, että rikosoikeus olisi kaikissa tapauksissa alueellisesti rajattua ja Manner-Euroopan valtiot ovat puolestaan alkaneet rajoitetusti hyväksyä kansalaistensa luovuttamisen ainakin alueellisella tasolla. Yksi kompromissiratkaisu kansalaisten luovuttamisen suhteen voikin tulevaisuudessa olla ehdollinen luovuttaminen, joka edellyttää, että rikoksenteikijä tuomitsemisen jälkeen palautetaan kotivaltioonsa kärsimään rangaistusta. Ydinterrorismia koskevassa sopimuksessa tällainen vaihtoehto on jo huomioitu (art. 11).

Vaikka universaalitoimivaltaa tulevaisuudessakin sovelletaan harvoin, se ei ole eikä ole ollut merkityksetön toimivallan muoto. Universaalitoimivallan merkitys ei perustu sen nojalla käsiteltyjen tapausten lukumäärään vaan niiden tärkeyteen. Kyse on erityisen vakavista rikoksista, joiden rankaisematta jääminen ei ole hyväksyttävissä ja rikoksista, joiden vastustaminen pelkästään kansallisin toimin on mahdotonta. Kuten edellä on käynyt ilmi, on universaalitoimivallan kehittyminen edellyttänyt suuria muutoksia yksilön ja valtion välisiä suhteita koskevassa ajattelussa. Näiden muutosten kautta universaalitoimivallasta on tullut suhteellisen harvoin käytetty, mutta välttämätön työkalu kansainvälisessä rikosoikeudessa. Universaaliperiaatteella ja -toimivallalla onkin tärkeä merkitys ihmisoikeuksien suojaa vahvistavana periaatteena ja keinona puuttua kansainvälistyvään rikollisuuteen.

Summary

Minna Kimpimäki

THE PRINCIPLE OF UNIVERSALITY IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

The research deals with the principle of universality in international criminal law. The focal question is what the limits of a state's criminal jurisdiction are, i.e., when a state has the right to exercise its criminal jurisdiction. This has become a central issue in the globalized world in which we live today.

The principle of universality as part of the system of criminal jurisdiction

The limits of criminal jurisdiction have taken shape in international law and state practice over a number of centuries. However, there are no general rules regarding the exercise of criminal jurisdiction on the international level. The exercise of criminal jurisdiction has been guided by what are known as the principles of jurisdiction. These form a loose framework allowing states to define the scope of application of their criminal law as well as the criminal jurisdiction of their courts and other authorities.

Seven principles of jurisdiction are generally recognized. The principle of territoriality gives a state jurisdiction over offenses committed within its borders. The flag principle empowers a state's courts to deal with offenses committed on vessels flying its flag. The protective principle gives a state the right to defend itself against offenses that are committed outside its borders but affect it or its essential interests. The active personality principle gives a state jurisdiction in the case of offenses which a citizen of the state has committed abroad; the passive personality principle allows a state to impose a punishment for an offense committed abroad against one of its citizens. The principle of universality and the principle of vicarious administration of justice apply to offenses which an alien has committed abroad and which have not impinged upon the interests of the state exercising jurisdiction. The protective principle, the active and passive personality principles, the principle of vicarious administration of justice and the principle of universality all empower a state to extend its jurisdiction to offenses that have been committed beyond its borders, that is, to exercise what is known as extraterritorial jurisdiction.

The principle of universality and of vicarious administration of justice involve the extension of a state's jurisdiction to an offense which an alien has committed beyond the state's territory and which does not affect the interests of the state. The difference between the two principles is that the principle of vicarious administration generally requires that the state in which the offense has been committed or other state with appropriate jurisdiction seek extradition or request that charges be brought against the offender. Unlike the principle of universality, the principle of vicarious administration requires double criminality, that is, that the offense is punishable in both the state in which it is committed and the state exercising jurisdiction. The principle of vicarious administration of justice thus amounts to giving legal assistance to the state having jurisdiction, which for one reason or another cannot or opts not to exercise that jurisdiction. In practice, however, it is difficult to distinguish the principle of universality and the principle of vicarious administration of justice and the latter principle is not even known in all states.

A basic point of departure where criminal jurisdiction is concerned is that jurisdiction requires a link between the criminal act and the state having jurisdiction. For example, in the case of the principle of territoriality, this link is the location in which the offense was committed, whereas in the case of the active and passive personality principles it is the citizenship or domicile of the offender or victim. The principle of universality requires no such link: it allows a state to extend its jurisdiction over certain offenses regardless of where they are committed, the nationality of the offender, and the legislation of the state in which they are committed. Accordingly, the principle of universality is the only basis for jurisdiction that could, at least in theory, make criminal jurisdiction wholly unlimited. In giving a state jurisdiction for all offenses committed anywhere, the principle of universality would render all the other principles unnecessary. This would be dubious in light of the legality principle, inasmuch as the offender could be convicted anywhere for his or her crimes regardless of whether the action is a punishable offense where it was committed. The principle of universality has not been applied this broadly in practice; rather, it has complemented the other principles as a principle whose scope is restricted to certain serious offenses; e.g., offenses that violate common "legal goods" and that states are committed to preventing. In such cases, the serious or international/transnational nature of the offense forms a common denominator of sorts. However, no consensus exists on the offenses with which the principle of universal jurisdiction is linked in practice.

Where the principle of universality is concerned, two groups of international crimes must be distinguished, common and core crimes. The principle of universality is linked to both groups but the origin, acceptability and scope of the principle differ for each. Common international crimes comprise crimes whose criminal nature has been set out in international conventions. These instruments

generally obligate a state to criminalize certain acts and to exercise its jurisdiction over them. In the case of common international crimes, the actual provisions of criminal law are created in states' national criminal legislation on the basis of their obligations under the convention.¹ In contrast, core international crimes, a category which emerged after the World War II, have been considered subject to the principle of universality in direct application of international customary law. Punishment for core crimes thus does not require international conventions or national criminal legislation.²

The development and philosophical basis of the principle of universality

As international criminal law developed, power that had once been part of state sovereignty was transferred to the international community and cooperation among states in punishing and preventing crimes increased.³ This trend brought with it an expansion of state jurisdiction and broader acceptance of extraterritorial jurisdiction. Underlying this change were developments in political philosophy, the discipline of law, national legislation and international law.

The jurisdiction of the place of apprehension that developed in the Middle Ages can be considered a forerunner of the principles of universality and vicarious administration of justice. This jurisdiction made it possible to prosecute an offender where he or she was apprehended even if this was not the place in which the offense had been committed or the offender's domicile. The jurisdiction of the place of apprehension was applied in the Middle Ages in certain city-states in northern Italy in the case of assassins, highway bandits, and vagrants who had no permanent residence. The rationale was that since the acts of such offenders might affect anyone at all, the right to prosecute those acts should be granted to any judicial authorities. This form of jurisdiction was considered necessary, because the city-states were small and jurisdictional disputes were common.⁴

Applying jurisdiction based on the place of apprehension was more a matter of practical need than a principle of jurisdiction in its own right. The thinking on natural law provided a more comprehensive basis for the principle of universality, however. Grotius (1583-1645) presented the idea that a state had the

¹ Simson, *SvJT* 1956 p. 313. Tupamäki, 1999 p. 354.

² *Lainvalmisteluosasto 2/1991* [Law drafting department, Finnish Ministry of Justice 2/1991], p. 26. Of course, criminalization on the national level may be necessary in order to meet the requirements of the principle of legality. (See, e.g., Jescheck, *Strafrecht* 1980 p. 499; Stern, *GYIL* 1997 p. 286.)

³ Bassiouni, *ECJ* 1983 p. 901; Alldridge, 2000 pp. 138–139.

⁴ Kohler, 1917 pp. 37–38. See also *v.Cleric*, *SchwJZ* 1920 pp. 345–346; Solna, 1925 p. 21; Henzelin, 2000, pp. 72, 75–76.

right to punish offenses which had not been committed against that state or its subjects but which were serious infringements of natural law or international law or were offenses against human society as a whole. Grotius took the view that states had an obligation, if requested to do so, to either extradite offenders on their soil or to punish them (*aut dedere aut punire*).⁵ Appeal is still made to this obligation and it has been incorporated into most international conventions on international crime. Today, however, the obligation is most often expressed as an obligation to extradite or prosecute (*aut dedere aut iudicare*).

High seas piracy is considered the first crime to which universal jurisdiction was applied pursuant to international customary law. By the beginning of the twentieth century, the view had become well established in customary law that there was a special jurisdiction associated with piracy. However, such broad jurisdiction was seen as an exceptional form of jurisdiction warranted by piracy rather than as a general jurisdictional principle.⁶

In the late 1800s and early 1900s, conventions were concluded on international criminal law that dealt with a disparate group of acts having various international repercussions or manifestations. Among these were conventions on trade in pornographic materials, damage to submarine cables and drug trafficking. These conventions did not, however, adopt a consistent policy where jurisdiction was concerned nor did they have any clear provisions on the principle of universality. The International Convention for the Suppression of Counterfeiting Currency, concluded in 1929, was in fact the first convention on international crimes in which states were obligated to prosecute offenders whom they did not extradite.

The provisions on jurisdiction in conventions that were concluded in the 1800s and the early 1900s were still quite cautious and deficient. One reason for this was that in the early 1900s many states still took a negative position on extending jurisdiction to offenses committed outside of the state exercising jurisdiction. For example, the English tradition followed the principle of territoriality almost to the exclusion of the others,⁷ and at the end of the 1800s the view gained ground in Australian jurisprudence that all criminal offenses were local and jurisdiction belonged to the state in which the offense was committed⁸. Underlying this view on the territorial character of crimes that took root in the common law countries were obvious considerations of state sovereignty and, at the same time, the notion – peculiar to common law – that a jury was the best judge of local circumstances.⁹

⁵ *Grotii*, 1689 p. 535 (L. II, C. XX, § XL.1). English translation, *Grotius*, 1925 pp. 504–505. See also *Jescheck – Weigend*, 1996 p. 119.

⁶ See, e.g., *In re Piracy Jure Gentium*, 1934 p. 589; *Kenny*, 1902 p. 411

⁷ *Halsbury's Laws of England*, 1990 vol. 11(1), pp. 462–464; *Williams – Castel*, 1981 p. 6.

⁸ *Hinton – Lind*, *CLJ* 1999 pp. 285–286.

⁹ *Goode*, *CLJ* 1996 p. 268; *Williams*, *LQR* 1965 p. 276; *Sundberg*, *Treatise* 1973 p. 471; *Williams – Castel*, 1981 p. 6.

Views emphasizing the exclusivity and primacy of the principle of territoriality considered criminal law a national area of law and saw it as part of the core of state sovereignty. Indeed, the classical theory of law drew a clear distinction between criminal law and international law. International law dealt with the relationships among states, whereas criminal law concerned the criminal jurisdiction of the state in relation to the private individuals under its authority.¹⁰ The expansion of criminal jurisdiction required that the limits on and obstacles to jurisdiction imposed by sovereignty be reduced.

The relationship between state sovereignty and criminal jurisdiction was dealt with by the Permanent Court of International Justice in the *Lotus* case in 1927¹¹. The case concerned the collision of a French and a Turkish vessel on the open seas. In its decision, the Court took the position that Turkey had not exceeded its jurisdiction in imposing a punishment on the French watch officer in a Turkish court. In modern maritime law the issue of jurisdiction in collisions of ships at sea would be resolved differently than it was in the *Lotus* case, but the case nevertheless has broader significance for defining the limits of extraterritorial jurisdiction. The Court proceeded from the premise that a state has an extensive right to define the scope of its jurisdiction¹². The case was significant in reinforcing the view that the principle of territoriality was not an exclusive one. The case created a foundation for expanding the regulation of jurisdiction on the national level and thereby a foundation for the principle of universality, although the decision of the Court did not directly address the acceptability of the principle of universality or the principle of vicarious administration of justice.

The principal development in national and international regulation of universal jurisdiction has occurred since World War II. The scope of the principle of universality has broadened considerably and has gained increasing acceptance on both the national and international levels. Two separate trends have led to this development. The first was progress in the area of human rights, which prompted a need for universal jurisdiction and identified situations in which it must be applied. Here, the war trials following World War II started a new phase of development and gave rise to the idea of a general jurisdiction where certain particularly serious crimes were concerned. The second impetus for universal jurisdiction was the general trend towards internationalization and the increasingly international character of criminality, which required cooperation between states in combating and punishing crime. It is since World War II in fact that one sees a differentiation of common international crimes and core international

¹⁰ Alldridge, 2000 p. 138; Feller, *Treatise* 1973 pp. 38–39; Jescheck, 1952 pp. 2–3, 9.

¹¹ *Lotus*, 1927. On the *Lotus* case, see also, e.g., Brownlie, 1998 pp. 235, 291, 304–306; Schachter, 1991 pp. 250–252; Henzlin, 2000 pp. 138–148; Germann, *SchwZStr* 1954 pp. 238–239; Cowles, *CalLRev* 1945 pp. 178–181; Drost, *ZIR* 1930–1931 pp. 124–125; NOU 1984:31 pp. 20, 24.

¹² *Lotus*, 1927 pp. 18–19.

crimes. The notion of core crimes has its origin in the experiences of the war, the post-war trials and the development of human rights. Common international crimes originated in states' need to combat international crime together; this has led to the conclusion of conventions on common crimes and to the broadening of states' jurisdiction.

Core international crimes and common international crimes

The war trials following World War II can be considered a turning point in international law and international criminal law; they marked the beginning of international criminal law as we know it today. It is also generally considered that human rights in the modern sense entered the legal literature after World War II. As a consequence of the war, what previously had been thought of as protection under international law for citizens of foreign states only was extended to all human beings, including a state's own citizens.¹³ Another result of the Nuremberg War Crime Trials was the recognition that there exist international crimes for which individuals are responsible and which an international tribunal can prosecute. Classical international law had not recognized individual responsibility at all; only states were considered subjects in international law. The Nuremberg court departed from this traditional approach and stated that individuals can be punished for violations of international law. In the case of serious infringements of human rights, states could no longer appeal to their exclusive jurisdiction; such acts became a matter for the international community.¹⁴

Where common international crimes are concerned, practical needs have played a greater role than ideological considerations. The need for broader jurisdiction derives from the fact that crime does not respect national borders but is in many ways transnational in nature. A crucial step in combating common international crimes was the concluding in the 1970s of conventions on crimes against aircraft. The Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft, concluded in The Hague, adopted a new formulation of the *aut dedere aut iudicare* obligation. The state in which the person guilty of the seizure of an aircraft was found became obligated to undertake legal proceedings against that person if it did not extradite him or her to another state with the appropriate jurisdiction. The purpose of the convention was to prevent, to as great an extent as possible, people guilty of airplane hijackings from going unpunished.

¹³ Werle, *ZStW* 1997 pp. 808–809; Green, *FYBIL* 1991 p. 155; Lemkin, *AJIL* 1947 pp. 145–146; Harhoff, *NJIL* 2000 p. 53.

¹⁴ McCormack – Robertson, *MULR* 1999 p. 638; Oehler, 1983 p. 616; Träskman, *FS Codex* 1990 p. 226; Lauterpacht, 1950 pp. 6–7, 43–44; Triffterer, 1966 p. 3; Triffterer, *Treatise* 1973 p. 92; Meron, *AJIL* 1995 p. 555.

In principle, this aim could have been accomplished by obligating the states parties to extradite the offender to a state with jurisdiction but the states parties were not prepared to accept an absolute obligation to extradite. For this reason, the Hague Convention provides an alternative to extradition whereby a state is obligated to bring the case before its own legal authorities if it does not extradite the offender.¹⁵

The obligation to extradite or prosecute found in the Hague Convention has since been incorporated in one form or another in essentially all conventions dealing with common international crimes, e.g., the Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Civil Aviation (Montreal, 1971); the Convention on the Prevention and Punishment of Crimes Against Internationally Protected Persons, Including Diplomatic Agents (1973); the International Convention Against the Taking of Hostages (1979); the Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (1984); the Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation (1988). Yet no general international convention on jurisdiction has been concluded; jurisdiction has been broadened through *ad hoc*, single-issue conventions. These conventions have been concluded in an unsystematic and case-by-case fashion in response to changes in criminality. The conventions do not expressly require that the parties embrace the principle of universality but generally this is the only way to effectively implement the obligation to extradite or prosecute. The 1970 Hague Convention and later conventions modeled upon it have to a significant extent determined the present scope of the principle of universality.

The right or obligation of states to exercise universal jurisdiction

The foregoing section describes how the principle of universality developed on a two-pronged basis. The category of common international crimes developed from a practical need to combat international crime, whereas the defining of core international crimes sprung from a desire to combat serious crimes on the international level even when the offenses have no transnational element. Where common international crimes are concerned, the regulation of jurisdiction has been set out in conventions, with prosecution carried out indirectly through national legal systems. In contrast, the criminalization and prosecution of core international crimes are not bound to national legal systems; war crimes, crimes against humanity, genocide and torture have been coupled with the criminal re-

¹⁵ Cheng, *Contemporary Problems* 1988 pp. 33–38; Agrawala, 1973 pp. 18–19; Joyner – Friedlander *International Criminal Law*, 1999 pp. 842, 848–849; Sundberg, *Treatise* 1973 pp. 478–480, 484–488; Bassiouni – Wise, 1995 pp. 16–17.

sponsibility of individuals recognized in international customary law. Convictions for these crimes may be handed down directly in international courts or indirectly in national courts. In other words, national and international courts complement one another. The jurisdiction of international criminal courts is not expressly based on the principle of universality¹⁶ but the establishment and practice of these courts has figured significantly in the development of the principle. Since these courts have begun working, states have become more active in implementing international criminal law. They have applied the principle of universality more readily and have handed down convictions in national courts, for example, in the case of crimes committed in the crises in the former Yugoslavia and Rwanda.¹⁷

The twofold nature of the principle of universality and universal jurisdiction must be taken into account in determining when a state has the right or obligation to accept and exercise universal jurisdiction. In what follows, core and common international crimes must be dealt with separately: the former require consideration of the relationship between international customary law and conventions, the latter interpretation of the jurisdictional provisions in conventions.

In the case of core international crimes, states have an extensive right to exercise universal jurisdiction. The basis for this jurisdiction has taken shape in international customary law and its justification lies in the protection of human rights and the criminal responsibility of the individual as this responsibility is defined in international law. Such an exercise of jurisdiction is most likely acceptable in international law regardless of whether the offender is in the territory of the state exercising jurisdiction. Thus a state can begin investigating a crime and request extradition pursuant to the principle of universality if its national legislation permits it to do so. The international rules on immunity restrict the application of jurisdiction, however, and in practice the chances of extraditing a person by invoking universal jurisdiction may be limited. For example, the state of which the offender is a national will not necessarily want to hand over one of its citizens to be prosecuted elsewhere on the basis of universal jurisdiction.

States' obligation to prosecute core international crimes on the basis of universal jurisdiction is far more restricted than their right to exercise that jurisdiction. The obligation that conventions impose on states parties to exercise their

¹⁶ The jurisdiction of the courts investigating crimes in the former Yugoslavia and Rwanda is restricted territorially and temporally. The Treaty of Rome gives the International Criminal Court general jurisdiction but exercise of that jurisdiction requires the consent of the state in which the offense occurs or the state in which the offender is domiciled. The bases of jurisdiction are thus the traditional elements of territory and nationality. The jurisdiction of the International Criminal Court comes closest to universal jurisdiction when the UN Security Council submits an initiative to bring proceedings.

¹⁷ *Meron, EJIL* 1998 p. 29; *Rodley, NJIL* 2000 p. 25; *Fife, NJIL* 2000 p. 79; *Akhavan, AJIL* 2001 p. 27; *Reydam, EUR.J.Crime Cr.LCr.J.* 1996 pp. 18–19, 33–47.

jurisdiction is generally restricted to situations in which the offender is present in the territory of a particular state and he or she is not extradited to another state or handed over to an international criminal court for prosecution. In contrast, it is very difficult to accept the idea that all states would have an obligation to prosecute core international crimes on the basis of universal jurisdiction regardless of the state in which the offender is. If such an approach were accepted, a state's jurisdiction would, whether the state so desired or not, include a large group of crimes that the state would have poor chances of, and often little interest in, prosecuting.

Where common international crimes are concerned, the right or obligation to exercise universal jurisdiction becomes a question of how one interprets the *aut dedere aut iudicare* obligation. The focal issue is whether the obligation is seen as entitling or compelling states to embrace universal jurisdiction or the principle of vicarious administration of justice. The exercise of universal jurisdiction must be allowed at least in some measure. If it were not, implementation of the convention provisions would become difficult in common law states, for example, which do not recognize the principle of vicarious administration of justice. The *aut dedere aut iudicare* model cannot be interpreted categorically because it is based on differences between legal systems and efforts to accommodate these differences. The *aut dedere aut iudicare* clause was accepted as a compromise designed to reconcile the views of common law countries advocating extradition and the restrictions on extradition favored by the continental countries.

In certain cases the *aut dedere aut iudicare* clause can be interpreted as not only a right but also an obligation to exercise extraterritorial jurisdiction. The clause is to be interpreted in the context of each convention separately, however; it does not necessarily create an absolute obligation to exercise extraterritorial jurisdiction. For instance, in a number of conventions on organized crime the obligation to extradite or prosecute offenders is restricted to situations in which they are citizens of the state¹⁸. Should a state refuse to hand over the offenders for some other reason, the jurisdiction granted by the *aut dedere aut iudicare* clause is only an opportunity made available to states, one which they may exercise at their discretion. Even when the clause does entail an obligation to extradite or prosecute, this is only a general obligation to initiate criminal proceedings against the offender. Proceedings must be brought but not necessarily on the basis of universal jurisdiction. The obligation to extradite or prosecute only requires that a state have legislation setting out a jurisdictional model that makes it possible to bring proceedings if the offender is in that state and will not

¹⁸ See, e.g., the Vienna Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances (art. 4), the Palermo Convention Against Transnational Organized Crime (art. 15), Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child (art. 4), and the EU framework decisions on combating trafficking in human beings, illegal immigration, and child pornography.

be extradited to another state for prosecution. In other words, a state is given the opportunity to implement its extradition or prosecution obligation on the basis of either universal jurisdiction or vicarious administration of justice.

International law grants states a rather broad right to extend their universal jurisdiction to acts that have been regulated on the international level. When the exercise of universal jurisdiction is restricted to crimes governed by provisions in international treaty or customary law, exercising that jurisdiction cannot be considered an abuse of criminal jurisdiction or a violation of sovereignty of the state in whose territory the offense was committed. States have good reason, however, to restrict universal jurisdiction to crimes governed by international treaties or established customary law. Indeed, this limited scope is a prerequisite for the principle of universality being accepted. Any unjustified extension of jurisdiction to acts that are not regulated on the international level would conflict with the inherently limited nature of universal jurisdiction.

The general acceptability of the principle of universality and universal jurisdiction

The foregoing section has discussed the cases in which the exercise of universal jurisdiction is legally permitted. A second crucial question is whether invoking the principle of universality and exercising universal jurisdiction are effective and reasonable means to combat international crimes. The crux of the issue is how the scope of universal jurisdiction should be formulated and in which situations it should be allowable if it is to become an acceptable form of jurisdiction. The acceptability of the principle can be assessed by weighing the advantages and disadvantages of exercising universal jurisdiction.

The benefit of exercising universal jurisdiction is straightforward: in certain cases it ensures that persons who have committed serious international crimes will be brought to justice. Ideological and practical considerations figure prominently here. The salient concern on the ideological level is the protection and strengthening of human rights. Broadening states' jurisdiction is also necessary in practice, however, because criminal activity is becoming increasingly international and offenders can travel more quickly and more easily between states. International cooperation is necessary to maintain diplomatic relations, to ensure the smooth operation and safety of air and sea traffic, to provide security for international financial transactions, and to maintain public order and safety.

The use of universal jurisdiction entails a number of problems, however. One is its selective application in different states. The bringing of criminal proceedings has depended on a number of circumstances: whether or not the offender is in the state, how interesting the case is or if it has brought to the attention of the authorities, the availability of evidence, the state's jurisdictional legislation, the

state's resources, and the state's political will or the will of the prosecuting authorities¹⁹. For example, Spain's request for the extradition of Augusto Pinochet²⁰ came as a surprise to the parties involved as well as to the international community. Equally surprising were the proceedings brought by Belgium against Ariel Sharon²¹. While selected individual cases around the world have led to criminal proceedings, there are a vast number of extensive violations of human rights whose perpetrators have not been charged or punished. It has been difficult indeed to predict in which states and which cases jurisdiction will be exercised.

Objections have been raised to universal jurisdiction and demands have been voiced that it should be restricted, the rationale being that it entails potential for abuse. Universal jurisdiction carries the risk of politically motivated charges and convictions that would exceed the limits imposed by international law. One particular problem is the questionable independence of the judiciary in certain states.²² For example, the *Habré* case²³ in Senegal prompted serious suspicions that the government had interfered in the operation of the judiciary. These were based on the fact that one of the defendant's attorneys was a legal advisor to the president of the country and that during the trial judges and civil servants who were investigating the case were removed from their duties.²⁴

Even when a state acts in good faith, implementing the legal process may involve problems and controversies. For example, conflicts may arise due to states' having different rules of evidence, different conceptions of complicity, and trials that are carried out without the defendant being present at all. The availability of evidence is also more problematic in such cases, particularly if the state in which the offense has been committed is unwilling to or cannot cooperate. In a case tried in Switzerland dealing with criminal acts that took place during the crisis in Rwanda, problems in obtaining evidence were solved by having the entire court travel to Rwanda, where it was possible to hear witnesses and visit the scenes of the crimes²⁵. Such an approach is only possible, however, where

¹⁹ *Broomhall*, *NELR* 2001 pp. 419–420.

²⁰ See the decision in the Pinochet case, *Pinochet*, 1999. Spain's request for extradition originally concerned genocide, terrorism, the taking of hostages and torture. Great Britain accepted only charges of torture and conspiracy to torture for consideration in the extradition proceedings. Although these acts were considered extraditable offences, the extradition process was suspended due to Pinochet's poor health. (Extradition Request, *Pinochet Papers*, 2000 pp. 203, 209–210; Second Authority to Proceed, *Pinochet Papers*, 2000 p. 737; Reasons for the Second Authority to Proceed, *Pinochet Papers* 2000 pp. 376–377; Letters from the Home Office, *Pinochet Papers*, 2000 pp. 465–480; Statement of Secretary of State, *Pinochet Papers*, 2000 pp. 481–483.)

²¹ *Arrêt*, *Cour d'appel de Bruxelles*, 2002. *Arrêt*, *Cour de Cassation de Belgique*, 2003.

²² *Morris*, *NELR* 2001 pp. 338, 352.

²³ *Décision de la Chambre d'accusation de Dakar*, 2000 "Habré"; *Décision de la Cour de Cassation du Sénégal*, 2001 "Habré".

²⁴ For details, see *Brody*, *NELR* 2001 pp. 328–332; *Morris*, *NELR* 2001 p. 353; *Marks*, *Universal Jurisdiction* 2004 pp. 144–145.

²⁵ On this, see *Reydams*, *AJIL* 2002 pp. 231–233, 236.

the state in which the offenses occur supports criminal proceedings conducted elsewhere and the national court has sufficient resources and authority to undertake such a trip. Regardless of how problems with obtaining evidence are solved, ensuring a fair trial from start to finish requires a great deal of time and considerable resources.

Exercising universal jurisdiction easily leads to conflicts between states. When these occur, political prestige becomes a priority to which joint efforts at combating crime yield. The exercise of universal jurisdiction thus necessarily involves political discretion. A politically tinged investigation of charges may raise suspicions of legal imperialism if the decision to prosecute is based more on the political status of the offender's home state than on the severity of the crime and the necessity of exercising jurisdiction. Where predictability and equitable treatment are the aims, clear and consistent limits on the use of universal jurisdiction and fairness in bringing criminal proceedings are sounder approaches than case-by-case, politically colored consideration of charges. The use of extra-territorial jurisdiction is always bound to the relations between states, however. The issue at hand becomes how considerations of international politics and the general principles of criminal law can be reconciled.

Although international law permits broad use of universal jurisdiction, this use is not reasonable in all cases. The most efficient and fairest approach is often to deal with the case where the offense has occurred. It is not even conceivable that any state could prosecute all the possible international crimes committed around the world. The example of Belgium has demonstrated that if a state has broad universal jurisdiction, attempts will be made to use it to the full. Belgium's active role in prosecuting international crimes has attracted attention internationally, with charges being brought against Israeli Prime Minister Ariel Sharon and former Foreign Minister of the Congo Yerodia Ndombasi. One thing that has increased the number of instances in which broad jurisdiction is exercised is the active efforts of human rights organizations to find opportunities to bring international offenders to justice in different states through universal jurisprudence. This is an example of forum shopping, i.e., deliberately looking for a state whose legal system permits a broad exercise of universal jurisdiction and the bringing of proceedings.²⁶ The extensive rights of private individuals and organizations to initiate criminal proceedings pursuant to universal jurisdiction may lead not only to conflicts between states but also to the bringing of proceedings that have no realistic prospect of success. This in turn could burden the judicial system of the state in question. Some reasonable restrictions must be introduced.

Where the protection of human rights is concerned, it would be desirable to prosecute a person who has committed a serious international offense in any

²⁶ *Morris, NELR 2001* pp. 357–358; *Orentlicher, Universal Jurisdiction 2004* pp. 229–231; *Cassese, 2003* pp. 289–290.

location regardless of where he or she happens to be. However, for the sake of the credibility and operation of international criminal law, there is reason to limit the scope of universal jurisdiction to an extent that would make its consistent application possible in practice. Selective application, mentioned above as a problem related to the exercise of universal jurisdiction, is one solution to problems of jurisdiction. If the decision to prosecute is based on pre-defined legal criteria, it will increase predictability in the exercise of jurisdiction but at the same time limit that use to cases in which it is not only permitted but also feasible and reasonable.

Although international law does not, strictly speaking, forbid investigation and requests for extradition on the basis of universal jurisdiction even when the suspect is not in the territory of the state which seeks to prosecute him or her, there is good reason to restrict the exercise of jurisdiction in such cases. When the offender is present in the state, the use of jurisdiction is justified because the presence of a person who has committed a serious offense jeopardizes the interests of that state. In such instances, the state has realistic opportunities for and a clear interest in exercising its jurisdiction successfully because states do not, as a rule, want to become havens for international criminals. In this respect, the use of extraterritorial jurisdiction is connected with state sovereignty because what is at issue is the guaranteeing of law and order in a state's own territory.

If universal jurisdiction is to remain an acceptable and viable form of jurisdiction, its exercise should be restricted to situations in which prosecution in the state in which the offense has been committed or in the home state of the offender is not a more reasonable alternative. The exercise of jurisdiction may be justified in cases where one can assume that a trial in the state where the offense was committed or in the home state of the offender would not be a fair one. If, however, there are assurances that the case would be tried fairly where the offense was committed or in the home state of the offender, extradition of the offender to that state would be a more reasonable and just alternative than prosecution pursuant to universal jurisdiction in a state that has no connection with the offense. The principle of universality is nevertheless acceptable where the alternative would be a failure to bring charges against a person who has committed a serious international offense²⁷. The exercise of universal jurisdiction would be justifiable in terms of its being restricted to exceptional cases by nature.

Although universal jurisdiction is rarely applied, it is by no means an insignificant form of jurisdiction. Its significance is not based on the number of cases in which it has been applied but the importance of those cases. They are instances of particularly serious crimes where it is unacceptable that the offenses go unpunished and they cannot be combated using strictly national measures.

²⁷ *Morris, NELR 2001* pp. 360–361.

SUMMARY

Universal jurisdiction has become a rarely used but nevertheless essential tool in international criminal law. The principle of universality and universal jurisdiction is also crucial as a principle strengthening the protection of human rights and as a means of combating increasingly international criminality.

Finnish Lawyers' Association 2005
ISBN 951-855-243-6

Oikeustapaushakemisto

Suluissa olevat numerot viittaavat väitöskirjan sivulle/sivuille, jolla/joilla ko. oikeustapausta on käsitelty.

Australia

Polyukhovich, C.L.R. 1991 (58, 80, 91, 166, 289–290)

High Court of Australia: Polyukhovich v. The Commonwealth, War Crimes Act Case – The Commonwealth Law Reports (C.L.R.) 1991 s. 501–722.

Belgia

Arrêt, Cour d'appel de Bruxelles, 2002 (123–124, 289, 292–293)

Arrêt de la cour d'appel de Bruxelles, Chambre des Mises en Accusation du 6 mars 2002.
– www.sabra-shatila.be/documents/arrest020626.pdf

Arrêt, Cour de Cassation de Belgique, 2003 (124, 289, 292–293)

Cour de Cassation de Belgique: Arrêt No P.02.1139.F, 12 Février 2003. – <http://www.cass.be/juris/jucf.htm>.

Arrêt, Cour d'appel de Bruxelles, 2003 (124)

Arrêt de la cour d'appel de Bruxelles, Chambre des Mises en Accusation du 10 juin 2003, Corpus de la décision. – www.ulb.ac.be/droit/cdi/fichiers/arret-CMA-Yaron.pdf

Iso-Britannia

In re Piracy Jure Gentium, 1934 (37–38)

Privy Council: In re Piracy Jure Gentium, Special Reference. – The Law Reports of the Incorporated Council of Law Reporting. House of Lords, Judicial Committee of the Privy Council and Peerage Cases 1934 s. 586–601.

The Almelo trial, 1947 (50)

British Military Court for the Trial of War Criminals, Held at the Court House, Almelo, Holland: The Almelo Trial, Trial of Otto Sandrock and Three Others. – Law Reports of Trials of War Criminals, Volume 1, 1947.

Pinochet, 1999, www.../pino1–8.htm (8, 108–109, 188–189, 194–196, 289)

Judgment, Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others Ex Parte Pinochet; Regina v. Evans and Another and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others Ex Parte Pinochet (On Appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division) House of Lords, Lord Browne-Wilkinson, Lord Goff of Chieveley, Lord Hope of Craighead, Lord Hutton, Lord Saville of Newdigate, Lord Millet, Lord Phillips of Worth Matravers. Opinions of the Lords of Appeal for Judgment in the Cause on 24 March 1999.

www.publications.parliament.uk/pa/ld199899/ldjudgmt/jd990324/pino1.htm

www.publications.parliament.uk/pa/ld199899/ldjudgmt/jd990324/pino2.htm

www.publications.parliament.uk/pa/ld199899/ldjudgmt/jd990324/pino3.htm

www.publications.parliament.uk/pa/ld199899/ldjudgmt/jd990324/pino4.htm

www.publications.parliament.uk/pa/ld199899/ldjudgmt/jd990324/pino4a.htm

www.publications.parliament.uk/pa/ld199899/ldjudgmt/jd990324/pino5.htm

www.publications.parliament.uk/pa/ld199899/ldjudgmt/jd990324/pino6.htm

www.publications.parliament.uk/pa/ld199899/ldjudgmt/jd990324/pino7.htm

www.publications.parliament.uk/pa/ld199899/ldjudgmt/jd990324/pino8.htm
www.publications.parliament.uk/pa/ld199899/ldjudgmt/jd990324/pino9.htm

Israel

Eichmann, ILR 1968 (51, 91, 103–104, 167, 181–182, 295)

Israel, District Court of Jerusalem: Attorney-General of the Government of Israel v. Adolf Eichmann, December 12, 1961. Supreme Court (sitting as a Court of Criminal Appeal), May 29, 1962. – International Law Reports (ILR) 1968 s. 5–344.

Kanada

R. v. Finta, RCS 1994 (58, 80, 91, 106, 289–290)

Canada Supreme Court: Her Majesty The Queen, Appellant v. Imre Finta, Respondent and Canadian Holocaust Remembrance Association, League for Human Rights of B’Nai Brith Canada, Canadian Jewish Congress and InterAmicus, Interveners. File Nos.: 23023, 23097. 1993: June 2, 3; 1994: March 24. – Canada Supreme Court Reports (RCS) 1/1994 s. 701–877.

Ranska

Arrêt de la Cour d’Appel de Nîmes, 1996 ”Munyeshyaka” (183)

Cour d’appel de Nîmes, chambre d’accusation, 20 mars 1996. – Revue Générale de Droit International Public (RGDIP) 4/1996 s. 1084–1089.

Arrêt de la Cour de Cassation, 1998 ”Munyeshyaka” (152, 183)

Cour de Cassation, Chambre Criminelle: Arrêt No. 96–82.491, 6 janvier 1998. – Bulletin des Arrêts de la Cour de Cassation No. 1 Chambre Criminelle janvier 1998 s. 3–8.

Arrêt de la Cour de Cassation, 1996 ”Javor” (121, 152)

Cour de Cassation, Chambre Criminelle: Arrêt No. 95–81.527, 26 mars 1996. – Bulletin des Arrêts de la Cour de Cassation No. 3 Chambre Criminelle mars 1996 s. 378–382.

Saksa

Entscheidungen, BGHSt 1978 (117, 263–264)

3. Strafsenat. Ur. vom 20. Oktober 1976 g. D. 3 StR 298/76. Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Strafsachen 1978 s. 30–34.

Entscheidungen, BGHSt 1988 (117, 125, 264)

3 Strafsenat. Ur. vom 8. April 1987 g.D. 3 StR 11/87. Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Strafsachen 1988 s. 334–345.

Entscheidungen, NStZ 1994 (125–126)

Entscheidungen, Strafrecht: BGH. Verfolgung von Völkermord im Ausland. – Neue Zeitschrift für Strafrecht (NstZ) 5/1994 s. 232–233.

Entscheidungen, NJW 1998 (126, 152, 176–177)

Entscheidungen, Strafgerichte: Andere Strafgerichte. Anwendbarkeit deutschen Rechts auf Mord in Jugoslawien. BayObLG, Ur. v. 23.5.1997 . 3 St 20/96. – Neue Juristische Wochenschrift (NJW) 6/1998 s. 392–395.

Entscheidungen, NStZ 1999 (125–126)

Entscheidungen, Strafrecht: BGH. Deutsche Gerichtsbarkeit für Völkermord. – Neue Zeitschrift für Strafrecht (NstZ) 5/1999 s. 236.

Entscheidungen, BGHSt 2000 (125–126, 175–176, 182)

3. Strafsenat. Ur. vom 30. April 1999 g. J. 3 StR 215/98. Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Strafsachen 2000 s. 64–91.

Senegal

Décision de la la Chambre d'accusation de Dakar, 2000 "Habré" (13, 167, 196, 290)

République du Sénégal, Cour d'appel de Dakar, Chambre d'accusation, Arrêt n° 135 du 04-07-2000 / Accusation. www.hrw.org/french/themes/habre-decision.html

Décision de la Cour de Cassation du Sénégal, 2001 "Habré" (13, 167, 196, 290)

République du Sénégal Au nom du peuple sénégalais, La Cour de Cassation, Première chambre statuant en matière pénale, Arrêt n° 14 du 20-3-2001 Pénal. www.hrw.org/french/themes/habre-cour_de_cass.html

Tanska

Højesterets domme, UfR 1995 (148, 151)

Højesterets domme 15. august 1995 i sag I 447/1994. Ugeskrift for Retsvæsen (UfR) 46/1995 s. 838.

USA

The United States v. Pirates, 1820 (37)

The United States Supreme Court: The United States v. Furlong, alias Hobson. The United States v. the same. The United States v. the same. The United States v. the same. The United States v. Griffen and Brailsford. The United States v. Bowers and Mathews. The United States v. the same. – Cases Argued and Decided in the Supreme Court of the United States 1820–1823 by Henry Wheaton, book 5, 1901 s. 64–70.

The United States v. Smith, 1820 (37)

The United States Supreme Court: The United States v. Smith. – Cases Argued and Decided in the Supreme Court of the United States 1820–1823 by Henry Wheaton, book 5, 1901 s. 57–64.

Filartiga v. Pena-Irala, ILM 1980 (49, 186, 188)

United States Court of Appeals for the Second Circuit No. 191 – September Term, 1979 (Argued October 16, 1979, Decided June 30, 1980) Docket No. 79-6090, Dolly M.E. Filartiga and Joel Filartiga, Plaintiffs-Appellants, v. Americo Norberto Pena-Irala, Defendant-Appellee, Before Feinberg, Chief Judge, Kaufman and Kears, Circuit Judges. – International Legal Materials (ILM) 4/1980 s. 966–980.

Demjanjuk v. Petrovsky, ILR 1985 (151, 167, 181)

Demjanjuk v. Petrovsky, United States Court of Appeals, Sixth Circuit, 31.10.1985. – International Law Reports (ILR) 1985 s. 534–547.

The United States v. Yunis, ILR 1992 (211)

United States of America v. Yunis (No. 3). United States Court of Appeals, District Court of Columbia Circuit, 29. January 1991. – International Law Reports (ILR) 1992 s. 176–189.

The United States v. Resaq, 1998 (211)

United States of America, Appellee, v. Omar Mohammed Ali Resaq, a/k/a Omar Marzouki, a/k/a Omar Amr, Appellant, No. 96–3127. United States Court of Appeals, District of Columbia Circuit, Argued Nov. 21, 1997. Decided Feb. 6, 1998. – West's Federal Reporter 3d Series, vol 134 F. 3d. Cases Argued and Determined in the United States Courts of Appeals s. 1121–1143

Kansainväliset tuomioistuimet

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Ireland v. United Kingdom, ILM 1978 (190–191)

European Court of Human Rights: Judgment in Ireland v. United Kingdom. January 18, 1978. – International Legal Materials (ILM) 3/1978 s. 680–713.

ICTY / ICTR

ICTY Tadic, 1995 (153–154, 165)

The International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the former Yugoslavia since 1991 (ICTY), Appeals Chamber: Prosecutor v. Diko Tadic a/k/a "Dule", Decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction, 2 October 1995.

ICTR Akayesu, 1998 (175, 177)

The International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan citizens Responsible for Genocide and Other Such Violations Committed in the Territory of Neighbouring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994 (ICTR), Chamber I: The Prosecutor versus Jean-Paul Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Judgement 2 September 1998.

ICTR Ntuyahaga, 1999 (58–59)

The International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens Responsible for Genocide and Other Such Violations Committed in the Territory of Neighbouring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994 (ICTR), Trial Chamber I: The Prosecutor v. Bernard Ntuyahaga, Decision on the prosecutor's motion to withdraw the indictment, 18 March 1999.

ICTR Kayishema, 1999 (177)

The International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan citizens responsible for genocide and other such violations committed in the territory of neighbouring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994 (ICTR): The Prosecutor versus Clément Kayishema and Obed Ruzindana, Case No. ICTR-95-1-T, Judgement 21 May 1999.

IMT

IMT Judgment and Sentences, AJIL 1947 (5, 49–51, 91, 99–100, 102–104, 143, 155, 164–165, 174)

International Military Tribunal (Nuremberg): Judgment and Sentences, October 1, 1946. – The American Journal of International Law (AJIL) 1947 s. 172–333.

PCIJ / ICJ

Lotus, 1927 (8, 43–45, 51, 64, 137, 291)

Permanent Court of International Justice: Affaire du "Lotus"/The case of the S.S. "Lotus". – Recueil de Arrêts/Collection of Judgments, No. 10, 1927.

Lockerbie, ICJ Provisional Measures 1992, United Kingdom (212–213, 215)

International Court of Justice: Case Concerning Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie. Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom, Request for the Indication of Provisional Measures, Order 14.4.1992. – www.icj-cij.org/icjwww/idocket/iluk/ilukord/iluk_iorder_toc.html

Lockerbie, ICJ Provisional Measures 1992, United States (212–213, 215)

International Court of Justice: Case Concerning Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie. Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom, Request for the Indication of Provisional Measures, Order 14.4.1992. – www.icj-cij.org/icjwww/idocket/ilus/ilusorder/ilus_iorder_920414_toc.html

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 1996 (154–155)

International Court of Justice: Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8.7.1996. – <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/iunan/iunanframe.htm>

Lockerbie, ICJ Preliminary Objections 1998, United Kingdom (212–213)

International Court of Justice: Case Concerning Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie. Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom, Preliminary Objections, Judgment 27.2.1998. – www.icj-cij.org/icjwww/idocket/iluk/ilukjudgment/iluk_ilukjudgment_frame.htm

Lockerbie, ICJ Preliminary Objections, 1998, United States (212–213)

International Court of Justice: Case Concerning Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie. Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom, Preliminary Objections, Judgment 27.2.1998. – www.icj-cij.org/icjwww/idocket/ilus/ilusjudgment/ilus_ijudgment_toc.htm

Congo v. Belgium, 2002 (8, 44–45, 79, 122–123, 166, 291–293)

International Court of Justice: Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment 14.2.2002. – www.icj-cij.org/icjwww/idocket/iCOBE/icobejudgment/icobe_ijudgment_toc.htm

Muut

Lockerbie Verdict, 1999 (119–120, 212–215, 291)

In the High Court of Justiciary at Camp Zeist, Case No: 1475/99, Opinion of the Court delivered by Lord Sutherland in causa Her Majesty's Advocate v. Abdelbaset ali Mohamed al Megrahi and Al Amin Khalifa Fhimah, Prisoners in the Prison of Zeist, Camp Zeist (Kamp von Zeist), The Netherlands. – www.scotcourts.gov.uk/library/lockerbie/index.asp

Asiahakemisto

aava meri 8, 30, 37–38, 43–44, 203, 216–218

Achille Lauro 8, 218–220, 222

actio communis / actio popularis 108

aktiivinen persoonallisuusperiaate

- kansainvälisiä rikoksia koskevilla sopimuksissa 162–163, 179, 222, 243, 255, 277
- kansallinen sääntely 63, 130–131, 133
- yleistä 3–4, 32–33, 65–66, 80, 116

Almelo 50

alueperiaate

- kansainvälisiä rikoksia koskevilla sopimuksissa 160, 162–163, 179–181, 221–222, 243
- kansallinen sääntely 33, 41
- suhde universaaliperiaatteeseen 79–80
- yleistä 3–4, 27, 31, 41–45, 65–66, 69

analogiakielto 98, 101, 103

apartheid 13, 100, 107, 173, 184–186

Australia 41, 57–58, 80, 91, 166, 176, 289–290

aut dedere aut iudicare

- kansainvälisiä rikoksia koskevilla sopimuksissa 160–161, 193–194, 198, 205–206, 218, 227, 230–231, 233, 236–237, 263, 277
- sijaislainkäyttö / universaaliperiaate 78–79, 113–118, 142, 199, 284–286, 298
- tulkinta Suomessa 115–116, 287
- yleistä 31, 83, 110, 113–114, 119–120, 128, 213, 284–285, 297

aut dedere aut punire 31, 54, 74, 79, 113–114, 199, 284

Beccaria 32

Belgia

- kansainvälisiä rikoksia koskeva toimivaltasääntely 185, 186, 273, 277
- oikeuskäytäntö 8, 122–124, 146, 289, 291–293
- oleskelu toimivallan edellytyksenä 121–124

Bentham 32

biologiset aseet 154, 156, 161, 163–164, 249

Bosnia / bosnialainen 121, 125–126, 148, 151–152, 176, 182

Briand-Kellog-sopimus 169

common law 17, 41–42, 79, 99, 104, 204, 258, 262, 285, 299

Demjanjuk 151, 167, 181

diplomaattiset edustajat 56, 66, 83–84, 119, 128, 200–202, 225–228, 286

diplomaattiset suhteet 42, 225–226, 289

Eichmann 51, 91, 103–104, 167, 181–182, 295

ennustettavuus 16–17, 69, 100, 104, 161, 293

epätäsmällisyyskielto 98, 105–107

erga omnes 90, 107–110, 282–283

Etelä-Afrikka 173, 184–186

euro 56, 255–256

Euroopan unioni

- kansainvälisiä rikoksia koskevat puitepäätökset 67, 111, 199–201, 246, 248–251, 255–256, 269–271, 273, 275–276
- oikeusapu / rikosoikeudellinen yhteistyö 64–66, 116, 246, 298
- perusoikeuskirja 187

Finta 58, 80, 91, 106, 289–290

forum shopping 293

Geneven oikeus 143–144, 155

Geneven sopimukset (1949)

- Geneven sopimusten törkeät rikokset 106, 147–149, 157, 164–166, 229
- törkeät rikokset kansallisessa sääntelyssä 121–123, 150–153, 167, 184
- yleistä 51, 86, 144–148, 158, 186, 229, 233, 283

globalisaatio 3, 25, 52, 88, 266

glossaattorit 25–26

Grotius 19, 27–31, 37, 48, 54, 74, 113–114, 119, 199, 284

Haagin oikeus / Haagin sopimukset 41, 143–144, 147, 149, 154–157, 161, 186

Habré 13, 167, 196, 290

Hegel 32–33

henkilömiinat 154, 156

Hobbes 27–29, 48

hostis generis humani / hostis humani generis 37, 135, 281

humanitaarinen oikeus

- kansallinen sääntely 58, 60, 93, 95, 122, 124, 150–153, 182–183
- loukkaukset / rankaiseminen 7–8, 51–52, 58, 84, 143–146, 282
- sisältö / sopimukset 20, 143–147, 174, 187, 229, 231–232

huumausainerikokset

- järjestäytynyt / kansainvälinen luonne 8, 84, 253–254, 257–258, 260–261, 265, 286
- kansallinen sääntely 264–265
- oikeuskäytäntö (Saksa) 117, 125, 136, 263–264, 284–285, 291
- sopimukset 39, 55, 86–87, 253, 257–263

hyökkäyskäsite 170

hyökkäysrikos 95–96, 100, 102–103, 165, 168–171

ICC

- perustaminen 7–8, 59, 92, 105, 141, 146, 164, 168, 177
- tuomiovalta 59–60, 89–90, 95, 105, 168, 170–171, 173, 186–187, 190, 198, 232, 297–298
- vaikutus kansalliseen toimivallankäyttöön 151, 153

ICJ 79, 99, 122–123, 149, 154–155, 166, 212–215

ICTY

- oikeuskäytäntö 59, 165
- perustaminen 7–8, 58, 91–92, 141, 146
- tuomiovalta 58–60, 95, 171, 173, 187, 232
- vaikutus kansalliseen toimivallankäyttöön 60, 91–92, 146, 151–152, 167, 183

ICTR

- oikeuskäytäntö 59, 175, 177, 298

– perustaminen 7–8, 58, 91–92, 141, 146

– tuomiovalta 58–60, 95, 171, 173, 187, 232

– vaikutus kansalliseen toimivallankäyttöön 60, 92, 146, 151–152, 167, 183

ihmiskauppa 8, 111, 121, 253–254, 265–277, 286

ihmisoikeudet

- ihmisoikeusajattelun kehitys 6, 15, 19, 35, 47–50, 58, 141, 164–165, 174, 186, 282
- ihmisoikeusjärjestöt 7, 186, 293
- ihmisoikeussopimukset 99–103, 187, 191
- ihmisoikeustuomioistuin 190–191
- jus cogens / erga omnes 107–108, 282–283
- legaliteettiperiaate 99–103
- loukkaukset ja rankaiseminen 7–8, 20, 49–52, 58, 84, 129, 173, 178, 197–198, 282–283, 289–293, 299
- suhde humanitaariseen oikeuteen 144, 174

ihmisten salakuljetus 265–267

ihmisyyttä vastaan tehty rikos

- kansallinen sääntely ja oikeuskäytäntö 57–58, 93, 95, 122–124, 127, 146, 151–153, 166–167, 182–184, 186–187
- määritelmä 144, 164–166, 177–178, 186, 189, 198
- toimivalta 6, 50–51, 77, 96, 141, 144–145, 166, 173, 180, 272, 282–283
- yleistä 13, 95, 100–103, 106–108, 146, 168, 174, 229, 232

ilma-alus, ilmaliikenne

- kansallinen sääntely 55–56, 207–211
- merirosvous (ilma-alukset) 216–217
- oikeuskäytäntö (USA) 90, 211
- sopimukset 8, 54, 86–87, 128, 200, 203–207, 220, 232, 246
- suojeltavat oikeushyvät 202–203

internet 274–275

Iso-Britannia

- kansainvälisiä rikoksia koskeva toimivaltasääntely 57–58, 152–153, 164, 167, 183, 196, 210–211, 227–228, 231, 234, 237–238, 242, 248, 258
- Lockerbie 119, 212–215
- oikeuskäytäntö 37, 188–189, 194–196

Israel 51, 91, 103–104, 123, 151, 167, 181–182, 219, 292–293, 295
Itä-Timor 8, 146, 295

Javor 121, 152

joukkotuhonta

- kansallinen sääntely ja oikeuskäytäntö 56, 93, 121–122, 124–127, 135, 151–153, 167, 181–184, 188
- määritelmä 95, 166, 174–178
- toimivalta 6, 51, 77, 96, 141, 166, 178–181, 185
- yleistä 49, 83–84, 86–87, 95, 100, 107–108, 173–174, 186–187, 192, 219, 282–283

Jugoslavia-tuomioistuin kts. ICTY

jus cogens 12, 90, 107–110, 149, 166, 170, 181, 185, 188, 194–195, 283–284

jus in bello 143

jus ad bellum 143

kaksoisrangaistavuus

- kansallinen sääntely 43, 76, 116–117, 131, 133, 135, 151, 163, 167, 181, 207, 250, 257, 273
- sijaislainkäytön yhteydessä 4, 71–72, 74, 78, 117–118, 179, 284, 286

Kambodža 8, 146, 230

Kanada

- kansainvälisiä rikoksia koskeva toimivaltasääntely 57–58, 60, 95, 152–153, 167, 182–183, 185, 195, 209–210, 224–225, 228, 231–232, 234, 238, 242, 245
- oikeuskäytäntö 57–58, 80, 91, 289–290

Kansainvälinen rikostuomioistuin kts. ICC

Kansainvälinen tuomioistuin kts. PCIJ / ICJ

Kant 32–33

kemialliset aseen 8, 57, 116, 154, 157, 161–164, 249, 259

Keski-Afrikan tasavalta 8

kidutus

- kansallinen sääntely ja oikeuskäytäntö 55–56, 121, 167, 188, 194–196
- määritelmä 106, 189–192
- toimivalta 54, 77, 84, 128, 141, 166, 192–195, 282–283
- yleistä 49, 107–108, 147, 173, 186–188, 197

kiertolaiset 26

kiinniottopaikan toimivalta 19, 25–27, 29–30, 127, 249

kiinteät lautat 54–55, 57, 221–225, 230, 243

koko ihmiskunnan vihollinen kts. hostis generis humani

Kongo 8, 122–123, 291–293

korruptio 253, 258

kriittinen oikeuspositivismi 15

kulttuuriomaisuus 149, 157–159

lapsikauppa kts. ihmiskauppa

lapsipornografia 246, 254, 271–277, 285

lapsiprostituutio 265, 271, 275

legaliteettiperiaate 96–107, 165

Leipzigin oikeudenkäynnit 41

lentoliikenne kts. ilma-alus, ilmaliikenne

Libya 119, 212–215

liittymä

- kansallinen sääntely 116–117, 122, 124–127, 152–153, 167, 182–183, 211, 251, 273
- toimivallan edellytyksenä 4, 65, 67, 69, 79, 120, 127–128, 262
- sijaislainkäytön yhteydessä 67, 71, 73, 117
- universaalitoimivallan yhteydessä 4–5, 8–9, 20, 67, 71, 117, 128, 281

lippuperiaate 3, 65–66, 160, 221–222, 243

Lockerbie 119–120, 212–215, 291

Lotus 8, 43–45, 51, 64, 137, 291

luonnonoikeus 6, 15, 19, 27–32, 34, 48, 81, 92, 97, 141

luovuttaminen

- kansalaisen luovuttaminen 53–54, 66, 116, 213, 262, 266–272, 275–277, 283, 285, 299
- luovutuspyyntö 4, 30, 72–73, 76–78, 117–120, 124, 180, 188, 194, 212, 231, 246–247, 255, 259, 283, 289, 293, 295

maailmanrikos

- määritelmä / sisältö 5, 85–81
- sopimukset 52–55, 83, 86–91, 141–142, 199, 204–205, 281–282, 284, 297–298
- suhde varsinaisiin kansainvälisen oikeuden vastaisiin rikoksiin 47, 86, 91, 97, 181, 195, 281–282

- toimivalta 56–57, 88–91, 97, 112–113, 116–117, 131, 141–142, 199, 284–288, 297
- maantiersvot 26, 282
- maasota / maasodan säännöt 41, 56, 147, 154, 161
- merenalaiset kaapelit 39
- meriliikenne / meriturvallisuus
 - kansallinen sääntely 56–57, 208–209, 223–225
 - sopimukset 203, 215–216, 218–221
 - toimivalta 221–223, 286
 - yleistä 6, 37, 106–107, 202, 230, 241, 289
- merirosvous
 - määritelmä 106, 203, 216–217, 219–220
 - toimivalta 29–30, 37–38, 41–42, 51, 144, 179, 201, 206, 208, 216–218, 220, 281–282
 - yleistä 6, 100–101, 107–108, 201–202, 221
- merisota / merisodan säännöt 56, 146–147, 154
- Montesquieu 31–32
- Munyeshyaka 152, 183
- naiskauppa kts. ihmiskauppa
- Norja
 - kansainvälisiä rikoksia koskeva toimivaltasääntely 151, 167, 181, 195, 208, 225, 227, 234, 238, 244, 248, 250–251, 257, 264–265, 273
 - toimivaltasääntelystä yleisesti 34, 43, 70, 130–135, 137, 287, 291
- nullum crimen, nulla poena sine lege 96, 98, 99, 105, 168
- nullum crimen sine lege certa 98
- nullum crimen sine lege praevia 98
- Nürnbergin rikokset
 - kansainvälisen oikeuden vastaisina rikoksina 91, 94–95, 143
 - taannehtivuus 91, 100, 102–104, 165, 169
 - universaalitoimivalta 50–51, 143, 166
 - yksilövastuu kansainvälisen oikeuden nojalla 5, 49, 99–104, 155
- oikeuden väärinkäyttö 69, 104, 120, 125, 214
- oleskelu toimivallan edellytyksenä 20, 120–129, 131, 133, 151–153, 167, 194, 228, 242, 245, 283–284, 287, 293
- orjakauppa 38, 40, 83, 107–108, 201, 266, 272–273
- pakkoprostituutio 156, 265
- pakkotyö 175, 265, 267, 271
- palkkasotilaat 13, 157, 159–161
- panttivankien ottaminen
 - kansallinen sääntely ja oikeuskäytäntö 55–56, 188, 233–234
 - määritelmä 232–233
 - toimivalta 54, 128, 233, 286
 - yleistä 84, 86–87, 104, 108, 147, 194, 200, 220, 230, 232, 243, 246, 248–249, 297
- passiivinen persoonallisuusperiaate 3–4, 65–67, 131, 133, 179, 222
- PCIJ 43–44, 64, 291
- Pinochet 8, 108–109, 188–189, 194–196, 289
- Pohjois-Italian kaupunkivaltiot 26
- Polyukhovich 58, 80, 91, 166, 289–290
- praeter legem -kielto 98–103
- preventio 289–290
- psykotrooppiset aineet 56, 132, 258–261, 264–265
- Pufendorf 27, 29, 48
- puitepäätös
 - ihmiskauppaa ja laitonta maahantuloa koskeva 246, 269–270, 273
 - lapsipornografiaa koskeva 246, 275–276
 - pidätysmääräystä koskeva 66
 - rahanväärennystä koskeva 255–266
 - terrorismia koskeva 67, 111, 199–201, 246, 248–250
 - yleistä 111, 246, 285, 298
- rahanväärennys 39, 56, 88, 113, 250, 253–257, 286
- Ranska
 - kansainvälisiä rikoksia koskeva toimivaltasääntely 151–152, 167, 183–184, 195, 209, 224, 237, 241–242, 244–245, 247–248
 - oikeuskäytäntö 91, 120, 121, 127, 152, 167, 183
- rauhaa vastaan tehty rikos kts. hyökkäysrikos
- rauhanturvajoukot / -operaatiot 104, 155, 228–230

reaaliperiaate 3–4, 65–67, 133, 179

Rezaq 211

rotusyrjintä 108, 184

Rousseau 31–32

Ruanda-tuomioistuin kts. ICTR

Ruotsi

- kansainvälisiä rikoksia koskeva toimivaltasääntely 60, 95, 150, 163, 167, 183, 196, 207–208, 224, 250–251, 256–257, 273, 277
- toimivaltasääntelystä yleisesti 33, 70, 75–77, 85, 90, 130–131, 137, 287, 291

Sabra ja Shatila 123

Saksa

- kansainvälisiä rikoksia koskeva toimivaltasääntely 60, 95, 152, 159, 163–164, 166–167, 182, 196, 209, 225, 228, 234, 238–239, 242, 248, 251, 257, 265, 273–274, 277
- oikeuskäytäntö 117, 125–126, 136, 146, 152, 175–177, 182, 263–264, 284–285, 291
- toimivaltasääntelystä yleisesti 11, 26, 76–77, 101, 111, 121, 125–127, 180

Senegal 13, 167, 196, 290

Serbia / serbi 121, 125, 152, 182

Sharon 123–124, 289, 292–293

Sierra Leone 8, 146

siirtomaavalta 159, 233, 292

sijaislainkäyttö

- kansainvälisiä rikoksia koskevilla sopimuksissa 179–181, 193, 207, 227, 233, 235, 247, 255, 263, 272, 277
- kansallinen sääntely ja oikeuskäytäntö 75–78, 133–135, 137, 152, 163, 194, 208, 250, 257, 263–264, 273
- suhde universaalitoimivaltaan 3–4, 19, 71–79, 114–118, 142, 199, 277, 284–286, 295, 298
- yleistä 3–4, 25, 45, 65–67, 76–78

Somalia 221, 230, 294–295

sotarikos

- kansainvälisissä rikostuomioistuimissa 6–7, 41, 47, 51, 91–92, 143–146, 148–149, 155, 164–165, 232
- kansallinen oikeuskäytäntö 50, 57–58, 123–124, 148, 150–153
- kansallinen sääntely 93, 95, 124, 127, 150–153, 182

- määritelmä / sisältö 144–149, 164–165, 174, 187, 190, 229, 272
- toimivalta 6, 41, 50–52, 92, 95–96, 141–146, 149–150, 180, 282–283
- yleistä 13, 100, 103, 106–107, 147–149, 201

suojeluperiaate kts. reaali-periaate

Suomi

- kansainvälisiä rikoksia koskeva toimivaltasääntely 55–57, 116, 150, 156, 163, 181, 195, 207, 223, 227–228, 231, 233–234, 237, 241, 244, 247–248, 250, 256, 264, 272–273, 277
- toimivaltasäännöksistä yleisesti 68, 70, 72, 74, 76, 80, 85, 88, 111, 115–116, 121–122, 194, 287, 291
- toimivaltasääntelyn kehitys 33, 39–40, 55–57, 70

suvereenisuus

- kansallisessa ja kansainvälisessä oikeuskäytännössä 43–44, 122, 125–127, 292
- toimivallan käyttö suvereenisuuden loukkauksena 19, 42, 70, 128, 136, 287
- yleistä 13, 25, 28–29, 31, 33–35, 42–43, 48–50, 59–60, 66, 69, 92, 79, 92, 112, 173, 179, 232, 282, 286–287, 293

Sveitsi 63, 146, 156, 291

syyteharkinta 122, 124, 205–206, 292–293

syytemääräys 122, 124, 131, 134–135, 264, 291

taannehtivan rikoslain kielto 98, 101–105

tahdonvastaiset katoamiset 173, 197–198

Tanska

- kansainvälisiä rikoksia koskeva toimivaltasääntely 151, 196, 208, 224, 228, 234, 248, 265
- oikeuskäytäntö 146, 148
- toimivaltasäännöksistä yleisesti 76, 111, 291

terrorismi

- eurooppalainen yhteistyö 245–251
- määritelmä 199–200
- sopimuksista yleisesti 54, 88, 142, 161, 200–201
- terrorismin muodot 202–245
- toimivallasta yleisesti 67, 161, 202, 215, 253–254, 286, 297

- yleistä 8, 19, 119, 142, 191, 199, 213, 282, 294, 299
- tietoverkko 276, 297
- toimivaltakonflikti / -ristiriita 26, 78, 117, 130–131, 137, 212–215, 222, 249, 291
- Tokion tribunaali 5, 91, 100, 102, 143, 164, 168–169
- toetuskomissio 186
- Tšad 13, 167
- tuhoamistarkoitus 176–177
- Turkki 8, 43, 291

universaaliperiaate

- autonominen soveltaminen 129–137, 286
- kansainvälisissä rikostuomioistuimissa 5–7, 41, 50–51, 58–60, 91–92, 143, 146, 186
- oikeus / velvoite 114, 281–288
- ongelmat / riskit 9, 289–295
- osana toimivaltajärjestelmää 3–4, 63–71
- sopimuksiin perustuva / sopimusten tulkinta 89–91, 111–113
- suhde alueperiaatteeseen 79–80
- suhde sijaislainkäyttöön 3–4, 19, 71–79, 114–118, 142, 199, 277, 284–286, 295, 298

USA

- kansainvälisiä rikoksia koskevat toimivaltasäännökset / -näkemykset 59, 64, 89, 151, 164, 168, 181, 185–186, 188, 192, 211–215, 228
- oikeuskäytäntö 37, 49, 90, 167, 181, 188, 211

valistusaika 29, 31, 35

valkoinen orjakauppa 38, 40, 266, 272–273

valtakunnansyyttäjä 122, 124, 135, 264, 291–292

varsinainen kansainvälisen oikeuden vastainen rikos

- alaan kuuluvat rikokset 38, 51, 94–95, 107–109, 141, 143, 149, 155–156, 166, 170, 180, 282–283, 297
- kansallinen sääntely ja oikeuskäytäntö 60, 88, 95, 125–127, 152, 166–167, 181–182
- määritelmä / sisältö 49–50, 85, 91–92, 95–102, 106, 143, 282
- suhde maailmanrikoksiin 5, 20, 47, 85–87, 91, 97, 173, 181, 195, 281–282
- toimivalta 5, 7, 60, 86, 96–97, 104, 141, 143, 166, 170, 181, 283–284

Vattel (de) 27, 29–30, 37, 119

vieteriukkoilmiö 17

Wolff 27, 29

Yaron 123–124

ydinaine / -räjähdde / -turvallisuus 54–56, 111, 154–155, 230, 234–239, 242–243, 299

ydinaseet 154–155, 235–236

ydinkoekielto 55, 236–238

ydinterrorismi 235, 237, 299

Yerodia Ndombasi 122–123, 292–293

YK-henkilöstö 57, 149, 225, 228–232, 294

Yunis 211

Kansainvälistyvän rikollisuuden vastustaminen puhtaasti kansalliselta pohjalta on viimeisten vuosikymmenten aikana käynyt mahdottomaksi. Rikosteoilla on entistä useammin yhteyksiä moniin eri valtioihin, ja rikosten torjuminen ja rankaiseminen edellyttävät valtioiden rikosoikeudellista yhteistyötä ja mahdollisuutta laajaan toimivallan käyttöön. Kansainvälinen yhteistyö on tarpeen esimerkiksi diplomaattisuhteiden ylläpitämiseksi, ilma- ja meriliikenteen toimivuuden ja turvallisuuden takaamiseksi, kansainvälisen rahaliikenteen luotettavuuden varmistamiseksi sekä yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi.

Universaaliperiaatteen perusteella valtio voi ulottaa toimivaltansa eräisiin rikoksiin riippumatta tekopaikasta, tekijästä ja tekopaikan lainsäädännöstä. Toimivallan käyttö ei tällöin edellytä, että teko olisi kohdistunut kyseisen valtion omiin intresseihin, vaan toimivallan perusteena on teon kansainvälinen tai ylikansallinen luonne. Universaaliperiaate onkin liitetty vakaviimpiin rikoksiin, joiden torjumiseen valtiot ovat kansainvälisellä tasolla sitoutuneet. Universaalitoimivallan käyttö liittyy esimerkiksi humanitaarisen oikeuden loukkauksiin, vakaviin ihmisoikeusloukkauksiin, terroristisiin tekoihin ja järjestäytyneeseen rikollisuuteen.

Tässä väitöskirjassa tarkastellaan universaaliperiaatteen kehittymistä omaksi toimivaltaperiaatteen ja tämän toimivaltaperiaatteen sisältöä ja merkitystä kansainvälisessä rikosoikeudessa. Tutkimuksen kohteena on siis valtioiden rikostoitimivallan käyttö. Kansainvälisten rikostuomioistuinten toiminta kuuluu tutkimuksen alaan vain siltä osin kuin sillä on ollut vaikutusta universaaliperiaatteen muotoutumisessa. Tutkimuksen lähdeaineistona ovat oikeuskirjallisuuden lisäksi kansainväliset sopimukset sekä kansallisella ja kansainvälisellä tasolla annetut tuomioistuinratkaisut.

Tutkimus sijoittuu rikosoikeuden ja kansainvälisen oikeuden välimaastoon. Teos on suunnattu kansainvälisen rikosoikeuden parissa työskenteleville ja muille tästä oikeudenalasta kiinnostuneille.

